Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART I

Edited by :

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. S.

Curator Archaeological Section,

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum, Back road Bombay N. 4

V. S. 1989] Rs. 4-8-0 [A. D. 1933

Can be had at

Messrs N. M. Tripathi & Co.

Booksellers and Publishers

Princess Street Bombay No. 2

પ્રકાશક— રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા–મુંબઇ.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫ ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪.

મુદ્રક— રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ, બી. એ.

'ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ' એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

મળવાનું ઠેકાણું—

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-ગ્રન્થાવલિ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના

ભાગ ૧ લો

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી બી. એ; એમ. આર. એ. એસ.

ક્યુરેટર આર્કીઓલોજીકલ સેકશન, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુંબઈ

પ્રકાશક :

ધી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫ ગિરગામ બેકરોડ મુંબઈ નં. ૪

વિ. સં. ૧૯૮૯] કિંમત રૂ. ૪-૮-૦ [ઈ. સ. ૧૯૩૩

શ્રીફાર્બસ ગુજરાતી સભા—મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ઇનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોનાં
સંગ્રહ માટે અડધી કિમ્મતની ગોઠવણ
સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિસિપાલીટીઓ અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંઓમાં અભ્યાસ તથા વાચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ઇનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઇથી ઓછા ખરચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં પહેલાં, દશ સુધીના આંકવાળા પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિમ્મતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શકવાની અનુકૂળતા કરી આપવાને યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨॥ ટકામાં કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે. જેને તે જોઇતો હશે તેને મંગાવ્યેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અડધી કિમ્મતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાએ નીચેને શરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી, શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા.

૩૬૫ ગિરગામ, શ્રીફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર

લેમીંગ્ટન રોડની બાજુમાં કોંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

FOREWORD

The Forbes Gujarati Sabha has great pleasure in placing before the public interested in historical researches, this collection of Inscriptions, Copperplates and other writtings relating to Gujarat which have been carefully edited and annotated by a learned scholar Mr. G. V. Acharya B. A. the curator of the Archœological section of the Prince of Wales Museum, Bombay. Some of the materials forming part of this collection were the property of the late Mr. Ranjitram Vavabhai, who was a very enthusiastic student of the antiquarian literature and folklore of Gujarat and the Sabha purchased his materials which have formed the nucleus of the present compilation.

This publication is one - and a very important one - of the series of publications relating to historical researches connected with Gujarat and Gujarati literature, for which the Sabha has laid down a definite programme. The other parts of this series which have been already published are Prabandha Chintamani, Chaturvinshati Prabandha (both with anotations and Gujarati translations), A description and the geneologies of the ruling dynasties and the fortresses of Gujarat, treatises on Vaishnava, Shaiva and Shakta sects of religion prevailing in Gujarat, and various other minor publications. The other works which are next to be undertaken are translation of Ratnamal a Hindi historical poem on Gujarat and treatise on Baudha religion, its extent in Gujarat and effect on Gujarati Litarature. A new poetical version of the Mahabharat in Gujarati by differant ancient poets is also in the press, the first part-of which is near completion.

Over and above these publications, The Sabha has recently published a third edition of the Gujarati translation of the welknown historical work Rasmala by Mr. Alexander Kinlock Forbes.

The Sabha hopes that the learned world of Gujarat and elsewhere will derive appreciable help and profit by these publications of the Sabha and it will be a great source of gratification to it if the object of the Sabha is thus fulfilled.

Bombay
1-5-33

H. V. Divatia

Hon : Secretary, The Forbes Gujarati Sabha.

સભાની માલિકીના પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો—૧૭

(૧–૨) **રાસમાળા**, ભાગ ૧–૨, રચનાર (અંગ્રેજીમાં) સ્વ. એલેક્ઝાન્ડર કિન્લૉક ફાર્બસ, ભાષાન્તર કરનાર અને ટિપ્પણીઓ અને પરિશિષ્ટો યોજનાર દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવે. તૃતીય સચિત્ર આવૃત્તિ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫–૮–૦

(૩) **ફાર્બસજીવનચરિત** (રાસમાળા ભાગ ૧ સાથે) રચનાર રા. રા. મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી, જે. પી.

(૪) **માર્કસ ઓરેલિયસ એન્ટોનીનસના** સુવિચારો–(બાળબોધ લિપિમાં) ભાષાન્તરકાર ઇડરનરેશ સ્વ. મહારાજશ્રી સર કેસરીસિંહજી; ઉપોદ્ઘાત લખનાર અને સમાન સંસ્કૃત ભાષાનાં સુભાષિતોની નોંધ કરનાર રા. રા. નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ સંઘવી મૂલ્ય રૂા. ૨–૦–૦.

(૫–૬) **શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ** ભાગ ૧લો તથા ૨ જો–તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ.૨–૦–૦.

(૬–૧) શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનાં **હસ્તલિખિત પુસ્તકોની** વિગતવાર યાદી–તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

(૭) ગુજરાતનાં **ઐતિહાસિક સાધનો**,૧–૨–તૈયાર કરનાર રા.રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી. ઐતિહાસિક સાધનો, ૧–૨– તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી. મૂલ્યરૂ. ૧–૦–૦.

(૮) **રસકલ્લોલ**–બાળાઓએ ગાવાનાં સ્ત્રીજીવનનાં પ્રચલિત ગીતોનો સંગ્રહ–સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ મહેતાજી. મૂલ્ય રૂ. ૦–૧૦–૦.

(૯) કવિ માંડણ બંધારાકૃત **"પ્રબોધબત્રીશી"** અથવા ઉખાણા–સંગ્રહ, બત્રીશ વીશીઓ અને કવિ શ્રીધરકૃત **"રાવણ–મંદોદરી સંવાદ"**–(જૂની ગુજરાતીના ગ્રંથો) સંશોધકઃ સ્વ. મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ; અને ટીકા તથા ઉપોદ્ઘાતના લેખક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ, રાવળ. મૂલ્ય ૦–૧૨–૦.

(૧૦) **'પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ'** ભાગ ૧ લો, કવિ નાકર આદિનાં અપ્રસિદ્ધ આખ્યાન આદિ પ્રાચીન કાવ્યોનો સંગ્રહઃ (અર્વાચીન ગુજરાતી) સંગ્રહી સંશોધન કરનાર રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ. મૂલ્ય રૂ. ૧.

(૧૧) "અહૂનવર–એ નામનો સર્જનજૂનો મંત્ર." પારસી ધર્મતત્ત્વનું વૈદિક દૃષ્ટિએ અવલોકન, નિબંધ–લે. રા. રા. માનશંકર પીતાંબરદાસ મહેતા. મૂલ્ય ૦–૮–૦.

(૧૨) **चतुर्विंशतिप्रबन्धः** श्रीराजशेखरसूरिसन्दब्धः प्रबन्धकोशेति अपराह्वयः परिशिष्टेन समलङ्कृतः संशोधितश्च एम. ए. इत्युपपदधारिणा प्रो. हीरालालेन (૨૪ રાજા, કવિઓ વગેરેના વૃત્તાન્તો) मूल्यम् रु. २–८–०.

(१३) **प्रबन्धचिन्तामणिः** श्रीमेरुतुंगाचार्यकृतः (नवीनसंस्करणम्) संशोधितः पुनर्मुद्रितश्च शास्त्री दुर्गाशङ्करेण मूल्यम् रु. १–८–०.

(૧૪) શાક્તસંપ્રદાય, તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર તેની અસર. 'કાદિ' અને 'હાદિ' મતનાં બે શ્રીચક્રો સાથે. નિબંધલેખક દિ. બ. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા. મૂલ્ય રૂ. ૧–૮–૦.

(૧૫) ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, પ્રાચીન યુગથી (મૌર્યવંશી અશોકથી, ગુર્જર વંશની સમાપ્તિપર્યન્તના, ભાગ ૧ લોઃ) અશોકથી ગુર્જર વંશ પર્યન્ત ગોઠવી, સંશોધી, ભાષાન્તર, ટિપ્પન આદિ સાથે તૈયાર કરનાર. રા. રા. ગિરજાશંકર વલ્લભજી આચાર્ય, એમ. એ., ક્યુરેટર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ. પાકું પૂઠું. મૂલ્ય રૂા. ૪–૮–૦.

(૧૬) **મહાભારત પ્રાચીન ગુજરાતી અનુવાદ.** ભાગ ૧ લો (કવિ શ્રી હરિદાસવિરચિત આદિ પર્વ અને કવિ શ્રી વિષ્ણુદાસવિરચિત સભા પર્વ)–સંપાદક અને સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રીજી, માંગરોળ, કાઠિયાવાડ. પાકું પૂઠું. મૂલ્ય રૂા. ૧–૪–૦.

(૧૭) ગુજરાતના કેટલાએક ઐતિહાસિક પ્રસંગો, તથા વાર્તાઓ, વા ગુજરાતી રાસમાળાઃ સંગ્રહ કરનાર અને લખનાર સ્વ. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઇ મૂલ્ય રૂા. ૦–૧૨–૦.

મળવાનું ઠેકાણું—મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ; પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રસ્તાવના

" આદર્યાં અધુરાં રહે, ને હરિ કરે સો હોયઃ"—વર્ષો પહેલાં મારા સહાધ્યાયી સ્વ. રણજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાને ગુજરાતના ઈતિહાસનાં સાધનો ભેળાં કરવાનો વિચાર સ્ફુર્યો હતો. તેમણે સમય તથા સ્થળની સાનુકૂળતા મળતી ગઈ તેમ તેમ તેવાં સાધનો સંબંધી ટુંક નોંધ, ઉતારા, તથા વિવેચન ટપકાવવા માંડ્યાં અને થોડા સમયમાં ચાર દળદાર પુસ્તકો ભરાવા આવ્યાં. તેઓના અકાળ અવસાનને લીધે તે પ્રવૃત્તિ અધુરી રહી અને શ્રીફાર્બસ સભાએ તે પુસ્તકો ખરીદી લઈ તેના સદુપયોગ માટે સ્વાધીન કર્યાં.

ત્યારબાદ તે પુસ્તકોની મદદથી તેમ જ તે વિષયનાં પ્રસિદ્ધ થએલાં બીજાં પુસ્તકો ઉપરથી ગુજરાતના ઈતિહાસને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા લેખો પ્રશસ્તિ, તામ્રપત્રો, વિગેરે સંગ્રહિત કરવાનું કામ સ્વ. સાક્ષર શ્રી ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીને સોંપવામાં આવ્યું. એક બે વખત આ બાબતમાં તેઓશ્રીએ મને બોલાવ્યો હતો અને પુસ્તકો વિગેરેની યાદી કરી આપી હતી. પ્રસ્તુત કાર્યમાં કાંઈ પણ ચોકસ પ્રગતિ થઈ તે પહેલાં તેઓશ્રી પણ સ્વર્ગસ્થ થયા અને પરિણામે ઇ. સ. ૧૯૨૪ ની આખરમાં આ કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું. મેં તે કાર્ય સ્વીકાર્યું કે તરતમાં જ મને મંદાગ્નિ વિગેરે દેખીતી નજીવી પણ હુવાફેર તેમ જ ખાવાપીવાની પરહેજી વિગેરેથી કષ્ટથી નિર્મૂળ થાય તેવી વ્યાધિ લાગુ પડી દોઢ બે વર્ષ બીલકુલ પ્રગતિ થઈ શકી નહીં અને ત્યાર બાદ જ્યારે બધો સંગ્રહ પૂરો થઈ રહેવા આવ્યો ત્યારે એટલે ઇ. સ. ૧૯૩૦ આખર ફરી હું અકસ્માતમાં સપડાયો અને અસ્થિભંગને પરિણામે લાંબો વખત પથારીવશ રહેવું પડ્યું. ઉપર બતાવેલા બે કરૂણ કિસ્સાથી પડેલો શિરસ્તો મારા પરત્વે પણ સાચો પડશે કે શું એમ ઘડીભર માનસિક નિર્બળતાને લીધે શંકા પણ થઈ. પણ આટલાં આટલાં વિઘ્ન છતાં આ કાર્ય મારે હાથે જ પૂર્ણ થવાનું નિર્માણ થયું હશે, તેથી તેમ જ સંપૂર્ણ પ્રભુકૃપાથી આખરે આ પ્રથમ વિભાગ ઈતિહાસપ્રેમી જનસમાજ પાસે રજુ કરી કૃતકૃત્યતા અનુભવું છું.

કાર્પસ ઇન્સ્ક્રિપ્શીઓનમ ઇંડિકારમ એપિગ્રાફિયા ઇંડિકા, એપિગ્રાફિયા મોસ્લેમિકા જેવાં માત્ર લેખોની જ પ્રસિદ્ધિ માટે ચાલુ ચોપાનીઆંઓ અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં ગમે તે માસિકોમાં છૂટાછવાયા લેખો પ્રસિદ્ધ થએલ છે. તે બધાંના બધા અંકો તપાસી જેટલા જાણી શકાયા તેટલા લેખોનો આમાં સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. તેમ છતાં માહિતીના અભાવથી કોઈ લેખો રહી ગયા હોય, એ સંભવિત છે. પણ તેટલા માટે આ સંગ્રહ તરફ દોષની દૃષ્ટિએ નહિ જોતાં સહકારવૃત્તિથી તેવા લેખો તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવશે તો ઉપકાર સહિત નોંધી લેવામાં આવશે. આ સંજોગો પ્રથમથી જ જાણવામાં હતા તેથી આ ગ્રંથને રિબન બાઈન્ડીંગમાં રાખવાની મેં સૂચના કરી હતી. પણ ખર્ચ વધી જવાને કારણે તેનો સ્વીકાર થઇ શક્યો નહીં. પરંતુ પ્રત્યેક વંશના લેખોનાં પાનાંનો અનુક્રમનંબર જૂદો રાખેલ છે તેમ જ દરેક લેખ પણ નવા પાને શરૂ કરવામાં આવેલ છે; જેથી જે વ્યક્તિઓને પોતાનો સંગ્રહ હરહંમેશ સંપૂર્ણ રાખવાની ઇચ્છા હોય તેને નવા ઉપલબ્ધ લેખો યોગ્ય અનુક્રમમાં તથા સ્થળે ટાંકી દેવાય એવી સગવડતા છે. લેખોનો અનુક્રમનંબર માત્ર, ઉલ્લેખ કરવાની સાનુકૂળતા માટે, સળંગ રાખવામાં આવેલ છે. એટલે નવા લેખોના નંબર એ. બી. સી. એમ મૂળ નંબર સાથે ઉમેરીને વાંચવાથી સંગ્રહનો અનુક્રમ સાચવી શકાશે. આ મૂળ સંગ્રહ પ્રેસમાં ગયા બાદ નવા મળેલા લેખોનું લિસ્ટ પ્રતિવર્ષના ફાર્બસ સભાના રીપોર્ટમાં, વ્યવસ્થાપક મંડળને યોગ્ય લાગશે તો, પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. કેટલાક લેખોનું અસ્તિત્વ જાણ્યા છતાં તેના માલિક પાસેથી તેને લગતી બધી હકીકત ન મળી શકવાથી અછૂટકે ટુંકી નોંધો તેઓએ

પૂરી પાડી તેવી આમાં દાખલ કરેલ છે. તે બધા વિગતવાર પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારે તે ટુકી નોંધો કાઢી તે જ નંબરમાં વિસ્તૃત હકીકત દાખલ થઈ શકશે. અમુક લેખો તેમ જ તામ્રપત્રો બનાવટી મનાય છે તેવા પણ આ સંગ્રહમાં દાખલ કરવામાં આવેલ છે; કારણ તેમાંયે અમુક ઐતિહાસિક તત્ત્વો ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં મળી આવવા સંભવ રહે છે.

બધા લેખો ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિ દ્વારા પ્રકટ થએલા છે, તેથી સ્વાભાવિક રીતે અમુક ક્લિષ્ટ શબ્દો તેમ જ વાક્યોના અર્થ ભિન્નભિન્ન તેમ જ યથામતિ કરવામાં આવેલ છે. તે બધાનું દોહન કરી, બહુમતિવાળા પક્ષનો અર્થ માન્ય કરવાનું કામ બહુ મુશ્કેલીવાળું હોવા ઉપરાંત તેમ કરવામાં બીજા બે દોષો વ્હોરી લેવાની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે. એક તો બધાના ભિન્ન ભિન્ન મતનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ થઇ શકતો નથી (જે મારૂં આ કાર્યપરત્વે મુખ્ય કર્તવ્ય છે), અને બીજું તેમ કરવાથી હું મારી પ્રવૃત્તિમાંથી ચ્યુત થતો હોઉં, એમ પણ લાગવા માંડ્યું. ઐતિહાસિક સાધનોનો સંગ્રહ કરવો તે એક પ્રવૃત્તિ અને તે બધાં સાધનોનું દોહન કરી, તેમાંથી ઐતિહાસિક તત્ત્વો તારવી, તેની સંકલના કરવી તે વહન નિરાળી જ પ્રવૃત્તિ ગણી શકાય. ઉપરાંત આ સંગ્રહ સદાકાળ અપૂર્ણ દશામાં જ રહેવાનો, તેથી જે પક્ષ અત્યારે માન્ય ગણાય તે હવે પછીનાં નવાં સાધનોની પ્રાપ્તિને અંગે કદાચ ત્યાજ્ય ગણાય, એવો પણ સંભવ છે. તેથી આ બધાં કારણોને અંગે જેના તેના અભિપ્રાય તેની તે જ સ્થિતિમાં આમાં સંગ્રહ કરવાનો નિશ્ચય સ્વીકારેલો છે.

એક જ વંશના ઉત્તરોત્તર જૂદા જૂદા લેખમાં કેટલોક વંશવર્ણનવિભાગ સામાન્ય મળી આવે છે તે ફરી ફરી આખો છાપવાને બદલે માત્ર એક વાર છાપી બીજામાં પાઠફેર બતાવવો એમ ધારણા હતી, પણ તેમ કરવામાં અક્ષરાન્તરવિભાગ ઘણો ક્લિષ્ટ, નોટોથી ભરપૂર અને ત્રુટક થઈ જાય છે. તેથી મળી શકયા મુજબ અક્ષરાન્તરવિભાગ બધી જગ્યાએ સંપૂર્ણ જ મૂકવામાં આવેલ છે.

પારિભાષિક શબ્દો લેખકોએ આપેલા અર્થ સહિત તેમ જ સ્થળ અને દેશનિર્દેશ કરનારાં નામો પણ લેખકોની ટીપ સહિત આપેલાં છે. આવા શબ્દોના અર્થ શોધવાના તેમ જ સ્થળ વિગેરેનો નિર્ણય કરવાના જૂદા જૂદા પ્રયાસ થએલા છે. પણ હવે આખો એકંદર આ સંગ્રહ છપાયા બાદ બધા શબ્દો તેમ જ સ્થળો માટે એકહથ્થુ પ્રયાસ કરી, એક ગ્રંથના રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર હરકોઇને જણાશે. કોઈ સાક્ષર તે કામ ઉપાડી લે તો તે સર્વથા ઇષ્ટ છે. તેમ નહીં થાય તો નિવૃત્ત થયા બાદ હાથ ધરવાનાં કાર્યોની ટીપમાં મેં તે ઉમેરી રાખેલ છે, પણ તે અભિલાષા પાર પાડવી તે પ્રભુના હાથમાં છે.

આ. ગિ. વ.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

૧

ગુપ્તવંશી

વલભીવંશી

દ્રોણસિંહ (ગુ. સ. ૧૮૦-૨૦૦) ઈ. સ. ૪૯૯ થી ૫૧૯

ધ્રુવસેન ૧ લો (ગુ. સં. ૨૦૦-૨૩૦) ઇ. સ. ૫૧૯ થી ૪૯

ગુહસેન (ગુ. સં. ૨૩૫-૨૫૦) ઇ. સ. ૫૫૪-૫૬૯

* આ રાજાનું એક વધુ દાનપત્ર સં. ૨૫૨ વૈ. વ. ૧૫ નું ભાગ બીજામાં પૂરવણી તરીકે પ્રસિદ્ધ થશે.
× આ રાજાનું એક વધુ દાનપત્ર સં. ૨૯૦ ચૈ. સુ. ૪ નું ભાગ બીજામાં પૂરવણી તરીકે પ્રસિદ્ધ થશે.

ગુજરાત ચાલુક્ય વંશી

સંક્ષિપ્ત શબ્દસૂચી

આ. સ. વે. સ. રી.	આર્કીઓલોજીકલ સર્વે વેસ્ટર્ન સરકલ રીપોર્ટ
એ. ઈં.	એપિગ્રાફિઆ ઇંડિકા
એ. ભા. ઓ. ઇ.	એનાલ્સ ભાંડારકર ઓરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ
ઇ. એ.	ઇંડિયન એન્ટીકવેરી
કો. ઇ. ઈં.	કોપર્સ ઇન્સ્ક્રિપ્શિઓનમ ઇન્ડિકારમ
ગુ. સં.	ગુપ્ત—વલભી સંવત
જ. બેં. એ. સો.	જરનલ બેંગાલ એશિઆટિક સોસાઇટિ
જ. ઓં. બ્રૅ. રો. એ. સો.	જરનલ ઓફ બ્રેન્ચ રોયલ એસિઆટિક સોસાઇટી
,, ,, ન્યુ. સી	,, ,, ,, ન્યુ. સીરીઝ
જ. રો. એ. સો.	જરનલ રોયલ એશિયાટિક સોસાઇટી
નોટ. ગૌ. હી. ઓઝા.	નોટ ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાકૃત
પ્રા. સં. ઇં.	ભાવનગર પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ
પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ મુંબઈ
બ. મ્યુ. જૂ.	બહાદુરખાનજી મ્યુઝિયમ જૂનાગઢ
બા. મ્યુ. ભા.	બાર્ટન મ્યુઝિયમ ભાવનગર
બ્રિ. મ્યુ.	બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ લંડન
ભા. પ્રા. સં. ઇ.	ભાવનગર પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ
રી. લી. એ. રી. બૉ. પ્રે.	રીવાઈઝ્ડ લીસ્ટ એન્ટીકવેરીઅન રીમેઇન્સ બોંબે પ્રેસીડન્સી
વ. મ્યુ.	વળા મ્યુઝીયમ
વી. ઓ. કૉ. રી. આ. સે.	વીએના ઓરીયેન્ટલ કોંગ્રેસ રીપોર્ટ આર્યન સેકશન
વી. ઓ. જ.	વીએના ઓરીયેન્ટલ જરનલ
વૉ. મ્યુ. રા. રી.	વૉટસન મ્યુઝિયમ રાજકોટ રીપોર્ટ
શ. સં.	શક સંવત

૨ સભાના પારિતોષકથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૫

(૧) મેટર્લીંકના નિબંધો—(ભાષાન્તર) રા. રા. ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા.

(૨) વૈષ્ણવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ—રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(૩) શૈવમતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ—રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(૪) દેહ, જીવ અને આત્માની વૈજ્ઞાનિક મીમાંસા (ભાષાન્તર)—રા. રા. પ્રેમશંકર નારણજી દવે.

(૫) લોર્ડ મોરલીકૃત કોમ્પ્રોમિસ (ભાષાંતર), સત્યાગ્રહની મર્યાદા—રા. રા. મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ, બી. એ. એલએલ. બી.

૩ સભાના આશ્રયથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૬

(૧) નર્મકોષ—સ્વ. કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર દવે.

(૨) "ભક્તકવિ શ્રી દયારામનું જીવનચરિત્ર"—લે. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ, પ્રકાશક રા. રા. નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ ડભોઇવાળા.

(૩-૪) કાઠિયાવાડનું કંઠસ્થ સાહિત્ય, ભાગ ૧ લો તથા ૨ જો (પ્રાચીન વાર્તાસંગ્રહો)—રા. રા. હરગોવિન્દ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી.

(૫) અભિમન્યુઆખ્યાન—જન તાપીકૃત (ર. સં. ૧૭૮૫) રા. રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર, બી. એ. એલએલ બી.

(૬) સંયુક્તાખ્યાન (કાવ્ય) રા. રા. ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા, એમ. એ.

૪ મુદ્રણાલયમાં ૭

(૧) રુસ્તમ બહાદુરનો પવાડો (શામળ) રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ.

(૨) કેશવકૃત ભાગવત દશમસ્કંધ—રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ.

(૩) રા. રા. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દીવેટીયાનાં "ફાઇલોલોજીકલ લેક્ચર્સ" ભાગ ૧ લાનું ભાષાન્તર (સટિપ્પન)—રા. રા. રામપ્રસાદ પ્રેમશંકર બક્ષી, બી. એ.

(૪) "ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ"—ગુજરાતી અનુવાદ; લેખક પ્રો. હિરાલાલ રસિકદાસ કાપડીયા, એમ. એ.

(૫) પ્રબંધચિંતામણિ—મેરૂતુંગાચાર્યકૃત ગુજરાતી અનુવાદ, તૈયાર કરનાર રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(૬) મહાભારત ગુજરાતી, ભાગ ૨ જો આરણ્યક પર્વ, સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી, માંગરોળ.

(૭) નરપતિકૃત "પંચદંડ" (સં. ૧૫૪૫) સંશોધક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

૫ તૈયાર થતાં ૫

(૧) રાસમાળાની પૂરણિકા—દિ. બ. રણછોડભાઇ ઉદયરામ દવેએ સંગ્રહીત, ગોઠવી લખનાર રા. રા. ગિરજાશંકર વલ્લભજી આચાર્ય એમ. એ.

(૨) "રૂક્મિણીરી વેલી"—(પ્રાચીન) તૈયાર કરનાર રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઇ બી. એ.

(૩) મધુસૂદન વ્યાસકૃત હંસાવતીની વાર્તા. સં. ૧૬૫૪ (પ્રાચીન) સંશોધક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

(૪-૫) શૈવધર્મ અને વૈષ્ણવધર્મ, તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર તેની અસર, દ્વિતીય આવૃત્તિ, કર્તા રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

મળવાનું ઠેકાણું—મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ; પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

श्री:

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

મૌર્યવંશી
રાજા અશોકનાં ધર્મશાસનો

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

मौर्यवंशी राजा अशोकनां धर्मशासनो

કાઠિયાવાડ દ્વીપકલ્પમાંના જૂનાગઢ રાજ્યના રાજધાનીના શેહેર જૂનાગઢની પૂર્વે આશરે એક માઈલ છેટે અશોકનાં પ્રસિદ્ધ ચૌદ શાસનો મળી આવ્યાં છે તે મ્હોટા અને પવિત્ર ગિરનાર પર્વતની આસપાસની ખીણુમાં જવાના સાંકડા માર્ગ ઉપર આવેલાં છે. જમીનની સપાટીથી બાર ફીટ ઉંચાઈવાળા અને નીચેના ભાગમાં ૭૫ ફીટના પરિઘવાળા વિશાળ ગોળ કરેલા અને લગભગ શંકુ આકૃતિવાળા ગ્રેનાઇટના ખડકની સો ચોરસ ફીટથી પણ વધારે ખડબચડી સપાટી ઉપર આ લેખ પથરાયેલો છે. અશોકનાં શાસનો ઉપરાંત આ ખડક ઉપર બીજા બે લેખો કોતરેલા છે; જેમાંનો એક મૌર્ય રાજા ચન્દ્રગુપ્તના પ્રાંતિક સુબા વૈશ્ય પુષ્યગુપ્તે બંધાવેલા સુદર્શન તળાવમાં સમારકામ સંબંધી મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામનના સમયનો છે. બીજો લેખ ગુપ્તરાજા સ્કન્દગુપ્તના સમયનો છે અને સુરાષ્ટ્રના સુબા અને પર્ણદત્તના દીકરા ચક્રપાલિતે ઇ. સ. ૪૫૬–૭ માં કરાવેલા વિશેષ સમારકામ સંબંધી છે.

અશોકનો લેખ ખડકની ઈશાન બાજુ ઉપર છે. ચૌદ શાસનો પડખોપડખ બે હારે ગોઠવેલાં છે. અને સીધી લીટીથી એક બીજાથી જૂદાં પડાયેલાં છે. ડાબી બાજુની હારમાં એકથી પાંચ અને જમણી બાજુએ છથી ૧૨ શાસનો છે. તેરમું અને ચૌદમું શાસન અનુક્રમે પાંચમા અને બારમા શાસન નીચે છે.

મેજર જેમ્સ ટોડ ઇ. સ. ૧૮૨૨ ના ડીસેંબરમાં ગિરનાર ઉપર ગએલ ત્યારે આ લેખ આબાદ સ્થિતિમાં હતો. ત્યાર બાદ જૂનાગઢથી ગિરનાર જવાનો બન્ધ બાંધતી વખતે આ લેખના પાંચમા અને તેરમા શાસનોના અમુક ભાગ સુરંગથી ઉરાડી દીધા હતા. અત્યારે આ લેખ ઉપર ડો. જેમ્સ બરજેસની ભલામણથી છાપરૂં ઉભું કરવામાં આવ્યું છે.

તેરમા શાસનના ગુમ થએલ ભાગના બે કટકા હાલમાં મળ્યા છે અને તે જૂનાગઢ મ્યુઝિયમમાં સુરક્ષિત છે.

प्रथम शासन

१ (अ) इयं धंमलिपी देवानंप्रियेन
२ प्रियदसिना राञा लेखापिता (ब) इध न किं—
३ चि जीवं आरभित्पा प्रजूहितव्यं
४ (क) न च समाजो कतव्यो (ड) बहुकं हि दोसं
५ समाजम्हि पसति देवानंप्रियो प्रियदसि राजा
६ (इ) अस्ति पि तु एकचा समाजा साधुमता देवानं
७ प्रियस प्रियदसिनो राञो (फ) पुरा महानसम्हि
८ देवानंप्रियस प्रियदसिनो राञो अनुदिवसं ब—
९ हूनि प्राणसतसहस्रानि आरभिसु सूपाथाय
१० (ग) से अज यदा अयं धंमलिपी लिखिता ती एव प्रा—
११ णा आरभरे सूपाथाय द्वो मोरा एको मगो सो पि
१२ मगो न ध्रुवो (ह) एते पि त्री प्राणा पछा न आरभिसरे

શાસન ૧ લું

અ. આ નીતિલેખન દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાએ લખાવેલ છે.
બ. આંહી કોઈ પણ જીવતા પ્રાણીને મારવું નહીં, તેમ જ હોમવું નહીં.
ક. અને કોઈ પણ ઉત્સવસંમેલન ભરવું નહીં.
ડ. કારણ કે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજા ઉત્સવસંમેલનોમાં બહુ દોષ જુએ છે.
ઈ. પણ વળી કેટલાંક એવાં ઉત્સવસંમેલનો છે કે જે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાથી સારાં મનાયાં છે.
ફ. પૂર્વે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાના રસોડામાં સૂપ બનાવવા માટે ઘણાં લાખ પ્રાણીઓ રોજ મારવામાં આવતાં હતાં.
ગ. પણ હવે જ્યારે આ નીતિલેખન લખાયું છે ત્યારે સૂપને માટે માત્ર ત્રણ પ્રાણી મારવામાં આવે છે; બે મોર અને એક હરણ; વળી આ હરણ પણ હમેશ નહીં.
હ. આ ત્રણ પ્રાણીઓ પણ ભવિષ્યમાં મારવામાં આવશે નહીં.

बीजुं शासन

१ (अ) सर्वत विजितसि देवानंप्रियस पियदसिनो राञो
२ एवमपि प्रचंतेसु यथा चोडा पाडा सतियपुतो केतलपुतो आ तंब-
३ पंणी अंतियको योनराजा ये वा पि तस अंतियकस सामीपं
४ राजानो सर्वत्र देवानंप्रियस प्रियदसिनो राञो द्वे चिकीछ कता
५ मनुसचिकीछा च पसुचिकीछा च (ब) ओसुढानि च यानि मनुसोपगानि च
६ पसोपगानि च यत यत नास्ति सर्वत्रा हारापितानि च रोपापितानि च
७ (क) मूलानि च फलानि च यत यत्र नास्ति सर्वत हारापितानि च रोपापितानि च
८ (ड) पंथेसू कूपा च खानापिता व्रछा च रोपापिता परिभोगाय पसुमनुसानं

શાસન બીજું

અ, દેવોના પ્રિય રાજાના (જિતેલા) પ્રદેશોમાં બધે તેમ જ સરહદ ઉપરના રાજાઓ જેવા કે ચોડ, પાણ્ડ્ય, સતિયપુત, કેતલપુત તેમજ તામ્રપર્ણી અને યોનરાજા અંતિયક અને વળી આ અંતિયકની પડોશમાં જે રાજાઓ છે તેમાં બધે દેવોના પ્રિય રાજાથી બે પ્રકારની ચિકિત્સા સ્થાપવામાં આવી : માણસની ચિકિત્સા અને પશુની ચિકિત્સા.

બ. અને જ્યાં જ્યાં મનુષ્યોપયોગી અને પશૂપયોગી ઔષધો નહોતાં ત્યાં ત્યાં તે મંગાવવામાં આવ્યાં અને રોપાવવામાં આવ્યાં.

ક. જ્યાં જ્યાં મૂળો અને ફળો નહોતાં ત્યાં ત્યાં તે મંગાવવામાં આવ્યાં અને રોપાવવામાં આવ્યાં.

ડ. પશુ અને મનુષ્યના ઉપયોગ માટે રસ્તાઓ ઉપર કુવાઓ ખોદાવવામાં આવ્યા અને ઝાડો રોપાવવામાં આવ્યાં.

त्रीजुं शासन

१ (अ) देवानंपियो पियदसि राजा एवं आह (ब) द्वादसवासाभिसितेन मया इदं आञपितं
२ (क) सर्वत विजिते मम युता च राजूके च प्रादेसिके च पंचसु पंचसु वासेसु अनुसं-
३ यानं नियातु एतायेव अथाय इमाय धंमानुसस्टिय यथा अञा-
४ य पि कंमाय (ड) साधु मातरि च पितरि च सुस्रूसा मित्रसंस्तुतञातीनं ब्राह्मण-
५ समणानं साधु दानं प्राणानं साधु अनारंभो अपव्ययता अपभाडता साधु
६ (इ) परिसा पि युते आञपयिसति गणनायं हेतुतो च व्यंजनतो च

શાસન ત્રીજું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે બોલે છે :

બ. રાજ્યાભિષેક થયાને બાર વર્ષ થયાં ત્યારે મ્હારાથી નીચેનો હુકમ કાઢવામાં આવ્યો:

ક. દરેક પાંચ પાંચ વર્ષે મ્હારા પ્રદેશોમાં બધે યુકત રાજૂક અને પ્રાદેશિક સંપૂર્ણ મુસાફરીએ નીકળશે અને તે આ હેતુ માટે (એટલે કે) નીચેના નીતિશિક્ષણ માટે તેમ જ બીજા કામકાજ માટે :

ડ. માતા અને પિતા તરફ સુશ્રૂષા સારી છે. મિત્ર, ઓળખીતા, સંબંધી, બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ તરફ ઉદાર વૃત્તિ સારી છે. પ્રાણીઓની અહિંસા સારી છે, ઓછો ખર્ચ અને ઓછું સંઘરવું સારૂં છે.

ઈ. (આ નિયમો) હેતુપુરઃસર અને અક્ષરશઃ નોંધવા માટે પરિષદ પણ "યુક્ત" ને ફરમાવશે.

चोथुं शासन

१ (अ) अतिकातं अंतरं बहूनि वाससतानि वढितो एव प्राणारंभो विहिंसा च भूतानं ञातीसु

२ असंप्रतिपती ब्राह्मणस्रमणानं असंप्रतीपती (ब) त अज देवानंप्रियस प्रियदसिनो राञो

३ धंमचरणेन भेरीघोसो अहो धंमघोसो विमानदर्सणा च हस्तिदसणा च

४ अगिखंधानि च अञानि च दिव्यानि रूपानि दसयित्पा जनं (क) यारिसे बहूहि वाससतेहि

५ न भूतपुवे तारिसे अज वढिते देवानंप्रियस प्रियदसिनो राञो धंमानुसस्टिया अनारं-

६ भो प्राणानं अविहीसा भूतानं ञातीनं संपटिपती ब्राह्मणसमणानं संपटिपती मातरि पितरि

७ सुस्रुसा थैरसु सा (ड) एस अञे च बहुविधे धंमचरणे वढिते (ए) वढयिसति चेव देवानंप्रियो

८ प्रियदसि राजा धंमचरणं इदं (फ) पुत्रा च पोत्राच प्रपोत्रा च देवानंप्रियस प्रियदसिनो राञो

९ प्रवधयिसंति इदं धंमचरणं आव सवटकपा धंमम्हि सीलम्हि तिस्टंतो धंमं अनुसासिसंति

१० (ग) एस हि सेस्टे कंमे य धंमानुसासनं (ह) धंमचरणेपि न भवति असीलस (इ) त इमम्हि अथम्हि

११ वधी च अहीनी च साधु (ज) एताय अथाय इदं लेखापितं इमस अथस वधि युजंतु हीनि च

१२ नो लोचेतव्या (क) द्वादसवासाभिसितेन देवानंप्रियेन प्रियदसिना राञा इदं लेखापितं

શાસન ચોથું

અ. પૂર્વ સમયમાં ઘણાં સૈકાં સુધી પ્રાણીઓનો વધ અને જીવોની હિંસા નિરન્તર વધતી જાતી હતી. (તેમ જ) જ્ઞાતિજન તરફ અવિવેક અને બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ તરફ અ-વિવેક (પણ વધ્યો જતો હતો).

બ. પણ હવે દેવોના પ્રિય રાજાની નીતિચર્યાને લીધે ઢોલનો અવાજ હવે નીતિનો અવાજ (થયો છે.) લોકોને વિમાન, હાથીઓ, અગ્નિસમૂહ અને બીજાં દિવ્ય રૂપો બતાવીને.

ક. ઘણાં સૈકાં સુધી પૂર્વે અસ્તિત્વમાં નહોતાં એવાં હવે દેવોના પ્રિય રાજાના નીતિશિક્ષણને લીધે પ્રાણીઓના વધનો અટકાવ, જીવોની અહિંસા, જ્ઞાતિજન તરફ વિવેક, માતાપિતાની સેવા, બ્રાહ્મણો અને શ્રમણો તરફ વિવેક, અને વૃદ્ધની સેવા (એ બધાં) વધ્યાં છે.

ડ. આ અને બીજી ઘણી રીતે નીતિચર્યા વધી છે. અને આ નીતિચર્યા દેવોના પ્રિય રાજા હમેશાં વધારશે.

ફ. દેવોના પ્રિય રાજાના પુત્રો પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો આ નીતિચર્યાને પ્રલયપર્યન્ત વધારશે. નીતિ અને શીલ પાળીને નીતિનું શિક્ષણ આપશે.

ગ. આ નીતિનું શિક્ષણ તે શ્રેષ્ઠ કામ છે.

હ. શીલ વિનાના પુરૂષ માટે નીતિચર્યા હોતી નથી, તેટલા માટે આ અર્થની વૃદ્ધિ અને અનુશુપ સારી છે.

જ. નીર્થના હેતુ માટે આ લખવામાં આવેલ છે. એટલે કે આ આચરણની વૃદ્ધિ યોજવી અને તેની હાનિ પસંદ કરવી નહીં.

ક. દેવોના પ્રિય રાજાએ, અભિષેકને બાર વર્ષ થયે લખાવેલ છે.

पांचमुं शासन

१ (अ) देवानंप्रियो पियदसि राजा एवं आह (ब) कलाणं दुकरं (क) यो आदिकरो कलाणस सो दुकरं करोति

२ (ड) त मया बहु कलाणं कतं (ए) त मम पुता च पोता च परं च तेन य मे अपचं आव संवटकपा अनुवतिसरे तथा

३ सो सुकतं कासति (फ) यो तु एत देसं पि हापेसति सो दुकतं कासति (ग) सुकरं हि पापं (ह) अतिकातं अंतरं

४ न भूतप्रुवं धंममहामाता नाम (इ) त मया त्रैदसवासाभिसितेन धंममहामाता कता (ज) ते सवपासंडेसु व्यापता धामधिस्टानाय

५ ………. धंमयुतस च योणकंबोजगंधारानं रिस्टिकपेतेणिकानं ये वा पि अंञे आपराता (क) भतमयेसु व

६ ………. सुखाय धंमयुतानं अपरिगोधाय व्यापता ते (ल) बंधनबधस पटिविधानाय

७ ………. प्रजा कताभीकारेसु वा थैरेसु वा व्यापता ते (म) पाटलिपुते च बाहिरसु च

८ ………. ये वापि मे अञे आतिका सर्वत व्यापता ते (न) यो अयं धंमनिस्रितो ति व

९ ………. ते धंममहामाता (ओ) एताय अथाय अयं धंमलिपी लिखिता

શાસન ૫ મું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે કહે છે.

બ. કલ્યાણ કરવું દુષ્કર છે.

ક. જે કલ્યાણ કરવાની શરૂવાત કરે છે તે દુષ્કર (કર્મ) કરે છે.

ડ. હવે મ્હેં બહુ કલ્યાણ કર્યું છે.

એ. તેથી મ્હારા પુત્રો, પૌત્રો અને તેના પછી પ્રલયપર્યંત થનારા વંશજો જે તે પ્રમાણે વર્તશે ને સુકૃત કરશે.

ફ. પણ જે આનો લેશ પણ અનાદર કરશે તે દુષ્કૃત કરશે.

ગ. કારણ કે પાપ સુકર છે.

હ. પૂર્વસમયમાં નીતિના મહામાત્રો નામે નહોતા.

ઈ. પણ અભિષેકને તેર વર્ષ થયેથી મ્હેં નીતિના મહામાત્રો કર્યા (નીમ્યા).

જ. બધા પન્થોમાં નીતિ સ્થાપવામાં તેઓ મચ્યા રહે છે. યોન, કમ્બોજ, ગન્ધાર, રિસ્ટિક અને પેતેણિક અને બીજા જે પશ્ચિમ સરહદ ઉપરના છે તેઓમાં જે નીતિમાન છે તેઓના… … … … … … … …

ક. તેઓ નોકર અને શેઠ માટે … … નીતિમાનના સુખ … … માટે અને તેને (સંસાર) તૃષ્ણામાંથી મુક્ત કરવા માટે મચ્યા રહે છે.

લ. બંધીવાનને મદદ કરવામાં … … સંતતિ અગર નજર લાગેલાઓને અને વૃદ્ધને (મદદ કરવામાં) મચ્યા રહે છે.

મ. તેઓ પાટલીપુત્રમાં અને બહારના ભાગમાં … … બધે મચ્યા રહે છે … … અને બીજા મ્હારા જ્ઞાતિજનો હોય છે તેમાં.

ન. આ નીતિરક્ષકો … … દરેક નીતિ માટે ઉત્સુક છે કે નહીં … …

ઓ. આ હેતુ માટે આ નીતિશાસન લખાવવામાં આવ્યું છે.

छट्ठुं शासन

१ (अ) देवा ………… सि राजा एवं आह (ब) अतिक्रातं अंतरं
२ न भूतप्रुव सव …. ल अथकंमे व पटिवेदना वा त मया एवं कतं
३ (क) सवे काले भुंजमानस मे ओरोधनम्हि गभागारम्हि वचम्हि व
४ विनीतम्हि च उयानेसु च सवत्र पटिवेदका स्टिता अथे मे जनस
५ पटिवेदेथ इति (ए) सर्वत्र च जनस अथे करोमि (फ) य च किंचि मुखतो
६ आञपयामि स्वयं दापकं वा स्रावापकं वा य वा पुन महामात्रेसु
७ आचायिके अरोपितं भवति ताय अथाय विवादो निझती व संतो परिसायं
८ आनंतरं पटिवेदेतव्यं मे सर्वत्र सर्वे काले (ग) एवं मया आञपितं (ह) नास्तिहि मे तोसो
९ उस्टानम्हि अथसंतीरणाय व (इ) कतव्यमते हि मे सर्वलोकहितं
१० (ज) तस च पुन एस मूले उस्टानं च अथसंतीरणा च (क) नास्ति हि कंमतरं
११ सर्वलोकहितत्पा (ल) य च किंचि पराक्रमामि अहं किंति भूतानं आनंणं गछेयं
१२ इध च नानि सुखापयामि परत्रा च स्वगं आराधयंतु त (म) एताय अथाय
१३ अयं धंमलिपी लेखापिता किंति चिरं तिस्टेय इति तथा च मे पुत्रा पोता च प्रपोत्रा च
१४ अनुवतरं सर्वलोकहिताय (न) दुकरं तु इदं अञत्र अगेन पराक्रमेन

શાસન ૬ ઠું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે કહે છે :
બ. ભૂતકાળમાં કામનો નિકાલ તેમ જ અહેવાલ રજુ કરવાનો (રિવાજ) પૂર્વે અસ્તિત્વમાં નહોતો.
ક. પણ (તેથી) મ્હેં આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી છે.
ડ. હું જમતો હોઉં અગર જનાનામાં હોઉં અગર અંદરના ઓરડામાં હોઉં અગર ગૌશાળામાં પાલખીમાં કે વાડીમાં હોઉં ત્યાં બધે પ્રજાનું કામકાજ ગમે ત્યારે મ્હને નિવેદન કરવા માટે ખબર આપનારાઓ રાખવામાં આવ્યા છે.
એ. બધે ઠેકાણે પ્રજાનું કામકાજ કરૂં છઉં.
ફ. હું જે મોઢેથી દાન અગર ઢંઢેરાનો હુકમ કરૂં તે સંબંધી તેમજ જે તાકીદની બાબત મહામાત્રોને સોંપવામાં આવી હોય તે સંબંધી પરિષદમાં વિવાદ થાય અગર સુધારે સૂચવવામાં આવે તો ગમે તે વખતે ગમે ત્યાં તે મ્હને નિવેદન કરવું જોઈએ.
ગ. એમ મ્હેં હુકમ કર્યો છે.
હ. કારણ કે કાર્યનો નિકાલ કરવામાં અને (તે સંબંધી) શ્રમ લેવામાં મ્હને કદિ સન્તોષ થતો નથી.
ઈ. બધા લોકોનું હિત એ મ્હારૂં કર્તવ્ય માનું છઉં.
જ. પણ તેનું મૂળ શ્રમ લેવો અને કાર્યનો નિકાલ છે.
ક. બધા લોકોનું હિત જાળવવા માટે બીજું કોઈ વધારે ઉપયોગી કાર્ય નથી.
લ. હું જે પ્રયાસ કરૂં છઉં તે એટલા માટે કે હું પ્રાણીઓના કરજમાંથી મુક્ત થાઉં. આ સંસારમાં તેમને હું સુખ આપું અને પરલોકમાં તેઓ સ્વર્ગ મેળવે.
મ. આ હેતુ માટે આ નીતિશાસન લખાવવામાં આવ્યું છે કે તે લાંબો વખત ટકે અને મ્હારા પુત્રો, પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો બધા લોકના હિત માટે આ પ્રમાણે વર્તે.
ન. ઉગ્ર પરાક્રમ સિવાય આ દુષ્કર છે.

सातमुं शासन

१ (अ) देवानंपियो पियदसि राजा सर्वत इछति सवे पासंडा वसेयु (ब) सबे ते सयमं च
२ भावसुधिं च इछति (क) जनो तु उचावचछंदो उचावचरागो (ड) ते सबं व कासंति एकदेसं व कसंति
३ (इ) विपुले तु पि दाने यस नास्ति सयमे भावसुधिता व कतंञता व दढभतिता च निचा बाढं

શાસન ૭ મું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા ઇચ્છે છે કે બધા પન્થો બધે વસવા જોઇએ.
બ. તે બધા સંયમ અને માનસિક શુદ્ધિની અપેક્ષા રાખે છે.
ક. પણ મનુષ્યો ઉંચી નીચી તૃષ્ણાઓ અને આવેશો ધરાવે છે.
ડ. કાં તો તેઓ બધી (તૃષ્ણા) પરિપૂર્ણ કરે છે અગર અમુક અંશે સફળતા મેળવે છે.
ઈ. વિપુલ દાન કરનારામાં જો સંયમ, માનસિક શુદ્ધિ, કૃતજ્ઞતા, અને દૃઢ ભક્તિ ન હોય તો (તે) બહુ જ નીચો છે.

आठमुं शासन

१ (अ) अतिकातं अंतरं राजानो विहारयातां अयासु (ब) एत मगव्या अञानि च एतारिसनि
२ अभीरमकानि अहुंसु (क) सो देवानंप्रियो पियदसि राजा दसवर्सामिसितो संतो अयाय संबोधिं
३ (ड) तेनेसा धंमयाता (इ) एतयं होति बाह्मणसमणानं दसणे च दाने च थैरानं दसणे च
४ हिंरणपटिविधानो च जानपदस च जनस दस्पनं धंमानुसस्टीच धमपरिपुछा च
५ तदोपया (फ) एसा भुय रति भवति देवानंपियस प्रियदसिनो राञो भागे अंञे

શાસન ૮ મું

અ. ભૂતકાળમાં રાજાઓ વિહારયાત્રા કરવા નિકળતા.
બ. તેમાં મૃગયા અને બીજી તેવી મજાઓ (ભોગવાતી) હતી.
ક. પણ જ્યારે દેવોના પ્રિય રાજાને અભિષેક થયાને દસ વર્ષ થયાં ત્યારે તે સંબોધિ (બુદ્ધ ગયા) એ ગયો.
ડ. તેથી આ ધર્મયાત્રા (શરૂ કરાઇ).
ઈ. આમાં નીચે પ્રમાણે થાય છે. બ્રાહ્મણ અને શ્રમણનાં દર્શન, (તેઓને) દાન, વૃદ્ધોના દર્શન અને સોનાથી પોષણ, ગામડાંઓનાં માણસોનાં દર્શન, (તેઓને) ધર્મનું શિક્ષણ અને પ્રાસંગિક ધર્મસંબંધી પ્રશ્નો પૂછવાનું.
ફ. દેવોના પ્રિય રાજાના (રાજ્યના) આ બીજા ભાગથી ઘણી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

नवमुं शासन

१ (अ) देवानंपियो प्रियदसि राजा एव आह (ब) अस्ति जनो उचावचं मंगलं करोते आबाधेसु वा
२ आवाहवीवाहेसु वा पुत्रलाभेसु वा प्रवासंम्हि वा एतम्हि च अञम्हि च जनो उचावचं मंगलं करोते
३ (क) एत तु महिडायो बहुकं च बहुविधं च छुदं च निरथं च मंगलं करोते (ड) त कतव्यमेव तु मंगलं (ए) अपफलं तु खो
४ एतरिसं मंगलं (फ) अयं तु महाफले मंगले य धंममंगले [ग] ततेत दासभतकम्हि सम्यप्रतिपती गुरूनं अपचिति साधु
५ पाणेसु सयमो साधु ब्रह्मणसमणानं साधु दानं एत च अञ च एतारिसं धंममंगलं नाम (ह) त वतव्यं पिता व
६ पुतेन वा भात्रा वा स्वामिकेन वा इदं साधु इदं कतव्य मंगलं आव तस अथस निस्टा-नाय [इ] अस्ति च पि वुतं
७ साधु दन इति [ज] न तु एतारिसं अस्ता दानं व अनगहो व यारिसं धंमदानं व धम-नुगहो व (क) त तु खो मित्रेन व सुहृदयेन वा
८ ञातिकेन व सहायन व ओवादितव्यं तम्हि तम्हि पकरणे इदं कचं इदं साध इति इमिना सक
९ स्वगं आराधेतु इति (ल) कि च इमिना कतव्यतरं यथा स्वगारधी

શાસન નવમું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા આમ કહે છે.
બ. મંદવાડમાં, પુત્ર તેમ જ પુત્રીનાં લગ્નમાં, પુત્રજન્મવખતે તેમ જ યાત્રાએ જતી વખતે માણસો જૂદી જૂદી વિધિઓ કરે છે. આ અને બીજા (પ્રસંગોએ) માણસો જૂદી જૂદી વિધિઓ કરે છે.
ક. પણ આ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ બહુ અને બહુજાતની ક્ષુદ્ર અને નિરર્થક વિધિઓ કરે છે.
ડ. હવે વિધિઓ કરવી જોઇએ.
એ. પણ આ જાતની વિધિ અલ્પ ફળવાળી છે.
ફ. પણ નીચેની વિધિ એટલે કે ધર્મ સંબંધી વિધિ બહુ ફળવાળી છે.
ગ. તેમાં નીચેની વિધિનો (સમાવેશ થાયછે) ગુલામ અને નોકરોને યોગ્ય સભ્યતા, વૃદ્ધો તરફ પૂજ્યભાવ પ્રાણીઓ તરફ સંયમ અને બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ તરફ દાનવૃત્તિ. આ અને એવી બીજી વિધિ ધર્મવિધિ કહેવાય છે.
હ. તેટલા માટે પિતા, પુત્ર, ભાઈ અગર સ્વામીએ કહેવું જોઇએ કે આ સારૂં છે, હેતુ પાર પડે ત્યાંસુધી આ વિધિ કરવી જોઇએ.
ઈ. અને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દાન દેવું તે સારૂં છે.
જ. ધર્મનું દાન અને ધર્મના અનુગ્રહ જેવું બીજું એકે દાન અથવા અનુગ્રહ નથી.
ક. તેટલા માટે મિત્ર, સુહૃદય જ્ઞાતિજન અને સોબતીએ તે તે પ્રકરણમાં (બીજાને) ટોકવાં જોઇએ કે આ કરવું જોઇએ, આ સારૂં છે, આ કરવાથી સ્વર્ગ મેળવવું શક્ય છે.
લ. અને સ્વર્ગ મેળવવા કરતાં બીજું વધારે શું ઇષ્ટ છે.

दशमुं शासन

१ (अ) देवानंपियो प्रियदसि राजा यसो व कीति व न महाथावहा मञ्ञते अञ्ञत तदात्पनो दिघाय च मे जनो

२ धंमसुसुंसा सुसुसता धंमवुतं च अनुविधियतां (ब) एतकाय देवानंपियो पियदसि राजा यसो व किति व इछति

३ (क) यं तु किंचि परिकमते देवानं पियदसि राजा स सवं पारत्रिकाय किंति सकले अपपरिस्रवे अस (ड) एस तु परिसवे य अपुंञं

४ (इ) दुकरं तु खो एतं छुदकेन व जनेन उसटेन व अञत्र अगेन पराक्रमेन सवं परिचजित्पा (फ) एत तु खो उसटेन दुकरं

શાસન ૧૦ મું

અ. હમણાં અને ભવિષ્યમાં મ્હારી પ્રજા ધર્મ સેવે અને ધર્મવ્રતનું પાલન કરે તે (સેવા અને પાલન) સિવાય યશ અને કીર્તિનો કાંઈ મ્હોટો ફાયદો નથી.

બ. આ માટે દેવોના પ્રિય રાજા યશ અને કીર્તિની ઇચ્છા રાખે છે.

ક. પણ જે પ્રયત્ન દેવોના પ્રિય રાજા કરે છે તે બધો પરલોક માટે છે કે જેથી બધાં માણસ ઓછો ભય ખેડે.

ડ. પણ ભય આ છે, એટલે કે અપુણ્યત્વ.

ઈ. પણ ક્ષુદ્ર તેમ જ ઉંચા માણસથી ઘણી જ ખંત અને બીજું બધું તજી દીધા વિના આ (સાધવું) દુષ્કર છે.

ફ. પણ ઉચ્ચ માણસને માટે આ ખાસ દુષ્કર છે.

अगीआरमुं शासन

१ (अ) देवानंपियो पियदसि राजा एवं आह (ब) नास्ति एतारिसं दानं यारिसं धंमदानं धंमसंस्तवो वा धंमसंविभागो वा धंमसंबंधो व

२ (क) तत इदं भवति दासभतकम्हि सम्यप्रतिपती मातरि पितरा साधु सुस्रुसा मितसस्तुतञातिकानं बाम्हणस्रमणानं साधु दानं

३ प्राणानं अनारंभो साधु (ड) एत वतव्यं पिता व पुत्रेन व भाता व मितसस्तुत-ञातिकेन व आव पटीवेसियेहि इद साधु इद कतव्यं

४ (इ) सो तथा करु इलोकचस आरधो होति परत च अनंतं पुइञं भवति तेन धंमदानेन

શાસન ૧૧ મું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા આમ કહે છે :

બ. ધર્મના દાન જેવું બીજું દાન નથી, ધર્મ (દ્વારા) ઓળખાણ જેવી બીજી ઓળખાણ નથી, ધર્મની લ્હાણી જેવી બીજી લ્હાણી નથી, અને ધર્મ (દ્વારા) સંબન્ધ જેવો બીજો સંબન્ધ નથી.

ક. તેમાં આનો સમાવેશ થાય છે—દાસ અને નોકરો તરફ સદ્ભાવ, માતા અને પિતાની સેવા, મિત્ર ઓળખીતા અને સંબન્ધી બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ તરફ ઉદારતા અને પ્રાણીની અહિંસા.

ડ. આ બાબતમાં પિતા, પુત્ર, ભાઈ, મિત્ર, ઓળખીતા સંબન્ધી અને પાડોસીએ પણ કહેવું જોઇએ કે આ સારૂં છે, આ કરવું જોઇએ.

ઈ. તે પ્રમાણે જો (કોઈ) કરે તો આ લોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે ધર્મદાનથી પરલોકમાં પણ અનન્ત પુણ્ય થાય છે.

बारमुं शासन

१ (अ) देवानंपिये पियदसि राजा सवपासंडानि च पवजितानि च घरस्तानि च पूजयति दानेन च विवाधाय च पूजाय पूजयति ने

२ (ब) न तु तथा दानं व पूजा व देवानंपियो मंञते यथा किति सारवढी अस सवपासंडानं (क) सारवढी तु बहुविधा

३ (ड) तस तु इदं मूलं य वचिगुती किंति आत्पपासंडपूजा व परपासंडगरहा व नो भवे अप्रकरणम्हि लहुका व अस

४ तम्हि तम्हि प्रकरणे (ए) पूजेतया तु एव परपासंडा तेन तन प्रकरणेन (फ) एवं करुं आत्पपासंडं च वढयति परपासंडस च उपकरोति

५ (ग) तदंञथा करोतो आतपासंड च छणति परपासंडस च पि अपकरोति (ह) योहि कोचि आत्पपासडं पूजयति परपासंडं व गरहति

६ सवं आत्पपासंडभतिया किंति आत्पपासंडं दीपयेम इति सो च पुन तथ करातो आत्पपासंडं बाढतरं उपहनाति (इ) त समवायो एव साधु

७ किंति अञमंञस धंमं स्रुणारु च सुसुंसेर च (ज) एवं हि देवानंपियस इछा किंति सवपासंडा बहुस्रुता च असु कलाणगमा च असु

८ (क) ये च तत्र तत प्रसंना तेहि वतव्यं (ल) देवानंपियो नो तथा दानं व पूजां व मंञते यथा किंति सारवढी अस सर्वपासडानं (म) बहका च एताय

९ अथा व्यापता धंममहामाता च इथीझखमहामाता च वचभूमीका च अञे च निकाया (न) अयं च एतस फल य आत्पपासंडवढी च होति धंमस च दीपना

શાસન ૧૨ મું

અ. દેવોના પ્રિય રાજા બધા પન્થોને માન આપે છે. સાધુને તેમ જ ગૃહસ્થોને માન આપે છે, દાનથી અને વિવિધ જાતની પૂજાથી માન આપે છે.

બ. બધા પન્થોનાં સારભૂત તત્ત્વોની વૃદ્ધિના જેવાં બીજાં એકે દાન અગર પૂજા માનતા નથી.

ક. તત્ત્વોની વૃદ્ધિ બહુ જાતની (હોય છે).

ડ. પણ તેનું મૂળ બોલવામાં સંભાળ એ છે. (એટલે કે) પ્રસંગ વગર પોતાના પન્થની પ્રશંસા અગર બીજાના પન્થની નિંદા ઉદ્‌ભવે નહિં અને પ્રસંગે પણ તે પ્રમાણસર થાય.

ઈ. દરેક પ્રકરણમાં બીજાના પન્થોને માન આપવું જોઈએ.

ફ. એમ કરે છે તો પન્થની વૃધ્ધિ કરે છે અને બીજાના પન્થના ઉપર ઉપકાર કરે છે.

ગ. પણ જો અન્યથા વર્તે તો પોતાના પન્થને ધક્કો પહોંચાડે છે અને બીજાના પન્થની ઉપર પણ અપકાર કરે છે.

હ. કારણ કે જે પોતાના પન્થને પૂજે છે અને બીજાના પન્થને નિંદે છે અને તે બધું પોતાના પન્થ તરફની ભક્તિને લીધે એટલે કે પોતાનો પન્થ કીર્તિ પામે તેવા હેતુથી તો તેમ કરવાથી પોતાના પન્થને ઘણે દરજ્જે નુકશાન પહોંચાડે છે.

ઈ. તેટલા માટે સલાહસંપ જ કલ્યાણકારક છે. એટલે કે એક બીજાનો ધર્મ સાંભળે અને ધર્મની આજ્ઞા પાળે.

જ. કારણ કે દેવોના પ્રિય રાજાની એવી ઇચ્છા છે કે બધા પન્થો બહુજ્ઞાનવાળા અને કલ્યાણકારક મતવાળા હોવા જોઇએ.

ક. અને જેઓ પોતપોતાના પન્થમાં પ્રસન્ન રહે છે તેઓને કહેવું જોઇએ કે—

લ. બધા પન્થોના મુખ્ય તત્ત્વોની વૃદ્ધિ જેટલાં દાન અગર પૂજાને દેવોના પ્રિય રાજા ગણતા

મ. નથી. અને આ માટે બહુ અમલદારો રોકવામાં આવ્યા છે જેવા કે નીતિના મહામાત્રો, સ્ત્રીઓને કાબુમાં રાખનારા મહામાત્રો, ગોશાળાની દેખરેખ રાખનારાઓ અને બીજા દરજ્જાના અમલદારો.

ન. અને તેનું ફલ આ છે—પોતાના પન્થની વૃદ્ધિ થાય છે અને ધર્મની કીર્તિ (વધે છે.)

तेरमुं शासन

१ (अ) ... ञो कलिंगा वज.........(ब) वढ सतसहस्रमात्रं तत्रा हतं बहुतावतकं मत (क) तता पछा अधुना लधेसु कालिंगेसु तीवो धंमवायो

२ .... सयो देवानंप्रियस वज .... वधो व मरणं व अपवाहो व जनस त बाढं वेदनमत च गुरुमत च देवानंपि .... स

३ .... बाह्मणा व समणा व अञे .... सा मात्रि पितरि सुसुंसा गुरुसुसुंसा मितसंस्ततसहायञातिकेसु दासभ ....

४ ....अभिरतानं व विनिस्रमण (हृ) येसं वा प .... हायञातिका व्यसनं प्रापुणति तत सो पि तेस उपघातो हाति (इ) पटीभागो चेसा सव......

५ ....स्ति इमे निकाया अञत्र योनेसु.........म्हि यत्र नास्ति मानुसानं एकतरम्हि पासंडाम्हि न नाम प्रसादो (क) यावतको जनो तदा

६ ... लभागो व गरुमतो देवानं.........न य सक छमितवे (म) या च पि अटवियो देवानंपियस पिजिते पाति

७ ... चेते तेसं देवानंपियस....सवभूतानां अछतिं च सयमं च समचैरं च मादव च

८ ...... लधो...नप्रियस इध सवेसु च.......योनराज परं च तेन चत्पारो राजानो तुरमायो च अंतेकिन च मगा च

९ ....इध राजविसयम्हि योनकंबो......... भ्रपारिंदेसु सवत देवानंपियस धंमानुसस्टिं अनुवतरे (स) यतपि दूति

१० ....नं धमानुसस्टिं च धमं अनुविधियरे......विजयो सवथा पुन विजयो पीतिरसो सा (ड) लधा सा पीती होति धंमवीजयम्हि

११ ...... प्रियो (क्स) एताय अथाय अयं धंमल ...... वं विजयं मा विजेतव्यं मञा सरसके एव विजये छाति च

१२ ...... किको च पारलोकिको ...... इलोकिका च पारलोकिका च

શાસન ૧૩ મું

અ. ... ... કલિંગો ... ...

બ. ... ... એકસો હજાર(લાખ)ની કતલ થઈ હતી અને તેનાથી કેટલાક ગણા મરી ગયા.

ક. ત્યાર પછી હવે કલિંગ દેશ જિતાયો તેથી ધર્મનો તીવ્ર અભ્યાસ ... ...

ડ. દેવોના પ્રિયનો (પશ્ચાત્તાપ)

એ. લોકોનો વધ, મરણ. અને હદપારકરવું તે દેવોના પ્રિય રાજાને બહુ વેદનાવાળું અને ભારે થઈ પડે છે.

ગ. ... ... બ્રાહ્મણો અગર શ્રમણો અગર બીજા ... ... માતા અને પિતાની સુશ્રૂષા ગુરૂની સુશ્રૂષા, મિત્ર ઓળખીતા સોબતી અને સંબન્ધી તરફ ... ... દાસ તરફ ... ... અથવા તેનાં પ્રિયજનોનું હદપાર કરવું ... ...

હ. ... ... સોબતી અને સંબન્ધી ત્યારે દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે તેઓને હાનિ કરે છે

ઈ. ... ... તે બધા વચ્ચે વેચાય છે.

જ. ... . આ વર્ગો ... ... યોન લોકોમાં સિવાય ... ... જ્યાં મનુષ્યોનો એક પન્થ તરફ પક્ષપાત નથી.

ક. તે વખતે જેટલા ... ... તેટલા બધા લોકો ... ... દેવોના પ્રિય રાજાથી ભાગ દિલગીર થવા જેવો મનાય છે.

લ. ... ... જે માફ થઈ શકે છે.

મ. અને જંગલો પણ જે દેવોના પ્રિય રાજાના રાજ્યમાં છે.

ન. તેઓને (કહેવામાં) આવે છે ... ... દે. પ્રિ. ... ...

ઓ. બધાં પ્રાણી તરફ ઉપદ્રવનો અભાવ, સંયમ, સમભાવ, અને મૃદુતા

ક્યુ. દેવોના પ્રિયથી મેળવાયેલ છે અહીંઆં અને બધામાં ... ...યોન રાજા અને તેની પેલી બાજુ ચાર રાજા તુરમાય અંતેકિન, મગા, ...

ર. અહીંઆં રાજાના પ્રદેશમાં ... ... યોન અને કંબો ... ... આંધ્ર અને પારિંદામાં બધે દેવોના પ્રિય ના ધર્મોપદેશ પ્રમાણે વર્તે છે.

સ. વળી જ્યાં દૂતો ... ... ધર્મોપદેશ ... ... ધર્મપ્રમાણે વર્તે છે.

ટ. વિજય અને સર્વથા પુનર્વિજય પ્રીતિ ઉત્પાદન કરે છે.

ઉ. ધર્મવિજયથી આ પ્રીતિ મ્હેં મેળવી છે.

વ. દેવોના પ્રિય

ક્સ. આ હેતુ માટે આ ધર્મલિ ... ... (ફરી) વિજય મેળવવો જોઇએ એમ વિચારવું નહીં. જો વિજય તેઓને ખુશી કરે. શાંતિ ... ...

ઇ. ... ... પરલોકમાં ... ..

અઅ. ... ... આ લોકમાં અને પરલોકમાં.

चौदमुं शासन

१ (अ) अयं धंमलिपी देवानंप्रियेन प्रियदसिना राञा लेखापिता अस्ति एव

२ संखितेन अस्ति मझमेन अस्ति विस्ततन (ब) न च सर्वं सर्वत घटितं

३ (क) महालके हि विजितं बहु च लिखितं लिखापयिसं चेव (ड) अस्ति च एत कं

४ पुन पुन वुतं तस तस अथस माधूरताय किंति जनो तथा पटिपजेथ

५ (ए) तत्र एकदा असमातं लिखितं अस देसं व सछाय कारणं व

६ अलोचेत्पा लिपिकरापरधेन व

શાસન ૧૪ મું

અ. આ ધર્મલિપિઓ દેવોના પ્રિય રાજાએ સંક્ષિપ્ત, મધ્યમ, અગર વિસ્તૃત સ્વરૂપમાં લખાવી

બ. છે. અને તે આખી બધે અનુકૂળ નહોતી.

ક. મ્હારૂં રાજ્ય વિસ્તારવાળું છે. બહુ લખાયું છે, અને હજુ બહુ લખાવાશે.

ડ. અને તે તે અર્થની મધુરતાને લઈને આમાંથી કેટલુંક ફરી ફરી કહેવાયું છે. તેથી લોકો તે પ્રમાણે વર્તે.

ઈ. દેશને લઈને અગર મ્હારો હેતુ ન પસંદ પડવાથી અગર લેખકના દોષથી આમાંનું કેટલુંક કેટલીક જગાએ અધુરૂં લખાયું છે.

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

ક્ષત્રપ વંશના લેખો

ક્ષત્રપ વંશના લેખો

રુદ્રદામનના સમયના અન્ધાઉમાંથી મળેલા શિલાલેખ

નં. ૨ થી ૫

સને ૧૯૦૬ ના જાન્યુઆરીમાં ડૉ. દેવદત્ત રામકૃષ્ણ ભાંડારકરે ભુજમાં રાજમહેલ પાસે ઇજનેર ખાતાના કોઠારમાંથી છ પત્થર ઉપરના લેખો શોધી કાઢયા. આ લેખો પહેલા ખાવડા અગર પચ્છમમાં અન્ધાઉમાંથી મળી આવ્યા હતા. એ લેખો ત્યાં યાદગીરિ તરીકે એક ટેકરા ઉપર ઉભા હતા. પરન્તુ સ્વ૦ દિવાન દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ પોતાના પ્રાચીન વસ્તુઓના શોખને લીધે તેને ભુજ લાવ્યા હતા. ભુજના ફરગ્યુસન મ્યુઝિયમમાં એકંદર પત્થરના છ લેખો છે. તેમાંના પાંચમાં સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રપોની બીજા વંશની એટલે ચષ્ટન કુટુમ્બની હકીકત છે. અને બાકીનો એક પાંચમી અને છઠ્ઠી સદીના લેખનો રહેલ થોડો ભાગ છે. ચાર લેખો રુદ્રદામનના રાજ્યના સમયના છે અને સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રપોના શિક્કા તથા લેખોમાં લખેલ સંવતના પ૨ માં વર્ષમાં કોતરેલા છે, જ્યારે પાંચમો લેખ મહાક્ષત્રપ રુદ્રસિંહ પહેલાના રાજ્યના સમયનો છે અને તે જ સંવતના ૧૧૪ મા વર્ષમાં કોતરેલો છે.

ડૉ. ભાંડારકરે સને ૧૯૧૪–૧૫ ના વાર્ષિક રીપોર્ટના ભાગ ૨ (બ) ના ૧૫ મા પેરેગ્રાફની છેલ્લી બે લીટીઓમાં ઉલ્લેખ કરેલો પાંચમો લેખ હજી તેના મૂળ સ્થાને જ હોય તેમ લાગે છે.

આ સ્થળે પ્રકટ કરેલા રુદ્રદામનના પ૨ મા વર્ષના લેખો કચ્છના દિવાન દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામે અન્ધાઉથી ભુજ આણેલા તે જ છે. આ લેખો ભુજના ફરગ્યુસન મ્યુઝિયમની મુખ્ય સીડી નીચે લાકડાના માંચડા ઉપર ગોઠવેલા છે.

અન્ધાઉ અગર અન્ધોઉ કચ્છ સ્ટેટમાં ખાવડા અગર પચ્છમ પાસે એક ન્હાનું ગામડું છે અને લેટીટયુડ ૨૩°૪૬' ૧૦" લોંજીટયુડ ૬૯°૫૩' ૫૫" ઉપર આવેલું છે.

લેખો પત્થરના લાંબા અને સાંકડા કકડાઓ ઉપર કોતરેલા છે. અને તેમાંના ઘણા લાંબા ને લાંબા જ કોતરેલા છે. તે કઠણ પત્થરો ધીમે ધીમે ખવાઈ ગયેલા છે.

ચારે લેખો જયદામનના પુત્ર રુદ્રદામનના રાજ્યના સંબંધના છે. તેના નામ પહેલાં તેના દાદા, ય્સામોતીકના પુત્ર ચાસ્ટનનું નામ તરતજ આવેલું છે. પણ રુદ્રદામન અને ચાસ્ટનનું સગપણ બતાવનારો એક પણ શબ્દ ચારેમાંથી કોઈ પણ લેખમાં વાપરેલો નથી. બધા લેખો એક જ દિવસે એટલે પ૨ માં વર્ષના ફાલ્ગુન વદિ ૨ ને દિવસે કોતરેલા છે. આમાંના ત્રણ લેખોમાં સાલનું વર્ષ શબ્દ તથા અંક બન્નેમાં બતાવેલ છે, જ્યારે ચોથામાં એકલા અંકથી જ બતાવેલું છે. તિથિ ચારેમાં શબ્દ અને અંક બન્નેથી બતાવેલી છે. ઇ. સન ૭૮ થી શરૂ થતા શક સંવતનું આ વર્ષ ગણવું જોઈએ, તેથી સાલ ઈ. સન ૧૩૦ ની બરોબર થશે.

ચારે લેખોનો હેતુ મરણ પામેલાઓના સંબંધીઓ તરફથી તેઓની પાછળ કીર્તિસ્થંભો ઉભા કરવાનો છે. લેખોમાં જ આ સ્થંભોને લષ્ટી કહેવામાં આવ્યા છે. (પ્રાકૃત લટ્ઠી–લાકડી). લેખ 'અ' માં આવો સ્થંભ ઉભો કર્યાનું વર્ણન છે. તે સીહિલના પુત્ર મદને પોતાની બેન અને

* એ. ઈ. વૉ. ૧૬ નં. ૫ પાનું ૧૯-૨૫

ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલની પુત્રી જેષ્ટવીરા(જ્યેષ્ઠવીરા)ની યાદગીરિમાં ૫૨ મા વર્ષના ફાલ્ગુન વદ ૨ ને દિવસે રસામોતિકના પુત્ર ચાષ્ટનના પૌત્ર જયદામનના પુત્ર રુદ્રદામનના સમયમાં ઉભો કરેલો છે. લેખ 'ખ' તે જ વર્ષ માસ અને દિવસે ઓપશતિક (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલના પુત્ર ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિમાં તેના ભાઈ અને સીહિલના પુત્ર મદને ઉભો કરેલો છે. લેખ 'ક' પણ સીહિલના પુત્ર મદને શનિક (શ્રેણિક) ગોત્રના સિહમિત (સિંહમિત્ર)-ની પુત્રી અને પોતાની સ્રી યશદતા (યશોદત્તા)ની યાદગીરિમાં તે જ દિવસે ઉભો કરેલો છે.

આ પ્રમાણે સીહિલના પુત્ર મદને લેખ 'અ' 'ખ' અને 'ક' માં પોતાના ભાઈ ઋષભદેવ, બેન જેષ્ઠવીરા અને સ્રી યશોદત્તાની યાદગીરિ રાખેલી છે. ચોથા લેખમાં ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના એક ત્રેષ્ટદત નામના શ્રામણેરે પોતાના પુત્ર ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ 'અ' 'ખ' તથા 'ક' લેખોમાં લખેલી તિથિએ રાખેલી છે. આ લેખ મદને પોતાના ભાઈ અને ત્રેષ્ટદતના પુત્ર ઓપશતિ ગોત્રના ઋષભદેવની યાદગીરિમાં ઉભો કરેલો છે એવું પ્રોફેસર ડી. આર, ભાંડારકર કહે છે તે વદન ખોટું છે. ઓપશતિ ગોત્રના ત્રેષ્ટદતના પુત્ર ઋષભદેવની યાદગીરિનો આ સ્થંભ છે.

* 'અ'

પત્થરની એક જ શિલા ઉપર લખેલી ત્રણ પંક્તિઓનો આ લેખ છે. કોતરેલી સપાટીનું માપ ૪'-૯"×૧'-૧"નું છે. અને અક્ષરોની સરાસરી ઉંચાઈ ૧" છે. લેખનો હેતુ સીહિલના પુત્ર મદને પોતાની બેન અને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલની પુત્રી જેષ્ટવીરા (જ્યેષ્ઠ-વીરા)ના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખી તે બતાવવાનો છે.

अक्षरान्तर

१ राज् [ञो] चाष् [ट्] अनस य्सामोतिकपुत्रस राज्ञो रुद्रदामस जयदामपुत्रस

२ व [र्] ष् [ए] द् [वि] प [म्] च् [आशे ५०] २ फगुण बहुलस द् [व] इतिय व २ मदनेन सीहिलपुत्रेन [भ] गिनिये जेष्टवीराये

३ [सी] हि [ल धि] त ओपशतिसागोत्राये लष्टि उथापित

ભાષાન્તર

ય્સામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટનના (પૌત્ર) જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના વર્ષ બાવન (૫૦ ને ૨) ફાગુણ (ફાલ્ગુન) વદી ૨ ને દિને સીહિલ(સિંહિલ)ના પુત્ર મદનથી નિજ ભગિની ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલ(સિંહિલ)ની પુત્રી, જેષ્ટવીરા(જ્યેષ્ઠવીરા)ની યાદગીરી અર્થે (આ) લષ્ટિ (સ્થમ્ભ) ઉભી કરાઈ.

'બ'

આ લેખમાં આઠ પંક્તિઓ છે. કોતરેલી સપાટીનું માપ ૧'-૮" ×૧'-૧૦" નું છે. અને અક્ષરોની સરાસરી લંબાઈ ૧½" છે. તેમાં સીહિલના પુત્ર મદને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલના પુત્ર અને પોતાના ભાઈ ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખેલી છે.

अक्षरान्तर

१ राज्ञो च् [आ] ष्टनस य्सामोतिक
२ पु [त्र] स राज्ञो र् [उ] द्रदामस
३ जयदामपुत्रस वर्षे द्विप [म्]
४ [चा) शे ५०,२ फगुणबहुलस
५ द्वितियं व २ ऋषभदेवस
६ सीहिलपुत्रस ओपशतिसगोत्रस
७ आत् [आ] मदनेन [सीहि] ल पुत्रेन
८ लष्टि उथापित

ભાષાન્તર

ય્સામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટન (ના પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના રાજ્યના વર્ષ બાવન ૫૨ (૫૦,૨,) ફાગુણ (ફાલ્ગુન) વદિ બીજ વ. ૨ ને દિને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલ(સિંહિલ)ના પુત્ર, ઋષભદેવની યાદગીરિમાં તેના ભાઈ સીહિલ(સિંહિલ)ના પુત્ર મદનથી (આ) લષ્ટિ (સ્થમ્ભ) ઉભી કરાઈ.

* એ. ઈ. વો ૧૬ પા. ૨૩

' ૬ '

આ લેખમાં ત્રણ પંક્તિઓ છે. કોતરેલી સપાટીનું માપ ૪'-૭" × ७'-२"नुं છે. અને અક્ષરોની સરાસરી ઉંચાઈ ૧" ની છે. એનો હેતુ શેનિક ગોત્રના સિહમિતની પુત્રી યશદતાના મૃત્યુની યાદગીરિમાં તેના પતિ, અને સીહિલના પુત્ર મદને ઉભા કરેલ મરણસ્થમ્ભનો નોંધ લેવાનો છે.

अक्षरान्तर

१ राज्ञो चाष्टनस ग्स[ा]मोतिकपुत्रस राज्ञो रुद्रदामस जयदामपुत्रस वर्षे द्विपंचाशे ५०,२

२ फगुणबहुलस द्वितियं वा २ यशदताये सीहमितधिता शेनिकसगोत्राण* शामणेरिये

३ मदनेन सीहिलपुत्रेन कुटुबिनिये [लष्टि] उथापिता

ભાષાન્તર

ગ્સામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટન (ના પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના રાજ્યના બાવન વર્ષે, ફગુણ (ફાલ્ગુન) વદિ બીજ વ. ૨ ને દિને સીહિલ(સિંહિલ)ના પુત્ર મદનથી તેની પત્ની, સેનિક (શ્રેણિક) ગોત્રની, સીહમિત(સિંહમિત્ર)ની પુત્રી, શ્રામણેરી યશદતા (યશોદત્તા)ની યાદગીરિ અર્થે (આ) લષ્ટિ (સ્થમ્ભ) ઉભી કરાઇ હતી.

† ' ૭ '

આ લેખમાં ચાર પંક્તિઓ છે. અને તે પણ અધુરી સાચવણનો ભોગ થયેલી માલુમ પડે છે. પહેલી બે પંક્તિઓના અર્ધા ભાગ લગભગ ભુંસાઈ ગયા છે, કોઇ કોઈ શબ્દ ફક્ત કોઈક ઠેકાણે જોઈ શકાય છે. લેખને તળીએ પત્થરનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે અને તેની સાથે 'શ્રા' ના 'ર' નો નીચેનો ભાગ તથા 'શ્રામણેરેન' ના 'રે' ના 'ર' નો નીચેનો અર્ધો ભાગ પણ ગયેલો છે. આ લેખનો હેતુ વર્ષ ૫૨ (બાવન) માં થયેલ એક બૌદ્ધ સાધુ ત્રેષ્ટદતે પોતાના પુત્ર રૂષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખવા માટે આ સ્થમ્ભ ઉભો કરેલો છે તેની નોંધ લેવાનો છે. તેનું માપ ૩'-૫" × ૧'-૨"નું છે.

अक्षरान्तर

१ राज्ञो चाष्टनस ग्सामोतिकपु[त्रस] र् [आ] ज [ञो] रु [द्रदामस] जयदाम-

२ पुत्र[स] वर्षे ५०,२ फगु[न]बहुलस द्वितियं व २

३ ऋषभदेवस त्रेष्टदतपुत्रस ओपशतिगोत्रस

४ पित्र् [आ] त्रेष्टदतेन श्रामण [ए] रेन लष्टि उथापित

ભાષાન્તર

ગ્સામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટનના (પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના ૫૨ વર્ષે ફગુન (ફાલ્ગુન) વદિ બીજ વ. ૨ ને દિને ત્રેષ્ટદત (ત્રીષ્ટદત્ત) ના પુત્ર ઋષભદેવની (યાદગીરિ અર્થે) તેના પિતા ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના, શ્રામણેર ત્રેષ્ટદત્તથી (આ) લષ્ટિ (સ્થમ્ભ) ઉભી કરાઈ હતી.

* વાંચો 'सगोत्राये' † એ. ઈ. વો ૧૬ પા. ૨૫.

નં૦ ૬

જૂનાગઢમાં ખડક ઉપરનો રુદ્રદામનનો શિલાલેખ

વર્ષ ૭૨ મું

કાઠિયાવાડમાં જૂનાગઢ શહેરથી પૂર્વમાં આશરે એક માઈલ છેટે ગિરનારના રસ્તા ઉપર જે ખડક ઉપર અશોકનાં શાસનો અને ગુપ્તવંશી રાજા સ્કન્દગુપ્તનો શિલાલેખ છે તે ખડકની પશ્ચિમ બાજુએ મથાળાના ભાગમાં આ લેખ કોતરેલો છે. ૧૧ ફુટ ૧ ઇંચ પહોળાઈ અને ૫ ફુટ ૫ ઇંચ ઉંચાઈવાળી જગામાં સાદી કોતરેલી ન્હાની મ્હોટી વીસ પંક્તિનો આ લેખ છે. છેલી ચાર પંક્તિ માત્ર સુરક્ષિત છે, જ્યારે બાકીની બધી પંક્તિઓનો અમુક અમુક ભાગ ઘસાઈ ગયો છે. એકંદર લેખની લંબાઈ ૧૯૦૦ ઇંચ ગણતાં ૨૭૫ ઇંચ જેટલો ભાગ એટલે કે આખા લેખનો ૧/૭ ભાગ નષ્ટ થએલ છે. બાકીના ભાગમાં અક્ષરો સુરક્ષિત છે અને નિઃસંશય વાંચી શકાય છે. અક્ષરની ઉંચાઈ સરેરાસ ૧૧/૧૬ ઇંચ છે.

ડા. ફ્લીટના મત અનુસાર લેખની લિપિ તે જ ખડક ઉપરના સ્કન્દગુપ્તના લેખની દક્ષિણ બાજુની લિપિના પૂર્વ સ્વરૂપ જેવી છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે અને લેખ આખો ગદ્યમય છે. લેખની ઇબારત સાદી અને સરળ છે.

જે સુદર્શન તળાવ પાસે લેખ કોતરાએલો છે તેને મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાએ દુરૂસ્ત કરાવ્યું તે નોંધવાનો આશય લેખમાં છે.

પંક્તિ ૧–૩ માં તળાવની અત્યારની ઉત્તમ સ્થિતિનું વર્ણન છે. પં. ૩–૭ માં રુદ્રદામનના સમયમાં તે તુટયાની હકીકત છે. બધું પાણી નીકળી જવાથી સુદર્શન દુર્દર્શન થયાનું વર્ણન પં. ૭–૮ માં છે. મૌર્ય ચન્દ્રગુપ્તના સમયમાં બંધાયું અને મૌર્ય અશોકના સમયમાં પૂર્ણ દશાએ પહોંચ્યાનું પં ૮–૯ માં વર્ણન છે. રુદ્રદામાના પ્રાંતિક સુબા સુવિશાખે ફરી સમરાવ્યું, એમ પં. ૯–૨૦ સુધીમાં માલુમ પડે છે.

આ લેખમાં ઉપરની હકીકત ઉપરાંત સંશોધન કરવા લાયક કેટલીક હકીકત છે. લેખમાં મુખ્ય પુરૂષ પાશ્ચાત્ય મહા ક્ષત્રપ રાજા રુદ્રદામન છે. તેના પિતા ક્ષત્રપ જયદામનનું નામ પં. ૪ થી માં છે, પણ તે વંચાતું નથી. તેના પિતામહ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ ચષ્ટનનું નામ પં. ૪ માં છે. પં. ૧૫ માં આપેલા બીરૂદ ઉપરથી સમજાય છે કે રુદ્રદામાએ મહાક્ષત્રપનો ઈલ્કાબ પોતે મેળવ્યો હતો. પં. ૧૧ અને ૧૨ માં આપેલાં બીજાં બીરૂદો ઉપરથી માહિતી મળે છે કે રુદ્રદામા પોતાના બાહુબળથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ આકરાવન્તિ, અનુપદેશ, આનર્ત, સુરાષ્ટ્ર, સ્વભ્ર, મરૂ, કચ્છ, સિન્ધુ સૌવીર, કુકુર, અપરાન્ત, નિષાદ અને બીજા દેશોનો પ્રભુ બન્યો હતો. તેમ જ તેણે યૌધેયનું નિકન્દન કાઢ્યું અને દક્ષિણાપથના શાતકર્ણિને બે વાર હરાવ્યા છતાં નજીકના સંબન્ધને લીધે હણ્યો નહોતો. જે તોફાનથી સુદર્શન તુટ્યું તેની તિથિ ૭૨ મા વર્ષના માર્ગશીર્ષના કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા આપેલી છે ૭૨ મું વર્ષ રુદ્રદામાનું લખ્યું છે, પણ તેનો અર્થ રુદ્રદામાના સમયમાં પ્રચલિત સંવતનું ૭૨ મું વર્ષ એમ હોવો જોઈએ. તે સંવત શકસંવત છે, એમ સર્વમાન્ય છે અને તે ગણત્રી મુજબ તે તિથિ ઈ. સ. ૧૫૦ ની ૧૬ મી નવેમ્બરે હોવી જોઈએ. આ લેખ તેથી ૧૫૧ કે ૧૫૨ માં કોતરાયેલો હોવો જોઈએ.

પંક્તિ ૧૮–૧૯ માં સ્પષ્ટ જણાય છે કે બન્ધનું કાર્ય જે સુવિશાખે પાર મૂક્યું તે કુલૈપનો દીકરો અને પહ્લવ હતો અને તેને આનર્ત અને સુરાષ્ટ્રનો સૂબો રુદ્રદામાએ નિમેલો હતો. ચન્દ્રગુપ્ત અને અશોકના સમયમાં તે સંબન્ધી બાંધકામ કરનારા તરીકે વૈશ્ય પુષ્યગુપ્ત અને યવન રાજા તુશાષ્ફનાં નામ આપેલા છે.

પ્રસ્તુત સુદર્શન તળાવ ઉપરાંત બીજા સ્થળનાં નામો નીચે મુજબ મળી આવે છે: ગિરિનગર (પં. ૧) ઊર્જયત (પં. ૫) અને સુવર્ણસિકતા અને પલાશિની નદીનાં નામ પં. ૫ અને ૬ માં આપેલ છે. આમાનું ગિરિનગર તે જૂનાગઢનું પ્રાચીન નામ છે અને ઊર્જયત તે અત્યારે ગિરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. બે નદીમાંથી સુવર્ણસિકતાને સોનરેખા ડા. ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ માનેલ છે. પલાશિની તે અત્યારનો પલાંશિઓ વોકળો હોવો જોઇએ, એમ હું માનું છું.

अक्षरान्तर

(१) सिद्धं [॥] इदं तडाकं सुदर्शनं गिर् [इ] नगराद्प् [इ] [द्]
[ऊ] रम [न ?] त् [अ]··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
[ए] इकोपलविस्तारायामोच्छ्रयनिःसन्धिबद्धदृढसर्व्वपाळीकत्वात्पर्व्वतपा

(२) दप्रतिस्पर्द्धिसुश्लिष् [ट्] अ [ब] [न्ध ?] म् ··· ··· ··· ···
··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
[व] जातेनाकृत्रिमेण सेतुबन्धेनोपपन्नं सुप्रतिविहितप्रनाळीपरी [व्] आह

(३) मीढविधानं च त्रिस्कन् [ध ?] ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
··· नादिभिरनुग्रहैर्महत्युपचये वर्त्तते [।] तदिदं राज्ञो महाक्षत्रपस्य सुगृही

(४) तनाम्नः स्वामिचष्टनस्य पौत्र··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
··· ··· ··· ···: पुत्रस्य राज्ञो महाक्षत्रपस्य गुरुभिरभ्यस्तनाम्नो रुद्रदाम्नो
वर्षे द्विसप्ततितम् [ए] ७०-२

(५) मार्ग्गशीर्ष बहुलप्रत् [इ] ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···
··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···: सृष्टवृष्टिना पर्जन्येन
एकार्णवभूतायामिव पृथिव्यां कृतायां गिरेरूर्जयतः सुवर्णसिकता-

(६) पलाशिनीप्रभृतीनां नदीनां अतिमात्रोद्वृत्तैर्व्वेगैः सेतुम् [अ ?] ··· ···
··· ··· ··· ··· ··· [य] माणानुरूपप्रतीकारमपिगिरिशिखरतरु-
तटाट्टालकोपतल्पद्वारशरणोच्छ्रयविध्वंसिना युगनिधनसदृ-

(७) शपरमघोरवेगेन वायुना प्रमथितसलिलविक्षिप्तजर्ज्जरीकृताव [दी ?] ··· ···
··· ··· [क] ष् [इ] प्ताश्मवृक्षगुल्मलताप्रतानं आ नदी [त] ला
[द्] इत्युद्घाटितमासीत् [।] चत्वारि हस्तशतानि वीशदुत्तराण्यायतेन
एतावंत्येव विस्तीर्णेन

(८) पञ्चसप्ततिं हस्तानवगाढेन भेदेन निस्सृतसर्व्वतोयं मरुधन्वकल्पमतिभृशं
दुर्द् [द्] अ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· [स्] य्
[आ] र्थे मौर्यस्य राज्ञः चंद्रग् [उ] [प्त] [स्] [य] [र]
आष्ट्रियेण [व्] ऐश्येन पुष्यगुप्तेन कारितं अशोकस्य मौर्यस्य ते यवन-
राजेन तुष् [आ] स्फेनाधिष्ठाय

(९) प्रनाळीभिरल [म्] कृत [म्] तत्कारितया च राजानुरूपकृतविधानया तस्मि भेदे दृष्टया प्रनाड्या विस् [तृ] तसेत् [उ] ··· ··· ··· ··· णा आ गर्भात्प्रभृत्त्यविहतसमुद् [इ] [त ?] र् [आ] जलक्ष्मी ध् [आर] णागुणतस्सर्व्ववर्णैरभिगंम्य रक्षणार्थं पतित्वे वृतेन आ प्राणोच्छ्वासात्पुरुष-वधनिवृत्तिकृत–

(१०) सत्यप्रतिज्ञेन अन्य [त्] र संग्रामेश्वभिमुखागतसदृशशत्रुप्रहरणवितरणत्वा-विगुणरि [पु] ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· त कारुण्येन स्वयमभिगतजनपदप्रणिपति [त् ?] आ [यु] [उ ?] पशरण देन दस्युव्याळमृगरोगादिभिरनुपसृष्टपूर्व्वनगरनिगम–

(११) जनपदानां स्ववीर्य्यार्जितानामनुरक्तसर्व्वप्रकृतीनां पूर्वापराकरावन्त्यनूपनीवृदान-र्तसुराष्ट्र श्व [भ्] र [म] रु [कच्] छ [स्] इ [न्] धुस [औ] व् [ई] र कुकुरापरांतनिषादादीनां समग्राणां तत्प्रभावाद् [य्] अ ··· ··· ··· ··· र् [त्थ] कामविषयाणा [म्] विषयाणां पतिना सर्व्वक्षत्राविष्कृत-

(१२) वीरशब्दजातोत्सेकाविधेयानां यौधेयानां प्रसह्योत्सादकेन दक्षिणापथपतेस्सात-कर्णेर्द्विरपिनीर्व्याजमवजीत्यावजीत्यसंबंधाव् [ई] दूरया अनुत्सादनात्प्राप्तयशसा मा [द्] ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· [प्त] विजयेन भ्रष्टराजप्रतिष्ठापकेन यथार्थहस्तो

(१३) च्छ्रयार्जितोर्जितधर्मानुरागेन शब्दार्थगान्धर्व्वन्यायाद्यानां विद्यानां महतीनां पारणधारणविज्ञानप्रयोगावाप्तविपुलकीर्त्तिना तुरगगजरथचर्य्यासिचर्मनियुधाद्या ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· [ति] परबललाघवसौष्ठवक्रियेण अहरहर्द्दानमानान-

(१४) वमानशीलेन स्थूललक्षेण यथावत्प्राप्तैर्बलिशुल्कभागैः कनकरजतवज्रवैदूर्यरत्नो-पचयविष्यन्दमानकोशेन स्फुटलघुमधुरचित्रकान्तशब्दसमयोदारालंकृतगद्यपद्य ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· न प्रमाणमानोन्मानस्वरगतिवर्ण्णसारसत्त्वादिभिः

(१५) परमलक्षणव्यंजनैरुपेतकान्तमूर्त्तिना स्वयमधिगतमहाक्षत्रपनाम्ना नरेंद्रकन्न्या स्वयंवरानेकमाल्यप्राप्तदाम्न् [आ] महाक्षत्रपेण रुद्रदाम्ना वर्षसहस्राय गो-ब्राह् [म्] अ ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· [त्थ] म् धर्म्मकीर्त्तिवृद्ध्यर्थं च अपीडयित [व्] आ करविष्टि-

(१६) प्रणयक्रियाभिः पौरजानपदं जनं स्वस्मात्कोशा महता धनौघेन अनतिमहता च कालेन त्रिग् [उ] णदृढतरविस्तारायामं सेतुं विधा [य] [स ?] र् [व्] व त [द् ?] ए … … … … … … … … … … … … [सु] उदर्शनतरं कारितमि [त्] इ [।] [अ ?] (स्) मिन्नर्थे

(१७) महाक्षत्रप (स्) य मतिसचिवकर्मसचिवैरमात्यगुणसमुद्युक्तैरप्यतिमहत्वाद्भेद-स्यानुत्साहविमुखमतिभि (:) प्रत्यु (आ) ख्यातारंभं

(१८) पुनः सेतुबन्धनैर् (आ) श्याद्हाहाभूतासु प्रजासु इहाधिष्ठाने पौरजानपदजनानु-ग्रहार्थं पार्थिवेन कृत्स्नानामानर्त्तसुराष्ट्रानां पालनार्थन्नियुक्तेन

(१९) पह्लवेन कुलैपपुत्रेणामात्येन सुविशाखेन यथावदर्थधर्मव्यवहारदर्शनैरनुरागमभिव-र्धयता शक्तेन दान्तेनाचपलेनाविस्मितेनार्य्येणाहार्य्येण

(२०) स्वधितिष्ठता धर्मकीर्त्तियशांसि भर्तुरभिवर्धयतानुष्ठितमिति । ॥

ભાષાન્તર

(૧) સિદ્ધ થાઓ. આ સુદર્શન તળાવ ગિરિનગરથી … … … પર્વતની ટુંકની સાથે હરિફાઈમાં ઉતરી શકે એવી રીતે જોડેલા બાંધકામવાળું; કારણ કે તેના બધા કાંઠાઓ મજબુત છે. પહોળાઈ લંબાઈ અને ઉંચાઈ પથ્થરની હોઇને ખાડાવગરની બાંધેલી છે. [માટી] … … … … કુદરતી બંધ પ્રાપ્ત થયેલ[થી બનેલ] … … … સુવ્યવસ્થિત પ્રણાલીઓ પરિવાહો અને કચરામાંથી બચવાના ઉપાયો … … … … ત્રણ વિભાગો … થી … … અને બીજી સગવડો … ઉત્તમ સ્થિતિમાં છે.

૩ તે આ (તળાવ) મંગળનામવાળા મહાક્ષત્રપ સ્વામી ચષ્ટનના પૌત્ર … … ના પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામન કે જેનું નામ પૂજ્ય પુરૂષો જપે છે તેના ૭૨ મા વર્ષમાં માર્ગશીર્ષના કૃષ્ણ પક્ષની પહેલી(તિથિ)એ … … જ્યારે વૃષ્ટિ વરસાવતાં વાદળાંને લીધે પૃથ્વી જાણે કે એક સમુદ્ર બની ગઈ હતી ત્યારે ઊર્જયત્ પર્વતનાં સુવર્ણસિકતા, પલાશિની અને બીજા નાળાં-ઓના અતિ ચઢેલા પૂરથી તે બંધ … … … જો કે યોગ્ય સાવચેતી (રાખી હતી) તો પણ, પર્વતનાં શિખરો, ઝાડો, કાંઠાઓ, અગાસીઓ, મેડીઓ, દરવાજાઓ અને ઉંચા વિસામાઓ ફાડી નાંખતાં, યુગના અંત લાયક પરમ ઘોર વેગવાળા, તોફાનથી વલોવાતા પાણીએ વિખેરી નાંખ્યાં; ભાંગીને ભૂકો કર્યાં; ફાડી નાંખ્યાં … … આસપાસ વિખરાયેલા પથ્થર, ઝાડ, ઝાડી અને વેલોથી નદીના તળીયાપર્યંત ખુલ્લું થઈ ગયું.

(૭) ચારસોવીસ હાથ લાંબા, તેટલા જ પહોળા અને પંચોતેર હાથ ઉંડા ગાબડામાંથી બધું પાણી વહી ગયું જેથી રેતાળ રણના જેવું દુર્દર્શન [થયું].

૮ … … માટે … … મૌર્ય રાજા ચન્દ્રગુપ્તના પ્રાંતિક સૂબા વૈશ્યગુપ્તથી રચાએલ, મૌર્ય અશોકને માટે રાજ્ય કરતાં યવન રાજા તુષાસ્ફથી પ્રણાલિકા વડે શણગારાએલ, અને રાજાને લાયક ઢબથી બન્ધાયેલ અને ગાબડામાં દેખાતી પ્રણાલી વડે તે વિસ્તારવાળા બંધ ……,

૯ ગર્ભથી માંડીને અવિચ્છિન્ન અને સમૃદ્ધ રાજલક્ષ્મી ધારણ કરવા રૂપી ગુણથી સર્વે વર્ણે જઇને જેને રક્ષણ માટે પાલક તરીકે પસંદ કરેલ હતો,

જેણે લડાઈ સિવાય પુરૂષનો વધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી અને છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ સુધી પાળી હતી. જેણે સામે આવેલા સમો વડીયા શત્રુને પ્રહાર કરવાનું ન ચૂકીને... ... કરૂણા[બતાવી].

પોતાથી આવેલ માણસોને તેમ જ પગે પડતાઓને આયુષરૂપી શરણ જેણે આપ્યું છે,

જે પ્રદેશોનાં શહેરો, બજારો અને ગામડાંઓમાં ચોર, સર્પ, પશુ (જંગલી) અને રોગ વિગેરેનો ત્રાસ નથી, જે પ્રદેશોમાં બધી પ્રજા તેને ચાહે છે અને જેમાં ધર્મ, અર્થ અને કામ તેના પરાક્રમથી (સાધી શકાય છે) તેવા પોતાના જ બાહુબળથી મેળવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમ આકરાવન્તિ, અનૂપદેશ, આનર્ત, સુરાષ્ટ્ર, શ્વભ્ર, મરૂ કચ્છ, સિન્ધુ સૌવિર, કુકુર, અપરાન્ત, નિષાદ અને બીજા પ્રદેશોનો જે સ્વામી છે,

સર્વ ક્ષત્રિયોમાં વીરત્વ બતાવવાથી ઉત્પન્ન થએલ મગરૂરીને લીધે તાબે થવા આનાકાની કરતા યૌધેયને જેણે જબરદસ્તીથી હણ્યા,

દક્ષિણા પથના સ્વામી શાતકર્ણિને ધર્મયુદ્ધમાં સંપૂર્ણ રીતે બે વાર હરાવ્યા છતાં નજીકના સંબંધને લઇને ન હણીને જેણે યશ મેળવ્યો છે,

જેણે વિજય [મેળવ્યો] ... ... પદભ્રષ્ટ થએલા રાજાઓને જે ફરી સ્થાપે છે,

યથાર્થ રીતે હાથ ઉંચો કરીને જેણે ધર્મનો અનુરાગ સંપાદન કર્યો છે; વ્યાકરણ, સંગીત, ન્યાય અને બીજાં મ્હોટાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને યાદ રાખીને, જ્ઞાન મેળવીને અને પ્રયોગ કરીને જેણે વિપુલ કીર્તિ મેળવી છે,

જે ... ... ઘોડા, હાથી અને રથચર્યા, તરવાર અને ઢાલનો ઉપયોગ, કુસ્તી અને બીજાં ... ... ત્વરાવાળાં કર્મો અને લશ્કરોની સામે થવાની ઉસ્તાદી ... ...

જેને, રોજ રોજ દાન અને માન આપવાની અને અપમાનને દાબવાની (હલકું પાડવાની) ટેવ છે,

જેનું લક્ષ્ય સ્થૂલ છે (જે ઉદાર છે) ખંડણી, કર અને ભાગો ન્યાયપુરઃસર પ્રાપ્ત કરવાથી જેનો ભંડાર સોનું રૂપું, હીરા વૈડૂર્ય, (અને બીજાં) રત્નથી ઉભરાઈ જાય છે,

જે ... ... સ્ફુટ લઘુ, મધુર, ચિત્ર અને કાન્ત અને શબ્દસંયોગથી અલંકૃત અને ઉત્તમ એવા ગદ્ય અને પદ્ય... પ્રમાણ, માન ઉંચાઈ, સ્વર, ગતિ, વર્ણ બળ અને સત્વ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણ અને નિશાનીઓવાળું જેનું સુંદર શરીર છે, મહાક્ષત્રપ નામ જેણે પોતે પ્રાપ્ત કર્યું છે,

રાજાઓની કન્યાના સ્વયંવરો વખતે જેને અનેક માળાઓ પહેરાવાઈ છે તે મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાએ ... ... હજાર વર્ષ સુધી ગાયો અને બ્રાહ્મણો ... ... ને માટે અને ધર્મ અને કીર્તિની વૃદ્ધિની માટે, કર વેઠ અને નજરાણાં વિગેરેથી શેહેરના તેમ જ ગામડાંના લોકોને પીડયા વગર પોતાના ભંડારમાંથી મોટી રકમથી (ખરચીને) અને ઝાઝો વખત લીધા વગર લંબાઈ અને પહોળાઈમાં ત્રણગણો મજબુત એવો બંધ બંધાવ્યો ... ... બધા તટ [ઉપર] ... આ તળાવને વધારે સુદર્શન (સારા દેખાવવાળું) કર્યું.

(૧૯) જ્યારે આ બાબતમાં મહાક્ષત્રપના મંત્રિઓ અને કારભારીઓ કે જેઓ અમાત્યના ગુણની બક્ષીસવાળાં હોવા છતાં ગાબડાના મ્હોટા વિસ્તારને લઇને અનુત્સાહી મતિના હોવાથી આ કામના આરંભ સામે થયા અને જ્યારે ફરી બંધ બાંધવાની નાઉમેદીને લીધે પ્રજામાં હાહાકાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે શહેર અને ગામડાંની વસ્તીના લાભ માટે આખા આનર્ત અને સુરાષ્ટ્રના ઉપર રાજ્ય ચલાવવા માટે આ રાજ્યમાં રાજાથી નિમાએલા કુલૈપના પુત્ર અમાત્ય પહ્લવ સુવિશાખ, કે જેણે અર્થ અને ધર્મસંબંધી યોગ્ય વ્યવહારને લીધે (પ્રજાની) પ્રીતિ વધારી હતી, જે શક્તિમાન, ધૈર્યવાન, દ્રઢ મનવાળો, અભિમાન વિનાનો, પ્રામાણિક, લાંચ ન લે તેવો હતો અને જેણે સારા કારભારથી પોતાના સ્વામીના ધર્મ, કીર્તિ અને યશ વધાર્યાં હતાં એવા સુવિશાખે તે પાર પાડ્યું.

નં૦ ૭

૧ ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના સમયનો ગુંહામાંનો લેખ

વર્ષ ૧૦૩

કાઠિયાવાડના પંડિત વલ્લભાચાર્ય હરિદત્તે (વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્યે) આ લેખની હાથે કરેલ નકલ તથા તેનું અક્ષરાન્તર પ્રસિદ્ધ કરવા સારૂ મેજર વૉટસને બુલ્હર પાસે મૂકેલાં. તેના ઉપરથી લેખ ઇન્ડીયન ઍન્ટિક્વેરી વૉલ્યુમ ૧૦ પાને ૧૫૭ મે જ્યોર્જ બુલ્હરે ૧૮૮૧ માં ભાષાન્તર સાથે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

મેજર વૉટસને ૧૮૮૦ માં ઉત્તર કાઠિયાવાડમાં હાલાર પ્રાંતમાં આવેલ ગુંહાના એક પુરાણા અને પડી રહેલા કૂવામાંથી આ લેખ શોધી કાઢયો હતો. રાજકોટના વૉટસન મ્યુઝીયમ ઑફ ઍન્ટિકિવટિઝમાં લઈ જવાં પહેલાં તે જામનગરમાં દ્વારકાનાથના મંદિરમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

લેખમાં સારી રીતે કોતરેલી પાંચ પંક્તિઓ છે. લખાણમાં લગભગ ૨ ફૂટ ૨ ઇંચ પોહોળી તથા ૯ૢ ઇંચ ઉંચી જગ્યા રોકાયેલી છે. એકંદરે લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. જો કે કોઇ કોઇ સ્થળે એકાદ શબ્દ ભૂંસાયેલ છે. ન્, મ્, પ્, તથા બ્ જેવા અક્ષરોનું સરાસરી કદ ⅔" છે.

લેખ રુદ્રસિહ(રુદ્રસિંહ)ના સમયનો છે અને નીચે પ્રમાણે તેની વંશાવલિ આપે છે—

રાજા અને મહાક્ષત્રપ ચાષ્ટન, તેનો પુત્ર ક્ષત્રપ રાજા જયદામન, તેનો પુત્ર મહાક્ષત્રપ રાજા રુદ્રદામન, તેનો પુત્ર ક્ષત્રપ રાજા રુદ્રસીંહ, (રુદ્રસિંહ)–આ પ્રમાણે આ કુળની વંશાવળી છે. પણ તે રાજવંશાવળી નથી. અને તેટલા જ માટે ચાષ્ટન અને રુદ્રસિંહ વચ્ચેના કેટલાક રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું. છતાં એક જ વંશના ન હોવાને લીધે તેઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં નથી. લેખ ઉપરની તિથિ શબ્દ અને આંકડાઓમાં વર્ષ ૧૦૩ ના રોહિણી નક્ષત્રમાં વૈશાખ શુદ ૫ ની આપવામાં આવી છે. આ લેખમાં લખેલ વર્ષ શક સંવત્‌નું છે, એ નિશંક વાત છે. એટલે તે ઈ. સ. ૧૮૧ માં લખાએલો ગણાય. રુદ્રસિંહ પ્રથમ ક્ષત્રપ તરીકે ૧૦૨–૩ માં રાજ્ય કરતો હતો, પછી ૧૦૩ થી ૧૧૦ સુધી મહાક્ષત્રપ તરીકે ત્યાર બાદ ફરીથી ૧૧૦ થી ૧૧૨ સુધી ક્ષત્રપ તરીકે અને છેવટે ૧૧૩ થી ૧૧૮ (અગર ૧૧૯) સુધી મહાક્ષત્રપ તરીકે રાજ્ય કરતો હતો, એમ તેના સમયના સિક્કાઓ તથા ગાથાઓ ઉપરથી માનવાને કારણ મળે છે. આ ઉપરથી તે ક્ષત્રપ તરીકે પ્રથમ રાજ્ય કરતો હતો તે સમયનો આ લેખ છે, એમ માનવું જોઈએ. તેજ રાજ્યનો વહેલામાં વહેલો સમય કનીંગહામના સંગ્રહના સિક્કાઓ ઉપરથી ૧૦૨નું વર્ષ છે એમ માલુમ પડે છે.

સેનાપતિ બાપક, આભિરના પુત્ર સેનાપતિ રુદ્રભૂતિએ રસોપદ્ર નામના ગામડામાં કરાવેલ કૂવાનું ખોદ કામ તથા બાંધકામનું વર્ણન આપવાનો હેતુ આ લેખનો છે. આ વર્ણનમાં સ્થળ ફકત રસોપદ્ર જ આપવામાં આવ્યું છે. અને તે પણ હજી સુધી ઓળખવામાં આવ્યું નથી.

---

* એ. ઈ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૩ બેનરજી અને સુકથંકર

अक्षरान्तर

१ सिद्ध [म्] [॥] राज्ञो महक्षत्र[पस्]य *स्वमिचास्टनप्रपौत्रस्य राज्ञो क्षत्रपस्य *स्वमिजयदामपौत्रस्य

२ [स्य] राज् [ञो] महक्षत्रपस्य स्व् [आ] मिरुद्रदामपुत्रस्य राज्ञो क्षत्रपस्य स्वामिरुद्र

३ सीहस्य [व] र्षे [त्रि]युत्तरशते १०० ३ वैशाखशुद्धे पंचम् [इ] ध [न्] त्यतिथौ रो [हि] णिनक्ष-

४ त्रमुहूर्त्ते [ए] आभीरेण सेनापतिबापकस्य पुत्रेण सेनापतिरुद्रभ [ऊ] तिना ग्रामे रसो-

५ [प] द्रिये वा[पी] [ख]नि[तो] [बंद्ध] आपितश्च सर्व्वसत्वानां हितसुखार्थमिति [॥]

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ ચાષ્ટનના પ્રપૌત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામનના પૌત્ર, નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રદામનના પુત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ રુદ્રસીહ(રુદ્રસિંહ)ના રાજ્યમાં એકસો અને ત્રણ-૧૦૦,૩ વર્ષે વૈશાખ શુદિ. પ. રોહિણિ નક્ષત્રના મંગળ સમયે, સેનાપતિ બાપક આભીરના પુત્ર, સેનાપતિ રુદ્રભૂતિએ રસોપદ્ર ગામમાં સર્વ જીવલોકના હિત અને સુખાર્થે વાવ ખોદાવી અને બંધાવી.

* વાંચો સ્વામિ

નં૦ ૮

મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેનના સમયનો ગઢ(જસદણ પાસે)નો લેખ

વર્ષ ૧૨૭ (અથવા ૧૨૬)

ડૉ. ભાઉ દાજીએ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૩૪ ઉપર ૧૮૬૮ માં કદાચ હાથની કરેલી નકલ ઉપરથી લીથોગ્રાફ સાથે પ્રથમ આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

કાઠિયાવાડમાં જસદણની ઉત્તરે બે માઇલ ઉપર આવેલ ગઢમાં આ લેખ મળી આવેલો કહેવાય છે. એક તળાવના કાંઠા ઉપર ઉભા રહેલા જાડા અને વાંકાચૂંકા પત્થરના કકડા ઉપર તે કોતરેલો છે. પાછળથી તે રાજકોટના વૅાટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટિકિવટિઝમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં અત્યારે પણ સુરક્ષિત છે.

લેખમાં જુદી જુદી લંબાઈની વિચિત્ર છ પંક્તિઓ છે. અને તે ૩ ફૂટ ૭ ઇં. પહોળો અને ૧ ફૂટ ૧૦ ઈં. ઉંચો વાંકી લંબચોરસ આકૃતિનો છે. કોતરકામ છીછરૂં પણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. ન્, મ્, પ્ , બ્, જેવા અક્ષરોની સરાસરી ઉંચાઈ ૧½" છે.

મહાક્ષત્રપ રાજા રુદ્રસેનના સમયનો આ લેખ છે. અને તેમાં માનસ ગોત્રના પ્રતાશકના પુત્ર ખર(?)પત્થના ભાઇઓએ ઉભા કરેલ સત્રની હકીકત છે.

પહેલાંના પ્રસિદ્ધકર્તાઓ એ પં. ૬ માં પ્રતાશકને બદલે પ્રનાથક અને ખર [?] પત્થને બદલે ખરપૌત્ર વાંચેલું છે. લેખમાં નીચે પ્રમાણે વંશાવળી આપી છે:—

રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ ચાષ્ટન, તેનો પુત્ર રાજા ક્ષત્રપ જયદામન, તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ રુદ્રદામન, તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ રુદ્રસીહ (રુદ્રસિંહ), તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેન. એક જ લેખમાં આપેલી સુરાષ્ટ્ર અને માળવાના ક્ષત્રપોની આ લાંબામાં લાંબી વંશાવળી છે. 'ભદ્રમુખ' નો ઇલ્કાબ કેટલાક મહાક્ષત્રપોનાં નામ પહેલાં લગાડેલો છે. પણ ફક્ત ક્ષત્રપો અથવા છેલ્લા મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેન જેના સમયમાં લેખ કોતરાયો હતો, તેના નામ પહેલાં તે ઇલ્કાબ લગાડેલો નથી. છેવટના નામ પહેલાં તે ન લગાડવાનું કારણ જણાતું નથી. પણ એટલું તો માલુમ પડે કે તે ઇલ્કાબ મહાક્ષત્રપોનાં નામ સાથે જ વાપરવામાં આવતો હતો. આ ફક્ત સળંગ પેઢીની વંશાવળી છે. એટલે રુદ્રસેન પહેલાં રાજ્ય કરતો દામઘ્સદ પહેલો, અને જીવદામન એ સીધી પેઢીના ન હોવાને લીધે તેઓના નામ આપવામાં આવ્યાં નથી. સંવત્ ૧૨૭ (અથવા ૧૨૬) ના ભાદ્રપદ વદ ૫ નો આ લેખ છે. આ વર્ષ શક સંવતનું છે એટલે લેખનો સમય ૧૨૭ (અગર ૧૨૬) +૭૮=ઇ. સ. ૨૦૫ (અગર ૨૦૪) ગણી શકાય. લેખમાં કોઈ સ્થળનાં નામો નથી.

* એ. ઈ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૬ બેનરજી અને સુકથંકર

अक्षरान्तर

१ [व] र्षे १००,२० [७] [भा] द्रपदबहुलस ५ [।] र [आ] ज्ञो महाक्षत् [र] अपस

२ भद्रमुखस स्वम् [अ] चाष्टनपुत्रपपौ [त्] त्रस्य राज्ञो क्ष (त्र) पस

३ स्वामि जयद् [अ] मपुत्रपौत्रस्य राज्ञो महाक्षत्रपस्य भद्रमुखस्य

४ [स्व] मरुद् [र] अदामपौ [त्र] स्य राज्ञो म [ह] क्ष [त्र] पस्य भद्रमुखस्य स्वा [म्] इ

५ रुद्रसीह [पुत्र] स्य राज्ञो महक्षत्रपस्य स्वामिरुद्रसेनस्य [।] इदम् शत्र

६ मानस सगोत् [र] अस्य प्र [ता] शकपुत्रस्य खर [र] पत्थस्य भात्रभिः उत्थविद्ध [म्] स्व [र्ग]

७ ....

ભાષાન્તર

વર્ષ ૧૦૦,૨૦, [૭] ભાદ્રપદ વદિ. ૫. ને દિને ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ ચાષ્ટનના પુત્રના પ્રપૌત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામના પુત્રના પૌત્ર, ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રદામના પૌત્ર, ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસીહના (પુત્ર), નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસેનના (રાજ્યમાં) આ શત્ર માનસ ગોત્રના પ્રતાશકના પુત્ર ખર (ર) પત્થના ભાઈઓથી બંધાવેલું હતું ... . સ્વર્ગ .. . .

નં० ૯

ક્ષત્રપ જયદામનના પૌત્રના સમયનો જૂનાગઢનો લેખ

*ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં બુહ્લરે પ્રથમ ભાષાન્તર તથા ફોટોગ્રાફ સાથે આ સ. વે. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૪૦ અને પ્લેટ ૧૧ ઉપર આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. શ્લોક જરા ન્હાનો અને અભ્યાસ સારૂ લગભગ નકામો છે.

હાલમાં બાવા પ્યારાના મઠના નામથી ઓળખાતા મઠ પાસે જૂનાગઢથી પૂર્વમાં આવેલી મહાન ગુફાઓના જૂથ સામેના એકાદ ભોંયરામાંથી ખોદકામ ચાલતું હતું ત્યારે આ લેખ મળી આવ્યો છે. કોઈ તાજા અકસ્માતને લીધે તેના બે ભાગ થઈ ગયા છે. ભાવનગરના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત લેખોના સંગ્રહમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રતિકૃતિમાં જે સ્થાને ફાટ જણાય છે તે જ સ્થળેથી કદાચ કકડા થયા હશે, એમ લાગે છે.

કળી ચુનાના ગુણવાળા નરમ અને ૨ ફૂટ લાંબા તથા પહોળા અને ૮ ઈંચ જાડા પત્થરની શિલાની સાફ કરેલી એક બાજુ ઉપર લેખ કોતરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ચાર પંક્તિઓ છે. અને લગભગ ૧ ફૂટ ૯ ઈંચ પોહોળી અને ૬ ઈં. ઉંચી જગ્યામાં લખાણ છે. ન્, મ્, પ્, તથા બ્, જેવા અક્ષરોનું સરાસરી માપ ½ છે.

લેખનો ઘણો ખરો ભાગ બહુ જ ખરાબ થઇ ગયો છે. વચ્ચેની બે પંક્તિઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, પણ પહેલી પંક્તિનો મોટો ભાગ અને ચોથી પંક્તિનો થોડો ભાગ વાંચી શકાતો નથી. વળી લેખ પણ ખંડિત છે, કારણ પત્થરનો કેટલોક ભાગ ભાંગી ગયો છે. બુહ્લર માને છે કે બીજીથી ચોથી પંક્તિમાં ફક્ત છેલ્લા બેક શબ્દો સિવાય લેખ મૂળ સ્થિતિમાં જ છે. પરંતુ તે ચોકકસ ન કહેવાય. રક્ષિત ભાગની બન્ને બાજુએ કેટલો ભાગ ગયો છે તે અમારા માનવા પ્રમાણે ચોકકસ રીતે કહી શકાય તેમ નથી. અમે એટલું તો કહી શકીએ કે બીજી અને ત્રીજી પંક્તિઓના ભાંગી ગયેલા ભાગમાં જયદામનના પુત્ર તથા પૌત્રનાં નામ, તથા કદાચ શબ્દ અને આંકડા વડે બતાવેલ સંવત્ હોવો જોઇએ.

રાજા ક્ષત્રપ જયદામનના પૌત્ર અને ચાષ્ટનના પ્રપૌત્ર એક ક્ષત્રપ અથવા મહાક્ષત્રપ રાજાના સમયનો આ લેખ હોવો જોઇએ. ભાંગી ગયેલા કકડા સાથે રાજ્ય કરતા રાજાનું નામ પણ ગયેલું છે. લેખમાં બતાવેલ ક્ષત્રપ દામજદ પહેલો અથવા રુદ્રસિંહ પહેલો હોવો જોઈએ.

લેખનો આશય સમજી શકાતો નથી, કારણ તે આશય બતાવનારો ભાગ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ લેખમાં આવતાં "કેવલિજ્ઞાનસં(પ્રાપ્ત) (કેવલીનોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ એવો)" વાકય ઉપરથી જૈન લોકો સાથે સંબંધ ધરાવતો આ લેખ હોય એવું અનુમાન કરી શકાય છે. કારણ જૈન સાહિત્યમાં 'કેવલિન' શબ્દનો બહુ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

તિથિ ચૈત્ર શુદ ૫ લખેલી છે. પરંતુ સંવત તે ભાગ ગયેલ હોવાથી ચોકકસ થઈ શકે તેમ નથી.

ગિરનાર પર્વત નીચે આવેલ જૂનાગઢનું અસલ નામ ગિરિનગર હતું, અને તેનો ઉલ્લેખ લેખમાં છે.

---

* એ. ઈ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૯ બેનરજી અને સુકથંકર

अक्षरान्तर

१ .... स्तथा सुरगण् [अ] [क्षत्रा] णां
प्रथ [म] ... .

२ .... चाष्टनस्य प्र [पौ] त्रस्य राज्ञः क्ष [त्रप]
स्य स्वामि जयदाम प् [औ] त्रस्य राज्ञो म [हा]... ... .

३ ... ... [चै] त्रशुक्लस्य दिवसे पंचमे ५ इ [ह]
गिरिनगरे देवासुरनागय [क्ष] रा [क्ष] से ... ...

४ ... ... थप् [उ] रमिव ... ... केवलि [ज्ञा] नसं .. ...
नां ... ... जरामरण [अ] ... ...

भाषान्तर

... ... તથા ... સુરગણુ ... ક્ષત્રોમાં પ્રથમ ... . ચાષ્ટનના પ્રપૌત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામના પૌત્ર, નૃપ મહાક્ષત્રપ ... ..., નૃપ મ [હાક્ષત્રપ] ... ... (ના રાજ્યમાં) વર્ષ ... ... ચૈત્ર, શુદિ પાંચમ (૫) ને દિને અહીં ગિરિનગરમાં, દેવો, અસુરો, નાગો, યક્ષો, અને રાક્ષસો ... . પુર (?) ... ...કેવલિનોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ .. .. જરા અને મરણ ... ...

નં૦ ૧૦

સ્વામિ રુદ્રસિંહ બીજાનો શિલાલેખ

શક સંવત્ ૨૨૮ વૈ. શુ. ૭=૩૦૬ ઈ. સ.

* જીવદામનના પુત્ર રુદ્રસિંહ બીજાનો સંવત્ ૨૨૮ નો શિલાલેખ જૂનાગઢના મ્યુઝીયમમાં પડેલો છે. તે તદ્દન પૂર્ણ અને ચોખ્ખો છે. તિથિ અંક તથા અક્ષરમાં આપેલી છે.

अक्षरान्तर

१ सिद्धं राजः क्षत्रपस्य जीवदामपुत्रस्य
२ रु [द्र] सिंहस्य वर्षशतद्वये अष्टा-
३ विंशोत्तरे २२८ वैशाखशुद्धसप्तम्यां

भाषान्तर

રાજા ક્ષત્રપ જીવદામના દીકરા રુદ્રસિંહના ૨૨૮ મા વર્ષમાં વૈશાખ સુ. સાતમે.

* ચો. મ્યુ. રીપોર્ટ ૧૯૧૯—૨૦ પા. ૭ ડી. બી. દીસ્કલકર

નં૦ ૧૧

સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકાના રાજા રૂદ્રસેનના સમયનો શિલાલેખ

રુદ્રસેનનો સંવત્ ૨૩૨

સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ગાયકવાડના પ્રદેશ ઓખામંડલનાં મુલવાસર નામનાં ગામડાંમાં એક તળાવના કાંઠા ઉપરથી આ લેખવાળો પત્થર મળી આવ્યો છે. ત્યાંથી દ્વારકામાં તેને પુસ્તકાલય પાસે ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં ચાર લીટીઓ છે અને તેનું માપ ૫'-૩"×૧'-૧૦" છે.

શાહ વંશના કેટલાક રાજાઓનાં નામો ઉપરાંત વાજકના પુત્રે બંધાવેલાં કેટલાંક જળાશયો વિષે પણ તેમાં ઉલ્લેખ કરેલો છે.

શાહના સમયની લિપિમાં સંસ્કૃત ભાષામાં લેખ લખેલો છે.

अक्षरान्तर

१ राज्ञो महाक्षत्रस [स्य] सा [स्वा] मिरुद्रसेनस्य

२ वर्षे २३२ वैशाखबहुलपंचम्यां

३ इमं ... ... वानिजकस्य पुत्रेण

४ प्रति जिवितं दत्तं थ [स्व] मित्रे [त्राय] हि जि [नि] जस [स्य]

ભાષાન્તર

રાજા મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસેનના ૨૩૨ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૫ ને દિને વાનિજકના પુત્રે પોતાના મિત્રની જીંદગી પોતાના પ્રાણનો ભોગ આપીને રક્ષી.

નં૦ ૧૨

મેવાસાનો ક્ષત્રપ શિલાલેખ

સં. ૩ + + કા સુ. ૫

* સ્વ. દીવાન બહાદુર રણછોડભાઈ ઉદયરામ પાસેથી આ લેખનાં રબિંગો મળ્યાં છે. આ અક્ષરાન્તર તે ઉપરથી કરેલું છે. પણ મૂળ લેખ જોયા બાદ વધુ અજવાળું પડે એવો સંભવ છે.

લેખ મરણસ્થંભ ઉપર કોતરેલો હોવો જોઇએ અને રબિંગ ઉપરથી તેનું માપ નીચે મુજબ અટકળી શકાય છે. ઉંચાઈ ૨'-૧" પહોળાઈ ઉપરના ભાગમાં ૧'-૨" અને નીચેના ભાગમાં ૧'-૫" છેલ્લી બે પંક્તિના અક્ષર બહુ જ ઘસાઈ ગયા છે.

अक्षरान्तर

१ सिद्धं राज्ञो महाक्षत्रपस्य स्वामि चष्टण

२ पुत्रपुपुत्रस्य राज्ञो महाक्षत्रपस्य भट्टिदाम

३ पुत्रप्रपौत्रस्यः राज्ञो महाक्षत्रपस्य वर्षशत

४ त्रुत्तरके वर्षे ... ... पुत्रस्य आभिरस्य

५ हरिहावेकस (?) गोत्रस्य वसुराकस्यः शुचज्ञ दुहितुस्य

६ कर्तीकस्य शु ५ राज्येश्वरस्य भर्तुयष्टि पुष्टापि

७ ... ... भवनं च ... ...

८ ... ...

---

* वो. म्यु. रीपोर्ट सने १९२३—२४ पा. १२ डी. बी. दीस्कलकर

श्रीः

त्रैकूटक वंशना लेखो

ત્રૈકૂટક વંશના લેખો

નં૦ ૧૩

ત્રૈકૂટકવંશના દહ્રસેનનાં પારડીનાં પતરાં

સંવત ૨૦૭ વૈશાખ સુ. ૧૩

* મુંબઈ ઈલાકામાં ગુજરાતના સુરત પરગણામાં પારડી ગામમાં તળાવનું ખોદકામ ચાલતું હતું ત્યારે આ પતરાંઓ ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં મળી આવ્યાં હતાં. રોયલ એશીઆટિક સોસાઈટીની મુંબઈ શાખાના જરનલ વોલ્યુમ ૧૬ ના પાને ૩૪૬ મે. ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ ઈ. સ. ૧૮૮૫ માં આ પતરાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે. પણ લીથોગ્રાફ આપેલ નથી.

પતરાં બે છે અને તેનું દરેકનું માપ ૯$\frac{5}{16}$" × ૩" છે. તે વદન સપાટ છે. અને તેની કોરો વધારે જાડી અગર કાંઠાવાળી પણ નથી. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી જણાય છે કે લગભગ આખો લેખ અખંડ અને સુરક્ષિત છે.

સાધારણ કડી કે મુદ્રા નથી. પરંતુ બન્ને કડીઓના કાણામાંથી પતરાંઓ લાંબાં અને $\frac{1}{8}$" જાડા તારથી બાંધેલાં છે. આ તાર કરતાં કાણાં બહુ મોટાં નથી, અને પતરાંઓ મળી આવ્યાં કે તરત જ સાચવી લેવામાં આવ્યાં હોય એવું લાગે છે. આ ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે પતરાંઓ અસલથી જ તારથી બાંધવામાં આવ્યાં હશે.

બે પતરાંઓનું વજન ૩૧ તોલા છે. અને તારનું વજન ૧$\frac{1}{4}$ તોલા છે. કુલ વજન ૩૨$\frac{1}{4}$ તોલા = ૧૨$\frac{3}{8}$ ઔંસ છે.

ત્રૈકૂટક વંશના મહારાજ દહ્રસેને બ્રાહ્મણને આપેલ જમીનનું વર્ણન લેખમાં છે. આ રાજાની આજ્ઞા આમ્રકા નામના સ્થળેથી બહાર પાડવામાં આવી હતી. દાન આપેલ ગામનું નામ કનીયસ્તડાકા હતું અને તે અન્તર્મણ્ડલી પરગણામાં આવ્યું હતું. બક્ષીસ મેળવનાર બ્રાહ્મણ કાપુરમાં રહેતો હતો. રાજાએ કરેલ બક્ષીસના સમાચાર આપનાર દૂતનું નામ બુદ્ધગુપ્ત હતું. અને તે બક્ષીસ ૨૦૭ મા વર્ષના વૈશાખ શુદ ૧૩ ને દિવસે કરવામાં આવી હતી.

પારડીનાં પતરાંઓ પ્રસિદ્ધ કર્યા પહેલાં પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ કન્હેરીના એક તામ્રપત્રમાંથી ત્રૈકૂટકોનું વર્ણન શોધી કાઢયું હતું. પરંતુ તે મૂળ પતરૂં ખોવાઈ ગયું લાગે છે. કન્હેરીનાં પતરાં ઉપર ૨૪૫ મું વર્ષ લખેલું છે. તે જ પ્રદેશના કેટલાક સમકાલીન ઐતિહાસિક લેખોમાંથી મળી આવેલ સૂચનોના આધારે પંડિત એવું અનુમાન કરે છે કે આ પતરાંઓનો સંવત ઈ. સ. ૨૪૫ લગભગથી શરૂ થતો હોવો જોઈએ. જનરલ કનીંગહામે આ સંવત ઈ. સ. ૨૪૯ થી શરૂ થતો કલચુરી અથવા ચેદીનો માનેલો છે. અને આ મતનું સમર્થન પંડિતે પોતે તથા ડૉ. ફ્લીટે કરેલ છે.

પારડીનાં પતરાંઓની લિપિ તથા જ્યાંથી મળી આવ્યાં તે જગ્યા અને તેમાં ત્રૈકૂટકોનું વર્ણન કરેલું છે એ બે બાબતો ઉપરથી એ પતરાંઓ, ડૉ. કીલ્હોર્ને છેવટ પુરવાર કર્યું છે તે પ્રમાણે ઈ. સ. ૨૪૯ થી શરૂ થતા કલચુરી અથવા ચેદી સંવતનાં જ હોવાં જોઈએ એવું માનવાને સબળ કારણ મળે છે. અઠવાડીઆનો દિવસ અથવા નક્ષત્ર આપેલું નહિ હોવાથી સમય

* એ. ઈ. વો. ૧૦ પા. ૫૧-૫૩ ઈ. હુલ્શ

નક્કી કરવાને બીજી કંઈ હકીકત નથી. પરંતુ ડા. કીલ્હોર્ન જણાવે છે કે જો ચાલુ વર્ષ ગણવામાં આવે તો તે ઇ. સ. ૪૫૬ ના એપ્રીલની ૪ થી તારીખની બરોબર થાય. અને પૂરૂં થયેલું વર્ષ ઈ. સ. ૪૫૭ ના એપ્રીલની ૨૩ મી તારીખ બરોબર થાય:

ત્રૈકૂટકના કુટુંબનું વર્ણન આપતું (કલચુરી) સંવત ૨૪૫ નું કન્હેરીનું પતરૂં આ વંશના જે રાજાના સમયનું છે તેના નામની માહિતી આપી શકતું નથી. ત્રૈકૂટકનો રાજા દહ્રસેન (કલચુરી) સંવત ૨૦૭=ઇ. સ. ૪૫૬ અથવા ઈ. સ. ૪૫૭ માં રાજ્ય કરતો હતો એવું પારડીનાં પતરાંઓ ઉપરથી માલુમ પડે છે. દહ્રસેનના પિતા ઇંદ્રદત્ત તથા પુત્ર વ્યાઘ્રસેન નામના તે જ વંશના બીજા બે માણસો વિષે પણ સિક્કાઓ ઉપરથી જાણવામાં આવ્યું છે. સ્વર્ગસ્થ મી. જેકસન પાસે સુરતમાંથી મળેલું એક (કલચુરીની) ૨૩૧ ની સાલનું તામ્રપત્ર હતું. તેમાં ત્રૈકૂટક વંશના વ્યાઘ્રસેને આપેલા દાનનું વર્ણન હતું.

દહ્રસેન અને વ્યાઘ્રસેન પોતાને સિક્કાઓ ઉપર પરમ વૈષ્ણવ તરીકે ઓળખાવે છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. જ્યારે પારડીનાં પતરાંઓમાં દહ્રસેનને તેવા જ અર્થવાળું ભગવત્પાદકર્મકર એટલે ભગવતનાં ચરણનો સેવક એવું બિરૂદ આપવામાં આવેલ છે.

આ લેખમાં બતાવેલ સ્થળો વિષે ડૉ. ફ્લીટ એમ માને છે કે 'અન્તરમન્ડલીવિષય' એ ગુજરાતમાં આવેલ ઉત્તરે મિણ્ઢોળા અને દક્ષિણે પૂર્ણા નદીઓની વચ્ચેનો પ્રદેશ હોવો જોઇએ. વડોદરા રાજ્યના વ્યારા પરગણાની નૈરૂત્ય કોણની દક્ષિણ તરફ ત્રણ મૈલ ઉપર આવેલ મિણ્ઢોળા નદીના કાંઠા ઉપર જરા મોટું ગામડું આવેલું છે તેજ કાપુર તરીખે ઓળખાવે છે. આ સ્થળને ઇન્ડીયન એટલાસ કવાર્ટર શીટ નં. ૨૩ એસ. ઈ. (૧૮૮૮) માં અક્ષાંશ ૨૧°૪ રેખાંશ ૭૩°૨૫ ઉપર કપુર તરીખે બતાવવામાં આવ્યું છે. 'કનીયસ્તડાકા સારિકા' એટલે ન્હાના તડાકા સારિકાને મિણ્ઢોળા અને પૂર્ણા વચ્ચે લગભગ અર્ધે રસ્તે તથા કપુરથી પશ્ચિમે ૧૫ મૈલ ઉપર નકશામાં બતાવેલ તર્સરિ અથવા તર્શરિ તરીખે ઓળખાવે છે. દહ્રસેને દાન આપ્યું ત્યારે જ્યાં રહ્યો હતો તે આમ્રકા કદાચ કપુરથી નૈરૂત્ય કોણમાં બે મૈલ ઉપર નકશામાં બતાવેલ અમ્બછ અથવા આમ્બાછ હોય એમ તે માને છે. પરંતુ લેખમાં બતાવેલાં બીજાં સ્થળોની નજીક આમ્રકા હોવું જોઇએ એ જરૂરનું માનતા નથી. નાશિકના ઉશવદાતના એક લેખમાં બતાવેલા કાપુરાહાર નામના વિભાગનું નામ કાપુર ઉપરથી પડ્યું છે. અને તે જ લેખમાં બતાવેલ ચિખલપદ્ર પણ કપુરથી ઈશાન ખૂણે અઢી મૈલ ઉપર મિણ્ઢોળાના દક્ષિણ કાંઠા ઉપર નકશામાં બતાવેલ ચિખલ્દ છે.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति [॥] विजयस्कन्धावारादाम्रकावासकात्त्रैक्कु [कू]-
टकानां मातापितृपादानुद्ध्यातो भग–

२ वत्पादकर्म्मकरोश्वमेधाहर्त्ता श्रीमहाराजदद्दसेनः सर्व्वानेवास्म-
त्सन्तकानन्त–

३ र्म्मण्डलीविषयवासिनस्समाज्ञापयति यथा कापुरवास्तव्यब्राह्मणनण्ण
[ण्ण] स्वामिन*

४ अत्रैव विषयान्तर्ग्गतकनीयस्तडाकासारिकाग्रामो मा [त्] आपि
[त] रोरात्मनश्चपुण्य–

पतरूं बीजुं

५ यशोभिवृद्धये [य] आचन्द्र [आ] र्क्कार्णव [क्षि] तिस्थि-
तिकालिका [क] श्चोररो [रा] जापत्थ्यकारिवर्ज्जं

६ सर्व्वदित्यविष्टिपरिहारेण पुत्रपौत्रान्वयभोज्यस्समतिसृष्टो यतोस्य
भुञ्जतः कृषतो [तः]

७ प्रवि [दि] शतश्च न क [ए] नचि [त्] प्रतिषेधः
कार्य्य इत्युक्तञ्च भगवता व्यासेन [।] षष्टि वर्षसहस्रानि [णि]

८ स्वर्ग्गे वसति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके
वसेदिति [॥] बुद्धगुप्तदूतकमाज्ञा

९ सं. २०० ७ वैशाखशुद्धत्रयोदश्या [–] १०. ३ [॥]

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) સ્વસ્તિ ! આમ્રકાના વિજયી નિવાસસ્થાનથી ત્રૈકૂટકોના (વંશનો) માતાપિતાના પગનું ધ્યાન કરનાર ભગવત્(વિષ્ણુ)ના ચરણનો સેવક અને અશ્વમેધ કરનાર શ્રી મહારાજ દદ્દસેન અન્તર્મંડલી વિષયમાં વસતી સર્વ આપણી પ્રજાને (નિચેનું) શાસન કરે છે :—

(પંક્તિ ૩) કાપુરમાં વસતા બ્રાહ્મણ નણ્ણસ્વામીને કનીયસ્તડાકાસારિકા ગામ એ જે વિષયમાં આવેલું. (અમારા) માતાપિતાના અને અમારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ અર્થે, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળ સુધી લૂંટારા, અને નૃપને વિઘ્ન કરનાર વર્જ કરી, સર્વ કર અને વેઠથી મુક્ત, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે અમે આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૬) આથી જ્યાં સુધી તે ભૂમિનો તે ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, અન્યને સોંપે ત્યાંસુધી કોઇએ પ્રતિબન્ધ કરવો નહી.

(પંક્તિ ૭) અને ભગવત વ્યાસે કહ્યું છે :—

[અહીં ચાલુ શ્લોકોમાંનો એક શ્લોક આવે છે]

(પંક્તિ ૮) (આ) શાસન (જાહેર થયું હતું)— દૂતક બુદ્ધગુપ્ત– સંવત ૨૦૭ વૈશાખ શુદિ તેરશ--૧૩ને દિને

---

* વાંચો स्वामिनेत्रैव

નં૦ ૧૪

ત્રૈકૂટક વંશના વ્યાઘ્રસેનનાં સુરતનાં પતરાંઓ*

સંવત ૨૪૧

મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને જણાવ્યા પ્રમાણે આ તામ્રપત્રો સુરતથી મળેલાં છે. પત્રાં બે છે અને તે દરેકનું માપ લગભગ ૯⅞ ઈંચ પોહોળું અને ૩⅞ ઈંચ ઉંચાઈનું છે. લખાણ ફક્ત અંદરની બાજુઓપર જ છે. બીજાં પતરાંઓ કરતાં આ વધુ પાતળાં અને ઉપડતી કોર વગરનાં છે, પણ તેમાંનું લખાણ એકન્દરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પારડીનાં પતરાંઓની માફક આમાં પણ પહેલા પતરાની લખેલી બાજુ નીચે અને તેવી જ રીતે બીજાની ઉપર એ પ્રમાણે તાર માટેનાં કાણાંઓ છે. આ કાણાંઓમાંથી એક લાંબો ત્રાંબાનો તાર જમણી બાજુએથી પસાર કરી વાળી દેવામાં આવ્યો છે. ડાબી બાજુએ પણ કદાચ આવો તાર હશે, પણ મળી શક્યો નથી. પતરાંઓ તથા તારનું એકન્દર વજન ૫૦ તોલા છે.

ત્રૈકૂટક વંશના મહારાજા વ્યાઘ્રસેને 'વિજયી અનિરૂદ્ધપુર' માં રહી એક બ્રાહ્મણને આપેલી જમીનની બક્ષીસનું વર્ણન લેખમાં છે. આ શહેર ત્રૈકૂટક રાજાઓની રાજધાનીનું શહેર જણાય છે. તે શેહેરને (કલચુરી) સંવત ૪૦૬નાં બગુમ્રાનાં પતરાંઓમાં દાન લેનારના નિવાસ સ્થાન તરીખે 'વિજયી અનિરૂદ્ધપુરિ' એ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે.

વ્યાઘ્રસેન અપરાન્ત પ્રદેશમાં રાજ્ય કરવાનો દાવો ધરાવે છે. કાલિદાસના રઘુવંશમાંના બે શ્લોકમાં આવતો ત્રિકૂટપર્વત, જેના ઉપરથી ત્રૈકૂટકોના વંશનું નામ પડયું હોવું જોઈએ, તે અપરાન્તના રાજાના પ્રદેશમાં આવેલો હોવાનું જણાવ્યું છે, તેને ઉપરની હકીકતથી સાબીતી મળે છે.

રઘુવંશ ઉપર મલ્લિનાથે લખેલ વૈજયન્તી પ્રમાણે અપરાન્તનું મુખ્ય સ્થળ શૂર્પારક, હાલનું સોપારા જણાય છે. અને તે જ ત્રૈકૂટકોનું રાજધાનીનું શહેર અનિરૂદ્ધપુર હું ગણું છું. વ્યાઘ્રસેને આપેલું ગામડું ઈક્ષરકી પરગણાનું પુરોહિતપલ્લિકા હતું. પરન્તુ આ ઓળખી શકાતું નથી. ગામડાના નામ ઉપરથી કદાચ અનુમાન કરી શકાય કે તે ભોગવનાર નાગશર્મા રાજકુટુંબનો પુરોહિત હતો.

સંવત ૨૪૧ના કાર્તિક શુદ ૧૫ ને દિને તે આપ્યું હતું. દહ્રસેનનાં પારડીનાં પતરાંઓ ઉપર (કલચુરી) સંવત ૨૦૭ આપેલો છે. અને સિક્કાઓ ઉપરથી જણાય છે કે વ્યાઘ્રસેન દહ્રસેનનો પુત્ર હતો. એટલે નવા લેખનું વર્ષ પણ ઈ. સ. ૨૪૯ થી શરૂ થતા કલચુરી સંવતનું હોવું જોઇએ. અને તેમાં આપેલા મહિનાને લીધે લેખનું વર્ષ ઈ. સ. ૪૯૦, અગર ૪૯૧ નું હોવાનું નક્કી થાય છે.

અનિરૂદ્ધપુરમાં રહેતા અપરાન્તના ત્રૈકૂટક રાજાઓ વિષે સિક્કાઓ તથા લેખો ઉપરથી જેટલું જાણવામાં આવ્યું છે તે નીચેની વંશાવળીમાં આવી જાય છે :—

મહારાજ ઇન્દ્રદત્ત
|
મહારાજ દહ્રસેન
(ઈ. સ. ૪૫૬ અથવા ૪૫૭)
|
મહારાજ વ્યાઘ્રસેન
(ઈ. સ. ૪૯૦ અથવા ૪૯૧)

---

* એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૨૧૯ પ્રો. ઈ. હુલ્ત્શ

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं अंदरनी बाजु

१ स्वस्ति विजयानिरुद्धपुरात्त्रैकूटकान [।] मातापितृपादानुद्ध्यातो भगवत्पादकर्म्म करङ्गरगतक्रमागत–

२ स्फीतापरान्तातिदेशपतिरपरिमितनृपतिनतचरणकमलस्स्वभुजपरिपालनप्रता–

३ पाधिगतप्रचुरद्रविणविश्राणनावाससर्व्वदिग्व्यापिशुक्लयशाश्शारदरजनिकरुचिरवपु-

४ रनद्यकालीनपुरुषविशेषसदृशोदारचरितस्सुचरितनिदर्शनार्त्थमिव निर्म्मित ॱ प्रति-

५ हतसामन्तारातिरन्यनरपतिप्रतिविशिष्टस्स्ववङ्शालङ्कारभूत ॱ प्रभूतप्रवीरसाधना-

६ धिष्ठितदुर्ग्गनगरसागरस्सागरगम्भीरगिरिगुरुस्थिरप्रकृति ॱ प्रकृतिजनमनोहर ॱ प्राज्ञ-

७ संश्रितगुरुस्स्वजनमाधुसाधारणधनोभिजनसदृशयन्त्वणोपगृहीतस्पृहणीयश्रीश्श्रीमहा -

८ राजव्याघ्रसेनः सर्व्वानवेक्षरक्याहारान्तर्ग्गतपुरोहितपल्लिकाप्रतिवासिनो[१]

९ स्समाज्ञापयति [।]* विदितमस्तु वो यथास्माभिर्म्मातापित्रोरात्मनश्च स्वपुण्याभिवृद्धये

पतरूं बीजुं : अंदरनी बाजु

१० भारद्वाजसगोत्रब्राह्मणनागशर्म्मणे[२] इयं पल्लिका चोरराजापत्थ्यकारिवर्ज्जं[३] अचाटभट

११ प्रावेश्या सर्व्वदिरयविष्टिपरिहीणोप्राहारस्थित्यान्वयभोज्या आचन्द्रार्क्कार्ण्णव-

१२ क्षितिस्थितिसमकालीनोतिसृष्टाँ [।]* तदस्मद्वङ्श्यराजभिरन्यैश्च विभवानभावानु-बद्धानायुर्व्वि–

१३ योगानुगतङ्गुणांश्च दीर्ग्घकालानुगुणान्विगणय्य दानश्च गुणवतामवदातमपदान-

१४ मिति प्रमाणीकृत्य शशिकरशुचिरुचिरश्चिराय यशश्चिचीषुभिरियं पाल्लिकादायो-नुमन्तव्य ॱपा-

१५ लयितव्यश्च [।]* यस्मादुक्तम्भगवता वेदव्यासेन व्यासेन [।]* पूर्व्वदत्तान्द्विजा-तिभ्योयत्नाद्रक्ष युधि-

१६ ष्ठिर [।]* महीम्महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं [॥ १ ॥]* षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति

१७ भूमिद [: ।]* आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति [॥ २ ॥]* प्रतिपृच्छक्य लिखितं मया महासान्धिविग्र-

१८ हिककर्क्केण हालाहलवृतकं सं. २०० ४० १ कार्त्तिक शु. १०. ५ [॥]*

---

१ वांचो। वेला २ वांचो। सर्व्वानेवे ३ वांचो। वासिन ४ वांचो। शर्म्मण ५ वांचो। वर्ज्जम् ६ वांचो। परिही-णाप्राहारं अने भोज्याचन्द्रा ७ वांचो। कालीनाति ८ वांचो। द्वंश्य ९ वांचो। भिरयं

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) સ્વસ્તિ ! વિજયી અનિરૂદ્ધપુરમાંથી ત્રૈકૂટકોના વંશનો, માતાપિતાનાં ચરણનું ધ્યાન ધરનાર, ભગવતના (વિષ્ણુના) ચરણનો સેવક, અપરાન્ત અને (પોતે) મેળવેલા અથવા વારસામાં પ્રાપ્ત કરેલા અન્ય સમૃદ્ધ દેશોનો પતિ, જેનાં ચરણકમળને અસંખ્ય નૃપો નમન કરે છે, જેણે નિજ રાજ્યનું શાસન કરીને અને વિજય મેળવીને સ્વભુજથી પ્રાપ્ત કરેલા મહાન સંચયનું દાન આપીને સર્વે દિશામાં પ્રસરતો ઉજ્જવળ યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, જેનું અંગ શરદ-ઇન્દુ સમાન પ્રકાશે છે, જેનો આચાર પ્રાચીન ઉત્તમ જનોના આચાર જેવો ઉમદા છે, જે સદાચારના ઉદાહરણ રૂપે સર્જાએલો હોય તેવો છે, જેણે નજીકના શત્રુઓને હરાવ્યા છે, જે અન્ય નૃપો કરતાં અધિક સમ્પન્ન છે, જે નિજ કુળનું ભૂષણ બન્યો છે, જેણે અનેક મહાન વીરોની સેનાથી, દુર્ગ, નગરો અને સાગર મેળવ્યા છે, જેની પ્રકૃતિ સાગર સમાન ગંભીર છે, અને હિમાલય સમાન સ્થિર છે, જે પ્રકૃતિ વડે જનોનાં હૃદય અનુરંજે છે, જેની લક્ષ્મીનો વિદ્વાન, આશ્રિત, વડીલ, બન્ધુજન, અને સંતોથી વ્યય થાય છે, (અને) જેણે નિજ વંશને છાજતા પ્રકાર વડે નિગ્રહ આચરી, અભિલાષિત વેશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે મહારાજ શ્રી વ્યાઘ્રસેન ઈશ્વરથી આહારમાં આવેલા પુરોહિતપલ્લિકાના સર્વ નિવાસિઓને શાસન કરે છે:--

(પં. ૯) તમને જાહેર થાઓ કે અમારાં માતપિતા અને અમારા પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અમે ભારદ્વાજ ગોત્રના બ્રાહ્મણ નાગશર્મનને, આ પલ્લિકા, લુટારાઓ કે મહાન દ્રોહના ગુન્હા-વાળા જનોના (પકડવાના પ્રસંગ) સિવાય ચાટ (અને) ભટના પ્રવેશથી મુક્ત, સર્વ કર અને વેઠથી મુક્ત, દાન લેનાર પુરૂષના વંશજોના ચન્દ્ર, સુરજ, સાગર અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી અગ્રહારના નિયમાનુસાર ઉપભોગ અર્થે આપી છે.

(પં. ૧૨) પ્રભુતા (ઐશ્વર્ય) અનિત્ય છે, જીવન વિયોગથી અનુસરાયેલું છે, અને ફક્ત ગુણો જ દીર્ઘ કાળ ટકે છે, એ વિચારીને તેમ જ સજ્જનોને દાન એ ઉમદા કાર્ય છે, એ સત્ય કબુલ કરીને, ઇન્દુકિરણ સમાન ઉજ્જવળ યશના દીર્ઘ કાળ સુધી સંચયની અભિલાષવાળા, અમારા વંશના કે અન્ય નૃપોએ આ પલ્લિકાના દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું જોઇએ.

(પં. ૧૫) કારણ કે ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે :—

(અહીં ચાલુ શ્લોકમાંના બે શ્લોક આવે છે.)

(પં. ૧૭) આ (દાનની અગત્યની હકીકત) તપાસી, (આ દાન) જેમાં હાલાહલ દૂતક હતો તે મારાથી, મહાસાંધિવિગ્રહિક કર્કથી સં. ૨૪૧ કાર્તિક શુ. ૧૫ને દિને લખાયું હતું.

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

ગુપ્ત વંશના લેખો

ગુપ્તવંશના લેખો

નં૦ ૧૫

સ્કન્દગુપ્તનો જૂનાગઢનો શિલાલેખ*

ગુપ્ત સંવત ૧૩૬,૩૭ અને ૧૩૮

આ લેખની શોધ પ્રથમ મી. જેમ્સ પ્રિન્સેપે ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં જ. બૅં. એ. સો. વો. ૭ પા. ૩૪૭ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરી હતી. ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં જ. બો. બ્રૅં રૉ. એ. સો. વો. ૧ પા. ૧૪૮ ઉપર તેની શિલાછાપ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી. તે જનરલ સર જ્યોર્જ લીગ્રેન્ડ જેકબ, મી. એન. એલ. વેસ્ટરગાર્ડ તથા એક બ્રાહ્મણ મદદનીશ એઓએ તૈયાર કરી બે વર્ષ પહેલાં સોસાયટીપાસે મૂકેલી નકલ ઉપરથી બનાવવામાં આવી હતી. ડૉ. ભાઉ દાજીએ ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં તે જ જર્નલનાં વો. ૭ પા. ૧૨૧ ઉપર પોતાનો પાઠ તથા ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. તે સાથે ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ કપડાંપર ઉપજાવેલ છાપ ઉપરથી બનાવેલી શિલાછાપ પણ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં ડૉ. ભાઉ દાજીનો પાઠ તથા પ્રોફેસર ઈગલીંગે તપાસેલ ભાષાન્તર ફરીથી આ. સ. વે. ઈ. વો. ૨ પા. ૧૩૪ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયાં હતાં અને તેની સાથે ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીની નકલ ઉપરથી બનાવેલી જરા નાની શિલાછાપ આપવામાં આવી હતી.

મુંબઈ ઈલાકામાં કાઠિઆવાડનાં દેશી સંસ્થાન જૂનાગઢ સંસ્થાનનું મુખ્ય શહેર જૂનાગઢ છે. આ શહેર અથવા તેના અસલ નામધારી શહેરનું વર્ણન આ લેખમાં છે. પણ તેનું અસલ નામ આપેલું નથી. પરન્તુ રુદ્રદામનના લેખની પહેલી પંક્તિમાં તેનું નામ ગિરિનગર એટલે ડુંગરનું અથવા ડુંગરપરનું શહેર આપેલું છે. પાછળથી લેખમાં કહેલ ઊર્જયત પર્વતને જ તે ગિરનાર નામ આપવામાં આવ્યું અને આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે અસલનું શહેર હાલની જગ્યાને બદલે પર્વતની તદ્દન પાસે અગર કદાચ તેની ખીણમાં જ હોવું જોઈએ. આ લેખ એક મહાન પત્થરની શિલાના વાયવ્ય કોણ ઉપર છે અને તેમાં અશોકનાં ચૌદ શાસનો તથા મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામનનો મોટો લેખ પણ ખાસ રક્ષણ માટે હમણાં ઉભી કરેલ છાપરી નીચે છે. આ સ્થળ ગિરનાર પર્વતને ફરતી ખીણ પાસે જવાના નાળાના મુખ આગળ શહેરથી પૂર્વમાં લગભગ એક માઈલ ઉપર આવેલું છે.

લખાણ ૧૦ ફૂટ પોહોળી અને ૭ ફૂટ ૩ ઈંચ જગ્યામાં અને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. લેખમાં ભાંગી ગએલ પત્થરને લીધે ૨૨ મી પંક્તિમાં જ ફક્ત કેટલોક ભાગ રહી ગયો છે. આડાંઅવળાં અને છીછરાં કોતરકામ, ખડબચડો ખડક, કુદરતી નિશાનીઓનું અક્ષરો સાથે મળી જવું, અને ખડકના ખડબચડાપણાને લીધે કોતરનારે છોડી દીધેલી કેટલીક જગ્યા, વિગેરે કારણોને લીધે તે સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો લેખ નથી. અક્ષરોનું કદ ૧૩/૧૬ ઈંચ અને ૧૨/૩ ઈંચ વચ્ચે છે.

* કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૫૬ ફ્લીટ

લેખનો પહેલો ભાગ પ્રાચીન ગુપ્ત રાજા સ્કન્દગુપ્તનું વર્ણન આપે છે. ભગવાન વિષ્ણુની સ્તુતિ તથા રાજ્યકર્તાઓના વખાણના પાંચ શ્લોક પછી સ્કન્દગુપ્તે પોતાના સુરાષ્ટ્રના દેશો અથવા કાઠિઆવાડના પ્રદેશોપર રાજ્ય કરવાને એક પર્ણદત્તને નીમ્યો તેનું વર્ણન છે. પર્ણદત્તે લેખ છે તે શહેરમાં રાજ્ય કરવાને પોતાના પુત્ર ચક્રપાલિતને નીમ્યો. તે પછી લેખનો મુખ્ય આશય લખ્યો છે તે આ પ્રમાણે છે:— ગુપ્તોના સમયના વર્ષ ૧૩૬(ઈ. સ. ૪૫૫–૫૬)માં પ્રૌષ્ટપદ (ઓગષ્ટ–સપ્ટેંબર) માસના છઠ્ઠા દિવસે રાતમાં સુદર્શન નામનું તળાવ (જે ગિરનારની તળાટીની આસપાસ ખીણમાં નાળાને આડે પ્રાચીન સમયમાં બાંધેલ બંધવડે, લેખ છે તે જગ્યાએ બનાવવામાં આવ્યું હતું તે) અતિવૃષ્ટિને કારણે તૂટી ગયું. અહિં તથા આગળના બે લખાણના ભાગોમાં આંકડાને બદલે શબ્દો વડેજ પૂર્ણ રીતે તારીખ આપેલી છે. તૂટી ગયેલો ભાગ ફરી બાંધકામથી બે માસ કામ ચાલ્યા પછી સંવત્ ૧૩૭(ઈ. સ. ૪૫૬–૫૭)માં ચક્રપાલિતના હુકમથી સમરાવાયો હતો.

બીજા ભાગમાં, ૨૪ મી પંક્તિથી અંત સુધી સ્કન્દગુપ્ત અને પર્ણદત્તના નામો ફરીથી આપેલાં લાગે છે. અને તે પછી શરૂવાતની સ્તુતિ ઉપરથી જણાઈ આવતા વૈષ્ણવ વલણ અનુસાર નીચેની હકીકત આપેલી છે:— ગુપ્તોનાં સંવત ૧૩૮ માં (ઈ. સ. ૪૫૭–૫૮) ચક્રપાલિતે ભગવાન વિષ્ણુમન્દિર બન્ધાવ્યું; જેનું નામ 'ચક્રભૃત' એટલે ચક્ર ધરનાર હતું. તે પછી બે શ્લોક બાદ લેખ પૂર્ણ થાય છે. તે શ્લોકોનો અર્થ સમજવા પૂરતો ભાગ રહ્યો નથી.

अक्षरान्तर

प्रथम विभाग

१ सिद्धम् [॥] श्रियमभिमतभोग्यां नैककालापनीतां त्रिदशपतिसुखार्थं यो बले-
राजहार । कमलनिलयनायाः शाश्वतं धाम लक्ष्म्याः

२ स जयति विजितार्त्तिर्विष्णुरत्यन्तजिष्णुः तदनु जयति शश्वत् श्रीपरिक्षिप्तवक्षाः
स्वभुजजनितवीर्यो राजराजाधिराजः । नरपति-

३ भुजगानां मानदर्पोत्फणानां प्रतिकृतिगरुडाज्ञा [म्] निर्विषी [म्] चावकर्ता ॥
नृपतिगुणनिकेतः **स्कन्दगुप्तः** पृथुश्रीः चतुरुदधिज (?) ल (?) आन्तां स्फीत-
पर्यन्तदेशाम् ।

४ अवनिमवनतारियः चकारात्मसंस्थां पितरि सुरसखित्वं प्राप्तवत्यात्मशक्त्या ॥
अपि च जितम् [ेि] व तेन प्रथयंति यशांसि यस्य रिपवोपि आमूलभग्नदर्पा
निव .... म्लेच्छदेशेषु

५ क्रमेण बुद्ध्या निपुणं प्रधार्य ध्यात्वा च कृत्स्नान्गुणदोषहेतून् । व्यपेत्य सर्वा-
न्मनुजेंद्रपुत्रांलक्ष्मीः स्वयं यं वरयांचकार ॥ तस्मिन्नृपे शासति नैव कश्चिद्धर्मादपेतो
मनुजः प्रजासु ।

६ आर्त्तो दरिद्रो व्यसनी कदर्यो दण्ड्य [यो] न वा यो भृशपीडितः स्यात् ॥
एवं स जित्वा पृथिवीं समग्रां भग्नाग्रदर्पा [न्] द्विषतश्च कृत्वा । सर्व्वेषु देशेषु
विधाय गोप्तृ [न्स] न् संचिन्तया [मा] स बहुप्रकारम् ॥ स्यात्कोनुरूपो

७ मतिमान्विनि [नी] तो मेधास्मृतिभ्यामनपेतभावः । सत्यार्जवौदार्यनयोपपन्नो
माधुर्यदाक्षिण्ययशोन्वितश्च ॥ भक्तोनुरक्तो नृ व [ि] श [ेि] पयुक्तः
सर्व्वोपधाभिश्च विशुद्धबुद्धिः । आनृण्यभावोपगतान्तरात्माः सर्व्वस्य लोकस्य
हिते प्रवृत्तः ॥

८ न्यायार्जनेर्थस्य च कः समर्थः स्यादर्जितस्याप्यथ रक्षणे च । गोपायितस्यापि [च]
वृद्धिहेतौ वृद्धस्य पात्रप्रतिपादनाय ॥ सर्वेषु भृत्येष्वपि संहतेषु यो मे प्रशिष्या-
न्निखिलान् **सुराष्ट्रान्** । आं ज्ञातमेकः खलु **पर्णदत्तो** भारस्य तस्योद्वहने समर्थः ॥

९ एवं विनिश्चित्य नृपाधिपेन नैकानहोरात्रगुणान्स्वमत्या । यः संनियुक्तोर्थनया
कथंचित् सम्यक् **सुराष्ट्रावनिपालनाय** ॥ नियुज्य देवा वरुणं प्रतीच्यां स्वस्था यथा
नोन्मनसो बभूवु [:] [।] पूर्व्वेतरस्यां दिशि **पर्णदत्तं** नियुज्य राजा
धृतिमांस्तथाभूत् । [॥]

---

१ આમાં અને પછીના બે શ્લોકમાં માલિની છન્દ છે ૨ છંદ આર્યા ૩ વાંચો निर्वचना ૪ ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રાનો ઉપજાતિ. ૫ આ શ્લોક અને પછીના ૭ શ્લોકમાં છંદ ઇન્દ્રવજ્રા ૬ વાંચો आत्मा ૭ ઇન્દ્રવજ્રાનો ઉપજાતિ પછીના બે શ્લોકો પણ તેમજ.

१० तस्यात्मजो ह्यात्मजभावयुक्तो द्विधेव चात्मात्मवशेन नीतः । सर्व्वात्मनात्मेव च रक्षणीयो नित्यात्मवानात्मजकान्तरूपः । [॥] रूपानुरूपैर्ललितैर्विचित्रैः नित्यप्रमोदान्वितसर्वभावः । प्रबुद्धपद्माकरपद्मवक्त्रो नृणां शरण्यः शरणागतानाम् । [॥]

११ अभवद्भुवि चक्रपालितोसाविति नाम्ना प्रथितः प्रियो जनस्य । स्वगुणैरनुपस्कृतैरुदात्त [ै] : पितरं यश्च विशेषयांचकार । [॥] क्षमा प्रभुत्वं विनयो नयश्च शौर्यं विना शौर्यमह[ा]र्चनं च । वा (?) क्य (?) म् दमो दानमदीनता च दाक्षिण्यमानृण्यमश् [ऊ] न्यता च । [॥] सौंदर्यमार्येतरनिग्रहश्च अविस्मयो धैर्यमुदीर्णता च ।

१२ इत्येवमेतेतिशयेन यस्मिन्नविप्रवासेन गुणा वशन्ति ॥ नविद्यतेसौ सकलेपि लोके यत्रोपमा तस्य गुणैः क्रियेत । स एव कात्स्न्र्येन गुणान्वितानां बभूव नृ [नृ] णामुपमानभूतः इत्येवमेतानधिकानतोन्यान्गुणान्पर [ई] क्ष्य स्वयमेव पित्रा यः संनियुक्तो नगरस्य रक्षां विशिष्य पूर्वान्प्रचकार सम्यक् । [॥]

१३ आश्रित्य वि [वी] र्यं सु (?) भु (?) ज (?) द्वयस्य स्वस्यैव नान्यस्य नरस्य दर्पं । नोद्वेजयामास च कंचिदेवमस्मिन् पुरे चैव शशास दुष्टाः[न्] (॥) विस्रंभमल्पे न शशाम योस्मिन् काले न लोकेषु स नागरेषु । यो लालयामास च पौरवर्गान् [.... ...] पुत्रान् सुपरीक्ष्यदोषान् । [॥] संरंजयां च प्रकृतिर्बभूव पूर्वस्मिताभाषणमानदानैः ।

१४ निर्यन्त्रणान्योन्यगृहप्रवेशै [:] संवर्द्धितप्रीतिगृहोपचारैः । [॥] ब्रह्मण्यभावेन परेण युक्तः शक्तः शुचिर्दानपरो यथावत् । प्राप्यान्स काले विषयान् सिषेवे धर्मार्थयोश्चा [प्य] विरोधनेन । [॥] यो [.... ....] पर्णदत्तात्स न्यायवानत्र किमस्ति चित्रं । मुक्ताकलापाम्बुजपद्मशीताच्चन्द्रात् किमुष्णं भविता कदाचित् । [॥]

१५ अथो क्रमेणाम्बुदकाल आगत् [ए] न् [इ] दाघकालं प्रविदार्य तोयदैः । ववर्ष तोयं बहु संततं चिरं सुदर्शनं येन बिभेद चात्वरात् । [॥] संवत्सराणामधिके शते तु त्रिंशद्भिरन्यैरपि षड्भिरेव । रात्रौ दिने प्रौष्ठपदस्य षष्ठे गुप्तप्रकाले गणनां विधाय । [॥]

१६ इमाश्च या रैवतकाद्विनिर्गता [:] पलाशिनीयं सिकताविलासिनी । समुद्रकान्ताः चिरबन्धनोषिताः पुनः पतिं शास्त्रयथोचितं ययुः । [॥] अवेक्ष्यवर्षागमजं महोद्भ्रमं महोदधेरुर्जयता प्रियेप्सुना । अनेकतीरान्तजपुष्पशोभितो

१७ नदीमयो हस्त इव प्रसारितः । [॥] विशाद्य [मानाः खलु सर्वतो ज] नाः कथं कथं कार्यमिति प्रवादिनः । मिथो हि पूर्वापररात्रमुत्थिता विचिन्तयां चापि

---

१ वैताक्षीय–औपच्छंदसिक २ उपेन्द्रवज्रा अने इन्द्रवज्रानो उपजाति; पछीना त्रणु श्लोकोमां पणु ते ज ३ इन्द्रवज्रा; पछीना चार श्लोकोमां पणु ते ज प्रमाणे ४ वंशस्थ ५ इन्द्रवज्रा ६ आ वांचन माटे जुओ को. ई. ई. वो. ३ पा. ५७ फुटनोट ४. ७ छंद वंशस्थ अने पछीना त्रणु श्लोकोमां.

बभूवुरुत्सुकाः । [॥] अपीहलोके सकले सुदर्शनं पुमां[न्] हि दुर्दर्शनतां गतं क्षणात् ।

१८ भवेन्नु शाम्भो निधितुल्यदर्शनं सुदर्शनं [.... ....] । (॥) [.... ....]' वर्णे स भूत्वा पितुः परां भक्तिमपि प्रदर्श्य । धर्मं पुरोधाय शुभानुबन्धं राज्ञो हितार्थं नगरस्य चैव । (॥) संवत्सराणामधिके शते तु

१९ त्रिंशद्भिरन्यैरपि सप्तभिश्च । प्र [··· ··· ··· ··· ···] शास्त्र चेत्ता वि (?) श्वो (?) प्यनु ज्ञातमहाप्रभावः । (॥) आज्यप्रणामैः विबुधानथेष्ट्वा धनैर्द्विजातीनपि तर्पयित्वा । पौरांस्तथाभ्यर्च्य यथार्हमानैः भृत्यांश्च पूज्यान्सुहृदश्च दानैः ।

२० ग्रैष्मस्य मासस्य तु पूर्वप [क्षे] [··· ··· ··· ···प्र] थमेह्निसम्यक् । मासद्वयेनादरवान्स भूत्वा धनस्य कृत्वा व्ययमप्रमेयम् । (॥) आयामतो हस्त शतं समग्रं विस्तारतः षष्टिरथापि चाष्टौ ।

२१ उत्सेधतोन्यत् पुरुषाणि स (?) म (?) [··· ··· ··· ···ह] स्तशतद्वयस्य । (॥) बबन्धयत्नान्महता नृदेवान् [अभ्यर्च्य (?)] सम्यग्घटितोपलेन । अजातिदुष्टम् प्रथितं तटाकं सुदर्शनं शाश्वतकल्पकालम् । (॥)

२२ अपि च सुदृढसेतुप्रान्त (?) विन्यस्तशोभरथचरणसमाह्वक्रौंचहंसासभूतम् । विमल सलिल [··· ··· ··· ···] भुवि त [··· ··· ··· ···] द [··· अ] र्कः शशी च । (॥)

२३ नगरमपि च भूयाद्वृद्धिमत्पौरजुष्टम् द्विजबहुशतगीतब्रह्मनिर्नष्टपापं । शतमपि च समानामीति दुर्भिक्ष [··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···] (॥] [इति सुद] र्शनतटाकसंस्कारग्रन्थरचना [स] माप्ता ॥

बीजो विभाग

२४ दृप्तारिदर्पप्रणुदः पृथुश्रियः स्ववंशकेतोः सकलावनीपतेः । राजाधिराज्याद्भुतपुण्य- [कर्मणः] [··· ··· ··· ··· ··· ··· ···] (॥) [··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···] (।) द्वीपस्य गोप्ता महतां च नेता दण्ड द्वि (?) [···] नां

२५ ··· ··· ··· ··· ···द्विशतं दमाय । (॥) तस्यात्मजेनात्मगुणान्वितेन गोविन्दपादार्पितजीवितेन । [··· ··· ··· ··· ··· ··· + ··· ··· ··· ··· ···] (॥) [··· ··· ··· ··· ···] ग्यं विष्णोश्च पादकमले समवाप्य तत्र । अर्थव्ययेन

---

१ इन्द्रवज्रा अने उपेन्द्रवज्रानो उपजाति; पछीना पांच श्लोकमां पण ए ज छंद. २ छंद मालिनी पछीना श्लोकमां पण. ३ छंद वंशस्थ–पहेलां अने त्रीजा पादमां प्रथमाक्षरो लघु होवाथी छंदोभंग थाय छे. ४ इन्द्रवज्रा अने पछीना श्लोकमां. ५ छंद वसंततिलका अने पछीना श्लोकमां पण.

२६ महता महता च कालेनात्मप्रभावनत पौरजनेन तेन । (॥) चक्रं बिभर्ति
रिपु [... ...] (।) [... ... ...
... ...] नस्य स्वतंत्रविधिकारणमानुपस्य । (॥)
२७ कारितमवक्रमतिना चक्रभृतः **चक्रपालितन** गृहं । वर्षशतेष्टात्रिंशे गुप्तानां काल
... ... (॥) [... ... आ]
र्शमुत्थितमिवोर्जयतोचलस्य
२८ कुर्वत्प्रभुत्वमिव भाति पुरस्य मूर्ध्नि ॥ अन्यच्च मूर्ध्नि सु [... ... ...
... ...]
२९. रुद्धविहंगमार्गं विभ्राजते [... .. ..] (॥)

ભાષાન્તર

સિદ્ધ થયું છે! જેનો નિવાસ કમળ છે તે લક્ષ્મી (દેવી) નું શાશ્વત ધામ વિષ્ણુ (ભગવાન), આપદનો વિજેતા, પૂર્ણ વિજયી, જેણે દેવોના પતિ (ઈન્દ્ર) ના સુખાર્થે બલિ (અસુર) પાસેથી લક્ષ્મી અને શ્રી જે ઉપભોગ યોગ્ય લેખાઈ છે અને જે તેની પાસેથી ઘણો દીર્ઘકાળ દૂર રાખવામાં આવી હતી તે હરી લીધી !

(પં. ૨) તે પછી, જેના વક્ષઃસ્થળને લક્ષ્મીથી આલિંગન થયું છે, જેણે નિજબાહુબળથી શૌર્ય ખીલવ્યું છે, અને જેણે માન અને દર્પથી ફણા ઉંચી કરતા ભુજંગ સમાન રિપુનૃપોના પ્રતિકાર રૂપે ગરૂડ સમાન (નિજ સ્થાનીય) નાયકોનું બળ લઈ તેનો ઉપયોગ કર્યો, જેણે જ્યારે તેના પિતાએ નિજ બળથી દેવોના મિત્રનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું (મૃત્યુ પામ્યો) ત્યારે નિજ શત્રુઓને નમાવ્યા અને ચાર સાગરનાં જળથી આવૃત થએલું અને તેના અન્ત ઉપર ઉન્નત દેશોથી પૂર્ણ (અખિલ) જગત વશ કર્યું, જેનો યશ પણ મ્લેચ્છોના દેશોમાં તેના શત્રુઓ પણ ... ... તેમનો દર્પ જડમૂળ ભગ્ન થવાથી " ખરેખર તેનાથી વિજયપ્રાપ્ત થયો છે " તે શબ્દોથી જાહેર કરે છે અને જેને લક્ષ્મીએ ક્રમથી અને બુદ્ધિ વડે ચતુરાઈથી ધ્યાનમાં લઈ અને ગુણો અને દોષોના હેતુ વિષે વિચાર કરી અને અન્ય રાજપુત્રોનો તેણીના લક્ષ્ય સમાન ન આવવાથી તિરસ્કાર કરી સ્વયંવર તરીકે પસંદ કર્યો હતો તે મહા યશસ્વી, રાજગુણોનું સ્થાન રાજ રાજાધિરાજ સ્કન્દગુપ્ત નિત્ય વિજયી છે.

(પં. ૫) જ્યારે તે નૃપ રાજ્ય કરે છે ત્યારે ખરેખર તેની પ્રજામાં કોઈ જન ધર્મમાંથી પતિત થતો નથી, અને કોઈ દુઃખી, દરિદ્ર, વ્યસની, લોભી, કે શિક્ષાપાત્ર હોઈ ત્રાસ દેવાયો નથી.

(પં. ૬) આમ અખિલ પૃથ્વીનો પરાજય કરી, (અને) નિજ શત્રુઓનો દર્પ હણી, અને સર્વ દેશોમાં રક્ષકો મૂકી તેણે બહુ પ્રકારથી અનુમાન કર્યો. " મારા સર્વ ભૃત્યોમાં અનુકૂળ, બુદ્ધિસમ્પન્ન, વિનયી, જ્ઞાન અને સ્મરણશક્તિવાળી પ્રકૃતિ, સત્ય, સરળતા, ઉદારતા, અને શીલાચાર, અને માધુર્ય, દાક્ષિણ્ય, અને યશસમ્પન્ન ભક્ત, અનુરક્ત, પુરૂષાર્થ યુક્ત અને પ્રમાણિકતાની સર્વ પરીક્ષાઓથી વિશુદ્ધ જણાએલા મનવાળો : અને ઋણ અને ઉપકારમાંથી મુક્ત થવાની વૃત્તિથી પૂર્ણ અન્તરાત્માવાળો, લોકહિતાર્થ પ્રવૃત્ત--ન્યાયવડે લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન, અને પ્રાપ્ત કરી તે રક્ષવા શક્તિમાન, અને વળી રક્ષણ ક તેની વૃદ્ધિ કરવા

૧ આર્યા ૨ વસંતતિલકા પછીના શ્લોકમાં પણ.

સમર્થ અને તે વૃદ્ધિ પામે ત્યારે યોગ્ય જનોને પ્રદાન(આપવા)માં શક્તિમાન કયો સુજન સુરાષ્ટ્ર દેશનું રાજ્ય કરશે ? મારી પાસે છે: પર્ણદત્ત નામે એક જન આ ભાર ધારણ કરવા શક્તિમાન છે.

(પં. ૯) (અને તે આ પર્ણદત્ત) સુરાષ્ટ્રોની ભૂમિ યોગ્ય રીતે રક્ષવા મનમાં ઘણા રાત-દિવસથી અહોરાત્રિ આમ ચિન્તવન કર્યું હતું તે નૃપાધિપથી દબાણથી અને કષ્ટથી નીમાયો હતો : (અને) વરૂણને પશ્ચિમમાં મૂકી જેમ દેવો સુખી થયા અને મન સ્વસ્થ થયું તેમ પશ્ચિમના દેશમાં પર્ણદત્તને નીમ્યો ત્યારે આ નૃપ હૃદયમાં સુખી થયો.

(પં. ૧૦) તેનો પુત્ર જે પિતૃભાવસમ્પન્ન અને તેના બીજા દેહ સમાન હતો, જે નિગ્રહથી કેળવાએલો હતો, જે સર્વાત્માથી પોતાનાજ દેહ જેમ રક્ષવા યોગ્ય હતો, જે સદા આત્મશ્રદ્ધાવાળો હતો, જે નૈસર્ગિક કાન્તિમાન રૂપસમ્પન્ન હતો, જે તેના રૂપ પ્રમાણે લલિત કૃત્યોથી નિત્ય આનન્દ સમ્પન્ન સર્વ ભાવવાળો હતો, જે પૂર્ણ વિકસેલાં કમળની શોભા સમાન વદન કમળ વાળો હતો, જે શરણાગતનો આશ્રય હતો, જે પૃથ્વીપર ચક્રપાલિત નામથી વિખ્યાત થયો હતો, જે પ્રજાનો પ્રિય હતો, તે નિજ ઉમદા અને સંસ્કૃતિવાળા ગુણો વડે પિતાને યશ આપે છે.

(પં. ૧૧) જેનામાં ધૈર્ય, પ્રભુત્વ, વિનય, નય, અને પરાક્રમની અતિ ઉંચી તુલના રહિત શૌર્ય, છટા (?) સ્વનિગ્રહ, ઉદારતા, વિશાળ મન, દાક્ષિણ્ય, ઋણ અને ઉપકારમાંથી મુક્તિ અને મગજની શૂન્યતામાંથી મુક્તિ, સૌન્દર્ય, ખરાબ ચીજો તરફ તિરસ્કાર, વિસ્મયતાથી મુક્ત, સ્થિરતા અને ઉદારતા, આ સર્વ ગુણો નિત્ય સતત નિવાસ કરે છે. અખિલ જગમાં પણ તેના ગુણોની તુલના થાય તેવા ગુણવાળો કોઈ અન્ય જન નથી; ખરેખર તે પૂર્ણપણે ગુણી જનોની ઉપમારૂપ બન્યો છે.

(પં. ૧૨) અને જાતે જ તેનામાં ઉપર જણાવેલા ગુણોનું તેમ જ તે કરતાં ઉચ્ચ ગુણોના અસ્તિત્વની પરીક્ષા કરી તેના પિતાએ તેને નીમ્યો હતો. અને તેણે આ નગરનું રક્ષણ એવી રીતે કર્યું કે તે નિજ પૂર્વજો કરતાં અધિક બન્યો. અન્યના મદ ઉપર નહિ પણ ઉત્તમ ભુજના પ્રતાપ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને તેણે કોઇને આ નગરમાં કંઈ ચિન્તા કરી નહિ અને દુષ્ટ જનોને દણ્ડ કર્યા. આ કલિયુગમાં પણ નગરવાસી સહિત જનોમાં વિશ્વાસ ટકાવી રાખવામાં નિષ્ફળ થયો નહિ અને સમ્ભાળ પૂર્વક દોષની તપાસ કરી ... ... બાળકો ... ... સહિત સર્વ નગરવાસીઓને નવાઈ પમાડી. અને તેણે સ્મિતભર્યા વાર્તાલાપથી, માન, દાન, અન્યો-અન્યના ગૃહમાં છૂટથી પ્રવેશ કરી અને પ્રેમની કુળ રીતિઓનું સંભાળથી પાલન કરી પ્રજાને સુખી કરી, પરમ ધર્મ સંપન્ન, સ્નેહાળ, શુદ્ધ, અને યોગ્ય રીતે દાનપરાયણ તેવા તેણે ધર્મ અને અર્થના કંઈ પણ વિરોધ વિના યોગ્ય સમયે પ્રાપ્ત થાય તેવા વિષય (આનન્દ) ભોગવ્યા. પર્ણદત્તમાંથી જન્મેલો તે આવા ઉચિત આચારવાળો છે તેમાં શી નવાઈ છે ? મૌક્તિકમાળા કે કુમુદસમાન શીતલ ઇન્દુમાંથી ઉષ્ણતા કદી પ્રગટે ખરી ?

(પં. ૧૫) પછી ક્રમે ગરમીની ઋતુ (ઉનાળા) ને વાદળાંથી ભેદી નાંખનાર વર્ષા ઋતુ આવી જ્યારે દીર્ઘ કાળ સુધી સતત અતિ જળવૃષ્ટિ થઈ, જેથી સુદર્શન સરવર ગુપ્ત ગણના અનુસાર સં. ૧૩૬ પ્રૌષ્ઠપદ (માસ)ની ૬ દિને રાત્રે એકાએક ફાટ્યું. અને આ અન્ય નદીઓ જે રૈવતક પર્વતમાંથી નીકળે છે, અને આ પલાશિની પણ જે તેના રેતાળ વિસ્તારથી રમ્ય છે તે સર્વ સમુદ્રની કાન્તાઓ દીર્ઘ કાળ બન્ધનમાં રહી હતી તે શાસ્ત્રાનુસાર પુનઃ તેમના પતિ (સાગર) પાસે ગઈ. અને અતિ વૃષ્ટિથી થએલું મહાન આશ્ચર્ય નિરખી મહાન સાગરની પ્રિયા-ઓને વાળી લેવા ઉર્જયત ગિરિએ તેના તીરે ઉગતાં અનેક પુષ્પથી અલંકારિત પલાશિની નદી રૂપે કર લંબાવ્યો.

(પં. ૧૭) [પછી સર્વ દિશામાં] શું કરવું તે વિવેચન કરતાં લોક નિરાશ થયા અને આખી રાત્રિ વ્યર્થ જાગી મહા ચિન્તામાં તેઓએ વિચાર કર્યો—" અહીં એક ક્ષણમાં જળ ન સમાવાથી સુદર્શન સરવરે તે મનુષ્ય હોય તેમ સર્વ લોક તરફ દુર્દર્શનતા ધારી છે. જળથી પૂર્ણ સાગરના દેખાવવાળું હોઈ તે સુદર્શન પુનઃ થઈ શકે ... ...?

(પં. ૧૮) ... ... તે બની ... ... અને નિજ પિતા તરફ પરમ ભક્તિ દર્શાવતો, અને નૃપના અને નગરના પણ હિતાર્થે ધર્મ જેનાં આવાં શુભ ફળ છે તે પૂર્ણ લક્ષમાં રાખી, સંવત ૧૩૭ માં જાણીતા મહા પ્રભાવ વાળાં ... ... શાસ્ત્રને ધ્યાન આપી ... ... પછી દેવોને ઘૃતની આહુતિ આપી અને પ્રણામ કરીને અને દ્વિજોને ધનથી તુષ્ટ કરી અને ઉચિત માનથી પૌરજનોને અને લાયક ભૃત્યોને માન આપી અને નિજ મિત્રોને ઉપહાર આપી-ગ્રીષ્મ માસના પૂર્વ પક્ષમાં પ્રથમ દિને બે માસ સુધી ઉપરના માનભર્યો આચાર કર્યો, ધનનો અમાપ વ્યય કર્યો; અને એકંદર ૧૦૦ હસ્ત વિસ્તારમાં, અને ૬૮ પહોળાઈમાં અને સાત પુરૂષની ઉંચાઈ જેટલી ... ... ૨૦૦ હસ્ત દિવાલ કરી. (આમ) નૃપોને માન આપી, અતિ શ્રમથી મહાન કડીઆકામથી જાતિથી દુષ્ટ નહિ એવી ખ્યાતિવાળું—, મજબૂત બાંધેલી દિવાલના તીર પર સૌન્દર્ય બતાવતા ... ... થી અને તેના જળમાં બેસતા ક્રૌંચ અને હંસથી ક્ષુબ્ધ ... ... નિર્મળ જળવાળું, પૃથ્વી પર ... ... સૂર્ય અને ચન્દ્ર ... ... શાશ્વત કાળ સુધી ટકે તેમ સુદર્શન સરવર સારી રીતે બાંધ્યું.

(પં. ૨૩) અને નગર ઉન્નત થાઓ, પૌરજનોથી ભરપુર; સહસ્ર દ્વિજોની સ્તુતિ વડે પાપથી શુદ્ધ અને અતિવૃષ્ટિ અને દુકાળથી શતવર્ષ સુધી ... ... મુક્ત થાઓ. (આમ) સુદર્શન(સરવર)ના સંસ્કાર વર્ણનની રચના પૂર્ણ (સમાપ્ત) થાય છે.

બીજો ભાગ

(પં. ૨૪) ... ... તેનું (સ્કન્દગુપ્ત) જેણે ઉન્મત્ત શત્રુઓનો મદ હણ્યો, જે મહાન્ યશસમ્પન્ન છે, જે નિજ વંશનો ધ્વજ છે, જે સકળ અવનિનો પતિ છે, જેનાં પુણ્યકર્મ તેના રાજાધિરાજના પદ કરતાં પણ અધિક અદ્ભુત છે ... ...

(પં. ૨૪) ... ... (પર્ણદત્ત) દ્વીપનો રક્ષક અને મહાન જનોનો નેતા, ... (નિજ) શત્રુઓને શરણ કરવાની સેનાઓનો—

પં. ૨૫) તેના પુત્રથી, જે તેના પોતાના ગુણસમ્પન્ન છે અને જેણે ગોવિન્દ (દેવ) ના ચરણને જીવિત અર્પ્યું છે ... ... તેનાથી જે સ્વપ્રભાવથી પૌરજનોને નમન કરાવે છે, ત્યાં પ્રાપ્ત કરી ... ... અને વિષ્ણુ (ભગવાન) ના ચરણકમળ, ધન અને સમયના અતિ વ્યયથી, ચક્રધારનાર તે વિખ્યાત (વિષ્ણુ ભગવાનનું) ત્યાં મન્દિર બન્ધાવ્યું હતું,... ... ... શત્રુઓ, અને જે સ્વેચ્છાથી (અવતાર લઈને) મનુષ્ય થયો. (આમ) સરળ મનના ચક્રપાલિતથી ચક્રભૃત (દેવ) નું મન્દિર ગુપ્ત સમયના સંવત ૧૩૮ માં બન્ધાયું હતું.

(પં. ૨૭) ... ... ઊર્જયત ગિરિમાંથી ઉન્નત થતું હોય તેમ નગરના શિર ઉપર તેની પ્રભુતા દર્શાવતું તે પ્રકાશે છે.

(પં. ૨૮) અને અન્ય ... ... શિર ઉપર ... ... પક્ષીઓનો માર્ગ રોકતું, પ્રકાશે છે ... ...

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

વલભી વંશના લેખો

નં० ૧૬

વલભીવંશના લેખો

ભમોદરા મ્હોટામાંથી મળેલું દ્રોણસિંહનું

તામ્રપત્ર

૧૦ સંવત ૧૮૩ શ્રાવણ સુદિ ૧૫

નીચેનો લેખ મૂળ મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને જ. ઑફ. બૉ. બ્રા. રૉ. એ. સો. વૉ. ૨૦, પાને ૫૪ મે નકલ વિના પ્રકટ કર્યો હતો.

મી. જેક્સન જણાવે છે કે આ લેખવાળું પતરૂં તેમ જ એક બીજું દાનપત્ર "૧૮૯૫ માં ભાવનગર પાસે ભમોદ્રા મ્હોટા ગામના એક ખેતરમાં દટાએલાં જડયાં હતાં," અને ભાવનગર સ્ટેટના એન્જીનીઅર મી. એલ. પ્રોક્ટર સિમ્સે મેળવ્યાં હતાં. આકારમાં તે સહેજ વાંકુંચુંકું છે. ત્હેની વધારેમાં વધારે ઉંચાઇ ૬૬⁄₁₆ ઈંચ અને વધારેમાં વધારે પહોળાઈ ૧ ફુટ; ૨ ઈંચ છે. તે તદ્દન સારી સ્થિતિમાં છે. લિપિ તે જ સ્થાન અને સમયનાં બીજાં દાનપત્રોની લિપિને મળતી છે, પણ વધારે ખુણાવાળી છે. ત્હેની ભાષા સંસ્કૃત છે. લીટી ૯ અને ૧૦ માંના ચાલુ ૩ શ્લોક સિવાય બાકીનો ભાગ ગદ્યમાં છે. વ્યાકરણ ઘણું અશુદ્ધ છે, પણ તે દોષ મુત્સદ્દો કરનારનો હોવો જોઇએ.

દાનપત્રનો આશય વલભીના મહારાજ દ્રોણસિંહે હસ્તવપ્રાહરણીમાં ત્રિસંગમક નામનું ગામ પાણ્ડુરાજા (?) દેવીના પંથ અર્થે આપ્યું તે નોંધવાનો છે. તે દેવીના કર્માન્તિક અથવા દેવીની મિલકતના વ્યવસ્થાપક ભિરૂવકની તેમાં સહી છે. અને પક્ષિદત્તના પુત્ર કુમારિલપટિકે (?) તેની સાફ નકલ કરી હતી. દ્રોણસિંહ વલભીના મૈત્રક વંશ સ્થાપનાર ભટ્ટાર્કનો બીજો પુત્ર હતો. આ વિષયમાં મેસર્સ જેક્સનની તેમ જ સ્મિથ(અર્લી હિસ્ટરી ઑફ ઈન્ડીયા બીજી આવૃત્તિ પાનું ૩૧૪)ની ચર્ચા વાંચવી બસ થશે.

તિથિ પંક્તિ ૧૧ માં સંવત ૧૮૩ શ્રાવણ શુદિ ૧૫ આપી છે જે ઈ. સ. ૫૦૨ની ૬ ઠી જુલાઈ શનિવાર સાથે મળે છે.

વલભી, હસ્તવપ્રાહરણી, ને ત્રિસંગમક એટલાં જ સ્થળનાં નામ આપ્યાં છે. વલભી તે કાઠિઆવાડમાં હાલનું વળા છે. હસ્તવપ્ર, ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાની દક્ષિણે ૬ માઈલ ઉપર હાલનું હાથબ છે; આને માટે હું ડૉ. ફ્લીટની ટીકાઓ ઈં. ઍ. વૉ. ૧૧ પાનું ૧૦૬ વાંચવાનું સૂચવું છું. ત્રિસંગમકને હાથબ પાસે તરસમિઆ તરીકે મી. જેક્સને ઓળખાવ્યું છે.

---

૧ એ. ઈ. વૉ. ૬૧ પા. ૧૭ એન. ડી. બારનેટ

अक्षरान्तर

१ स्वस्ति वलभीतः परमभट्टारक पादानुध्यातो महाराजद्रोणसिंहम्कुशली स्वविषय [कान् *] सर्व्वानेवास्मत्सन्तकायुक्तकविनियुक्तकमह-

२ त्तरद्राङ्गिकध्रुवस्थानाधिकरणं (णिक) चाटभटादीं [-*] श्च समाज्ञापयत्यस्तु वो विदितं यथा महाविजयायु [र् *] र्धर्म्मकलयशो विषय वि(वृ)द्ध-

३ ये नो वर्ष सहस्राय सर्व्वकल्याणाभिप्राय संपत्तये च हस्तवप्राहरण्यां श्री भग- वत्याः पाण्डुराज्या (जा)याः मातापित्रोः पुण्याप्यायननि-

४ मित्तमात्मनश्च पुण्यामिव्र (वृ)द्धये आचन्द्रार्कार्ण्णव क्षितिस्थिति सरित्पर्व्वतस- मकालीनं बलिचरुवैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्त्थं [-]-

५ त्रिसंगमकग्रामो गन्धधूपदीपतैल्य (ल) माल्योपयोज्यं देवकुल्यस्य च पतित विशीर्ण्ण प्रतिसंस्करणार्त्थं सत्रोपयोज्ये (ज्य) स्सहिरण्या-

६ देयस्सहान्यै श्चादानैरचाटभटप्रावेश्यं ब्रह्मदेयस्थित्त्या उदकातिसर्गेण निसृष्टः यतो स्योपचितन्यायते भुजेंतः कृश (ष) तः प्रदिशत-

७ : कर्षापयतो वा न केनचिस (त्) स्वल्पाबाधा विचारणा वा कार्य्या यश्चा [च्] छिद्यमानमनुमोदोयुरसौ महापातकैस्सोपपातकैश्च

८ संयुक्तोस्मद्वंशागामिराजमिरन्यैश्च सामान्यं भूमिदायमवेत्य [आ] स्मददायो- नुमन्तव्यो पि चात्र व्यासकृताः श्लोका भवन्ति-

९ षष्टिं वर्ष सहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति भूमिदः [। *] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वशे (से) त् [॥ १ *] स्वदत्तां परदत्ता [- *] वा यो हरेत वसुन्धरां [। *]

१० गवां शतसहस्रस्य हन्तु [:] प्राप्नोति किल्बिषं [॥ २] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजामिशगरादिभि (।) यस्य यस्य यदा भूमि (स्) तस्य तस्य तद् [आ] फलं [॥ ३ *]

११ भिरुवकैं देवी कर्म्मान्तिकः सं १०० ८० ३ श्रावण शुद्ध १० ५ स्वयमाज्ञा लिखितं षष्ठिदत्तपुत्रेण कुम् [आ] रिलपतिकेर्न-

---

१ રાબિમ ઉપરથી ર ર રહી ગયો હતો જે પંક્તિની નીચે ઉમેર્યો છે. ૩ વાંચો स्योचित न्यायेन ४ વાંચો भुंजतः ५ વાંચો–अनुमोदतासौ ६ વાંચો–राजभिस्सगरादिभिः ७ રુ અને વ ની વચ્ચે છેકેલો ग જેવું લાગે છે અને મી. જેકસને भिक्षावक વાંચી તેને ભરૂચ (भृगुकच्छ ?) સાથે સંબંધ માનેલ. ८ મી. જેકસન क्षत्रिनके વાંચે છે અને તે વખતે ખરૂં હોય પણ ज માં નો આડો લીટો નથી. છેલો અક્ષર न કે ण હોઇ શકે.

ધ્રુવસેન ૧ નાં પાલિતાણાનાં તામ્રપત્રો

વલભી સંવત ૨૦૬. ભાદ્ર. સુ. ૫

આ બે પતરાંઓ છે અને દરેકની એક જ બાજુ ઉપર લેખ છે. રાવ બહાદુર વિ. વેંકય્યના કહેવા પ્રમાણે "કોતરનારનાં ઓજારોનું કામ બન્ને પતરાંઓની બીજી બાજુ ઉપર દેખાઈ આવે છે." પતરાંઓ ૯૭/૮" લાંબાં અને ૬૩/૪"–૭" ઉંચાં છે. દરેક અક્ષરનું માપ ૩/૮" છે. પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં જણાય છે. પહેલા પતરામાં ૧૪ તથા બીજામાં ૧૬ સારી રીતે કોતરેલી પંક્તિઓ છે.

શંકરવાટકના રહીશ શાણ્ડિલ્ય ગોત્રના કુમારશર્મન્ તથા જરભજિન્ ને હસ્તવપ્રાહરણી દેશનાં મહૂકણા, તાપસીય અને તિનિશક નામનાં ગામડાંઓમાં કેટલાક જમીનના કકડાઓનાં, મહાસામન્ત મહારાજા ધ્રુવસેને વલભીમાંથી આપેલાં દાનનું વર્ણન આ પતરાંઓમાં છે. વલભીના કેટલાક બીજા લેખો ઉપરથી હસ્તવપ્રાહરણી પ્રખ્યાત છે. તે ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાથી ૬ મૈલ ઉપર આવેલું હાલનું હાથબ છે. નીચલા વર્ણના લોકો આનો ઉચ્ચાર હાથપ[1] કરે છે અને તે કદાચ ખરૂં હોય. તેની વ્યુત્પત્તિ હસ્તકપ્ર ઉપરથી થઈ શકે છે પણ હસ્તકવપ્ર અથવા હસ્તવપ્ર પરથી તો થતી જ નથી. આ રૂપો અસલના હત્થપ્પનાં સંસ્કૃત રૂપો જેવાં જણાય છે. પણ સાચાં લાગતાં નથી. પેરિપ્લસનું અસ્ટકપ્ર મૂળ હસ્તકપ્ર હોવું જોઈએ. તે પ્રદેશનાં ત્રણ ગામડાંઓનાં નામો બીજે સ્થળે જણાયાં નથી.

વલભી, એટલે ઉતરે ૨૧°૫૨' પૂર્વે ૭૧°૫૭' ઉપર આવેલ હાલના વળામાંથી દાન આપવામાં આવ્યું હતું. દાન લેનારનું રહેવાનું સ્થળ શંકરવાટક હું મેળવી શકતો નથી. સંવત ૨૦૭ ના ધ્રુવસેને આપેલાં બે દાન[2] નો પ્રતીહાર મમ્મક તેજ દૂતક છે. ધ્રુવસેનનાં બાકી રહેલાં શાસનો લખનાર કિક્કક તે જ આ દાનપત્રનો લેખક છે. આ દાન ઈ. સ. ૫૨૫—૨૬ ને મળતા (વલભી) સંવત ૨૦૬ ના ભાદ્રપદ શુદ ૫ ને દિને અપાયું હતું. આ ધ્રુવસેનનું જાણી શકાયેલું વહેલામાં વહેલું દાન છે.

---

* એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫ પ્રો. સ્ટેનકોનો ૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૬૪ ૨ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ અને એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૩૨૩

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ॐ स्वस्ति [॥ *] वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणा [ं] मैत्रकाणामतुल-
बलसपत्न-

२ मण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जतो (वो) पा-

३ र्ज्जितानुरागोनुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणी बलावाप्तराजश्रीः पर [म] माहेश्वरः

४ सेनापति श्रीभटक. तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराश्शिरोव-

५ नतशत्रुचूडामणिप्रभाव विच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथजनोपर्जी-

६ न् (व्) यमानविभवः परमाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनः तस्यानुजस्तत्पादाभिप्र-

७ णामप्रशा (श) स्तविमलमौली (लि) मणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधान-
धर्म्मा धर्म्मराज

८ इव विहितविनयन्य (व्य) वस्थापद्धा (द्ध) तिरखिलभुवनमण्डलाभोग-
स्वामिना परम-

९ स्वामिना स्वयमुपाहितराज्याभिषेकैर्महाविश्राणनावपूतराजश्रीः परममा-

१० हेश्वरो महाराज द्रोणसि [ं *] हः सि [ं *] ह इव तस्यानुजस्स्वभु-
जबलेन परगज-

११ घटानीकानामेकविजयी शरणैषिणा [ं] शरणमि [म] वबोद्धा शास्त्रार्थत
[त्त्व] ज्ञाना [ं] कल्प

१२ तरुरिव सुभृत (हृत्) प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परमभागवतः-

१३ परमभट्टया (ट्टा) रक पादानुध्यातो महासामन्त महाराज ध्रुवसेनः कुशली-

१४ सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकद्रा [ं] गिकमहत्तरा (र) चाटभट
ध्रुवाधिकरणिक-

पतरूं बीजुं

१५ दाण्डपाशिकादींनन्यां [ं] श्च [य] थासंबध्यमानाकानभ्य [चि] र्त्यस्तु
व (वो) विदितं यथा

१६ हस्तवप्राहरण्यां मदकणाग्रामे कुटुम्बिदेश्वरप्रत्ययपादावर्त्तशतं चत्वारिंशदधिकं

१७ सोडशपादावर्त्तपरिसरा व (वा) पी च तथा तापसीयग्रामे द्विण्डकप्रत्यय
पादावा (व) र्त्तशतं

१८ चत्वारिंशदधिकं तथा तिनिपक्षग्रामे पूर्व्वोत्तरसीम्नि पादावर्त्तशतं सह वाप्या
शङ्करवाटकवा-

१९ स्तव्य ब्राह्मणकुमारशर्म्म [ज] रभजशर्म्मा [ं] शाण्डिल्यसगोत्राभ्यां छन्दो-
गसब्रह्मचारिभ्यं (भ्यां) मया मा-

---

१ चिह्नरूपे छे. २ वांचो राज्यश्रीः ३ वांचो पेक ४ वांचो मानकाननुदर्शयत्य ५ वांचो चत्वारिंशद् ६ वांचो षोडश ७ कदाच तथातिनिषक

२० तापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तमा-चन्द्रार्क् (अ)-

२१ आर्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोत्यं बलिचरुवैश्वदे-वाद्यानां कि-

२२ याणां सैमुत्सर्प्पणार्त्थमुदकातिसर्ग्गेण ब्रह्मदायो निसृष्टः यतोनयोरुचितया ब्रह्मदाय-

२३ स्थित्या भुंजतोः कृषतोः प्रदिशतोर्व्वा न कैश्चि[त्*] स्वल्पाप्यापाधो कार्य्योस्म-द्वंश जैरागामिभद्र-

२४ नृपतिभिश्चानित्यान्यैश्वर्य्यान्यस्थिर [– *] मानुष्य [– *] साम (मा)न्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिः

२५ अंयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः [॥] यस्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदात्सँ पञ्चभिर्म्महदार्तकैः

२६ सोपपातकैस्स [–] युक्तस्स्यादपि चात्र व्यासगीतौ श्लोकौ भवन्ति [॥ *] षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे

२७ मोदति भूमिदः [। *] आच्छेत्ता चानुमना [न्ता] च तान्येव नरके वँसेः [॥ *] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभि [: *]

२८ सगरादिभिः [। *] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं (॥) स्वहस्तो मम महा-

२९ सामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य (:) [॥ *] दूतकः प्रतिहारमम्मकः [॥ *] लिखितं किक्केन [॥ *]

३० सं २०० ६ भाद्रपद शु ५

१ वांचो भोग्य २ वांचो समुत्सर्पण ३ वांचो आबाधा ४ वांचो वंश ५ वांचो अयम ६ वांचो मन्तव्य ७ वांचो मोदेत स ८ वांचो म्महापातकैः ९ वांचो श्लोकौभवतः १० वांचो वसेत

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) ॐ. સ્વસ્તિ ! વલભીમાંથી, મૈત્રક વંશમાં શત્રુઓને બળથી નમાવનાર, અતુલ બળવાન શત્રુના પ્રદેશમાં સેંકડો યુદ્ધ કરીને વિજય મેળવનાર, પોતાના પ્રતાપથી નમાવેલાના અનુરાગને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના વંશપરંપરાના અને ભાડુતી સેવકો અને મિત્રોના બળથી રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરનાર, મહેશ્વરનો મહાન ભક્ત સેનાપતિ શ્રીમાન્ ભટક્ક જન્મ્યો હતો.

(પંક્તિ ૪) ત્હેનો પુત્ર, જહેનું શિર પ્રણામ કરવાથી ત્હેના પદરજથી રક્ત થઈ પવિત્ર થએલું, જેની પદનખ પંક્તિ ત્હેને નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોના તેજથી આભૂષિત થતી; જેની લક્ષ્મીથી દીન અને અનાથનું પાલન થતું તે, મહેશ્વરનો મહાન ભકત સેનાપતિ ધરસેન હતો.

(પંક્તિ ૬) ત્હેનો ન્હાનો ભાઈ, જેનો વિમલ મુગટમણિ ત્હેના (ભાઈના) ચરણને નમતાં પ્રશસ્ત થએલો: જે મનુ આદિએ ઠરેલા નિયમો, વિધિવિધાનોનું આચરણ કરતો, જેણે ધર્મરાજ માફક સદાચારનો માર્ગ નક્કી કરેલો; જેનો રાજ્યાભિષેક અખિલ ભૂમંડળના પરમ-સ્વામીના હસ્તે થએલો અને જેની રાજ્યશ્રી મહાદાનથી વિશુદ્ધ થએલી તે, મહેશ્વરનો મહાન ભકત, મહારાજ દ્રોણસિંહ હતો.

(પંક્તિ ૧૦) ત્હેનો અનુજ સિંહ માફક સ્વબાહુબળથી જ શત્રુની ગજસેનાના વ્યૂહોનો પરાજય કરનારો શરણાગતનો આશ્રયદાતા, શાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વજ્ઞાની, કલ્પતરૂ માફક મિત્રો અને પ્રણયિ જનોને વાંચ્છિત ફલનો ઉપભોગ દેનાર, ભગવત્‌નો પરમ ભકત; પરમ ભટ્ટારકનો પાદાનુધ્યાત, મહાસામંત મહારાજ ધ્રુવસેન કુશળક્ષેમ હોઈ, સર્વ આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહત્તર, સૈનિક, ધ્રુવાધિકરણિક, દાણ્ડપાશિક આદિ સર્વેને ત્હેમને ત્હેમના સંબંધ અનુ-સાર જણાવે છે કે–

(પંક્તિ ૧૫) ત્હમને જાહેર થાઓ કે, મદ્દકણ ગામમાં હસ્તવપ્ર આહરણિમાં કુટુંબિ ઈશ્વરની માલિકીનાં ૧૪૦ પાદાવર્ત અને એક વાપી ૧૬ પાદાવર્ત વિસ્તારવાળી સાથે; તેમ જ તાપસીય ગામમાં ડિણ્ડકના કબજાવાળાં ૧૪૦ પાદાવર્ત; તે ઉપરાંત તિનિશક ગામની ઈશાન સીમાપર વાપીસહિત ૧૦૦ પાદાવર્ત શંકર વાટકના બે નિવાસી શાણ્ડિલ્ય ગોત્રના છંદોગ બ્રહ્મ-ચારીઓ બ્રાહ્મણ કુમારશર્મન અને જરભજ્યિને, મ્હારા અને મ્હારા માતપિતાની પુણ્યવૃદ્ધિ માટે તથા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ માટે ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદી-ઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, ત્હેમના પુત્ર, પૌત્ર–પરંપરાના ઉપભોગ માટે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ વિગેરેની વિધિઓ કરવા મ્હેં પાણીનો અર્ઘ્ય કરી બ્રહ્મદાય તરીકે આપ્યાં છે. આથી કરીને આ બે જણને, બ્રહ્મદાય નિયમાનુસાર ઉપભોગ કરી ખેતી કરતા હોય ત્યારે અથવા તે બીજાને સોંપે ત્યારે કોઈએ પણ લેશમાત્ર પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા દાનને, અમારા વંશજો અને ભાવિ ધર્મરાજાઓએ રાજસત્તા નાશવંત છે, જીવન અનિશ્ચિત છે અને દાનનું પુણ્ય સામાન્ય છે તે મનમાં રાખી, અનુમતિ આપવી જોઈએ. અને જે તે જપ્ત કરશે અથવા જપ્તિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપ અને બીજાં ન્હાનાં પાપનો દોષી થશે.

(પંક્તિ ૨૬) આને માટે વ્યાસના રચેલા બે શ્લોક પણ છે. ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦,૦૦૦ વર્ષ વૈભવ ભોગવે છે અને જે તેની જપ્તિ કરે છે અને જપ્ત કરવામાં અનુમતિ આપે છે તે તેટલાં જ વર્ષો નરકમાં વાસ કરે છે.

સગરના સમયથી માંડી, આ પૃથ્વી ઘણા નૃપોએ ભોગવી છે; જે સમયે જે પૃથ્વીપતિ હશે ત્હેને તે સમયે ફલ પ્રાપ્ત થશે.

(પંક્તિ ૨૮) મ્હારા, મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના, સ્વહસ્ત છે. દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક: લખનાર કિક્કક. સંવત ૨૦૬, ભાદ્રપદ, શુદિ ૫.

ધ્રુવસેન ૧ ના દાનનું બીજું પતરૂં[1]

૨०૬ આશ્વિન શુદ ૩

ધ્રુવસેનના સં. ૨૦૬ ના દાનનો અંતનો ભાગ સમાવતું એક નવું વલભી પતરૂં મ્હારી પાસે આવ્યું છે, જેના સંબંધમાં ભાવનગરનાં પતરાં વિષેની ટીકાના અનુસંધાનમાં થોડા શબ્દો ઉમેરવા ઈચ્છું છઉં. આ નવું પતરૂં મ્હારા હાથમાં વડોદરાના મહારાજા ગાયકવાડની સરકારમાં, ધર્માધ્યક્ષ મી. જે. સી. ચેત્તરજીથી સ્પષ્ટીકરણ માટે મૂકાયું હતું. ત્હેમના કહ્યા પ્રમાણે તે કાઠીઆવાડમાંથી અધિકારી મારફત સ્પષ્ટીકરણ માટે ત્હેમને મોકલ્યું હતું. ત્હેના પૂર્વ ઇતિહાસ માટે તેમની પાસેથી હું તેટલું જ જાણી શક્યો. પત્ર ૧૧¼ ઇંચ લાંબું અને ૬¼ ઇંચ પહોળું છે. ત્હેની કિનારીઓ પૂર્ણ સચવાએલા લખાણના રક્ષણ માટે ઉંચી કરેલી છે. અને લિપિ પતરૂં જણાવે છે તે સમયની છે. ટુંકામાં દાન વલભી નૃપોનાં અત્યાર સુધી જાણવામાં આવેલાં દાનપત્રોને દરેક રીતે મળતું છે. આ લેખ મહારાજ ધ્રુવસેન ૧. નો છે; અને [દાનના ખોવાઈ ગએલા ભાગમાં આવતું હોવાથી ગુમ થતા નામના] ગામનું દાન, અમૂક યજ્ઞોના અનુષ્ઠાન માટે, વજગણ ગોત્રના, છન્દોગ-સબ્રહ્મચારી, સિંહપુર નિવાસી, બ્રાહ્મણ રોહમિત્રને દેવાએલું છે. દાનની તિથિ સં. ૨૦૬ આશ્વિન શુદિ. ૩ છે. વલભી સંવત પ્રમાણે આ સંવત વર્ષ ઈ. સ. (૨૦૬+૩૧૯) ૫૨૫ આપે છે. હમેશ પ્રમાણે દૂતક મમ્મક હતો અને લખનાર કિક્કક હતો.

આ દાનમાં ધ્યાન આપવા જેવું ફક્ત દાન દેવાએલા પુરૂષના નિવાસસ્થાન તરીકે તમાં જણાવેલું સિંહપુર નામનું ગામ છે. ત્હેને કાઠીઆવાડ દ્વીપકલ્પના પૂર્વમાં વલા—પ્રાચીન વલભી—ની પાસે ભાવનગર-વઢવાણ રેલ્વેના જંકશન સીહોર સાથે ઓળખાવવું તે આકર્ષક છે.

૧ એ. ઈ. વો ૧૭ પા. ૧૦૯. વી. એસ. સુખથંકર.

अक्षरान्तर[1]

१ र्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोज्यं बलि-

२ चरु वैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्त्थं **सिंहपुर** वास्तव्यब्राह्मण **रोग्घ-मित्राय**

३ व्रजगणसगोत्राय (च) छन्दोगसब्रह्मचारिणे ब्रह्मदायं निसृष्टं [। ×] यतो-स्योचितया ब्रह्म-

४ देयस्थित्या भुंजतः कृषतः प्रदिशतः कर्षापयतश्च न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा

५ कार्य्यास्मद्वंशजैरागुंमिनृपतिभिश्चानित्यन्यैश्वैर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं चावेक्ष्य सामान्यं च

६ भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्यो यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्

७ स पंचभिर्म्महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्स्यादपि चात्र व्यासगीतान्श्लोकौ

८ भवतः [।] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [। *] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके

९ वसेत् [॥ १] स्वदत्तां परदत्ता [ं] न्वा यो हरेत वसुन्धरां [।] गवां शतसहस्रस्य हन्तु [:] प्राप्नोति

१० किल्विषम् [॥ २] इति स्वहस्तो मम महाराज ध्रुवसेनस्य [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥ *]

११ लिखितं किक्केन [॥] सं २०० ६ आश्वयुज शु ३ [॥]

---

१ મૂળ પતરાં તેમજ પ્રતિકૃતિ ઉપરથી. २ વાંચો आगामि.

નં૦ ૧૯

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૨૦૭ કાર્તિક સુ. ૭

લેખની નકલ મ્હને મેજર જે. ડબલ્યુ. વૉટસન--એકટીંગ પોલીટીકલ એજન્ટ, રેવાકાંઠા–તરફથી મળી હતી.

આ દાન ૧૩ ઇંચ લાંબાં અને ૮ ઇંચ પહોળાં બે પતરાં ઉપર લખેલું છે. હમેશની માફક જે કડીઓથી તે એકઠાં બાંધેલાં હોય છે તે કડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાયાં છે. તે સિવાય તેમની સ્થિતિ પૂર્ણ રક્ષિત છે. તે ભાવનગર સ્ટેટમાંથી જડયાં હતાં. અક્ષરો ઈ. ઍ. વૉ. ૪. પાના ૧૦૬ માં ધ્રુવસેન. ૧. ના દાનના અક્ષરોને બહુ મળતા છે.

દાન વલભીમાંથી દેવાયું છે. વંશાવળી સંબંધમાં અથવા વંશાવળી આપતા ભાગ સંબંધમાં ગયા વર્ષે પહેલાં પ્રકટ કરેલા દાનમાં આવતાં પાંચ બિરૂદો અહીં ધ્રુવસેનને આપેલાં નથી, પણ તે પરમભટ્ટારક પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત છે, એમ આપેલું છે. દાન લેનાર પુરૂષ દ્રોણાયન ગોત્રનો, આથર્વણ વેદનો બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ સચ્ચિતિશર્મન હતો. (પતરૂં બીજું લીટી. ૩–૪).

દાન લેનાર પુરૂષ ભાવનગર સ્ટેટમાં નીલકંઠના મંદિરને લીધે ઉચ્ચ ગણાતું હાલનું હાથબ છે તે હસ્તકવપ્રમાં રહેતો. એક કૂપ અને શદ,—એટલે અમુક સ્થાનની જંગલી ઉત્પન્ન, મૂળ ફળ, તૃણ ઇત્યાદિ—એમ બે વસ્તુઓ દેવાએલી જણાય છે.

આ બન્ને **हस्तकवप्राहरण्यं कुक्कटग्रामे** આવેલાં આગળ જણાવે છે; જેનો હું હસ્તકવપ્ર આહરણીમાં આવેલા કુક્કટ ગામમાં એ અર્થ કરવો પસંદ કરૂં છું. કુક્કટ, ઘોઘા તાલુકામાં હાથબ થી થોડા માઈલપર આવેલું હાલનું કૂકડ છે.

છેવટે, દાનની તિથિ જે વદન સ્પષ્ટ છે તે સંવત ૨૦૭ કાર્તિક શુ. ૭ છે.

* ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૪. ૭ ઉપર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबल-
२ सपत्नमण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदा
३ नमानार्ज्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः प-
४ रममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटर्क्कः तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणनतप-
५ वित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचुडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधि-
६ तिः दीनानाथजनोपजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिधर-
७ सेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रशस्तविमलमौलिर्मणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिवि-
८ धानधर्म्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोग
९ स्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतरा-
१० जश्रीः परममाहेश्वरो महाराज द्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानुजस्स्वभुजबलध-
११ टानीकानामनेकविजयीशरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानां कल्पतरुरि-
१२ व सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परमभागवतः परमभट्टा-
१३ रकपादानुध्यातो महाराज ध्रुवसेन कुशली पतईजा सर्व्वानेव स्वानायुक्तक-

पतरूं बीजुं

१ विनियुक्तकद्रमिकमहत्तरचाटभटध्रुवस्थानाधिकरनदंण्डपाशिकादीनन्यांश्च य-
२ थासंबध्यमानकाननुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया हस्तकवप्राहरण्यं कुक्कटग्रा-
३ म योनिलप्रत्ययसीतापादावर्त्तशदं कुपश्च हस्तकवप्रवास्तव्यब्रह्मणे सञ्चितिशर्मणे
४ द्रोणयनसगोत्रायाथर्व्वणसब्रह्मचारिणे मातापित्रोः पुण्याप्यायातमनश्चैहिकामुष्मि-
५ कयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तमाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं पुत्र-
६ पौत्रान्वयभोज्यं ब्रह्मदेयमनुज्ञातं यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः प्र-
७ दिशतः कर्षापयतः कृषतो वा न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा कार्य्यास्मद्वंशजैरागामिनृप-
८ तिभिश्चानित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं चावेक्ष्य सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भि
९ रयमस्मदनुमतिरनुमन्तव्यो यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पचभिर्म्महापा-
१० तकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्यादिपि चात्र व्यासगीतःश्लोको भवति षष्टिं वर्षसहस्रा-
११ णि स्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति
१२ स्वहस्तो मम महाराजध्रुवसेनस्य दूतकः प्रतीहारमम्मकः लिखितं किक्ककेन
सं २०७ कार्तिक सु ७

१ प्लेटमां २८ करो। २ वांचो सप्तार्कः ३ वांचो त्रिभव ४ वांचो मौलि ५ वांचो राज्यश्री ६ वांचो तत्वानां ७ वांचो त्प्रणयि ८ वांचो यथा ९ वांचो दः १० वांचो द्रंगिक ११ वांचो धिकरण १२ वांचो नन्यांश्च १३ वांचो वस्संविदितं १४ वांचो ब्राह्मण १५ वांचो द्रोणायन १६ वांचो चारिणे १७ वांचो पुण्याप्यायनाय १८ वांचो वंश १९ वांचो रियम २० वांचो मन्तव्या २१ वांचो पंचभि २२ वांचो महापा २३ वांचो दित्यपि २४ वांचो श्लोको २५ वांचो वर्ष

નં૦ ૨૦

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

(ગુપ્ત) સંવત ૨૦૭ વૈ. વ. ૫

આ બે પતરાંઓ છે. તે દરેક અંદાજે ૧૧૩/૪" પહોળાં, અને ૬૩/૪" ઉંચાં છે. દરેકની એક બાજુ એ જ લેખ છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સ્હેજ વાળેલા છે. ૧ થી ૪ લીટીના કેટલાક ભાગ શિવાય લખાણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પતરાંઓ ઠીક ઠીક જાડાં છે, તોપણ અક્ષરો ઊંડા કોતરેલા હોવાથી પાછળની બાજુએ જણાઈ આવે છે. કોતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે. દરેક પતરા ઉપર બે કાણાં પાડેલાં છે. તેમાંથી પસાર કરેલા તાર વડે બન્ને પતરાં એક બાજુએ જોડેલાં છે. આવાં પતરાંઓ સાથે સાધારણ રીતે હોવી જોઈએ તેવી મુદ્રા આમાં નથી. બન્નેનું કુલ વજન ૧૭૨ તોલા છે. દરેક ઉપર ૧૨ લીટીઓ લખેલી છે. બીજા પતરાની પંક્તિ ૧૧ માં તિથિ આપેલી છે. એ. ઈ. વૉ. ૧૧ પા. ૧૦૪ થે આ જ રાજાનાં બીજાં દાનપત્ર ડૉ. સ્ટેન કોનો એ પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, તેમાં અને આમાં લિપિ, ભાષા વિગેરેનો કાંઈ ખાસ તફાવત નથી.

મૈત્રક વંશના મહારાજા ધ્રુવસેન[૧]નો લેખ છે. અને તેમાં લખેલું દાન વલભી શહેરમાં કરેલું છે. હસ્તવપ્રાહરણીમાં જ્યેષ્ઠાનક (અક્ષસરક પ્રાવેશ્ય કહેવાતા) ગામડાંના રહીશ, છન્દોગ મતના શિષ્ય, શુનક ગોત્રના માધવ નામના બ્રાહ્મણને આપેલી પોતાના ગામની જમીનની દક્ષિણા ધ્રુવસેને ચાલુ રાખી તેની નોંધ કરવાનો લેખનો હેતુ છે. હસ્તવપ્ર હાલનું હાથબ (ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાથી દક્ષિણે ૬ મૈલ) અને હાલમાં વળા તરીકે ઓળખાતું (૨૧°૫૨' ઉત્તરે તથા ૭૧°૫૭' પૂર્વ તરફ આવેલું) વલભી આ બે સિવાય બીજા સ્થળો જાણી શકાયાં નથી. લેખની તિથિ સંવત્ ૨૦૭ (સાધારણ રીત મુજબ આંકડામાં આપેલ છે.) ના વૈશાખ વદ ૫ આપેલી છે. આ સંવત ગુપ્ત-વલભી સંવત્ હોવાથી ઈ. સ. (૨૦૭+૩૨૦) =૫૨૭ બરોબર થાય છે.

---

૧ એ. ઈ. વૉ. ૧૭ પા. ૧૦૫. ડા. વી. એસ. સુખથંકર.

अक्षरान्तर

पतरूं 'अ' १

१० परमभट्टारकपादानुद्ध्या(ध्या)तो महाराजध्रुवसेनः कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तनियुक्तकचाट

११ भटद्राङ्गिकमहत्तरध्रुवस्थानाधिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबद्धयमानकैननु-

१२ दर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया हस्तवप्रहरण्यामक्षसरकप्रावेश्ये-

पतरूं 'अ' २

१३ ज्येष्ठानकग्रामे उत्तरसीम्नि पादावर्त्तशतं षष्ट्यधिकं तस्मिन्नवं ग्रामवै व्यशुनक-

१४ सगोत्राणां छन्दोगसब्रह्मचारीणां ब्रह्मणमाधवपूर्वभुज्यभुज्यमानकं (:) मातापित्रोः

१५ पुण्याप्यायनायात्मनौ श्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तं माचन्द्राकोर्ण्ण
वक्षितिसरित्-

१६ पर्व्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयमोज्यं सशैबरं सहि [र*] ण्यादेयं सभूत
वातप्रत्यायविशुद्धो

१७ उदकातिसर्ग्गेण ब्रह्मदेयं निसृष्टं [।] यतः एषां ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जेताकृषतां
प्रदिशताश्चै

१८ स्वल्पाप्यावधौ विचारणा वा न कार्य्यास्मद्वंशजैर् गामिभद्रनृपतिभिश्चै नित्यान्यैश्वर्य्या
ण्यस्थिरं मानुष्यं

१९ सामान्यैं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्य [:] (३) यश्चाच्छिन्द्या
दच्छिद्यमानं वानुमोदे-

२० त्स पंचभिः महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तास्स्यं दपि चात्र व्यासगीताः श्लोका भवन्ति
बहुभिर्व्वसुधा

२१ भुक्ता राजभिस्सगरादिभि [:।*] यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलं
[॥ *] स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत

२२ वसुन्धरां [। *] गवां शतसहस्रस्य हन्तु [: *] प्राप्नोति किल्बिषं [२१] [॥]
पूर्व्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर(:) [। *]

२३ महि महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनम् [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥ *]
सं २०७ वैशखे ब पू [॥ *]

२४ स्वहस्तो मम महाराजध्रु[व]सेनस्य [॥] लिखितं किक्केनेति [२२] [॥ *]

---

२ त्यांहि सुधी अक्षरांतरो ध्रुवसेन पहेला(संवत २०६) ... पालीताणा ताम्रपत्रना अक्षरांतरोने घणा खरा मळता आवे छे (जुओ ए. इ. वो. ११ पा. १०६) ३ वांचो न्यांश्च ४ वांचो काणनु ६ वांचो अेव ७ वांचो ग्रामवास्तव्य ८ वांचो नारिणा ब्राह्मण ९ वांचो पूर्व्वभुक्तभुज्यमान १० वांचो न ११ वांचो त १२ वांचो र्यं १३ वांचो ऽं १४ वांचो ष्ट १५ वांचो भुजतां १६ वांचो तांश्च १७ वांचो बाधा १८ वांचो रा १९ वांचो धा २० वांचो न्ये २१ वांचो यश्चाच्छिन्द्यादाच्छि २२ वांचो स्स्या २३ वांचो षं २४ वांचो हीं २५ वांचो वैशाख २६ वांचो मेति.

ભાષાન્તર

[પંક્તિ૧–૧૧ ચાલુ પ્રસ્તાવના સમાવે છે. તરજુમા માટે, ઉદાહરણ તરીકે પ્રો. કૌનોથી પ્રકટ થએલા પાલિતાણા પત્ર. નં. ૧ ની શરૂઆતની પંક્તિઓના તરજુમા સાથે સરખાવોઃ એ. ઈ. વૉ. ૧૧. પાનું. ૧૦૮]

(પંક્તિ ૧૨–૧૬) તમને જાહેર થાઓ કે મ્હારાં માતાપિતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, હસ્તવપ્રાહરણીમાં અક્ષસરક-પ્રાવેશ્યના જ્યેષ્ઠાનક ગામની ઉત્તર સીમા ઉપર ૧૬૦ પાદાવર્ત, જેનો ઉપભોગ, પૂર્વે અને હાલ પણ તે ગામનો વાસી શુનક ગોત્રનો, છન્દોગસ બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ માધવ કરે છે, તે (પાદા-વર્ત) ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને પરંપરાના ઉપભોગ માટે, શૈબર (?) સહિત, હિરણ્ય અને આદેય સહિત, ભૂત, વાત સહિત અને (?) પ્રત્યાય સહિત બ્રહ્મદેય તરીકે પાણીના અર્ઘથી મ્હેં મંજૂર રાખેલ છે.

(પંક્તિ ૧૭-૧૯) આથી બ્રહ્મદેયના નિયમાનુસાર જ્યારે તે ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને કંઈ પ્રશ્ન અથવા પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

અને અમારા વંશના અને ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે અને ભૂમિદાનનું ફળ સામાન્ય છે એમ માનીને આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી જોઈએ અને જે તે જપ્ત કરશે અથવા જપ્તિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપનો અલ્પ પાપો સહિત દોષી થશે

(પંક્તિ ૨૦-૨૨) આને માટે વ્યાસના બે શ્લોક છે

[અહીં ચાલુ શ્લોકમાંના બે શ્લોક આવે છે]

(પંક્તિ૨૩) દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક છે. સંવત્ ૨૦૭. વૈશાખ વદિ. ૫.

(પંક્તિ ૨૪) આ મારા મહારાજ ધ્રુવસેન. ૧. ના સ્વહસ્ત છે. કિક્કકથી લખાયું.

નં૦ ૨૧

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં ગણેશગઢનાં પતરાંઓ*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૨૦૭ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

આ તામ્રપત્રો વડોદરા રાજ્યના દામનગર તાલુકાના ગણેશગઢના એક ખેતરમાંથી મળી આવ્યાં હતાં. ૧૮૯૪ ના માર્ચમાં તે વખતના વડોદરાના આસિસ્ટંટ એજંટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ મેજર ડબ્લ્યુ. બી. ફેરીસે ડૉ. ફ્લીટને તે તામ્રપત્રો મોકલ્યાં હતાં. અને તેમણે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મારી તરફ મોકલ્યાં. હાલ તે પતરાંઓ વડોદરા પાછાં મોકલી આપ્યાં છે.

પતરાંઓની સંખ્યા બે છે અને તેનું માપ આશરે ૧૧"×૭ ૫/૮" થાય છે. લેખના રક્ષણ માટે તેના અન્દરના કાંઠાઓ વાળી દીધા છે. કોતરકામ એટલું બધું ઊંડું છે કે ઘણા અક્ષરો પતરાંઓના પાછળના ભાગમાં ચોખ્ખા દેખાય છે. પહેલા પતરાને છેડે અને બીજા પતરાની ઉપરના ભાગમાંનાં બબ્બે કાણાંઓમાંથી લગભગ ૩/૧૬ ઇંચ જાડા ત્રાંબાંના તારના બે કકડા પસાર કરેલા છે. જમણી તરફનો તાર કડી કરી વાળેલો છે, પણ સાંધેલ નથી. બીજો તાર પણ તે જ પ્રમાણે વાળેલો છે, અને મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યાં સુધી કાપ્યો નહોતો. તારના બે છેડા એક ૨ ૧/૪ ઇંચ× ૧ ૭/૮ ઇંચની સુરક્ષિત લંબગોળ મુદ્રાની નીચે ગ્રન્થીમાં બાંધી દીધેલા છે. મુદ્રાનો પૃષ્ઠભાગ ગોળ ઉપડતો છે. ઉપરનો ભાગ ૧ ૩/૪ ઇંચ × ૧ ૫/૮ ઇંચના માપનો સપાટ લમ્બ ગોલાકૃતિવાળો બે આડી પંક્તિઓથી બે ખાનામાં વહેંચી નાંખેલો છે. આમાંથી ઉપરના ખાનામાં બહાર થોડાક ઉપસી આવેલા ભાગમાં જમણી તરફ મુખવાળા બેઠેલા નંદીની આકૃતિ છે. નીચેના ખાનામાં ઉપસાવેલા અક્ષરોમાં હંમેશ મુજબનો "શ્રી ભટક્કઃ" લેખ છે. બે પતરાંઓનું વજન ૩ પાંડ ૭ ૧/૨ ઔંસ છે. અને બે કડીઓ તથા મુદ્રાનું વજન ૯ ૧/૨ ઔંસ છે, કુલ વજન ૩ પાંડ ૧૫ ઔંસનું થાય છે.

હસ્તકવપ્રાહરણીના પેટા વિભાગ અક્ષરસરક પ્રાપના હરિયાનક નામના ગામડાની આઠ ખંડ જમીન તથા બે ટાંકીઓ એક બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યાં તે શાસન ધ્રુવસેન ૧ લાએ પોતાના મુખ્ય શહેર વલભીમાંથી કાઢ્યું તેનું વર્ણન લેખમાં છે.

હરિયાનક તથા જે પેટા વિભાગમાં તે આવેલું છે તે બન્નેની ઓળખ આપવી શક્ય નથી. હસ્તવપ્રાહરણી, હસ્તકવપ્રાહરણી અથવા હસ્તવપ્રાહારનો પ્રદેશ વલભીનાં અન્ય ત્રણ પતરાંઓમાં પણ બતાવેલો છે. ભાવનગર સ્ટેટના ઘોઘાની દક્ષિણે ૬ મૈલપર આવેલું હાલનું હાથબ, તથા ટોલેમી અને પૅરિપ્લુસનું 'અસ્તકપ્ર' એ જ હસ્તવપ્ર અગર હસ્તકવપ્ર છે, એવું માનવામાં આવે છે.

દ્વારપાળ મમ્મક દૂતક હતો. અને લેખક કિક્કક હતો. ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પ્રસિદ્ધ થએલાં અન્ય ત્રણ શાસનોનો લેખક પણ તે જ હતો. અને તેમાંના એક શાસનનો દૂતક મમ્મક હતો. નીચે આપેલ લેખ (ગુપ્ત) સંવત ૨૦૭, એટલે, ઇ. સ. ૫૨૬-૨૭, ના વૈશાખ વદ ૧૫ ને દિવસે લખાયો છે. પ્રોફેસર બુલ્હરે પ્રસિદ્ધ કરેલ ધ્રુવસેન ૧ લાનો એક બીજો લેખ પણ તે જ સંવતનો છે. આ સમય અત્યાર સુધી લેખો ઉપરથી જાણવામાં આવેલો, વલભી વંશનો વહેલામાં વહેલો છે.

* એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૩૧૮. ઇ. હુલ્શ.

આ લેખના વંશાવળીના ભાગ ઉપરથી જણાશે કે જે ભાગમાં મૈત્રકોનું વર્ણન આવે છે તેનું નવું ભાષાંતર વધારેલું છે. પહેલી પંક્તિમાં કંઈ પણ ભૂલ સિવાય ચોખ્ખી રીતે મૂળ પાઠ मैत्रकाणाम्-अतुलबले-सपत्न એમ વાંચી શકાય છે. વલભીના બાકીના પહેલાંના લેખોની પ્રસિદ્ધ થએલી પ્રતિકૃતિઓમાં પણ આ જ પાઠ છે. આ લેખોના પ્રસિદ્ધકર્તાઓએ ‘ સંપન્ન ’ વાંચેલું છે કારણ, કે વલભીના પછીના લેખોમાં આવતું સંપન્ન તેમના ધ્યાનમાં હતું. પ્રથમના બધા લેખોમાં ‘ સપત્ન ’ જ આવે છે, અને તેથી તેના વિરૂદ્ધ સબળ કારણના અભાવે આપણે માનવું જોઇએ કે વલભીની વંશાવળીનાં મૂળ લખાણમાં આજ પાઠ હતો, અને પછીના લેખોનો ‘ સંપન્ન ’ પાઠ લખનારની ભૂલનું જ પરિણામ હતું. આ બાબત ઉપર ચર્ચા કરવાનું કારણ એ છે કે જો ‘ સપત્ન ’ પાઠ કબૂલ કરીએ તો ‘ મૈત્રકાણામ ’ શબ્દનો, પછીના સમાસ સાથે અર્થ બેસાડી શકાતો નથી, અને તેને ‘ અભવત્ ’ ક્રિયાપદ જે આપ્યું નથી, પણ વાક્યની પૂર્તિ માટે આપણે આપવું પડે, તે સાથે જોડવો પડે. मैत्रकाणाम् (એટલે, मैत्रकेषु) भटार्कोऽभवत् એ પ્રમાણે આ ભાગનો અર્થ કરીએ, અથવા मैत्रकाणाम् પછી वंशे ઉમેરીએ તોપણ એટલું તો જણાઇ આવે છે કે વલભી રાજાઓનો પૂર્વજ ભટાર્ક પોતે મૈત્રક વંશનો હતો.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति [॥ *] वलभीतः प्रसभप्रणत [। *] मित्राणां[2] मैत्रकाणामतुलबल-
सपत्नमण्डलाभोगसंसक्त-

२ संप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरक्तमौलभूतमित्रश्रेणी[4]-

३ बलावाप्तराज्यश्रिः[5] परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटक्कस्तस्य[6] सुतस्तत्पादरजोरुणावनत-

४ पवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिर्दीधितिः[7] दीना-
नाथजनो-

५ पजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रशस्तविमलमौलि-

६ मणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखि-
लभुवनमण्डला-

७ भोगस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीःपरम

८ माहेश्वरो म (।) हाराजद्रोणसिंहः सिंह[8] इव तस्यानुजस्स्वभुजबलेन परगजघ-
टानीकानामेक-

९ विजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानांकल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां
यथाभिलषित-

१० फलोपभोगद परमभागवतः परमभट्टारकपादानुद्ध्यातो महासामन्तमहाराजध्रुव-
सेन [: *]

११ कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्रांगिकमहत्तरध्रुवस्थानाधिकरणिकदाण्डपाशिक-
चाटभटादी-

१२ [9]स्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा हस्तवप्राहरण्यां[10] अक्षसरकप्रापीयहरियानकग्रामे

१३ [11]अपरोत्तरसीम्नि क्षेत्रखण्डचतुष्टयं पूर्व्वोत्तरसीम्नि क्षेत्रखण्डचतुष्टयं[12] एवं क्षेत्रख-
ण्डान्यष्टौ-

१४ यत्र पादावर्त्तशतत्रयं पा ३०० अस्मिनेवे[13] ग्रामे [14]अपरोत्तरसीम्नि जमलवापि[15] चर व
[। *] रिंशत-

१५ पादावर्त्तपरिसरा द्वितीया वापि[16] त्रिंशत्पादावर्त्तपरिसैरी[17] एवमेकत्र सर्व्वे [मुं]

---

१ मूळताम्रपत्र उपरथी- २ चिह्नरूपे छे ३ वांचो मित्राणां. ४ पार्जितानुरागोनुरक्त. ५ वांचो श्रीः ६ वांचो भटार्कस्तस्य. ७ वांचो पंक्तिर्दीधितिर्दीना ८ वांचो सिंह. ९ वांचो न्समा १० वांचो हरण्यामक्ष ११ वांचो ऽपरोत्तर १२ वांचो ष्टयमिव १३ वांचो अस्मिन्नेव १४वांचो ऽपरोत्तरं १५ वांचो यमलवापी १६ वांचो वापी त्रिंश- तिपादा १७ वांचो सरैव १८ वांचो सर्वेम

पतरूं बीजुं

१६ पादावर्त्तशतत्रयं [ष]ष्ट्यधिकं[1] अत्रैव वास्तव्यब्राह्मणधम्मिलाय दर्भस-

१७ गोत्राय वाजिसनयसब्रह्म[चारि *]णे मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय [या *]
त्मनश्चै [हि *] कामुष्मिक (।) यथाभिलषित-

१८ फलावासनिमित्तमाचन्द्राकार्ण्णवक्षितिस्थिति सरित्पर्व्वतसमकालिनं[4] पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं

१९ दानकरविष्टोल्लककरविशुद्धं भूमिच्छिद्रन्य [।] येनें उदकातिसर्गेण ब्रह्मदायो ।
तिसृष्टः [। ×] यतः

२० ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतश्च न केनैंचित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा

२१ कार्य्यस्मद्वंशजैरागामि [भ] द्रनृपति [भि ×] श्च सामान्यभूमिदानफलमगवच्छ-
द्भिरयंमस्मिद्दायोर्नु –

२२ मन्तव्य[ः । ×] यश्चाच्छिन्द्य [। ×] दाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्म्महापा-
तकैः सोपपातकेस्संयुक्तस्स्यातें [। +]

२३ अपि चात्र व्यासगीताः श्लोका भवन्ति ॥ षष्टिं[11] वर्षसहस्राणि स्वर्गे[12] मोदति भू-
मिदः [। ×] आच्छेतो चानु-

२४ मन्त [। ×] च ताण्येवं नरके वसेत् [॥ ×] स्वदत्त [। ×] परदत्तां वा
यो हरेत वसुन्धरां [। ×] गवां शतसह [स्र ×] स्य हन्तुः प्र [। *] प्नोति

२५ किल्बिषम् [॥ ×] यानीह द्रारिद्रनयान्नरन्द्रैः[15] घनानि धर्म्मायतनीकृतानि
[। *] निर्म्मारयवान्तप्रतिमानि तानि

२६ को नाम साधुः पुनराददाति [॥*] पुर्व्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्षे[17] बुधिष्ठिरें
[।] मही महिवतां श्रेष्ठ

२७ दानाच्छ्रेयोनुपालनमिति [।] स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य [॥ +]

२८ दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥ *] लिखितं किक्ककेनति[20] [॥ *]

२९ सं २०० ७

३० वैशाख ब १० ९ [॥ *]

---

१ वांचो कमत्रैव २ वांचो वाजसनेय ३ वांचो फलावाप्तिनिमित्तमाचन्द्राकार्णव ४ वांचो कालीनं
५ वांचो न्यायेनोदका ६ वांचो यतो ७ वांचो केनचि ८ वांचो त्वयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः ९ वांचो पञ्चभि
१० वांचो पातकैः ११ वांचो षष्टि १२ वांचो स्वर्गे १३ वांचो आच्छेत्ता १४ वांचो तान्येव १५ वांचो
दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्धनानि १६ वांचो पुर्व १७ वांचो रक्ष १८ वांचो युधिष्ठिर १९ वांचो महिमतां २० वांचो केनेति

'ભાષાન્તર'

(પંક્તિ ૧) ॐ સ્વસ્તિ ! વલભીમાંથી.

(પોતાના) શત્રુઓને બળથી નમાવનાર મૈત્રકોના કુળમાં, અતુલ બળસંપન્ન મહાન શત્રુમંડળ સાથે કરેલાં અસંખ્ય યુદ્ધોમાં પ્રતાપ પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના પ્રતાપથી નમન કરનારનો, નિષ્પક્ષપાતથી દાન અને માનાર્પણથી અનુરાગ મેળવનાર, અને અનુરક્ત મૌલ–સૈનિકો અને મિત્રોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, પરમ માહેશ્વર, સેનાપતિ શ્રીભટ્ટારક જન્મ્યો હતો.

(પંક્તિ ૩) તેનો પુત્ર, જેનું નમન કરતું શિર તેના પિતાના ચરણની રજથી રક્ત બનીને પવિત્ર થયું હતું, જેના પાદ નખનું તેજ શત્રુઓનાં નમન કરતાં શિર પરના ચૂડા-મણિની પ્રભા સાથે ભળતું, (અને) જેની લક્ષ્મીનો દીન અને અનાથ જનોથી ઉપભોગ થતો તે પરમ-માહેશ્વર સેનાપતિ ધરસેન હતો.

(પંક્તિ ૫) તેનો અનુજ, જેના વિમળ મુગટમણિ(પોતાના જ્યેષ્ઠબન્ધુ)ના ચરણને પ્રણામ કર્યાથી (અધિક) પવિત્ર થયો હતો, જે મનુ આદિથી નિર્માણ થએલાં વિધિવિધાન-માં પરાયણ હતો, જે સદાચારના નિયમનો માર્ગ ધર્મરાજ (યુધિષ્ઠિર) માફક બતાવતો, જેનો રાજ્યાભિષેક, અખિલ ભુવનના મહાન મંડળના સ્વામિ, પરમસ્વામિથી જાતે જ થયો હતો, અને જેણે (પોતે) દાનથી રાજ્યશ્રી પવિત્ર કરી તે પરમ માહેશ્વર, મહારાજ દ્રોણસિંહ હતો.

(પંક્તિ ૮) તેનો અનુજ, જેણે પોતાના બાહુબળથી શત્રુની ગજ(સમાન)સેનાનો સિંહની માફક પરાજય કર્યો હતો, જે શરણાગતનો આશ્રય હતો; જે શાસ્ત્રનું તત્ત્વ જાણતો, (અને) જે કલ્પતરૂની માફક મિત્રો અને પ્રણયિજનોને અભિલાષ અનુસાર વૈભવ ફળનો ઉપભોગ આપતો, તે પરમભટ્ટારકનો પાદાનુધ્યાત ભગવતનો પરમભક્ત, મહાસામન્ત, અને મહારાજ ધ્રુવસેન, કુશળ હાલતમાં સર્વ આયુક્તક, નિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહત્તર, ધ્રુવ, સ્થાના-ધિકરણિક, દાણ્ડપાશિક, ચાટ, ભટ આદિને (નીચેનું) શાસન કરે છે :—

(પંક્તિ ૧૨) તમને જાહેર થાઓ કે મ્હારાં માતાપિતાના પુણ્ય અર્થે અને આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઈચ્છિત ફળ પ્રાપ્તિ અર્થે હસ્તવપ્રાહરણીમાં અક્ષસરકપ્રાપના હરિયાનક ગામમાં વાયવ્ય સીમાપર ચાર ખંડનું ક્ષેત્ર અને ઈશાન સીમાપર, ચાર ખંડ : આ પ્રમાણે ૮ ખંડ ભૂમિ જેમાં ત્રણસો પાદાવર્ત્ત પા. ૩૦૦ (સમાએલાં છે)- અને તે જ ગામની વા-યવ્ય સીમા પર યમલવાપી, વિસ્તારમાં ૪૦ પાદાવર્ત્ત, અને એક બીજી વાપી વિસ્તારમાં ૨૦ પાદાવર્ત- આમ એ જ ગામમાં એકંદર ત્રણસો સાઠ પાદાવર્ત્ત, તે ગામમાં વસતા, દર્ભગોત્રના વાજસનેય સબ્રહ્મચારી, ધમ્મિલ બ્રાહ્મણને, ચન્દ્ર, સુરજ, સાગર પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, દાનના (રૂપમાં) કર અને વેઠના (રૂપમાં) કર મુક્ત, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાય અનુસાર, પાણીના અર્ધ્યથી બ્રહ્મદાય તરીકે મેં આપ્યું છે.

(પં. ૧૯) " આથી બ્રહ્મદેય નિયમો અનુસાર તે ખેતી કરે, ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને લેશ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પં. ૨૧) " અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ ભૂમિદાનનું ફળ સર્વે નૃપોને સામાન્ય છે એમ માની, આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી.

પં. ૨૨) " અને જે આ દાન જપ્ત કરે અથવા તે જપ્ત કરવામાં અનુમતિ આપે તે પંચમહાપાતક અને અન્ય અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૨૩) આને માટે વ્યાસના રચેલા (નિચેના) શ્લોક છે—

[ચાલુ શ્લોકમાંના ચાર શ્લોક.]

(પં. ૨૭) આ મ્હારા મહાસામન્ત અને મહારાજ ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત છે. દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક છે. આ (દાનપત્ર) કિક્કકથી લખાયું હતું. સંવત ૨૦૭. વૈશાખ વદિ ૧૫.

નં० ૨૨

ધ્રુવસેન ૧ નાં ભાવનગરનાં પતરાંઓ[1]

[વલભી] સંવત ૨૧૦ શ્રાવણ સુદ ૧૩

ભાવનગર દરબારે ૧૯૧૪ માં મુંબઈના પ્રિન્સ ઑફ્ વેલ્સ મ્યુઝીયમને ભેટ આપેલાં મૂળ તામ્રપત્રો જે હાલ ત્યાં રાખેલાં છે, તેના ઉપરથી આ લેખ હું પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. મ્યુઝીયમને મળ્યા પહેલાંનો પતરાંનો ઇતિહાસ મળી શકતો નથી.

એક જ બાજુ પર લખેલાં અને દરેક ૧૧" પોહોળું અને ૬¾" ઉંચું એવાં બે પતરાંઓ છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ જરા વાળેલા છે, અને આખો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પતરાંઓ સારી રીતે જાડાં છે તો પણ કેટલેક ઠેકાણે અક્ષરો ઊંડા હોવાથી પૃષ્ઠ ભાગમાં દેખાય છે. દરેકના ઉપર બે કાણાંઓ પાડેલાં છે. દરેક સામસામા કાણામાંથી પસાર કરેલી એક ત્રાંબાની ગોળ કડીથી પતરાંઓ એક છેડે જોડેલાં છે. બીજા છેડાના સામસામા કાણાઓમાંથી એક ત્રાંબાનો વાળેલો સળીઓ પસાર કરેલો છે. આના છેડાઓ વલભીની લંબગોલાકૃતિની સામાન્ય મુદ્રા વડે બાંધી દીધેલા છે. આ મુદ્રા ૧⅞" લાંબી અને ૧¾" પોહોળી છે. અને તેના ઉપર વંશના સ્થાપકનું નામ છે. મુદ્રાની સપાટી કટાએલ હોવાથી લેખ ચોક્કસ પણે વાંચી શકાતો નથી. લેખ ઉપર મૈત્રકોનું ચિહ્ન નન્દી, જમણી તરફ મોઢું કરી ઉપડતી રીતે કોતરેલો છે. પતરાંઓ અને મુદ્રાનું કુલ વજન ૧૨૬ તોલા છે. પહેલા પતરા ઉપર ૧૩ અને બીજા ઉપર ૧૫ પંક્તિઓ છે અને આમાંની છેલ્લી બે પંક્તિઓ લેખની તિથિ ટુંકામાં દર્શાવે છે.

પતરાંઓના ઉપરના વર્ણનથી તેમ જ આ લેખ સાથે આપેલી પ્રતિકૃતિ ઉપરથી વાંચનારને જણાશે કે આજ સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થએલ તે જ વંશનાં અસંખ્ય પતરાંઓમાં અને વલભીનાં આ પતરાંઓમાં મુખ્ય બાબતોમાં ફેર નથી. આ સાથેના પ્રતિલેખ ઉપરથી પણ જણાશે કે તે આ માસિકના પહેલાના અંકમાં ડા. સ્ટેન કોનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધ્રુવસેનનાં પાલિતાણાનાં તે જ વર્ષનાં પતરાંઓને લગભગ મળતો જ છે અને જુદાપણું ફક્ત દાન પૂરતું જ છે.

વલભી રાજાઓના વંશજ મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેન(૧)નો આ લેખ છે. તેમાં લખેલું શાસન વલભી, એટલે સાધારણ રીતે મનાતું હાલનું કાઠિઆવાડના વળા શહેરમાંથી કાઢ્યું હતું. હસ્તવપ્ર–આહરણીમાં છિદ્દકપદ્રક નામના ગામની કેટલીક જમીન યજ્ઞાદિ કાર્ય માટે વલાપદ્રના રહીશ એક બ્રાહ્મણને ધ્રુવસેને દાનમાં આપી હતી તેનું વર્ણન કરવાનો હેતુ આ લેખનો છે. હસ્તવપ્ર એટલે હાલનું હાથબ, સિવાય ગામના બીજાં નામો ઓળખી શકાતાં નથી. લેખની તિથિ સંવત ૨૧૦(વલભી સંવત સાથે સરખાવતાં ઈ. સ. ૫૨૯)ના શ્રાવણ શુદ ૧૩ છે. સમય આંકડાઓમાં આપ્યો છે.

૧ એ ઈ. વો. ૧૫ પા. ૨૫૫ નં ૧૨ વી એસ. સુખથંકર

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

११ .... महासामन्तमहाराजध्रुवसेन ⁓ कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनि–

१२ युक्ताचाटभटद्राङ्गिकमहत्तरध्रुवादि[1] करणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबद्धय–

१३ मानकान्बोधयत्यस्तुं वो विदितं यथा हस्तवप्राहारण्यां छेदकपद्रक–

बीजुं पतरूं

१४ ग्रामे पूर्व्वसीम्नि चद्द्रवकस्कम्भ[फ्य]कप्रत्ययपादावर्त्ता ⁓ पंचाशामालाकारोत्तरसिम्नि[5]

१५ षोडशपादावर्त्तपरिसरोदुम्बरकूपश्च सभूतवातसहिरण्यादेयं वलापद्रवास्तव्य–

१६ ब्राह्मण णण्णाय मोनेसगोत्राय छन्दोगसब्रह्मचारिणे मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय

१७ आत्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तमाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिस्थिति सरित्प र्व्वतास्थितिस–

१८ मकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं बलिचरुवैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समु त्सर्प्प- णार्त्थमुदकातिसर्गेण

१९ ब्रह्मदायो निसृष्टः [।] यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वा

२० न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा कार्य्यास्मद्वंशजैरागामिभद्रनृपतिभिश्चानि- त्यान्यैश्वर्य्याण्य–

२१ स्थिरं मनुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्य [: ।] यश्चाच्छिन्द्या–

२२ दाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्म्महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्स्या [द] पि चेत्रं व्यासगीता [:] श्लोका

२३ भवन्ति [॥] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं [॥]

२४ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥]

२५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां [।] गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषम् [॥]

२६ स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥] लिखितं किक्केन [॥]

२७ सं २०० १० श्रावणबहुल

२८ १० ३ [॥]

---

१ आहि सुधी अक्षरांतर ध्रुवसेन, १ लाना [संवत २१०] पालिताणा ताम्रपत्रनी साथे सरखुं ज छे. [जुओ वो. ११ पानुं १०५] २ वांचो युक्त ३ वांचो घि ४ वांचो त्यस्तु ५ वांचो सीम्नि ६ वांचो मानवस ७ वांचो त्व ८ वांचो णार्त्थमु ९ वांचो भुंजतः १० वांचो मानुष्यं ११ वांचो मं १२ वांचो चात्र १३ वांचो नां

ભાષાન્તર

[પં. ૧-૧૨ ચાલુ પ્રસ્તાવના સમાવે છે. તરજુમા માટે, ઉદાહરણ તરીકે ડા. સ્ટેન કોનો-થી પ્રકટ થએલા પાલિતાણા તામ્રપત્ર નં. ૧ ની શરૂઆતની પંક્તિઓના તરજુમા સાથે સરખાવો. એ. ઈ. વો. ૧૧ પાનું ૧૦૮]

(પંક્તિ ૧૩-૧૮) તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને મારા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, હસ્તવપ્રાહરણીમાં છેદ્દક-પદ્રક ગ્રામમાં પૂર્વ સીમા પર ૫૦ (પચાસ) પાદાવર્ત્ત જે ચદ્રવક-સ્કમ્ભકયકની માલિકીનાં છે અને, માલાકારની ઉત્તર સીમા પર ૧૬ પાદાવર્ત્ત વિસ્તારનો ઉદુમ્બર સહિત કૂપ, ભૂત, વાત, હિરણ્ય અને આદેય સહિત, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે વલાપદ્રના નિવાસી માણવગોત્રના, છન્દોગ-સબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ ગુણગુને, ચન્દ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળસુધી, પુત્ર, પૌત્ર, પરંપરાના ઉપભોગ માટે પાણીના અર્ધ્યથી બ્રહ્મ-દાય તરીકે મારાથી અપાયાં છે.

(પંક્તિ ૧૯-૨૦) આથી બ્રહ્મદાયના નિયમાનુસાર, તે ખેતી કરે, ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે તેને કોઇએ લેશ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પંક્તિ ૨૧-૨૫-ચાલુ ઉપદેશ અને શાપ સમાવે છે.)

(પંક્તિ ૨૬) આ મારા મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત છે. દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક છે. કિક્કકથી લખાયું.

(પંક્તિ ૨૯-૨૮) સંવત ૨૧૦ શ્રાવણ શુદિ ૧૩ ને દિને

નં૦ ૨૩

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પાલિતાણાના પતરાંઓ[1]

[વલભી] સંવત ૨૧૦ શ્રા. સુ. ૧૫=૫૨૮ ઈ. સ.

આ પતરાંઓનું વર્ણન રાય બહાદુર વિ. વેંકય્યએ આ પ્રમાણે આપ્યું છેઃ—" "કડી અથવા મુદ્રા વગરનાં બે પતરાંઓ છે અને તે દરેકમાં કડીનાં કાણાં છે. પહેલા પતરાના ડાબી બાજુના તળીઆના ખૂણાનું કડીનું કાણું સંપૂર્ણ નથી, તેની નીચેનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે. દરેક પતરાની એક બાજુ ઉપર લખેલું છે. થોડી જગ્યાએ કારીગરનાં હથીયારની નિશાનીઓ બન્ને પતરાંની પાછળના ભાગમાં પણ જણાય છે. પતરાંઓની લંબાઈ ૧૦½" થી ૧૦⅞"ની અને ઉંચાઈ ૬" થી ૬⅞" સુધીની છે. દરેક અક્ષરની ઉંચાઈ લગભગ ⅛" છે. દરેક પતરા ઉપર સુંદર રીતે કોતરેલી ૧૪ પંક્તિઓ છે, અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે.

હસ્તવપ્ર–આહરણીમાં આવેલી, ભલ્લર નામના ગામડાની અને આમ્રિલિકા તળાવની નૈઋત્ય-કોણની સરહદ ઉપર વિશાખ નામનો બ્રાહ્મણ ખેડતો હતો તે ૪૨૦ ખેતરની જમીન, તથા અક્ષરસરકમાંથી જઈ શકાતાં વસુકીય ગામડાંની સરહદ પર ઉત્તર દિશામાં ૫૦ પાદાવર્ત્તાનું દાન સિંહપુરના રહીશ વાજસનેય(શાખા)ના શિષ્ય, જાબાલ ગોત્રના બ્રાહ્મણ વિષ્ણુશર્મનને કરેલું તે મંજુર કરતું આ શાસન મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેને વલભીમાંથી કાઢયું હતું. ભલ્લર અને વસુકીય નામનાં ગામડાંઓ હું ઓળખાવી શકતો નથી. વસુકીયને અક્ષરસરક–પ્રાવેશ્ય કહેલું છે. આ ગણેશગઢનાં સંવત ૨૦૭ નાં પતરાંઓમાંનાં 'અક્ષરસરક–પ્રાપીય' જેનો અર્થ પ્રોફે-સર હુલ્શ "અક્ષરકપ્રાપનું" એવો કરે છે, તેને મળતું આવે છે. સંવત ૨૪૮ના ગુહસેને આપેલાં તામ્રપત્ર[2] પર નાં દાનની ૫ મી લીટીમાં લખેલ "વટસ્થલીકા પ્રાપીય" સાથે સર-ખાવીને આવો અર્થ કર્યો છે. મહાસુદેવના ખરીઆરનાં પતરાંઓમાં આવતા 'પ્રાવેશ્ય' શબ્દનો અને પ્રાપીયનો એકજ અર્થ થાય છે એમ ચોક્કસ જણાય છે. પરંતુ 'અચાત–ભટ–પ્રાવેશ્ય' એ સાધારણ વાકયમાં જે અર્થ થાય છે તે સિવાય બીજો અર્થ હોવા સંભવ નથી. તો પછી 'પ્રાપીય' 'પ્રાપ્ય' નું પ્રાકૃત રૂપ હોવું જોઇએ.[4] તે પ્રમાણે 'અક્ષસરક પ્રાવેશ્ય' નો અર્થ હું "અક્ષસરકમાં થઈને જેમાં પ્રવેશ થાય છે" એટલે અક્ષસરકની સરહદ ઉપર એવો કરીશ.

અક્ષરસરકની સ્થળ–સીમા હું નકકી કરી શકતો નથી. આ શબ્દનો છેલ્લો ભાગ કદાચ સરક એટલે સરોવર, તળાવ હોય. બાકીનાં સ્થળોમાં વલભી અને હસ્તવપ્રાહરણી વિષે ઉપર કહેલું છે. આમ્રિલિકાનો અર્થ "ઘણા આંબાઓવાળું" એવો થતો હશે. બોમ્બે બ્રે. રો. એ.સો. જર્નલ, વોલ્યુમ. ૧૦ પા. ૭૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધરસેન ૪ થાનાં સંવત ૩૨૬ નાં પતરાંઓમાં પણ દાન લેનારના નિવાસસ્થાન સિંહપુરનું વર્ણન છે. તે હાલનું ૨૧°૪૩' ઉત્તરે અને ૭૨૦ પૂર્વમાં આવેલું સિહોર છે.

પ્રથમના દાન પ્રમાણે, પ્રતીહાર મમ્મક દૂતક છે, અને લેખક કિકકક છે. ઈ. સ. ૫૨૯ ને મળતા (વલભી) સંવત ૨૧૦ ના શ્રાવણ શુદ ૧૫ ને દિવસે દાન આપેલું છે.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૧ ન. ૯ પા. ૧૦૯–૧૦ પ્રો. સ્ટેન કોનો ૨ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ ૩ એ. ઈ. વો. ૯ પા ૧૯૨ અક્ષરાન્તર પં ૪. ૪ એ. ઈ. વો ૧૧ પા. ૮૧ અને નોટ

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ॐ[1] स्वस्ति [॥ *] वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकानामतुलबलसपत्नमण्डलाभोग

२ संसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रत (ता) पो पनतदानम (मा) नार्ज्जवोपार्ज्जितानुर (रा) गोनुरक्त–

३ म (ौ) लभृतमित्रश्रेणीबलाव (वा) प्त राजश्रीः[2] परममाहेश्वरस्सेनापति-श्री भटक्कः

४ तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराश्शिरोवनतशत्रुचुडामणी (णि)

५ प्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदीधितिः दि (दी) ना नाथजनोपजीव्यम (मा) नविभवः

६ परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनुस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तविमल-

७ मौलिमणी (णिर्) र्म्मन्वादिप्रणीतविधिविध (धा) नधर्म्मराज इव विहित विनयव्य (व) वस्था प–

८ द्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेक-

९ महा विश्रा (श्रा) णनपूतराज्जश्रीः परममाहेश्वरो महाराजद्रोणसिंह सिंस (- *)ह इव

१० तस्यानुजस्स्वभुजबलेन परगजघटानीकाना (-)मेकविजयी शरणैषिणा [- *] शरण –

११ मवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकला-

१२ भोगदः परमभ् (आ) गवतः परमभट्या (द्दा) रकपादानुद्ध्यातो महासामन्त महाराज ध्रुव

१३ सेनः कुशली स (अ) र्व्वा नेव स्वानायुक्तकविनियुक्तक च (चा) टभटद्रा-ङ्गिकमहत्तर–

१४ ध्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथा संबन्धयामानक (का) ननुदर्श-

---

१ चिह्न रूपे २ वांचो काणा ३ वांचो राज्यश्रीः ४ वांचो आवपूत

बीजुं पतरूं

१५ यत्यस्तु वो विदी (दि) तं यथा सिंहपुरवास्तव्य ब्राह्मण विष्णुशर्म्मणे

१६ ज्याबालसगोत्राय वाजिसनेयसब्रह्मचारिणे हस्तवप्राहरण्या [ऽ *] भल्लर-

१७ ग्रामापरदक्षिणसीम्नि ब्राह्मणविशाखप्रभुक्तककरदक्षेत्रं द्वादशपादा-

१८ वर्त्त परिसराम्रिलिका वापि (पी) तथाक्षसरकप्रावेश्यवमुर्कीयग्रामोत्तर-

१९ सीम्नि [।] पादावर्त्ताः पंचाशद्भुक्तभुज्यमानकाः एतन्मया मात (ता) पित्रोः पुण्या-

२० प्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफल (ला) वाप्तिनिमित्त [ऽ *] पूर्व्वाचार-

२१ स्थित्यानुमोदे (दि) तं यतोस्य भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वान कैश्चि [त् ।]

२२ परिपन्थना कार्य्यास्मद्वंशजैराग [।] मि भद्रनृपतिभिश्च साम (मा) न्यं भु (भू) मिदान फलमव-

२३ गच्छद्भिरयममस्मदनुमती[1] मन्तव्या (॥ *) भवन्ति चात्र व्यासगीताः श्लो-का भवन्ति (:)

२४ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [। *] यस्य यस्य यदा भूमि-स्तस्य तस्य तदा

२५ फलं (॥ *) षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः (। *) आच्छेत्ता (त्ता) चानुमन्त (ता) च त (ता) न्ये (व) नरके वसे (॥ *)

२६ स्वदत्ता (ऽ) परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां (।) गवा [ऽ] शतसहस्रस्य हन्तुः प्र (प्रा) प्नोति किल्बिषं (॥)

२७ स्वहस्तो मम मह (हा) सामन्त मह (हा) राजध्रुवसेनस्य (॥) दूतकः प्रतीहारमम्मकः (॥) लिखितं किक्केन (॥) सं २०० १०

२८ श्रावण शु १० ५

---

१ वांचो इयमस्मदनुमतिरनुमन्तव्या

ભાષાન્તર

(૧–૧૪ પંક્તિઓ સંવત ૨૦૬ ના દાનપત્રની શરૂઆતને લગભગ મળતી જ છે.)

(પં. ૧૫) તમને જાહેર થાઓ કે, સિંહપુરના વતની, જ્યાબાલ ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના બ્રાહ્મણ વિષ્ણુશર્મનને નીચેની મિલ્કત નામે:—ભલ્લર ગામમાં, હસ્તવપ્ર આહરણિમાં નૈઋત્ય સીમા પર બ્રાહ્મણ વિશાખના ભોગવટાનું ઠરદ ક્ષેત્ર (ખેતર) અને ૧૨ પાદાવર્ત વિસ્તારવાળી આમ્રિલિકા વાપી; તેમજ અક્ષસરક સુધીની હદવાળા વસુકીય ગામની ઉત્તર સીમામાં ૫૦ પાદાવર્ત; જેનો તે પહેલાં ઉપભોગ કરતો તેમજ હાલ પણ ઉપભોગ કરે છે તેને માટે મેં, મારાં માતાપિતાના પુણ્યવૃદ્ધિ અર્થે તથા આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ માટે, પૂર્વના ઉપભોગ(ભોગવટા)ના નિયમો અનુસાર અનુમોદન આપ્યું છે. આથી કરીને જ્યારે તે ત્હેનો ઉપભોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, ખેતી કરાવતો હોય અથવા બીજાને સોંપતો હોય ત્યારે કોઈ પણ માણસે તેને પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા અનુમોદનને અમારા વંશજો અને ભાવિધર્મી નૃપોએ, ભૂમિદાનનું પુણ્ય સામાન્ય ગણી, અનુમતિ આપવી જોઇએ.

(પં. ૨૩) આને માટે વ્યાસના રચેલા શ્લોકો પણ છે. પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે, વગેરે ... ... ભૂમિદાન દેનાર વગેરે ... ... પોતે કરેલું અથવા અન્ય જને કરેલું ભૂમિદાન જે હરે છે તે શતસહસ્ર (લક્ષ) ગાયો મારવાનો અપરાધી બને છે.

(પં. ૨૭) મ્હારા–મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના–હસ્તાક્ષર. દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક. લખનાર કિક્કક. સંવત ૨૧૦, શ્રાવણ, સુદિ ૧૫.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૨૧૦ ભાદ્રપદ વદિ ૯

આ શાસનનું પહેલું પતરૂં પાલીતાણામાં શત્રુંજય દરવાજા પાસેના તળાવમાંથી ગાળ કાઢતી વખતે મળી આવ્યું હતું. સ્વસ્થાન ભાવનગરના દરબારે તે પતરૂં મુંબઈમાંના પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમને ઈ. સ. ૧૯૧૮ માં ભેટ આપેલું છે.

બીજું પતરૂં કાઠીયાવાડના ગોહિલવાડ પ્રાંતમાંના પાલીતાણાથી નૈઋત્ય ખૂણે ૧૦ માઇલ ઉપર આવેલા ઐયાવેજ નામના નાના ગામડામાંથી મી. ટયુડર ઓવન આઇ. સી. એસ. એડમીનીસ્ટ્રેટર પાલીતાણા સ્ટેટ ને ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં મળ્યું હતું અને તે અત્યારે રાજકોટમાંના વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝમાં સુરક્ષિત છે.

બન્ને પતરાંની એક જ બાજુએ લેખ કોતરેલો છે. પતરાનું માપ ૧૦$\frac{3}{4}$ ઇંચ પહોળાઇ અને ૬$\frac{3}{4}$ ઇંચ ઉંચાઈ છે. પતરાંની કોર સહેજ ઉપડતી છે અને તે બએ સુરક્ષિત છે. અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છે અને પતરાંની બીજી બાજુએ દેખાય છે. કોતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે. પહેલા પતરાનું વજન ૫૬ તોલા છે. પતરાંના નીચલા અને ઉપલ્યા છેડા ઉપર બએ કાણાં સાથે બાંધવા માટે તેમ જ સીલ માટે છે. બન્ને પતરાંમાં ૧૫ લીટી કોતરેલી છે.

સં. ૨૧૦ માં ધ્રુવસેન ૧ લાએ આપેલા દાનની હકીકત આમાં છે. (૧) નગરકના રહેવાશી, આત્રેય ગોત્રના, અને વાજસનેય શાખાના શાન્તિશર્મન્ નામના બ્રાહ્મણને સુરાષ્ટ્રમાંના ભદ્રેણિકા ગામના આગ્નખુણાના પાદરમાંની દસ પાદાવર્ત્ત જમીન આપેલી હતી (૨) તેમજ તેજ બ્રાહ્મણના ભાઈ દેવશર્મન્ ને તે જ પાદરમાં ૧૦૦ પાદાવર્ત જમીન, અને બાર પાદાવર્ત ક્ષેત્રફળવાળું વાપી ભોલ્લર આપેલું હતું. વાપી ભોલ્લરનો અર્થ ખાત્રીપૂર્વક આપી શકાતો નથી પણ માટીથી ભરી દીધેલ વગર વપરાશની વાવ હોય એમ સંભવ છે. ભદ્રેણિકા અત્યારે મળી શકતું નથી જ્યારે નગરક ઘણું કરીને નાગર બ્રાહ્મણોનું મૂળ વતન વડનગર હોય એવો સંભવ છે.

દૂતક રુદ્રધર હતો. આની પહેલાનાં દાનપત્રોમાં દૂતક મમ્મક આપેલો છે. જ્યારે આ અને આની પછીનામાં રૂદ્રધર આપેલ છે. લેખક ો બધાં શાસનોમાં તેમજ આમાં કિક્કક છે.

* પહેલું પતરૂં એ. ઈ. વો. ૧૭ પા. ૧૦૮ ડો. વી. એસ સુકથંકર
બીજું પતરૂં એ ઈ. વો ૧૯ પા. ૧૨૫ મી. ડી. બી. ડીસકલકર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१२ ...... महासामन्तमहाराजध्रुवसेन × कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तक-
१३ विनियुक्तकमहत्तरद्रांगिकध्रुवस्थानाधिकरणिकादीनन्यांश्च यथासंबद्ध्यमानकान-
१४ नुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा सुराष्ट्रायां भद्रेणिकाग्रामस्य पूर्व्वदक्षिणसिम्निं
१५ पादावर्त्तशतं नगरकवास्तव्यशान्तिशर्मणे आत्रेयगोत्रायवाजि-

पतरूं बीजुं[1]

१६ सनेयसब्रह्मचारिणे तथा अस्यैव भ्रात्रे देवशर्मणे अस्यामेव सीम्नि
१७ पादावर्त्तशतं वापीभोल्लरं च द्वादशपादावर्त्तपरिसरं मया मातापित्रो * पुण्याप्याय
१८ ना[या] त्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावासिनिमित्तमाचन्द्रार्कार्णव-
क्षितिस्थितिसरि-
१९ त्पर्व्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं बलिचरुवैश्य (श्व) देवाद्यानां क्रियाणा (ं) समुत्स-
२० र्प्पणार्त्थमुदकातिसर्ग्गेण निसृष्टं यतोनयो * पूर्व्वब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतोः कृषतो [:]
२१ कर्षापयतो × प्रदिशतोर्व्वा न कैश्चिस्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा कार्य्यास्मद्वंशजैश्चा-
२२ गामिनृपतिभिरपि अनित्यान्यैश्वर्य्याणि अस्थिरं मानुष्यं स [र्वे] सामान्यं भूमिदानफ[^2]
२३ लं [ल]मवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदे (त)
२४ स पंचभिः महाप(ा)तकैः सोपपातकैः संयुक्तस्स्यादिति अपि चात्रव्यासगीत-
२५ श्लोका भवन्ति–षष्ठिं [ष्टिं][^3]र्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
२६ तान्येव नरके वसेत् [॥ १] स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां स[^4] गवां शतसहस्र–
२७ स्य हन्तुः प्राप्नोति किल्पि[ल्बि]षम् (॥ २) बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राज-भिः सगरादिभिः यस्य यस्य
२८ यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलमिति (म् ॥ ३ इति)॥ सं २०० १० भ (ा) द्रपद वदि ९ .... (।।)
२९ स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य–दूतको रुद्रधरः (।) लि-खितं किक (क)–
३० केन (।)

१ आंही सुधीनुं अक्षरांतर ए. ई. वो ११ पा. १० पाने प्रसिद्ध थएलां ध्रुवसेन १ लानां पालिताणानां सं. २०६ ना ताम्रपत्रमांना अक्षरांतरने मळतुं आवे छे. मात्र पंक्ति ६ठी मां त्पादाभिप्रणाम ने बदले त्पादाभिप्रणाम अने दीना ने बदले मन्वादिना वांचवानुं छे. २ वांचो सीम्नि ३ आंहीथी बीजुं पतरूं संधाय छे. ए. ई. वो १९ पा. १२६. ४ काने वधारे छे. ५ वांचो वर्ष ६ म नकामो लख्यो छे.

નં૦ ૨૫

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પતરાંઓ*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૨૧૦ ભાદ્રપદ વદિ ૧૩

આ બે પતરાંઓ છે. દરેકનું માપ ૧૦¾"×૬¾" છે—અને તે દરેક એક જ બાજુએ લખેલાં છે. મુદ્રાના ઉપલા અર્ધ ભાગમાં હંમેશ મુજબ ચપટ બેઠેલો નન્દી દેખાય છે. અને નીચલા અર્ધ ભાગમાં 'શ્રી-ભટક' એવા શબ્દો લખેલા છે. દરેક પતરાં ઉપર ૧૪ પંક્તિઓ લખેલ છે. ૨૭ મી પંક્તિમાં આપેલ તારીખ ઉપરથી ૨૦૦,૧૦ અને ૩ એવા આંકડાઓનાં ચિહ્નોના દાખલા મળે છે.

આ બધાં પતરાંઓ, પહેલેથી છેલ્લે સુધી, એપિગ્રાફિયા ઇંડીકા વો. ૧૧ પા. ૧૦૪ ઉપર પ્રો૦ સ્ટેન કોનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં વલભીનાં પાંચ પતરાંઓમાંના પહેલા ગુપ્ત(સં. ૨૦૬)ને મળતાં આવે છે. પરંતુ આંહિ, ધ્રુવસેનનાં પાલિતાણાનાં ગુપ્ત સંવત્ ૨૧૦ ના પતરાંઓ પરથી જાણવામાં આવેલો રુદ્રધર દૂતક છે.

મૈત્રક વંશના ધ્રુવસેન[૧] એ વલભી શહેર(કાઠિઆવાડમાં વળા)માંથી દાન આપેલું છે. દાન લેનાર હસ્તવપ્ર(ભાવનગર તાબે ઘોઘાથી ૬ મૈલ ઉપર આવેલ હાથબ)નો રહીશ, ભાર્ગવ ગોત્રનો ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ ગુહભટ્ટિ વર્ણવેલો છે.

ભદ્રેણિકા નામના ગામડાથી અગ્નિકોણમાં અને નટ્ટકપુર નામના ગામડાની સરહદ મળે છે ત્યાં ૨૦૦ પાદાવર્ત પૃથ્વીનું દાન આપેલું છે.

ઈ. સ. ૫૩૦ ને મળતાં [ગુપ્ત-વલભી સંવત] વર્ષ ૨૧૦ ના ભાદ્રપદના ૧૩ મા દિવસે લેખ લખેલો છે.

* જર્નલ બો. બ્રાં. રો. એ. સો. ન્યુ સી. વો. ૧ પા. ૬૫ વ્ર. વી. આચાર્ય.

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१४ मानकनर्नुदर्शयत्यस्तु वो विदितं यथा हस्तवप्राहरण्यां

पतरूं बीजुं

१५ भद्रेणिकाग्रामपूर्व्वदक्षिणसीम्नि नट्टकपुत्रग्रामसीमसन्धौ पादा-

१६ वर्त्तशतद्वयं सभूतवर्तं सहिरण्यादेयं हस्तवप्रवास्तव्यब्राह्मणभट्टिगुहभट्टिभ्यः

१७ भार्ग्गवसगोत्राभ्यः बह्वृजसब्रह्मचारिभ्यः मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनं-
यात्म-

२० उदकातिसर्ग्गेण ब्रह्मदायो निसृष्टः

२७ शुष्ककोटरवासिनःकृष्णाहयोहि जायन्ते ब्रह्मदेयं हरन्ति ये सं २००
१० भाद्रपद ब १३

२८ स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य दूतकः रुद्रधरः लिखितं
किक्ककेन

---

१ મૂળ પતરાં ઉપરથી. પહેલી ૧૩ પંક્તિ માટે જુઓ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૪ ૨ વાંચો कानन्नु ३ વાંચો हरण्यां ४ વાંચો वात ५ વાંચો नायात्म ६ વાંચો मह्ा

નં૦ ૨૬

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પાલિતાણાનાં પતરાંઓ[1]

[વલભી-] સંવત ૨૧૦ આશ્વિન વદ ૫

આ બે પતરાંઓનું વર્ણન રાય બહાદુર વિ. વેંકય્યે આ પ્રમાણે આપ્યું છે:—દરેકમાં કડીઓનાં બે કાણાં છે. દરેકમાં એક બાજુ ઉપર લખેલું છે. કેટલેક સ્થળે કોતરનારનાં ઓજારોની નિશાનીઓ પાછળના ભાગમાં પણ દેખાય છે. પતરાંઓ લગભગ ૧૦½" લાંબાં છે, અને ઉંચાઈ ૬⅞" અને ૭¼" વચ્ચે છે.

પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પહેલા ઉપર ૧૫ અને બીજા ઉપર ૧૨ પંક્તિઓનું સારી રીતે કોતરેલું લખાણ છે. દરેક અક્ષરની સરાસરી ઉંચાઈ ⅙" ઈંચ છે.

અક્કોલક નામના ગામડાની ઉત્તર તરફ આવેલ એકત્રીશ પાદાવર્તોનું ખેતર, તથા ખેતી માટે એક કૂવો (વાપી) ત્યાંના રહીશ, વાજીસનેય શાખાના શિષ્ય, ઔપરવરિત ગોત્રના સ્કન્દ નામના બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યાં હતાં તેને અનુમોદન આપતું આ શાસન મહાસામંત મહારાજા ધ્રુવસેને વલભીમાંથી કાઢયું હતું. આ ગામડું મેળવી શકાતું નથી. બીજે સ્થળે જાણવામાં નહિ આવેલો રુદ્રધર નામનો દૂતક છે. અને પ્રથમના દાનની જેમ લેખક કિક્કક છે. ઈ. સ. ૫૨૯ ને મળતા (વલભી) સંવત્ ૨૧૦ ના આશ્વયુજ વદ (?) ૫ નું આ દાન છે. પખવાડીયું બતાવતો શબ્દ ખોટો લખાયો છે. અને 'બ' નહીં પણ 'શુ' તરીકે કદાચ લખવો જોઈએ. આની પહેલાંનો શબ્દ ફરીથી ખોટી રીતે આપ્યો છે. એટલે આ ભૂલ થઈ છે.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા ૧૧૨ પ્રો. સ્ટેન કોનો.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ॐ स्वस्ति (॥ ×) वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणा (ं `) मैत्रकाना (णा) मतुलबलसपत्नम-

२ ण्डलाभोगसंसक्तस (ं *) प्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानम(मा)नार्ज्ज-

३ वोपार्ज्जितानुरागोनुरक्तमौलभृत मित्रश्रेणी बलावाप्तराजश्रीः[१] परममा—

४ हेश्वरस्सेनापति श्रीभटक्कस्तस्य सुतस्तच्चरणरजोरुणावनतपवित्रीकृत-

५ शिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदीधितिर्दीनाना-

६ थजनोपजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनस्तस्यानुज-

७ स्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तविमलमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधान-

८ धर्म्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्थ(।)पद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोग-

९ स्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतरा-

१० ज (श) रीः परममाहेश्वरो महाराजद्रोणसिंह (सिंह) स्सि (ं `) ह इव तस्यानुजस्स्वभुजबले-

११ न परगजघटानीका(ना *)मेकविजयी शरणे(षै)षिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्त (थृ) त (त् *) त्वा-

१२ नां कल्पतरुरिव सुहृ (ं) त्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परम-

१३ भगवतः परमभट्टारकपादानुद्ध्यातो महासामन्त महाराजध्रुवसेनः

१४ कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकचाटभटमहत्तरद्राङ्गिकध्रुवा-

१५ धिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानकाननुदर्श-

बीजुं पतरूं

१६ यत्यस्तु वो विदितं यथाकोङ्कग्रामउत्तरम् (ो) स्मि द्वादशपादा (ः) वर्त्तपरिसरा व (वा) पि (पी)

१७ क्षेत्रपादाव (ः) ताश्च तृ (त्रि) शत् तत्रैव वास्तव्यब्र (ब्रा)ह्मणस्कन्दाय ओपस्वस्तिसगोत्राय वाजिसनेय-

---

१ चिह्नरूपे छे २ કદાચ राज्यश्री.—

१८ सब्रह्मचारिणे यदेतत् (पू) र्व्वभुक्तभुज्यमानकं तन्मया (या)पि मातापित्रोः पुण्याप्यायन (ना) य

१९ आत्मनश्चैहिकादे (मु) ष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तं पूर्व्वाचार- स्थित्यानुज्ञातम्

२० य (य) तोस्य पूर्व्वभुक्तिमर्य्यादया भुंजता (तः) कृषत (:)[1] कर्षयतः प्रदिशतो वा न केनवि (चि) त्स्वल्पाप्या-

२१ व (।) धा विचारणा वा (न) कार्य्यास्मद्वंशजैरात (गा) मिभद्रनृपति- भिश्चं वित्यान्यैश्वर्य्यान्येस्थिरमोनुर्य्य

२२ ता (सा) म (मा) न्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरिय मस्मदनुमतिरनुग न्तव्या (व्या) पि चात्र व्यासगीतः[1]

२३ श्लोकाभवन्ति (॥ *) बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभि (: *) सगरादिभिः[1] (। *) यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा

२४ फलं (॥ *) षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिद् (अ) : (। *) आच्छे (त *) ता (च) चानुमन्त (न्ता) चा (च) नान्ये (तान्ये) व नरके वे (व) सेत (॥ *)

२५ विछया (विन्ध्या) टवीष्वतोयासु शुष्क (शुष्क) कोटरवासिहन (:) (वासिनः) (। *) कृष्णाहा (ह) यो हि जायन्त भु (भू) मिद (दा) यं हरन्ति ये ॥

२६ स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य (॥ *) दूतको रुद्रधरः (॥ *) लिखितं किकक (किक्ककेन)

२७ सं २०० १० आ [श्व] (आश्व) युज ज (ब ?)[2]

---

१ કોતરનારે વિસર્ગને બદલે કાંઈ બીજું લખેલ છે. ૨ વાંચો चामित्यान्यैश्वर्यान्यस्थिरं मानुष्यं

'ભાષાન્તર'

[૧-૧૫ પંક્તિઓ સંવત્ ૨૦૬ ના દાનલેખની આરંભને લગભગ મળતી જ છે]

(પંક્તિ ૧૬ તમને જાહેર થાઓ કે:-અક્રોલક ગામમાં ઉત્તર સીમાપર બાર પાદાવર્તના વિસ્તારસહિત વાપી; અને ૩૦ પાદાવર્તનું ખેતર ઉક્ત ગામના વતની ઔપસ્વસ્તિ ગોત્રના, વાજસનેયનો શિષ્ય બ્રાહ્મણ સ્કન્દ, જે પહેલાં તે બન્નેનો ઉપભોગ કરતો અને હાલ પણ ઉપભોગ કરે છે તેને, મારાં માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે અને મને આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ થાય તે માટે, પૂર્વના ઉપભોગના નિયમો અનુસાર ઉપભોગ કરવા મેં અનુમોદન આપ્યું છે. આથી કરીને પૂર્વના ઉપભોગના નિયમો અનુસાર તે તેનો ઉપભોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, ખેતી કરાવતો હોય અથવા બીજાને સોંપતો હોય ત્યારે કોઇએ લેશમાત્ર પણ બાધી અથવા તકરાર કરવી નહિ. આ અમારા જૂના દાનના અનુમોદનને, અમારા વંશજોએ અને ભાવિ ધર્મી રાજાઓએ રાજસત્તા નાશવંત છે અને જીવન ચંચલ છે, અને ભૂમિદાન સામાન્ય છે તેમ ગણીને, અનુમતિ આપવી જોઇએ.

(પં. ૨૨) આને માટે વ્યાસના કરેલા શ્લોકો પણ છે. પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યા છે વિગેરે...ભૂમિદાન દેનાર વિગેરે...ભૂમિદાન હરનારા વિંધ્યનાં જળવિનાનાં વનનાં વૃક્ષોનાં શુષ્ક પોલાણમાં રહેતા કાળા સર્પ તરીકે પુનર્જન્મ લે છે.

(પંક્તિ ૨૬) મારા મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના, હસ્તાક્ષર. દૂતક રુદ્રધર : લખનાર કિક્કક. સંવત ૨૦૦ આશ્વ [યુજ] કૃષ્ણ(?)પક્ષ ૫.

નં૦ ૨૭

વલભી રાજા ધ્રુવસેન ૧ લાનું એક દાનપત્ર[1]

સંવત ૨૧૬ માઘ કૃષ્ણપક્ષ ૩

વળામાં કોળીઓને મળી આવેલું ધ્રુવસેન ૧ પહેલાનું એક દાનપત્ર થોડાં અઠવાડીયાં પહેલાં મારા હાથમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું. આની પ્રતિકૃતિ તથા ભાષાન્તર નીચે આપેલાં છે. ધ્રુવસેન રાજાએ કાઢેલું એક બીજું શાસન પણ આ સાથે હતું. વલભી રાજાઓના બધા લેખો મુજબ આ પણ તારની કડીઓથી જોડી દીધેલાં બે પતરાંઓની અંદરની બાજુએ લખેલો છે. આ પતરાંઓ મને મળ્યાં ત્યારે ફક્ત એક જ કડી રહી હતી. બીજી કડી, જેના ઉપર મુદ્રા હશે, તે તૂટી ગઈ હતી. પતરાંઓનું માપ ૧૧''×૮'' છે. અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પણ પહેલા પતરાની ડાબી બાજુનો ઉપરનો ખૂણો કદાચ શોધી કાઢનારની કુહાડીના અકસ્માત ઘાને લીધે ભાગી ગયેલો છે. એક ચાર ઇંચ લાંબા અને એક ઇંચ પહોળા કકડાના ચાર ભાગ થઈ ગયા છે. પણ સુભાગ્યે આ કકડા સંભાળી રાખેલા છે. પહેલાંની જેમ બીજા પતરાનો નીચેનો ભાગ પણ જરા ભાંગી ગયો છે. બીજી ઇજાઓ કરતાં આ વધારે ગંભીર છે; કારણ કે આથી મારાથી કેટલાક અક્ષરો ઓળખી શકાતા નથી.

મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યારે તેઓની ઉપર કોઈ કોઈ ઠેકાણે કાદવનાં પોડાં બાઝી ગયાં હતાં, અને મોટા ભાગમાં તો ચળકાટ મારતો કાટનો થર લાગી ગયો હતો. કાંઠાનો ભાગ છૂટો પડી ગયો હતો. ચૂનાના પાણીમાં ઘણો વખત રાખવાથી કચરો અને કાટ એટલાં બધાં સાફ થઈ ગયાં કે લગભગ બધા અક્ષરો ચોખ્ખા ઓળખી શકાય તેવા થઈ ગયા. વલભીનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં શાસનો ઉપરથી કેટલાક અસ્પષ્ટ રહેલા અક્ષરો પણ જાણી શકાય છે. પરંતુ તારીખનો છેલ્લો આંકડો મુશ્કેલી ઉભી કરે છે. વળાનાં બીજાં પતરાંઓ કરતાં આ પતરાં ઉપરના અક્ષરો વધારે પ્રાચીન દેખાય છે. આખા લેખમાં ' લ ' ગિરનારના જૂના લેખો પ્રમાણે લખાયેલા છે.

પ્રાચીન હોવાને લીધે જ આ દાનપત્રની કિંમત છે. પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓમાંથી ભટ્ટારકના પ્રપૌત્ર ધરસેન રાજાની પહેલાંનું એક પણ નથી. પરંતુ આહિં તેના ત્રીજા પુત્રનો લેખ છે. આ પતરાંઓની સાલ શક સંવતની હોવાથી વલભી સંવત(૩૧૮-૧૯ ઇ. સ.)ની શરૂવાત દ્રોણસિંહના રાજ્યાભિષેક સાથે સમકાલીન છે (એટલે કે ત્યારથી થાય છે) તે માન્યતા હું ધારૂં છું કે આ પતરાંની સાલથી નિર્મૂલ થાય છે. કારણ કે આ લેખ ઉપરનાં પહેલાં બે ચિહ્નો ૨૧૦, ચોક્કસ છે, એટલે જો શાક સંવત(વિવાદ ખાતર છેલ્લો આંકડો ૯ છે, એવું માનીએ તો પણ)માં લખાયેલ હોય તો ઇ. સ. ૨૯૭ થી પહેલાંનો હોય નહિ. વલભીનાં આથી પણ વધારે પતરાંઓ થોડા સમયમાં મળી આવશે એમ હું માનું છું. તેથી આ પતરાંઓ ખરેખર ક્યા સમયમાં લખાયાં તે ચર્ચાસ્પદ પ્રશ્ન વિષે હાલ કંઈ પણ કહીશ નહિ. પ્રોફેસર ભાંડારકરે એ પતરાંઓમાંથી કેટલાક ભાગો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે વલભી રાજાઓ બ્રાહ્મણોના દેવોને માનતા હતા છતાં બૌદ્ધો તરફ સહાનુભૂતિ રાખતા હતા. એટલે ધ્રુવસેન ૧ લા એ આપેલું દાન યુરોપીય દૃષ્ટિએ વિચિત્ર જણાય તોપણ આપણને આશ્ચર્યજનક નહિ લાગે કે ધ્રુવસેનની બહેનની પુત્રી બૌદ્ધધર્મની અનુયાયી હતી અને તેણે બૌદ્ધ મઠ બાંધ્યો હતો. જ્યારે તેનો મામો વૈષ્ણવ હતો. હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસમાં પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન સમયના રાજાઓની ઉદારવૃત્તિના ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે. વળી આ પતરાંઓ ઉપરથી એક બીજી જાણવા જેવી હકીકત એ મળી આવે છે કે ધ્રુવસેનના સમય સુધી વલભી રાજાઓ તદ્દન સ્વતંત્ર ન હોતા, પણ કોઈ બીજા રાજાનું સાર્વભૌમત્વ સ્વીકારતા હતા. કોઈ પણ સ્વતંત્ર રાજા સામંત, પ્રતીહાર અને દણ્ડનાયક એવા ઇલ્કાબો ધારણ કરે નહિ. દ્રોણસિંહના રાજ્યાભિષેકથી તેના કુટુંબ અને સાર્વભૌમ સત્તા સાથેનો સંબંધ તૂટ્યો ન હોતો પણ ફક્ત તેનું નામાભિધાન ફેરવાયું હતું, એમ લાગે છે.

---

૧ ઇ. એ. વો. ૪ પા. ૧૦૪-૧૦૭ જે. જી. બ્યુલર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति जयस्कन्धावारात् खुड्डवेदीयग्रामवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
२ बलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमाना-
३ र्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृत[1]मित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः श्रीसेनापतिभटार्कः-
४ तस्य सुतः तच्चरणरजोरुणनतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडाम(णि)
५ प्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथजनोपजीव्यमानविभवः-
६ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनः तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्त
७ तरविमलमौलिमणिः मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहि-
८ तविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वा-
९ मिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीः परम-
१० माहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानुजस्स्वभुजबलपरा-
११ क्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयि शरणैषिणां शरणमवबोद्धा-
१२ शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलो-
१३ पभोगदः परमभागवतः परमभट्टारकपादानुद्ध्यातो महासामन्त
१४ महाप्रतीहारमहादण्डनायकमहाकार्त्ताकृतिकमहाराजश्रीध्रुवसेनः कुशली-
१५ सर्व्वानेव स्वानायुक्तकमहत्तरद्रांगिकचाटभटादीन्समाज्ञा-
१६ पयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्या-

पतरूं बीजुं

१ प्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्ति-
२ निमित्तमाचन्द्रार्कार्ण्णवक्षितिस्थितिसमकालीनः विहारस्य पतित-
३ विशीर्ण्णप्रतिसंस्कारणार्त्थं धूपदीपतैलपुष्पोपयोगि च सर्व्वास्मद्रा
४ स्याप्रक्षेपणीयः सादित्यदानकरणः सवातभूतप्रत्यायः भूमिच्छिद्रन्यायेन
५ वलभ्यां स्वभागिनेयीपरमोपासिकादुड्डाकारितविहारप्रतिष्ठापितानां
६ भगवतां सम्यक्संबुद्धानां बुद्धानामार्य्यभिक्षुसंघस्य च पिण्डपातग्लानभेषज-
७ चीवरिकाद्युपयोगायानुपुंज्यपरान्ते पिप्पलरुङ्करीग्रामो दत्त [:] यतः-
८ तत्राधिकृतानां यत्तत्रोत्पद्यते तदुद्ग्राहयतां न केनचित्प्रतिषेधो-
९ विचारणा वा कार्य्यास्मद्वंशजैरण्यनित्यं मानुष्यमस्थिराण्यैश्वर्य्याण्यपे-
१० क्ष्यायमस्मद्दायोनुमन्तव्यः यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पंच
११ भिःमहापातकैश्च सोपपातकैश्च संयुक्तः स्यादत्र च व्यासोक्तः श्लोको भवति ॥ स्वदत्तां
१२ परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषं-
१३ (स्व) हस्तो मममहासामन्तमहाप्रतीहारमहादण्डनायकमहाकार्त्ताकृतिक-
१४ म (हा) रा (ज) श्रीध्रुवसेनस्य... भोगिकवैकुन्थः लिखितं किक्केन ॥ सं.२१६ माघवदि ३

[1] मौलिभृतने बदले मौलभृत भूलथी कोतराव्युं छे.

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! ખુડ્ડવેદ્દીય ગામમાંના વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી, પોતાના શત્રુઓને બળથી નમાવનાર, મિત્રોના અતુલ પ્રતાપથી સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરનાર, સામાસામી કરેલાં અનેક યુદ્ધમાં યશ પ્રાપ્ત કરનાર, દાન, માન, (ભટ્ટારકના) યશનાં ફળ, અને પોતાની સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અનુરાગને લઈને અનુરક્ત મિત્ર નૃપમંડળના પ્રતાપથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમાન સેનાપતિ ભટ્ટારક પૂર્વે થઈ ગયો.

તેનો પુત્ર, જેનું નમન કરતું શિર તેના પિતાના ચરણની રજથી રક્ત બનીને પવિત્ર થયું હતું, જેના પદના નખની પ્રભા નમન કરતા શત્રુઓનાં ચૂડામણિના તેજથી ઢંકાઈ જતી, જેની લક્ષ્મી દીન અને અનાથનું પાલન કરતી હતી, તે પરમ માહેશ્વર શ્રી સેનાપતિ ધરસેન હતો.

તેનો અનુજ, જેનો વિમલ ચૂડામણિ બન્ધુના ચરણને નમન કરવાથી અધિક તેજ-સંપન્ન થયો હતો. જે મનુ આદિ(મુનિઓ)નાં જાહેર કરેલાં વિધિ વિધાનમાં યુધિષ્ઠિર સમાન હતો, જેણે ધર્મ પાલનના નિયમ પળાવ્યા, જેની રાજ્યશ્રી મહાદાનથી પવિત્ર થઈ હતી, અને જેનો રાજ્યાભિષેક અખિલ પૃથ્વીના પરમસ્વામિથી જાતે જ થયો હતો તે સિંહ-સમાન પરમ માહેશ્વર મહારાજ શ્રી દ્રોણસિંહ હતો.

તેનો અનુજ, પોતાના ભુજબળ વડે શત્રુઓના ગજોની ઘટાનો એકાકી વિજેતા, શરણાગતને આશ્રયસ્થાન, શાસ્ત્રાર્થ અને તત્ત્વમાં નિપુણ, પ્રણયિ મિત્રોને અભિલાષ અનુસાર ઈચ્છિત ફળ આપનાર કલ્પતરૂ સમાન, પરમ ભટ્ટારકનો પાદાનુધ્યાત, પરમભાગવત, મહાસામન્ત, મહાપ્રતીહાર, મહાદણ્ડનાયક, મહાકાર્ત્તાકૃતિક, મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેન હતો.

તે કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજપુરૂષ, આયુક્તક, મહત્તર, ચાટ, ભટ આદિને અનુ-શાસન કરે છેઃ—

તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે, આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ માટે, અનુપુંજ્યના અન્તપર આવેલું પિપ્પલરૂન્ખરી ગામ, રાજપુરૂષોના હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ... સહિત, તેમાંની સર્વ આવક સહિત, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, વલભીમાં મ્હારી ભગિનીની પુત્રી, બુદ્ધ ઉપાસિકા દુડ્ડાએ કરેલા વિહારમાં પ્રતિષ્ઠાપિત, પૂજાપાત્ર અને પૂર્ણ બુદ્ધિસંપન્ન બૌદ્ધો અને ત્યાં વસતા મુનિઓના સંઘને, વિહારના પડી ગએલા અને ભાંગી ગએલ ભાગોનું સમારકામ કરવા માટે અને ધૂપ, દીપ, તેલ અને (પૂજા માટે) પુષ્પ, અને આજારી જનોનાં અન્ન, ઓસડ, વસ્ત્ર આદિ મેળ-વવા માટે, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપભોગ માટે, મેં દાન આપ્યું છે આથી તે ગામના માલિકને, જ્યારે તે ત્યાં ઉત્પન્ન થતું ભેગું કરે ત્યારે, કંઈ પ્રતિ-બંધ કરવો નહિ. અમારા વંશના નૃપોએ, માનુષ્ય અનિત્ય છે, અને ઐશ્વર્ય ચંચળ છે, એમ માની, આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી. જે તે હરી લેશે, અથવા તે હરણ કરવામાં અનુમતિ આપશે, તે પંચ મહાપાપનો, અને અન્ય અલ્પ પાપનો દોષી થશે. અને આને માટે વ્યાસનો કહેલો એક શ્લોક છેઃ—જે પોતે અથવા અન્યથી આપેલી ભૂમિ હરી લે છે, તે લક્ષ ધેનુના વધનું પાપ લે છે. મહાસામન્ત, મહાપ્રતીહાર, મહાદણ્ડનાયક, મહાકાર્ત્તાકૃતિક, મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત ... ... કિકકથી લખાયું.

સંવત. ૨૧૬. માઘ વદિ. ૩.

નં૦ ૨૮

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૨૧૭ આશ્વિન વદ ૧૩

જે બે પતરાં ઉપરથી આ અક્ષરાન્તર કરવામાં આવ્યું છે તે ડૉ. બરજેસે ડૉ. બુલરને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યાં હતાં અને તેણે મને આપ્યાં હતાં. અત્યારે તે બ્રિટિશ મ્યુઝીયમમાં છે. તેમાં વલભી રાજા ધ્રુવસેન ૧ લાનું ગુ. સ. ૨૧૭ આશ્વિન વ. ૧૩ (ઈ. સ. ૫૩૬-૩૭)નું દાન લખેલું છે.

પતરાંઓ બહુ સુરક્ષિત નથી. પહેલા પતરાની ઉપરની કોર અને નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુના ખૂણાનો ભાગ તૂટેલાં છે અને બીજા પતરાની જમણી બાજુ પણ તેવી જ સ્થિતિમાં છે તેથી શરૂવાતના ભાગમાં જે સ્થળેથી દાન અપાએલું છે તે સ્થળનું નામ નષ્ટ થયું છે. ઉપરાંત અક્ષરોના કેટલાક ભાગ કાળની અસરથી ઘસાઈ ગયા છે અને કેટલાક ઠેકાણે બીલકુલ વંચાતા નથી. તોપણ બીજાં દાનપત્રોની સરખામણીથી ઘણા ખરા અક્ષરો મેળવ્યા છે. જો કે દાનમાં અપાએલા ગામનું નામ મળી શકતું નથી.

લેખ આખો ગદ્યમાં છે. જ્યારે છેવટનો અમુક ભાગ શ્લોકમાં છે. કેટલીક લેખકની ભૂલો સિવાય વ્યાકરણ વિગેરે માટે ખાસ નોંધ કરવાલાયક કાંઈ નથી.

શરૂવાતમાં શ્રી સેનાપતિ ભટાર્કથી માંડીને ધ્રુવસેન ૧ લા સુધીની વંશાવળી, પછી દાનની વિગત અને છેવટમાં દૂતક વિગેરેનાં નામ આપેલ છે.

દાનવિભાગ—રાજબ્હેન દુડ્ડાએ બંધાવેલા વિહારમાં અને બુદ્ધદાસના બંધાવેલા વિહારમાં રહેતા ભિક્ષુ સંઘને દાન આપેલું છે.

દાનમાં આપેલું ગામ વટપ્રજ્યક ? છે અને તે જે પરગણામાં આવેલું છે તેનું નામ વંચાતું નથી. બે વિહાર પૈકીનો પહેલો બીજાં ઘણાં દાનપત્રોમાં આવે છે પણ બીજો વિહાર તદ્દન નવો છે. હ્યુએન સંગે વર્ણવેલા ૧૦૦ સંઘારામો પૈકીનો આ એક હોય એમ સંભવિત છે. ધ્રુવસેન પોતે શિવધર્મી હોવા છતાં બુદ્ધધર્મ માટે આપેલું આ દાન ખાસ ધ્યાન ખેંચનારૂં છે; કારણ તેથી તેની ધર્મ સહિષ્ણુતાનું ભાન આવે છે. તેમ જ શૈવ રાજાની બ્હેન દુડ્ડા બૌદ્ધધર્મી હતી તે પણ ઉપયોગી હકીકત છે. ગુહસેન પ્રથમ પોતાને પરમમાહેશ્વર લખે છે અને પાછળથી પરમોપાસક લખેલ છે. તેથી કદાચ પાછળથી બુદ્ધધર્મમાં આવ્યો હોય એવો સંભવ છે. ઉપરાંત ૬ ઠી અને સાતમી શતાબ્દીમાં બુદ્ધધર્મનું બળ આનાથી પુરવાર થાય છે અને આ મધ્યકાલના રાજાઓ પણ અશોક અને અકબરની માફક ધર્માંધ ન હોતા, એમ પણ સાબીત થાય છે.

* જ. રો. એ. સો. ઈ. સ. ૧૮૯૫ પા. ૩૫૯ ડો. જી. બ્યૂલર

अक्षरान्तर

१ ओं [॥] स्वस्ति [॥] विजयस्कन्ध[वारात्....वासका]त्प्र [सभ] प्र[ण]
त[ा मि] त्र[ा णां] म[ऐ] त्रकानामतुलबलस[म्] पन्न म[०]ड[ला]–

२ भोगसंसक्त संप्रहारशत[लब्ध प्रताप]: प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरा-
गानुरक्तमौलभृत-

३ मित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः परममाहेश्वर[1] श्रीसेनापति भटकः[2] तस्यसुतस्तच्च-
रणरजोरुणावनत

४ [पव]ि[त्री] कृतशिराश्शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनख
पंक्तिदीधितिः दीनानाथजनोप

५ [जीव्य] मानविभवः परममाहेश्वरः श्रीसेनापति धरसेनः तस्यानुजस्तत्पादाभि-
प्रणामप्रशस्त[3]-

६ [वि]मलमौलिमणिम्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्मा धर्मराज इव विहितविन-
यव्यवस्थापद्ध-

तिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहा-

८ (वि) श्राणनावपूतराजश्रीः परममाहेश्वरश्रीमहाराजद्रोणसिंहस्सिंहेव
तस्यानुजस्स्वभु-

९ जबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा

१० (शास्त्रा)[4]र्थ तत्वानां[5] कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलोपभोगदः

११ [परमभ]ट्टारकपादानुध्यातो महाप्रतिहार महादण्डनायक महाकार्त्ता
कृतिक महासामन्त

१२ [महाराज] श्री ध्रुवसेनः [कुशल]ि सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तक द्राङ्गिक-
महत्तर चाट भ-

१३ टादिनन्यांश्च यथा सं[ब]ध्यमानकान् समा [ज्ञापय] त्यस्तुवस्संविदितं
यथा मया ....

१४ मन् ....स्थल[6] संनिकृष्ट वटप्रज्यक ग्रामः सोपरिकका[7] र]स्स [द्] ि [त्य]
दान वात भ [ऊत प्रत्या]

१५ [य]: सहान्यैश्च कीर्तिमा....३...रिमा....ऐ[8] म[उ] मिच्छ [छ] इ
[द्रन्य] ा येन ....

---

१ अहीं त छे के भ, ते शंका जेवुं छे. २ वांचो भटार्कः ३ त्त शंकावाळो छे. ४ साधारण पाठ प्रशास्ततर छे इ. ए. वो. ५. पा. २०५ मां पण तर नथी. ५ वांचो राज्य ६ वांचो तत्त्वानां ७ पहेलो अक्षर र अथवा क जेवो लागे छे. त्रीजो ण्ड होय पण मात्र ण देखाय छे स्थनो थ पण अचोक्कस छे. ८ व अने ज्य अचोक्कस छे. ९ आ छुटक अक्षरोनो अर्थ कल्पी शकातो नथी. छेली ऐ अचोक्कस छे.

पतरूं बीजुं

१३ [मातापि]त्रोः [पुण]याप्यायनायात्मनश्च [ऐ] हिकामुष्मिकयथाभिलषित फलावाप्तिनिम् [इत्तमा]

[चन्द्रार्]कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनः वलभीतलस्वभागिनेयी दुड्डाकारित [विहार ?]

१८ ... ... [आ]चार्य्य भदन्तबुद्धदासकारितविहारकुक्ष्यांप्रतिष्ठापितभगवतां स्सम्य[क्संबु]

१९. [द्धानां बुद्ध]नाम्गन्धधूपपुष्पदीपतैलोपयोगि विहारस्य च खण्डस्फुटितपति [त]

२० [वि]शीर्ण्ण प्रतिसंस्कारणार्त्थं चतुर्द्दिशाभ्यागतामयविहारप्रतिवासिभिक्षुसंघस्य

२१ [.. पि]ण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारोपयोगार्त्थं च प्र-

२२ [तिप्] आदितः [॥] यतो भिक्षुसंघाभिक्कैतानां भुञ्जतां कृषतां प्रदिशतां न कैश्चित्स्वल्पाप्या

२३ [बाधाक्] आर्य्यास्मद्वंशजरागामिनृपतिभिश्चानित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च

२४ [भू]मिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च [॥]यश्चाच्छि

२५ [न्द्यात्] आच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पंचभिर्म्महापातकैः सोपपातकैस्संयु-क्तस्स्यात् [॥] [त्य]पि

२६ [व्या]स गीतौ श्लोकौ भवतः [॥] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता

२७ [चानुमन्ता] च तान्येवै नरके वसेन [॥] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरा-दिभिः यस्य

२८ [यस्य यदा भूमि]ः तस्य तस्य तदा फलमिति स्वहस्तो मम महाप्रतिहार महादण्ड

२९. [नायक महाकार्त] आकृनिक महासामन्त महाराजश्री ध्रुवसेनस्य ॥ दूतको राजस्थानीय भट्टिः

३० [लिखि]तं किक्ककेनेति [॥] सं २००-१०-७ आश्वयुज व १३

---

१ आ अने ल्पडा स्स सरखावाळा छे. पण ई. अॅ. वॉ. २ पा. १०४ प्लेट २ पं. ५ आपेल पाठ उपरथी आखुं मेळवी शकाय छे. २ आ पाठ अ चोक्कस छे. ३ अथवा कदाच [हा]पि ४ वांचो तान्येव ५ जो के स अने व नो जुज भाग देखाय छे अने १० अने ७ नां चिह्नमां थोडुं तूटे छे, छतां पाठ तद्दन चोक्कस छे.

નં૦ ૨૯

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં વાવડી જોગીયામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૨૨૧ આશ્વિન વ. ૧

જૂનાગઢ તાબે ભેસાણથી થોડે છેટે અને ગાયકવાડના માણેકવાડાથી વાયવ્યમાં ૧૧ માઈલ છેટે આવેલા વાવડી જોગીયા ગામડામાં રહેતા બે બ્રાહ્મણ ભાઈઓ પાસે આ તામ્રપત્રો હતાં. આમાંના એક તામ્રપત્રમાં કાંઈક પૈસાની વાત હશે એમ માની થોડી પંક્તિની નકલ ઉતારી મને પૂછવા આવ્યો. આ વલભીના તામ્રપત્રમાંથી છે એમ તેને સમજાવ્યું ત્યારે મૂળ પતરાં દેખાડવા કબુલ કર્યું. થોડા માસ બાદ તે પોતાના ભાઈ સાથે રાજકોટ તે પતરાં લઈને આવ્યો. આ પતરાં પાછાં ઉપલબ્ધ નથી.

પતરાંનું માપ ૧૦॥ ઇ. × ૭॥ ઇ. હતું અને દરેકમાં બબ્બે કાણાં હતાં જેમાં નાંખેલી કડીથી તે બાંધેલાં હતાં. બન્ને પતરાં સુરક્ષિત હતાં માત્ર સાત આઠ અક્ષરો ગયેલા હતા તે અટકળથી બેસારી શકાય તેમ હતા. અક્ષરો સારી રીતે અને ચોખ્ખા કોતરેલા હતા. પહેલા કરતાં બીજાના ઉપરો અક્ષરો જરા નાના હતા અને તેનું કારણ એ હતું કે પહેલામાં જ્યારે ૧૫ પંક્તિ હતી ત્યારે બીજામાં ૧૯॥ પંક્તિ સમાવવી પડી હતી. ભાષા સંસ્કૃત હતી. અનુસ્વાર વિગેરેના તેમ જ શબ્દની ફેરબદલી મળી ને લગભગ ચાળીસેક ભૂલો હતી.

તામ્રપત્ર અંદરની હકીકતમાંથી વલભી વંશના ઇતિહાસ ને લગતી કાંઈ નવી બીના મળતી નથી. તેની અંદર લખેલાં ગામડાંઓ હાલ વાવડી જોગીયા આસપાસ મળતાં નથી. શમિહમ્બર (પત્રું ૧ પં. ૧૫), ભદ્રેણિકા (પત્રું ૨ પં. ૧૮), દ્રોણિક) પત્રું ૨ પં. ૧૭), સરસ્વતિવટ (પત્રું. ૨ પં. ૨૦) વગેરે ગામડાં વાવડી જોગીયાની આસપાસ મળતાં નથી. અત્યારે તો તેની પૂર્વમાં ગલથ, દક્ષિણે રફાલિયા અને ભસાણ પશ્ચિમે રાણપુર અને બંભાલિયા અને ઉત્તરે બરવાલા અને હડમતિઆ નામનાં ગામડાં મળે છે. આ ઉપરથી અટકળ થાય છે કે કાં તો ગામડાંનાં નામ બધાં ફરી ગયાં છે. અગર તો દાનનું સ્થળ કાઠિયાવાડની બહાર હોવું જોઈએ. રાધણપુર તાલુકામાં સમી નામનું ગામડું છે અને તેનાથી ઉત્તરે પાંચ માઈલને છેટે સરસ્વતિ નદી વહે છે, જેના ઉપરથી સરસ્વતિવટ પડેલું હોય પણ તે સિવાય બીજાં ગામડાં આસપાસ મળતાં નથી, એમ કબુલ કરવું જોઈએ.

દાન લેનાર સ્કંદત્રાત અને ગુહત્રાત જે ભારદ્વાજ ગોત્રના છે અને છાંદોગસ સબ્રહ્મચારી છે તે નાગર બ્રાહ્મણ છે. આનન્દપુર એટલે કે ઉત્તર ગુજરાતમાંના વડનગરના રહેવાશી હોવાથી તેમ જ તેઓના નામ ઉપરથી તે અનુમાન બાંધી શકાય છે. તેઓનાં મૂળ નામ સ્કન્દ અને ગુહ હોવાં જોઈએ જ્યારે ત્રાત તે તેઓનાં શર્મ છે. તેવાં તેર શર્મો છે, અને અત્યારે પણ નાગર બ્રાહ્મણોનાં નામ સાથે ધાર્મિક ક્રિયા વખતે તેમાંનું એક જોડવામાં આવે છે. શ્રીમાળી[2] અને ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોમાં પણ ત્રાત શર્મ જોવામાં આવે છે. પણ ભારદ્વાજ અને આત્રેય ગોત્ર સાથે નાગરબ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં તે શર્મ મળે છે તેથી આ દાન લેનારા નાગર બ્રાહ્મણ હતા, એમ સાબીત થાય છે.

દૂતકનું નામ ભટ્ટિ આપવામાં આવ્યું છે. તેના ઇલકાબ નો અર્થ ચોક્કસ થઈ શકતો નથી. તે શબ્દો સૂપ અને કાર વાંચીએ તો ભટ્ટિ રસોડાનો ઉપરી હોય એવો અર્થ થાય છે પણ "સૂ" ને "સ્તુ" ને બદલે હોય (ભૂલથી) તો સ્તૂપકારાપતિ નો અર્થ સ્તૂપ અને જેલનો અધિકારી એવો થઈ શકે.

વિશેષ વિવેચન

આચાર્ય વલ્લભજી એ પ્રકટ કરેલાં આ નવાં તામ્રપત્રો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે. તેની સાલ ગુ. સં. ૨૨૧=૫૩૯-૪૦ ઇ. સ. જે સ્પષ્ટ રીતે લખેલ છે તે ધ્રુવસેનની પ્રાપ્ત સાલથી પાંચ વર્ષ મોડી છે. તેથી ધ્રુવસેન ૧ લો સં. ૨૦૭ થી ૨૨૧ સુધી રાજ્ય કરતો હોવો જોઈએ, એમ અનુમાન થાય છે.

મી. વલ્લભજીનું શર્મ બાબતનું વિવેચન ઉપયોગી છે અને જો બધાં દાનપત્રોમાંનાં નામો તથા તેનાં શર્મો વિગેરેનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો બ્રાહ્મણની પેટા જ્ઞાતિ માંહેના કેટલાક પ્રશ્નો નો નિકાલ થઈ શકે. મી આચાર્યે ગામડાંની ઓળખ આપી છે તે તપાસ કરવા જેવી છે.

---

૧ વીએના ઓરીયેન્ટલ જરનલ વો. ૭ પા. ૨૯૭ આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત

૨ શ્રીમાળી તે શ્રીમાલ હાલના ભિન્નમાલ (મારવાડમાંના)ના રહીશ બ્રાહ્મણની ઉપજ્ઞાત હતા.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्ड-

२ लाभोगसंसक्तं[1] संप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानर्ज्जवोपार्जिता-

३ नुरागोनुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः परममाहेश्वरः श्रीसेना-

४ पति भटार्कस्तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणेवनतपवित्रीकृताशिराशिरोवनतशत्रुचूडा-

५ मणिविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः

६ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तरवि-

७ मलमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहिताविनयव्यवस्था-

८ पद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमपहितैराज्यभि-

९ षेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहसिंह

१० इव तस्यानुजःस्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणै-

११ षिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषित-

१२ कामफलोपभोगदः परमभागवतः परमभट्टारकपादानुध्यातो महाराज

१३ श्री ध्रुवसेन [× कु]शली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिक-
महत्तरचाटभट-

१४ ध्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानरांस्समनुदर्शयति

१५ अस्तु वस्संविदितं यथा शमिहम्बरग्रामे पूर्व्वदक्षिणसीम्नि

पतरूं बीजुं

१६ भद्रणिकासमीपरतः ब्राह्मणस्कन्दसत्कक्षेत्रादुत्तरतः ब्राह्मणस्वामिदत्तसत्क
[क्षेत्राद्दक्षिणतः]

१७ खुद्दिलकाश्चमित्रपादीयककेसरिकादिप्रत्ययक्षेत्रपादावर्त्तशतानि सप्त तथा
च द्रोणिकासीमा

१८ परतः देवब्राह्मण क्षेत्रादुत्तरतः द्रोणब्राह्मणसत्कक्षेत्रात्पूर्व्वतः ग्रामस्य च पूर्व्वसीम्नि आदि

१९ त्यकप्रत्ययक्षेत्रपादावर्त्तशतं तथानयोरेव सीम्नोः भद्रादित्याश्चमित्रखुद्दिलकदा-
मरकादिप्रत्यय–

---

१ वांचो संसक्तसंप्रहार—२ वांचो भटार्क ३ वांचो रजोरुणाव. ४ वांचो मुपहितराज्या. ५ वांचो राज्यश्रीः
६ विसर्ग रद करो. ७ वांचो भागवतः ८ वांचो द्राङ्गिक ९ वांचो मानकान्स १० कौंसमांना शब्द गया छे.

२० वाप्यः पञ्च प्रत्येकं[1] पादशपादावर्त्तपरिसराः तथा सरस्वतिवटग्रामे दक्षिणसीम्नि
सीतमध्ये वापी

२१ पादशपादावर्त्तपरिसरा एकत्र पादावर्त्त शतान्यष्टौ वाप्यश्च षट् आनन्दपुर-
वास्तव्यब्राह्मण–

२२ स्कन्दत्रात गुहत्राताभ्यां भरद्वाजसगोत्राभ्यां छन्दोगसब्रह्मचारिभ्यां मया माता-
पित्रोः पुण्याप्ययनात्मै–

२३ श्चैहिकामुष्मकैयथाभिलषितफलानोंसिनिमित्तमाचन्द्रार्कार्णवक्षितिसरि-
त्पर्व्वतस्थितिसमका–

२४ लीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं बलिचरुवैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समुत्सर्पणार्त्थं
उदकातिसर्ग्गेण-

२५ ब्रह्मदेयमतिसृष्टं यतोनयोः उचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुंजतो कृषतो कर्षतोः प्रदिश

२६ तोर्वा न केश्चित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा कार्यास्मद्वंश्जैरागामनृपतिभिश्चानि-
त्यान्यैश्वर्याण्य-

२७ स्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः
यश्चाच्छिन्द्यान्

२८ आच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्म्महापातकैस्सोपपातकैस्सयुक्तैः स्यादपि चात्र व्यास

२९ गीता श्लोका भवन्ति ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः । आच्छेत्ता
चानुमन्ता च तानि-

३० नरके वसेत् स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत्वसुन्धरां शवां गतंसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति

३१ किल्बिषं बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य....

३२ फलं ॥ स्वहस्तो मम महाराजश्री ध्रुवसेनस्य दूतकस्सूपकारापतिर्भट्टिः लिखितं
किक्ककेनेति

३३ सं २०० + २० + १ आश्वयुज ब १

१ वांचो प्रत्येकं षोड. २ वांचो षोडश ३ वांचो ब्रह्मचारिभ्यां ४ वांचो पुण्याप्यायनायात्म ५ वांचो नैहिकामुष्मिक ६ वांचो फलावाप्ति. ७ वांचो चन्द्रार्कार्णवक्षिति ८ वांचो कृषतोः कर्षयतोः ९ वांचो जैरागामि १० वांचो मानुष्यं ११ वांचो छिन्द्यात् १२ वांचो स्संयुक्तः १३ वांचो स्वर्गे १४ वांचो तान्येव १५ वांचो परदत्तां १६ वांचो गवां १७ वांचो शत १८ वांचो किल्बिषं १९ वांचो मुक्ता २० तस्य तस्य तदा २१ वांचो फलं २२ वांचो सूपकारपति २३ वांचो आश्वयुज–

નં० ૩૦

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

[ગુપ્ત] સંવત ૨૨૬ કાર્તિક સુ. ૧૫

આ બે પતરાંઓના ભાંગીને ઘણા ટુકડા થઈ ગયા છે. પહેલા પતરાના ચાર, અને બીજાના છ ટુકડા સાચવેલા છે. તેમની મદદથી દાનપત્રનો મોટો ભાગ વાંચી શકાય છે અને કંઈ બહુ નુકસાનભરેલી ખોટ જણાતી નથી. દરેક પતરૂં ૧૧''×૧૬ ''ના માપનું છે. લેખને ઇજા એટલી બધી થઈ છે કે તેની છાપ લઈ શકાય તેમ નથી. બીજા પતરાંના, આશીર્વાદ અને શાપ આપનારા શ્લોક અને તિથિવાળા ભાગો પૂરતા સ્પષ્ટ છે.

વલભીમાંથી જાહેર થયેલું આ દાનપત્ર ધ્રુવસેન ૧ થી આનર્ત્તપુરમાં વસતા એક બ્રાહ્મણને અપાયેલા દાનની નોંધ લે છે. દાન લેનાર પુરૂષ અને દાનની મિલ્કતનું વર્ણન ખોવાએલ છે. પણ તે મિલ્કત સેપોકેન્દ્રક મંડલીમાં કેટલાંક પાદાવર્ત્ત ભૂમિની છે.

દાનપત્રમાં જાણવાલાયક ત્રણ વિશેષ હકીકત છે. ધ્રુવસેન માટે, તે નૃપનાં બીજાં દાનમાં, અને તેનું નામ જણાવતાં અન્ય દાનમાં, ન મળતું એવું એક વધારે ઉપનામ આ દાનમાં આપણે જોઇએ છીએ. તે ઉપનામ પહેલા પતરાની પંક્તિઓ ૧૦ અને ૧૧ માં જણાવેલું છે.

બીજી બાબત એ છે કે આ દાનની તિથિ શબ્દોમાં અને સંખ્યા બન્નેમાં આપી છે તેથી તિથિની સંખ્યા સબંધે કંઈ પણ શક રાખવાની જરૂર નથી.

તિથિ અને લખનારનું નામ એક શ્લોકમાં આપ્યાં છે. લખનારનું નામ તદન નવું છે. દૂતકનું નામ આપ્યું નથી.

દાનની તિથિ સંવત ૨૨૬ નવી છે. અને વલભી સમયના જ્ઞાનને માટે ઘણી મહાન અગત્યની છે. કારણ કે અત્યાર સુધી જાણેલી નૃપ ધ્રુવસેનની તિથિ સંવત ૨૨૧ હતી (વી. ઓ. જ. લો. પા. ૨૯૭) અને તેથી આપણું દાનપત્ર, તેના રાજ્યનો સમય ઓછામાં ઓછાં પાંચ વર્ષ વધારે છે. વલભી નૃપ ગુહસેનની બીજી તિથિ ૨૪૦ (ઇ. એ. વો. ૭, પા. ૬૬) મળેલી છે. વચ્ચે થએલા નૃપ ધરપટ્ટે કોઈ પણ દાન કર્યું કે નહિ તે જાણીતું નથી.

---

૧ જરનલ ઓ. ઓ. રો. એ સો. ન્યુ સી. વો. ૧ પા. ૧૯ ડી. બી ડિસ્કલ્કર.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ [ओं स्वस्ति वल]भीतः प्रसभप्रणता[मित्राणां मै]त्रकाणामतुलबलसपत्नमण्डला-
भोगसं[सक्तसंप्रहार-]

२ [शतलब्धप्रता]पः प्रतापोपनत[दानमाना]र्ज्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृतमि
त्रश्रे[णीबलावाप्त-]

३ [राजश्रीः परम]माहेश्वरश्रीसेनापतिभटा[र्कस्त]स्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतप-
वित्रीकृतशिराश्शि[रोवनत-]

४ शत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथजनोपजीव्यमानविभवः
प[रममा-]

५ हेश्वरः सेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्म्म-
न्वादिप्रणीत-

६ विधिविधानधर्म्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डला-
भोगैकस्वामिना

७ परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकं महाविश्राणनावपूतराज्यश्रीःपरममा-

८ हेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परग-
जघटानीकाना-

९ मे[क]विजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रण-
यिनां यथाभिलषि-

१० [तका] मफलोपभोगदः सं-धिकसमाशत.... ....

११ ....शिरप्रणामप्रशस्ततरीकृतविमलपादकमलयुगलः परमभट्टारकपादानुध्या-

१२ [तमहासामन्तमहाराज]ध्रुवसेनः कुशली सर्व्वानेव स्वानन्यांश्चायुक्तकविनियुक्त-
कानन्यांश्च यथा-

१३ [संबध्यमानकाननुदर्श]यति यथा मयानर्त्तपुरवास्तव्य ... . प-आम

१४ पाय स हर .... पल्लीक

पतरूं बीजुं

१५ . . . .

शतमेकं मातापित्रोः [पुण्याप्यायना-]

---

१ मूळ पतरांमांथी २ वांचो मेको ३ आ बिरुद बीजां पतरांमां जोवामां आवतुं नथी.

१६ त्थंमात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये ....
क्रियोत्सर्प्पणार्त्थमाचन्द्रार्क अर्ण्णवक्षिति-

१७ समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभो[ग्यं सो]द्र[ङ्गं सो]परिकरं सभूतवातप्रत्यायं सर्वहिरण्या-

१८ . . . . . . कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं भूमि . . . . . .
सोपोकेन्द्रकमण्डल्यां ब्रह्मदेयः निसृष्टः

१९ ... . ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः [कृषतः कर्ष]यतः प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्या-सेधे परिपन्थना वा

२० .... शजैरागामिनृपतिभिश्चानित्यान्यैश्व[र्य्या]ण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमिति

२१ .... स्मद्वायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च य[श्चैनं] छिंद्यादाच्छिद्यमानं वानुमो-देत स पञ्चमहा-

२२ [पा]तकैस्संयुक्तस्स्यादपि चात्र व्यासे[न गीताः श्लो]का भवन्ति[।] षष्ठि वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति

२३ [भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च ता]न्येव नरके [वसेत् स्वद]त्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां स विष्टा

२४ .... यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर महीं महिमतां श्रेष्ठ

२५ ... ... स्वहस्तः श्रीध्रुवसेनस्य[।]त्रिपु(?)क

२६ ... ... शुक्लपक्षस्य पुण्यायां पौर्ण्णिमा[तिथौ]

२७ ... ... भद्रेण लिखितं ताम्रशासनं [। *]

२८ ... ... सं २०० २० ६ कार्त्तिक शु० १० ५

---

१ वांचो चन्द्रार्काण्णव २ वांचो पेथः केटले ठेकाणे आने बदले नीचेना शब्दो होय छे स्वल्पाल्पाबाधा विचारणा वा ३ तारीख बतावतुं आ वाक्य अहीं ज जोवामां आवे छे.

નં० ૩૧

ધ્રુવસેન ૧ લાનું પહેલું પતરું[1]

એક વલભી દાનપત્રના પહેલા પતરાનો આ ટુકડો છે. સુભાગ્યે ધ્રુવસેન ૧ લાનું આ દાનપત્ર છે એટલું દર્શાવતો ભાગ તેમાં મોજુદ છે. પતરાંનું માપ આપી શકાતું નથી, વલભી પતરાં ઓમાં હોય છે તેનાથી જૂદી જ જાતની ન્હાની અને પાતળી ત્રાંબાંની કડીવાળું એક ન્હાનું કાણું તેની જમણી બાજુએ છે.

અક્ષરો ચોકખા અને સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે, પતરાં ઉપર મોજુદ રહેલો લખેલો ભાગ સરલતાથી વાંચી શકાય છે.

૧ જરનલ બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૨ જું પા. ૧૮-૧૯ ડી. બી. ડિસ્કળકર.

अक्षरान्तर

१ ... ...

२ ... ...

३ [राज्यश्रीः परममाहेश्वरः सेनापतिश्रीभटक्कस्तस्य सुतस्त]त्पादर[जोरुणावन-
तप]वित्री-

४ [कृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपं]क्तिर्दीधितिर्दीनानाथ-
थजनोपजी-

५ [व्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनः तस्यानुजस्तत्पादा]भिप्रणामप्र-
शस्तविम-

६ [लमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहित]विनय
व्यवस्थापद्धतिरखि-

७ लभुवनमण्डलाभोगस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहित]राज्यभिषेको महाविश्राण-

८ [नावपूतराज्यश्रीः परममाहेश्वरो महाराजश्रीद्रोणसिंहस्सिंह इव तस्यानुजः-
स्व]भुजबले-

९ [न परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रा]र्थत-
त्त्वानां कल्पतरुरिव-

१० [सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परमभागवतः पर]मभट्टार-
कपादानुध्यातो

११ [महाराजध्रुवसेनः कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तक]महत्त-
रचाटभटदाण्डपाशि-

१२ [कचुराधिकरणिकादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानकाननुदर्शय]त्यस्तु वस्संविदितं
यथा मया

१३ [3] ... ...

---

१ कौंसनी अंदर शब्दो अटकळे गणीने मूकया छे २ म्हारी गणत्री साची होय तो महासामन्त माटे आमां जग्या नथी ३ छेल्ली पंक्तिना अक्षरो घसाई गया छे.

નં૦ ૩૨

ધ્રુવસેન ૧ લાનું પહેલું પતરૂં[1]

આ પતરાની બધી બાજુઓએ થોડું નુકશાન થયેલું છે. તેનું માપ ૧૧"×૬૩/૪" છે. અક્ષરો જોકે તદ્દન સીધી પંક્તિમાં નથી તોપણ ચોકખા અને છૂટા છૂટા કોતરેલા છે. સરતચૂકને લીધે કોતરનારે કોઈ કોઈ વખતે શબ્દની વચ્ચેના એક અથવા વધારે અક્ષરો કોતર્યાં નથી.

દાન લેનારનું નામ તેમાં નથી. પણ છેલ્લી બે પંક્તિઓપરથી જણાય છે કે તે ધ્રુવસેન ૧ લાનું દાનપત્ર છે. પતરાના શબ્દોપરથી દેખાય છે કે તે રાજાનાં પ્રથમ દાનો પૈકીનું આ એક છે.

૧ જર્નલ બો. બા રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ લું પા. ૨૦ ડી. બી. ડિસ્કળકર.

अक्षरान्तर

१ ... ...त्नमण्डलाभोगसंसक्तसं-

२ [प्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापो]पनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागोनुरक्तमौ-

३ [लभृतश्रेणीबलावाप्तरा]ज्यश्रीः परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्क्कस्त-

४ [स्य सुतस्तत्पाद]रजोरुण[व*]नतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणि
[प्रभाविच्छु-]

५ [रि]तपाद[न]खपङ्क्तिदीधितिर्द्दीनानाथ[1]जोपजीव्यमानविभवः परममा-

६ [हेश्वरः से]नापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादा[2]भिप्रशस्तविमलमौलि[मणि-]

७ [र्म्मन्वादि]प्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यवस्थाप-
[द्धतिरखिल-]

८ भुवनमण्डलाभोगै[क][3]स्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहावि-

९ श्रा[ण]नावपूतराज्यश्रीः[4] परममाहेश्वरो[5] महाराजद्रोणसिंह[6] [:] सिंहदे-
[व तस्यानु-]

१० जस्स्वभुजबलेन[6] परगजघटानीकानामेकविजयी शरणै[षिणां शरणमव-]

११ [बोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वा]नां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभि[लषित-
कामफलोपभो-]

१२ [गदः परमभागवतः प]रमभट्टारकपादानुद्ध्यातो म[हाराजश्रीध्रुवसेनः]

१३ [7][कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तक[द्राङ्गिकमहत्तरचाटभट]

१ बीजा पतराना मुजब दीनानाथ पछी कृपण शब्द नथी २ तेमज पादाभि पछी प्रणाम शब्द नथी. शब्दो सं. २०७ नां ताम्रपत्रोने मळता छे, तेथी शरुवातना वर्षनुं आ दान हशे. ३ वांचो राज्य ४ आंहीनो भाग पण सं. २०७ नां ताम्रपत्रोने मळतो छे. ५ वांचो सिंह. ६ बीजा लेखोमां स्वभुजबलपराक्रमेण शब्दो छे. ७ कौंसमांना शब्दो अटकळे मूक्या छे.

નં૦ ૩૩

ગુહસેનનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૪૦ શ્રાવણ સુ. ?

આ તામ્રપત્રો ઇંડીયન એન્ટીક્વેરીના તંત્રી તરફથી મળેલાં હતાં. તેનું માપ ૧૧. ૯ ઇંચ ×૭.૭ ઇંચ છે. સીલ અને કડી ગુમ થએલાં છે. કાટથી પતરાં ખવાઈ ગયેલાં છે અને બીજું વધુ પડતું ખંડિત છે. ગુહસેનનાં બીજાં પ્રસિદ્ધ થએલાં પતરાંમાંના અક્ષરથી આ પતરાંમાંના અક્ષરો બહુ જૂદા છે તેઓ વધુ મ્હોટા અને સુવ્યક્ત છે અને ધ્રુવસેન ૧ લાના પતરામાંના અક્ષરોની ઢબને વધુ મળતા આવે છે.

દાન આપ્યાનું સ્થળ લખેલું નથી અને સ્વસ્તિ શબ્દ લખેલો નથી, એ બે બાબતમાં બીજાં બધાં વલભી તામ્રપત્રોથી આ પતરાં જૂદાં પડે છે.

વંશાવળી પણ બીજાં પતરાંનાથી જૂદી છે અને ગુહસેનનું વર્ણન તદ્દન નવું છે. તે નીચે મુજબ છે:

... ... તેની પછી ધ્રુવસેન રાજ્ય કરે છે. તેના પગે પ્રણામ કરીને બધાં પાપ જેણે ધોઈ નાંખ્યા છે, પોતાના દુશ્મનોનાં લશ્કરોને હરાવવાથી જે કૃષ્ણ જેવો છે, શુદ્ધ અને કિંમતી રત્નોથી ભરપૂર હોઇને જે સમુદ્ર જેવો છે, બધાં મનુષ્યની દૃષ્ટિએ મનોહર હોવાથી જે ચંદ્રના જેવો છે એવો પરમ માહેશ્વર શ્રીમહારાજ ગુહસેન ... ...

વળી એ પણ ગુંચવાડાભરેલું છે કે ગુહનસેના પોતાના પિતા ધરપટ્ટનું નામ વંશાવળીમાં નથી અને ધ્રુવસેન ૧ લા પછી તરત જ પોતાનું વર્ણન આવે છે. વધુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે તેના પછી ગુહસેનના દીકરાનાં શાસનપત્રોમાં ધરપટ્ટનું વર્ણન છે અને તેને મહારાજાનો ઇલકાબ આપેલ છે તેથી તે ગાદી ઉપર આવેલો હોવો જોઇએ. આના સમાધાન તરીકે કદાચ સંભવ છે કે ધરપટ્ટે બહુ જ થોડો સમય રાજ્ય કર્યું હોય, જેથી વંશાવળીમાં તેનું વર્ણન બહુ જરૂરનું લાગ્યું નહીં હોય. આ દાનની સાલ ૨૪૦ ઉપયોગી છે, કારણ ધ્રુવસેન ૧ લા અને ગુહસેન વચ્ચેનો સમય ૬ વરસ ટુંકો થાય છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાની બેનની દીકરી દુડ્ડાએ વલભીમાં સ્થાપેલ વિહારમાં રહેતા બૌદ્ધ શ્રમણોને દાન આપવામાં આવેલ છે. આ વિહાર બીજા ઘણા લેખોમાં વર્ણવેલ છે. દાનમાં આપેલા ગામનું નામ નષ્ટ થયું છે. બૌદ્ધ ધર્મનાં બીજા દાન માફક આ દાન આપવાનો ઉદ્દેશ પણ નીચે મુજબ છે. વિહારનો જીર્ણોદ્ધાર, શ્રમણોને અન્ન વસ્ત્ર ઇત્યાદિ, બુદ્ધની પૂજા માટેની સામગ્રી વિગેરે. ઉપરાંત સદ્ધર્મનાં પુસ્તકોની (ખરીદી), એ એક નવો ઉદ્દેશ આમાં છે. વિહારમાં પુસ્તકાલયનું અસ્તિત્વ આનાથી પુરવાર થાય છે.

---

૧ ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૬ ડા. જી. બુહ્લર.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशत-

२ लब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपर्ज्जितानुरागानुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणी-

३ बल[ा]वाप्तराज्यश्रीः परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कस्तस्य सुतस्तत्पादर-
जोरुणावत-

४ पवित्रीकृतशिराश्शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदिधितिर्दी-
नानाथकृप—

५ णजनोपजीव्यमानविभवः परममहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्प[ा],

६ दाभिप्रणामप्रशस्तत्तरविमलमोलिमणिर्म्मण्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज-

७ इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमंण्डलाभोगकस्वामिना परमस्वामिना

८ स्वयमुपहितरज्याभिषकः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहस्सिह इव तस्या-

९ नुजस्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणाम-

१० शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिवसुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितका-

११ मफलोपभोगदः परमभट्टारकपादानुध्यातः परमभागवतः श्रीमहाराजध्रुवसेन-

१२ स्तत्पादाभिप्रणामप्रभावप्रक्षालिताशेषकृष्णः कृष्ण इव निरस्ताराातिसनासंगरः

१३ सागर इव विश्रुद्धाद्रणमहाहरत्नपूर्णः पूर्णचन्द्र इव सर्व्वजनतादर्शनाभिरामः

१४ परममाहेश्वरः श्रीमहाराजगुहसेन×कुशली सर्व्वानेव … … … … … …

१५ … … … … … … … … … … … … … … … … … …
राजस्थानीयामात्यायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिकचाटभट-

पतरूं बीजुं

१ … … … … । दी [नन्यांश्च] यथा[सं]बध्यमा[न … … … …

२ … … [वलभी]पुरे पूज्य दुड्डाकारितवि [हार]स्य … क … …

पं. १ घणा अक्षरो अस्पष्ट छे. पं. २ वांचो वोपार्ज्जिता. पं. ३ वांचो णावनत. पं. ४ वांचो दीधितिः
पं.५ वांचो माहेश्वरः पं. ६ वांचो प्रशस्ततर; मौलि; र्म्मन्वादि. पं. ७ मण्डल उपरनुं अनुस्वार काढी नांखो.
पं. ८ वांचो राज्याभिषेकः; स्सिंह. पं. ९ वांचो नुजः; शरणैषिणां. पं. १२ वांचो सेना. पं. १३ विशुद्धाद्रण
चोक्कस रीते अशुद्ध छे. पं. २ दु अस्पष्ट छे छतां बीजा समान लेखोने अंगे संशय वगरनो छे.
पं. ४ नरोवर्त्तेषु वतुर्थ अस्पष्ट छे.

३ ... ... प्रत्याय स्सर्व्वहिरण्यादयः सदशापराधः [सह ... ... र... श्च ...

४ ... ... चरोवर्त्तेषु चतुर्षु [मा]तापित्रो ऽ पुण्याप्यायननिमित्तमात्मनश्चैहिका-
मुष्मिकफलावा [प्तये]... ... ...

५ ... ... तस्य गन्धपुष्पधूपदीपतैलादिक्रियोत्सर्प्पणार्थं सद्धर्म्मस्य पुस्तकोपक...

६ ....नादेशसमत्वागताष्टादशनिकाय(ा भ्यन्तरा)र्य्यभिक्षु (संघ) स्य चीवि-
रपिण्डपा (त) ... ...

७ ....भ जायविहारस्य च खण्डस्फुटितविशीर्ण्णप्रतिसंस्कारणात्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षि-
(तिस्थिति)-

८ (सरि)त्पर्व्वतसमकालीनः भूमिच्छिद्रन्यायेन सोदकेन कमण्डलुना विसृष्टः
यतोस्योचित... ... ...

९ ... ... परिपन्थना वा काय्यगामिनृपतिभिश्चानित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं
सामान्यं च भूमिदानफल (लम)

१० (वगच्छ)द्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः पालयितव्य श्च यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्य-
मानं वानुमोदेत स (पञ्चभि)

११ (र्म्महा) पातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्स्यादपि चात्र श्लोका भवन्ति यानीह दारि-
द्रभयान्नरेन्द्रै(र्धनानि

१२ (धर्म्माय) तनीकृतानि निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुन-
राददीत विन्ध्या (टवीष्व)-

१३ (तोयासु) शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते पूर्व्वदायं हरन्ति ये ॥
स्वद(त्तां परदत्तां)

१४ (योहर) त वसुन्धरां गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषमिति ॥
दूतको [त्र ... ...

१५ ... ... पुत्रविष्णुसिंहेनेति ॥'

१६ (स्वहस्तो)मम श्रीमहाराजगुहसेनस्य ॥ सं २४० श्रावण शु ... ...

પં. ५ तस्य સંશયવાળું છે. માત્ર 'र' સ્પષ્ટ છે. પં. ६ नानादेश શંકાસ્પદ છે; વાંચો समभ्यागत.
પં. ७ भवजाय અસ્પષ્ટ. પં. १५ विष्णु અસ્પષ્ટ છે.

નં૦ ૩૪

ગુહસેનનું વળાનું તામ્રપત્ર[1]

વલભી સંવત ૨૪૬ માઘ વદિ

આ તામ્રપત્ર પ્રથમ પ્રોફેસર બુલ્હરે ઈન્ડીયન ઍન્ટિક્વેરી વૉ. ૪ (૧૮૭૫) પા–૧૭૪ મે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. અને પ્રોફેસર કિલ્હોર્નના લિસ્ટ ઑફ નોધર્ન ઇન્સ્ક્રીપ્શન્સ (ઉપરનું વૉ. ૫)માં નં૦ ૪૬૫ તરીકે નોંધાયેલું છે. તે કાઠિઆવાડમાં વળામાં અગર તેની નજદિકમાં જડયું હતું અને તે શહેરના કારભારીએ ૭૭ મી ઈન્ફન્ટ્રીની ૨૬ મી રેજીમેન્ટના લેફટનન્ટ એફ. બી. પીલને આપ્યું હતું. તેની પાસેથી બીજાઓના હાથમાં ગયું, અને ૧૮૯૦ માં બ્રિટિશ મ્યુઝીયમના ટ્રસ્ટીઓને વેચવામાં આવ્યું હતું. હાલ ત્યાં ડીપાર્ટમેન્ટ ઑફ ઓ. પ્રી. બુ અને મેન્યુ. માં રાખેલું છે, અને "ઓરિએન્ટલ આર્ટસ નં૦ ૪૩" તરીકે નોંધાયેલું છે. તેને બને તેટલું સાફ કરી, તથા બુલ્હરના પાઠ સાથે સરખાવીને, હવે હું સુધારેલો પ્રતિલેખ તથા પ્રતિકૃતિ આપું છું.

લેખ ત્રાંબાના ચોખંડા પતરા ઉપર છે. આ પતરૂં અખંડ હતું ત્યારે ૧૨½" પોહોળું અને ૮½" ઉંચું હતું. જ્યારે બુલ્હરને મળ્યું ત્યારે તેને ખૂણાઓમાં કેટલુંક નુકસાન થયેલું હતું. આ પ્રતિકૃતિ અને બુલ્હરના પાઠની સરખામણી કરવાથી દેખાય છે કે ૧૮૭૫ અને ૧૮૯૦ ના સમયમાં થોડા કકડાઓ કાંઠા ઉપરથી પણ નાશ પામ્યા હતા. પતરાનો બાકીનો ભાગ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. લિપિ તે સમયની શુદ્ધ ગુપ્ત લખેલી છે, અને જિહ્વામૂલીય તથા ઉપધ્માનીય બન્ને દેખાડે છે. હંમેશ મુજબના બે બોધક શ્લોકો સિવાય લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે.

વલભીના ગુહસેનના લેખનો ઉત્તરાર્ધ અને અંતનો ભાગ આ પતરામાં છે. તે જ સમયના બીજા લેખો ઉપરથી જણાય છે તેમ આ લેખમાં દુદાએ સ્થાપેલ બૌદ્ધ મઠના પોષણ માટે દાનમાં આપેલા પાંસના ગામની હકીકત છે. સંવત ૨૪૬ એટલે ગુપ્ત સંવત અથવા વલભી સંવત ૨૪૬[2] ના માઘ કૃષ્ણપક્ષમાં મંત્રિ સ્કંદભટે આ લેખ લખ્યો હતો.

વલભી—એટલે હાલનું વળા સિવાય તેમાં બતાવેલાં બીજા કોઈ સ્થળો ઓળખી શકાતાં નથી.

૧ એ. ઈ. વૉ. ૧૩ પા. ૩૩૮. લાયોનેલ ડી. બારનેટ.

૨ બુલ્હર આ તિથિ ૨૬૬ વાંચે છે, પરંતુ જોઈતો સુધારો કિલ્હોર્નના લિસ્ટમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

अक्षरान्तर

१ (समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशित) स त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति चू (डा-
रत्नप्रभा संसक्तपादनखरश्मि)-
२ (संहतिःस) कल स्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालन (प्रजा रञ्जनादन्वर्त्थराज-
शब्दोरूप)-
३ (कान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्य) बुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधने-
शान(तिशयानः शरणा-)
४ (गता) भयप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदा-
नान (न्दितविद्व)-
५ त्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः-
६ (श्री महा)राजगुहसेनः कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाटभ-
टध्रुवाधिकरणिकदाण्ड-
७ भोगि(क) चोरोद्धरणिकराजस्थानीयकुमारामात्यादीनन्यांश्चयथासंबद्ध्यमानकान्
समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं-
८ यल्भीतलसन्निविष्टदुड्डापादकारितदुड्डामहाविहारे नानादिगभ्यागताष्टादशनिका-
याभ्यन्तरशाक्यार्य्याभिक्षुसं-
९ घाय ग्रासाच्छादनशय्यासनग्लानप्रत्ययभैषज्याद्युपयोगार्त्थमानुमंजीप्रावेश्यपिप्पल-
रुंखरीप्रावेश्यशर्मापद्रवाटक(म्)-
१० तथा मण्डलीद्रंगे सङ्गमानकं देटकद्दारे नद्दीयं । तथा चोस्सरीं । एवंमेतद्
ग्रामचतुष्टयं सोद्रङ्गं सोपरिकरं सवातभृत-
११ धान्यहिरण्यादेयं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्वराजकीयाहस्तप्रक्षेपणीयं भूमिच्छिद्रन्या-
येन मया मातापित्रोरात्मनश्चै(हि)-
१२ कामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये उदकसर्ग्गेणातिसृष्टं यतो स्योचितया शाक्या-
र्य्यभिक्षुसंघास्थिर(य*)ाभुंजतः कृषतः क(र्षय)-
१३ तो वा न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्वर्य्या-
ण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदा(न)-
१४ फलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च यश्चैनमाच्छिद्यादाच्छि-
द्यमानं वानुमोदेत स पंचा(प)-
१५ (कर्म्मफल)संयुक्तस्स्यात् त्रय्यांच वर्त्तमानः पंचभिर्म्महापातकैस्सोपपातकैस्संयु-
क्तस्यादपिच ॥ यानीह दारिद्रभया(न्न)-
१६ रेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि । निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः
पुनराददीत ॥ बहुभिर्व्वसुधा(भुक्ता राजभि)-
१७ [स्स]गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलमिति ॥ स्वमुखाज्ञा ॥
स्वहस्तो मम महाराजश्री(गुहसेन)-
१८ [स्य]लिखितं संधिविग्रहाधिरणाधिकृतस्कन्दभटेन ॥ सं. २४६ माघ व

१ वांचो त्रिणवद ने बदले तृणवद २ वांचो एवमेत

ભાષાન્તર[1]

તેનો પુત્ર, જેણે શત્રુઓના સમદ ગજોનાં કુમ્ભ ભેદીને આત્મબળ પ્રકાશિત કર્યું હતું, જેના પાદનખનાં કિરણો પોતાના પ્રતાપથી નમેલા શત્રુઓના મુગટમણિની કાન્તિ સાથે ભળી જાય છે, જેણે સકળ સ્મૃતિમાં નિર્મેલા માર્ગનું કાળજીથી પાલન કરીને જનોનાં હૃદય અનુરંજિત કરી, રાજ (હૃદય હરનાર) શબ્દનો અર્થ સત્ય કર્યો છે, જે રૂપમાં કામદેવ, કાન્તિમાં ઇન્દુ, સ્થિરતામાં ગિરીશ, ગાંભીર્યમાં સાગર, બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિ કરતાં અધિક છે, શરણાગતને અભયદાન આપવામાં પરાયણ હોવાથી જે પોતાના હિત માટે તૃણ સરખી પણ દરકાર રાખતો નથી, જે વિદ્વાનો અને પ્રણયી મિત્રોનાં હૃદય, પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી, રંજે છે, જે અખિલ ભુવનનો સાક્ષાત આનંદ હતો, તે પરમમાહેશ્વર, મહારાજ શ્રી ગુહસેન કુશળ હાલતમાં, રાજ્ય સાથે કોઈ પણ સંબન્ધ ધરાવતા સર્વ આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, ધ્રુવાધિકરણિક, દણ્ડભોગિક, ચોરોદ્ધરણિક, રાજસ્થાનીય, કુમાર, અમાત્ય આદિને શાસન કરે છેઃ—

તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા માટે આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, ભગવતી દુડ્ડાએ કરેલા અને ... ... વચ્ચે આવેલા દુડ્ડાના વિહારમાં ૧૮ શાખાના સર્વ દિશામાંથી આવતા શાકય ભિક્ષુસંઘને, આજારી આદિ જનોનાં અન્ન, વસ્ત્ર, આસન ઉપાય અને ઓસડ માટે નીચેનાં ચાર ગામોઃ—

આનુમંજી અને પિપ્પલરુંખરી વચ્ચે આવેલું સમીપદ્(દ્ર)વાટક મણ્ડલીદ્રંગમાં સંગમાનક, તથા દેતકહારમાં નદીય અને ચોસ્સરી, ...સહિત, ... સહિત, લીલી અને સુકી ઉત્પત્તિની આવક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણ, અને વેઠના હક્ક સહિત, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, પાણીના અર્ઘ્યથી (દાનને અનુમતિ આપી) મેં આપ્યાં છે.

આથી ભગવાન શાકય-ભિક્ષુસંઘની સાથે સંબંધ ધરાવનારો કોઈ પણ આ ગામોની જ્યારે ખેતી કરે અથવા ખેતી કરાવે ત્યારે કોઇએ પણ પ્રતિબન્ધ કરવો નહિ અને અમારા વંશન ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ, ઐશ્વર્ય અસ્થિર છે, માનુષ્ય અનિત્ય છે અને ભૂમિદાનનું ફળ (સર્વ રક્ષનારને) સામાન્ય છે, એમ માની આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. જે તે હરી લેશે અથવા તે હરી લેવામાં અનુમતિ આપશે તે પાંચ કુકર્મોનો દંડ મેળવશે અને ત્રણ (જાતનાં) જીવિતમાં પંચમહાપાપ અને અન્ય અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

અને કહ્યું છે કે નૃપોના દારિદ્રયના ભયને લઇને ધર્મ અર્થે આપેલું જે નિર્માલ્ય અને વાન્ત અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ?

સગર આદિ બહુ નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂપતિ, તેન તેનું ફળ છે.

મારા સ્વમુખે દેવાએલી આજ્ઞા : મારા, મહારાજ ગુહસેનના સ્વહસ્ત. સંધિવિગ્રહાધિકરણાધિકૃત સ્કન્દભટથી લખાયું. સં. ૨૪૬

---

૧ ઇ. એન્ટી. વો. ૪ પા. ૧૭૫.

નં૦ ૩૫

વલભી રાજા ગુહસેનના સમયના માટીના ઘટના અવશેષ ઉપરનો લેખ[1]

(સંવત ૨૪૭)

વળાના દફણારમાં તરતમાં જ મળી આવેલ એક મોટા માટીના ઘટનો ભાગ મને બતાવવામાં આવ્યો હતો. તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે વલભી લિપિમાં લખેલો લેખ હતો. તે લિપિની પ્રતિકૃતિ નીચે આપી છે :—

अक्षरान्तर

... ...[૨૦૦] ૪૦ ૭ श्री गुहसेनः घटा ... ...

પહેલો શબ્દ સુવિખ્યાત વલભી રાજા ગુહસેનનું નામ છે, જેનાં કેટલાંક દાનપત્રો સંવત ૨૪૬,૨૪૭ અને ૨૪૮ નાં છે. બીજા શબ્દથી ઘટની જ સૂચના સાફ રીતે જણાય છે. ઘટ પહેલાંની સંધિ ભૂલાઈ ગઈ છે. તિથિનું ત્રીજું ચિહ્ન, ૭ માટેનું, સુરક્ષિત છે. તે પહેલાંનું ચિહ્ન થોડું નાશ પામ્યું છે. આ ચિહ્ન કદાચ ૨૦૦, અથવા ૧૦, ૨૦, ૩૦ અથવા ૪૦ હોવું જોઈએ કારણ કે ગુહસેનનું રાજ્ય ધ્રુવસેન ૧(૨૦૭)ના સમય અને ધરસેન ૨ જા(૨૫૨)ના વહેલામાં વહેલા સમય વચ્ચે હતું. પંડિત ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીના પત્રક પરથી જાણી શકાય છે કે તે ચિહ્ન ૪૦ નું છે. વદ્દન નાશ પામેલું પહેલું ચિહ્ન ખરેખર ૨૦૦ છે.

[1] ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૭૫ ઈ. હુલ્શ. વીએના.

નં૦ ૩૬

ગુહસેનનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૪૮ આશ્વિન વદ ૧૪

ગુહસેનનું દાન ૧૪" અને ૯" નાં બે પતરાંઓ પર કોતર્યું છે. કડી અને મુદ્રા જે બન્ને પતરાંઓને જોડાએલાં રાખતાં હતાં તે સાચવેલાં છે અને મુદ્રા 'શ્રીભટાર્ક્ક' લખાણ સહિત બેઠેલા વૃષભનું હંમેશનું નિશાન બતાવે છે. મુદ્રા તેના સ્થાનમાંથી બળથી તોડી લીધેલી છે તેથી કડીના કાણા આગળના પતરાના ભાગોને ઇજા થઈ છે. બન્ને પતરાંઓ ઘટ્ટ કાટથી ઢંકાએલ છે. પતરા ૧ લા ઉપર ઘણા જ થોડા શબ્દો વંચાય છે. પણ તેઓ એટલું જણાવવા પૂરત છે કે આ દાનપત્ર વલભીમાંથી લખાયું હતું અને પહેલું પતરૂં ધ્રુવસેન ૧. અને ધરસેન ૨ નાં દાનપત્રોમાંથી પરિચિત છે તે પ્રમાણે, ભટ્ટારકથી ધરપટ્ટ સુધી વંશાવળી સિવાય કંઈ બીજું દર્શાવતું નથી.

પતરૂં બીજું દાન દેનાર ગુહસેનના વર્ણનના છેલ્લા ભાગથી શરૂ થાય છે. ત્યાં સર્વથી મહત્વનો હેવાલ આવે છે. કારણ કે પંક્તિ ૨ માં શ્રીમાન્ નૃપ ગુહસેન પરમોપાસક, બુદ્ધનો 'પરમ-ભક્ત' છે, જેમાંથી જણાય છે કે આ નૃપ ખરેખર બુદ્ધપંથમાં બદલાઈ ગયો હતો. પહેલાં પ્રકટ થએલા દાનપત્રમાં (ઈ. એ. વૉ. ૪ પાનું ૧૭૪) તે હજુ પણ શિવમત પોતાનો કહેતો અને પોતાને પરમ માહેશ્વર કહેડાવતો.

દાનનું પાત્ર, (પંક્તિ ૬–૭), રાજસ્થાનીય શૂરને (પંક્તિ ૭) અર્પણ થએલા ભટારક વિહારના સમીપમાં શ્રી મિમ્માએ બાંધેલા અભ્યન્તરિકા વિહારમાં વસતા, અને (હીનયાનના) ૧૮ મતના અભ્યાગત ભિક્ષુકોનો સંઘ છે. ભટારક એ વંચાણ જો તદ્દન નક્કી હોય તો વલભી વંશનો સ્થાપનાર બુદ્ધમતને સહાય આપતો તે સાબિત થાય, તેથી તે કંઈક મહત્વનું થઈ પડશે આ "ભટારક વિહાર" "રાજસ્થાનીય શૂરાય પ્રસાદીકૃત" એ જણાવે છે તેમ પાછળથી તેના મૂળ આશયથી બદલાઈ ગયો હોવો જોઇએ.

મિમ્મા, ખરેખર, ધ્રુવસેન ૧ અને ગુહસેનનાં પૂર્વ પ્રકટ થએલાં દાનપત્રોમાં જેનું નામ આવે છે તે શ્રી દુદ્દા સમાન બૌદ્ધ બ્રહ્મચારિણી હતી.

દાનની વસ્તુ वटस्थलीकाप्रापीयबहुमूलाग्रामे कुटुम्बिश्यामणेरगोपकछेण्डवकदासकाम्नायः (પંક્તિ ૫) છે, જેનો અર્થ હું પ્રયોગ તરીકે વટસ્થલીકાપ્રાય(?)ના બહુમૂલા ગામમાં ચેણ્ડવક ગોપક, કણબી શ્યામણેર અને દાસક અગ્રથી આપવાની ઉપજ (આય) એમ કરૂં છું.

તિથિ અને સંવત કદાચ ૨૬૮, આશ્વયુજ વદિ ૧૪ છે. પણ બીજું ચિહ્ન જનરલ કનિંગહામે ૪૦, અને પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી અને પ્રોફેસર ભાણ્ડારકરે ૫૦ વાંચેલ છે. ઈ. એ. વૉ. ૪ પાનાં ૧૭૪ માં તેને ૬૦ વાંચવાનું પસંદ કરવા માટેનું કારણ આપ્યું છે. હું માનું છું કે આ સવાલ માટે વધુ વિચાર જરૂરનો નથી, પણ તેનો નિર્ણય કરવા વધારે દાનપત્રો જોઇએ છે. છેલ્લું ચિહ્ન પ્રો. ભાંડારકરે ૬ માટે ગણ્યું છે. પણ ૬ માટે જુદુ ચિહ્ન છે. પંડિત ભગવાનલાલે મ્હારી સાથે ગયે વર્ષે કરેલી આ વિષયની ચર્ચાથી મ્હારૂં 'વંચાણ સૂચવાયું હતું. ગુહસેન નૃપે તેનાં શાસન આપેલા રાજપુરૂષોમાં બીજાં દાનપત્રોમાં નહી દર્શાવેલા બે રાજપુરૂષો છે—અનુત્પન્નાદાન સમુદ્ગ્રાહક અને શૌલ્કિક. પાછળના શુલ્ક અથવા કર ઉઘરાવનાર જકાત ખાતાના અધિકારીઓ કદાચ છે. બીજો રાજપુરૂષ જેને આપણું દાન બે વખત ગણાવે છે તે 'રાજસ્થાનીય' માટે ક્ષેમેન્દ્રના લોકપ્રકાશમાં કેટલીક હકીકત મળી છે. ત્યાં કહ્યું છે કે— પ્રક. ૪ (શરૂઆત)

प्रजापालनार्थमुद्वहति रक्षयति स राजस्थानीयः ॥

જે પ્રજાપાલનનો હેતુ પૂર્ણ કરે છે અને તેમને રક્ષે છે તે રાજસ્થાનીય કહેવાય છે.

---

૧ ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ જી. બ્યુલર

अक्षरान्तर

पतरूं बीजुं

१ प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवन-
मण्डलाभोग

२ प्रमोदः परमोपासकः महाराजश्रीगुहसेन×कुशलीसर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तक ...
... महत्तर* ॥ चाट-

३ भटध्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशिकचोरोद्धरणिकानुत्पन्नादानसमुद्ग्राहकशौल्किकरा-
जस्थानीयकुमारानमात्यादिकान्यांश्च यथा

४ संवध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायना-
र्त्थमात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभि-

५ लषितफलावाप्तये वटस्थलीकाप्रायीयबहुमुलाग्रामे कुटुंबिश्यामणेरगोपकछेण्डवक-
दासकाख्यायस्सोद्रङ्ग सोपरि-

६ करास्सभुतवाप्रत्यायः सर्व्वधान्यहिरण्यादेया सोत्पद्यमानविष्टिकः राजस्थानीय-
शूराय प्रसादीकृत-

७ भटार्क्कविहारमत्यासन्नमिम्मापादकारिताभ्यन्तरिकाविहारे नानादिगभ्यागताष्टाद-
शनिकायाभ्यन्तरार्य्यभिक्षुसङ्घाय-

८ ग्रासाच्छादनशयनासनग्लानभैषज्याद्दिक्रियोत्सर्प्पणार्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवसरिक्षिति-
स्थितिसमकालीनंभूमिच्छिद्रन्यायेन प्रति-

९ पादितं यतोस्य न कैश्चित्परिपन्थना कार्य्यागामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्या-
न्यैश्वर्य्याण्यस्थिरंमानुष्यं सामान्यं च

१० भुमिदायफलमवमच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च यश्चैनमाच्छि-
न्द्यादाच्छिद्यमानंवानुमोदेत स पञ्चभि-

११ र्म्महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्स्यादपि च । बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्स-
गरादिभिः यस्ययस्य यदा

१२ भूमिः तस्यतस्य तदा फलम् ॥ यानीह दारिद्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानिधर्म्मायतनीकृतानी
निर्म्माल्यवान्त-

१३ प्रतिमानि तानि को नाम साधु× पुनराददीत ॥ लक्ष्मीनिकेतं यदपाश्रयेण
प्राप्तोसि ... ...

१४ ... ... पक्षंन्येव च पुण्यान्यभिवाद्धा यथा न कर्शनीयो ह्युपकारिपक्ष इति

१५ स्वमुखाज्ञा ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकरणाधिकृतस्कन्दभटेनेति सं आश्वयुजबदि

---

२ पं. २ महत्तर અસ્પષ્ટ છે. પં. ५ वटस्थ સંશયવાળું છે. પં. ६ વાંચો करास्स; देयः પં. ७ भटार्क संशय વાળું છે. પં. १४ છેલ્લા પાંચ શબ્દો સિવાય બધું અસ્પષ્ટ અને શંકાસ્પદ છે.

જામનગર સ્ટેટ તાબે બાણકોડી ગામમાંથી મળેલો રાજા ગુહસેનના સમયનો શિલાલેખ*

કાઠિઆવાડમાં પોરબંદરથી ઈશાન કોણમાં લગભગ ૨૦ માઈલ પર આવેલા રાવળ મહાલનાં બાણકોડિ નામે ગામડામાં આ લેખવાળો પત્થર મળી આવ્યો હતો. તે ભાવનગરના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યો છે. લેખ ૩ પંક્તિઓનો છે, અને ૧૮"×૭" માપનો છે. જોકે તેની બધી બાજુઓ તથા ખૂણાઓ કપાઈ ગયા છે.

તેમાં રાજા ગુહસેનનું નામ આપેલું છે. પણ ઘણા ખરા અક્ષરો ન હોવાથી તેની તિથિ મળી શકતી નથી. એટલે શી બાબતનો આ લેખ છે તે કહી શકાતું નથી.

ભાષા સંસ્કૃત અને લિપિ વલભી છે. જામનગર સ્ટેટના રાવલ તાલુકામાં કલ્યાણપર મહાલનાં બાણકોડિ ગામના પટેલને કૂવો ખોદાવતાં આ શિલાલેખ મળ્યો હતો. પરંતુ પત્થર ભાંગી ગયેલો હોવાથી ગુહસેનના નામ સિવાયનું બીજું કાંઈ જાણી શકાતું નથી.

अक्षरान्तर

वविप ख

दाहेनलमहरगुह

सेनरनहोन

म

---

* પ્રા. સં. ઈ. પા. ૩૦

નં૦ ૩૮

ધરસેન ૨ જાનાં ઝરનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૨૫૨ (ઇ. સ. ૫૭૧-૭૨) ચૈત્ર વ. ૫

કાઠિયાવાડના અમરેલી પરગણામાંના ઝર ગામમાંથી મળેલાં ધરસેન ૨ જાનાં ગુ. સં. ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨)નાં તામ્રપત્રોની પ્રતિકૃતિ, અક્ષરાન્તર અને ભાષાન્તર કર્નલ. જે. ડબ્લ્યુ વોટસન પોલીટીકલ એજન્ટ કાઠિયાવાડ મારફત ભાવનગરના મી. વજેશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા તરફથી મને મળ્યાં હતાં. તે પતરાં મી. વજેશંકરને મળ્યાં હતાં અને તે તેમની પાસે છે. આખાં તામ્રપત્રો પ્રસિદ્ધ કરવાં કાંઈ જરૂર નથી પણ તેનું ટુંક વર્ણન આ નીચે આપું છઉં.

આ દાનપત્રનાં બે પતરાં છે અને તેનું માપ ૧૧½"×૮" છે. તેઓ સુરક્ષિત છે. પહેલા પતરામાં ૧૬ પંક્તિ અને બીજામાં ૧૮ પંક્તિઓ છે. લીપિ તે વખતના વલભી પતરાંની જ છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે.

આ ઇંડીયન એન્ટીકવેરીમાં પ્રસિદ્ધ થએલ આ જ રાજાનાં સં. ૨૫૨ નાં ત્રણ તામ્રપત્રો (વો. ૭ પા. ૬૮, વો. ૮ પા. ૩૦૧, વો. ૧૩ પા. ૧૬૦) ની માફક જ વંશાવલી વિભાગ છે, તોપણુ નીચેના થોડા ભાગો સાચો પાઠ ચોક્કસ કરવાને જરૂરના હોઈ નીચે આપું છઉં.

પંક્તિ ૩ સેનાપતિ ભટાર્ક.
„ ૪ તેનો દીકરો સેનાપતિ ધરસેન હતો.
„ ૭ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજા દ્રોણસિંહ હતો.
„ ૯ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજા ધ્રુવસેન હતો.
„ ૧૦ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજા ધરપટ્ટ હતો.
„ ૧૫ તેનો દીકરો મહારાજા ગુહસેન હતો.
„ ૧૯ તેનો દીકરો સામન્ત મહારાજા શ્રી ધરસેન હતો.

આ ધરસેન કુશળ હોઇને વલભીમાંથી પોતાના આયુક્તક વિગેરે અમલદારોને હુકમ કરે છે કે બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ એમ પંચમહાયજ્ઞોના પોષણ માટે બ્રહ્મદેવ તરીકે દાન આપેલ છે. તે દાન બ્રહ્મપુરના રહેવાશી ભાર્ગવ ગોત્રના અને મૈત્રાયણક માનવક શાખાના બ્રાહ્મણ છમ્બહુરને આપવામાં આવ્યું છે. દાનમાં નીચે મુજબ આપેલ છે.

(૧) બિલ્વખાત સ્થલીમાં દીપનક પેઠમાં વટગ્રામ (પં. ૨૨)

(૨) બિલ્વખાતની ઉત્તર સીમમાં સોપાદાવર્ત્ત જમીન. તે ભટાર્કસેહની ઉત્તરે, રાફડાની પૂર્વે અને અમ્રિલિકવહની પશ્ચિમે હતી.

(૩) તે જ વિભાગમાં આસપાસની ૨૫ પાદાવર્ત જમીનસહિત વાવ.

(૪) ઝરી સ્થલીમાં વેલાપદ્રકની પૂર્વ સીમામાં રાજમાર્ગથી દક્ષિણે, ઝઝઝકના ક્ષેત્રની પૂર્વમાં, દધિકૂપકની સીમાઓના સંગમથી પશ્ચિમે અને ભ્રામરકલ્ય ગ્રામના રહેવાસી ખણ્ડકના ક્ષેત્રથી ઉત્તરે ૧૬૦ પાદાવર્ત્ત જમીન.

(૫) તે જ ગામની દક્ષિણ સીમમાં ૨૫ પાદાવર્ત્ત જમીન.

પંક્તિ ૨૮ થી ૩૨ માં દાનનો અવરોધ વિગેરે ન કરવા માટેની આજ્ઞાઓ તથા શાપ-સૂચક બે શ્લોકો છે.

પંક્તિ ૩૩—દૂતક ચિર્બિર હતો અને લેખક સંધિવિગ્રહાધિકૃત સ્કન્દ ભટ હતો. પછી સાલ નીચે મુજબ આપેલ છે; ૨૫૨ ચૈત્ર વ. ૫. મહારાજા ધરસેનના હસ્તાક્ષર છે.

---

૧ ઇ. એ. વો. ૧૫ પા. ૧૮૭ ડૉ. ફ્લીટ. ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૩૦

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति वलभीतः प्रसभ ... ...

१६ सहस्रोपजीव्यमान ... ...

पतरूं बीजुं

३ धर्धरः प्रथमनरपतिसमभिसृष्टानामनुपालयिताः... ... ...

१८ ... ...

१९ परममाहेश्वरसामन्तमहाराजश्रीधरसेनः कुशली सर्व्वानेव ... ...

२० ... ... वस्संविदितं यथा मया माता-

२१ पित्रोः पुण्याप्यायननिमित्तमात्मनश्चैहिकामुष्मिक यथाभिलषितफलावाप्तये ब्रह्मपुर-
निवासि भार्ग्गवसगोत्रमैत्रायणरमनकवस

२२ ब्रह्मचारिब्राह्मण च्छच्छराय विल्वखाभस्थल्यदीपनक पेथवटग्र[ग्रा]मः विल्व-
खाभस्थलेरु(ल्याउ)त्तरसीम्नि भट्टार्क्कभदोदुत्तरतः वल्मीकात्

२३ पूर्व्वतः अग्निलिकवहादपरतः त्रिभिराघाटनैर्विशुद्धं पादावर्त्तशतं तथा त्रैवाष्टमे
दिग्भागे वापी पञ्चविङ्ग(श)त्पादावर्त्तप्रतिसरा

२४ तथा झरिस्थल्यां वेलापद्रकग्रामपूर्व्वसीम्नि महापथाद्दक्षिणतः झञ्झकक्षेत्रात्पूर्व्वतः
दधिकूपकसीमसन्ध्यपरतः ग्रामरकुल्य

२५ ग्रामनिवासि खण्डकक्षेत्रादुत्तरत एवं चतुर्बि(भि)राघाटनैर्विशुद्धं पादावर्त्तशतं
षष्ठ्यधिकं तथास्मिन्नेव दक्षिणसीम्नि पादावर्त्ताः

२६ पञ्चविङ्श(श)तिः सर्व्वमेतत्सोद्रङ्गं सोपरिकरं ... ...

२७ .... भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातथा(तिथि) पंचमहायज्ञिकना
(याज्ञिक)क्रियाणां समुत्सर्पणार्थंआचन्द्रार्के(र्का)

३१ ... ... षष्टि वर्ष... ... ...

३२ ... ... स्वदत्तां परदत्तां वा ... ...

३३ स्वहस्तोमम महाराजश्रीधरसेनस्य दूतकश्चिर्बिरः लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत
स्कंदभटेन २५२ चैत्र. व. ५

---

१ आ. प्रा. सं. ई. पा. ३१–३२ मांथी.

ભાવનગર તાબે મહુવા પાસે કતપુર ગામેથી મળેલાં ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૫ (ઈ ... ભાવાન ... ગરના મી. વજેશંકર ...

ભાવનગર તાબે કાઠિઆવાડના દક્ષિણ કિનારેપરથી જડ્યાં હતાં અને એક નહી પા... અને જ્યાંથી આ પતરાંઓ મળ્યાં છે તે કતપુર ગામ તેની પૂર્વમા બે મેલપર મું છઉં. આ બન્ને પતરાંઓ, વલભી રાજાઓની મુદ્રા તથા બન્ને પતરાંઓ જોડાએલાં રાખવા માં પસાર કરેલી કડીઓ સહિત, ભાવનગરના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે. કાટને લીધે બીજા પતરાના થોડા અક્ષરો ઝાંખા થઇ ગયા છે તોપણ તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તે ઉકેલવામાં કાટને લીધે કંઈ પણ હરકત થતી નથી. તેનું માપ ૧૦''×૭'' છે અને તેમાં અનુક્રમે ૧૬ અને ૧૭ પંક્તિઓ ફક્ત એક બાજુએ લખેલી છે.

વિશાખ અને બપ્પા નામના કોઈ બ્રહ્મચારીઓને અમુક યજ્ઞો કરવાના બદલામાં ડામરિ-પાટકની પૂર્વ તરફની સરહદ ઉપર એક ખેતરનું દાન બાબતનો આ લેખ છે. તે વલભી સંવત ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨) નો છે.

તે સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે. અને લિપિ વલભી છે.

---

૧ ભા. સં. ઈ. પા. ૩૫-૩૯

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति विजयस्कंधावारात् भद्रपत्तनकवासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणाम-तुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंस-

२ क्तप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृता (त्या)मित्रमित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्री(:) ॥

३ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कः(र्कस्त)तस्यसुतःत(तस्त)त्पादरजोरुणावनतकृ-तशिरा(:)शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपाद

४ नखपंक्तिर्दीधितिर्दीनानाथकृपणजनो(प)जीव्यमानविभवः परममाहेश्वरः श्रीसे-नापतिधरसेनः त(नस्त)स्यानुजः त(जस्त)त्पादाभिप्रणाम

५ प्रशस्ततरविमलमौलिर्मणिर्म्मन्वादिप्रणि(णी)तविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगै

६ कस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिशे(षे)को महाविश्राणनावपूत-राज(ज्य)श्रीः परमागहेरो(परममाहेश्वरो)महाराजश्रीद्रोणसिंहः सिंह

७ इव तस्यानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैशि(षि) णां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पत

८ रुरिवसुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलोपभोगदः परमभागवतः महाराजश्रीध्रुव-सेनः त(स्त)स्यानुजः त(स्त)च(च)रणारविन्दप्रणतिप्रवि

९ धौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरितोदकक्षालितसकलकल(कलि)कलंकः प्रसभ-निर्जिताराितिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्त-

१० श्रीमहाराजद्ध(ध)रपट्टः त(स्त)स्यात्मजः त(स्त)त्पादसपर्य्यावाप्तपुण्योदयः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटा

११ स्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषः त(स्त)त्प्रभावप्रणताराितिचूडारत्नप्रभासंसक्तसव्य (व्य) पादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीत

१२ मार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनादन्वर्त्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्य बुद्धिसंपद्भिः

१३ स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतयातृ-णवदपास्ताशेषस्वकार्य्य

१४ फलप्रार्त्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृदयः पादचारीवसकलभुवनमण्डलाभो-गप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीमहाराज

१५ गुहसेनः त(स्त)स्य सुतः तत्पादनखमयूखसंताननिसृ(स्रु)तजान्हवीजलौघ-विक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानभोगसंप

१६ द्रूपलोभादिवाश्रितः सरसमाभिगामिकैर्गुणै(:)सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिता-खिलधनुर्धरः ॥

पतरूं बीजुं

१ प्रथमनरपतिसमभिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्म्यदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणा
२ मुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगद-क्षविक्रमः ॥
३ विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थि(व)श्री(:) परममाहेश्वरः श्रीमहाराजधरसेन ॐ कुशली सर्व्वानेवायुक्तकि(क)विनियुक्तक
४ द्राङ्गिकमहत्तरचाटभ(ट)ध्रुवाधिकरणिकदण्डपाशिकराजस्थ(स्था)नीयकुमारा-मात्यादीनन्यांश्चयथासंबध्यमानकान्
५ समाज्ञापयत्यस्तु व(:) संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चै-हिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये
६ वहपालिकस्थल्यां डामरिपाटकग्रामे पूर्व्वेसीम्निक्षेत्रपादावर्त्तषष्टि(:) साश्रा सपरिकरा सवातभूत
७ धाण्या(न्य)हिरण्यादेया सोत्पद्यमानविष्टिकासमस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीया भूमिच्छिद्रन्यायेन छन्दोग
८ सब्रह्मचारिकिश्यपसगोत्रब्राह्मणविशाखबप्पाभ्यांबलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपञ्चम-हायाज्ञिकानांक्रियाणां
९ समुत्सर्प्पणार्थमाचन्द्रार्क्कार्णवसरित्क्षितिस्थितिस्ति(ति)समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभो-ग्याउदकसर्ग्गेण ब्रह्मदेये
१० निसृष्टायतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतो व्वा(वा)न कैश्चि-त्प्रतिषेधे वर्त्तितव्य
११ मागमिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिः(श्च)
१२ अयमस्मदा(द्दा)योनुमन्तव्य(:) परिपालयितव्यश्चयश्चैनमाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमा-नंवानुमोदेत सपञ्चभिर्म्महापातकैः सोपपात
१३ कै(:) संयुक्तः स्यादित्युक्तंच भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठतिभूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
१४ तान्येव नरके वसेत् । विंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयोहि जाय-न्ते भूमिदायहरानराः पूर्व्वदत्तां द्विजा-
१५ तिभ्यो यत्नाद्रक्षयुधिष्ठिर महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य
१६ यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलं । यानीहदारिद्रभयान्नरेंद्रैर्धनानि धर्म्मायतनीकृ-तानि निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि
१७ तानि को नाम साधुः पुनराददीत इति ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतस्कन्दभ-टेन ॥ सं. २५२ वैशाख बहु ५
१८ स्वहस्तोमम महाराजश्री धरसेनस्य ॥ द. चिर्बिरः ।

' ભાષાન્તર '

ભદ્રપત્તનકમાં છાવણી નાંખી રહેલી વિજયી સેનામાંથી, મહારાજ ધરસેન, જેણે પોતાના પિતાના પાદનખમાંથી નિકળતાં કિરણોરૂપી ગંગાપ્રવાહ વડે પોતાનાં બધાં પાપો ધોઇ નાખ્યાં છે, જે પોતાના સૌંદર્યથી જાણે ખેંચાઈ આવ્યા ન હોય તેવા સઘળા સદ્ગુણો વડે સંપન્ન છે, જેની લક્ષ્મીનો પ્રભાવ પોતાના અસંખ્ય મિત્રોનો આરામ થઈ રહ્યો છે, જેણે પોતાના કુદરતી બળ તથા ચાતુર્ય વડે ધનુર્વિદ્યામાં કુશળ એવા સઘળાને આશ્ચર્ય પમાડ્યા છે, જે પ્રથમના રાજાઓનાં સારાં ધાર્મિક દાનો ચાલુ રાખે છે, ને પોતાની પ્રજાને પીડા કરતી દરેક ઉપાધિ દૂર કરે છે, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતી બન્નેનો વાસ છે, જે શત્રુઓની લક્ષ્મીનો હોશિયારીથી ઉપભોગ કરે છે, જેને રાજ્યપદ સીધી રીતે પ્રાપ્ત થયું છે, અને જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત છે, અને જે મહારાજ શ્રીગુહસેનનો પુત્ર હતો, જેણે (ગુહસેને) પોતાના પિતાના પાદસેવનથી આધ્યાત્મિક ફલની પ્રાપ્તિ કરી હતી, જેણે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથી જ ફક્ત એક તલવારની જ મદદથી શત્રુઓના મદાંધ ગજેન્દ્રોનાં મસ્તકો ભેદી અપૂર્વ શૌર્યની નિશાનીઓ બતાવી હતી, જેના ડાબા પાદનખનાં કિરણો પોતાની સત્તાને નમવા ફરજ પાડેલા શત્રુઓના મુગટનાં જવાહિરોના તેજ સાથે મળેલાં હતાં, જે સ્મૃતિઓના બધા આદેશો પ્રમાણે વર્તન કરી, પોતાની પ્રજાનાં હૃદયોને રંજન કરવા રાજા નામ ધારણ કરવાને સંપૂર્ણ રીતે લાયક હતો, જે સૌંદર્યમાં કામદેવથી, શોભામાં ચન્દ્રથી, સ્થૈર્યમાં હિમાલયથી, ગભીરતામાં સમુદ્રથી, જ્ઞાનમાં બૃહસ્પતિથી અને લક્ષ્મીમાં કુબેરથી પણ અધિક હતો, જે શરણાગતને રક્ષણ આપતો, અને એટલા માટે જે પોતાનું સર્વસ્વ એક તૃણવત્ સમજી આપી દેતો, જે વિદ્વાનોને તેઓની મહેનત બદલ માગવા કરતાં પણ વધારે આપી તેમનાં હૃદયોને ખુશ કરતો, જે જાણે સમસ્ત જગત્‌નો સાક્ષાત્ આનંદ જ હોય તેવો હતો, જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી મહારાજ ધરપટ્ટનો પુત્ર હતો, જેણે (ધરપટ્ટે) તેને પ્રણામ કરી પોતાના સર્વ પાપો ધોઇ નાખ્યાં હતાં, જેણે પોતાના સુચરિતથી કલિ સાથે આવેલી બધી દુષ્ટતા ધોઇ નાંખી હતી, જેની કીર્તિ શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી સર્વત્ર પ્રસરી હતી, જે સૂર્યનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેનનો ન્હાનો ભાઈ હતો જેણે ધ્રુવસેન) પોતાના બાહુબળ વડે શત્રુઓના અસંખ્ય હાથીઓનાં ટોળાંઓ પર વિજય મેળવ્યો હતો, જે શરણાગતનું રક્ષણ કરતો હતો, જે ધર્મમાં નિપુણ હતો, જે મિત્રો અને સંબંધીઓની ઇચ્છાઓ પાર પાડવાને લીધે કલ્પતરૂ સમાન હતો, જે ભગવાનનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે સિંહસમાન મહારાજ શ્રી દ્રોણસિંહનો ન્હાનો ભાઈ હતો જેના (દ્રોણસિંહના) મુગટનું મણિ પોતાના બંધુને નમન કરવાથી પવિત્ર થયું હતું, જે મનુ વગેરેના આદેશોનું પાલન એજ ધર્મ માનતો હતો, જે સાક્ષાત્ ધર્મ જ હતો, જેણે નમ્રતા અને ફરજના નિયમો કર્યા હતા, જેનો રાજ્યાભિષેક પરમસ્વામિએ પોતે કર્યો હતો, જેની રાજ્યલક્ષ્મી ધાર્મિક દાનોને લીધે પવિત્ર થઈ હતી, જે શંકરનો પરમ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી સેનાપતિ ધરસેનનો ન્હાનો ભાઈ હતો, જેનું (ધરસેનનું) મસ્તક પોતાના પિતાને નમવાથી તેની ચરણરજથી લાલ થયું હતું, જેના પગના નખોનું તેજ શત્રુઓનાં નમેલાં મસ્તકોના મુગટોનાં રત્નોના તેજમાં ભળવાથી વૃદ્ધિગત થતું હતું, જેના તેજને લીધે ગરીબ, નિરાધાર અને દુઃખી લોકો પોતાનું જીવન ટકાવી શકતા હતા, જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી સેનાપતિ ભટ્ટારકનો પુત્ર હતો, જેણે (ભટ્ટારકે) પોતાના અસંખ્ય મિત્રોના મોટાં લશ્કરો વડે શત્રુઓને નમાવી કીર્તિ મેળવી હતી, જે પોતાના બળ વડે મેળવેલાં કોમળતા, માન અને દયાળુપણાનાં સુખો ભોગવતો હતો, જેણે વંશપરંપરાના સેવકોનાં બળ વડે રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જે શંકરનો પરમ ભક્ત હતો, તે ધરસેન કુશળ હોઇને પોતાની સર્વ પ્રજા, સેવકો, દ્રાંગિકો (?) મહત્તર, ચાટભટ, ધ્રુવાધિકરણિકો, દણ્ડપાશિકો, મંત્રિઓ, રાજકુમારો, અને આ રાજ્યમાં રહેતા લોકો

તેમ જ જેને જેને સંબંધ હોય તેઓની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરે છે કે વિશાખ અને બપ્પા નામના કશ્યપગોત્રના બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચારીઓને યોગ્ય સંકલ્પ સાથે, પોતાના માતાપિતાના પુણ્ય માટે અને પોતાના આ લોક તથા પરલોકનાં ઇચ્છિત ફલોની પ્રાપ્તિ અર્થે, વહુપલિકસ્થલીમાં આવેલા ડામરિપાટક ગામની પૂર્વની સરહદપર ખેતી માટે (૬૦) સાઠ પાદાવર્તનું દાન કર્યું છે. તેઓ બન્ને સામવેદનો અભ્યાસ કરી, સાથે બલિદાન, ચરૂહોમ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિ નામના પાંચ યજ્ઞો કરે એટલા માટે આ ક્ષેત્ર સાથેની તથા આસપાસની વસ્તુઓ, તેમાં કુદરતે ઉત્પન્ન કરેલો અથવા વાયુથી આણવામાં આવેલો પાક, સોનું લેવાનો અધિકાર, તથા ફરજીયાત મજુરીનું ઉત્પન્ન વિગેરે સહિત આપવામાં આવે છે. આનો ઉપભોગ તેના વંશજો યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ કરશે. આનો ઉપભોગ કરવામાં અથવા દાન તરીકે આપેલ ક્ષેત્ર ખેડવામાં કોઇએ પણ તેઓને હરકત કરવી નહિ. ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે અને માનુષ્ય અસ્થિર છે, તથા આ દાનનું ફલ પણ પોતાને પણ મળવાનું છે,– એવું જાણી તેના પછીના રાજાઓએ પણ આ દાનને માન આપવું તથા રક્ષણ કરવું. જે કોઈ આ દાન પાછું લેશે અગર તેમ કરવામાં અનુમોદન આપશે તે ન્હાના અનેક પાપો સાથે મ્હોટાં પાંચ પાપો કરવાના ગુન્હેગાર થશે. ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કેઃ—“ જમીનનું દાન કરનાર માણસ સ્વર્ગમાં સાઠ હજાર વર્ષ રહે છે, અને તે પાછું લેનાર અગર લઈ લેવા દેનાર તેટલો જ વખત નરકમાં રહે છે. પાછું લેનારાઓ કાળા સર્પો થઈ વિંધ્યાચલના પાણી વગરના પ્રદેશની સૂકી ગુફાઓમાં રહે છે. હે યુધિષ્ઠિર ! રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! બ્રાહ્મણોને પૂર્વે આપેલાં દાનોનું રક્ષણ કર. દાન આપવા કરતાં પણ આપેલાં દાનનું રક્ષણ કરવામાં રાજાઓનું વધારે શ્રેય છે. સગર આદિ ઘણા રાજાઓએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે, પણ જે સમયે જે રાજા હોય છે તે જ તેનો ઉપભોગ કરે છે. રાજાઓએ જે ધન ધર્મમાં આપેલું છે, તે નિર્માલ્ય અને વમન કરેલી વસ્તુ સમાન છે, કયો સાધુ પુરૂષ નિર્ધનાવસ્થાની બીકે તે પાછું લેશે ? ” સંધિવિગ્રહાધિકારી સ્કન્ધભટ્ટે આ લખ્યું છે. (વલભી) સંવત ૨૫૨ ના વૈશાખ કૃષ્ણપક્ષ ૫ ની તિથિ. આ સ્વહસ્ત મહારાજ શ્રી ધરસેન પોતાના છે. દૂતક ચિબ્બિર છે.

નં૦ ૪૦

ધરસેન ૨ જાનાં ભાડવામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો*

ગુપ્ત સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

આ બે પતરાંઓ ૨૭ વર્ષ પહેલાં કાઠિઆવાડના હાલાર પ્રાંતમાં રાજકોટથી અગ્નિકોણમાં ૧૫ માઇલ ઉપર ભાડવા નામના મોટા ગામડામાંથી મળ્યાં હતાં. તે રાજકોટના વૉટસન મ્યુઝીયમમાં રાખવામાં આવ્યાં છે.

આ બે પતરાંઓ વલભીની સામાન્ય મુદ્રા વડે જોડેલાં છે; અને તે મુદ્રા પહેલાં પતરાંના નીચેના ભાગનાં એક કાણામાંથી બીજા પતરાના ઉપરના એક કાણામાં પસાર કરેલી છે. બન્ને પતરાંની જમણી બાજુનાં બે કાણાંઓમાંથી પસાર કરેલી કડી ખોવાઇ ગઈ છે.

પતરાંઓ એક બાજુ લખેલાં અને ઉત્તમ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેનું દરેકનું માપ ૧૦૩/૪"×૮૩/૨" છે. લખાણના રક્ષણ માટે ચારે હાંસીયાના કાંઠાઓ વાળી દીધેલા છે. દરેક પતરા-પર ૧૬ પંક્તિઓ લખેલી છે. બધા અક્ષરો તદ્દન સીધી લીટીમાં સુંદર અને ચોકખા કોતરેલા હોઈ દરેક સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. દરેક અક્ષર આશરે ૧/૮" પોહોળો અને ૩/૧૬" ઉંચો છે. પતરાંઓ પૂરાં ૧/૮" જાડાં હોવાથી અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છતાં પાછળ દેખાતા નથી.

આ દાનપત્ર વલભીમાંથી પરમમાહેશ્વર સામંત મહારાજ શ્રી ધરસેન(૨)એ જાહેર કરેલું છે. અને તે જ રાજાનાં બીજા પાંચ દાનપત્રોનાં વર્ષ તથા તિથિએ, એટલે વૈશાખ બ(હુલ) ૧૫ સંવત્ ૨૫૨, આપેલું છે. પ્રશંસાવાળી પ્રસ્તાવના તથા દરેક રાજાનું વર્ણન પણ ધરસેન ૨ જાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં સર્વ દાનપત્રો પ્રમાણે જ છે. પરંતુ તેના પૂર્વે ગુહસેને છોડી દીધેલો 'સામંત'નો ઇલ્કાબ ધ્રુવસેન ૧ લાની માફક તે પણ ધારણ કરે છે. તેના દાદાનું નામ ધરપડ લખ્યું છે, જ્યારે એક વધારાના અપવાદ સિવાય, તેનાં બીજા દાનપત્રોમાં ધરપટ્ટ અથવા ધરપટ્ટ લખેલું છે.

દાન લેનાર આનર્તપુરના રહીશ, અથર્વવેદના વિદ્યાર્થી, કૌશ્રવસ ગોત્રના રૂદ્રઘોશનો રૂદ્ર-ગોપ નામનો બ્રાહ્મણ છે. આ બ્રાહ્મણનું ગોત્ર વિચિત્ર છે. આ ગોત્રવાળો બ્રાહ્મણ મારા જાણવામાં નથી.

દાનમાં આપેલી વસ્તુ, આંબરેણુ સ્થલી(પ્રદેશ)(પ્રાપીય)માં આવેલું ગામ ઈપિકાનક उद्रङ्ग, उपरिकर, વિગેરે સાધારણ હક્કો સહિત છે.

દાન આપવાનો ઉદ્દેશ બ્રાહ્મણોને અપાતી દરેક દક્ષિણાના હેતુ મુજબ, પાંચ યજ્ઞો કરાવવાનો છે.

દાનપત્રમાં સંબોધન કરાએલા અધિકારીઓમાં અવલોકિક અને દશાપરાવિક નામના બે છે, જે અત્યાર સુધીમાં મળી આવેલાં તે વંશના કોઈપણ દાનપત્રમાં જોવામાં આવ્યાં નથી. પહેલા શબ્દનો અર્થ સમજાતો નથી. તેનો અર્થ કદાચ, જમીન મહેસુલ માટે ગામડાંના લોકોની જમીન ઉપર દેખરેખ રાખનાર અમલદાર એવો હોય. દશાપરાધિકનો અર્થ ઘણું કરીને ગામની

---

* એ. ભા. ઈ. વો. ૪ પા. ૩૩-૩૭ ડી. બી. દિસ્કલકર

હદમાં દશ અપરાધ કરનારાઓ ઉપર નાંખેલો દંડ વસુલ કરનાર એવો છે. કોઈ કોઈ વાર આ હક્ક દાન લેનારને આપવામાં આવતો હતો. (જુવો. सदशापराधं–ને દાનને લગતા હક્કો-માં બતાવ્યું છે.)

દૂતક અથવા આ દાનનો અમલકરનાર અધિકારી ચિર્બ્બિર છે. અને લેખક, સંધિ અને વિગ્રહનો મંત્રિ સ્કંદભટ છે. આ અધિકારી એ ઘણા લાંબા સમય સુધી, ગુહસેનના રાજ્યના ઉત્તર ભાગથી ધરસેન રાજાના અંત સુધી, એ અધિકારનો ઉપભોગ કર્યો લાગે છે.

લેખમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં, વલભી એ ભાવનગરથી વાયવ્ય કોણમાં ૧૮ મૈલ ઉપર આવેલું હાલનું વાળા કહી શકાય. આનર્ત્તપુર એ, સુવિખ્યાત નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનું વતન ઉત્તર ગુજરાતમાં આવેલા હાલના વડનગરનું જૂનું નામ આનંદપુર એ જ મનાય છે.

નવાનગર સ્ટેટના એક ખવાસગિરાસદારના મુખ્ય શહેર આંબરણ અને આંબરેણું એ બન્ને વચ્ચે બહુ જ મળતાપણું છે. પરંતુ ઇષિકાનક ગામ ઓળખી શકાતું નથી. પણ આંબરેણું સ્થળ કાઠિઆવાડ કરતાં ગુજરાતમાં હોવાનો વધારે સંભવ છે.

તિથિનું વર્ણન બ(હુલ) ૧૫ તરીકે કરેલું છે તે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જાણવાલાયક છે. મેં ઉપર કહ્યું છે તેમ, તે જ તારીખનાં બીજાં પાંચ દાનોમાં, તથા બીજાં, માસ અને વર્ષ જુદાં હોય એવાં દાનપત્રોમાં પણ એ આવે છે. તેનો અર્થ કૃષ્ણપક્ષનો ૧૫ મો દિવસ, એટલે અમાવાસ્યા એ જ છે. હાલના સમયમાં આપણો તે દિવસ વદ્ય (અથવા બાહુલ) ૩૦ એ રીતે બતાવીએ છીએ, જ્યારે પ્રાચીન સમયમાં પખવાડીઆનો છેલ્લો દિવસ શુ૦ ૧૫ અને બ. ૧૫ એ પ્રમાણે બતાવતા હતા, એવું જણાય છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ओं[1] स्वस्ति वलभितः[2] प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणांमतुलबलसपत्नमण्डलाभोग-
संसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापप्र[3]

२ तापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागोनुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणिबैलावाप्तराज्यश्री
परममाहेश्वरः श्रिसेनापति

३ भटार्क्कः तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रिक्रितशिरा शिरोवनतशत्रुचुडामणि-
प्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिः[11]

४ [12]दिधितिर्द्दिनानाथक्रिपणजनोपजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरः[15] श्रिसेनापति-
धरसेनस्तस्यानुजतत्पादाभिप्र[17]

५ मप्रशास्ततरविमलमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणितं विधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहि-
तविनयव्यवस्थापद्धतिराखिल

६ भुवनमण्डलभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषिको[21] महाविश्रण-
नावपूतराजश्रिः परममहे

७ श्वरः श्रीमहाराजद्रोणसींह्वः सिंह इव तस्यानुजं स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघ-
टानीकानामेकविजायि[27] शरणैषि

८ णां शरणमवबोद्धा शास्त्रतर्थतत्वानां कल्पतरुरिव सुहितप्रणयिनां यथाभिलषितफ-
लोपभोगदः परमभागवतः श्रीम-

९ हाराजध्रुवसेनः तस्यनुजंस्तच्चरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषं सुविशुध स्वच-
रितोदककषालिताशेषकलि

१० कलंक्क प्रसभनिर्जितारातिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः श्रीमहाराजधर-
पैड तस्यसुतस्तत्पादसपर्य्यावाप्त

११ पूण्योदय शैषवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्व-
निकषः तत्प्रभावप्रणता

---

१ चिह्नरूपे २ वांचो वलभीतः ३ वांचो मैत्रकाणामतुल ४:—आ वर्षनां अन्य दानपत्रोमां नथी એवो सपत्न शब्द आहिंआ वपरायो छे के जे शब्द आ दानपत्र करतां प्राचीन दानपत्रोमां जोवामां आवे छे. जुओ ए. ई. वो. ३ पा. ३१९ ५ वांचो प्रताप ६ वांचो मानार्जवो ७ वांचो श्रेणी ८ वांचो राज्यश्रीः ९ वांचो श्री १० वांचो शिरा ११–१२ अने १३ वांचो नखपङ्क्तिदीधितिर्दीनानाथ १४ वांचो कृपण १५ वांचो श्री १६ वांचो नुजस्तत्पादा १७ वांचो प्रणाम १८ वांचो प्रणति १९ वांचो पद्धतिरखिल २० वांचो भुवनमण्डलाभोगैक २१ वांचो राज्याभिषेको २२ वांचो महाविश्राण २३ वांचो राज्यश्रीः २४ वांचो माहेश्वर २५ वांचो द्रोणसिंह २६ वांचो तस्यानुज २७ वांचो विजयी २८ वांचो शास्त्रार्थतत्वानां २९ वांचो सुहृत् ३० वांचो तस्यानुज ३१ वांचो कल्मषः ३२ वांचो सुविशुद्ध ३३ वांचो कलङ्क ३४ वांचो धरपडः ३५ वांचो पुण्योदयः ३६ वांचो शैशवात् ३७ वांचो सत्त्व

१२ रातिचूडारत्नप्रभासंसक्तसव्येपादनखरश्मिसंहति सकलस्मृतिप्रणितमार्गसम्य-ग्परिपालनाप्रजाहृदयरंजना

१३ दन्वर्थराजशब्दो रुपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगांभीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मारशशाङ्काद्रिराजो-दधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः श-

१४ रणागताभयप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलं प्रार्थनाधिकार्थप्रजा-(दा) नानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृद

१५ यः पादचारिवे सकलभूवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरो महाराजश्रीगु-हसेनेन तस्य सुत तत्पादनखमयू

१६ खसंन्तानविसृतजाह्नवीजलौघविक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यभोग-संपत् रुपलोभा

बीजुं पतरूं

१७ दिवाश्रितः सरभाभिगामिकैर्गुणैः सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृ

१८ ष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकरिणांमुपप्लवानां दरिशयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सं

१९ हताराति पक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्री परममाहेश्वरः समन्तमहाराजश्रीधर

२० सेनः कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाटभटध्रुवाधिकरणिकदा-ण्डपाषिकशौल्किकावलोकि

२१ प्रतिसारकचोरोद्धरणिकदशापराधिकराजस्थानियकुमारामात्यादीन्यैन्यांश्च यथा सम्बध्यमानकां समाज्ञापयत्यस्तु वै

२२ संविदितं यथा मया मातापित्रो पुण्याप्ययनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषित-फलावाप्तये आनर्त्तपुरवास्तव्यकौश्र

२३ वसमगोत्राय अथर्व्वणसब्रह्मचारिणे ब्राह्मणरुद्रघोषपुत्ररुद्रगोपाय अम्बरेणुस्थली-प्रापीय इषिकानकग्रामः सोद्र

---

१ वांचो सव्य २ अने ३ वांचो रश्मिसंहतिः ४ वांचो स्मृतिप्रणीत ५ हृदय ६ वांचो रूप ७ वांचो बुद्धि ८ वांचो स्मर ९ वांचो तृण १० वांचो फल ११ वांचो विद्वत्सुहृत्प्रणयि १२ वांचो पादचारीव १३ वांचो भुवन १४ वांचो गुहसेन १५ वांचो सुत १६ वांचो सन्तान १७ वांचो विसृत १८ वांचो संपत् १९ वांचो रूप २० वांचो परसमाभिगामिकैर्गुणैः २१ वांचो सृष्टाना २२ वांचो धर्म्म २३ वांचो कारिणामुपप्लवानां २४ वांचो दर्शयिता २५ वांचो लक्ष्मी २६ वांचो श्रीः २७ वांचो माहेश्वरः २८ वांचो सामन्त २९ वांचो विनियुक्तक ३० वांचो पाशिक ३१ वांचे चौरोद्धरणिक ३२ वांचो राजस्थानीय ३३ वांचो दीनन्यांश्च ३४ वांचो मानकान ३५ वांचो वः ३६ वांचो मातापित्रोः ३७ वांचो पुण्याप्यायनाय ३८ वांचो ब्रह्मचारिणे

२४ द्रं[1] सोपरिकरं[2] सभूतवातप्रत्यायं[3] सधान्यहिरण्यदेयं[4] स्योतपद्यमानविष्टीकं[5] सद-
शापरांध[6] समस्तराजकीयानामहस्त

२५ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपञ्चमहायाज्ञिकानां
क्रयानां[7] समुत्सर्प्पणार्त्थमाचद्र्का[8]

२६ र्ण्णवसरिक्षितिस्थितिसमकोलीनं[9] पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं[10] उदकातिसर्गेण ब्रंह्मदेयं[11]
निसिष्टि[12] यतोऽस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुं[13]

२७ जैतः कुषतः कर्षापयतः प्रदिषतः प्रदिशापयतो वा न कैश्चिं[14] प्रतिषेधे वर्त्तितव्य-
मागाभिभद्रन्रिपतिभिश्चाॅस्मद्वंशजैर[15]

२८ न्यद्वंशजैर्व्वानित्यन्यैश्वर्य्यन्यस्थिरं[16] मानुष्यं सामान्यंञ्चं[17] भूमिदानफलमवगच्छाद्भि-
रयमस्सदायोनुमन्तव्य[18] परिपालयितव्य

२९ श्च [।] यश्चैनमाच्छिंचेदाच्छिद्यमानं[19] वानुमोदेत स पञ्चभिर्म्माहापातकेः[20]
सोपपातकैः संयुंक्त[21] स्यादित्युक्तञ्चं[22] भगवता वेदव्यासेन व्यसे[23]

३० नं[24] ॥ षष्टी[25] वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति भूमिदः [।] आच्छेत्ताचामन्तों[26]
च तान्येव नरके वसें[27] ॥ पूर्व्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नॉद्रक्ष[28] युधिष्ठिरॅ[29] [।] महीं

३१ महिमतांश्रेष्ठ दोनाच्छ्रेयोनुपालनं[30] ॥ बहुभिर्व्वसुधाॅभूक्ता[31] राजेभि[32] सगरा-
दिभि[33] [।] यस्य यस्य यादॉ[34] भूमितस्य तस्य तदा फलमिति= [॥]

३२ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य । लिखितं सन्धिविग्रहाधिकरणाधिक्रितॅ[35]-
स्कन्दभटेन । द्रुं[36] चिर्ब्बिरः [।] सं[37] २०० ५० २ वैशाख बे १९

---

१ वांचो सोद्रङ्ग २ वांचो सोपरिकर ३ वांचो सभूतवातप्रत्यायः ४ वांचो सधान्यहिरण्यादेयः ५ वांचो सोत्पद्यमानविष्टीकः ६ वांचो सदशापराधः ७ वांचो क्रियाणां ८ वांचो चन्द्रा ९ वांचो सरित्क्षितिसमकालीनः १० वांचो पुत्रपौत्रान्वयभोग्यः ११ वांचो ब्रह्मदेयः १२ वांचो निसृष्टः १३ वांचो भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतः प्रदेशयता १४ वांचो कैश्चित १५ वांचो नृपतिभिश्चास्मद्वंशजैः १६ वांचो अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं १७ वांचो सामान्यञ्च १८ वांचो मस्मद्दायोनुमन्तव्यः १९ वांचो च्छिद्यादा २० वांचो महापातकैः २१ वांचो संयुक्त २२ वांचो क्तञ्च २३ वांचो व्यासेन २४ वांचो षष्टिं २५ वांचो चानुमन्ता २६ वांचो वसेत २७ वांचो यत्नाद्रक्ष २८ वांचो युधिष्ठिर २९ वांचो दानाच्छ्रेयो ३० वांचो भुक्ता ३१ वांचो राजभिः ३२ वांचो सगरादिभिः ३३ वांचो यदा ३४ वांचो कृत ३५ वांचो दूतक ३६ संवत ३७ वांचो बहुलपक्ष

ધરસેન ૨ જાનાં પાલિતાણાનાં તામ્રપત્રો[1]

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાસ) ઈ. સ. ૫૭૧

કાઠિઆવાડમાં પાલિતાણામાંના ભોંયરામાંથી આશરે ૪૦ વર્ષ ઉપર મળી આવેલાં અને હાલ પાલિતાણા સ્ટેટની માલિકીનાં તામ્રપત્રોની સાત જોડીઓમાંનાં આ પતરાંઓ છે. સિંહાદિત્યનાં પતરાંઓ માફક આ પણ પ્રથમ ઈન્ડીયન એન્ટિકવેરી વો. ૩૯ પા. ૧૩૦ નં૦ ૫ માં મી. એ. એમ. ટી. જેકસને, (આ ઈ. સી. એસ) વર્ણવ્યાં હતાં. ડો. વોગેલના કારકુને બનાવેલી તેની બે શાહીની છાપો ઉપરથી તે ઉપરનો લેખ હું પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. પાલિતાણાના એડમિનિસ્ટ્રેટર મી. ડબ્લ્યુ. સી. ટયુડર ઓવને અસલ પતરાંઓ કૃપા કરીને રાય. બાહાદુર વેંકય્યને આપ્યાં હતાં, અને તેમણે આ શાહીની છાપો મારા ઉપયોગ માટે મને આપી હતી.

આ બે તામ્રપત્રો છે, અને તે મી. વેંકય્યના કહેવા પ્રમાણે, ૧૧½ ઇંચ પહોળાં અને ૭½ ઇંચ લાંબાં છે. દરેક પતરાની અંદરની બાજુએ લેખની ૧૮ પંક્તિઓ છે. પહેલા પતરાને નીચે અને બીજાની ઉપર બે કડીઓનાં કાણાં છે. પરંતુ મળેલી મુદ્રા આ પતરાંઓની છે કે તે સાથે મળેલાં મૈત્રકોનાં બીજાં પાંચ પતરાંઓની છે, તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

તે ઉપરનો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અને લિપિ સામાન્ય વલભી છે.

લેખમાં વલભીના રાજા ધરસેન ૨ જાના જમીનના દાનનું વર્ણન છે. અને તેની તિથિ વર્ષ વગેરે તે જ રાજાનાં બીજાં ચાર દાનો પ્રમાણેની છે. યશોગાન કરતી પ્રસ્તાવના લગભગ ધરસેન ૨ જાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં દાનો પ્રમાણે જ છે. ખાસ જાણવા જેવી હકીકત ફક્ત એ જ છે કે તેના દાદાનું નામ ધરપડ લખેલું છે, જ્યારે તેનાં બીજાં દાનોમાં ધરપટ્ટ અથવા ધરપટ્ટ આપેલું છે. દાનનો ભાગ આ પ્રમાણે છેઃ—

(પં. ૧) વલભી માંથી—

(પં. ૨૧) મહેશ્વર(શિવ)નો પરમ ભક્ત, યશસ્વી મહારાજ ધરસેન (૨) કુશળ હોઈ, સર્વ અધિકારીઓ, જેવાકે, આયુક્તકો, વિનિયુક્તકો, દ્રાંગિકો, મહત્તરો, કાચા અને પાકા સૈનિકો, ધ્રુવાધિકરણિકો, દણ્ડપાશિકો, ચોરોદ્ધરણિકો, રાજસ્થાનીય, કુમારામાત્યો વિગેરે તથા સંબંધ ધરાવતા સર્વને શાસન કરે છે કેઃ—

તમોને જણાવું છું કે મારા માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે તથા આલોકે તેમ જ પરલોકમાં ફલ પ્રાપ્તિ અર્થે મેં નીચે પ્રમાણે દાન કરેલું છેઃ--

૧૮૦ પાદાવર્તો-[બંવૂ]વાનક પ્રદેશના નાટયોટક ગામની ઈશાને,અને એકલિક ગામમાં દારકના ક્ષેત્રની પશ્ચિમે અને આદિત્યના ક્ષેત્રની ઉત્તરે; ૧૨૦ પાદાવર્તો અને ૩૨ પાદાવર્તોનું નિંબતળાવ જે (નાટયોટકની) વાયવ્યના રસ્તાની પૂર્વે છે; નિંબકૂપ પ્રદેશના દે(વ)રક્ષિતપાટકની નૈરૃત્ય તરફ ખણ્ડભેદક તળાવની ઉપરના ભાગમાં, અને વત્સવહક નદીના બન્ને કાંઠા પર ગોક્ષની માલીકિના

---

[1] એ. ઈ. વો. ૧૧પા. ૮૦ પ્રો. ઈ. હુલ્શ

१३० પાદાવર્તો; કદમ્બપદ્ર પ્રદેશનાં ચિત્રકસ્થલ્ય ગામની ઉત્તરે ધાર્મિકની માલકીના ૧૦૦ પાદાવર્તો; અને કદમ્બપદ્રની જમીનની પૂર્વ તરફની સીમા પર કોધકની માલીકિનું અવતર તળાવ.

આ જમીન તે સાથેના उद्रङ्ग, परिकर-वात-भूत-धान्य-हिरण्यादेय, તથા ફરજીયાત મજુરીના હક્ક સાથે, કોઈ પણ રાજના અધિકારીની દખલગિરિ રહિત भूमिच्छिद्र ન્યાયે, તે કૌશિક ગોત્રના વાજસનેય-માધ્યંદિન શાખાના બે રોહ્ન તથા સ્યેન નામના બ્રાહ્મણોને, बलि, चरु, वैश्वदेव, अग्निहोत्र, અને अथिति નામના પાંચ મહાયજ્ઞો કરવા માટે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને નદીના અસ્તિત્વ પર્યંત તેના પુત્ર, પૌત્ર અને પછીના વંશજોના ઉપભોગ માટે ब्रह्मदेय તરીકે આપેલી છે.

ત્યાર પછી હંમેશ મુજબ બોધ અને વ્યાપ્તના બે શ્લોકો છે. છેલ્લી પંક્તિ આ પ્રમાણે છેઃ--

મારી, મહારાજા શ્રીધરસેનની સહી (આ છે) (આ લેખ) संधिविग्रहाधिकृत સ્કંદભટે લખ્યો છે. દૂ(તક) ચિર્બિર (હતો). સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫. તારીખ ગુપ્ત-વલ્લભી સંવત ની ગણવી. અને બતાવેલો મહિનો ઈ. સ. ૫૭૧ નો આવે છે. ધરસેન ૨ જાનાં બીજાં પાંચ દાનોમાં દૂતક ચિર્બિર બતાવેલો છે. લેખક સ્કંદભટ, ધરસેન ૨ જા તથા તેના પિતા અને પહેલા આવનાર ગુહસેન બન્નેનો સેવક હતો. લેખમાં બતાવેલાં સ્થળો ઓળખી શકાયાં નથી.

અનુલેખ,

વલભીના દાન વિષેના પહેલાંના બે લેખોમાં મેં ભૂલો કરી છે તે સુધારવાને આ તકનો હું લાભ લઉં છું.

૧. વો. ૩ પા. ૩૨૩.પં. ૧૧ માં વાંચોઃ "હરિયાનક, જે હસ્તવપ્રાહરણીના (એક પેટા ભાગ) અક્ષસરકમાં આવેલું છે." (પ્રાપ્યને બદલે) પ્રાપીય સારૂ જુઓ ઉપર, પા. ૯૧ નોટ ૧.

૨. મી. ટી. કે. લહુ એ મારી સાથે નોગવાનાં પતરાં (વો. ૮ નં ૨૦) વાંચતાં યોગ્ય કહ્યું હતું કે उच्यमान નો અર્થ "કહ્યું" નથી, પરંતુ "કહેવાતું, હવે પછી જણાવવામાં આવતું" એવો છે. માટે उच्यमानभुक्तौ અને उच्यमानविषये (વો. ૮ પા. ૧૮૯) એ શબ્દો नवग्रामकभुक्तौ અને चंद्रपुत्रक-विषये ને બદલે છે. તે જ પ્રમાણે, પા. ૧૯૩ માં પાઠની પંક્તિઓ ૩૮ અને ૪૦ માં उच्यमान--चातुर्विद्य-सामान्य એ नवग्रामक-चातुर्विद्य-सामान्य ને બદલે છે. અને પા. ૧૯૮ ઉપર પંક્તિ ૪૩ માં તે જ શબ્દ चंद्रपुत्रक-चातुर्विद्य-सामान्य ને બદલે છે. તેથી વો. ૮ના સાંકળીઆમાં नवग्रामक-भुक्ति અને चंद्रपुत्रक--विषय એ બે પ્રદેશો આપવા પડશે.

પતરૂં પહેલું

१ [ओं] स्वस्तं[1] [॥] वलभीत[:]प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकांणां[2]मतुलबलस-
पत्नमण्डल[।]भोगसं(स)सक्तसंप्रह[।]रशतलब्धप्रता-
२ प[:] [प्र]तापोपनतदानम[।]नार्ज्जवोपार्ज्जिता[नु]रागोनुरक्तमौलभृतमि-
त्रश्रीणीबलावाप्त(॥)राज्यश्री[:][3] परममाहेश्वरः
३ श्रीसेनापेतिभटार्कस्तस्यँ[4] सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रिक्रितशिरा[:][5] शिरावन-
तशत्रुचूडामणिप्रभाविछुं[6]
४ रितपदनखपन्तिदीधितिदीनानाथक्रिपणजनोपजीव्यमानविभव[:][7] पर[म्]-
माहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानु-
५ जस्त[त]पादाभिप्रणामप्रस्ततस्ततरविमलमौलिमाणिर्म्म(।)न्वादिप्रणीतविधिवि-
धानधर्म्मा[8] धर्मराज यिवं वि[हि] तविन-
६ यव्यवस्थापद्धतरखिलभुवनमण्डलाभगैकस्वामिनो[9] परमस्वामिनास्वयमुपहितराज्या-
भिषकमहो[10] विश्राणनाव-
७ पूतराजश्री[:] परममाहेश्वर[11] महाराजश्रीद्रोणसिङ्[12] [:] सिंहँ[13] इव तस्या-
नुज[:] स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघ-
८ टानीकानामकविजयि[14] शरणेषिणां[15] शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्वानां[16] कल्पतररिवं[17]
सुहृ[त्]प्रणयिनां[18] यथाभि-
९ लषितकामफलोपभोगद[:] परमभागवत [:] श्रीमहाराजध्रुवसेनस्तस्यानुज-
स्तच्चरणार[वि]न्दप्रणतिप्रविधौतां[19]-
१० शेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरितोदकक्षालित(।)सकलकलिकलंकः प्रसभनिर्ज्जिता-
रातिपक्षप्रथितमहिमां[20] पर-
११ मादित्यभक्त[:] श्रीमहाराजधरपडस्तस्य[।]त्मजस्तत्पाद(।) सपरिय्यावा-
प्तपुण्योदय[:][21] शैशवा[त्] प्रभृतं[22] खड्गद्वितियँ[23]-
१२ बाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस्वत्वनिकँषः[24] तत्प्रभाव(।)प्रणताराति-
चूड(।)रत्नप्रभासंस-
१३ क्तसव्यपादनखरश्मिसंहति[:] सकलस्मितिप्रणितमार्ग्गसम्यत्परिपालनप्रजाहृद-
यर[ञ्ज]नादन्वर्थराजशब्दो[25] [रू]

---

१ वांचो स्वस्ति २ वांचो मैत्रकाणाम ३ वांचो श्रेणी ४ वांचो सेनापति ५ वांचो पवित्रीकृत ६ वांचो शिरो અને विच्छु ७ वांचो पादनखपङ्क्तिदीधितिर्दीनानाथकृपण ८ वांचो प्रशस्ततर ९ वांचो इव १० वांचो पद्धति અને लाभोगैक ११ वांचो भिषेक १२ वांचो श्वरो १३ वांचो सिंहः सिंह १४ वांचो नामेकविजयी १५ वांचो शरणै १६ वांचो तत्त्वानां १७ वांचो तरुरिव १८ वांचो नां १९ वांचो विधौता २० वांचो मा २१ वांचो सपर्य्या २२ वांचो प्रभृति २३ वांचो द्वितीय २४ वांचो सत्त्व २५ वांचो स्मृतिप्रणीत અને सम्यक्परि

१४ पकान्तिस्थिर्य्यगाम्भिर्य्यबुद्धिसम्पद्भि[:][1] स्मरशश[।]ङ्क[।]द्रिराजोदधि-
त्रिदशगुरुधनेशान[।]तिशयान[:][2] शरणगताभय-

१५ प्रदानपरतया तृणवदपास्त[।]शेषस्वकार्य्यफल[:][3]प्र[।]र्त्थन[।]धिका-
र्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृ[त्] प्रणयिहृद-

१६ य[:] पादचारिवँ सकलभूवनमण्डलाभोगप्रमोद[:][4] परममाहेशर[:][5]
श्रीमह[।] राजगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-

१७ दन[ख]मयूखसन्त[।]ननिन्त्रिनजाह्नविजलोघविक्षालिताशेषकल्मपः प्रणयि-
शतसहस्रोपजी-

१८ व्य(:) भोगसम्प[द्] [रू]पलोभा[दि]वाश्रीत[:][6] सरसम[।]भिगा
मिकैर्गुणे सहजशक्तिशीक्षाविशेषविमापिताखिलधनु[र्द्धर] [:][10]

पतरूं बीजुं

१९ प्रथम[न]रपतिस[मतिस्र]ष्ट[।] नांमनुपालयतों धर्म्मदायाना[म]पकर्त्ता-
प्रजोपघ[।]तकारिणां(न)मु[प][12]

२० प्लवानं[।] दरिशयितों श्रीसरस्वत्योरेका[धि]वासस्य संहताराप्तिपक्षमलक्ष्मिपरिक्षो-
भदक्षविक्रम[:][14] क्रमो[प]-

२१ संप्र[।]सविमलपार्त्थिवश्री[:] परममाहेश्वर[:] श्रीमहाराजधरसेन(॥)
कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्रांगिक-

२२ महत्तरचाटभटध्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशकचोरोद्धरणिकराजस्थानीयकुमारामात्यादी-
(नां) नन्यांश्चं य[था]-

२३ सबद्धमानका[न्][16] समाज्ञापयत्यस्तु व[:] संविदितं[17] यथा मया म[।]-
तापित्रुपुण्याप्यायना[या] त्मनश्चैहिक[।] मुष्मिकर्फ-

२४ ल[।] वाप्तये ॥ [बंचू]वानकस्थलिप्र[।]प्ये[19] नाव्योटकग्रामे पुर्व्वोत्तर-
सिम्नि[20] तथा एकलिकग्रामे च[द]ारकसत्कक्षेत्राद-

२५ परत[:] [च]रिपादावर्त्तशतं अशीत्यधिकं तथा आदित्यक्षेत्राचोतरत-
[:][23] ॥ तथा(द)परोतरसीम्नि[24] पथों पूर्व्वत[:] पादावर्त्तशतं[25]

---

१ वांचो स्थैर्य्यगाम्भीर्य्य २ वांचो शशाङ्काद्रि ३ तृणवद् नो द कोतरनारे ब भाथी सुधार्यो छे ४ वांचो चारीव ५ वांचो भुवन ६ वांचो हेश्वर ७ वांचो संताननिर्वृत्तजाह्नवीजलौघ ८ वांचो वाश्रित ९ वांचो कैर्गुणैः १० वांचो शिक्षा अने विस्मापिता ११ वांचो नामनुपालयिता १२ वांचो कारिणामुप १३ वांचो दर्शयिता १४ वांचो लक्ष्मीपरिभोग १५ वांचो पाशिक १६ वांचो संबध्यमान १७ वांचो तं १८ वांचो पितृ १९ वांचो स्थलीप्राप्ये २० वांचो पुर्व्वोत्तरसीम्नि २१ वांचो शतमशीत्यधिकं २२ वांचो क्षेत्राच्चोत्तरतः २३ क्षेत्तर २४ वांचो पथः २५ शतं

२६ त्रिशधिकं[1] द्वात्रिंशपादावर्त्तपरिसरो[2] निम्बवापी[।] तथा निम्बकुपस्थलिम[ा]-
पीये[3] दे[व] रक्षितपाटके अवरदक्षणसीम्निं[4]

२७ वत्सवहकस्योभयतटेषुं[5] खण्डभेदकतटाकाग्रोदरे च पादावर्त्तशतं त्रिशधिकं[6] गोक्ष
प्रत्ययं[।] कदम्बप-

२८ द्रस्थलिप्रापिये[7] चित्रकस्थल्यग्रामे उत्तरसीम्नि पादावर्त्तशतं धार्म्मिकप्रत्ययं[।]
तथा कदम्बपद्रस्थलके पूर्व्वसीम्नि कोष्ककूपल्यगा [अवरत]-

२९ वापी[।] एत[त्] सोद्रङ्गं सोपरिकरं[8] सव [ा] तभूतधान्यहि[र] ण्यादेयं
सोत्पद्यम[ा]नवेष्टिकं समस्तराजकिय[।] न (।) महस्तप्रक्षेपेणियं[9] भूमि-
च्छिद्रन्याये(न)[10]

३० (न) वाजसनेयमाध्यन्दिनकौशिकसगोत्रब्र(ा)ह्मणरोघरयेनाभ्यां बलिचरुवैश्व-
देवाग्निहोत्रातिथिपञ्चमहायाज्ञिकानं[ा]

३१ क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्थमाचन्द्रर्क्कार्णि (व) [11]सिरिक्षितिस्थितिसमकालिनं पुत्रपौ-
त्रान्वयभोग्यं उ(द)कातिस(र्गे)ण ब्र

३२ ह्मदेयं निसिष्टं[12](।) यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुजत(:) क्रिषत(:)
कर्पिपयत(:)[13] प्रदिश(त्य) तो वा व केश्चि(त्) प्रतिषेधे वर्त्तित(व्य)

३३ मागामिभद्रन्रिपतिभिश्चास्वद्रशजैरनित्यानैश्वर्य्यान्यस्थिरं[14] म(ा) नुष्यं सामा-
न्यश्च भुमिदानफलामवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्य[:][15]

३४ परिपालयतव्यश्चे(।)यश्चैनमाछिन्द्य(ा)दाछिद्यम(ा)नं(।) वानुमोदेत स
पञ्चभिमहापातकै(:)[16] सोपपातकै(:) सयुक्त(:)[17] स्यादित्युक्तं च भग-
वता वेदव्यां-

३५ सेन व्य(ा)से[न ॥] षष्टिवरिषसहस्रांणि स्वर्गे तिष्ठति भुमिदः(: [18] ।)
अछेत चानुमन्त(ा) च तान्येव नेरके[19] वसे(त) । [१] बहुभिर्व्वसुधा
भुक्ता राजभि[:] सगरादिभि(:) यस्य यस्य यदा भु

३६ मि(त)स्यै तस्य तदा (फ)लमिति ॥ (२) स्वहस्तो मम महाराज (श्री)
धरसेनस्य ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकितस्कन्दभटेनं[20] ॥ दूँचिर्व्विर[:] ॥
स २०० ५० २ वैश[ा]ख ब १० ५ (॥)

---

१ वांचो त्रिंशत्यधिकं २ वांचो द्वात्रिंशत्पादा ३ वांचो कूपस्थलीप्राप्ये. ४ वांचो अपरदक्षिण ५ वांचो तटयोः ६ वांचो त्रिंशदधिकं ७ वांचो स्थलीप्राप्ये ८ वांचो करं ९ वांचो राजकीया अने प्रक्षेपणीयं १० वांचो भूमिच्छिद्र ११ वांचो सरित्क्षितिअनेकालीनं १२ वांचो निसृष्टं १३ वांचो भुंजतः कृषतः कर्षयतः १४ वांचो नृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं. १५ वांचो भूमि, गच्छ, अने स्मद्दायो १६ वांचो पालयित १७ वांचो माच्छिन्द्यादाच्छिद्य. १८ वांचो भिर्महा १९ वांचो संयुक्तः २० वांचो क्तं २१ वांचो वेद २२ वांचो वर्ष २३ वांचो भूमि २४ वांचो आच्छेत्ता २५ वांचो नरके २६ वांचो भूमिस्तस्य २७ भिकृतं २८ द्द ते दूतकनुं टुंकुरुप छे

નં૦ ૪૨

ધરસેન ૨ જાનાં માળિયાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સંવત ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧–૭૨) વૈશાખ વદ ૧૫

આ લેખ તરફ પ્રથમ ૧૮૮૪ માં ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૬૦ માં મેં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું મુંબઈ ઇલાકામાં કાઠિઆવાડના સ્વસ્થાન જુનાગઢના માળિયા મહાલના મુખ્ય શહેર માળિયામાંથી[2] મળી આવેલાં કેટલાક તામ્રપત્રો ઉપરથી આ લેખ લખેલો છે. મૂળ પતરાંઓ જૂનાગઢના દરબારના હવાલામાં છે.

હરેક લગભગ ૧૧$\frac{૩}{૪}$"×૭$\frac{૩}{૮}$" ના માપનાં એવાં બે પતરાંઓ છે. અને તેની એક બાજુપર લેખ લખેલો છે. લેખના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ વાળી દીધેલા છે. અને આખો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પતરાંઓ ઠીક ઠીક જાડાં છે, પણ અક્ષરો ઉંડા હોઈ પાછળના ભાગમાં ચોખ્ખા દેખી શકાય છે. કોતરકામ સારૂં કરેલું છે, પરંતુ અક્ષરોની અંદર કોતરનારનાં ઓજારોનાં નિશાન હંમેશ મુજબ દેખાય છે. પહેલા પતરાની નીચે અને બીજાની ઉપરના ભાગમાં કાણામાંથી પસાર કરેલી કડીઓથી પતરાંઓ જોડેલાં છે. મારા જોવામાં આવ્યાં ત્યારે બન્ને કડીઓ કાપેલ હતી. એક કડી સાદી ત્રાંબાની છે તે $\frac{૩}{૧૬}$" જાડી અને ૧$\frac{૧}{૨}$" વ્યાસવાળી ગોળ છે. બીજી તેટલી જ જાડી પણ વલભી મુદ્રાઓની કડીઓ પ્રમાણે લંબગોળ છે. આના છેડા ઉપરથી ૧$\frac{૩}{૪}$"×૨$\frac{૧}{૮}$" વાળી લંબગોળ મુદ્રાથી બાંધેલા છે. આ મુદ્રામાં જરા ઉંડી સપાટીમાં ઉપડતી રીતે કોતરેલો જમણી બાજુ મ્હોવાળો નંદી છે જે વલભી મુદ્રાઓમાં સામાન્ય રીતે કોતરવામાં આવે છે. તેની નીચે બે આડી લીટીઓ કરી તેની નીચે શ્રીભટક્કઃ (શ્રીભટાર્કઃ) એટલે પ્રતાપી ભટાર્ક એમ લખેલું છે. બે પતરાંઓનું વજન ૩ પૌંડ ૧ ઔંસ છે. બે કડીઓ તથા મુદ્રાનું વજન ૧૨$\frac{૧}{૨}$ ઔંસ છે. અને કુલ વજન ૩ પૌંડ, ૧૩$\frac{૧}{૨}$ ઔંસ છે. અક્ષરોનું માપ $\frac{૧}{૮}$" અને $\frac{૩}{૧૬}$" વચ્ચે છે.

વલભી વંશના મહારાજા ધરસેન ૨ જાનો આ લેખ છેઃ તેમાં લખેલ શાસન વલભી એટલે કાઠીઆવાડમાં ગોહિલવાડ પ્રાંતના વળાસ્ટેટના હાલના મુખ્ય શહેર વળામાંથી કાઢેલું છે. સમય આંકડાઓથી આપેલો છે. તે સંવત્ ૨૫૨(ઈ.સ. ૫૭૧–૭૨)ના વૈશાખ (એપ્રીલ–મે) વદિ ૧૫ છે. આ લેખ કોઈ પણ પંથનો નથી. તેનો હેતુ ફક્ત મહારાજા ધરસેન ૨ જાએ એક બ્રાહ્મણને પંચ મહાયજ્ઞ ચાલુ રાખવા માટે અંતરત્રા ટોંભિગ્રામ, તથા વજ્રગ્રામ નામનાં ગામડાંઓમાં દાનમાં આપેલા જમીનની નોંધ કરવાનો છે.

૧ કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૧૬૪—૧૬૫ ફ્લીટ ૨ જુનાગઢથી નૈરૂત્ય ખુણામાં આશરે ૨૩ માઈલ ઉપર ઉત્તરમાંના માળિયા મીઆણાથી જુદું પાડવાને આને માળિઆ હાટીના પણ કહે છે.

अक्षरान्तरं

पहेलुं पतरूं

१ ॐ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलस[म्]पन्नमण्ड-
लाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः

२ प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः-
परममाहेश्वरः श्रीसेनापति-

३ भटार्कः [॥] तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनत पवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रु-
चुडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्ति दीधितिर्दी-

४ नानाथ कृपणजनोपजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्या-
नुजस्तत्पादप्रणामप्रशस्ततरविमल-

५ मणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यस्थापद्धतिरखि-
लभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना-

६ स्वयमुपहितराज्याभिषेकः महाविश्राणानावपूतराज्यश्रीः परममाहेश्वरो महाराजद्रो-
णसिंहः सिंह इव [॥] तस्यानुजस्वभुज-

७ बलापराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रा-
र्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्र-

८ णयिनां यथाभिलषित कामफलोपभोगदः परमभागवतः श्रीमहाराज ध्रुवसेनस्तस्या-
नुजस्तच्चरणारविंदप्रणितप्र-

९ विधौताशेषकल्मषः सुविशुद्धभ्य [स्व] चरितोदकप्रक्षालितसकलकलिकलङ्कः
प्रसभनिर्जितारातिपक्षप्रथितमहिमा

१० परमादित्यभक्तः श्रीमहाराजधरपट्टस्तस्यात्मजस्तत्पादसपर्य्यावाप्तपुण्योदय[ः]
शैशवात्प्रभृतिखड्ग द्वितीयबाहुरे-

११ व समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्[त्]वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति
चूडा रत्नप्रभासंसक्तसव्य[व्य]पा-

१२ दनखरश्मिसंहति[:] सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जना-
दन्वर्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्य-

१३ गाम्भीर्य बुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशांकाद्रि [द्रि] राजोदधित्रिदशगुरुधने[शा]-
नतिशयाना[नो] भयप्रदानपॅरतया तृणव-

---

१ मूળ પતરા ઉપરથા ૨ ઇ. અ. વા. ૧૫ પા ૧૮૭ મે આપેલા આ જ મહારાજાનું ઝરનું દાનપત્ર આંહી વધારે સારો પાઠ આપે છે—प्रशास्ततरविमलमौलिमणिर् ३ वांचो अवबोद्धा ४ આત્ ભૂલી જવાયો હતો અને પાછળથી તેની જગ્યા કરતાં જરા ઉંચો ઉમેરવામાં આવેલ છે. ૫ ઝરના દાનપત્રમાં આંહી नतिशयानः शरणागतअभयप्रदान એમ પાઠ છે.

१४ दपास्ताशेषस्वकार्यफलः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे-
श्वरः श्रीमहारा-

१५ जगुहसेनः [॥] तस्यसुतस्तत्पादनखमयूखसंताननिर्वृत्तजाह्नवीजलो[ौ]घ-
विक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशत-

१६ सहस्रोपजीव्यभोगसंपत्‌रूपलोभादिवाश्र[श्रि]तस्सरसमाभिगामिकैर्गुणैः सहज-
शक्तिशिक्षाविशेषविस्मा-

१७ पिताखिलधनुर्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयित्वा धर्म्म्य[र्म्म]दाया-
नमपाकर्त्ता

१८ प्रजोपघाटकारिणामुपप्लवानाम् दर्शयित्वा श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहत्ताराति-

पतरूं बीजुं

१९ पक्षलक्ष्मीपरिक्षोभदक्षविक्रमः क्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः महाराज-

२० श्रि(श्री) धरसेनः कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिक महत्तरचाटभटध्रुवा-
धिकरणिकदण्डपाशिक-

२१ राजस्थानीयकुमारामात्यादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानकान् समाज्ञापयत्यस्तु वः
संविदितं यथा मया माता-

२२ पित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये अन्तर-
त्रायां शिवकपद्रके वीरसेन-

२३ दन्तिकप्रत्ययपादावर्त्तशतं एतस्मादपरतः पादावर्त्तः पञ्चदश तथा अपरसीम्नि
स्कम्भसेनप्रत्ययपादावर्त्तशतं विंशाधिकं[1]

२४ पूर्व्वसीम्नि पादावर्त्तदश डोम्भिग्रामे पूर्व्वसीम्नि वर्द्धकिप्रत्ययपादावर्त्त नवति[ः]
वज्रग्रामेपरसीम्नि ग्रामशिखरपादावर्त्तशतं

२५ वी(?)कि(?)[4] दिन्नमहत्तरप्रत्यया अष्टाविंशति पादावर्त्तपरिसरा वापी ।
भुम्भुसपद्रके कुटुम्बि(म्बि) बोटकप्रत्यया[च]पादावर्त्तशतं

२६ वापी च । एतत्सोद्रङ्गं सोपरिकरं सवातभूतधान्यहिरण्यादेयं सोत्पद्यमानविष्टी-
[ष्टि]कं समस्तराजकीयानाम

---

१ ઝરના દાનપત્રમાં આંહી परिभोग પાઠ છે. ૨ આ વિસર્ગ ઉપરના સ્થાને લીધે જરા નીચે લખવામાં આવેલ છે. ૩ આ દશ અક્ષરો પ્રથમ કાંઈ કોતર્યું હતું તેના ઉપર ફરીથી કોતર્યા છે. ૪ આ બન્ને અક્ષરોના સ્વર ચોખ્ખા છે, પણ વ્યજનો શંકાવાળા છે. ત્રાંબામાં કાંઈક દોષ હોવાથી વ્યંજન કોતરેલા નથી.

२७ हस्तप्रक्षेपणीयं भूमिच्छिद्रन्यायेन उज्झतनिवासी [सि] वाजसनेयी[यि] कण्ववत्ससगोत्रब्राह्मणरुद्रभूतये बलिचरुवैश्व-

२८ देवाग्निहोत्रातिथि पञ्चमहायाज्ञिकानां क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णव-सरित्क्षितिस्थितिसमकालीनं पुत्रपौ-

२९ त्रान्वयभोग्यं उदकसर्गेण निसृष्टं[।] यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वा

३० न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्त्तितव्यम् [।] (आ) गामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरम् मानुष्यं सामान्यं च भूमि-

३१ दानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च[।] यश्चैनमाच्छि-द्यादाच्छिद्यमानं वानु-

३२ मोदेत स पञ्चभिर्महापातके(:)[1] ॥ सोपपातकै[:][2] ॥ स(सं)युक्तस्स्यादि-त्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ (।)

३३ षष्टिं[3] वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्टति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च[4] । तान्ये-व नरके वसेत् ॥ पूर्वदत्तं

३४ .... द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर ॥ (।)मही[म्]महिमतांश्रेष्ठ[5] ॥ दानाच्छ्रेयोनुपालनम् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता

३५ .... .. राजभिस्सगरादिभिः ॥ (।) यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलमितिः[6] । (॥) लिखितं[7] स[आ]न्धिविग्रहिक स्कन्दभटेन ॥

३६ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य ॥ दू चिर्ब्बिर[:] सं २००, ९०, २, वैशाख व १०, ५ [॥]

१,२, આ બન્ને જગ્યાએ વિસર્ગને બદલે વિરામચિહ્ન કોતરેલ છે. ૩ છંદ અનુષ્ટુપ શ્લોક આ અને પછીના બન્ને શ્લોકમાં. ૪,૫, બન્ને જગાએ વિરામચિહ્નની જરૂર છે. ૬ વાંચો इति ૭ ઉમેરો शासनम् ૮ એટલેકે दूतकः

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! વલભી(નગર)માંથી[1]—બળથી શત્રુઓને નમાવનાર, મૈત્રકોનાં અતુલ બળવાન્ મહાન્ સૈન્યો સાથે અનેક યુદ્ધોમાં યશ પ્રાપ્ત કરનાર, અને પ્રતાપથી વશ કરેલા અને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અનુરાગથી અનુરક્ત મૌલભૂત અને મિત્રની શ્રેણિના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમ માહેશ્વર શ્રીસેનાપતિ[2] ભટાર્ક હતો.

(લી.૩) તેનો પુત્ર, જેનું શિર તેના ચરણુની રક્ત રજમાં નમન કરવાથી પવિત્ર થયું હતું, જેના પદનખની પંક્તિનાં કિરણો તેને શિર નમાવતા શત્રુઓના ચૂડામણિનાં રત્નોની પ્રભા સાથે ભળતાં, (અને) જેની લક્ષ્મી દીન, અનાથ અને કૃપણ જનોનું પાલન કરતી તે પરમ માહેશ્વર (મહેશ્વરનો પૂજક) શ્રી સેનાપતિ ધરસેન (૧) હતો.

(લી.૪) તેનો અનુજ, જેનો ચૂડામણિ તેના ચરણને નમન કરવાથી પ્રથમ કરતાં અધિક પ્રકાશવાળો થયો હતો, જે મનુ આદિ મુનિઓએ કરેલા વિધિ અને વિધાનનું પાલન કરતો, જે ધર્મરાજ (યુધિષ્ઠિર)જેમ સદાચારના માર્ગમાં પરાયણ હતો, જેનો અભિષેક અખિલ ભૂમંડળના પરમ સ્વામિથી જાતે જ થયો હતો, (અને) જેની રાજ્યશ્રીનો યશ તેના મહાન્ દાનથી પવિત્ર થયો હતો તે સિંહ સમાન પરમ માહેશ્વર મહારાજ દ્રોણસિંહ હતો.

(લી. ૬) તેનો અનુજ, જે નિજ ભુજના પરાક્રમથી શત્રુઓના માતંગોની સેનાનો એક વિજયી હતો, જે શરણાગતનો આશ્રય હતો, જે શાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વનો બોધ આપતો, અને જે કલ્પતરૂ[3] સમાન મિત્રો અને પ્રણયિજનોને ઇચ્છિત ફળ આપતો તે પરમ ભાગવત મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેન (૧) હતો.

(લી.૮) તેનો અનુજ, જેના સર્વ પાપ તેના ચરણકમળને પ્રણામ કરી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેનાં અતિશુદ્ધ કૃત્યોના જળથી કલિયુગનાં સર્વ કલંક ધોવાઈ ગયાં હતા, અને જેણે બળથી શત્રુપક્ષનો મહિમા હરી લીધો હતો તે પરમાદિત્ય ભક્ત શ્રી મહારાજ ધરપત્ત હતો.

(લી. ૧૦) તેનો પુત્ર, જેણે તેના ચરણની સેવાથી પુણ્યની વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી: જેને બાળપણથી તરવાર બીજા કર સમાન હતી,[4] જેનું બળ નિજ શત્રુઓના સમદ માતંગોનાં કપોળ ઉપર કરથી પ્રહાર કરી પ્રકાશિત થયું હતું, જેના પદનખની રશ્મિ તેના પ્રતાપથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, જેણે સકળ સ્મૃતિથી નિર્માણ થએલા માર્ગનું યોગ્ય પરિપાલન કરી નિજ પ્રજાનાં હૃદય અનુરંજી રાજશબ્દ સત્ય અને ઉચિત કર્યો હતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં, સ્મર, ઈન્દુ, અદ્રિરાજ (હિમાલય), સાગર, દેવોના ગુરૂ (બૃહસ્પતિ) અને ધનેશ કરતાં અનુક્રમે અધિક હતો, જે શરણાગતને અભયદાન દેવામાં પરાયણ હોવાથી નિજ સર્વ કાર્યોનાં ફળ તૃણવત્ લેખતો, અને જે અખિલ ભૂમંડળનો સાક્ષાત્[5] આનન્દ હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીમહારાજ ગુહસેન હતો.

(લી. ૧૫) તેનો પુત્ર, જેનાં સર્વ પાપ તેના પિતાના પદનખની રશ્મિના પ્રસારથી બનેલી જાન્હવી નદીના જળના પ્રવાહથી ધોવાઈ ગયાં છે:—જેની સંપદ (લક્ષ્મી) લક્ષ અનુરાગીઓનું પાલન કરે છે, જેનું, સર્વ આકર્ષક ગુણોએ જાણે તેના રૂપના અભિલાષથી (અને) મોહથી, અવલંબન કર્યું છે, જે સર્વ ધનુર્ધરોને નૈસર્ગિક બળ અને શિક્ષાથી (અભ્યાસથી) પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાની વિશેષતાથી વિસ્મય પમાડે છે, જે પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન રક્ષે છે, જે નિજ પ્રજાને પીડા

---

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૧૯માં મહારાજા ધરસેન કુશળ હોઈને આજ્ઞા કરે છે તેની સાથે છે. ૨ સેનાનો પતિ તે લશ્કરી હોદ્દો છે. ૩ બધી અભિલાષા પૂરનાર ઇન્દ્રના સ્વર્ગમાંનું ઝાડ ૪ અથવા કદાચ બાળપણથી બન્ને હાથે તલવાર ફેરવી શકતો એમ પણ અર્થ હોય. ૫ પગે ચાલનાર

કરનારાં દુ:ખને હરે છે; જે શ્રી અને સરસ્વતીના એકત્ર નિવાસનો પુરાવો છે, જેનો પ્રભાવ શત્રુગણની લક્ષ્મીને સંતાપવામાં દક્ષ છે; (અને) જે પરંપરાથી પ્રાપ્ત કરેલી વિમળ રાજ્યશ્રી સંપન્ન છે, તે પરમ માહેશ્વર મહારાજ શ્રીધરસેન (૨) કુશળ હાલતમાં સર્વ આયુકતક, વિનિયુક્ત, દ્રાઙ્ગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, ધ્રુવાધિકરણિક, દણ્ડપાશિક, રાજસ્થાનીય, કુમારામાત્ય, આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છેઃ—

(લી. ૨૧) તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં મારાં ઈચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, ઉન્નતના વાસી, વાજસનેયિ–કણ્વ સબ્રહ્મચારી અને વત્સ ગોત્રના બ્રાહ્મણ રૂદ્રભૂતિને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, નદીઓ, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્ર અને પૌત્રોના ઉપભોગ માટે અન્તરત્રા ગામમાં, શિવકપદ્રક કહેવાતા પાદરમાં વીરસેન હન્તિકની માલિકીની ૧૦૦ પાદાવર્ત ભૂમિ, (અને) આની પશ્ચિમે ૧૫ પાદાવર્ત; વળી પશ્ચિમ સીમામાં સ્કમ્ભસેનની માલિકીનાં ૧૨૦ પાદાવર્ત (અને) પૂર્વે સીમામાં ૧૦ પાદાવર્ત;—ડોમ્ભિગ્રામમાં પૂર્વસીમામાં વર્ધકિની માલિકીનાં ૯૦ પાદાવર્ત;–વજગ્રામમાં પશ્ચિમ સીમામાં સર્વથી ઉંચા ભાગમા ૧૦૦ પાદાવર્ત અને મહત્તર વીકિદિન્નની માલિકીનો ૨૮ પાદાવર્ત વિસ્તારનો વાપી; (અને) ભુમ્ભુસપદ્રકનામના પાદરમાં લોટક ખેડૂતની માલિકીનાં ૧૦૦ પાદાવર્ત અને એક વાપી;—આ સર્વ ઉદ્રંગ અને ઉપરિકર સહિત, વાત, ભૂત, અન્ન, સુવર્ણ, આદેય સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હકસહિત, (અને) રાજપુરૂષના હસ્તપ્રક્ષેપણ મુકત, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી મારાથી, પાણીના અર્ઘથી અપાયું છે.

(લી. ૨૯) આથી આ માણસ જ્યારે બ્રહ્મદેય અનુસાર ઉપભોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, અથવા ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે તેમાં કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(લી. ૩૦) અને આ અમારા દાનને અમારા વંશના ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે, અને ભૂમિદાનનું ફળ (દાન કરનાર અને તે રક્ષનારને) સામાન્ય છે એ મનમાં રાખી અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું જોઇએ. અને જે આ દાન જપ્ત કરશે અથવા તેની જપ્તિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાપ અને અન્ય અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

(લી. ૩૨) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે—ભૂમિ દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, (પણ) દાનજપ્ત કરનાર અને (જપ્તિમાં) અનુમતિ આપનાર તેટલાજ વર્ષ નર્કમાં વસે છે! નૃપોમાં ઉત્તમ હે યુધિષ્ઠિર! દ્વિજોને આપેલી ભૂમિનું સંભાળથી રક્ષણ કર; (ખરેખર) દાનનું રક્ષણ દાન કરવા કરતાં અધિક છે! સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે; જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તે તેનું રક્ષણ કરે તો તેને તે સમયનું (આ હમણાં કરેલાં દાનનું) ફળ છે!

(લી. ૩૫) સાંધિવિગ્રહિક સ્કન્દભટથી આ દાનપત્ર લખાયું છે. (આ) મારા મહારાજ શ્રી ધરસેનના સ્વહસ્ત છે. દૂતક ચિર્બિર છે. સંવત્ ૨૫૨, વૈશાખ વદિ. ૧૫.

નં૦ ૪૩

ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

આ લેખ દરેક ૧૨.૫ ઈંચ×૮.૫ ઈંચના માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલો છે. હમ્મેશ મુજબ ચિહ્નો અને લેખવાળી મુદ્રા સહિત જમણી બાજુની કડી તેની યોગ્ય જગ્યાએ છે. લિપિ, નીચે આપેલાં ધરસેનના દાનપત્રમાં છે, તેના જેવી છે.

પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે તથા કાટ લાગેલો નથી. પરંતુ શોધી કાઢનારે તે સાફ કર્યા હોય એવું લાગે છે.

કોતરકામ ઘણું જ ખરાબ અને મલીન છે. इ અને ई માં ભેદ રાખ્યો નથી. ऊ ને બદલે ઘણી વાર उ લખેલો છે. घ્ર ની પહેલા ॒ ની નિશાની કરી નથી. અને વિસર્ગ, અનુનાસિક, તથા આ ઘણી વાર છોડી દીધેલા છે અથવા ખોટે ઠેકાણે મૂકેલા છે, તે સિવાય જોડણીમાં અસંખ્ય ભૂલો છે અને કેટલોક ભાગ ખાલી રહેલો છે.

અશુદ્ધિમાં આ પતરાંઓ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં શિલાદિત્ય ૫ માનાં પતરાંઓને મળતાં આવે છે. સંસ્કૃત ભાષા પણ શુદ્ધ નથી. કેટલાક શબ્દોની જાતિનું ચોક્કસપણું તથા व ને બદલે વધારે પ્રમાણમાં થતો ज्ञ નો ઉપયોગ બતાવે છે કે લેખક સંસ્કૃત કરતાં પ્રાકૃત ભાષા સાથે વધારે પરિચય ધરાવતો હતો.

વંશાવળીમાં કાંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી. પરંતુ તારીખ–સંવત્ ૨૫૨ ની વૈશાખ વદિ ૧૫ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જાણવા જેવી છે. કારણ કે, ધરસેનના પિતા ગુહસેનનો જાણવામાં આવેલો છેલ્લો લેખ સંવત ૨૪૮ નો છે. અને આથી પિતાના મૃત્યુ તથા પુત્રના રાજ્યારોહણ વચ્ચેનો સમય ચાર વર્ષનો થાય છે.

દાનની વસ્તુઓમાં, સૂર્યદાસ નામના ગામમાં એક ક્ષેત્ર તથા વાવ, તથા જોતિપદ્રક અને લેશુદક ગામોમાંના વધારાનાં બે ક્ષેત્રો છે.

ધરસેન ૪ થા નાં ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રો પ્રમાણે, આ ક્ષેત્રોનું માપ ફૂટ ' પાદ ' થી આપ્યું છે; " खट्टखट्टावन्थित " નવીન તથા મારાથી ન સમજી શકાય તેવો શબ્દ છે.

દાન લેનારાઓ શાણ્ડિલ્ય ગોત્રના દ્રુશા તથા ષષ્ઠિ નામના બે બ્રાહ્મણો છે. તેઓ, હાલમાં ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ, સામવેદની છંદોગ્ય કૌથુમી શાખાના શિષ્યો હતા. કાશ્મીરના ગ્રંથોમાં બ્રાહ્મણોના નામ તરીકે ' ષષ્ઠિ ' શબ્દ વાપરેલો છે. ' द्रुश ' સંસ્કૃત નથી, કદાચ તે દેશી ઉપનામ હોય.

આ લિસ્ટમાં વર્ત્મપાલ અને પ્રતિસરક એ બે અધિકારીઓનાં નામ આપ્યાં છે. આ અધિકારીઓ પ્રથમના લેખોમાં બતાવ્યા નથી. ' વર્ત્મપાલ ' નો અર્થ ' માર્ગરક્ષક ' એવો થાય છે, અને કદાચ તે રસ્તા ઉપર ચોરીઓ થતી અટકાવવા રાખેલો ચોકીદાર હોય. આધુનિક સમયમાં પણ કાઠિઆવાડ અને રાજપૂતાનાના રસ્તાઓનું, બે ત્રણ કોસને અંતરે ઝુપડાંઓમાં રહેતા આવા ચોકીદારોથી રક્ષણ કરવામાં આવે છે. ' પ્રતિસરક ' નો અર્થ સામાન્ય ચોકીદાર થાય છે અને ગામડાંઓમાં રાખવામાં આવતા રાત્રિના ચોકીદારને માટે વપરાયો લાગે છે.

[1] ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૬૮ જી. બ્યુહ્લર.

अक्षरान्तर

१ ओं स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणातामित्राणामैत्रकाणामतु[ल]बलसंपन्नमण्डलाभो-
गसंसक्तसप्रहारशतलब्धप्रतापः प्र-

२ तापो(प)नतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितनुरगनुरक्तमौलभृत–मित्रश्रेणीबलावप्तरजश्रीः
परममहेश्वरः श्रीसेनापतिभटर्क

३ स्तस्य सुतस्तत्पदरजोरुणावनतपवित्रीकृताशिरा शिरोवनतश्शत्रुचूडमणिप्रभाविच्छु-
रितपादनखपक्तिदीधितिर्दीनानाथकृ-

४ पणजनोपजीव्यमनविभव **परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यनुज** त्यपद-
पणामप्रशस्ततरविमलमौलिमणि-

५ र्म्मन्वदिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापधतिरखिल-
भुवनमण्डलाभोगे[क]स्वमिना पर-

६ मस्वमिना स्वयमुपहित रज्यभिशेको महाविश्रगनावपूतराजश्रीः **परममाहेश्वर
महाराजाश्रीद्रोणसिंहः** सिंह इव

७ तस्यनुजः स्वभुजवलपराक्रमेण परगजघटनीकनामेकविजयी शरणेशिणा शरण-
मवबोध्या शस्त्रार्थतत्वा-

८ ना कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिना यथाभिलशितफलोपभोगदः **परमभागवतः महा-
रजध्रुवसेनस्तस्यानुजः**

९ स्तचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेशकल्मशः सुविशुधस्वचरितोदकक्षालितासकल-
कलिकलंकः प्रसभनिर्जिता-

१० रतिपक्षप्रथितमाहिमा **परमादित्यभक्तः श्रीमहाराजधरपट्टस्तस्यात्मजस्तत्पाद-**
सपर्य्यावाप्तपुणोदयः शैशवत्पभृति खड्गद्वि-

११ तीयबहुरेव समदपरगजघटास्फौटनप्रकाशितसत्वनिकशस्तत्प्रभावप्रणतारतिचूड-
रत्नप्रभसंसक्तसरव्यपादनखरश्मि-

पं. १ पतरांओमां दीर्घ तथा ह्रस्व "व"ओनो तफावत जाळववामां आव्यो नथी. वांचो प्रणता-
मित्राणां; संप्रहार.° पं. २ वांचो पार्जितानुरागानु, वाप्तराज्यश्रीः; माहेश्वरः; भट्टार्क. पं. ३ वांचो त्पाद; शिराः; शत्रु
पदेलानो १ उडाडी नांखो. वांचो चुडा; पङ्क्ति पं. ४ वांचो जीव्यमानविभवः; स्तस्यानुजः; तत्पादप्र. पं. ५ वांचो
र्म्मन्वादि; पद्धति; स्वामिना पं. ६ वांचो स्वामिना; राज्याभिषेक; राज्यश्रीः; माहेश्वरः महाराज पं. ७ वांचो
तस्या; ब, घटानीका; शरणैषिणां वोद्धाशा पं. ८ वांचो नां; हृत्प्रणयिनां; लषित; महाराज; पंक्तिना छेडानो विसर्ग
उडाडी नाखो पं. ९ वांचो स्तच्चरणा; ताशेष; सुविशुद्ध; क्षालित ल्मषः. पं. १० वांचो राति; परमादि;
महाराज, पुण्यो; शैशवात्प्र. पं. ११ वांचो बाहु; स्फोटन; सत्त्वनिकष; तारातिचूडा; प्रभा सव्य.

१२ संहति सकलस्मृतिपिणीतमार्गसंम्यक्परिपालनप्रजहिदयरजनादद्वर्त्थराजशब्दो रु-
[प]कांतिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुधिसंपद्भि

१३ स्मरशशाङ्कद्रिराजोदधितृदशगुरुधनेशानतिशयान शरणागतामयप्रदानपरतया तृण-
वदपास्ताशेषस्वकार्य्यफल प्र-

१४ र्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहिदय पदचारीव सकलभुवनमण्डला-
भोगप्रमोदः परममा-

१५ हेश्वर श्रीमहाराजगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पदनखमयुखसंतननिपृतजन्हवीजलौघ-
विक्षालिताशेशक-

१६ ल्मश प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यभोगसंपत रुपलोभादिवश्रितः सरसमाभिगमिकै-
र्ग्गुणै सहजशक्ति-

१७ शिक्षाविशेशविस्मपिताखिलधनुर्धरः ... ... प्रथमनरपतिसमतिसृष्टनाम-
नुपालयिता ... ... धर्म्म-

१८ दायानामपकर्ता

पतरूं बीजुं

१ प्रजोपघतकरिणामुपप्लवान दर्शियिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सं(ह)
तारातिपक्षल-[10]

२ क्ष्मीपरिक्षोभदक्षविक्रम क्रमोपसप्रसविमलपार्त्थिवश्रीः परममाहेश्वरोः महा-
राजश्रीधरसेन

३ × कुशलि सर्व्वानेवायुक्तकद्राङ्गिकः महतरचटभटध्रुवाधिकरणिकदण्डपशिक-
भोगाधरणिकशौ-[11]

४ ल्किकवर्त्मपलप्रतिसरकराजस्थानीयकुमारमात्यदीनन्याछ यथासबध्यमानका समा-
ज्ञापयत्यस्तु वस्सं

५ विदितं यथा मया मत्तापित्रोः पूण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिक यथाभिलशित-
फलावासयेः=सुर्य्यदासग्रामे दक्षि-

६ णपूर्वसीम्नि पदावर्त्तशतद्वयः वापी च जोतिपद्रकग्रमे उत्तरपूर्वसीम्नि क्षेत्रपादा-
वर्त्तशतद्वयः विंशोत-

७ रः लेश्रुदकग्रामे खद्वखट्टावस्थितपादावर्त्ता ८ पञ्चात्रिशः एतसोदृङ्गं सोपरिकरं
सवातभूतधानहिरण्या-

पं. १२ वांचो संहतिः; प्रणीत; सम्यक्; प्रजाहृदयरंजनादन्व; रूप; बुद्धिसंपद्भिः. पं. १३ वांचो क्षांबरः; त्रिदश, धनेशा; शयानः, फलः प्रा. पं. १४ वांचो विद्वत्सुहृत्प्र; हृदयः पादचारीव. पं.१५ वांचो त्पाद; मयूखस. तानांब-सृतजा;—ताशेष. पंक्ति १६ वांचो ल्मषः; मानभोगसंपद् रूपलोभादिवा, सरभसभा; भिगामि; णौः. पं. १७ वांचोविशेषविस्मा; सृष्टा.पं. १ वांचो पघातका; प्लवानांदर्शी; राति. पं. २ वांचो दक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्त माहेश्वरो पछीनुं विसर्ग उडाडी नाखो पं. ३ वांचो द्राङ्गिकमहत्तरचाट; दण्डपाशिक. पं. ४ वांचो वर्त्मपाल; रामात्यादीनन्यांश्च; कान्समा. प. ५ वांचो माता, पुण्या; भिलषित; आर्य्यदास होवानो संभव छे.

८ देयः सोत्पद्यमानविष्टिकः समस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं भूमिच्छिन्द्रना-
येन=शाण्डिल्य-

९ सगोत्रच्छदोगकौथुमसब्रह्मचारिब्राह्मणदुशाय तथा ब्राह्मणपष्ठये ॥ बलि-
चरुवैश्वदेवाग्निहोत्रा-

१० तिथिपचमहायज्ञिकाना क्रियाना समुत्सर्प्पणात्थमाचन्द्रार्काण्णवसारिक्षितिसम-
कालीन पूत्रपौत्रान्व-

११ यभोग्य उदकसर्गेण ब्रह्मदेय निसिष्ट यतो- सोचितायाब्रह्मदेयस्थित्या भुजतः
कृशत कर्शयतः

१२ प्रदिशतो व न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्त्तितव्यमगामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वशजैरनित्यान्यैश्व-
र्य्याणस्थिर मानुश्य सामान्यच

१३ भूमिदानफलमवगछद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यच्छ यश्चैनमाच्छिद्या-
द्दाच्छि-

१४ [द्य] मान वानुमोदेत स पंचभिर्म्महापातकैः सोपपातकैः संयुक्त स्यादिरयुक्त-
च भगवता वेदव्यासेन व्यास्येन

१५ षष्ठिवर्षसहस्राणिस्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।]आच्छेता चानुमता च तानेव नरके
वसेत [॥]पूर्व्वदता द्विजातिभ्यो

१६ यत्नद्रक्ष युधिष्ठिर महीमहांमता श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनम् । यानीहि दारिद्रभयान्न-
रेन्द्रैर्द्धनानि ध-

१७ र्म्मायतनीकृतानि निर्म्माल्यवातप्रतिमानि तानि को नाम साधु पुनराददीत लिखि-
तस्सद्धिविग्रहा-

१८ धिकृतस्कन्दभटेन= स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य ॥ दू= चिम्बिर
सं २५२ वैशाख ब १५

पं.८ વાંચો વિસર્ગને બદલે અનુસ્વાર; च्छिद्र न्यायेन. પં. ९ વાંચો च्छन्दोग. પં. १० વાંચો पञ्च; यज्ञादीनां क्रियाणां; कालीन પં. ११ વાંચો भोग्यमु; देयं; ष्टं; यतोस्यो; भुञ्जतः; कृषतः; कर्षयतः. પં. १२ વાંચો वा; मागामि; द्वंश;श्वर्याण्यस्थिरं; मानुष्यं सामान्यं. પં. १३ વાંચો मवगच्छद्भिः; द्दायो व्यश्च; माच्छिन्द्या; व्यासेन પં. १४ વાંચો मानयुक्तः. પં. १५ વાંચો षष्टिं; तिष्ठति; छेत्ता; मन्ता; तान्येव; वसेत्; दत्तां. પં. १६ વાંચો यत्नाद्र; युधि; महीमतां यानीह; પં. १७ વાંચો वान्त; साधुः; न्धिविग्रहा. પં. १८ વાંચો चिम्बिरः; वैशाख.

નં૦ ૪૪

ધરસેન ૨ જાનાં બંટીયાવાળાં તામ્રપત્રો

ગુ. સં. ૨૫૭ વૈ. વ. ૧૫

બંટીયાના માસ્તરે આ તામ્રપત્રોની પ્રતિકૃતિ ૧૯૦૪ માં વોટસન મ્યુઝીયમમાં મોકલી હતી. અસલ તામ્રપત્રો મળી શક્યાં નથી. પતરાંઓનું માપ આશરે ૧૨"×૮" છે અને તેમાં ૧૭ અને ૧૫ પંક્તિઓ છે. આ જ રાજાનાં એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૮૦ એ પ્રસિદ્ધ થએલાં તામ્રપત્રો ને આ બહુ અંશે મળતાં આવે છે.

શરૂવાતમાં વલભીનું નામ આપેલ છે, જ્યાંથી દાન આપેલ છે. પછી ભટ્ટાર્કથી માંડીને દાન આપનાર ધરસેન બીજા સુધીના રાજાઓની વંશાવલિ આપેલ છે.

જે બ્રાહ્મણને દાન આપવામાં આવેલ છે તેનું નામ દેવદત્ત છે. તેનું ગોત્ર શાંડિલ્ય છે અને તે મૈત્રાયણિ શાખાનો છે

દાનમાં આપેલું ગામ ભટ્ટકપત્ર છે અને સુરાષ્ટ્રમાં કૌન્ડીન્યપુરની ઉત્તરમાં આવેલું છે.

સુલેહ અને લડાઈ ખાતાના અધિકારિ સ્કન્દભટે દાન લખેલું છે અને દૂતક ચિબિર નામે છે.

દાન આપાયાની તિથિ સં. ૨૫૭ ના વૈશાખ વદિ ૧૫ અમાવાસ્યા છે અને તે દિવસે સૂર્યગ્રહણ હતું.

ધરસેન ૨ જાનાં પ્રાપ્ત તામ્રપત્રોમાંના સં. ૨૫૨ અને સં. ૨૬૯ ની વચ્ચેનું આ સં. ૨૫૭ નું તામ્રપત્ર તે મોટો ગાળો અમુક અંશે ટુંકો કરે છે.

તે દિવસ સૂર્યગ્રહણ હતું, એ હકીકત પણ ખાસ આ સંવતની શરૂવાત ચોક્કસ કરવામાં ઉપયોગી થાય, એવો સંભવ છે.

રો. મ્યુ. રી. ઈ. સ. ૧૯૨૫-૨૬ પા. ૧૩ ડી. બી. દીસ્કલકર

નં० ૪૫

ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત્ ૨૫૯ ચૈત્ર વદિ ૨

હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં વલભીનાં ત્રણ દાનપત્રોમાંનું પ્રથમ દાનપત્ર વલભીનાં ખંડેરોમાંથી જૂની ઇંટો ખોદતાં કોળીઓને મળ્યું હતું. મને તે ૧૮૭૫ ના જાનેવારીમાં મળ્યું હતું.

ધરસેન ૨ જાનું દાનપત્ર ૯¾ ઇંચ×૧૬¾ ઇંચનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. મુદ્રા સાથેની કડીઓ અર્ધી બળથી તોડેલી અને અર્ધી કાપેલી છે; તેથી ડાબી બાજુની કડીની આસપાસમાં પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં, અર્ધ ગોળ પતરાંના કકડાઓ નાશ પામ્યા છે. આ અકસ્માતને લીધે બીજા પતરાની પહેલી પંક્તિઓના કેટલાક અક્ષરો બહુ ઝાંખા અને અસ્પષ્ટ છે, જે એક મહદ્દર્શક કાચથી જોઈ શકાય છે. બીજા પતરાનો જમણી બાજુએ નીચેનો એક કકડો પણ નાશ પામ્યો છે. મને મળ્યાં ત્યારે બન્ને પતરાં પર રેતી તથા કાટ લાગેલાં હતાં, અને ચૂનાના પાણીમાં ઘણો સમય રાખવાથી તે સાફ થયાં. તેમ છતાં પહેલું પતરૂં સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવું નથી, અને ફોટોગ્રાફ લેવા માટે પણ નકામું છે. બીજાનો ફોટોગ્રાફ સારો આવે છે.

પતરાં પરના અક્ષરો ગુહસેનની જેમ ગોળાકારના અને પાતળા છે. દાનપત્રની તારીખ એક 'વિજયી છાવણી' માંથી નાંખેલી છે. ગામનું નામ ખરાબ થઈ ગયું હોવાથી તે સ્થળ નક્કી થઈ શકાતું નથી. નામની શરૂવાત ભદ્રોપાટ્થી થાય છે.

વંશાવળીમાં નિયમ પ્રમાણે ભટારકથી ગુહસેનના પુત્ર ધરસેન૨ સુધીના રાજકર્તાઓની યાદી આપ્યું છે.

વલભીમાં આવેલો, આચાર્ય ભદંત સ્થિરમતિએ બંધાવેલો શ્રીબપ્પપાદનો મઠ દાનમાં આપેલો છે. હું ધારૂં છું કે, આ વિહાર હિવેનથ્સાંગે 'અર્હત્' "ઓચેલો" નો કહેલો છે તે જ છે. તેમાં શંકા નથી. તેણે આ મઠ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું છેઃ—

—"શહેર(વલભી)થી થોડે દૂર પ્રાચીન સમયમાં અર્હત્ ઓચેલો એ બંધાવેલો એક મઠ છેઃ ગુણમતિ અને સ્થિરમતિ નામના બોધિસત્ત્વોએ આજ સ્થળે પોતાનો નિવાસ રાખ્યો હતો. અને તેમણે પ્રખ્યાત થયેલા કેટલાક ગ્રંથો પણ આંહિ જ લખ્યા હતા.

આપણા લેખનો તથા હિવેનથ્સાંગે લખેલો સ્થિરમતિ વસુબંધુનો સુવિખ્યાત શિષ્ય હતો. અને તેણે પોતાના ગુરૂના લેખોની ટીકા લખી હતી એ નિર્વિવાદ છે.

દાનમાં બે ગામો આપેલાં છે—એક હસ્તવપ્ર-આહરણીમાં મહેશ્વરદાસેનક અને બીજું ધારાકેઠ સ્થલીમાં દેવભદ્રિપલ્લિકા. ધ્રુવસેન ૧ લાના સંવત્ ૨૦૭ ના પતરાંમાં 'હસ્તવપ્ર' 'હસ્તકવપ્ર' તરીકે આપેલું છે. અને તે હાલના હાથબ તરીકે ઓળખાવેલું છે. કર્નલ યુલે ત્યાર બાદ, હાથબને ગ્રીક અસ્ટકંપ્રોત માનેલું છે. મહેશ્વરદાસેનક કદાચ હાથબની નૈરૂત્યમાં આવેલું મહાદેવપુર હોય. ધરસેનના દાનમાં **हस्तवप्राहरण्याम्** એવો પાઠ ખોખ્ખો આપેલો છે, અને તેથી મારો સુધારો **हरण्यम्** અને 'આહરણી' એ કોઈ પ્રદેશનો ભાગ બતાવે છે, એ મતને પુષ્ટિ મળે છે,

[1] ઈ. એ. વો. ૬ પા-૯ ૭. બ્યુહ્લર.

દાન આપવાનો હેતુ, દરેક બૌદ્ધ મઠને આપવામાં આવતાં દાન પ્રમાણે, બુદ્ધ ભગવાનની પૂજાના ખર્ચ માટે, પૂજ્ય ભિક્ષુઓના કપડાં, ખોરાક તથા ઔષધ વિગેરેનો ખર્ચ, તથા મઠના સમારકામ વિગેરેનો ખર્ચ કરવા માટે છે.

દાનની તારીખ વિષે, હું હવે તે ૨૬૯ ચૈત્ર વદ ૨ વાંચું છું. બીજી નિશાનીના અર્થ માટે પંડિત ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીના મતને હું મળતો આવું છું. મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે, તેઓ પોતાની પાસેના કેટલાક ક્ષત્રપના સિક્કાઓની મદદથી, ૪૦ અને ૭૦ માટેની નિશાનીઓની મુશ્કેલી ઉકેલવામાં ફળીભૂત થયા છે.

જમીનનાં દાનોમાં ‘ દિવિર ’ અથવા ‘ દિવિરપતિ ’ નો ઇલ્કાબ હંમેશાં વપરાય છે, અને શાસનો ઘડનારા અધિકારીઓ માટે તે ખાસ વપરાય છે. એટલે દિવિરપતિ સ્કંદભટનો અર્થ મુખ્ય કારકુન અથવા સેક્રેટરી સ્કંદભટ ’ થાય છે. આ શબ્દની સંસ્કૃત વ્યુત્પત્તિ શોધી શકયો નથી. ખીલા આકારના લેખોમાં આવે છે તે પર્શીઅન ‘ દિપિ ’ “ લખાણ ” સાથે તે શબ્દનો સંબંધ કદાચ હોય.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति विजयस्कन्धावारा(त्) भद्रोपात्त-वास[कान्] प्रस[भप्रणतामित्राणां मैत्र-काणा*]मतुलबलसपत्नमण्ड[ला]भोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्ध[प्रताप प्रता]-

२ [पोपनत]दानमानार्जवोपार्जितानुरागानु[रक्तमौल]भृत [मित्र] श्रेणीबला-वास परममाहेश्वरः श्रीसेनापती भटार्कस्तस्य सुत [स्तत्पा] दरजो [रु] ण-

३ नतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्ति दीधितिः दीनानाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः परममा-

४ हेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनः तस्यानुज[स्तत्पाद]प्रणामप्रशस्ततरविमलमणि-र्म्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्मराज इवविनयविहित

५ व्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहित-राज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराज्यश्रीः परममाहे-

६ श्वरः महाराजश्रीद्रोणसिङ्ह सिङ्ह इव तस्यानुजस्स्वभुजबलपराक्रमेण परगज-घटानिकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा

७ शास्त्रार्थतत्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलभोगदः परम-भागवतः महाराजश्रीध्रुवसेनस्तस्यानुजः

८ [तच्च]रणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषःसुविशुद्धस्स्वचरितोदकप्रक्षालिता-शेषकलिकलङ्कप्रसभनिर्ज्जितारातिः

९ ——(प) रमादित्यभक्तः श्रीमहाराजधरपट्टः तस्य सुतस्तत्पादसपर्य्या-वाप्तपुण्योदयश्शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीबाहुरेव सम-

१० (दपर) गजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषस्तत्प्रतापप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासं-सक्तसव्यपादनखपङ्क्ति दीधितिः सकलस्मृति-

११ प्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यधैर्यबु-द्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरु-

१२ धनेशानतिशयानः शरणागताभय (प्रदान) परतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानंदितविद्वत्सुहृ (त्प्रण)-

१३ यिहृदयःपादचारीव (सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः) परमाहेश्वरो महाराजश्री-सेनः तस्य सुतस्तत्पादनख (मयूखसंतान)-

१४ (विसृत) जान्हवीजलौघप्र (क्षालिताशेषकल्मषः प्रण) यिशतसहस्रोपजी-व्यमानभोगसंपद्रूपलो (भा) दिवाश्रितस्सरसमाभिगामिकैर्गुणैः

१५ सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपा-लयिता (ध) र्म्मदायानामपकर्त्ता प्रजो-

१६ पघातकारिणामुप (प्लवा) नां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतराराति पक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंप्रा-

---

*११-१४ અક્ષરો સંશયવાળા છે. પં. ૧ વાંચો સપત્न. પં. ૪ વાંચો मौलिर्मणि. પં. ૬ વાંચો द्रोणसिंह सिंह. પં. ૭ વાંચો तत्त्वानां. પં. ૧૦ વાંચો सत्त्वनिकष. પં. ૧૧ धैर्य પછી गाम्भीर्य ઉમેરો.

पतरूं बीजुं

१ प्रविमलपार्थिवश्रीः परममा(हेश्वरो) महासामन्तमहाराजश्रीधरसेन×कुशली
सर्वानेव स्वानायुक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाट (भट) - - - - - - ✻

२ ध्रुवाधिकारणिकविषयपतिरा(ज)स्थानीयोपरिककुमारामात्यहस्त्यश्वारोहादीनन्यांश्च
यथासंबध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संवि-

३ दितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयशाभिलषित
फलावाप्तये वलभ्यां आचार्य्यभदन्तस्थिरमतिकारितश्रीबप्पपादीय-

४ विहारे भगवतां बुद्धानां पुष्पधूपगन्धदीपतैलादिक्रियोत्सर्प्पणार्थं नानादिगभ्या-
गतार्य्यभिक्षुसङ्घस्य च चीवरपिण्डपातग्लानभैषजाद्यर्थं विहारस्य च ख-

५ ण्डस्फुटितविशीर्ण्णप्रतिसंस्कारणार्थं हस्तवप्राहरण्यां महेश्वरदासेनकग्रामधारावेट
स्थल्यां च देवभद्रिपल्लिकाग्रामौ सोद्रङ्गौ सोपरिकरौ सवा-

६ तभूतप्रत्यायसधान्यभागभोगहरण्यादेयौ सोत्पद्यमानविष्टिकरौ सदशापराधौ सम-
स्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयौ भूमिच्छिद्रन्याय(येन)

७ आचन्द्रार्कार्ण्णवसरित्क्षितिस्थितिपर्वतसमकालीनौ उदकातिसर्गेण देवदायौ निसृष्टौ
यत उचितया देवविहारस्थित्या भुंजतः कृष(तः)

८ कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्व्याघाते वर्तितव्यौ आगामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वं
शजैरन्यैर्व्वानित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरां मानुष्यं सामान्यं च (भूमि)

९ (दानफल) मवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च यश्चैनमाच्छि-
न्द्यादाच्छिद्यमनां वानुमोदेत स पञ्चभिर्म्महापा(तकैः)

१० (स्सोप) पातकैस्संयुक्तः स्यान इत्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥
षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता च (तान्येव नर-)

११ के वसेत् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिः
तस्य तस्य तदा फलम् ॥ अनादकेष्वरण्येषु (शुष्ककोटर-)

१२ वासिनः कृष्णसर्प्पा हि जायन्ते धर्म्मदायापहारकाः ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो
हरेत वसुन्धरां । गवां शतस(हस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति)

१३ किल्बिषम् ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि । निर्माल्य-
वान्तप्रतिमानि तानि को नाम (साधुः पुनराददीत)

१४ लक्ष्मीनिकेतं यदपाश्रयेण प्राप्तो... ... कोभिमतं नृपार्थे। तान्येव पुण्यानि विव-
र्द्धयेथा न हापनीयो ह्युपकारिपक्षः ॥

१५ स्वहस्तो .... मम .... महाधिराजश्रीधरसेनस्य दूतकः सामन्तशीलादित्यः ॥

१६ लिखितं .... सन्धिविग्रहाधिकरणाधिकृतादिवीरपतिस्कन्दभटेन ।
सं २६९ चैत्र ब २ ॥

पं. १ અક્ષરો ૯–૧૨ અને ૧૬–૧૭ તદ્દન ઝાંખા છે પં. ૨ અક્ષરો ૧૧–૧૪ અને ૧૫–૧૮ તદ્દન ઝાંખા છે. પં. ૩ અક્ષરો ૯–૧૬ બિલકુલ ઝાંખા છે. પં. ૪ અક્ષરો ૧૧–૧૮ ઘણાજ ઝાંખા છે અને કેટલાક સંશયવાળા છે. પં. ૫ વાંચો दासेनग्रामो पल्लिकाग्रामो. પં. ૬ વાંચો हिरण्या. પં. ૭ વાંચો कालीनावु પં. ૮ વાંચો वर्तितव्यं. स्थिरं. પં. ૯ વાંચો च्छिद्यमानं, પં. ૧૧ વાંચો अनुदकेष्व. પં. ૧૬ વાંચો दिविर.

નં० ૪૧

ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો

[ગુપ્ત-] સંવત ૨૭૦ માઘ સુદ ૧૦ (ઈ. સ. ૫૯૦)

આ સોસાયટી તરફથી પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ ઑફ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિઆને આપવામાં આવેલાં તામ્રપત્રોમાં નં० ૭૩ની નિશાનીવાળાં ૪ પતરાંઓના કકડા છે. આ નંબર દેખીતી રીતે સોસાયટીના લીસ્ટનો છે. આ પતરાંઓમાં સૌથી મોટું આ દાનપત્રનું બીજું પતરૂં છે, જેના નીચેના બે ખૂણાઓ કટાઇને નાશ પામ્યા છે. તેનાથી નાના કકડામાં પહેલાં પતરાંનો મધ્ય ભાગ છે. અને તેમાં ફક્ત હંમેશનો વંશાવળીનો ભાગ જ સુરક્ષિત છે. બન્ને છેડાની બાજુઓ નાશ પામી છે. બાકીના બે કકડામાંનો એક, ૯¾"×૨¾"માપનો, કોઈ અન્ય દાનપત્રના બીજા પતરાનો ઉપરનો ભાગ છે, અને આ દાનપત્ર સાથે કંઈ પણ સબંધ ધરાવતો નથી. છેલ્લો કકડો, આશરે ૧૦"×૪¾" માપનો, એક વલભીના દાનપત્રનાં પહેલાં પતરાંનો ભાંગી ગયેલો ભાગ જણાય છે; પણ આ દાનપત્ર સાથે સંબંધ ધરાવતો નથી. આ છેલ્લા બે કકડાઓનું મૂળ મળી આવે ત્યાં સુધી રાખી મૂકવા પડશે.

પહેલા પતરાવાળો કકડો ૫½"×૫½" અને બીજો ૧૨½"×૮½" માપનો છે. બન્ને એક જ બાજુપર લખેલા છે. પહેલા પતરા ઉપર ૧૫ અને બીજા ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ સાચવેલી છે. તારીખ પહેલાં પતરાંની છેલ્લી પંક્તિમાં આપેલી છે. અને તેમાંથી ૨૦૦,૭૦,૧૦નાં ચિહ્નો મળી શકે છે.

પહેલા પતરામાં આપેલો વંશાવળીનો ભાગ ઇં. એ. ૭ પા. ૭૦માં પ્રસિદ્ધ કરેલા ગુપ્ત સંવત્ ૨૭૦ના દાનપત્રમાં છે તેને બરાબર મળતો છે. બીજા પતરાની બીજી પંક્તિમાં દાન કરનાર ધરસેન(૨)નું નામ આપ્યું છે. તેણે સુરાષ્ટ્રપ્રાંતમાં [illegible] પાસે આવેલા ...પાલક ગામનું દાન આપેલું છે. આ દાન નીચેનાં ત્રણ કાર્યો માટે આપ્યું છેઃ–(૧)બુદ્ધની મૂર્તિની પૂજા, (૨) પૂજ્ય ભિક્ષુઓનું સ્વાગત (કપડાં, ખોરાક ઔષધ વિગેરે વડે), (૩) મઠનું સમારકામ. તારીખ ઈ. સ. ૫૯૦ને મળતી ગુ.સં. ૨૭૦ના માઘ શુદ ૧૦ આપેલી છે. દાનનો દૂતક સામંત શિલાદિત્ય અને લેખક દિવિરપતિ સ્કન્દભટ છે.

જર્નલ બો. બ્રા. રો. એ. સો. ગ્રં. ૧ પા. ૬૬—૬૭ ગ. વી. આચાર્ય

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ... ... प्रसभ ... ...

२ ... ... पोपनतदानमानार्जवो ... ...

३ ... ... सुतः तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराः ... ...

... ...

४ ... ... नाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः प .. ..

५ ... ... प्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणितविधिवि

... ...

६ ... ... मण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहित-

राज्या .. ..

७ ... ... स्वानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीका-

नामेकविज ... ...

८ ... ... ल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलभोगदः

परम ... ...

९ ... ... विन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरि

... ...

१० ... ... रतिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः महाराजधरप-

... ...

११ ... ... प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फो-

टनप्रकाशि ... ...

१२ ... ... नखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परि

... ...

१३ ... ... धैर्य्यगांभीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजो-

दधितृदशगुरु ... ...

१४ ... ... तृणवदपास्ताशेषस्वकार्यफलिः प्रार्त्थनाधिकार्त्थ-

प्रदानानंदि ... ...

१५ ... ... मण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे ... ...

... ...

---

१ मूळ पतरा उपरथी

पतरूं बीजुं

१६ स्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंप्रासविमल(पार्थिव-) श्रीः परममाहे-

१७ श्वरः महासामन्तमहाराजश्रीधरसेनः कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकद्रांगिकम-

१८ हर (चाटभटध्रुवाधिकरणिकविषयपतिराजस्थानीयोपरिककुमारामात्यादीनन्यांश्च यथासम्बध्य-

१९ मानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय आत्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभि

२० लषितफलावाप्तये दुड्डाविहारस्याभ्यन्तरेव — — — — — — — लकारितविहारे भगवत्सम्यग्संबुद्धस्य

२१ बुद्धस्य पुष्पधूपदीपतैलादि — — — — चतुर्दिगभ्यागतार्य्यभिक्षुसंघस्य चीव- रिकशयनासन-

२२ ग्लानभैषज्यार्त्थं विहारस्य च खण्डस्फुटितविशीर्णप्रतिसंस्करणार्त्थं च सुराष्ट्रेषु सुदत्तभट्टानकसमी-

२३ पे उद्रपालकग्रामः सोद्रङ्गः ... ...
... ...

२६ ... ... धर्म्मदायो निसृष्टः ... ...

३१ .. .. दूतकस्सामन्तशीलादित्यः लिखितं सन्धिवि- ग्रहाधिकृ — —

३२ — — दिविरपतिस्कन्दभटेन सं २०० ७० माघ सु १० स्वहस्तो. मम महाराजश्रीधरसे — —

---

१ दुडाविहारनो उल्लेख ई. ऍ. वो. ६ पा.१७मे पण करेल छे.

નં ૦ ૪૭

ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો

સંવત્ ૨૭૦ ફાલ્ગુન વદિ ૧૦

ધરસેન ૨ નું દાનપત્ર ૧૨.૮ ઈંચ×૧.૫ ઈંચના માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. તે બન્ને પતરાંઓને જોડતી બે કડીઓ ખોવાયાનું જ ફકત નુકશાન થયું છે. પરંતુ તેના ઉપર કાટનો જાડો થર લાગેલો હતો અને કેટલેક સ્થળે તો તે દૂર કરવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા અને તેથી કેટલાક અક્ષરો શંકાભરેલા રહ્યા છે.

અક્ષરો ધ્રુવસેન ૧લાનાં પતરાંઓ તથા ગુહસેનનાં સંવત્ ૨૪૦નાં શાસનોને મળતાં છે, અને ચોખ્ખા અને સારી રીતે કોતરેલા છે. લખાણની ભૂલો થોડી છે.

વંશાવળી હંમેશ મુજબ છે. પરંતુ ધરસેન ૨ જાને આ દાનમાં પણ **महासामंत** 'મ્હોટો ખંડીઓ રાજા'એ ઇલ્કાબ આપેલો છે, તે ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે. ધરસેન ૨ જાનું એક દાનપત્ર સંવત ૨૫૨ તથા એક સંવત્ ૨૬૯નું હોવાથી, નવા સંવત્ ૨૭૦ના દાન આપનારના રાજ્યના વખત વિષે આપણા જ્ઞાનમાં કંઈ વધારે ઉમેરો કરતાં નથી.

દાન લેનાર ખેટકમાં વસતા, આનર્તપુરના રહિશ ... ... મિત્રનો પુત્ર વિષ્ણુમિત્ર શાર્કરાક્ષિ ગોત્રનો ઋગ્વેદિ બ્રાહ્મણ હતો.

ખેટક જીલ્લા(આહાર)ના તાલુકા (પથક) બહરિજીદ્રિમાં અશિલાપલ્લિકા ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. **आहार** શબ્દ, ધ્રુવસેન ૧ લા તથા ધરસેન ૨ જા (સંવત્ ૨૬૯ના) અને ધરસેન ૪ થા (ઈ. એ. વો. ૧. પા. ૪૫)ના શાસનોમાં આવતા **आहरणी** શબ્દને મળતો આવે છે. અને તે દેખતી રીતે "**विषय**" 'જીલ્લા'નો પર્યાય લાગે છે. તેનો પેટા વિભાગ '**पथक**' શબ્દ ધ્રુવસેન ૨ જા(ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩)ના દાનપત્રમાં, તથા ચાલુક્યોના લેખોમાં મળી આવે છે.

દાન આપવાનો હેતુ દરેક બ્રાહ્મણને આપેલાં દાનો મુજબ, યજ્ઞ કરાવવાનો છે.

નામથી બતાવેલા અધિકારીઓમાં, દૂતક, સામંત શિલાદિત્ય, અને **सांधिविग्रहिक** અને **दिविरपति**, એટલે 'દિવાન' અને મુખ્ય સેક્રેટરી, સ્કંદભટ છે. રાજાએ દાનપત્રની પ્રસ્તાવનામાં સંબોધેલા અધિકારીઓમાં એક **कार्थेयरिक** નામનો નવીન હોદ્દેદાર આવે છે. આ શબ્દનો અર્થ હું જાણતો ન હોવાથી ફકત અહિં તે લખું છું.

ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૦.૭૧ ઈ. ૭૫૬૬૨

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं ॥ स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् भर्तृवाट्टनकवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां-
मैत्रकाणामतुलबलसपत्नमण्डलाभोगसंस-

२ क्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोदार्ज्जितानुरागोनुरक्तमौलभृ-
तमित्रश्रेणीबलावाप्त-

३ राज्यश्रीः परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कस्तस्य सुतः स्तत्पादरजोरुणावनत-
पवित्रीकृतशिरः शरोवन(त)शत्रु-

४ चूडामणिप्रभाविच्छुरितदादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथकृपणजनोपजीव्यमानवि-
भवः परममाहेश्वरः श्रीसे-

५ नापतिधरसेनः तस्यनुजः तत्पाद(प्रणाम)प्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्म्मन्वा-
दिप्रणितविधिविधानधर्म्मा धर्म्म-

६ राज इव विनयविहितव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वा-
मिना स्वयमुपहितरा-

७ ज्याभिषेक महाविश्राणनावपूतरज्यश्रीः परममाहेश्वरः महाराज श्रीद्रोणसिंहः
सिंह इव तस्यानुजः

८ स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा
शास्त्रार्थतत्वानां

९ कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलभोगदः परमभागवतः महारा-
जश्रीध्रुवसेनः तस्या-

१० नुजः तच्चरणारविंदप्रणतिप्रविधौतावशेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरितोदकप्रक्षालिता-
शेषकलिकलङ्कः प्र-

११ सभविर्जितारतिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः महाराजश्रीधरपट्टः तस्य सुतः
तत्पादसपर्य्यावाप्त-

१२ पुण्योदयः शैशवात्प्रभृति खन्तद्वितियबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस-
त्वनिकषः तत्प्रभाव-

પં. ૧ વાંચો સંપત્ન પં. ૨ વાંચો પાર્જિત અને વાપ્त પં. ૩ વાંચો સુતસ્ત, શિરાઃ; શિરો, પં. ૪ વાંચો પાદ. પં. ૫ વાંચો તસ્યા; પ્રણિત. પં. ૬ વાંચો વિહિતવિનયઃ; પં. ૭ વાંચો રાજ્યશ્રીઃ; પં. ૧૧ વાંચો નિર્જિતારાતિ. પં. ૧૨ વાંચો ખડ્ગ

१३ प्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तसव्यपादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गस-
म्यक्परिपालनप्रजाहृदय-

१४ रंजानादन्वर्थराजशब्दोभिरूपकान्तस्थैर्यधैर्य्यगांभीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्का-
द्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानति-

१५ शयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलिः प्रार्त्थनाधि-
कार्त्थप्रदानानंदितविद्वसु-

१६ हृ–दयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परःमाहेश्वरः महाराज-
श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादन-

१७ खमयूखसंतानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहसहस्त्रोपजी-
व्यमानभोगसद्रूपलोभा-

१८ विवोश्रितः सरसमाभिगमिकैर्गुणैः सहजशिक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनु-
र्द्धरः प्रथमनरपतिसृष्टानां-

१९ अनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्री-
सरस्वत्येरेकाधिवस-

२० स्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंदाप्तविमलपार्त्थिश्रीः ।
परममाहेश्वरः

पतरूं बीजुं

१ महासामन्तमहाराजश्रीधरसेन×कुशली सर्व्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकद्रा-
ङ्गिकवाहचरभट

२ चारभटध्रुवाधिकरणिकशौल्किकचोरोद्धरणिकबण्डपाशिककार्येवरिकविषयपतिराज-
स्थानीयो

३ परिककुमारामात्यहस्त्यश्वारोहादीनान्यांश्च यथासंबद्ध्यमानकान्समनुदर्शयत्यस्तु-
वस्संविदितं यथा

४ मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये
आनर्त्तपुरविनि-

५ र्गतखेटकनिवासिशार्कराक्षिसगोत्रबह्वृचसब्रह्मचारिब्राह्मण ‾‾ मित्रपुत्रब्राह्मणविष्णु-
मित्राय ख

६ टकाहारंविषये बण्डरिजिद्रिपथकान्तर्गत अशिलापल्लिकाग्रामः सोदृङ्गः सोपरिकरः

पं. १३ वांचो सव्यपाद १६ पं. १४ वांचो रंजाना; रूप पहेलानो भि उडाडी नाखो वांचो कान्ति–
'त्रिदश' पं. १५ वांचो फलः; 'विद्वत्सु' पं. १६ वांचो हृत्प्रणयिहृदयः; हृ पछीनी नीशानीनो उपलो भाग
वांची शकातो नथी; न येनो भाग र अथवा क्र छे. पं. १७ वांचो सहस्रो. पं. १८ वांचो दिवाश्रितः;
माभिगामिकैः;–शक्ति; समतिसृष्टानां. पं. १९ वांचो रेकाधिवास पं. २० वांचो संप्राप्त. पं. १ वांचो महत्तर;
भट शब्द उडाडी नाखो पं. २ वांचो चाट;—दण्ड; पं. ३ वांचो नन्यांश्च. पं. ६–वांचो 'टकाहारवि:'—बण्डरिजिद्रि
संशयवाळुं छे कदाच बखोरिजिदि होई शके

७ सबातवृतप्रत्याय सधान्यभागभोगहिरण्यदेयः सोत्पद्यमानविष्टिकः सदशापराधः समस्त-

८ राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रा-तिथिपंचमहा-

९ यज्ञिकानां क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्त्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवसरितिक्षितिस्थितिपर्व्वतसमका-लीनः पुत्रपौत्रान्वय-

१० भोग्यः उदकातिसर्ग्गेण ब्रह्मदयो निसृष्टः यतो (स्योचि) तया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः । कृषतः कर्ष-

११ यतः प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्याघाते वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यै-र्व्वानित्यान्यैश्वर्य्याण्य-

१२ स्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परि-पालयितव्य-

१३ श्च यश्चैनमाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पंचभिर्म्महापातकैस्सोपपातकैश्च संयुक्तस्स्यादित्युक्तं च भगव-

१४ ता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि श्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके

१५ वसेत् बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलं ॥ विंध्याटवी-

१६ ष्वतोयासु=शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते ब्रह्मदेयापहारकाः ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा

१७ यो हरेत वसन्धरा गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषं ॥ पूर्व्वदत्तां द्विजा तिभ्यो यत्न.द्रक्ष युधिष्ठिर

१८ मही महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ यानीह दारिद्र्यभयानरेन्द्रैः धनानि धर्म्मायतनीकृतानि

१९ निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीतेति=स्वहस्तो मम महा-राज श्रीधरसेनस्य ॥

२० दू=सामन्तशीलादित्यः ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकरणाधिकृतदिविरपतिस्कन्द-भटेन ॥ सं २७० फागुन व १०—

पं. ७ वांचो प्रत्यायः;—ण्यादेयः, पं. ९ वांचो सरित्पर्वतक्षिति पं. १३ सोपपातकैः पछीनो च उपाडी नांखो पं. १४ वांचो स्वर्गे पं. १७ वांचो वसुंधरां पं. १८ वांचो महीमतां श्रेष्ठ; अने पं. २० वांचो फाल्गुन.

નં૦ ૪૮

ધરસેન ૨ જાનાં બે તામ્રપત્રો

આ બે પતરાંઓની સપાટીમાં કેટલાંક ન્હાનાં કાણાં પડેલાં છે. તે બહુ જ પાતળાં હોવાથી તરત ભાંગી જાય એવાં છે. હરેક પતરાનો જમણી બાજુનો ભાગ ભાંગી ગયો છે.

હરેક પતરૂં લગભગ ૧૨"×૮૩⁄૪"માપનું છે. તેના હરેકના ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ લખેલી છે.

પહેલા પતરાના જે ભાગ ઉપર દાન આપવાનું સ્થળ આપ્યું છે તે ભાગ વાંચી શકાય તેવો નથી.

જોકે ભાંગી ગયેલા ભાગ સાથે દાન આપનાર રાજાનું નામપણ ગયું છે, તોપણ ૨૧ અને ૨૨મી પંક્તિઓ ઉપરથી ચોખ્ખું જણાય છે કે ધરસેન ૨ જાએ આ દાન આપ્યું હતું. તે દાન લેનાર વલભીનો કોઈ બૌદ્ધ મઠ હતો.

તે મઠને આપેલી મિલ્કતની વિગત આપણને મળી શકી નથી, પરંતુ તે હરિયાણક નામના ગામડાંમાં આવી હશે એવું જણાય છે.

બૌદ્ધ દાનોના હેતુ મુજબ, આ દાનનો ઉદ્દેશ પણ બુદ્ધોની પૂજા, મઠમાં રહેનારને માટે રહેવા ખાવાની સગવડ, તથા મઠનાં સમારકામ વિગેરે માટે ખર્ચ કરવાનો હતો.

આ દાનપત્રમાં સંબોધાએલા કેટલાક અધિકારીઓ નીચે પ્રમાણે છેઃ—આયુક્તક, વિનિયુક્તક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, તથા ધ્રુવાધિકરણિકઃ

આ દાનપત્રનો અમલ કરનાર અધિકારી, દૂતક શીલાદિત્ય હતો. લેખકનું નામ નાશ પામ્યું છે. પણ તેને લગાડવામાં આવેલાં વિશેષણો ઉપરથી જણાય છે કે તે, ધ્રુવસેન ૨ જાનાં ઘણાં ખરાં દાનપત્રોનો લેખક, દિવિરપતિ સ્કન્દભટ પોતે જ હતો.

કમનશીબે તારીખવાળો પતરાંનો ભાગ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ એટલું કહી શકાય છે કે આ દાનપત્ર તે રાજાના રાજ્યના અંતકાળનું છે. કારણ કે લેખક એક જ છે, છતાં દૂતક સંવત ૨૫૨નાં બધાં દાનપત્રોમાં ચિર્બિર છે. જ્યારે આ દાનપત્રમાં છે તે પ્રમાણે, ૨૬૯ અને ૨૭૦નાં દાનપત્રોમાં દૂતક શીલાદિત્ય છે. બીજું ધરસેન ૨ જાનાં આરંભકાળનાં દાનપત્રોમાં પોતે સામંતનો ઈલ્કાબ ક્વચિત જ ધારણ કરે છે.

પરંતુ છેવટનાં દાનપત્રોમાં તે મહાસામંતનો ઈલ્કાબ હંમેશાં ધારણ કરે છે. આ દાનપત્રમાં કોઈ પણ ઈલ્કાબ ધારણ કરેલો જણાતો નથી. એટલે, આ દાનપત્ર સં. ૨૫૨ પછીનું પરંતુ સં. ૨૬૯ પહેલાંનું હોવા સંભવ છે.

જ. બી. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૧–૨૨ ડી. બી. ડિસ્કળકર

अक्षरान्तर

१ ... ... शशलक्ष्म-

२ ... ... लमूतमित्रश्रेणी ... ...

३ श्रीः [परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कः] ... ... वित्रीकृ ... ...

४ ... ... [श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्या-]

५ [नुजस्तत्पाद]प्रणामप्रशस्तविमलमौलिमणिर्म्मन्वादिप्रणीतविधि[विधान- धर्म्मा धर्म्मराज इव]

६ विहित[विनयव्यवस्था]पद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुप[हितराज्याभिषेको महा-]

७ विश्राणनावपूतराज्यश्रीः परममाहेश्वरो महाराजश्री[द्रोणसिंहः] सि[ंह इव तस्या]नु ... ...

८ नपरगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां क ...

९ नां यथाभिलषितकामफलोपभोगदः परमभागवतः श्रीमहाराजध्रुवसेनस्तस्यानु [जस्तच्चरणारविन्द-]

१० प्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्व[च[१]]रितोदकक्षालिताशेषकलिकल[ङ्कः प्रसभनिर्जितारातिपक्षप्रथित-]

११ महिमा परमा[दित्यभक्तः श्री]महाराजधर[पट्टस्तस्य सु]तः तत्पादसप र्य्यावाप्त ... ...

१२ भूति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभा ...

१३ रत्नप्रभासंसक्तसव्यपादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालन- प्रजा[हृदयरञ्जना-]

१४ दन्वर्थ[राजशब्दः रू]पकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्का- द्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशान-

१५ तिशयान[: शरणा]गताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलप्रार्थना- धिकार्थप्रदानानन्दित-

१६ [विद्वत्सुहृ]त्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे- श्व[रः महाराज-]

१७ [श्रीगुहसेनः] तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवी जलौघ- विक्षालिताशेषकल्मषः

---

१ वांचो धृतिः

पतरूं बीजुं

१८ [प्रणयिशतसह]स्रोप[जीव्यमानभोग]संपद्रूपलोभादिवाश्रि[तः सरसमाभि] गामि[कैर्गुणैः]

१९ [सहज]शक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टाना-[मनुपालयिता धर्म्म-]

२० [दायाना]मपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा...

२१ [लक्ष्मी]परिभोगदक्षविक्रमक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्त्थिवश्री परममाहेश्वरो महाराज-[श्रीधरसेनः कुशली]

२२ [सर्व्वानेवा]युक्तकविनियुक्तकमहत्तरचाटभटध्रुवाधिकरणिक ... ...

२३ ... ... यथासंबध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तुवस्संविदितं यथा मया ... ...

२४ [नश्रै[1]हिका]मुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये श्रीवल्भी ... ...

२५ ... ... बुद्धस्य बुद्धस्य पुष्पधूपदीपतैलपूजानिमित्तं चतुर्द्दिगभ्या गतभिक्षुसंघस्य

२६ ... ... र्थं विहारस्य च खण्डस्फटितविशीर्ण्णप्रतिसंस्करणार्थं ... ...

२७ ... ... हरियाणकग्रामे पूर्व्वदक्षिणदि ... ...

२८ ... सभूतवातप्रत्यायः सधान्यगतभागः सहिर ... ... स्य ... ...

२९ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवसरित्क्षिति ... ...

३० ... ... परिपन्थना कार्य्यागामिभद्रनृपतिभिरसद्वं[2]शजैर्व्वा ... ..

३१ दानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्य ... ...

३२ धर्म्मायतनीकृतानि निर्म्माल्यमाल्य ... ...

३३ ... ...

३४ दूतकः [श्री]शीलादित्यः लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत[दिविरपतिस्कन्दभटेन]स्य ...

---

१ वांचो श्रीः २ वांचो वंशजैर्व्वा.

નં૦ ૪૯

ધરસેન ૨ જાના એક દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં*

આ પતરાના નીચેના બે ખુણાઓ ભાંગેલા છે. પણ તે સિવાય એ સારી સ્થિતિમાં છે. તેનું માપ ૯"x૧૨" છે. તેમાં ૧૯ પંક્તિઓ લખેલ છે, અને આખો લેખ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે. દાનપત્ર વલભીમાંથી જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

ધરસેન ૨ જાના પ્રાસ્તાવિક વર્ણનના ભાગથી આ લેખ પૂરો થાય છે. પરંતુ દાનપત્ર તે જ રાજાનું છે એમાં સંશય નથી. કારણ કે તેનો પ્રસ્તાવનાનો ભાગ, વંશના સ્થાપક ભટ્ટારકથી શરૂ કરી ધરસેન ૨ જા પછી આવતા શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનાં દાનપત્રોમાં જણાયું છે. તેમ, કંઈ પણ ઓછું કર્યા શિવાય, સંપૂર્ણ વંશાવળી આપે છે. ધરસેન ૨ જાનાં દાનપત્રો પછીનાં બધાં દાનપત્રોમાં ગુહસેનનું નામ ભટ્ટારક પછી વંશાવળીમાં તરતજ આવે છે, જ્યારે વચ્ચેના ચાર રાજાઓ, ધરસેન ૧, દ્રોણસિંહ, ધ્રુવસેન ૧ અને ધરપટ્ટ(અથવા ધરપટ્ટ)નાં નામો તદ્દન છોડી દેવામાં આવ્યાં છે. માટે આ દાનપત્રમાં ધરસેન ૨ જાના વર્ણનનો ભાગ (તેનાં નામ શિવાય) પહેલા પતરામાં આવતો હોવાથી, તેણે જ તે જાહેર કરેલું હોવું જોઈએ. અને જો દૈવયોગે બીજું પતરૂં મળી આવે તો આ બાબત ચોક્કસ તેમ જ છે, એવું માલુમ પડશે. વળી, આ દાનપત્ર ધરસેન ૨ જાના રાજ્યના પ્રથમ સમયનું છે, એમ પણ બતાવી શકાય છે. કારણ કે, આ રાજાના આરંભકાળનાં દાનપત્રો એટલે, સં. ૨૪૮ અને ૨૫૨નાં વલભીમાંથી જાહેર કરાયેલાં છે, અને પછીનાં દાનપત્રો, એટલે સં. ૨૬૯ અને ૨૭૦ નાં ભદ્રપટ્ટન નામની લશ્કરી છાવણીમાંથી જાહેર થયાં છે. આ દાનપત્ર વલભીમાંથી જાહેર થયું હતું તેથી તે તેના રાજ્યના આરંભકાળનું હોવાનો ઘણો સંભવ છે.

---

*જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સો. વો.૧ પા ૨૪ ડી. બી. દિસ્કલકર

१ ओं स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसपत्नमण्डलाभो-गसंसक्तसंप्रहारशतलब्ध-

२ प्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः

३ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कस्तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनत-

४ शत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदि[१]धितिर्दिनानाथकृपणजनोपजीव्यमान-विभवः परममाहेश्वरः

५ श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्म्मन्वादि-प्रणीतविधिविधानधर्म्माधर्म्म-

६ राज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिनापरमस्वा-मिना स्वयमुपहित-

७ राज्याभिषेकः महाविश्राणनावपूतराजश्रीः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानु-

८ जः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमव-बोद्धा शास्त्रार्थ-

९ [त]त्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परमभाग-वतः श्रीमहाराज-

१० [ध्रुवसेनस्तस्या]नुजस्तच्चरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सविशुद्धस्वच-रितोदकक्षालिताशेष-

११ [कलिकलङ्क]ः प्रसभनिर्जितारातिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः श्रीमहा-राजधरपट्टस्तस्य

१२ [सुतस्तत्पादसपर्यावाप्तपु]ण्योदयः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरग-जघटास्फोटनप्रकाशित-

१३ [सत्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणतारा]तिचूडारत्नप्रभासंसक्तसव्यपादनखरश्मिसंहति-स्सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परि-

१४ [पालनप्रजाहृदयरंजनादन्वर्थरा]जशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदश[गुरुध-]

१५ [नेशानतिशयानः शरणागताभ]यप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः प्रार्त्थनाधिका[र्त्थप्रदानान-]

१६ [न्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः] पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः पर-ममाहेश्वरो [महाराजश्री-]

१७ [गुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पाद]नखमयूखसंताननिर्व्वृत्तजाह्नवीजलौघविक्षालिताशे-ष[कल्मषः प्रण-]

१८ [यिशतसहस्रोपजीव्यमान]भोगसंपत् रूपलोभादिवाश्रितस्सरसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहज-

१९ [शक्तिशिक्षाविशेषवि]स्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसम[तिसृष्टानामनु]

१ वांचो दीधितिर्दीना

નં૦ ૫૦

ધરસેન ૨ જાનાં બનાવટી તામ્રપત્રો

શક સંવત્ ૪૦૦. ગુ. સં. (૨૬૫)

વલભીના ધરસેન ૨ જા એ શક સંવત્ ૪૦૦માં આપેલું હોવાના આશયવાળું નીચે આપેલું દાનપત્ર બૉ. બ્રૅ. રૉ. એ. સો.ના મ્યુઝીયમની માલિકીનું છે. તેની પ્રથમ નોંધ સદ્દગત મી. ભાઉ દાજી(જ. બો. બ્રૅ. રૉ. એ. સો. વૉ. ૮ પા. ૨૪૪)એ લીધી હતી, અને પછી મ્હેં (ઇ. ઍ વૉ. ૫ પા ૧૧૦; વૉ. ૭ પા. ૧૬૩) લીધી હતી. ૧૮૭૮માં બોમ્બે ગવર્નમેન્ટે તે ડૉ. બર્જેસને "ફોટોર્ઝીંકોગ્રાફ" કરવા માટે આપ્યું હતું.

મૂળ બે કડીઓ વડે સાથે બાંધેલાં ૧૦$\frac{3}{4}$ ઇંચ×૭$\frac{5}{8}$ ઇંચનાં બે પતરાંઓ ઉપર આ દાનપત્ર કોતરેલું છે. ફકત ડાબી બાજુની કડી જેના ઉપર મુદ્રા ચોટાડી છે તે જ સાચવેલી છે. મુદ્રા ઉપર ઉભા રહેલા નંદીની છાપ છે, જેનું મુખ જમણી તરફ છે, અને તેપર "श्रीधरसेन" એવો લેખ છે.

દાનપત્ર વલભીથી કાઢેલું છે અને તેની તારીખ, શક-સંવત્ ૪૦૦(ઈ. સ. ૪૭૮)ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે. દાન આપનાર, ભટ્ટાર્ક(એટલે ભટ્ટાર્ક)નો પૌત્ર અને ગુહસેનનો પુત્ર ધરસેન દેવ કહ્યો છે. દાન મેળવનાર, સામવેદની છંદોગ શાખાના, તથા કૌશિક ગોત્રના, અને દશપુરના રહીશ એક ચતુર્વેદી, ભટ્ટ ઈસર(એટલે ઈશ્વર)નો પુત્ર ભટ્ટ ગોમિંદ(એટલે ગોવિંદ) છે. દાનની વસ્તુ, कंतारग्रामषोडशत (એટલે કંતારગ્રામના સોળસો વિષય અથવા જીલ્લામાં આવેલું) નંદીઅર અથવા નંદીસર ગામ છે. ગામની સીમા નીચે મુજબ આપેલ છે : પૂર્વે, ગિરિવિલિ ગામ, દક્ષિણે મદાવિ નદી પશ્ચિમે મહાસાગર, અને ઉત્તરે દેયથલિ ગામ.

વલભી રાજાએ આપેલા કહેવાતા એક દાનમાં ગુર્જર લિપિ તથા શક સંવત્નો થએલો ઉપયોગ, તેના બીજા અને મુખ્યભાગનું ઉમેટાનાં ગુર્જર શાસન સાથે નિકટનું મળતાપણું, તથા વલભી રાજાઓની વંશાવળીમાં દેખીતી ભૂલ, વિગેરે બાબતોને આધારે મી. ભાઉ દાજીએ તથા મેં આ પતરાને બનાવટી હોવાનું જાહેર કરેલ છે.

---

૧ ઇ. ઍ. વૉ. ૧૦ પા. ૨૭૮ ડૉ. જી. બ્યુલર

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ओं स्वस्ति श्रीवलभितः सकलपृथ्वीपालमौलिमालापरिचुंबितचरणारविन्दो मिजभु-
जस्तम्भोद्धृतवि-

२ श्वविश्वांभरभारःपरममाहेस्वरो निजभुजबलनिहतसकलरिपुकुलललनालोचनः
कमलविनि-

३ स्सृतवारिधारापरिशांतकोपानलः कलिकालकलङ्काङ्कितलोकपापनिर्णाशनचतुरनरा-
शुभाचरितः श्री-

४ भट्टार्कस्तस्य सूनुराखन्डल इव खन्डितविक्रम पृथुरिव पृथुतरयशोवितानविमली-
कृतसकल-

५ दिगान्तश्चतुः सागरमेखलाय भुवः पालयिता संस्कृतप्रकृतापभ्रंशाभाषात्रयप्रति-
बद्धप्रबन्धरच-

६ नानिपुणातरांतकरणो विपाश्चित्समाजमानसरजहंस समरशिरोविदारितरातिकरीघट-
कुंभस्थलप्र-

७ क्षालितरुधिरधारनिकुरुंबकालसंध्योजितविश्वांताराल: करीराजइव सदादानार्द्रिकृ-
तकरो हिमाचल-

८ इवांतसरालोतितुगश्चा रत्नाकर इव बहुसत्वाश्रयोनिगंभिरश्च शिशिरेतरकिरणा इव
निजपादच्छाया-

९ क्रांतमहामहीधरचक्रवालः श्रीगुहसेनस्तस्य सुनुरनुपमगुणगणाधरभृतो भुतनथ-

१० इव रिपुपूरां भेत चतुरांभोधिवेलामेखलाय भुतधात्र्या भर्त्ता निजभुजबलहटाकृष्णस-
मस्तसापत्नसंपत्कः

११ पङ्कजनाभ इव सदा लक्ष्मिनिवासो विबुद्धधुनीप्रवाह इव भुवनत्रयपवित्रकरणोद्य-
तो दिन-

१२ कर इव करनिकरनिहतबहुतारारिपुतिमिरविमारो विशादतरयशोराशिप्रसरप्रसाधि-

१३ तासकलदिगंतभुतलः कमलासन इव विबुद्धवृन्दसंसेवित पयोदसमयजलधरनिवाह
इव सकलाशा-

---

२३ पं. १ वांचो भीतः— पं. २ वांचो विश्वंभर; श्वरो; लोचन पं. ३ वांचो परिश्रान्त;—कलङ्काङ्कित; तरशुभचारितः—पं. ४ वांचो भट्टार्क; राखण्ड; वाखण्डितविक्रमः पं. ५ वांचो दिगन्त; मेखलाया; प्राकृता. पं. ६ वांचो निपुणतरान्तः; राजहंसः; नारातिकरिघटा पं. ७ वांचो धारा; करि; नार्द्रीकृत; पं. ८ वांचो इवातिसरको; तुङ्गश्च, गंभीर; किरण; पं. ९ वांचो सुनुरः. गणधर; भूतनाथ. पं १० वांचो रिपुपुरां भेत्ता; चतुरंभो; मेखलाया भूत कृष्ट पं. ११ वांचो लक्ष्मी; विबुध; पं. १२ वांचो बहुतर; विस्तारो विशद. पं. १३ वांचो तसकल; - भूतलः; विबुध;—सेवितः;

१४ परीपूरणाकुशलो लोकसंतापहारी च वज्रधर इव पटुतराधिषणो बहुद्रेकच महारा-
जाधिराजप-

१५ रमेश्वरपरमभट्टारकः श्रीधरसेनदव कुशली सर्व्वानेव राष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकू-
टायुक्तका-

१६ नियुक्तकाधिकमहात्तारादिस्समाज्ञापयति अस्तु वो विदितं यथा मय मा-

१७ तापित्रोरात्मनश्चैवामुष्मिकपुण्यायशोभिवृद्धाये दशपुरविनिर्गत-

पतरूं बीजुं

१ तचातुर्विद्यसामान्यकौसिकस्यगोत्रच्छंदोगासब्रह्मचारिभाट्टा इसरस्तस्यसुत-

२ भाट्टगोमिंद बलिचरुवैस्वदेवाग्निहोत्रपञ्चमहायज्ञार्थं कंतारग्रामश्चाडशतं वि-

३ षयंतःपातिनंदीअरकग्रामो तस्य च घटानानि पुर्व्वतः गिरिविलिग्रामः दक्षिणतः म-

४ दाविनदि पश्चिमतः समुंद्रो उतरतः देयथलिग्रामः एवमयं स्वचतुराघटनवि-
शुद्धो ग्रामः सोद्रंग सप-

५ रिकर सधान्यहिरन्यादेय सोत्पद्यमानवेष्टिक समस्तराजकियनमप्रवेस्यमाचद्रार्का-
र्णवक्षितिसरी-

६ त्पर्व्वतसमानकालिना पुत्रपौत्रांन्वयक्रमोपभोग्य पुर्व्वमतदवब्रह्मदायवर्ज्जमभ्यंतर-
शिध्य शकनृप-

७ कालातीतसंवच्छरशतचतुष्टये वैशाख्यं पौर्णमशि उदकातिस्वर्गेणप्रतिपादितं
यतोस्योचि

८ तया ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्षयतो भुंजतो भोजयतः प्रतिदिशतो वा न व्या-
सेधः प्रवर्ति-

९ तव्यश्च तथागामिभिरापि नृपतिभिरास्मद्वंस्यैर्न्यौर्व्वा सामान्य भुमिदानफलमवे-
त्य बिन्दूलो-

१० लान्यनित्यैन्यैश्वर्याणि तृणग्रलग्नाजलबिन्दुचञ्चलञ्चजिवितमकलय्यस्वदायोनिर्वि-
सेषोयप-

११ स्मद्दायोनुमन्तव्य पलयितव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्व्वसुधा भुक्तराजभिः साग-
रादिभिः जस्य जस्य य-

पं. १४ वांचो परिपूरण; बहुदुकूच. पं- १५ वांचो देवः; युक्तक; पं- १६ वांचो महत्तरादीन्स; मया पं. १७ वांचो पुण्ययशोभिवृद्धये पं १ वांचो तच्चातुर्विद्य; कौशिकसगोत्रच्छंदोग;–भट्ट. पं. २ वांचो भट्टगोविन्दाय; वैश्वदेवा; पञ्च. पं. ३ वांचो षयान्त; चाघाटनानि; पूर्वतः पं ४ वांचो दावी नदी; समुद्र उत्तर; राघाटन; सोद्रंगः–पं. ५ वांचो करः; ण्यादेयः; विष्टिकः; राजकीयानामप्रवेश्यआ; सरि– पं. ६ वांचो समानकालीन; पौत्रान्वय; भोग्यः पूर्वप्रत्त; माभ्यंतरसिद्धया. पं. ७ वांचो वैशाख्यां पौर्णमास्यां; सर्गेण प्रतिपादित. पं. ९ वांचो तव्यः तथा; रापि; रस्मद्वंश्यैर; सामान्यंभूमि; बिन्दु. पं. १० वांचो नित्यान्यै; तृणाग्रलग्न; चञ्चलञ्च; माकलय्य; स्वदायनिर्विशेषो. पं. ११ वांचो स्मद्दा; मन्तव्यः पा; भुक्ता; राजभिः स; यस्य यस्य.

१२ दा भुमिस्तस्य तस्य तदा फलंजश्चज्ञनतिमिरवृतमतिराच्छींबदाच्छिद्यमनमनुमो-
देता व स पंचभिर्म्महा-

१३ पातकैरुपपातकैश्च शंयुक्त स्यादिति उक्त च भागवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिं
वर्षसहस्राणि स्व-

१४ र्गे तिष्ठति भूमिदः अच्छेत चानुमंत च तांनेव नरके वसेत् जनिह दतानि पुरतना-
नि दानानि धर्म्मा-

१५ र्थ्वयषस्कराणि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनरादादित स्व-
दत्तां परदत्तां वा यत्ना-

१६ द्रषा नराधिपः महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं लिखितं संधीविग्रहा-
धिकृतेन माधवसु-

१७ तेन देवेण स्वहस्तोयं मम श्रीधरसेनदेवास्य ॥ ॥

पं १२. वांचो भूमि; यश्चाज्ञान; राच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानम; देत वा. पं. १३ वांचो संयुक्तः सहस्राणि. पं.१४ वांचो भूमिदः आच्छेत्ता चानुमंता; तान्येव; यानीह दत्तानि पुरा; पं. १५ वांचो र्थयशस्क; राददीत पं.१६ वांचो रक्ष. प, महीमतां; लिखितं संधि; माधवसु;. पं. १७ वांचो मम श्रीधरसेनदेवस्य.—

'ભાષાન્તર'

ૐ. સ્વસ્તિ, વિખ્યાત વલભીમાંથી। જેનાં ચરણ-કમળ માળાની પેઠે આવૃત કરતા નૃપોના મુગટથી ચુંબિત થતાં,-જે સ્તંભ સરખા બળવાન કરથી અખિલ ભૂમિનો ભાર ધારતો-જેના કોપાગ્નિ બલસંપન્ન ભુજથી સંહારેલા પોતાના શત્રુઓની વનિતાઓનાં નેત્રોમાંથી વહેતી અશ્રુધારાથી શાન્ત થયો હતો,-જેનો સદાચાર કલિકાલથી કલંકિત જગનાં પાપ હણવા અતિ શક્તિમાન હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ભટ્ટાર્ક (ભટાર્ક) થયો. તેનો પુત્ર અખંડિત વિક્રમને લઈને આખણ્ડલ (ઈન્દ્ર) સમાન અને પૃથુતર યશનાં વિતાન વડે સકળ દિગન્તો વિમળ થએલ હોવાથી પૃથુ સમાન મેખલાની પેઠે ચાર સાગરથી આવૃત થએલી પૃથ્વીને રક્ષનાર, અને સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ એ ત્રણ ભાષામાં પ્રબન્ધ રચનામાં અધિક નિપુણ-પંડિત સમાજના માનસમાં રાજ-હંસ સરખો, યુદ્ધના અગ્રે શત્રુઓના માતંગોના સૈન્યનાં કુમ્ભમાંથી વહેતા સંધ્યાકાળ સમા રક્ત રૂધિરની અનેક ધારાઓથી પૃથ્વીના સર્વ પ્રદેશોનો વિજય કરનાર, સર્વ અંતરભાગનો વિજય કરનાર, દાનોમાં અનુમતિ માટે પાણીના અર્ઘથી ભીંજાએલા કરવાળો હોવાથી કુમ્ભમાંથી ઝરતા મદથી નિત્ય ભીંજાયેલી સૂંઢવાળા કરિરાજ સમાન, અતિ સરળ અને અતિ તુંગ હોઈ હિમાલય સરખો,-બહુ સત્ત્વાશ્રય (બહુ હિંમતવાન) અને અતિ ગંભીર હોવાથી બહુ સત્ત્વાશ્રય (બહુ પ્રાણીઓના આશ્રય) અને અતિ ગંભીર સાગર સમાન, પાદછાયા ઘણા મહાન મહીધરો (રાજાઓ) ઉપર પડતી હોવાથી અતિ મહાન મહીધરો (પર્વતો) ઉપર પડતી પાદછાયા (કિરણોની પ્રભા) વાળા સૂર્ય સમાન શ્રી ગુહસેન હતો.

તેનો પુત્ર, અતુલ ગુણસમૂહ સંપન્ન, શત્રુઓનાં ત્રિપુર(ત્રણ શહેર)નો નાશ કરનાર હોવાથી ત્રિપુર હણનાર શિવસમાન, મેખલાની પેઠે સાગરથી આવૃત પૃથ્વીનો પતિ, પોતાના સર્વ સ્પર્ધીઓની શ્રી સ્વ બાહુબળથી પોતાની પાસે ખેંચીલેનાર,-વિષ્ણુ જેમ સદા લક્ષ્મીથી સેવા-એલા,-ગંગાના પ્રવાહ જેમ નિત્ય ત્રિભુવનની શુદ્ધિમાં પ્રવૃત્ત, પોતાના માતંગોની સૂંઢોના સમૂહ-થી અસંખ્ય શત્રુઓનાં તિમિર હણવાથી, અને સકલ ભુવનને અતિ પ્રસરેલા અને અતિ ઉજ્વલ યશવડે શોભાવતો હોવાથી, કિરણોના સમૂહથી પ્રસરેલા તિમિર શત્રુને હણનાર અને અતિ પ્રસરેલા ઉજ્જવલ તેજ વડે અખિલ ભુવનને શોભાવનાર સૂર્ય સમાન, વિબુદ્ધ મંડળથી સેવાતો હોવાથી દેવમંડળથી સેવન થતા બ્રહ્માસમાન,-જનોની સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરવામાં નિપુણ હોવાથી અને સંતાપ હરનાર હોવાથી સકળ નભને ભરી દેવા શકિતમાન અને સંતાપી જનોના તાપ હરનાર, વર્ષા ઋતુના મેઘસમાન, મહા મતિ અને ધિષણ સંપન્ન હોઇ ધિષણ (બૃહસ્પતિ) ગુરૂવાળા અને બહુ નયનવાળા ઈન્દ્ર સમાન મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમભટ્ટારક શ્રી ધરસેન દેવ હતો.

તે કુશળ હાલતમાં સર્વ રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, આયુકતક, નિયુક્તક, મહત્તર આદિને આ શાસન કરે છેઃ-

તમને જાહેર થાઓ કે પરલોકમાં મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યની અને મારા યશની વૃદ્ધિ અર્થે, ઈસર (ઇશ્વર) ભટ્ટના પુત્ર, દશપુરથી આવેલા, તે નગરના ચતુર્વેદી મધ્યેના, અને કૌશિક ગોત્રના, છન્દોગસબ્રહ્મચારી, ગોમિન્દ(ગોવિન્દ)ને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે કન્તારગ્રામશોડશાતં વિષયમાં આવેલું નન્દીઅરક ગામ જેની સીમાઃ-પૂર્વે ગિરિવિલિગામ, દક્ષિણે મહાવીનદી, પશ્ચિમે સાગર; ઉત્તરે દેયથલિ ગામઃ આ ગામ રાજ પુરૂષોની દખલગિરિ મુકત, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે ઉપરની સીમા પ્રમાણે ... ... સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, વેઠ સહિત દેવો અને દ્વિજોને પૂર્વે કરેલાં દાનો વર્જ કરી, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, મેં ભક્તિથી પાણીના અર્ઘ્યથી શક સં. ૪૦૦ વૈશાખ પૂર્ણિ-માને દિને દાનમાં આપ્યું છે. આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદેયના નિયમ અનુસાર આ ગામની જમી-નની ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, ઉપભોગ કરે કે અન્યથી ઉપભોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઇએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ ... ...

માધવના પુત્ર, સંધિવિગ્રહાધિકારી રેવથી લખાયું. આ મારા શ્રી ધરસેન દેવના સ્વહસ્ત છે.

નં૦ ૫૧

શીલાદિત્ય ૧ લા(ધર્માદિત્ય)નાં પાલિતાણાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત્ ૨૮૬ વૈશાખ વદ ૬

રાય બહાદુર વિ. વેંકય્યએ મારા ઉપર કૃપા કરીને આ પતરાનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપ્યું છેઃ–"લેખનું એક જ પતરૂં સાચવેલું છે. તેને નીચેના ભાગમાં બે કડીઓનાં કાણાં છે; પરંતુ કડી અથવા તેના પરની મુદ્રા મળી શકતાં નથી. પતરાનો એક ન્હાનો કકડો ઉપરના ડાબા ખુણાપરથી ભાંગી જવાથી ॐ ચિહ્નનો થોડો ભાગ બગડી ગયો છે. એ જ પ્રમાણે ૧૦ મી પંક્તિની શરૂવાતનો થોડો ભાગ પણ ગયો છે, પરંતુ એક પણ અક્ષરને નુકશાન થયું નથી. પતરાની એક જ બાજુએ કોતર કામ કરેલું છે. અને કોતરનારનાં ઓજારોનાં ચિહ્નો પાછળની બાજુએ સંપૂર્ણ રીતે દેખાય છે. પતરાની લંબાઈ ૧૧ ૫/૮"થી ૧૧ ૩/૪"ની છે અને ઉંચાઈ લગભગ ૮ ૧/૪" છે.

પતરા ઉપર સુંદર રીતે લખેલી ૧૮ પંક્તિઓ છે. દરેક અક્ષરની સરાસરી ઉંચાઈ ૧/૪" છે. લિપિ શીલાદિત્ય ૧ લાનાં દાનપત્રોમાંની લિપિને મળતી છે.

પતરામાં ફક્ત દાનપત્રના નિયમ પ્રમાણેનો થોડો ભાગ છે અને શીલાદિત્ય ૧ લા ધર્માદાયના વર્ણનથી ભાગી ગયો છે. પરંતુ આ દાનપત્ર તેનું જ છે, એવો મી. જેકસનનો મત ખરો છે એ વાત તદ્દન નક્કી છે.

ડા. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સંવત ૨૮૬ વશાખ–વદ ૬ ના, શીલાદિત્ય ૧ (ધર્માદિત્ય)-ના વળાના બીજા પતરાના અવશેષપરના આ પડેલા શબ્દો છે.[2] પ્રસિદ્ધકર્તાના આધાર પ્રમાણે આ પતરૂં ૧૨" લાંબું અને ૮ ૧/૪" ઉંચું છે. એટલે આપણા પતરા સાથે માપ પણ મળતું આવે છે. અને બે પતરાં જોડકાં જ છે, એ વિષે કંઈ પણ શંકા નથી. એટલે હવે આખું દાનપત્ર આપણી પાસે મોજુદ છે. ડા. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે બીજું પતરૂં સંભાળપૂર્વક રાખેલું નથી. પહેલા પતરા સાથે ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરી શકાય તે માટે તે પતરૂં મેળવવા માટે મેં રાવ. બહાદુર વિ. વેંકય્યને વિનંતી કરી હતી, પરંતુ એમનો પ્રયાસ ફળીભૂત થયો નથી. એટલે હું શરૂવાત જ પ્રસિદ્ધ કરૂં છું.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૧૫–૧૧૬ પહેલું પતરૂં પ્રો. સ્ટેનકોનો ઈ. એ. વો. ૧૩પા. ૪૬ બીજું પતરૂં પ્રો. ભાંડારકર ૨ જુવો ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૪૫

अक्षरान्तर

१ ॐ[1] स्वस्ति [।।*] वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्न-
मण्डलाभोगसंसक्तमहा-

२ रशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबला-

३ वाप्तराज्यश्रियःपरममाहेश्वर श्री भटार्क्कादव्यवच्छिन्नरा[—]जवंशान्माता-
पितृचरणारविन्द प्रणतिप्रविधौताशेषकल्म-

४ षः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस[त्*]त्वनि-
कषस्तत्प[र्*] भा-

५ वप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंघ[ह]तिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्ग-
सम्यक्परिपालन-

६ प्रजाहृदयरंजनान्वर्त्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशा-
ङ्काद्रिराजो-

७ दधि तृ[त्रि] दशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागताभयप्रदानपरतया त्रि[तृ]ण
[व]दपास्ताशेषस्वकार्य्य-

८ फल[:*]प्रार्त्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सक-
लभुवनमण्डलाभो-

९ गप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखस[न्ता]न विसृत-
जाह्नवीजलौ-

१० घप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितस्सर-
भसमाभि-

११ गामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसम-
तिसृष्टाना-

१२ मनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसर-
स्वत्योरेका-

१३ धिवासस्य संध[ह]ताराातिपक्षजलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तवि-
मलपार्त्थिवश्रीः परममाहे-

१४ श्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातस्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदय-
स्थगितसमग्रदिङ्म-

१५ ण्डलस्समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरांसपीठोदूढगुरुमनोरथमहाभारः

---

१ चिह्नरूपे दर्शावेलो.

१६ सर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपाद-
नीयपरि-

१७ तोष[:*]समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याण-
स्वभावः खिलीभू-

१८ तकृतयुगनृपतिपं(प)थ विशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधो[ज्*]ज्वल-
ज्वलतरीकृतार्त्थ-

अक्षरान्तर*

(संवत् २८९ वैशाख वदि ९)

पतरूं बीजुं

१ सुखसंपदुपसेवानिरुढधर्म्मादित्यदितीयनामापरममाहेश्वरः श्रीशिला-

२ ... युक्तकविनियुक्तक ... महात्तरा ... ... दीनन्या ... ...

३ ... समाज्ञापयत्यस्तुवस्संविदितं यथा मया मातापितॄ(पुण्या)प्ययनाय-

४ ... करितविहारनिवासिचतुर्दिगभ्यागतार्य्यभिक्षुसंघस्यचीवरपिण्डपातशयनासन.

५ परिष्कारार्थंबुद्धानाञ्च भगवतां गन्धधुपपुष्पमाल्यदीपतैलाद्युपयोगार्थंविहारस्य च
खण्डस्फुटितप्रतिसं-

६ स्काराय पालतीरोलक्षे [?]रक्षरपुत्र[?]ग्रामे नद्युत्तरतटे ... ...

७ क्षेत्रं तथोद्रपद्रकग्रामे ... ... क्षेत्रं सोद्रङ्गं सोपरिकरं

१५ दूतक[:] पुत्रभट्टादित्ययशाः लिखितं संधिविग्र ... ...

१६ ... ... सं २८६ वैशाख व ६ ॥ ... ...

स्वहस्तो म .

* ઈ. એ. વૉ. १ પા. ४६ બીજું પતરૂં પ્રો. ભાંડારકર

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) ॐ. સ્વસ્તિ ! વલભીમાં મૈત્રક વંશમાં શત્રુને બળથી નમાવનાર, અતુલ બલથી પ્રાપ્ત કરેલા ભૂમિમંડળમાં સેંકડો યુદ્ધો કરી પ્રતાપ મેળવનાર, એના પ્રતાપને વશ થઈને નમન કરનારને દાન, માન, અને સરળતાથી અનુરાગ જિતનાર, વંશપરંપરાના તેમ જ પગારદાર સેવકગણના બલથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, મહેશ્વરના પરમ ભક્ત શ્રીમાન્ ભટાર્કથી શરૂ થઈ અછિન્ન રાજવંશમાં, મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત શ્રીમાન્ ગુહસેન ઉત્પન્ન થયો;–જેનાં પાપ માતાપિતાનાં ચરણકમળને નમન કરવાથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેને બાલપણથી તરવાર બીજા બાહુ જેવી જ હતી, જેની શક્તિ શત્રુઓના મદભરેલા હાથીના કપોલ ભેદીને પ્રકાશિત થઈ હતી, જેના પદનખપંક્તિનાં કિરણો તેના પ્રતાપથી તેને નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોની પ્રભા સાથે એકમેક થતાં, જેણે બધી સ્મૃતિના માર્ગ અનુસાર પ્રજાનું મનરંજન કર્યું હતું અને એ રીતે પોતાનું રાજપદ અન્વર્થ કરી બતાવ્યું હતું; જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ચંદ્ર, મેરૂ, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેરથી ચઢીઆતો હતો, જે રક્ષણ માગનારને અભયદાન આપવાના દૃઢ નિશ્ચયવાળો હતો એને તેથી પોતાનાં સર્વ કાર્યોનાં ફલ તૃણવત્ તજી દેતો, જે પ્રજા, મિત્રો, અને અનુરાગીઓનાં હૃદયોને પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજતો, અને જે અખિલ ભૂમંડળનો મૂર્તિમાન્ હર્ષ હતો.

(પંક્તિ ૯) તેનો પુત્ર, પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો, જેનાં પાપ તેના પિતાના પદનખની પંક્તિના રશ્મિ સમૂહમાંથી વહેતી ગંગા નદીના પાણીથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ તેના સેંકડો હજારો અનુરાગી કરતા, આકર્ષક ગુણો જેના રૂપથી ખેંચાઈને તેને અવલંબતા; જે સર્વ સેનાના ધનુર્ધરોને પોતાની શક્તિ અને ઉત્તમ તાલીમ(વિદ્યા)થી અજાયબ કરતો, જે પહેલાંના નૃપોનાં દીધેલાં ધર્મદાનનું રક્ષણ કરતો, છે પ્રજાનાં ત્રાસદાયક દુઃખો હરતો, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતીનો સાથે જ વાસ થતો હતો, જેનું પરાક્રમ શત્રુગણની સંપદનો ઉપભોગ કરવામાં ચતુર હતું, અને જેણે પ્રભાવથી વિમલ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરેલી હતી.

(પંક્તિ ૧૪) તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, સકલ જગતને આનન્દદાયી સદ્ગુણોના ઉદયથી દિશામંડળને ભરતો, સેંકડો યુદ્ધોમાં વિજયવતી તલવારથી પ્રકાશિત થતા સ્કંધ ઉપર મનોરથોના મહાભારને નિભાવનાર વિદ્યાના સર્વ વિભાગથી વિમલ થએલી મતિવાળો હોવા છતાં ન્હાના સરખા પણ સુભાષિતથી સદા જે સંતુષ્ટ થતો, સમસ્ત જગતથી નહિં માપી શકાય એવા ઉંડા હૃદયવાળો, છતાં સદાચારથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવતા ઉમદા સ્વભાવવાળો, મુંઝાઈને ઉભા રહેલા કૃતયુગના રાજાઓનો પંથ વિશુદ્ધ કરી મહાકીર્તિ સંપાદન કરનાર, સંપદ, સુખ અને ધારાઓનું અપ્રતિબંધ શાસનથી ઉજ્જવળ કીર્તિવાળી થએલી શ્રીના ઉપભોગથી ધર્માદિત્ય ઉપનામ મેળવનાર થઈ મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત, શ્રીમાન્ શિલાદિત્ય હતો.

ભાષાન્તર

પતરૂં ૨ જું

શ્રિ શીલા ... પરમમાહેશ્વર, જેનું બીજું નામ ઉપભોગથી પ્રાપ્ત થયેલું ધર્માદિત્ય હતું, તે અધિકારીઓ, યુક્તક વિનિયુક્તક ... મહત્તર આદિને શાસન કરે છે કે ... તમોને જાહેર થાઓ કે, મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે મેં, પલતિરોલમ્હ (?) માં રક્ષ–ર–પુત્ર(?) ગામમાં નદીની ઉત્તરે ... નામનું ક્ષેત્ર, અને ઉદ્રપદ્રક ગામમાં ... ક્ષેત્ર, ... થી બંધાવાએલા વિહારમાં વસતા, ચાર દિશાઓમાંથી આવતા ભિક્ષુ સંઘને, વસ્ત્ર, અન્ન, શયન, આસન, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, શ્રી બુદ્ધના દીપ માટે તેલ અને વિહારના સમાર કામ માટે (એટલે ખંડિત થયેલા ભાગો સરખા મૂકવા) આપ્યું છે. આ ક્ષેત્રો પાણીના અર્ધ્યથી તે સબંધની વસ્તુઓ સહિત આપ્યાં છે. વિગેરે વિગેરે. (બાકીનું હમેશમુજબ છે)

પુત્ર ભટાદિત્ય–યશઃ અહીં દૂતક છે ... લખાયું ... ... ૨૮૬ ના વૈશાખ વદ ૬ ને દિને, મારા સ્વહસ્ત.

નં૦ ૫૨

શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૮૬—જ્યેષ્ઠ વદિ ૬

કાઠિયાવાડમાં ગોહીલવાડ પ્રાંતના સંસ્થાન વળાના મુખ્ય શહેર વળા–પ્રાચીન વલભી–માંથી મળેલાં કોઇ તામ્રપત્રો ઉપરનો આ લેખ છે. આ પતરાંઓ હાલ બોં. બ્રે. ઓફ રો. એ. સો. ની લાયબ્રેરીમાં રાખ્યાં છે.

પતરાંઓની સંખ્યા બે છે, અને હરેકનું માપ આશરે ૧૧૧૧/૧૬" ૮૩/૪" છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ જાડા વાળેલા છે. લેખને કાટને લીધે ઘણું નુકશાન થયું છે, પરંતુ તે જ વંશના તે જ નમુના ઉપરથી લખેલાં બીજાં દાનોની મદદથી, તે લગભગ આખો વાંચી શકાય છે. પહેલા પતરાને નીચે તથા બીજાને મથાળેથી થોડું ત્રાંબુ કપાઈ ગયું હોવાથી થોડી હકીકત તદ્દન નાશ પામી છે. પતરાંઓમાં બે કડીઓ માટે કાણાં છે. પરંતુ તે કડીઓ તથા મુદ્રા મળી આવતાં નથી. બન્ને પતરાંઓનું વજન ૨ પૌંડ ૧૦૩/૪ ઔંસ છે. છેવટ સુધી ભાષા સંસ્કૃત વાપરેલી છે.

આ લેખ પ્રથમ ઓનરેબલ, વિ. એન, મંડલિકે જ. બો. બ્રે. ઓફ એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૫૯ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

લેખ શિલાદિત્ય ૧ લાના સમયનો છે. અને તારીખ આંકડાઓથી, સંવત્ ૨૮૬ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૬ આપેલી છે.

આ દાનપત્ર ઉપરથી મળતી ઐતિહાસિક માહિતી, આ જર્નલમાં વોલ્યુમ ૯ પા. ૨૩૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ તે જ રાજાના એક દાનપત્રને બરોબર મળતી આવે છે. હમ્મેશ મુજબ વંશાવળી ભટ્ટાર્કથી શરૂ થાય છે. વચ્ચેનાં કેટલાંક નામો બાદ કરતાં તેના પછીનો સીધો વંશજ ગુહસેન હતો. તેનો પુત્ર ધરસેન ૨ જો, અને તેનો પુત્ર શીલાદિત્ય ૧ હતો, તેણે ધર્માદિત્ય ૧ લો એ નામ પણ ધારણ કર્યું હતું, અને તેણે વલભીમાંથી શાસન જાહેર કર્યું હતું.

વલભીનાં બીજાં દાનપત્રોમાં બતાવેલી રાજવંશી શ્રી દુદ્દાએ સ્થાપેલા વલભીના એક બૌદ્ધ મઠને આ દાન આપ્યું છે. અને દાનનો હેતુ પણ હમ્મેશ મુજબનો, એટલે, ધાર્મિક પૂજા, મઠમાં રહેનારાઓનું પોષણ, તથા મઠના સમારકામ વિગેરેનો ખર્ચ કરવાનો છે.

દાનની વસ્તુઓ નીચે મુજબ છેઃ—પણ્ડરકૂપિકા (?) નામનું ગામ, કુટુંબિન સૂર્યકની માલિકીનું એક ક્ષેત્ર, અને એક ... ... (?)ની માલિકીનું ઉચ્ચાપદ્રકમાંનું ક્ષેત્ર, અદ્ધિકની માલિકીનું એક નહેર વતી પાણી પાયેલું ક્ષેત્ર, અને એક કુંભારની માલિકીનું કક્કિજ નામનું ક્ષેત્ર, એક ઈંદ્રાણિપદ્રકમાં ......ની માલિકીનું ક્ષેત્ર આ બધાં પુષ્યક સ્થલીમાં આવેલાં છે. આ ઉપરાંત વલભીની સીમા ઉપર આવેલી ચાર પુષ્પવાટિકાઓ તથા કૂવાઓ છે.

દાનમાં લખેલા અધિકારીઓમાં, દૂતક ભટ્ટાદિત્યયશાસ, જે પ્રથમ વો. ૧ પા. ૪૬ પં. ૧૫ માં પણ બતાવેલ છે, તે અને સંધિવિગ્રહાધિકૃત તથા દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિ છે. આ પાછળના અધિકારીનું નામ ઘણાં દાનપત્રોમાં આવે છે, અને જૂદી જૂદી રીતે તેની નકલ કરવામાં આવી છે.

---

1. ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૩૨૭ પ્રો. એફ. કિલ્હોર્ન

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्तं वलभितः प्रसभप्रणतामित्राणांमै[त्रकाणाम]तुलबलसंपन्नमण्डलाभो-गसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापो-

२ पनतदानमाना[र्ज्ज]वोपा[र्ज्जि]तानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रे[णी]बलावाप्तरा-ज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कोद-

३ व्यवच्छिन्नरजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रं-भृतिखड्ग द्वितीयबाहुरेव

४ समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस[त्व]निकषस्तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभा-संसक्तपादनखरश्मि-

५ संघतिस्सरलं स्मृतिप्रणीतमर्गा सम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थराजशब्दःरूप-कान्तिस्थैर्य्य[धै]र्य्य-

६ गाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशाशाङ्कद्रि राजोदधितृदर्शगुरुधनेशानतिशयानः शर-णागताभयप्रदान-

७ परतया तृणवदपास्ताशे[ष]स्वका[र्य्य]फल[:]प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दि-तविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पाद-

८ चारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-दनखमयूखे[स]न्तान-

९. विसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलो-भादिवा[श्रि]त[: *]

१० सरभसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथ-मनरपतिसमतिसृ-

११ ष्टानामनुपालयिताधर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरका-

१२ धिवासस्य संघतारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थि-वश्रीः परममाहेश्व-

१३ रः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातस्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थ-गितसमग्रदिग्मण्ड-

१ वांचो स्वस्ति २ वांचो वलभीत ३ वांचो राज ४ वांचो द्वितीया ५ वांचो संहतिस्सकल ६ वांचो मार्ग्गो ७ वांचो शशाङ्काद्रि ८ वांचो त्रिदश ९ वांचो मयूख १० वांचो संहता

१४ लस्समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सं पीठोदूढगुरुमनोरथमम-
हाभारस्सर्व्व-

१५ विद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपिसर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपाद[नी]
यपरितोषस्स-

१६ मग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीे-
भूतकृतयुगनृ-

१७ पतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्म्मानुप[रो]धोज्वलैतरीकृतार्त्थसुखसंपदुपसे-
वानिरू[ढध] [र्म्मा]दि[त्य]

१८ द्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशिलादित्य×कुशली सर्व्वानेवायु[क्त]कविनि-
[यु] ....

१९ ह[त्त]रचाटभटकुमारामात्यदीनैन्यांश्च यथाभिसंबद्ध्यमानका[न्स]मा-
ज्ञाप ....

२० दि[तं] यथा मया[म]तपित्रो ※]: पुण्याप्या[यना]य वलभी[प्रतिष्ठि-
तराज्ञीदुड्डाकारितवि] ... ...

पतरूं बीजुं

२१ ....पिण्डपातशयनासन[ग्ला]नप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारार्त्थं[बु]
[द्धाना] ....

२२ .... प्यमाल्यदीपतैलाद्युपयोगार्त्थं विहारस्य च खण्डस्फुटितप्रति[सं]

२३ .. .. पण्ड(?)रकूपिका । पुण्यानकस्थल्यन्तर्गतउच्चापद्रकं कुटुम्बिसू-
र्य्यकप्रत्ययक्षेत्रं [तथा]

२४ ... . [प्रत्य]यक्षे[त्रं]तथा काक्किजग्रामेअर्द्धिकप्रत्ययवाँपि । तथा
कुम्भारप्रत्यवापि तथेन्द्राणिपद्रके

२५ ... ... रप्रत्ययक्षेत्रं तथा वलभीस्वतलसीम्निपुर्प्पवाटिकाकूपकचतुष्टयमेवमयं
क्षेत्रत्रयवापि-

२६ द्वयपुप्पवटिकोकूपकचतुष्टयसमेतो ग्रामस्सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायस्स-
धान्यहिरण्या—

---

१ वांचो रोस २ वांचो धोज्ज्वल ३ वांचो श्रीशीला, ४ वांचो त्यादीन, ५ वांचो र्थं ६ वांचो वापद्रके ७ वांचो वापी ८ वांचो पुष्प, ९ वांचो पुष्पवाटिका.

२७ देयस्सदशापराधस्सोत्पद्यमनेविष्टिस्सर्व्वराजकीयानाम[ह]स्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्व प्रत्तदेवब्रह्मदेय—

२८ वर्ज्जितः भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनोव्यवच्छित्ति-भोग्यः धर्म्मदेय त-

२९ या प्रतिपादितः यत उ[चित]या[च]देवाग्रहारस्थित्या भुज्यमनकः न कैश्चित्परिपन्थनीयः आगा-

३० मिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंश[जै]रन्यर्व्वाऽनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सा-मान्यं च भूमिदानफलम-

३१ वगच्छाद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेति ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादि-

३२ भिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरन्द्रै-र्द्धननिधर्म्मायतनी-

३३ कृतानि निर्भ्भुक्तमाप्रति[मा]नि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ षष्टिं वर्षसह[स्रा]णि स्वर्गे मो-

३४ देत भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टा-दित्ययशाः लिखितं

३५ सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २०० ८० ६ ज्येष्ठ ब १ ॥

३६ स्वहस्तो मम ॥

---

१ वांचो त्पद्यमान २ वांचो दाय ३ वांचो भुज्यमानकः ४ वांचो रन्यैर्व्वा, ५ वांचो रेन्द्रैर्द्धनानि ६ वांचो लिखित

નં૦ ૫૩

શીલાદિત્ય ૧ લાનાં નવલખીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો[1]

સં. ૨૮૬ આષાઢ વ. ૮

મી. ડી. આર. ભાંડારકરે આપેલી શાહીની છાપો ઉપરથી આ લેખ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે,

જૂનાગઢથી ૮–૧૦માઇલ છેટે આવેલા શાહપૂર પાસેના નવલખી ગામડામાંથી ઇ. સ. ૧૯૦૪–૫ માં આ તામ્રપત્ર મળેલું છે. તે અત્યારે જૂનાગઢમાંના બહાદુરખાનજી મ્યુઝીયમમાં સુરક્ષિત છે. પતરાં બે છે અને દરેક એકેક બાજુએ કોતરેલું છે. ચારે બાજુના છેડા જાડી કોરના જેવા છે. પહેલા પતરાંમાં નીચે અને બીજામાં ઉપર બે કાણાં છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે જાડી કડીથી પતરાંમાં જોડેલાં હશે. કાણાં ½ ઇંચ પહોળાં છે અને લેખ કોતર્યો પહેલાં પાડવામાં આવેલાં લાગે છે. સીલ મળી નથી. પતરાંની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૦. ૮ ઈં. અને ૯ ઇંચ છે. પહેલામાં ૨૧ અને બીજામાં ૧૫ પંક્તિ છે. અક્ષરનું સરેરાસ કદ ³⁄₁₀" ઇંચ છે.

ગુપ્તસંવત્ ૨૯૦ ના રાજકોટ મ્યુઝીયમમાંના ડૉ. બુલરે ઇં. એ. વો. ૯ પા. ૨૩૭ મે પ્રસિદ્ધ કરેલા પતરાની સાથે સરખાવતાં આ દાનપત્રમાં બહુ જ ઓછી ભૂલો છે. અક્ષર દક્ષણના પશ્ચિમ વિભાગના જેવા છે.

ભટાર્કના વંશના શ્રીગુહસેનના પૌત્ર અને ધરસેનના પુત્ર શીલાદિત્ય ૧ લા ઉર્ફે ધર્માદિત્યનો આ લેખ છે. તેની તિથિ સં. ૨૮૬ (ઈ. સ. ૬૦૫)ના આષાઢ વદિ ૮ છે. આ દાનપત્રનો દરેક રાજાના વર્ણનવાળો શરૂવાતનો ભાગ ઉપર વર્ણવેલા સં. ૨૯૦ ના દાનપત્રની સાથે મળતો આવે છે. તેની સરખામણી ઉપરથી જણાય છે કે મૂળપુરૂષ ભટાર્ક અને આમાંના રાજાના દાદા ગુહસેન વચ્ચેના રાજાઓનું વર્ણન શીલાદિત્યે પ્રથમ છોડી દીધું અને ત્યાર પછીનાં બધાં તામ્રપત્રોમાંથી તે વર્ણન બાતલ કરવામાં આવ્યું છે.

વટનગરની હદમાં આવેલા ભોણ્ડાનક ગામનું દાન આપ્યાની હકીકત આ દાનપત્રમાં છે. આ વટનગર તે વડોદરા રાજ્યમાંનું વડનગર હશે કે ડૉ. બુલરે કહ્યું છે તેમ વડોદ્રા હશે તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી. કોઈ પણ પ્રકારે ગામ ઓળખી શકાતું નથી. સંગપુરી જે કદાચ જૂનાગઢ પાસેનું શાહાપૂર હોય. ત્યાંથી નીકળેલા ૪૩ બ્રાહ્મણને દાન આપેલું છે. કદાચ આ દાનથી જ ત્યાં આવીને વસવા માટે લલચાવ્યા હોય એવો સંભવ છે.

બ્રાહ્મણોનાં નામ વિચિત્ર છે. કેટલાંક નામ ઓડખ જેવાં અગર ગોત્રના નામ જેવાં છે, જ્યારે બાકીનાં સ્પષ્ટ વ્યક્તિનાં નામ છે. બોપ્પસ્વામી તૈલંગી બ્રાહ્મણના જેવું લાગે છે. કેટલાંક નામો સંસ્કૃતનાં પ્રાકૃત રૂપમાં જ છે; જેવાં કે સ્કન્દનું ખણ્ડ, સિંહનું સીહ, નર્તકનું નટ્ટક, ગોપશર્માનું ગોવશર્મા અને ભર્તૃમાંથી ભટ્ટિ થએલું લાગે છે. આ છેલ્લું નામ ભટ્ટિકાવ્યના કર્ત્તાનું હોઇ પરિચિત છે. બીજાં કેટલાંક નામોનાં મૂળ સ્વરૂપ કલ્પી શકાતાં નથી. વત્સ અત્યારે પણ ગોત્રનું નામ છે, કેટલાંક નામો જેવાં કે દ્રોણ, ભટ્ટિ, આદિત્ય ભદ્ર એક કરતાં વધારે નાં નામો ગણાવ્યાં છે તેથી તે જ નામ બીજી વાર આવે છે ત્યારે તેથી પહેલાં દ્વિ, ત્રિ, ઇત્યાદિ લખેલાં છે. આનો અર્થ બીજો ત્રીજો એમ થવો જોઈએ.

દાનપત્રમાં નીચેના અધિકારીઓનાં નામ છે : આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાઙ્ગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, કુમારામાત્ય વિગેરે. દાનના ગામ સાથે નીચેનાં વિશેષણો લગાડેલાં છેઃ સોદ્રઙ્ગઃ સોપરિકરઃ સવાતભૂતપ્રત્યાયઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ સદશાપરાધઃ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિઃ અહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ અને ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન.[2]

પં. ૩૪ માં આપેલા દૂતક શબ્દનો અર્થ દૂત એવો કરવામાં આવે છે પણ કેટલીક વખતે રાજપુત્રો દૂતક તરીકે આવે છે, તેથી એવું અનુમાન થાય છે કે તે સ્મૃતિ અનુસાર દાનના સાક્ષી તરીકે રહેનાર મોટો અધિકારી હોવો જોઈએ. મનુસ્મૃતિ અ. ૭ શ્લો–૬૩–૫ માં દૂતને રાજાના વિશ્વાસના પાત્ર મુખ્ય પ્રધાન તરીકે વર્ણવ્યો છે. તેની સલાહ લડાઈ તેમ જ સંધિ ઇત્યાદિ પ્રસંગે લેવામાં આવતી. ડૉ. ભાંડારકરે કર્યો છે તેમ તેનો અર્થ "પ્રધાન" અગર "અધિકારી" કરવો જોઇએ. દિવીરપતિ તે મુખ્ય કારકુન અગર મુખ્ય મંત્રી હોવો જોઈએ.

૧ એ.ઇ.વો. ૧૧ પા.૧૭૪ પ્રો. એચ.એમ. ભડકંકર ૨ આ બધાના અર્થ વિવેચન માટે અંતમાં આપેલ શબ્દકોશ જુઓ.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसं-
सक्तंप्रहारशतलब्ध प्रतापा[त्प्र]

२ तापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृत[श्रे]णीबलावाप्तराज्य-
श्रियः परममाहेश्वरश्री-

३ भटार्कादव्यवच्छिन्नराजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः
शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबा-

४ हुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभा-
संसक्तपादनखरश्मि-

५ संघतिसकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थराजशब्दः रूप-
कान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगां-

६ म्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागता-
भयप्रदानपरतया

७ त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलैः प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः
पादचारीव सकलभुवन-

८ मण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तान-
विसृतजाह्नन[वी]जलौघप्र-

९ क्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितस्सरभसमा-
भिगामिकैर्गुणैः[15]

१० सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनु-
पालयिता धर्म्मदा-

---

१ चिह्न રૂપે છે. ૨ આના સ્થળ માટે જુઓ "ગુપ્તના શિલાલેખો" પા. ૧૬૫ અને નોટ. ૩ મૈત્રકો માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૬૧ અને નોટ. ૪ આમાં અને આ પછીના શાસનોમાં संपन्न પાઠ છે. પ્રથમના શાસનોમાં सपत्न પાઠ છે. તેના ઉપર ડૉ. હુલ્ટ્શની નોટ જુઓ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૩૧૯ ૫ આમાં અને આ પછીનામાં प्रहारने બદલે પ્રથમનામાં संप्रहार મળે છે. ૬ વાંચો सत्त्व ૭ વાંચો संहति ૮ આ, સં. ૨૯૦ના અને ધરસેન ૨ જાના (ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૧) તામ્રપત્ર સિવાય બીજામાં ક્યાંય धैर्य्य શબ્દ આવતો નથી. તેના અભાવમાં આગળ ઉપરના સમાસમાંના अद्रिराज શબ્દનો અર્થ હિમાલય થાય છે. પણ જ્યારે धैर्य શબ્દ હોય ત્યારે स्थैर्य અને धैर्य બન્ને ગુણ માટે अद्रिराजने તોડી નાંખવો પડે. अद्रि=પર્વત અને राज એ ધર્મરાજનું ટુંકું રૂપ ગણી ધૈર્યના નમુનારૂપ યુધિષ્ઠિરને ઉદ્દેશીને કલ્પી શકાય. ૯ વાંચો शशाङ्क ૧૦ વાંચો त्रिदशगुरु ૧૧ વાંચો तृणवद. ૧૨ વાંચો फलः ૧૩ सुहृत्प्रणयि ૧૪ पादचार इव નો અર્થ જાણે કે મૂર્તિમાન હોય એવો થાય છે. ૧૫ आभिगामिकैः गुणैः નો અર્થ આકર્ષતા ગુણો થાય છે. જુઓ ગુપ્તલેખો પા. ૧૬૯ નોટ ૨.

११ यानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा-
सस्य संघेतारातिपक्ष-

१२ लक्ष्म[ीपरि]भोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रिः[2] परममाहेश्वरः
श्रीधरसेनस्तस्य सुस्तस्तत्पदानु-

१३ द्धयातस्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्गमण्डलस्समरशतवि-
जयशोभासनाथमण्डला-

१४ ग्रद्युतिभासुरतरन्सपिठोद्ढगुरुमनो[र]थमहाभारस्सर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगम-
विमलमतिरपि सर्व्व

१५ तस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोपस्समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुच-
रितातिशयसुव्य-

१६ क्तपरमकल्याणस्वभाव ∴ खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्ध-
र्म्मानुपरोधोज्वलतैरीकृता-

१७ र्थसुखसंपदुपसेवानिरुढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य ∴
कुशली सर्व्वानेवायुक्त-

१८ कविनियुक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाटभटकुमारामात्यादीनन्यांश्च यथासंबद्ध्यमान-
कान्समाज्ञापयत्यस्तु वः

१९ संविदितं यथा मया मातापित्रो ∴ पुण्याप्यायनाय संगपुरीविनिर्ग्गतनानागोत्र-
चरणतपस्स्वे–

२० द्धयायोपेतब्राह्मणद्रोण–ईन्द्रवसु–वत्स–षष्टि गुहिला–भट्टिसूर्य्य–दिन्नभट्टि-

२१ लुद्रक–आदित्यवसु–द्विद्रोण–त्रिद्रोण–कुमारशर्म्म–भट्टि–आदित्यरवि-

पतरूं बीजुं

२२ [गणर्क !][7] उ [ञ्ज]र्क–गोपादयक–स्कन्द–शर्म्म–भद्र–आदित्य–द्विआदित्य-
बप्पटक–मतृशे–

२३ र्म्मा–ईश्वर–बोप्पस्वामि–द्विबप्पटक–गोप–दाम–द्विभद्र–स्रोक्सक–केशव

---

१ वांचो संहतारातिः २ वांचो पार्थिवश्रीः ३ वांचो भासुरतरांसपीठो ४ वांचो ज्ज्वल ५ वांचो स्स्वाध्या-
योपेत ६ वांचो इन्द्रवसु (!) ७ आ नाम वांची शकातुं नथी ते गणक अगर गणार्क (गणार्कने बदले) पशु
ण पछीनो अक्षर क्क जेवो लागे छे तेथी गणक्क (गणरक्क ने बदले) होवो जोइए. ८ नाम सानुं छे के
नहीं तेनी खात्री नथी. तेमांथी कांइ वंचातुं नथी. ९ वांचो मातृशर्म्मा

२४ गोवशर्म्मा—अग्निशर्म्मा—द्विगोप—नावुव[क]कुमारभद्र—सीह—नट्टक—गिंजक—गोग्गक—संगम[—]

२५ द्विभट्टि—भानु—एवं चतुश्चत्वारिंङ्गतेर्ब्राह्मणेभ्यः वटनगरस्थल्यन्तर्गतभोण्डानकग्रामस्सोद्रङ्ग-

२६ स्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायस्सधान्यहिरण्यादेयस्सदशापराधस्सोत्पद्यम[।]नैविष्टिसर्व्वर[ा]-

२७ जकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्जितः भूमिच्छिद्रन्यायेनाच-

२८ न्द्रार्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्गेण धर्म्मदायो

२९ निसृष्टः यतः ए[षां]भुंजतां[कृ]षतां कर्षयतां प्रदिशतां वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्र-

३० नृपतिभिरप्यस्म[द्वं]शजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलम-

३१ वगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेति ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सग—

३२ रादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह[५] दारिद्य-भयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि ध—

३३ र्म्मायतनीकृतानि[।] निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः[७] पुनराददीत ॥ [ष]ष्टिं वर्षस-

३४ हस्त्राणि स्वर्गे मोदेत भूमिदः[।]आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्यवे नरके वसेत् ॥ दूतकश्चा—

३५ त्र भट्टादित्ययशाः[।]लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत दिवीरपतिवत्रभट्टिनाँ ॥[८]

३६ सं २०० ८० ६ आषाढ व ८ ॥ः।

३७ स्वहस्तो मम ॥

---

१ वधारे शुद्ध श्चत्वारिंशते २ वाचो विंश्रिस्स अगर विंश्रिकस्स ३ वाचो र्णव ४ २९० ना दानपत्रमा आ श्लोकनी शरुवात " उक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन " ए शब्दोथी थाय छे. ५ उपेन्द्रवज्रा अने इन्द्रवज्रा मळीने थतो उपजाती छंद छे. ६ मोदेत ने बदले बीजां शासनमा मोदति पण होय छे, पण स्मृतिमां वसति छे. ७ मूळमां चोख्खुं वत्रभट्टिना छे, पण तेनो अर्थ थतो नथी. २९० ना शासनमां चन्द्रभट्टिना लखेलुं छे ते वधारे साचो जोडणी लागे छे. ई. ए. वो. १ पा. १७ मां डो. भांडारकरे प्रसिद्ध करेल शासनमा पण वत्रभट्टिना होवुं जोइए, जे वशभट्ट वांचेलुं छे. ८ अहीं शरुवातमा छे तेवुं ज चिह्न छे, तेथी तेने ओं वाचवुं जोइए.

નં૦ ૫૪

શીલાદિત્ય ૧ લા [ઉર્ફે ધર્માદિત્ય]ના સંવત્ ૨૮૬ ના એક દાનપત્રનું બીજું પતરૂં[1]

સંવત્ ૨૮૬ શ્રાવણ વદિ ૭

આ પતરૂં મને વળામાં મળ્યું ત્યારે તેનાપર જાડાં પોડાં બાઝેલાં હતાં, અને બહુ થોડા અક્ષરો વાંચી શકાતા હતા. પરંતુ આર્કિયોલોજીકલ કેમીસ્ટે સાફ કર્યા પછી તેનો દરેક અક્ષર સહેલાઈથી વાંચી શકાયો. પતરાની સપાટી ઉપર અસંખ્ય ન્હાનાં કાણાંઓ પડેલાં છે, અને બન્ને બાજુઓને, ખાસ કરીને ડાબી બાજુના નીચેના ખુણાને ઘણું નુકશાન થયું છે. પતરાની ઉપલી કોર તથા ઉપલા ભાગનાં બે કડીઓ માટેનાં કાણાંઓ સુરક્ષિત છે.

પતરાંઓ આશરે ૧૦¾"×૭¾" માપનાં છે, અને લખાણ ૧૫ પંક્તિઓનું છે. અક્ષરો પ્રમાણમાં મોટા કદના છે, અને ચોખ્ખા ઊંડા તથા સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે. તેથી લેખમાં વ્યાકરણની ભૂલો ઓછી છે.

વલભીનાં દાનપત્રનાં બીજાં પતરાંમાં દાન આપનાર રાજાનું નામ હોતું નથી. પરંતુ સંવત ૨૮૬ ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે દાન આપનાર, શીલાદિત્ય ૧ ધર્માદિત્ય, છે. તેનાં તે જ વર્ષનાં ત્રણ દાનો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકયાં છે.

આ દાન લેનાર વણ્શકટમાં આવેલો બૌદ્ધ મઠ છે આ મઠ, તે જ રાજાના (નં ૮ નીચેનામાં) જણાવ્યા પ્રમાણેના બીજાં દાનપત્ર પરથી જણાય છે તેમ, શીલાદિત્ય ૧ એ પોતે જ બંધાવ્યો હતો.

દુર્ભાગ્યે, દાનમાં આપેલી મિલ્કતનું વર્ણન ખોવાઈ ગયું છે, પરંતુ તે કલાપક(?)પથકમાં આવી હશે, એવું જણાય છે.

તે જ વર્ષમાં જાહેર કરેલાં બીજાં દાનપત્રો પ્રમાણે આનો દૂતક પણ ભટ્ટ આદિત્યયશાસ્ છે. લેખકનું નામ દેખાતું નથી, પરંતુ તે જ વર્ષમાં કાઢેલાં તે જ રાજાનાં બીજાં દાનપત્રોનો લેખક સંધિવિગ્રહાધિકૃત–દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિ આ દાનપાત્રનો પણ લેખક હોવો જોઈએ.

---

૧ જર્નલ. બો. બ્રા રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૬ ડી. બી. દિસ્કલકર

अक्षरान्तर

१ युक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाटभटकुमारामात्यादीनन्यांश्चे यथामिसम्बद्ध्यमानकान्स ....

२ त्यस्तुवस्संविदितं यथा मयां मतापित्रोः पुण्याप्यायनाय वंशकटप्रति ....

३ रितविहारनिवासिचतुर्द्दिगभ्यागतार्य्यभिक्षुसंघस्य चीवरपिण्डपातश ....

४ [ग्लानप्र]त्यय[भै]षज्यपरिष्कारार्त्थं बुद्धानाञ्च भगवतां गन्धधूपपुष्पमाल्य-
दीपतैल[द्यु]पयो ....

५ रस्य खण्डस्फु[टि]तप्रतिसंस्काराय कल्पिकारपादमूलप्रजीविनाय चै ....
कपथके ... ...

६ सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायस्सधान्यहिरण्यादेयस्सदशापराधस्सोत्पद्य-
[मान]वि ....

७ [ज]कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्ज्जितः भूमिच्छिद्रन्याये-
[नाचन्द्रा] ... .

८ [ति]सरित्पर्व्वतसमकालीनः अव्यवच्छिन्नमो[:*] धर्म्मदायतया निसृष्टः यत
उचितया देवब्र ... ...

९ स्थित्या मुँज्यमनकः न कैश्चित्परिपन्थनीयः आगामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वं-
शजैरन्यैर्व्वा अ ... ...

१० [अ]वर्य्याण्यास्थिरं मानुष्यं सामान्यश्च भूमिदानफलमवगच्छाद्भिरयमस्मद्दायो-
नुमन्तव्यः ... ...

११ ... ... ति ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा
भूमिस्तस्य ... ...

१२ ... निह दारिद्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमा...

१३ ... धु×पुनराददीत ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदेत भूमिदः आ ... ...

१४ ... ... नरके वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टादित्ययशाः ॥ लिखितं सन्धि ... ...

१५ सं २०० ८० ६ श्रावण व ७॥ ॥ स्व ... ...

---

१ વાંચો नन्यांश्च २ વાંચો माता ३ પથકનું નામ [કલાપ]ક હોય ? ४ વાંચો भुज्यमानकः ५ વાંચો वर्षि

નં૦ ૫૫

શીલાદિત્ય ૧ લા(ઉર્ફે ધર્માદિત્ય)નાં બે તામ્રપત્રો[1]

ગુપ્ત સંવત્ ૨૮૭ માર્ગશીર્ષ વદિ ૭

આ દાનપત્રનું બીજું પતરૂં બહુ જ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પહેલા પતરાની શોધ કરતાં. સંગ્રહમાંથી મને ચાર કકડાઓ મળી આવ્યા. આ કકડાઓ જોડવાથી પહેલા પતરાનો મોટો ભાગ થયો છે.

બીજા પતરા સાથે હમ્મેશની વલભી મુદ્રા જોડેલી છે. તેનું માપ ૧૧$\frac{3}{4}$"×૮$\frac{3}{4}$" છે, પહેલા પતરામાં ૧૯ પંક્તિઓ લખેલી હોય એવું જણાય છે. બીજામાં ૧૭ પંક્તિઓ છે. અક્ષરો ચોખ્ખા અને સંભાળ પૂર્વક કોતરેલા છે.

પહેલા પતરાનો જે ભાગ દાન જાહેર કર્યું તે સ્થળ બતાવતો હતો, તે નાશ પામ્યો છે. પરંતુ તે સ્થળ વલભી હશે એમ લાગે છે.

દાન આપનાર રાજાના નામનું પણ એમ જ થયું છે. પરંતુ બીજા પતરાના સંવત્ ૨૮૭ ઉપરથી દાન આપનાર શિલાદિત્ય ૧ ઉર્ફે ધર્માદિત્ય હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. તેણે સંવત્ ૨૮૬ નાં (ત્રણ દાનપત્રો) તથા ૨૯૦ નાં (બે દાનપત્રો) દાનપત્રો પણ જાહેર કર્યાં છે. એથી આ સંવત્ ૨૮૭ ના દાનપત્ર ઉપરથી તેનું રાજ્ય કેટલો સમય ચાલ્યું તે વિષે વધુ જાણુવામાં આવતું નથી.

આનર્ત્તપુરમાંથી વલભીમાં આવી વસેલા, સામવેદની કૌથુમ-શાખાના શિષ્ય, અને ભારદ્વાજ ગોત્રના ભટ્ટગુહના પુત્ર, ભટ્ટિ નામના બ્રાહ્મણુને આ દાન આપ્યું છે.

તેને આપેલી મિલ્કત આ પ્રમાણે બતાવેલી છેઃ-(૧) પૂજ્ય રાણી જજ્જિકાના તાબાના કાલાસામક ગામની ઈશાન દિશામાં સીહદત્તની માલીકીની ૧૨૦ પાદાવર્ત્ત જમીન જે—પિપ્પલ(પુષ્યમિત્ર ગામનો એક રહીશ)ના ક્ષેત્ર તથા કર્કકના ક્ષેત્રની પશ્ચિમે, મિશ્રણના ક્ષેત્રની ઉત્તરે, દ્રુશાક તથા મણુકના ક્ષેત્રોની પૂર્વે, તથા ચોટ્ટિયાનક ગામની સીમા ઉપર આવેલાં કણબી વત્સના ક્ષેત્રની દક્ષિણે આવી છે. (૨) ઈશાન કોણમાં તે જ સીહદત્તનો ૧૬ પાદાવર્ત્તાના ક્ષેત્રફળનો, મોચનિકા નામનો કૂવો.

આ દાનનો દૂતક ભટ્ટ આદિત્યયશસ્ હતો, અને તે સંધિવિગ્રહના મંત્રી તથા મુખ્ય મંત્રી વત્રભટ્ટિએ લખ્યું હતું.

સ્થળોના ઓળખાણ વિષે, મ્હેં ઉપર કહ્યું છે તેમ, વલભી એ હાલનું વળા છે, અને આનર્ત્તપુર એ હાલનું વડનગર છે. બીજાં ગામો ઓળખી શકાતાં નથી.

---

[1] જ. બો. બ્રા. રૉ. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૮ ડી. બી. દિસ્કલકર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ [ओं स्वस्ति वलभीतः प्र]सभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्ड[ला]
भोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रताप-

२ [प्रतापोपनतद]ानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्य-
श्रियः परममाहेश्वर-

३ [श्रीभटार्कादव्यव]च्छिन्नराजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेष-
कल्मषः शैशवात्प्रभृति खङ्ग-

४ [द्वितीयबाहुरेव समद]परगजघटा[स्फो]टनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्र-
णतारातिचूडारत्नप्रभा-

५ [संसक्तपादनखरश्मि]सङ्हतिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदय-
रंजनान्वर्थराज-

६ [शब्दः रूपकान्तिस्थै]र्य्यधैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधि
[त्रिद]शगुरुधनेशान-

७ (तिशयानः शरणाग)ताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्य(फ-)ल
(:*) प्रार्थनाधिकार्थप्रदाना-

८ (नन्दितविद्वत्सुहृत्प्र)णयिहृदयः सकलभुवनमण्डला(भोगप्र)मोदः परममाहेश्वरः

९ (श्रीगुहसेनस्तस्य सु)तस्तत्पादनखमयूखसन्तान(वि)सृतजाह्नवीजलौघ(प्र-
क्षालि)ताशेषकल्मषः प्रणयि-

१० (शतसहस्रोपजीव्यमा)नसम्पद्रूपलोभादिवा(श्रितः स)रभसमाभिगा(मिकैर्गु)
णैस्सहजशक्तिशिक्षाविशे-

११ (षविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमनर)पतिसमतिसृष्टानामनुपा(ल)यिता-
धर्म्मदायानामपा-

१२ (कर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्श)यिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा(स-)
स्य संघताराातिपक्ष-

१३ (लक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोप)संप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहे-
(श्वरः श्रीधर)सेनस्त-

१४ (स्य सुतस्तत्पादानुध्यातःसकलज)गदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगि ... ...

१५ ... ... प्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढगुरुमनोरथम ... ...

१६ ... ... पिसर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपा.... ...

१७ ... ... योपि सुच ... ...

१८ ... ...

१९ ... ... (श्रीशीलादित्यः कुशली)

पतरूं बीजुं

२० सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राङ्गिकमहत्तरचाटभटकुमारामात्या(दीन)न्यांश्च-
यथाभिसंबद्धयमान-

२१ कान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो॒ऽपुण्याप्यायनायानर्त्तपुर-
विनिर्ग्गतवलभी-

२२ वास्तव्यभरद्वा(ज)सगोत्त्रच्छान्दोगकौथुमसब्रह्मचारिब्राह्म(ण)भट्टगुहपुत्रभट्टिब्र
(ा)ह्मणे राज्ञी जज्ञि(?)

२३ कापादीयकालासामकग्रामे पूर्व्वोत्तरसीम्नि (पु)ष्यमित्रग्रामनिवासिपिप्पलस-
त्कक्षेत्त्रात्कर्क्कसत्कक्षेत्त्रा-

२४ च्चापरतः मिश्रणसत्कक्षेत्रादुत्तरतः तथा दूषकसत्कक्षेत्रान्मण्णकसत्कक्षेत्राच्च
पूर्व्वतः चोड्डिया-

२५ नकग्रामसीम्नि कुटुम्बिवत्सप्रत्ययक्षेत्त्राद्दक्षिणतः सीहदत्तप्रत्ययपादावर्त्तशतं
विंशोत्तरं अपरो-

२६ त्तरसीम्नि सीहदत्तप्रत्यया एव षोडशपादावर्त्तपरिसरा मोचनिका संश-
द्धितवापी । एव-

२७ मेतद्वापीक्षेत्रं सोद्रङ्गं सोपरिकरं सवातभूतप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधं सोत्प

२८ ध्यम[ा*]नविष्टीकं सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्जितं
मु(भू)मि—

२९ च्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्य-
मुदकातिसर्ग्गे-

३० ण धर्म्मदायतया निसृष्टं यथास्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुजंतऽ कृषतऽकर्ष-
यतः प्रदिशतो वा न कै-

३१ श्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वानित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थ
(स्थि)रं मानुष्यं सा-

३२ मान्यञ्च भूमिद[ा*]नफलवमगच्छाद्भिरयमस्म द्दाया(यो)नुमन्तव्यः परिपाल-
यितव्यश्चेति ॥ बहुभिर्व्वसुधा

३३ भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानि
(नी)ह दारिद्र्यभयान्नरे

३४ न्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुऽ
पुनराददीत ॥ षष्ठिं वर्ष-

३५ सहस्राणि स्वर्ग्गे मोदेत(मोदति) भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नर-
के वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टादित्ययशाः [॥*]

३६ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं. २०० ८० ७ मार्ग्गशिर
ब ७ ॥ स्वहस्तो मम ॥

નં૦ ૫૬

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૨૮૭ ઈ. સ. ૬૦૬

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં વલભીમાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું ગુ. સં. ૨૮૭ ના વર્ષનું છે.

વંશાવલિ—ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો, તેનો દીકરો શીલાદિત્ય હતો, જેનું બીજું નામ ધર્માદિત્ય પણ હતું.

દાનવિભાગ—ઘાસરક પ્રાંતમાં આવેલા નિગ્ગુડ ગામનું દાન કરેલ છે. દાન યક્ષસુર વિહારમાં રહેલી ભિક્ષુણીઓના સંઘને કપડાં, ખોરાક અને દવા માટે તેમ જ ભગવાન્ બુદ્ધની પૂજા નિમિત્તે જોઈતાં ચંદન, ધૂપ, પુષ્પો માટે અને વિહારના ત્રુટક ભાગોના જીર્ણોદ્ધાર માટે આપવામાં આવેલ છે.

---

[1] નોટમાત્ર, ગો. હી. ઓઝા.

નં૦ ૫૭

શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત ૨૯૦ ભાદ્રપદ વદિ ૮

નીચે આપેલો લેખ જે પતરાંઓપર લખેલો હતો તે પતરાંઓ કેટલાંક વર્ષ પહેલાં કાઠિયાવાડમાં ઢાંકમાંથી મળ્યાં હતાં, અને હાલ તે રાજકોટના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે. કર્નલ એલ. બારટન અને મેજર સી. એચ. વુડહાઉસે કૃપા કરી, મને થોડા દિવસ માટે તે પતરાંઓ આપ્યાં હતાં, અને ત્યાર પછી તે પૂનાની ગવર્નમેન્ટ ફોટોઝિકોગ્રાફિક ઓફિસમાં મોકલ્યાં હતાં, જ્યાં આ સાથે આપેલી પ્રતિકૃતિ બનાવવામાં આવી હતી.

પતરાંઓનું રક્ષણ બહુ સંભાળપૂર્વક કરેલું છે. અને હમ્મેશનું ચિહ્ન તથા લેખવાળી મુદ્રા હજુ તે ઉપર છે. અક્ષરો, જ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૬૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પતરાંઓના જેવાજ છે. તે ઊંડા અને સારી રીતે કાપેલા છે. આમાં આવતી લખાણની ભૂલો તે જ વંશનાં બીજાં પતરાંઓ કરતાં વધારે નથી. એક, लक्ष्म ને બદલે लक्ष્ન ની ભૂલ સંસ્કૃત મૂળ રૂપને બદલે પ્રાકૃત લખવાથી થયેલી લાગે છે.

દાનપત્રના પહેલા અથવા વંશાવળીના ભાગના શબ્દો શીલાદિત્યનાં પહેલાંના, સંવત્ ૨૮૬-નાં શાસનોના શબ્દોને લગભગ મળતા આવે છે. તેથી તેમાં કંઇ નવીન હકીકત નથી. આમાં દર્શાવેલા વલભીના રાજાઓમાં,-૧ ભટાર્ક, ૨ ગુહસેન, ૩ ધરસેન ૨ જો, અને ૪ દાન આપનાર શીલાદિત્ય ૧ ઉર્ફે ધર્માદિત્ય છે. ફક્ત એટલું જ જાણવાજોગું છે કે, ભટાર્કના ચાર પુત્રોનાં નામ છોડી દેનાર પહેલો રાજા શીલાદિત્ય છે. ઘણું કરીને કારણ એ છે કે તેના મંત્રીઓએ વાપરેલાં પતરાંઓ એટલાં બધાં નાનાં હતાં કે રાજાઓની સંપૂર્ણ નોંધ, તેઓ દરેકની આવશ્યક પ્રશંસા-સહિત, તેમાં આવી શકે નહિ. બીજી રીતે, આ દાનપત્ર કેટલીક જાણવાજેવી બાબતો રજુ કરે છે.

પહેલું,-તે विजयस्कंधावारात् वलभीप्रद्वारहोम्बवासकात એટલે, " વલભીના દ્વાર આગળ ખુલ્લી જગ્યામાં આવેલા होम्ब ઉપર અથવા અંદર નાંખેલી વિજયી છાવણીમાંથી," લખેલું છે, અહિંઆં વિચિત્ર ' होम्ब ' શબ્દ જે દેશી જેવો લાગે છે તે ઠીક મુશ્કેલી ઉભી કરે છે. આ શબ્દ બીજા કોઈ દાનપત્રમાં મેં જોયો નથી, અને તેના ચોક્કસ અર્થ વિષે વળામાં તપાસ કરતા કંઈ જાણી શકયો નથી. પરંતુ પૂર્વાપર સંબંધ ઉપરથી જણાય છે કે તે કોઈ લશ્કરી રહેઠાણ, અથવા તો રાજાએ પોતાના તંબુઓ નાંખેલો કોઈ બગીચો હશે.

બીજું, દાન લેનાર बलवर्मानक—वटपद्रस्वतलनिविष्ट—हरिनाथकारित—महादेवपादाः—" હરિનાથે અર્પણ કરેલા અને બલવર્માનક—વટપદ્રની સીમામાં વસતા પૂજ્ય મહાદેવ " એ જાણવાજોગ છે-કારણ કે, જો કે બે અપવાદો સિવાય પોતાને परममाहेश्वर " માહેશ્વરના પરમ ભક્તો" કહેવડાવતા વલભી રાજાઓનાં ઉકેલેલાં અને ઉકેલી શકાય તેવાં વીસેક પતરાંઓ આપણી પાસે છે, તોપણ રાજાનું દાન લેનાર તરીકે કુળદેવને દર્શાવતું આ પહેલું જ દાનપત્ર છે. બીજાં બધામાં બ્રાહ્મણો અથવા બુદ્ધ સંઘોને દાન આપ્યાનું જણાવેલું છે. આ દાન ઉપરથી સાબિત થાય છે કે વલભી રાજાઓની શિવની ભક્તિ એકલા શબ્દો કરતાં વધારે પ્રકારની હતી. બ્રાહ્મણ લાગતા હરિનાથે જે સ્થળે લિંગ અર્પણ કર્યું હતું તે સ્થળ હું નક્કી કરી શકયો નથી. वटपद्र હાલના

---

૧ ઈ. એ. વો. ૯ પા. ૨૩૭-૨૩૯ ડો. જી. બ્યુલ્હર

વરોદ્રા અથવા વડોદરાને મળતું આવે છે. પરંતુ કાઠિયાવાડના નકશામાં આ નામવાળાં ઘણાં સ્થળો છે પણ તેમાંનાં એક પણ પાસે આ દાનપત્રમાં લખેલાં ભદ્રાણક, પુષ્મિલનક, ધ્રમિલનક અને દીજ્ઞાનાક નામનાં ગામો આવેલાં નથી. પ્રાચીન સમયમાં પણ વટપદ્ર સાધારણ નામ હશે એમ જણાય છે. કારણ કે, આ દાનપત્રમાં વટપદ્રની આગળ લગાડેલો શબ્દ बलवर्मानक, જેનો અર્થ મેં, " બલવર્મનનું અથવા બલવર્મને સ્થાપેલું " કર્યો છે, તે ફક્ત આ ગામ તથા તેવાં અનેકાર્થી ગામો વચ્ચેનો તફાવત બતાવે છે.

દાનમાં આપેલી વસ્તુઓનું વર્ણન આપતો ભાગ નીચે પ્રમાણે છેઃ—

યમલવાપી, જે, પચીસ ચોરસ ફૂટના ઘેરાવવાળી, વટપદ્રની સીમાની અંદર ઉત્તર તરફ આવેલી છે. અને વાણિઘોપ કુવાની પશ્ચિમે, બલભટના કૂવાની દક્ષિણે તથા ચન્દ્રભટના કૂવાની પૂર્વે છે. આ ઉપરાંત ૧૫૦ ચોરસ ફૂટનું પશ્ચિમ તરફની સીમા ઉપરનું એક ક્ષેત્ર, જે ભદ્રાણક ગામના રસ્તાની દક્ષિણે, વીતખટ્ટાની પશ્ચિમે દીજ્ઞાનાકના રસ્તાના ઉત્તરે, તથા બરટકની સીમાની પૂર્વે છે; તથા [૧૫૦ ચોરસ ફૂટનું એક ક્ષેત્ર] દક્ષિણ તરફની સીમા ઉપર, પૂજ્ય ભગવાન આદિત્યના કુવાની પૂર્વે, મોઆ(?) ઠાકિજ્ઞિ(કાકિમ્બિ ?)ના ક્ષેત્રની ઉત્તરે, ધ્રમિલનક ગામના રસ્તાની દક્ષિણે, પુષ્મિલાનક ગામની સીમાની પશ્ચિમે; આ રીતે કૂવા સહિત આ ૨૯૫ ચોરસ ફૂટ (જમીન) ... ... (આપવામાં આવી છે)

આ દાન આપવાનો હેતુ હમ્મેશ મુજબનો, એટલે, મંદિરની પૂજા તથા સમાર કામના ખર્ચની સગવડ કરવાનો છે.

આ બધી હકીકતો કરતાં વધારે જાણવા જેવી હકીકત દૂતક, જે કદાચ વટપદ્ર જ્યાં આવેલું છે તે પ્રદેશનો અમલ કરનાર અધિકારી હશે, તેનું નામ, અને દાનની તારીખ છે. દૂતક ખરગ્રહ નામનો છે. અને પછીનાં પતરાંઓ ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે ખરગ્રહ ૧ લો શિલાદિત્ય ૧ લાનો ન્હાનો ભાઈ અને તેના પછી ગાદીએ આવનાર હતો. અને તે શીલાદિત્યના સમયમાં રાજ્યવહીવટ ચલાવતો હતો.

દૂતક અને રાજાને એક જ કહેવામાં હું જરા પણ સંકોચ રાખતો નથી, તથા આ જવાબદારીવાળી જગ્યાએ તેની નિમણુંક હોવાની અંગે રાજ્યની ખરી સત્તા છેવટે તેના હાથમાં આવી અને " પોતાના બંધુના આદેશો પ્રમાણે વર્તન કરી, એક કેળવાયલો બળદ ધોંસરૂં ઉપાડે તેવી રીતે, જો કે ઉપેન્દ્ર(વિષ્ણુ)ના વડિલ બંધુ (ઇન્દ્ર) જેવા પોતાના વડિલ બંધુની બહુ ઇચ્છા જાતે (રાજ્યલક્ષ્મી) ઉપાડવાની હશે છતાં, પોતે રાજ્યલક્ષ્મીનો ભાર ઉપાડી લીધો હતો.

આ લેખની તારીખ સંવત ૨૯૦ છે. જ્યારે શીલાદિત્યનાં બીજા બધા જાણવામાં આવેલ લેખો સંવત્ ૨૮૬ ના છે. આ નવી તારીખથી શીલાદિત્યનાં અને બીજા ધ્રુવસેનનાં સંવત્ ૩૧૦ નાં દાનપત્રો વચ્ચેનું અંતર ૨૦ વર્ષનું જ રહે છે. જે સમયાન્તરમાં બે રાજાઓ થયા, એક ખરગ્રહ ૧ લો અને ધરસેન ૩ જો. તેથી આ દાન શીલાદિત્યના રાજ્યના અંતના સમયમાં આપ્યું હશે અને ત્યાર બાદ થોડા સમયમાં જ તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો હશે, એ બહુ સંભવિત છે.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओ स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्वलभीप्रद्वारहोम्बवसकात्प्रसभप्रणतां मित्राणामैत्रकाणामतुलबलं

२ संपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपानतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरा

३ गादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्न-राजवँशान्माता

४ पितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषाकल्मषः शैशवत्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव सम-दपरगज

५ घटस्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभाससाक्तपादनखर-श्मिसंहतिस्सक

६ लस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरन्जनान्वर्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थै-र्य्यगाम्भीर्य्य

७ बुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागताभयप्र-दानपरतया

८ तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलप्रार्थनधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचरीव सकल-

९ भुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूख-सन्तानविसृत

१० जाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकाल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादि-वाशृतस्सै

११ रभसमाभिगामिकैगुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमन-रपातिसम

१२ तिसृष्टानामनुपालयितधर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्श-यिता श्रीसरस्व

१३ त्योरेकधिवसस्य संहतरातिपक्षलक्ष्मीपारिभोगदक्षविक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः पर

१४ ममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातस्सकालाजगदनन्दनात्यद्भुतगुण-समुदयस्थगतिसम

पं.१ वांचो ओं; वास; प्रणतामित्राणां. पं. २ वांचो संसक्त; लब्ध; पोपनत पं.४ वांचो पितृ; प्रविधौताशेष; शैशवात्प्र. पं. ५ वांचो संसक्त. पं. ६ वांचो स्मृतिः रञ्जना; शब्दो. पं.८ वांचो फल; प्रार्थनाधि; चारीव. पं. १० वांचो कल्मषः; वाश्रित पं. ११ वांचो कैर्गुणै, ताखिल; बल शब्द उडाडी नाखो. नरपति. पं. १२ वांचो पालयिता. पं. १३वांचो रेकाधिवासस्य; संहताराति; परिभोग. पं. १४ वांचो सकलजगदान.

१५ म्रदिम्नमण्डलस्समरशतविजयशोभासंनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढगुरूम-
नोरथमहा

१६ भरस्यर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखो-
पपादनीयप

१७ रितोपः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपिसुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्व
भावः खिलीभूत

१८ कृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्म्मनुपरोधज्वलतरीकृतार्त्थसुखसम्पदुपसेवा

१९ निरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य×कुशली सर्व्वानेवयु-
क्तकविनियुक्तकद्रा

पतरूं बीजुं

१ ङ्गिकशौल्किकचौरोद्धरणिकचाटभटकुमरामात्यादीनन्यांश्च यथासम्बद्ध्यमानकान्स-
माज्ञाप-

२ यत्यस्तु वरसंविदितं यथा मया मातापित्रो॰ पुण्याप्यायनाय बलवर्म्मानकवाट-
पद्रस्वतलनिविष्टहरिनाथ

३ कारितमहादेवपादानं पूजास्नपनगन्धधूपपुष्पमाल्यदीपतैलाद्यव्यवच्छित्तये वाद्य गी-
तनृत्याद्यु

४ पयोगाय देवकुलस्य च खण्डस्फुटितप्रतिसस्करयपादमूलप्रजीवननिमित्तय बटपद्र-
स्वतल एवोत्त

५ रसीम्नि वाणिजकघोपसत्कवाप्या अपरतःतथा बलभटसत्कलवाप्या दक्षिणतः तथा
चन्द्रभटसत्कवाप्या

६ पूर्व्वतः वटपद्रादेवोत्तरतः पंचविंशत्पादावर्त्तपरिसरा यमलवापी तथापरसीम्नि भद्राणक

७ ग्रामपथाद्दक्षिणतः वीतखट्टायापरतः दिन्नानाकग्रामप्रथदुत्तरतः बरटकमर्य्यादपूर्व्वतः

८ पादावर्त्तशतं सार्द्धं तथा दक्षिणसीम्नि आदित्यदेवपादीयवाप्या पूर्व्वतः काकिम्भि-
मूवकसत्कक्षेत्राद्

९ त्तरतः भ्रमिलनकग्रामपथदक्षिणतः पुष्मिलानकग्रामसीम्नि अपरतः एवमेतत्सह
वप्या पादा

पं. १५ वांचो सनाथ; रांस; गुरुम. पं. १६ वांचो भारस्सर्व्व; परापर. पं. १७ वांचो तोषः. पं. १८ वांचो र्द्धर्म्मानुपरोधोज्ज्वलतरी. पं. १९ वांचो नेवायुक्तक. पं. १ वांचो कुमार; पं. २ वांचो माता. पं. ३ वांचो पादानां; वाद्यगीत. पं. ४ वांचो संस्काराय, निमित्ताय. पं. ५ वांचो घोष सत्क चन्द्रभटसत्कवाप्याः. पं. ७ वांचो पथादुत्तरत; दापूर्व्वत. पं. ८ वाप्याः; क्षेत्राच्च काकिम्भिमूत्वक पं. ९ वांचो पथाद्दक्षि; वाप्या.

१० दावर्त्त शतद्वयं पंचनवत्याधिकं सोद्रंग सोपरिकरं सवातभूतप्रत्ययं सधान्यहिर-
ण्यादेयं सद

११ शापराधं सोत्पद्यमानाविष्टिकं सर्व्वराजकीयानाम हस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तब्रह्मदेयवर्जितं

१२ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं धर्म्मदेयतया प्रतिपा-
दित यतोपरिलि

१३ खितास्थित्या भुज्यमानं न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैर-
न्यैर्व्वानित्यान्यै-

१४ श्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामन्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुम-
न्तव्य ॰ परिपा-

१५ लयितव्यश्चेत्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ बहुभिर्व्वसुधाभुक्ता राजभि-
स्सगरादिभिः य-

१६ स्य यस्य यदाभूमि तस्य तस्य तदा फलं॰यानीह दारिध्रभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि
धर्म्मायतनीकृतानि

१७ निभुक्तमल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधु ॰ पुनराददीत ॥षष्टिं वर्षसहस्राणि स्व-
र्गे मोदति भू

१८ मिदः आच्छेत्ता चानुमता च तान्येव नरके वसेदिति ॥ दूतकश्चात्र श्रीखर-
ग्रहः॥लिखितं सन्धिवि-

१९ ग्रहाधिकृतदिविरपतिचन्द्रभट्टिना ॥ सं । २९० । भद्रपद ब ८ स्वहस्तोमम.

પં ૧૦ वावर्त्त માં दा ઉડાડી નાંખો त्यमिकं; प्रत्याय. પં. ૧૨ વાંચો पादितं; यत उपरि પં. ૧૬ વાંચો भूमिस्त. પં. ૧૭ વાંચો निर्भुक्तमाल्य. પં. ૧૯ વાંચો भाद्रपद.

નં૰ ૫૮

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુપ્ત. સં ૨૯૦ ઈ. સ. ૬૦૯

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું અને ગુ. સં. ૨૯૦ ના વર્ષનું છે.

વંશાવલિ- ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો હતો અને તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ધર્માદિત્ય નામે પ્રસિદ્ધ હતો.

દાનવિભાગ-ઔદ્દરેશનિ ગોત્રના દશપુરથી આવેલા અને વલભી(વળા)માં રહેતા બ્રાહ્મણો મિત્રશર્મન્ અને ગમેશ્વર જે રુદ્રશર્મનના દીકરા હતા, તેને મૌડલી ગામના તાબામાંનું ઇન્તુરપુત્ર નામનું ગામડું શીલાદિત્યે દાન આપ્યું,

દશપુર તે માળવામાંનું હાલનું મંદાસોર ગામ છે.

---

[1] નોટ માત્ર ઓ. હી. ઓઝા

નં० ५९

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુપ્ત સં. ૨૯૦ ઈ. સ. ૬૦૬

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું છે અને ગુ. સં. ૨૯૦ ના વર્ષનું છે. વલભી દરવાજા બહાર ભદ્રેશ્વર મુકામેથી દાન અપાએલું છે.

વંશાવલિ–ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો હતો અને તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ધર્માદિત્ય નામથી પ્રસિદ્ધ હતો.

દાનવિભાગ—યક્ષસુર વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓના સંઘને માટે કપડાં, ખોરાક તેમજ દવા મેળવવા માટે તેમજ ભગવાન્ બુદ્ધની પૂજા માટે જોઈતાં ચંદન, ધૂપ પુષ્પો વિગેરે માટે અને વિહારના ત્રુટક ભાગના જીર્ણોદ્ધાર વાસ્તે ધસરકના પ્રાંતમાં વટદ્રહ પાસેના અમદસ્રપુત્રના ગામનું દાન શીલાદિત્યે કર્યું છે.

---

૧ નોટ માત્ર. ગૌ. હી. ઓઝા

નં૦ ૬૦

શીલાદિત્ય (ઉર્ફે ધર્માદિત્ય) ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

આ બે પતરાંઓને બધી બાજુએ થોડું નુકશાન થયું છે. દરેક પતરાનું કડી માટેનું જમણી બાજુનું કાણું ચોખ્ખું દેખાય છે. સહુથી વધારે નુકશાન દાનનું વર્ષ બતાવનારા ભાગને થયું છે. ઉપલી બાજુમાં થોડા અક્ષરો ઝાંખા થઈ ગયા છે. પરંતુ જેટલા અક્ષરો સ્પષ્ટ છે તેટલા બહુ સંભાળપૂર્વક અને સુંદર રીતે કોતર્યા છે. શીલાદિત્ય ૧ લાનાં દાનપત્રો સાધારણ રીતે લખાણની ભૂલ વગરનાં છે. તેથી આ દાનમાં પણ લખાણની અને કોતરકામની ભૂલો કવચિત જ છે.

પતરાંઓ લગભગ ૧૧"×૮½" માપનાં છે. પહેલા પતરામાં ૧૯ પંક્તિઓ અને બીજામાં ૧૭ પંક્તિઓ લખેલી છે.

જે સ્થળેથી દાન આપ્યું હતું તે સ્થળનાં નામવાળો ભાગ ભાંગી ગયો છે. તેવી જ રીતે રાજાનું ખુદ નામ જે ભાગમાં હતું તે ભાગ ભાંગી ગયો છે. પણ તેના બીજાં નામનો થોડો ભાગ ૧૯ મી પંક્તિમાં જણાય છે.

આ એક બૌદ્ધ દાન છે. અને તે વણશકટના સ્વતલમાં દાન આપનાર રાજાએ પોતે બંધાવેલા વિહારને આપ્યું છે. આ રાજાના સં. ૨૮૬ના એક બીજા દાનપત્રમાં આ જ વિહાર બતાવ્યો છે. પરંતુ તેમાં તે બંધાવનાર રાજાનું નામ આપ્યું નથી.

વિહારને દાનમાં બે ગામો આપ્યાં છે. તેમાંનું એક, વ્યાઘ્રદિન્નાનક નામનું, સરક પ્રદેશમાં આપ્યું હતું. બીજા ગામનું નામ, તથા જે પ્રદેશમાં તે આવેલું હતું તેનું નામ વાંચી શકાતું નથી.

દૂતક ખરગ્રહ છે. લેખકનું નામ નાશ પામ્યું છે. પરંતુ તેને લગાડેલાં વિશેષણો, જે રક્ષિત છે તેપરથી તથા તે રાજાનાં બીજાં દાનો પરથી તે સંધિવિગ્રહાધિકૃત તથા મુખ્ય મંત્રી વત્રભટ્ટિ હોવો જોઈએ, એમ કહી શકાય.

ભાંગી ગયેલા ભાગ સાથે દાનનાં વર્ષ તથા માસ નાશ પામ્યાં છે. પણ પખવાડીયું રક્ષિત છે. આ દાનનો દૂતક, ખરગ્રહ સં.૨૯૦ નાં દાનપત્રમાં આવે છે, પણ સં. ૨૮૬ ના દાનપત્રોમાં આવતો નથી. આ ઉપરથી દાનપત્રનું વર્ષ અટકળે નક્કી કરી શકાય. તેથી આ શીલાદિત્યનાં અંતના વખતનાં દાનપત્રોમાંનું એક છે.

આ દાનનું ખાસ મહત્ત્વ એ છે કે ફક્ત આના ઉપરથી જ આપણને જાણવામાં આવે છે કે શીલાદિત્યે પોતે એક બૌદ્ધવિહાર બંધાવ્યો હતો. આથી જણાય છે કે તેણે ઉત્તરાવસ્થામાં, ગુહસેનની માફક, બૌદ્ધધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. (ઈ. એં. વો. ૫, પા. ૨૦૬)

---

1. જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા ૩૧--૬૨ ડી. બી. દિસ્કલકર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ... ...

२ ... ... मौलभृतश्रेणी ... ...

३ ... ... वङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशे ... ...

४ ... ... द्दुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषस्त ... ...

५ ... ... संसक्तपादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग-
सम्यक्प ... ...

६ ... ... राजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मर-
शशाङ्काद्रि ... ...

७ ज्ञानतिशयानश्शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेष ... ...

८ धिकारर्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवन ... ...

९ ... ... दः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखस-
न्तानवि ... ...

१० ... ... क्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रू-
पलोभादि ... ...

११ ... ... भिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबल-
धनुर्द्धर × प्रथम ... ...

१२ ... ... सृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिणामुप-
प्लवानां द ... ...

१३ ... त्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमसंप्राप्त

१४ ... ... श्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यानस्सकलज-
गदानन्दना ... ...

१५ ... स्थगितसमग्रदिङ्मण्डलस्समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुर ...

१६ ... गुरुमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि स ...

१७ ... नापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरि

१८ ... सकल्याणस्वभावः खिलिभूतकृतयुगनृपतिपथविशोध ...

१९ ... ... तार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्म्मा[दित्यद्वितीयनामा][1]

---

१ આ અક્ષરો અટકળે મૂક્યાં છે.

पतरूं बीजुं

२० [श्रीशीलादित्यः कुशली सर्व्वानेवायुक्तकविनियुक्त]कद्रा[ङ्गिक] ...
२१ ... ... बद्धयमानकान्स ... ...
२२ ... ... पुण्याप्यायनाय वडशकट[1] स्वतलनिविष्टास्मत्कारितविहार ...
२३ ... पिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभिषज्यप्रतिस्काराय(?) ... ...
२४ ... स्नानगन्धदीपतैलपुष्पमाल्यवाद्यगीतनृत्याद्युपयोगाय च विहा ... ...
२५ ... ... सैरकपथकान्तर्ग्गतव्याघ्रदिन्नानकं । तथा काल(?)
२६ ... ... का(?)लण-मेतद्ग्रामद्वयं सोद्रङ्गं सोपरिकरं सवातभूतप्रत्याय ...
२७ ... ... सदशापराधं सोत्पद्यमानविष्टि[कं]सर्व्वराजकीयानामहस्त-प्रक्षेपणीयं ... ...
२८ ... ... भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं विहारसङ्घ ....
२९ ... ... उपरिलिखितस्थित्या भुंजमानस्य न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागा-मिभद्रनृपति-
३० भि ... र्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफल-मवगच्छद्भिः
३१ ... स्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन
३२ ... भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य त ...
३३ ... यान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भ्भुक्त[3] माल्यप्रतिमानि तानि को नाम सा ... ...
३४ ... षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चावमन्ता च ता ...
३५ दूतकोत्र श्रीखरग्रहः ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपति ... ...
३६ ... ... हुल ७ स्वहस्तो ... ...

---

१ आ नाम सं.३७५ ना दानपत्रमां तेम ज धरसेन २ जाना दानपत्रमां आवे छे. २ आ कदाच अक्षर-स्फर्क होय ? ३ र्भु उपरनुं अनुस्वार भूलथी मुकायुं छे.

નં० ૬૧

ધરસેન ૩ જાનાં ભાવનગરમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સ. ૩૦૪ માઘ. સુ. ૭

આ પતરાંઓ સંબંધી પ્રો. બી. કે. ઠાકોરે માહિતી આપી હતી અને તે ભાવનગરના દાણાના વેપારી દીપસંગ કાનજીના કબજામાં હતાં. પતરાં બે છે અને તેમાં ધરસેન ૩ જાનું પૂરૂં દાનપત્ર છે. તેઓ ૧૨¾ ઇંચ લાંબાં અને ૮¾ ઇંચ પહોળાં છે અને પહેલામાં ૨૪ અને બીજામાં ૨૦ પંક્તિઓ છે.

ખરગ્રહના દીકરા ધરસેન ૩ જાએ ખેટક પ્રદ્વારમાં લશ્કરી મુકામ હતો ત્યાંથી દાન આપેલું છે. શરૂઆતમાં ભટાર્કથી માંડીને ધરસેન ૩ જા સુધીના વંશના રાજાઓનું વર્ણન છે અને તે ધ્રુવસેનના સં. ૩૧૦ ના દાનની સાથે લગભગ મળતું આવે છે.

જેને દાન મળ્યું તે બ્રાહ્મણ વિષ્ણુયશસનો દીકરો મિત્રયશસ નામે હતો. તે આત્રેય ગોત્રનો, અથર્વવેદી અને હસ્તવપ્રનો રહેવાસી હતો.

તેને નીચે પ્રમાણે દાન આપવામાં આવેલું હતું. (૧) સુરાષ્ટ્ર વિષયમાં હસ્તવપ્ર આહરમાં અમકરકૂપ ગામમાં ૧૦૦ પાદાવર્ત્ત જમીન; (૨) કાલાપક પથકમાં ડભક ગામમાં એક ખેતર; (૩) તેજ ગામમાં ૧૮ પાદાવર્ત્ત માપવાળી વાવ; (૪) શિરવટક સ્થલીમાં હસ્તિકૃદક ગામમાં ઉદ્દબન (?) પાદાવર્ત્ત જમીન.

રાજકુમાર શીલાદિત્ય દૂતક તરીકે આપેલ છે અને સુલેહ તથા લડાઈ ખાતાના અધિકારી વત્રભટ્ટિએ લખેલ છે.

દાનની તિથિ ગુ. વ. સં. ૩૦૪ ના માઘ સુ. ૭ છે.

આની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા એ છે કે શીલાદિત્યની છેલ્લીમાં છેલ્લી સાલ ૨૯૨ અને ધ્રુવસેન ૨ જાની વ્હેલામાં વ્હેલી સાલ ૩૧૦ વચ્ચેની એક પણ સાલ મળી નથી. વળી આ બે રાજાઓની વચ્ચે ખરગ્રહ અને ધરસેન ૩ જો એમ બે રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું, પણ તેમાંથી કોઈનું દાનપત્ર અત્યાર સુધી મળ્યું નહોતું. આ દાનપત્રથી તેથી સં. ૨૯૨ અને ૩૧૦ વચ્ચેનો ગાળો અમુક અંશે ટુંકો થાય છે.

સુરાષ્ટ્ર (અત્યારનું કાઠિયાવાડ) હસ્તવપ્ર (ભાવનગર સ્ટેટમાંનું હાથબ) અને કાલાપક (હાલનું કાઠિયાવાડની નૈઋત્ય કોણે આવેલું કાળાવડ), એ ત્રણ સિવાય બીજી જગ્યાઓનાં નામ મળતાં નથી.

---

* વો. મ્યુ. રી. ઈ. સ. ૧૯૨૫-૨૬ પા. ૧૪ ડી. બી. ડીસ્કલકર

નં૦ ૬૨

વલભી દાનપત્રનું ગોપનાથમાંથી મળેલું પહેલું પતરૂં*

પહેલું પતરૂં

પ્રોફેસર બ્યુહ્લરને કાઠિઆવાડના ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવ બહાદુર ગોપાળજી એસ. દેસાઈ તરફથી મળેલી એક કાગળની છાપેલ પ્રત, જે તેમની કૃપાદૃષ્ટિથી મને પ્રાપ્ત થઇ તેના ઉપરથી, નીચે આપેલું અધૂરૂં વલભી દાનપત્ર મેં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. જે પતરા ઉપરથી તે છાપ લેવાઈ હતી તે ગોપનાથમાંથી મળ્યું હતું, અને તેનું માપ ૧૪''×૧૦'' છે. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી જણાય છે કે તે પતરૂં સંભાળપૂર્વક રાખેલું નથી. અને પહેલી તથા છેલ્લી પંક્તિના બધા તથા બીજી લગભગ બધી પંક્તિઓના બન્ને છેડાના અક્ષરો થોડેક અંશે નાશ પામ્યા છે.

દાનપત્ર ઉપર તારીખ વલભીમાંથી નાખેલી છે. વલભીનાં બીજાં બધાં દાનપત્રો માફક આ દાનપત્રનાં પણ પ્રથમ બે પતરાંઓ હશે. પહેલા પતરાંને છેડે બે કાણાંઓ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે બીજું પતરૂં તે સાથે જોડેલું હશે તે નાશ પામ્યું છે. અને તે સાથે તેની તારીખ, દાનના પામનારનું નામ, દાન આપનારાઓનાં નામ તથા દાનમાં આપેલી વસ્તુઓનાં નામોનો પણ નાશ થયો છે. સાચવી રાખેલું પહેલું પતરૂં, પ્રસિદ્ધ થયેલાં અન્ય વલભી દાનપત્રોનાં પહેલાં પતરાંઓ સાથે સરખાવવાથી અમુક હદમાં તેની તારીખ ચોક્કસ કરી શકાશે. આપણા પહેલા પતરામાં, ધ્રુવસેન અને તે પછીના ઉત્તરકાલીન વલભી રાજાઓની વંશાવળી આપેલી છે. તેમાં ધરસેન ૩ જાનું વર્ણન અધુરૂં રહે છે. આ વર્ણનની એકાદ પંક્તિ ખોવાયેલ પતરાં ઉપર હોવી જોઈએ. દેરભટના એક પુત્રનું આ દાનપત્ર હોઈ શકે નહીં, કારણ કે વલભી સંવત્ ૩૩૭[1] નાં ખરગ્રહ ૨ જાનાં દાનપત્રનાં પહેલાં પતરાંમાં ધરસેન ૪ થા સુધી વંશાવળી આપી છે. તેથી આ દાનપત્ર ધરસેન ૩ જા અથવા ધ્રુવસેન ૪ થા અથવા ધરસેન ૪ થાએ જાહેર કર્યું હશે. આ અનુમાનને નીચેની બાબતથી વધારે ટેકો મળે છે. ધ્રુવસેન ૨ જાનાં વ. સં. ૩૧૦ નાં દાનપત્રોનાં તથા ધરસેન ૪ થાનાં વ. સં. ૩૩૦[2] નાં દાનપત્રોનાં પહેલાં પતરાંઓ પણ બરોબર આપણા પહેલા પતરાની જગ્યાએથી જ ભાંગી ગયાં છે, જ્યારે ધરસેન ૪ થાનાં વ. સં. ૩૨૬[3] ના એક બીજા દાનપત્રના પહેલા પતરામાં વંશાવળીની લગભગ અઢી (૨½) પંક્તિઓ વધારે છે.

લિપિ ધ્રુવસેન ૨ જા અને ધરસેન ૪ થાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોની લિપિને પૂરેપૂરી મળતી આવે છે.

---

* ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૪૮ ઈ. હુલ્ત્ઝ. ૧ પ્રો. બ્યુહ્લરે પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬. ૨ પ્રો. બ્યુહ્લરે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. જુઓ. ઈ. એ. વો. ૬ પા–૧૨ અને વો. ૭ પા. ૭૩. ૩ પ્રો. ભાન્ડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. જુવો. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪.

अक्षरान्तर

१ ओं स्वस्त वलभतः प्रसभप्रणतमित्राणा मत्रकाणामतुलबलसम्पन्नमण्डलाभाग-
संसक्त प्रहारशतलब्ध-

२ प्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावासरा-
ज्यश्रियः परममाहे–

३ श्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः
शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीया–

४ यबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति‌चूडारत्न-
प्रभासंसक्तपा––

५ दनख[र]श्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्ज-
नान्वर्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगा–

६ [म्भी] र्य्य बुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः
शरणागताभयप्रदानपरतया तृ–

७ णवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलप्रर्थनाधिकारर्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पा-
दचारीव सकलभु–

८ वन[म]ण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनख[म]
यूखसन्तानविसृतजाह्नवी–

९ जलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः
सरभसमाभिगामिकै–

१० [र्गुणै]स्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टा-
नामनुपालयिता धर्म्मदाया–

११ नामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरकाधिवासस्य संह-
ताराति‌पक्षलक्ष्मीप–

१२ रिभोगदक्षविक्रमो विक्रमापसंप्रसविमलपार्थिवश्रीःपरममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य
सुतस्तत्पादानुध्यातः

१३ सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशो-
भासनाथमण्डलाग्र-

१४ द्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगमविम-
लमतिरपि

पं. १ वांचो ओं स्वस्ति वलभीतः; मित्राणां मैत्र अने मण्डलाभोगसंसक्त––पं. २ भाजे आ नुरागा नो अने मौल नो मौ भूसाई गया छे. पं. ३ वंशान् नो आ भूसाई गयो छे. पं. ४ प्रकाशित नो आ आंप्यो छे. वांचो निकषस्तत्प्र. पं. ७ वांचो फलः प्रार्थना अने विद्वत्. पं. ८ प्रमोदः नो मो भूंसाई गयो छे. पं. ११ उपप्लवानां नुं अनुस्वार पाछळ आप्युं छे; वांचो रेकाधिवासस्य–पं. १२ वांचो विक्रमोपसंप्राप्त. पं. १४ वांचो द्युतिभासुरतरांस; भासुरतरन्सा भासुरेतरान्स. ना जेवुं देखाय छे.

१५ सर्व्वतस्सुभाषितत्वेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः सम[ग्र]लोकागाधगाम्भीर्य्य-
हृदयोपि सुचरितातिशय–

१६ सुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलिभूतकृ[त]युगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्र-
कीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधो-

१७ ज्ज्वलतरिकृतार्त्थसुखसम्पदुपसेवानरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्री-
शीलादित्यस्तस्यानुजः

१८ तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राज-
लक्ष्मी स्कन्धासक्तां पर–

१९ मभद्र इव धुर्य्यस्तदज्ञासम्पादनैकरसतयैवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्वस-
म्पत्तिः प्रभावसम्प-

२० द्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितम-
नोवृत्तिः प्रणतिमे-

२१ कां पारित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितिप्रति[कि]योपायः
कृतनिखिल भुवनामोदविमलगु-

२२ णसँहति प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्न्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृ-
ष्टात्युन्न[त]हृदयः प्रख्यात-

२३ पौरुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्र
थमसख्याधिग-

२४ मः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहि-
तनिखिलविद्वज्जन-

२५ मनः परितोषातिशयः सत्वसम्पदा त्यागौदार्य्येण च विगतानुसन्धानाशमाहिता-
रातिपक्षमनो-

२६ [र]थाक्षभङ्गः सम्प[गुप] लक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि पर-
मभद्रम[कृ] र [तिकृ]-

२७ [त्रि]मप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतययपताकाहरण[प्रत्य]लोदग्रबाहु-
दण्डवि[ध्वन्सि]त[नि]खि[ल]-

પં. ૧૭ વાંચો निरूढ અને तस्यानुजस्तत्पादा. પં. ૧૮ વાંચો राज्यलक्ष्मी. પં. ૧૯ વાંચો तदाज्ञा અને खेद. પં. ૨૧ વાંચો सादित. પં. ૨૨ વાંચો संहतिः પં. ૨૩ વાંચો तिशयो અને संख्या.–પં. ૨૫ विगतानुसन्धाना ના नु અને स ની વચ્ચે લાઇનઉપર એક મીંડું છે. આ દાનપત્ર કરતાં પ્રથમના દાનપત્રો બધાંની પ્રતિકૃતિઓમાં विगतानुसंधानाशमाहितारातिं. વાંચેલું છે. પાછળથી આ વાચનમાં संधानासमा (શીલાદિત્ય ૩ જાનું દાનપત્ર ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૭) संधानसमा (શીલાદિત્ય ૫ મા અને ૬ ઠાનાં દાનપત્રો ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬ તથા વો. ૭ પા. ૭૯) એ મુજબ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. પં. ૨૬ છેવટનું–વાંચો परमभद्रप्रकृतिरकृ-त्रिम. પં. ૨૭ ઘણા ખરા અક્ષરો ભુંસાઇ ગયા છે. વાંચો समरशतजय અને विध्वंसित.

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ! વલભીપુરમાંથી મિત્રોનાં અને બળથી નમાવેલા શત્રુઓનાં મહાન અને અસંખ્ય સૈન્યોના પ્રબળ અને સતત પ્રહારથી યશ પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના વિક્રમમાંથી ઉદ્‌ભવતા દાન, માન અને વિનયથી પ્રજાનો અનુરાગ પ્રાપ્ત કરનાર, શરણ થએલા નૃપોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, અને અવિચ્છિન્ન રાજવંશવાળા ભટાર્કમાંથી, તેનો પૌત્ર, માતપિતાનાં ચરણકમળને નમન કરી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખનાર, બાળપણથી એક જ મિત્રસમાન અસિથી શત્રુઓના મસ્ત માતંગોની ઘટા છેદી બળ પ્રકાશિત કરનાર, જેના પદનખની મહાન પ્રભા પોતાના પ્રતાપ વડે નમન કરતા શત્રુઓના મુગટના મણિની પ્રભા સાથે મળતી, સર્વ સ્મૃતિમાં જણાવેલા માર્ગનું યોગ્ય પાલન કરી પોતાની પ્રજાનાં મન અનુરંજિત કરીને રાજશબ્દ તેના પૂર્ણ અર્થમાં જેને સારી રીતે બંધબેસતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ઈન્દુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેર કરતાં અધિક હતો, શરણાગતને શરણ આપવામાં નિત્ય ઉદ્યત હોવાથી સ્વાર્થ તૃણવત્ લેખી ત્યજી દેનાર, વિદ્વાનો, બન્ધુજનો, અને મિત્રોનાં હૃદય અભિલાષ કરતાં અધિક આપીને પ્રસન્ન કરનાર, સકળ જગતનો ગમન કરતા સાક્ષાત્ આનન્દરૂપ, પરમમાહેશ્વર ગુહસેન ઉતરી આવ્યો હતો. તેનો પુત્ર, પોતાના પિતાના પદનખમાંથી નીકળતા રશ્મિરૂપી ગંગાના જળમાં સર્વ પાપ ધોઈ નાંખનાર, અસંખ્ય મિત્રોના જીવિતનું પાલન કરતા પ્રતાપની અભિલાષથી તેની તરફ આકર્ષાએલા સર્વ સદ્‌ગુણસંપન્ન, નૈસર્ગિક બળ અને વિશેષ વિદ્યા (શિક્ષા)થી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરનાર, પોતાના પૂર્વજોએ કરેલાં સર્વ ધર્મ દાન રક્ષનાર, પોતાની પ્રજાને હણનારાં સર્વ વિઘ્નોનો હરનાર, શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસસ્થાન, શત્રુઓના પક્ષમાંથી લક્ષ્મી હરી લઈને તેનો ઉપભોગ કરવામાં દક્ષ વિક્રમવાળો, પોતાના પ્રતાપથી વિમળ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમ માહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, અખિલ જગતને આનન્દકારી અને અતિ અદ્ભુત ગુણોના તેજથી સર્વ દિશા ભરનાર, અનેક યુદ્ધોના શુદ્ધ તેજ અને સેનાપતિના તેજથી પ્રકાશિત સ્કંધવાળો, અભિલાષનો મહાભાર વહનાર, વિદ્યાના પર અને અપર ભાગના જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થએલી મતિસંપન્ન હોવા છતાં કોઈની પાસેથી એક સુવચનથી સ્હેલાઈથી પ્રસન્ન થાય તેવો, અગાધ ગાંભીર્યવાળા હૃદયવાળો હોવા છતાં અનેક સત્કાર્યોથી અતિ ઉમદા સ્વભાવ દર્શાવનાર, સત્યયુગના પૂર્વના નૃપોના માર્ગ પર ગમન કરી ચોમેર પ્રસરેલા યશવાળો, ધર્મકાર્યની સીમા કદાપિ ન ઉલ્લંઘી હોવાથી અધિક ઉજ્જવળ બનેલ લક્ષ્મી, સુખ, અને પ્રતાપના ઉપભોગથી ધર્માદિત્યનું વર્ણન આપતું નામ પ્રાપ્ત કરનાર પરમમાહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય હતો. તેનો ભાઈ અને પાદાનુધ્યાત, અન્ય ઉપેન્દ્ર સમાન અને તેના તરફ પ્રેમથી પૂર્ણ હોઈ પોતાના વડીલ બન્ધુથી તેના સ્કંધપર મૂકાએલી રમ્ય અને અભિલાષિત રાજ્યશ્રીની ધુરી, પોતાના બન્ધુની અભિલાષાનું પાલન કરવાના આનન્દ માટે જ ફક્ત, સુખી વૃષભ જેમ ધારનાર, શ્રમ, સુખ કે પ્રેમથી જેની શાન્તિ સદા અસ્પર્શિત હતી, તેના વિક્રમના પ્રતાપને નમન કરતા અનેક નૃપોના મુગટનાં રત્નોથી તેનું પાદપીઠ આવૃત હતું, છતાં જે અન્યનું અપમાન કરવાના લેશમાત્ર દોષથી મુક્ત હતો, જે મદવાળાં પરાક્રમો માટે વિખ્યાત જનો પાસે ફક્ત નમન જ થવા દેતો, જે સકળ જગને આનન્દકારી સર્વ ગુણોથી પૂર્ણ હતો, જેણે કલિયુગના સર્વ માર્ગ બળથી ઢાંકી મુકયા હતા, જેનું અતિ ઉમદા હૃદય દુષ્ટોમાં સદા જણાતા દોષોમાંના એક પણ દોષથી નિત્ય મુક્ત હતું, જેણે સર્વ જાતનાં પુરૂષાર્થવાળાં શસ્ત્રના પ્રયોગમાં મહાન દક્ષતાથી અસંખ્ય શત્રુ નૃપોની લક્ષ્મી હરી લઈ ન પોતાને પરાક્રમી પુરુષોમાં પ્રથમ સાબીત કર્યો હતો તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરગ્રહ હતો. તેના પછી તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોના પરમ સંતોષરુપ, અવ્યવસ્થિત અને અનિયમિત શત્રુઓના મનોરથરુપી રથની ધરીને બળ, દાન, અન ઉદારતાથી ભાંગી નાખનાર, લોકચરિત (જગતના અન્તર વિષય), સર્વ કળા અને વિદ્યાથી અતિ પરિચિત હોવા છતાં અતિ આનન્દી સ્વભાવવાળો, અકૃત્રિમ પ્રેમ અને વિનયથી ભૂષિત, પોતાના વિશ્વાસ સંપન્ન અને અનેક યુદ્ધમાં વિજયધ્વજ હરી લેનાર કરથી સર્વ શત્રુઓમાં સ્પર્ધાના ઉત્સાહનો નાશ કરનાર, જેની આજ્ઞા સ્તુતિ પામી હતી ... ...

નં૦ ૬૩

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૩૧૦ આશ્વિન વદિ ૫

ધ્રુવસેન ૨ જાનું દાનપત્ર દરેક ૧૦ ઈંચ×૧૨૩/૪ ઈંચ માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. કડીઓ અને મુદ્રા તેનાં યોગ્ય સ્થાને છે. અત્યારે પતરાંઓ ઘણાં જ પાતળાં થઈ ગયાં છે, અને કોઈ કોઈ જગ્યાએ ન્હાનાં કાણાંઓ પડ્યાં છે. કાટને લીધે સપાટી બહુ ખરાબ થઈ ગઈ હોવાથી, શોધનારે ઉપરનાં પડ ભાંગી નાખ્યાં હોય એવું જણાય છે. સુભાગ્યે નક્કર ત્રાંબાનો થોડો ભાગ મધ્યમાં રહી ગયો હતો. જેમાં અક્ષરોના લીટા દેખાય છે. છતાં જ્યારે મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યારે આખું દાનપત્ર ઉકેલી શકીશ કે નહિ તે વિષે મને શંકા હતી. પરંતુ જ્યારે નજરે પડી શકતા બધા લીટાઓ ધોળા રંગથી પૂરી દીધા ત્યારે મને અતિ આનંદ સાથે માલુમ પડ્યું કે, એકાદ પંક્તિ જે બીજાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓની મદદથી સહેલાઈથી જાણી શકાશે, તે સિવાય આખું દાનપત્ર વાંચી શકાય તેવું હતું.

આ દાનપત્ર વલભીમાં લખાયું છે. વંશાવળીમાં કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી.

પરંતુ એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે, ધ્રુવસેન ૨ જો, જેને બાલાદિત્ય પણ કહેવામાં આવે છે, તે ' મહારાજ ' નો ઇલ્કાબ ધારણ કરતો નથી, તથા તેના પહેલાં થઈ ગયેલામાંથી કોઈને ' શ્રી ' " પ્રતાપી " સિવાય બીજું વિશેષણ આપ્યું નથી. આ ભૂલ કદાચ અકસ્માત હોય. પરંતુ હિંદુસ્તાનના રાજાઓનું શબ્દાડંબરપણું જોતાં આ બાબત શંકાસ્પદ છે. અને છેવટે જો એમ માલુમ પડી આવે કે ધ્રુવસેન ૨ જાને પોતાની મહત્તા વિષે મૌન રહેવાનાં સબળ કારણો હતાં, તો તે નવાઈ જેવું નહિ લાગે.

આ દાન ગોહકે બંધાવેલા વિહારમાં વસતા ભિક્ષુસંઘને આપ્યું છે. આ વિહાર રાજકુમારી દુડ્ડાએ વલભીમાં બંધાવેલા વિહારની સીમામાં આવેલો છે.

દુડ્ડા અને તેના વિહાર વિષે ધ્રુવસેન ૧ તથા ગુહસેનનાં શાસનોમાંથી જાણવામાં આવે છે. આંહિ જો તેને " રાજ્ઞી " " રાણી " કહેવામાં આવી હોય તો, હું ધારું છું કે લેખકનો હેતુ તે ' રાજાને પરણેલી હતી,' એવો નહિ પણ ' રાજકુટુંબની હતી ' એવું બતાવવાનો હશે. કારણ કે ધ્રુવસેન ૧ લો તેને " મારી બેનની પુત્રી " કહે છે. वलभीस्वतलसन्निविष्ट એટલે "વલભીની પોતાની સપાટી ઉપર બેઠેલો " એ શબ્દનો ચોક્કસ અર્થ હું કરી શકતો નથી. તેનો અર્થ મેં કર્યો છે તેમ, વલભીમાં આવેલો એટલે ચાર દિવાલોની વચ્ચે " એવો થાય. પણ કદાચ " स्वतल " સમાસનો કંઈ પારિભાષિક અર્થ હોય.

આ દાનનો હેતુ ધ્રુવસેન ૨ જાના પહેલાના દાનમાં આપ્યો છે તે જ છે.

સુરાષ્ટ્રમાં કાલાપક પથમાં ભસંત નામનું ગામડું દાનમાં આપ્યું છે. સોરઠના એક પેટા ભાગનું નામ કાલાપક પથ હોવું જોઈએ. ' સુરાષ્ટ્ર ' વિષે ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે આ શબ્દ હમ્મેશાં બહુવચનમાં વાપરવામાં આવે છે, જેમ કે सुराष्ट्राः અને તેથી पंचालाः, कश्मिराः ની માફક તેનો અર્થ પણ સુરાષ્ટ્ર દેશમાં વસતા લોકો એવો થાય છે. ' સોરઠ' કદાચ सुराष्ट्राः નો અપભ્રંશ નહિ, પણ સૌરાષ્ટ્રમ્(મંડલમ્)નો હશે. કારણ કે, તદ્ધિત પ્રત્યય લગાડવાથી બનેલો સંસ્કૃત ઔ નિયમિત રીતે પ્રાકૃત ઓ થી બતાવાય છે. કાઠિયાવાડના ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી એસ. દેસાઈ સૂચવે છે કે, ભસંત એ સોરઠ પ્રાંતમાં જૂનાગઢના નવાબના તાબાનું હાલનું ભેસાણ ગામ હશે.

સૌરાષ્ટ્રના, વલભી રાજાઓ સાથેના સંબંધ વિષે હ્વેનસંગ પણ કહે છે કે " આ દેશ વલભી રાજ્યના તાબામાં છે." તારીખમાં, વર્ષ સંવત્ ૩૧૦ અને માસ આશ્વયુજ આપેલાં છે. દિવસ, ' બહુ ૫, એટલે બહુ (લપક્ષ), વદ ૫,' અથવા ' બ ૧૫ , વદ ૧૫ ' વંચાય છે. કારણ આ પતરાં પર ' ह ' અને ૧૦ ની નિશાની બહુ મળતી આવે છે.

---

* ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨-૧૩ જી બ્યુલ્હર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्रणामैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्र-
हारशतलब्धप्रता-

२ पात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रणीबलावाप्तराज्यश्रियः
परममाहेश्वरः श्रीभटार्कादव्यव-

३ च्छिन्नराजवँशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषश्शैशवात्प्रभृतिख-
ड्गद्वितीयबाहुरेवसमदपरगजघटास्फोटन-

४ प्रकाशितसत्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसँहतिस्स-
कलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिप-

५ लनप्रजाहृदयरञ्जनात्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरश-
शाङ्कादिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतियानश्शर-

६ णागतभियप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलप्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानान-
न्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारी-*

७ व सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पदन-
खमयूखसंतानविसृतजान्हवीजलौघ-

८ प्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाश्रितस्सरभस-
माभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशि-

९ क्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदा-
यानामपाकर्त्ता प्रजोप-

१० घातकारिणामुपप्लवानां दशयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सँहतारातिपक्षलक्ष्मी-
परिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपस-

११ [प्रा]प्तविमलपार्त्थिवश्री परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यात-
स्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थ-

१२ [गि] तसमग्रदिङ्मण्डलस्समरशतविदशतोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरान्सपी-
ठोव्यूढगुरुमनोरथमहाभार-

१३ [स]र्व्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखप-
पादनीयपरितोषस्समग्रलोकागाध-

१४ गाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभवः खिलीभूतकृतयुगनृ-
पतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्ति-

पं. १ वांचो मित्राणां पं. २ वांचो श्रेणी; महेश्वरः पं. ४ वांचो सत्त्व; संसक्त; परिपा. पं. ५ वांचो रंजनान्वर्थ. पं. ६ वांचो फल. पं. ७ वांचो स्तत्पाद; जलौघ. पं. १० वांचो दर्शयिता. पं. ११ वांचो पार्थिवश्री. पं. १२ वांचो विजयशो; रांसपीठो; महाभारः;-पं. १३ वांचो सुखोप. पं. १४ वांचो स्वभावः,-

१५ द्धर्म्मानुपरोधोज्ज्वलतरिकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परम-
माहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्या-

१६ नुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राज-
लक्ष्मीस्कन्धासक्तपरमभद्रइव धु-

१७ र्य्यस्तदाज्ञा [सं] पादनॅकरसतयैवोद्वहन्खेटसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसंपत्तिः
प्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरो-

१८ रत्नच्छायोपगूढपदपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकापरि-
त्यज्य प्रख्यातपरुषाभि [मानैर]

१९ प्यकतिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसँहति प्रसभ
[विघ] टितसकलविलसितगतिनी [च]

२० जनाधिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणति-
थविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयग्राह [प्र]-

२१ काशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्यादिगमःपरममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पा-
दानुध्यातः सकलविद्याधिगम[विहित]

२२ निखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयस्सत्वसंपदात्यागौदार्य्येण च विगतानुसन्धा-
नाशमहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्ग-

२३ स्सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगव्हरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरप्यकृ-
त्रि[मप्रश्र]

२४ य विनयशोभाविभूषणः समरशतजयपता[काहरणप्रत्यलोदग्रबाहुविध्वंसित]-

पतरूं बीजुं

१ निखिलप्रतिपक्षपद्धोदयः स्वधनुः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसक-
लनृपतिमण्डल-*

२ भिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः सच्चरि-
तातिशयित-

३ सकलपू[र्व्वनरपतिर]तिदुस्साधानामपि प्रसाध[यि]ता विसयाणां मूर्त्तिमानि-
व पुरुषकारः परिवृद्धगुणानु-

४ रागनिर्भर[चित्तवृ] त्तिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिर[धि]गतकलाकला-
पः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्क × कुमुद-

५ नाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितस्सविताप्रकृ-
तिभ्यः परप्रत्ययमर्थवन्त-

६ मतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्ण्णं विदधानस्सन्धिविग्रह समासनिश्चयनि-
पुणः स्थानेनुरूपमादेशं

पं. १५ वांचो ज्ज्वलतरीकृता पं. १६ वांचो स्कन्धासक्तां पं. १७ वांचो सत्वः. पं. १८ मेकां; पौरुषा. पं. १९ वांचो प्यरातिभिं; संहतिः; कक्रियिलसित. पं. २१ वांचो परममाहेश्वरः. पं. २२ वांचो समाहिता पं. १ वांचो दर्प्पोदय. पं ३ वांचो विषयाणां. पं. ५ वांचो प्रध्वंसित; परं;

७ ददद्गुणवृद्धविधानजनितसंस्कारस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णाँ-
तप्रकृष्टविक्रमोपि क-

८ रुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्वित × कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योभिनिरसिता
दोषवत्तामुदय-

९ मुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्य द्वितीयनामा परम
माहेश्वरः श्रीध्रुवसे-

१० न × कुशली सर्व्वानेव यथासम्बध्यमानकसमाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा
मया मातापित्रोः पुण्याप्ययनाय

११ वलभीस्वतलसन्निविष्टराज्ञीदुड्डाकारितविहारमण्डलंतर्ग्गतगोहक कारितविहारनि-
वास्यार्य्यभिक्षुसङ्घायचीवरपिण्डपातश[य]

१२ नाशनग्लानप्रत्ययभिषज्य प्रतिस्काराय बुद्धानां च भगवतां पूजास्नानगन्धधूपपु-
ष्पदीपतैलाद्यर्थंविहार-

१३ [स्य]खण्डस्फुटितप्रतिसंस्काराय पादमूलप्रजीवनाय सुराष्ट्रेषु कालापकपथके
भसन्तग्रामः सोद्रङ्गस्सो-

१४ परिकरः सभूतवातप्रत्यायस्सधान्यहिरण्यदेयस्सदशापराधस्सोत्पद्यमानविष्टिकसर्व्व
राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय-

१५ पूर्व्वदत्तदेवब्रह्मदेयं रहितः आचन्द्रार्कार्ण्णवक्षतसरित्पर्व्वतसमकालीनः आर्य्य-
भिक्षुसङ्घपरिभोग्य उदकातिस[र्गे]

१६ ण ब्रह्मदायो प्रसृष्टो यतोस्योचितया देवाग्रहारस्थित्याभुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्र-
दिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे-

१७ वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थरं मानुष्यं
सामान्यं च भूमिदानफलमव

१८ गच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राज-
भिस्सगरादिभिः यस्य यस्य-

१९ यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रै र्धनानि धर्म्मयत-
नीकृतानि निर्व्वान्तिमाल्यप्रतिमानि

२० तानि को नाम साधुः पुनराददीतः षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः
आच्छेत्ता चानुमन्ताच तान्येव नरके वस्ये

२१ दूतकोत्र सामन्तशिलादित्यः ॥ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवशभ-
ट्टिना ॥ सं ३१० आश्वयुजबह ९ स्वहस्तोमम ॥ २

पं. ७ वांचो वृद्धि; शालातुरीय, निष्णातः. पं. ८ वांचो सौहृदय्योपि; दोषवतां. पं. १० वांचो बध्यमानकान्. पं. ११ वांचो मण्डलान्तर्ग. पं. १२ वांचो नाशन; प्रतिसंस्काराय पं. १४ वांचो हिरण्या; विष्टिकः; प्रक्षेपणीयः. पं. १५ वांचो ब्रह्मदेयरहितः; क्षिति. पं. १६ वांचो योतिसृष्टो. पं. १७ वांचो स्थिरं पं. २० वांचो ददीत; वसेत.

નં० ૬૪

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો

(ગુપ્ત) સંવત્ ૩૧૨ જ્યેષ્ઠ સુદ ૪

આ બે પતરાંઓ છે. દરેકનું માપ ૧૩ ૫/૮"×૧૦ ૧/૨" છે, અને બન્નેની એક જ બાજુ ઉપર લેખ છે. પહેલા પતરામાં ૨૩ અને બીજામાં ૨૧ પંક્તિઓ છે. ૪૪ મી પંક્તિમાં તારીખ આપી છે તેમાંથી ૩००,૧०, ૨ અને ૪ એવા આંકડાઓની સંખ્યા–ચિહ્નોના દાખલા પૂરા પડે છે.

ડૉ. જી. બુલ્હરે ઈ. એ. ૬, પા.૧૨ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધ્રુવસેન ૨ જાનાં પતરાંઓને આ પતરાંઓ ઘણાં મળતાં આવે છે.

આ લેખ ધ્રુવસેન(૨)નો છે. દાન લેનાર છંદોગ શાખાના અને ભારદ્વાજ ગોત્રના સ્કંદવસુનો પુત્ર બ્રાહ્મણ માત્રાકાલ છે. તે ગિરિનગર છોડ્યા પછી ખેટકમાં રહેતો હતો. દાનમાં સારસકેદાર નામનું ક્ષેત્ર આપ્યું છે, આ ક્ષેત્રનું ચોક્કસ માપ તથા સીમા વિગેરે સંપૂર્ણ આપેલાં છે. આમાં આપેલાં સ્થળો નીચે પ્રમાણે છે:--(૧) ગિરિનગર—કાઠિઆવાડમાં જૂનાગઢની ઈશાન કોણમાં ગિરનાર પર્વતની તળેટીમાં આવેલું શહેર. (૨) ખેટક–તે ખેડા મહેમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવેલું હાલનું ખેડા ગણવામાં આવે છે. (૩) કોણક–પથક, ખેડા ડિસ્ટ્રિક્ટનો પેટામહાલ છે હસ્તિક–પલ્લિકા નામનું ગામ ઓળખી શકાતું નથી ... તારીખ ઈ. સ. ૬૩૨ ને મળતાં [ગુપ્ત–વલભી સવતનાં]વર્ષ ૩૧૨ ના શુકલ પક્ષ ૪ આપેલી છે. સામંત શીલાદિત્ય અને દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિ (વશભટ્ટિ નહિ) બન્ને ધ્રુવસેન ૨ જાનાં પતરાંઓ(ઇ. એ. ૬, પા. ૧૪)માંથી તેમ જ બીજામાંથી આપણા જાણવામાં આવ્યા છે.

જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૬૯ જી. વી. આચાર્ય

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

पतरूं बीजुं

३१ ... ... परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन[1]कुशली सर्व्वानेव यथा संवद्ध्यमानकां

३२ समज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय गिरिनगरवि-निर्ग्गतखटक[3]निवासिभारद्वाजसगोत्रच्छंदोगसब्रह्म-

३३ चारिणे ब्राह्मणस्कन्दवसुपुत्रब्राह्मणमात्राकालाय खेटाहारविषये कोणकपथके हस्ति-कपल्लिकाग्रेमे[5] अपरोत्तरसीम्नि खटकं-

३४ माग्रेन व्रीहिपिटकचतुष्टयवापं सारसकेदारसंज्ञितं क्षेत्रं सभ्रष्टीकं यत्राघाटनानि पूर्व्वस्यान्दिशि अङ्कोलिकेदारः जरपथश्च

३५ दक्षिणस्यान्दिशि मलिवापिवहः गर्त्तेश्वरतटाकवहश्च अपरस्यान्दिशि मातङ्गके-दाराः तथा मलिवापी । वीरवर्म्मतटाकपरिवाहश्च ।

३६ उत्तरस्यान्दिशी[7] वीरवर्म्मतटाकं । आदित्यभटसङ्कभ्रष्टि इन्द्रवर्म्मसङ्कभ्रष्टीच । एवमेतच्चतुराघाटनाविशुद्धं क्षेत्रं सभ्रष्टीकं सोद्रङ्गं

... ...

३९ ... ... धर्म्मदायो निसृष्टो ... ...

... ...

४३ ... ... दूतकोत्र सामन्तशीलादित्यः

४४ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं ३०० १० २ ज्येष्ठ सु ४ स्वहस्तो मम

---

१ मूळ पतरामांथी, पहेली ३० पंक्ति माटे जुओ इं. ऐ. वो. ६ पा. १२ २ वांचो समाज्ञा ३ वांचो खेटक ४ वांचो च्छन्दो.—५ वांचो ग्रामे ६ वांचो खेटक ७ वांचो दिशि.

નં० ૬૫

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં ગોરસનાં તામ્રપત્રો*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૩૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૪

આ બે પતરાંઓનું એક સંપૂર્ણ દાન બનેલું છે. તે કાઠિયાવાડમાં ભાવનગર સ્ટેટના મહુવા ડિસ્ટ્રિક્ટના ગોરસ નામના ગામડામાંથી ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં મળી આવ્યાં હતાં, અને હાલ ભાવનગરના બારટન મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે.

આ પતરાંઓ અતિ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે અને તેનું વજન આશરે ૧૬ પૌંડ છે. વલભી રાજાઓની હમ્મેશની મુદ્રા વડે તે એક બીજા સાથે જોડેલાં છે. તેની એક જ બાજુ ઉપર લખાણ છે, અને તેનું માપ ૧૫½"×૧૧¾" છે. ચાર હાંસીઆઓ ઉપર તેની કોર ઉંડી વાળી લખાણનું રક્ષણ કરેલું છે. પહેલા પતરા ઉપર ૨૪ અને બીજા ઉપર ૨૫ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અક્ષરો મોટા અને ચોકખા કોતરેલા હોઈ સહેલાઇથી વાંચી શકાય છે.

પરમમાહેશ્વર શ્રી-ધ્રુવસેન, જેને બાલાદિત્ય પણ કહે છે, તેણે આ દાનપત્ર વલભીમાંથી જાહેર કર્યું છે. પોતાનાં કોઈ પણ દાનપત્રોમાં તે કોઈ રાજકીય ઇલકાબ ધારણ કરતો નથી. પ્રશંસાવાળી પ્રસ્તાવના, તથા તેના પહેલાંના રાજાઓનું વર્ણન, ઇ. એ. ૬. પા. ૧૨. માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં સંવત ૩૧૦ નાં તેનાં દાન મુજબ જ છે.

દાનપત્રની તારીખ, સંવત્ ૩૧૩ ના શ્રાવણ શુદ ૧૪ છે. આ રાજાનું વહેલામાં વહેલું દાનપત્ર ઉપર કહ્યું તે (સંવત ૩૧૦ નું) છે, અને મોડામાં મોડું સં. ૩૨૧ નું છે. (જુઓ, એ. ઇ. ૮, પા. ૧૯૪) આ જ રાજાનાં બીજાં બે વધારે દાનપત્રો બન્ને સં. ૩૨૦ નાં, જે. બી. બી. આર. એ. એસ. વો. ૨૦ પા. ૬ અને એ. ઇ. વો. ૮, પા. ૧૮૮ માં પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. આ રાજાનું એક વધારે સંવત્ ૩૧૨ નું દાનપત્ર અપ્રસિદ્ધ રહ્યું છે.

આ દાન લેનાર સામવેદના અનુયાયી અને કપિષ્ઠલ[1] ગોત્રના બે બ્રાહ્મણો છે. તેઓ વેલાપદ્ર છોડી ગોરકેશ આવી વસ્યા હતા. એક બ્રાહ્મણનું નામ દેવકુલ હતું, તે શર્મ્મન નામના બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો. બીજો, જે પહેલાનો ભત્રિજો[2] હતો, તે બ્રાહ્મણ દત્તિલનો પુત્ર, ભાદ નામનો હતો.

તેઓને આપેલી મિલ્કતનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) સુરાષ્ટ્રમાં વટપલ્લિકા પ્રદેશમાં આવેલાં બહુમૂલ નામના ગામડામાં એક ૧૦૦ પાદાવર્ત્તનું ત્રણ ભાગવાળું ક્ષેત્ર. પહેલો ભાગ તે ગામની નૈરૃત્યમાં આવેલો છે. તેની સીમા—પૂર્વે આમ્રગર્ત્તા, દક્ષિણે પણ આમ્રગર્ત્તા, પશ્ચિમે સંઘનું[3] ક્ષેત્ર, (અને) ઉત્તરે દેવીનું ક્ષેત્ર છે. તેની પશ્ચિમ દિશામાં બીજો ભાગ આવેલો છે, જેની સીમા—પૂર્વે કુમારભોગને બ્રહ્મદેય[4] તરીકે આપેલું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે ગોરકેશ (ગામ)ની હદ, પશ્ચિમે પણ ગોરકેશની હદ, અને બુદ્ધકનું ક્ષેત્ર છે. એ જ પ્રમાણે તે જ પશ્ચિમ દિશામાં ત્રીજો ભાગ છે. તેની સીમા—પૂર્વે ગોરક્ષિત[5] ક્ષેત્ર, દક્ષિણે સ્થવિરઠનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે ષષ્ઠીશૂર, (અને) ઉત્તરે કુટુમ્બિ કુહુણકનું ક્ષેત્ર.

---

* જ. બા. બ્રાં રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૫૦–૫૩ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૧ આ શબ્દની ગોત્રના અર્થમાં વપરાશ માટે જુઓ સિદ્ધાન્તકૌમુદી પ્ર. ૭ પા. ૩ શ્લો. ૪૧ ૨ બીજો બ્રાહ્મણ ભાદ, દેવકુલ અથવા તેના બાપ શર્મનનો ભત્રિજો હતો કે નહિં તે સ્પષ્ટ નથી. આગલી હકીકતમાં બન્ને દાન લેનારા કાકા ભત્રિજાના સમ્બન્ધી તરીકે છે. જ્યારે પાછલી હકીકતમાં પિત્રાઈ તરીકે છે. ૩ આ કદાચ મિમ્માનો મઠ હશે કે જેનું દાન તે જ ગામમાં ૬૫ વર્ષ પહેલાં અપાયું હતું (જુઓ સંવત ૨૪૮ નું દાનપત્ર ઈ. એ. વો.૫,પા.૨૦૬) ૪ સાધારણ દાન સાથે નાહ આપાતા ચોકકસ હકો સહિત બ્રહ્મદેય દાન હોય છે. ૫ ઢોરોને ચરવા માટેની જગ્યા (સરખાવો મરાઠી શબ્દ ગાયરાન.)

(૨) તથા આ બહુમૂલ નામના ગામડામાં જ તેની પશ્ચિમ દિશામાં એક બીજું ૧૦૦ પાદા-વર્ત્તનું ત્રણ ભાગવાળું ક્ષેત્ર આપેલું છે. પહેલા ભાગની સીમા : પૂર્વે બ્રાહ્મણ ભાવનું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે સંઘનું ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે સ્થવિરનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, અને ઉત્તરે કુટુમ્બિ કુહુણ્ડકનું ક્ષેત્ર છે. બીજા ભાગની સીમા : પૂર્વે સ્થવિરનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, દક્ષિણે કુમારભોગનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે ણુણ્ણુનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, અને ઉત્તરે ષષ્ઠીશૂરનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર.

ત્રીજા ભાગની સીમા–પૂર્વે સંઘનું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે ગોરકેશની હદ, પશ્ચિમે પણ ગોરકેશની હદ, અને ઉત્તરે કુમાર ભોગનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર.

આ દાનપત્રનો દૂતક, અમલ કરનાર અધિકારી સામંત શીલાદિત્ય છે. તે રાજકુટુંબનો હોય એવું લાગે છે. સં. ૩૧૦ ના દાનપત્રમાં પણ એ જ માણસ દૂતક છે. પરંતુ ધ્રુવસેનનાં બીજાં દાનપત્રોમાં દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ છે.

આ દાનપત્ર મુખ્ય મંત્રી (દિવિરપતિ) વત્રભટ્ટિ જે સંધિ અને વિગ્રહનો પણ મંત્રી હતો, (संधिविग्रहाधिकृत) તેણે લખ્યું હતું. સંવત્ ૩૧૦ ના દાનપત્રનો પણ એ લેખક હતો.

દાનપત્રમાં લખેલાં સ્થળોમાંથી, વેલાપદ્ર ચોક્કસપણે ઓળખી શકાતું નથી. પરંતુ તે સં. ૨૧૦ અને ૨૫૨[1] નાં બીજાં બે દાનપત્રોમાં લખેલું છે. સંવત્ ૨૫૨ ના દાનપત્રમાં ઝારીસ્થલી-માં આવેલું જણાવેલું છે. કાઠિયાવાડના અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટના હાલના 'ઝાર' સાથે ઝારી ઓળખાવી શકાય.

ગોરકેશ, હાલનું, ભાવનગર સ્ટેટના મહુવા ડિસ્ટ્રિક્ટનું ગોરસ ગામડું, જ્યાંથી આ પતરાં મળ્યાં છે તે જ છે. બહુમૂલ ગામ, વટપલ્લિકા સ્થલીમાં આવેલું, સં. ૨૪૮ ના દાનપત્રમાં પણ આપેલું છે, પણ ઓળખી શકાતું નથી.

---

૧ જુઓ એ. ઈ. વો ૧૫ પા. ૨૫૫ અને ૧૮૭

अक्षरान्तर[1]

पहेलुं पतरूं

१ ओँ[2] स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणांमतुलबलसम्पन्नमण्डलाभो-
गसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापा-

२ प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीयः
परममाहेश्वरश्रीभटार्का-

३ दव्यवच्छिन्नराजवङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्र-
भृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव सम

४ दपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति‍चूर्दारत्नप्रभासंसक्त-
पादनखरश्मिसङ्हतिः सक-

५ लस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थै-
र्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशा-

६ ङ्कोद्रराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया त्रिर्णवद-
पास्ताशेषस्वकार्य्यफलं प्रार्त्थना-

७ धिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्र-
मोदः परममाहेश्वरः श्रीगुह-

८ सेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः
प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमान-

९ सम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मा-
पिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपति-

१० समतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानां अपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां
दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा-

११ सस्यं सङ्हताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमोः[13] विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थि-
वश्रीः परममाहेश्विरः श्रीधरसेनः

१२ तस्य सुतः तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदि-
ङ्मण्डलः समरशतविजयशोभा-

१३ सनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोद्व्ढगुरूमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरा-
परविभागाधिगमविमलमतिर-

---

१ मूळ पतरामांथी. २ चिह्नरूपे. ३ वांचो मैत्रकाणामतुल ४ पहेलानां ताम्रपत्रोमां सपत्न लखेल छे जुओ ओ. ई.वो.३ पा. ३१९ ५ आ शब्दो माटे जुओ ई.ओ.वो. ४८ पा. २०७ ६ वांचो श्रियः ७ वांचो वंशान्माता. ८ वांचो चूडा. ९ वांचो शशाङ्काद्रिराजो. १० वांचो तृण. ११ वांचो फलः. १२ वांचो संहता. १३ वांचो विक्रमो. १४ वांचो माहेश्वरः १५ वांचो विजय. १६ वांचो द्युति. १७ वांचो तरांस. १८ वांचो गुरु.

१४ पि सर्व्वतः सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृ-
दयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरम-

१५ कल्याणस्वभावः खीलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्म्मानुपरो-
धोज्वलतरीकृतार्त्थसुखसम्पदुपसेवा-

१६ निरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशिलादित्यः तस्यानुजस्त-
त्पादानुद्ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्या-

१७ दरवता समभिलषनीयामपि राजलक्ष्मीस्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यः तदा-
ज्ञासम्पादनैकरसतयैवोद्वहनखेदसुख-

१८ रतिभ्यामनायासितसत्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगू-
ढपादपीठोपि परावज्ञाभिमान-

१९ रसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभि-
रनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखि-

२० लभुवनामोदविमलगुणसङ्घहति प्रसभविघटितसकलकली विलसितगतिः नीचजना-
धिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृष्टात्यु-

२१ न्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणातिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मास्वयम्र-
हे्प्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्या-

२२ धिगमः **परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहः** तस्य तनयः तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधि-
गमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयः

२३ सत्वसम्पदा त्यागौडार्य्येण च विगतानु संधानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः
सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्र-

२४ कलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिः अकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः
समरशतजयपताका-

पतरूं बीजुं

२५ हरणप्रत्यलोदंग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुः प्रभावप-
रिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्ड-

२६ लाभिनन्दितशासनः परममहेश्वरः श्रिधरसेन. तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः स-
च्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदु-

२७ स्साधानाँ[ना*]मपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगु-
णानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वय-

१ वांचो खिलीभूत. २ वांचो लषणीया ३ वांचो संहति: ४ वांचो कलि. ५ वांचो शेषैर्द्दोषै. ६ वांचो स्वयं. ७ वांचो संख्या. ८ वांचो त्यागौदार्येण. ९ वांचो तानुसंधानसमा. १० वांचो प्रत्ययो. ११ वांचो विध्वंसित. १२ आनो कानो म उपर मूंकायो छे. १३ वांचो माहेश्वरः १४ वांचो श्री. १५ वांचो दुस्साधना.

२८ मभ्युपपन्नः प्रकृतिभिः अधिगतकलाकलापः कान्तिमानिर्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमु-
दनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालः प्रध्वन्सि-

२९ तध्वान्तराशिः सततोदितस्सविता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्र-
योजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्र-

३० हसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां
राज्यसोलातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि

३१ निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी
स्थिरसौहृदय्योपि निरंसिता दोषवतां उदय-

३२ समयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयना-
मा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन कुशली

३३ सर्व्वानेव यथा संम्बेद्धयमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संदिवितं यथा मया माता-
पित्रोः पुण्याप्यायनाय वैलापद्रविनिर्गतगोरकेशनिवासिकपि-

३४ ष्ठलसगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारीब्राह्मणशर्म्मपुत्रब्राह्मणदेवकुलतथैतद्भ्रातृव्यब्राह्मणदचि-
लपुत्रब्राह्मणभादाभ्यां सुराष्ट्रेषु वटपल्लिकास्थल्या-

३५ न्तर्गतबहुमूलग्रामेत्रिखण्डावस्थितपादावर्त्तशतपरिमाणं क्षेत्रं यत्र दक्षिणापरसी-
म्नि प्रथमखण्डं यस्य आघाटनानि पूर्व्वतः आम्रगर्त्ता दक्षिणत आम्रग-

३६ र्त्ता च अपरतः सङ्घकक्षेत्रं उत्तरतः देवीक्षेत्रं तथापरसीम्नी द्वितीयखण्डं यस्या-
घाटनानि पूर्व्वतः कुमारभोगब्रह्मदेयक्षेत्रं दक्षिणतः गोरकेशसीमा

३७ अपरतः गोरकेशसिमैवं उत्तरतः बुट्टकक्षेत्रं तथापरसीम्न्यैव तृतीयखण्डं यस्या आ-
घाटनानि पूर्व्वतः गोरक्षितक्षेत्रं दक्षिणतः स्थविरकब्र-

३८ ह्मदेयक्षेत्रं अपरतः षष्ठिशुरब्रह्मदेयक्षेत्रं उत्तरतः कुटुम्बिकुहुण्डकक्षेत्रं तथास्मि-
न्नेव बहुमूलग्रामे अपरसीम्नि द्वितीयत्रिखण्डावस्थितपा-

३९ दावर्त्तशतं यत्र प्रथमखण्डस्याघटनेनि पूर्व्वतः ब्राह्मणभावक्षेत्रं दक्षिणतः सङ्घ-
कक्षेत्रं अपरतः स्थविरब्रह्मदेयक्षेत्रं उत्तरतः कुटुम्बिकुहुण्डकक्षेत्रं

४० तथा द्विसीयखण्डस्याघाटनानि पूर्व्वतः स्थविरकब्रह्मदेयक्षेत्रं दक्षिणतः कुम[मा]
रभोगब्रह्मदेयक्षेत्रञ्च अपरतः णण्णब्रह्मदेयक्षेत्रं उत्तरतः षष्ठिशु-

४१ रब्रह्मदेयक्षेत्रं तथा त्रितीयखण्डस्याघटनानि पूर्व्वतः सङ्घकक्षेत्रं दक्षिणतः गोरके-
शसीमा अपरतः गोरकेशसीमैव उत्तरतः कुमारभोगब्रह्म-

१ वांचो निर्वृति. २ वांचो राल. ३ वांचो ध्वंसि. ४ शाला. ५ वांचो हृदयोपि. ६ वांचो सम्बध्य. ७ આનો પાઠ वेलापद्र હોવો જોઈએ જુઓ એ. ઇ. વો. ૧૪ પાનું ૨૫૫ અને ઇ. એ. વો. ૧૪પા.૧૦. ૮ વાંચો स्थल्यन्त ૯ ઇ. એ. વો. ૪ પાનું ૧૩૪ ના તામ્રપત્રમાં પણ આ ગામનું નામ છે. બહુમૂલ સાચો પાઠ લાગે છે. ૧૦ વાંચો सीम्नि. ૧૧ વાંચો दक्षिणतः ૧૨ વાંચો सीमैव. ૧૩ વાંચો यस्य. ૧૪ વાંચો शुर. ૧૫ વાંચો स्याघाटनानि ૧૬ વાંચો क्षेत्रं. ૧૭ વાંચો क्षेत्रं च ૧૮ વાંચો तृतीय. ૧૯ વાંચો स्याघाटनानि. ૨૦ વાંચો दक्षिणतः ૨૧ વાંચો सीमैव

४२ देयक्षेत्रं एवमेतदुपरिलिखितषट्खण्डावस्थितं भूपादावर्त्तशतद्वयं सोद्रङ्गसोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापरा-

४३ धं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्ज्ज-भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वत-

४४ समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्ग्गेण धर्म्मदायो निसृष्टः यतोनयोः उचितयो ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जातः कृषतः कर्षयेतोः

४५ प्रदिशतोर्व्वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यै-र्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमि-

४६ दानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं च ॥ बहुभि-र्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः[।*]यस्य यस्य

४७ यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायत-नीकृतानि । निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम

४८ साधुः पुनराददिर्त ॥ षष्ठं वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठाति भूमिदः[।*]आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेन ॥ दूतकोत्र ।

४९ सामन्तशीलादित्य : [।*]लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभ-ट्टीनां । सं ३०० १० ३ श्रावण शु १० ४ [।*]स्वहस्तो ममऽऽऽ

१ वांचो प्रत्यायं. २ वांचो न्यायेना. ३ वांचो यतोनया उचितया. ४ वां भुञ्जतः ५ वांचो कर्षयतः ६ द्व्यासेधे ७ वांचो वंश ८ वांचो ददीत ९ वांचो षष्टिं १० वांचो तिष्ठति १२ आ चिह्न जरूरनु नथी. १३ ५ उपरनो रेफ रद करो.

નં० ૬૬

વળામાંથી મળેલાં ધ્રુવસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સ. ૩૧૯ ઈ. સ. ૬૩૮.

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે ધ્રુવસેન બીજાના સમયનું અને ગુ. સ. ૩૧૯ ના વર્ષનું છે. તે ... ... મુકામેથી અપાયું છે.

વંશાવલિ. ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો હતો. તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ઉર્ફે ધર્માદિત્ય નામે હતો. તેનો નાનો ભાઈ ખરગ્રહ, તેનો દીકરો ધરસેન અને તેનો નાનો ભાઈ ધ્રુવસેન બીજો હતો.

દાનવિભાગ---વલભીની પડોશમાંના યક્ષસુર વિહાર પાસે પુન્નભટ્ટે (પૂર્ણભટ્ટે) બંધાવેલા વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓના સંઘ માટે કપડાં ખોરાક તથા દવા મેળવવા વાસ્તે તથા ભગવાન્ બુદ્ધની પૂજા માટે જોઈતાં ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વિગેરે વાસ્તે અને વિહારના ત્રુટક ભાગના જીર્ણોદ્ધાર વાસ્તે સુરાષ્ટ્રમાં રોહનક પ્રાંતમાંના નગદિન્નનક નામનું ગામડું ધ્રુવસેને દાનમાં આપ્યું.

સામન્ત કક્કુકની માના આબરૂદાર કુટુંબમાં પૂર્ણભટ્ટ જન્મ્યો હતો.

૧ નોટખાન. ભાં. દી. ઓઝા

નં૦ ૬૭

ધ્રુવસેન ૨ જાનું તામ્રપત્ર[1]

ગુપ્ત સંવત્ ૩૨૦ આષાઢ સુદ. ૬૩૯–૪૦ ઈ.સ.

આ દાનનાં બે પતરાં છે અને બન્નેમાં અંદરની બાજુએ લેખ કોતરેલ છે. તે બે કડીથી બાંધેલાં છે અને એક કડી ઉપર મુદ્રા છે, જેમાં બેઠેલો વૃષ અને શ્રી ભટક્ક: અક્ષરો છે. બીજું પતરૂં જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાંથી ખંડિત છે અને પહેલી પાંચ પંક્તિના અમુક અક્ષરો ગયા છે. પણ બીજાં દાનપત્રોમાંથી તે અક્ષરો અટકળી શકાય છે. પતરાંનું માપ ૧૩"×૯⅞" છે અને લેખના રક્ષણ માટે કોર જરા વાળેલી છે. ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩ મે આપેલ ધ્રુવસેન બીજાના શાસનની સાથે અક્ષરો મળતા આવે છે. ઉપરાંત આમાં આદ્ય " એ " પં. ૧૭ માં એકો-માં મળે છે. અક્ષરો બહુ ઉંડા કોતરેલા નથી પણ પતરાં પાતળાં હોવાથી અક્ષરો પાછળની બાજુ દેખાય છે. અક્ષરની ઉંચાઈ સરેરાસ ⅕" છે. બીજા પતરાની પં. ૨૨ માં ૩૦૦,૨૦ અને ૧ નાં ચિન્હો છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને બીજા પતરાની પં. ૧૯ થી ૨૧ સુધીમાંના શ્લોકો સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

લેખ ધ્રુવસેન બીજાના સમયનો છે અને ત્રિસંગમકના સ્વતલમાં પ્રતિષ્ઠિત કોટ્ટમહિકા દેવીના લાભાર્થે તે રાજાએ આપેલા દાન સંબંધી છે. તરસમિઆમાં અત્યારે પણ કોટ્ટરા દેવીનું મંદિર અસ્તિત્વમાં છે. દાનવાળા વિભાગમાં પ્રાગીય અને ગુહાદાન શબ્દો છે, જેનો અર્થ કલ્પી શકાતો નથી પણ એમ જણાય છે કે મહારાજા દ્રોણસિંહે કાંઈ દાન આપેલું, પણ તેનો ભોગવટો થોડા વખત પછી બંધ પડેલો. તેટલા માટે ધ્રુવસેન તે દાન કાયમ કરે છે અને વિશેષ-માં હુકમ કરે છે કે મન્દિરના ખર્ચ માટે ત્રિસંગમક સ્વતલની તેજુરીમાંથી દરરોજ રૂપાનો એક શિક્કો આપવો. લેખનો સંવત ૩૨૦ (૬૩૯–૪૦ ઇ. સ.) છે અને તેથી યુએન સીઆંગ ઈ. સ. ૬૪૦ માં પશ્ચિમ હિંદમાં આવ્યો ત્યારે વલભીનો રાજા તુલુહોપોતુ તે આ ધ્રુવસેન હોવો જોઈએ એમ પુરવાર થાય છે. આ રાજાનું બીજું દાનપત્ર સં. ૩૧૦(૬૨૯–૩૦ ઈ. સ.)નું ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩ મે પ્રસિદ્ધ થયું છે. ઈબારત બન્નેની સરખી છે પરન્તુ તેમાં વલભી સ્વતલમાં રહેતા બુદ્ધ સાધુને દાન આપ્યાની હકીકત છે.

૧ જ. બી. બી. આર. એ. એસ. વો. ૨૦ પા. ૬ એ. એમ. ટી. જેક્સન

अक्षरान्तरं[1]

पतरूं पहेलुं

पं. १–२४ ओं स्वस्ति विजयवलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मत्रकानामतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोग
संसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापापनतदानामानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौल-
भृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्क्कादव्यवच्छिन्नराजवंशान्मातापितृ-
चरणारविन्दप्रणतिप्रविधान्ताशेषकल्मषःशैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव समदपर-
गजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादन-
खरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्त्थराज-
शब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगु-
रुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्ववीर्य्यफलः
प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्ड-
लाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनः तस्य सुतः तत्पादनखमयूखसंतानविसृ-
तजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभा-
दिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैः गुणैः सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिल-
धनुर्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघात-
कारिणां उपप्लवानां शमयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सहोपपतिपक्षलक्ष्मिपरि-
भोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्त्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः
तस्य सुतः तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुद्रस्थगतसमग्रदिङ्म-
ण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरांशपीठोव्यूढगुरुमनोरथम-
हाभावः सर्वविद्यापरावरभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतः सुभाषितलवेनापि स्वोप
पादनीयपरितोषः समग्रलोकागाढगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरम-
कल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिः धर्मानुप-
रोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः
श्रीशीलादित्यः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यदर-
समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पादनै-
करसतयैवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यां अनायासितसत्त्वसंपत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृतनृप-
तिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसनालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रण-
तिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियापायाः कृत-
निखिलभुवनामोदविमलगुणसंहतिः प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्न्नीचज-

१ કો. ઇ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૭૧ મે અલીણાના શીલાદિત્ય ૭ માના સંવત્ ૪૪૭ તામ્રપત્રમાંનો આ ભાગ મૂળ તરીકે લઇને અને તેમાં પ્રગટ કર્તાએ આપેલા પાઠ ફેર દાખલ કરીને આ અક્ષરાંતર ઉપજાવ્યું છે. તેથી દરેક પંક્તિની શરૂવાત જાણી શકાઇ નથી.

नाभिरोहिभिरशेषैः दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशगोगण-
तिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममा
हेश्वरः श्रीखरग्रहः तस्यतनस्तत्पादानुध्यातः

पतरूं बीजुं[१]

पं. २५–३६ सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनःपरितोषातिशयः सत्वसम्पदात्ययौदा-
र्य्येण च विगतानुसन्धानासमाहितारातिपक्षमनोरथरथाक्षभंगः सम्यगुपलक्षितानेक-
शास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभू-
षणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पो-
दयः स्वधनुः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशा-
सनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयित-
पूर्व्वनरपतिः दुस्साधानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारः
परिवृद्धगुणानुरागनिर्भ्भरचित्तवृत्तिः मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगत-
कलाकलापः कान्तिमान्निद्रातिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिग-
न्तरालः प्रध्वंसितध्वान्तराशिः सततोदितस्सविताप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्त्थ-
वन्तमतिबहुतिथप्रज्योजनानुबंधमागमपरिपूर्ण्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चय-
निपुणः स्थानमनुपदेशं ददतां गुणवृद्धिविधानजनितसंकारस्साधूनां राज्यशाला-
तुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृतिविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्य-
गर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरासिता दोषवतामुदयसमलसमुप-
जनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्य

३७ द्वितीयनामा परमाहेश्वरश्रीध्रुवसेनः कुशलि सर्व्वानेवयथासंबध्यमानकान्समाज्ञा-
पयत्यस्तुवस्संविदितं

३८ यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय त्रिसतिमकस्वतलप्रातिष्ठित कोट्टम्माहिकादेवी
पादेव्याः महाराजद्रोणसिंहेन त्रिसङ्गमक[२]

३९ प्रपीयवापीषुताम्रशासनं[३] भिलिरुप गुदादानं प्रतिपादितंमन्तराच्च[४] विच्चिर्ग्गनीतं[५] तद-
स्मभिर्ग्गन्धपुष्पधूपदीपतैलाद्योपयो—

४० गाय देवकुलस्य च खण्डस्फटितप्रतिसंस्करणाय पादमूलजीवनाय च समुत्सम्कलि-
तं तथात्रिसङ्गमक(स्वतल)गञ्जत्[७]प्रैत्यहं

१ અનુમાને २ વાંચો त्रिसङ्गमक ३ વાંચો शासने ४ વાંચો प्रतिपादितं ५ વાંચો विच्छित्ति नीतं ६ વાંચો अस्माभिर् ७ વાંચો गञ्जात्

४१ तन्नियुक्तेन रुपक एको देयो क्षयनीवीत्वेन देव्याः पूजाहेतोर्ध्धर्म्मदायो निसृष्टः यतो न केनचिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यं आगामिभद्रनृ-

४२ पतिभिरस्मद्वंशज्यैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरमानुष्यसामान्यं दानफचलमव-च्छद्भिरे अयमस्मद्दायानुमन्तव्यः प्रतिपालयित

४३ व्यश्च त्युक्तश्चै ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं यानि

४४ हृदारिद्यभयेन्नरेन्द्रैर्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानितानी कोनाम साधु पुनराददीत

४५ षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्तां चानुमन्तों च तान्येव नरके वसेदिति ॥ दूतको नृराजपुत्र श्री खरग्रहः

४६ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृत दिविरपति चत्रभट्टि पुत्रदिविरपति स्कन्दभटेन ॥ सं ३००।२० आषाढ सु । स्वहस्तो मम

---

१ वांचो वंशजैर २ वांचो अनित्य ३ वांचो अस्थिरं मानुष्यं ४ दानफलम् ५ वांचो अवगच्छद्भिर् ६ वांचो अस्मद्दायो ७ वांचो इत्युक्तं च ८ वांचो फलं यानि ९ वांचो भयान् १० वांचो षष्टिं ११ वांचो आच्छेत्ता १२ वांचो अनुमन्ता

ભાષાન્તર

૧૩. પરમ માહેશ્વર ધ્રુવસેન કુશળ હાલતમાં સંબંધવાળા સર્વને અનુશાસન કરે છે:—
તમને જાહેર થાઓ કે:—

૧૪-૧૬. મહારાજ દ્રોણસિંહે તેનાં માતાપિતાના પુણ્ય અર્થે પ્રાપીયોમાં ત્રાંબાપત્રપર લખી ત્રિસઙ્ગમકના સ્વતલમાં સ્થાપિત કોટ્ટમ્મહિકાદેવી અર્થે ગુહાદાન (?) અને ત્રિસઙ્ગમકનાં સરોવર કર્યાં. અને સમય વીતે (તે દાનના ઉપભોગ)નો પ્રતિબંધ થયો હતો. આ (દાન) માં અમારાથી ગન્ધ, કુસુમ, ધૂપ, દીપ, તેલ, આદિ માટે અને મંદિરના ખંડિત અથવા જીર્ણ થએલા ભાગના ઉદ્ધાર (સમારકામ) માટે અને તેના પૂજારીના પાલન માટે અનુમતિ અપાઈ છે.

૧૬-૧૭ અને ત્રિસઙ્ગમકના સ્વતલના સંચય(ખજાના)માંથી પ્રતિદિન એક રૂપાનો સિક્કો નિત્ય દાન તરીકે, ત્યાં નીમેલા માણસથી દેવીની પૂજા અર્થે દેવાનો છે. તે ધર્મદાન તરીકે અપાયું છે, જેથી કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

૧૭-૧૮ અને આ અમારા દાનને, અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ પ્રભુત્વ અનિત્ય છે, માનુષ્ય લક્ષ્મી અસ્થિર છે, અને દાનનું ફળ (દેનાર અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે, એમ જોઈ અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું.

૧૯-૨૦. અને નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—સગરથી માંડી ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે અને જે જે સમયે ભૂપતિ તેને તે સમયનું ફળ છે. દારિદ્રયના ભયથી નૃપોએ આ જગમાં સત્પાત્રોમાં દીધેલી લક્ષ્મી જે ઉપભોગ થએલી માળા સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ?

૨૧ ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦૦૦૦ વર્ષ વસે છે, પણ તે હરી લેનાર અથવા હરણમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ છે.

૨૨ સંધિવિગ્રહિક અને દિવિરપતિ કુત્રભટ્ટિના પુત્ર દિવિરપતિ સ્કન્દભટથી આ લખાયું છે. સં. ૩૨૦ (ઈ. સ. ૫૦૨-૩) અષાઢ શુ. ૧.

મારા સ્વહસ્ત.

નં० ९८

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં નોગાવાનાં તામ્રપત્રો*

ગુપ્ત સંવત ૩૨૦ (ઈ. સ. ૬૩૯-૪૦) ભાદરવા વદિ ૫

આ તામ્રપત્રોની બે જોડીઓ રતલામ દરબારની છે. તે મધ્ય હિન્દુસ્તાનમાં રતલામ સ્ટેટના દિવાને ૧૯૦૨ ના ડિસેંબરમાં મારશલ અને કઝીન્સ સાહેબોને થોડા સમય માટે આપ્યાં હતાં. મી. મારશલે રતલામના દિવાનનો એક પત્ર મને મોકલ્યો હતો, તે ઉપરથી જણાય છે કે, રતલામની ઉત્તરે ૧૦ મૈલ પર નોગાવામાં એક બ્રાહ્મણનો કૂવો, તેના મકાન પાસે દુરસ્ત થતો હતો ત્યારે, ૧૮૯૧માં, આ પતરાંઓ મળ્યાં હતાં. દરેક જોડી બે તામ્રપત્રોની બનેલી છે. તે જોડી ઉપર એક મુદ્રા લગાડેલી છે. આ મુદ્રાની કડી ભાંગેલી અથવા કાપેલી મળેલી છે, અને પ્રથમ કઈ જોડીની તે હશે તે કહી શકાતું નથી. મુદ્રા લંબગોળ છે. અને તેનો વ્યાસ આશરે ૨¼" અને ૨" માપનો છે. તેમાં ખોદેલી સપાટીમાં ઉપડતો જમણી બાજુ મુખ રાખી બેઠેલો એક નંદી છે અને તેની નીચે श्रीभटक્ક લખેલું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨-૩ ના એન્યુઅલ રિપોર્ટ ઓફ ધી આર્કેઓલોજીકલ સર્વે ઓફ ઈંડીઆમાં આ બેમાનું બીજું દાનપત્ર (બી) પ્રતિકૃતિ સાથે પ્રસિદ્ધ કરી ચૂકયો છું. પહેલું (એ) પ્રસિદ્ધ કરવા સાથે બીજાનું અક્ષરાન્તર પણ ફરી છાપું છું. કારણ કે બન્નેના દાનના ભાગો એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવતા હોઈ એક બીજા ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડે છે.

મી. કઝીન્સે ૧૯૦૫ માં બનાવેલી શાહીની બે છાપો, અને તે જ વર્ષમાં મી. મારશલે મોકલેલાં રબિંગ ઉપરથી આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ફક્ત અંદરની બાજુપર લખાણવાળાં બે તામ્રપત્રો ઉપર તે કોતરેલો છે. પહેલા પતરાની લખેલી બાજુના નીચેના છેડા ઉપર કડીનાં બે કાણાં છે, અને બીજા પતરાને મથાળે તેની સામે બે કાણાં છે. છાપ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે દરેક પતરાનું માપ, આશરે ૯ ઈંચ ઉંચાઈ અને ૧૧⅞" પોહોળાઈનું હશે.

આ લેખમાં મૈત્રક રાજા ધ્રુવસેન (૨) એ બે બ્રાહ્મણોને જમીનનું દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. તેણે આ શાસન (પોતાની રાજધાની) વલભીમાંથી કાઢ્યું હતું. તેની વંશાવળી તેના સંવત્ ૩૧૦ ના દાનપત્રના શબ્દોમાં જ છે.

દાન મેળવનારા આ બે બ્રાહ્મણો ઉદુમ્બરગહ્વર અને જમ્બૂસર છોડી અગસ્તિકાગ્રહાર અને અયાનકાગ્રહારમાં આવી રહેતા હતા. ઉદુમ્બરગહ્વર બી દાનપત્રની પં. ૪૧ માં તથા ધરસેન ૪ થાનાં એક દાનમાં પણ આવે છે. જમ્બૂસર તે ખેડા અને ભરૂચ વચ્ચેનું હાલનું જમ્બૂસર છે.

" ઉપર કહેલા પ્રદેશમાં માલવકમાં " (मालवके उह्यमान–भुक्तौ પં. ૪૧, તથા मालवके उह्यमान–विषये બી દાનપત્રમાં પં. ૪૪) એ વાકય ગુંચવણવાળું છે. " બી " એકલું પ્રસિદ્ધ કર્યું ત્યારે મેં સૂચવ્યું હતું કે દાન મેળવનારના વર્ણન પહેલાં ત્રીજી પંક્તિમાં આવતા દશપુર સાથે उह्यमान શબ્દનો સંબંધ હોય. આ વિચાર છોડી દેવો પડે છે. કારણ કે "એ" માં દશપુર નો ઉલ્લેખ જ નથી. દાન મેળવનારનાં વર્ણનમાં તેઓ પહેલાં તરત જ આવતાં અગસ્તિકાગ્રહાર અને અયાનકાગ્રહાર ગામોના નામના સંબંધમાં उह्यमान શબ્દ બે વખત વાપર્યો છે. તેથી भुक्तौ અને विषये ની પહેલાં उह्यमान શબ્દ આગળ આવી ગયેલ સપ્તમી 'मालवके' ને જ લાગી શકે અને मालवके उह्यमान भुक्तौ અથવા—विषये અને मालवक भुक्तौ અથવા—विषये એ એક જ છે.

* એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૧૮૮ પ્રો. ઈ. હુલ્ટા

ગમે તેમ હોય પણ ધ્રુવસેન ૨ જાનાં આ બે દાનપત્રો ઉપરથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે તેના તાબામાં માલવા અગર તેનો થોડો ભાગ પણ હતો.

નવગ્રામકમાં આપેલું જમીનનું દાન જેની પૂર્વે વરાહોટક દક્ષિણે એક નદી, અને ઉત્તરે પુલિંદાનક આવેલાં હતાં, તે આ પ્રાંતનું છે. રતલામના દિવાને મી. મારશલને લખેલા પત્રમાં નવગ્રામકને હાલના નોગાવા તરીકે કે જ્યાંથી આ બે દાનો મળ્યાં હતાં, વરાહોટકને પૂર્વમાં બારોડા તરીકે અને પુલિંદાનકને ઉત્તરમાં પલદૂના તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. દાનના વર્ણનમાં આવતી એક ન્હાની નદી પણ તે પત્ર સાથે મોકલેલા રતલામ સ્ટેટના નકશામાં નોગાવાથી અગ્નિકોણમાં નિશાનીથી બતાવેલી છે.

આ દાનપત્રનો દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ પાછળથી ખરગ્રહ ૨ જા તરીકે ગાદીએ આવનાર પોતે જ હશે. લેખક દિવિરપતિ સ્કંદભટ ધ્રુવસેન ૨ જા અને ધરસેન ૪ થા નાં બીજાં દાનપત્રોમાં ફરીથી આવે છે. તેનો પિતા વત્રભટ્ટિ શીલાદિત્ય ૧ લા અને ધ્રુવસેન ૨ જાનાં દાનોમાં તથા પુત્ર અનહિલ ધ્રુવસેન ૩ જા ખરગ્રહ ૨ જા અને શીલાદિત્ય ૨ જાનાં દાનપત્રોમાં આવે છે. આ લેખનું વર્ષ [ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૨૦ (એટલે ઇ. સ. ૬૩૯-૪૦) એ, મી. જેકસને પ્રસિદ્ધ કરેલાં ભાવનગરનાં પતરાંઓનું વર્ષ છે.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति[॥] वलभितः प्रसभप्रणतामित्र[ा]णां मैत्रकाण[ा]मतुलबल-
सम्पन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहा[र]—

२ शतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानम[ा]नार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणी-
बलावाप्तराज्य –

३ श्रियः परममाहेश्वर[:]श्रीभटार्क्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्र-
णतिप्रविधौताशेषकल्मष[:]

४ शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः त-
त्प्रभावप्रणता –

५ रातिचूडार[ा]त्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसङ्हतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्षरि-
पालनप्रजाहृदयरं—

६ ञ्जनान्वर्थराजशब्दो रूपरोन्तिस्थैर्य्यगाम्भिर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजो-
दधित्रिदशगुरुर्धनेशानति—

७ शयान[:]शरणगताभयप्रदानपरतय[ा]तृणवदपास्त[ा]शेषस्वक[ा]र्य्यफ-
लप्र[ा]र्त्थनाधिकार्त्थ[ा]प्रदानानन्दित—

८ विद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः
श्रीगुहसेन -

९ स्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्त[ा]न[वि]सृतजाह्न[वी]जलौघप्रक्ष[ा]लि-
ताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्य—

१० मानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसम[ा]भिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजंशक्तिशि[क्षा]-
विशेषविस्मापिताखिलधनु—

११ र्द्धरः प्रथ[ा]मनरपतिसमसृष्ट[ा]नामनुप[ा]लयिता धर्म्मदायानापपाकर्त्ता
प्रजोपघातकारि-

१२ ण[ा]मुपप्लव[ा]नां दर्शयितें श्रीसरस्वत्योरेकाधिपासर्स्यै संहताराातिपक्षल-
क्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसं -

१३ प्राप्तविमलपार्त्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानु॰य[ा]तः
सकलज[गदा]नन्दन[ा]त्यद्भुत[ा]—

१ चिह्नरूपमां २ वांचो वंश ३ वांचो सत्त्व. ४ वांचो संहृतिः ५ वांचो सम्यक्परि ६ वांचो रूपकान्ति ७ वांचो गाम्भीर्य्य ८ वांचो गुरु ९ वांचो णैस्सहज. १० वांचो धर्म्म ११ वांचो दर्शयिता १२ वांचो धिवासस्य

१४ गुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डले[:]समरशतविजय[शो]भासन[ा]थमण्ड-
लाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढ-

१५ गुरूमनोरथमहाभ[ा]रः सर्व्वविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सु-
भ[ा]षितलवेनापि सुखोपपा-

१६ दनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्य-
[ा]णस्वभावः खिली-

१७ भूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकी[र्तिर्द्ध]र्म्मानुपरोधोज्ज्वल[त]रि-
कृत[ा]र्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढ-

१८ धर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्प[ा]द-
[ा]नुध्य[ा]तः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुण[ा]-

१९ त्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मिं स्कन्ध[ा]स[क्त] [ां]परमभद्रइव
धुर्य्यस्तदाज्ञ[ा]सम्प[ा]दनैक[र]सतयैवोद्वह-

२० न्खेदैसुखरतिभ्[भ्य] [ा]मन[ा]य[ा]सितसत्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृ-
[त]नृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि

२१ परावज्ञाभिम[ा]नरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषा-
भिमानैरप्यरातिभिरनासादित-

२२ प्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवन[ा]मोदविमलगुणसङ्गतिप्रसभविघटितसकलक-
लिविल[सि]तगतिर्न्नीचजना-

२३ धिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरन[ा]मृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौ[रु]षास्त्रकौशलातिश-
यगणतिथविपक्षक्षितिपतिर्लक्ष्मी-

२४ स्वयंग्रहप्रक[ा]शितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगम[:]परमम[ा]हेश्वरः श्रीख-
रग्रहस्तस्य तनय-

२५ तत्पादा[नुध्य][ा]तः सकलवि[द्या][ा]धिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः-
परितोषातिशयः सत्वतास्पद[ा]स्थैं[ा]गौदा[र्य्ये]-

२६ णच विग[त][ा]नु[स]न्धान[ा][श]म[ाहि]तार[ा]तिपक्षमनोर-
थाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षित[ा]नेकशास्त्रकलालोकचरित-

१ वांचो दिङ्मण्डलः २ वांचो रांस ३ वांचो गुरु ४ वांचो कीर्तिर्द्धर्म्मा अने तरीकृता ५ वांचो लक्ष्मीं ६ वांचो, रतिभ्या ७ वांचो सत्त्व ८ वांचो मेकां ९ वांचो संहति १० वांचो क्षितिपति. ११ वांचो स्वयमह १२ वांचो स्तत्पा १३ वांचो सत्त्वसम्पदा

पतरूं बीजुं

२७ गह्वर[वि]भागोपि प्ररमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रस्रयवि[न]यशोभाविभूषर्णः समरशतजयपताकाह–

२८ रणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः[स्व]धनु[:]प्रभा-वपरिभृताश्रकौ[श]लाभिमा–

२९ [न]सकलनृपतिमण्डलाभिन[न्दि]तशासना पर॑मम[ा]हेश्वरः श्रीधरसेन-स्तत्यानुजस्तत्पाद[ा]नुध्य[ा]तः सच्चरितातिशयित–

३० स[क]लपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसाधयिता विपर्याणां मूर्त्तिमा[नि]-व पुरु[ष]कारः पॅरिवृद्धगुणानुराग–

३१ [नि]र्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः क[ा][न्ति]मा[न्निर्वृ]तिहेतुरकलङ्कः

३२ [कु]मुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिग[न्त]रालप्रध्वन्सितध्वा[न्त]राशि-स्सततोदितस्सविता प्रकृतिभ्यः परं प्र[त्य]थम-

३३ [तंथवन्त]मतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धम[ा]गमपरिपूंर्ण्णं विदधानः षन्धिविग्रह-समासनिश्चयनिपुणः[स्थ]ानेनु-

३४ रुंपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्स[ा]धूंना राज्यसालातुरीय[त]न्त्रयोरुभयोरप निं[ष्णा]तः

३५ प्रकृष्टविक्रमोपि किरुणांमृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौ-हृदय्योपि निरसिता दो-

३६ षवतामुदयसमयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वि

३७ तीयनामा परममाहेश्वरःश्रीध्रुवसेनकुशली सर्व्वानेव यथासम्बध्यमानकान्सम[ा]ज्ञा-पयेत्यॅस्तु व–

३८ स्संविदितं यथा मया मातापित्रोऽऽपुण्याप्य[ा]यर्नौयःदुम्बरगह्वर[वि]निर्ग्गताग-स्तिकाग्र[ा]हार[ा] [ा]वासिउ[च्य]-

३९ मानचातुर्व्विद्यसामान्यपाराशरस[गो]त्रवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणकु[मा]रस्व [ा]मिपुत्रब्राह्मण–

४० अग्निस्वामिने तथा जम्बूसरविनिर्ग्गतायानकाग्र[ा]हारनिवासि[उ]च्यमान [चा]तुर्व्विद्यसामान्यकौशिकस–

१ वांचो प्रश्रय २ वांचो विध्वंसित ३ वांचो परिभूता ४ वांचो शासन ५ वांचो स्तस्यानु ६ वांचो विषयाण ७ वांचो परिवृद्ध. ८ वांचो प्रध्वंसित ९ वांचो तंथव १० वांचो पूर्ण ११ वांचो सन्धि १२ वांचो स्थानेनु १३ वांचो रूप १४ वांचो धूनां १५ वांचो शालातुरीय अने रपि १६ वांचो करुणा. १७ वांचो पयत्यस्तु १८ वांचो यनायोदुम्बर

४१ गोत्रवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणमहेश्वरपुत्रब्राह्मणसंगरवये मालवके उच्यमानभु-

४२ क्तौ नवग्रामकग्रामपूर्व्व[दी][1]न्नि भ[क्ती]शतं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः वराहोट-
कग्रामकङ्कटःद[क्षि]णतो-

४३ नदी अपरतःलप्मणपट्टिका[2] उत्तरतःपुलिन्दानकग्रामकङ्कटः[ए]वमेतच्चतुराघाटन-
विशुद्धं भक्तीशतं

४४ सोद्रंङ्ग[3] सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं[4] सदश[ा]पराधं सोत्पद्य-
मानविष्टिकं[5] सर्व्वराज-

४५ कीयानामहस्तप्रक्षपणीयं पूर्व्वप्रत्तदे[6][व]ब्रह्मदेयब्र[ा]ह्मणविङ्गतिरहितं[7] भूमिच्छि-
द्रन्य[ा]येन[ा]चन्द्र[ा]र्क्कार्ण्ण [वक्षि]-

४६ तिसरित्पर्व्वतसमक[ा]लीनं पुत्रपोत्रान्वयभोग्र्यं[8] उ[द]कातिसर्ग्गेण धर्म्मदायो
निसृष्टःयतोनयो[च]रुचितया

४७ ब्रह्मदेयस्थित्या गुञ्जंतोः[9] कृषतोःकर्पयंतोः[10] प्रदिशतोर्व्वा न कैश्चिद्वा[ा]सेधे वर्त्तित-
व्यमागामिभद्रनृप-

४८ तिभिरप्यस्मद्वङ्गैरण्यैर्व्वा[11] अनित्य[ा]न्यैश्वर्य्याण्यास्थिरं म[ा]नुष्यंस[12][ा]म[ा]-
न्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छाद्भिर[य]-

४९ मस्मद्द[ा]योनुमन्तव्यः परिप[ा]लयितव्यश्चेत्युतश्च[13] ॥ बहुभिर्व्वसुध[ा]भुक्ता
[ा]राजभिस्सगर[ा]दिभिः [।] यस्य यस्य यद[ा]भूमस्त[स्यं[14]]

५० तस्य तद[ा]फलं[15][॥] [य]ानीहादि[ा]रिद्रभय[16][ा]न्नेर[न्द्रै]र्द्धनानि[17] धर्म्म[ा]-
यतनीकृत[ा]नि[।]निर्भुक्तम[ा]ल्यप्रतिम[ा]नि त[ा]नि को नाम शाघुःपु-[18]

५१ [न]रा[य][19]दीत ॥ पर्ष्टीव[र्ष]सहस्र[ा][णि]स्वर्ग्गे तिष्टति[20] भुमिदः[।]
अच्छेत्त[ा][21]चं[ा]नुम[न्त][ा][22]च त[ा]न्यं[23][व]नरकेव[से]दिति ॥ दूतकोत्र
राजपुत्रश्रीखरग्रह[ः]

५२ लिखितमिदं सन्धिविग्रह[ा]धिगृतदिविरपतिवत्रभट्टपुत्रदिविरपतिस्कन्दभटेन ॥
स ३०० २० भ[ा]द्रपद व ९ स्वहस्तो मम ॥

---

१ वांचो। पूर्व्वत्तीन्नि २ वांचो। लक्ष्मण ३ वांचो। सोद्रङ्गं ४ वांचो। देयं ५ वांचो। विष्टिकं ६ वांचो। प्रक्षेपणीयं पूर्व्व ७ वांचो। विंशति ८ वांचो। पौत्रान्वयभोग्यं ९ वांचो। भुञ्जतो १० वांचो। कर्षयतो ११ वांचो। रप्यस्मद्वंशजरन्यैर्व्वा १२ वांचो। मानुष्यं १३ वांचो। त्युक्तञ्च १४ वांचो। भूमिस्तस्य १५ वांचो। फलं १६ वांचो। दारिद्र्य १७ वांचो। र्द्धनानि १८ वांचो। साधु १९ वांचो। राददीत २० वांचो। तिष्ठति भूमिदः २१ वांचो। आच्छेता २२ वांचो। मन्ता २३ वांचो। तान्येव २४ वांचो। धिकृत. २५ वांचो। वत्रभट्टि.

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૩૬) મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત, બાલાદિત્ય નામધારી, શ્રીમાન્ ધ્રુવસેન કુશળક્ષેમ હતો તે સમયે સર્વ લાગતાવળગતાઓને આજ્ઞા કરે છેઃ–

(પંક્તિ ૩૭) તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે માલવકમાં જણાવેલા વિભાગમાં નવગ્રામક ગામની પૂર્વ સીમા પર એકસો ભક્તી ભૂમિ, ઉદુમ્બરગહ્વરથી આવેલા, અગસ્તિકાગ્રહારમાં નિવાસ કરતા, ત્યાંના ચતુર્વેદી મધ્યેના પારાશર ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના બ્રાહ્મણ કુમારસ્વામીના પુત્ર, બ્રાહ્મણ અગ્નિસ્વામીને તથા જમ્બૂસરથી આવેલા અયાનકાગ્રહારનિવાસી, ચતુર્વેદી, કૌશિક ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના, બ્રાહ્મણ મહેશ્વરના પુત્ર બ્રાહ્મણ સંગરવિને મેં આપી છે.

(પંક્તિ ૪૨) આ ભૂમિની સીમાઃ–પૂર્વમાં વરાહોટક ગામની સીમા; દક્ષિણે એઠ નદી, પશ્ચિમે લક્ષ્મણની પટ્ટિકાઃ અને ઉત્તરમાં પુલિન્દાનક ગામની હદ છે.

(પંક્તિ ૪૩)આ ઉપર જણાવેલી સીમાવાળી ૧૦૦ ભક્તી ભૂમિ ઉદ્રઙ્ગ સહિત, ઉપરીકર સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત, ધાન્ય અને સુવર્ણની ઉપજ સહિત, દશાપરાધ સહિત, વિષ્ટિક સહિત, અને રાજપુરૂષોના પ્રતિબંધ મુક્ત, પૂર્વે મંદિરોને અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન બાદ કરી (વર્જ્ય કરી) અને બ્રાહ્મણો માટેનો વીસમો ભાગ વર્જ્ય કરી, ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયને અનુસરી, શશી, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વના સમય સુધી, (આ બે પુરુષોના) પુત્રો, પૌત્રો અને તેમના વંશજોના ઉપભોગ અર્થે મેં પુણ્યદાન તરીકે પાણીના અર્ઘ સાથે આપી છે.

(પંક્તિ ૪૬–૫૧) ચાલુ ધમકી તેમ જ શાપ દેવાના શ્લોકો છે.

(પંક્તિ ૫૧)" આ દાનનો દૂતક રાજપુત્ર શ્રીમાન્ ખરગ્રહ છે. દાનપત્રનો લખનાર સાંધિવિગ્રહાધિકારી, દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિનો પુત્ર, દિવિરપતિ સ્કન્દભટ છે. સંવત્ ૩૨૦ ભાદ્રપદ કૃષ્ણપક્ષ ૫ ને દિને. આ મારા સ્વહસ્તાક્ષર છે."

નં૦ ૬૯

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં નોગાવાનાં તામ્રપત્રો[*]

સંવત્ ૩૨૧ ચૈત્ર વદ ૩

આ તામ્રપત્રોની બે જોડીઓ રતલામ દરબારની છે. તે મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં રતલામ સ્ટેટના દિવાને ૧૯૦૨ ના ડિસેંબરમાં મારશલ અને કઝીન્સ સાહેબોને થોડા સમય માટે આપ્યાં હતાં. મી. મારશલે રતલામના દિવાનનો એક પત્ર મને મોકલ્યો હતો તે ઉપરથી જણાય છે કે, રતલામની ઉત્તરે ૧૦ માઈલ પર નોગાવામાં એક બ્રાહ્મણનો કૂવો તેના મકાન પાસે દુરસ્ત થતો હતો ત્યારે, ૧૮૯૧ માં, આ પતરાંઓ મળ્યાં હતાં. દરેક જોડી બે તામ્રપત્રોની બનેલી છે. તે જોડી ઉપર એક મુદ્રા લગાડેલી છે. આ મુદ્રાની કડી ભાંગેલી અથવા કાપેલી મળેલી છે. અને પ્રથમ કઈ જોડીની તે હશે તે કહી શકાતું નથી. મુદ્રા લંબગોળ છે અને તેનો વ્યાસ આશરે ૨$\frac{1}{8}$" અને ૨" માપનો છે. તેમાં ખોદેલી સપાટીમાં ઉપડતો જમણી બાજુ મુખ રાખી બેઠેલો એક નંદી છે. અને તેની નીચે श्रीभटक्कः લખેલું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨–૩ ના એન્યુઅલ રિપોર્ટ ઓફ ધી આર્કેઓલોજીકલ સર્વે ઓફ ઈંડીઆમાં આ બેમાંનું બીજું દાનપત્ર (બી) પ્રતિકૃતિ સાથે પ્રસિદ્ધ કરી ચૂકયો છું. પહેલું પ્રસિદ્ધ કરવા સાથે બીજાનું અક્ષરાન્તર પણ ફરી છાપું છું. કારણ કે બન્નેના દાનના ભાગો એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવતા હોઈ એક બીજા ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડે છે.

આ "બી" લેખનું અક્ષરાન્તર જે આંહિ બીજી વાર છપાયું છે, તે મી. કઝીન્સે તૈયાર કરેલી બે શાહીવાળી છાપો તથા રબિંગ ઉપરથી લખાયું છે. આ રબિંગ બહુ સુંદર છે, અને તેનાથી કેટલાક અક્ષરો મૂળને કાટ લાગવાથી શાહીવાળી છાપોમાં અધૂરા દેખાય છે, તે સંપૂર્ણ દેખાય છે.

આ બે પતરાંઓ છે. અને તેની અંદરની બાજુમાં જ લખાણ છે. પહેલા પતરાની લખેલી બાજુના નીચલે છેડે બે કડી માટે કાણાં છે. અને બીજાને મથાળે તેની સામાં તેવાં જ બે કાણાં છે. છાપો ઉપરથી તે દરેક પતરાનું માપ આશરે ૯" ઉંચાઈ અને ૧૧$\frac{1}{2}$" પોહોળાઈનું લાગે છે:

દાન જે સ્થળથી અપાયું તે સ્થળ, દાન લેનારા બે પુરૂષોનાં વર્ણન, દાન દેવાયલી ભૂમિનું વર્ણન અને તિથિ સિવાય લેખ 'બી,' લેખ 'એ' ને લગભગ મળતો જ છે. વન્હિતપલ્લીના વિજયી નિવાસસ્થાનથી દાન અપાયું હતું. એ સ્થાનનો નિર્ણય થઈ શકયો નથી. દાન લેનારા બે પુરૂષો ઉદુમ્બરગહ્વરથી આવેલા, અયાનકાગ્રહારનિવાસી, દશપુરનો ત્રિવેદી, પારાશર ગોત્રનો, માધ્યન્દિન–વાજસનેય શાખાવાળો અને બ્રાહ્મણ બુધસ્વામીનો પુત્ર બ્રાહ્મણ દત્તસ્વામી તથા બીજો અગસ્તિકાગ્રહારનિવાસી, ચતુર્વેદી, પારાશર ગોત્રનો, વાજસનેય શાખાવાળો અને બ્રાહ્મણ બુધસ્વામીનો પુત્ર બ્રાહ્મણ કુમારસ્વામી હપો. દાન માલવકમાં, જણાવેલા વિભાગમાં, ચન્દ્રપુત્રક ગામમાં દક્ષિણ સીમા પર આવેલી એકસો ભક્તી ભૂમિવાળા ખેતરનું હતું. આ ક્ષેત્રની સીમા: પૂર્વમાં ધમ્મણહડ્ડિકા ગામની હદ; દક્ષિણે દેવકુલપાટક ગામની સરહદ; પશ્ચિમે મહત્તર વીરતરમણ્ડલિના ક્ષેત્ર(ખેતર)ની હદ; ઉત્તર–પશ્ચિમ (વાયવ્ય) ખૂણે નિર્ગણ્ડી નામનું ન્હાનું સરોવર : અને ઉત્તરમાં વીરતર મણ્ડલીનું ક્ષેત્ર; દાનની તિથિ સંવત્ ૩૨૧, ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ. ૩.

દાન અપાયલા બે પુરૂષમાંનો પ્રત્યેક પુરૂષ બુધસ્વામીનો પુત્ર, વાજસનેય શાખાવાળો, અને પારાશર ગોત્રનો વર્ણવ્યો છે. આ સૂચવે છે કે તે બન્ને જણ એક જ પિતાના પુત્રો હતા અને "ઉદુમ્બરગહ્વરથી આવેલા" એવું જે પહેલા પુરૂષ માટે (લી. ૪૧) આપ્યું છે તે બીજા પુરૂષને પણ એટલી જ સારી રીતે લાગે છે. પહેલો દાન લેનારો પુરૂષ, અયાનકાગ્રહારમાં રહેતો અને

---

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા.૧૮૪ પ્રો. ઈ. હુલ્શ

દશપુરનો ચતુર્વેદી હતો. આ ઉપરથી હું અનુમાન કરૂં છું કે અયાનકાગ્રહાર એ એક દશપુરનો એક વિભાગ (ભાગ) હતો. દાન લેનારો બીજો પુરૂષ એ કદાચ પહેલાનો ભાઈ હતો અને તે અગરિતકાગ્રહાર જે દશપુરનો બીજો વિભાગ હશે ત્યાંના ચતુર્વેદી મધ્યેનો એક હતો અને ત્યાં વસતો હતો. આ શહેર એ હાલનું દસોર અથવા મન્દસોર છે. જે સિંધિયા સરકારના રાજ્યના એક વિભાગનું મુખ્ય શહેર છે અને રતલામની ઉત્તરે ૫૨ માઈલ દૂર આવેલું છે.

"એ" લેખ મુજબ દાન અપાયેલી ભૂમિ માલત્રક વિભાગમાં હતી. તે ચન્દ્રપુત્રકની દક્ષિણે આવેલું એક ખેતર હતું અને તેની પૂર્વમાં ધમ્મણહડ્ડિકા અને દક્ષિણમાં દેવકુલપાટક હતાં. મી. માર્શલને લખેલા પત્રમાં રતલામના દિવાને આ સ્થળો તે ચન્દોદીઆ, ધમ્નોદ અને દિવલ ખેડી એ નોગાવાની નૈઋત્યે આવેલાં ત્રણ ગામ જ્યાંથી આ બે દાન શોધાયાં હતાં તે જ અનુક્રમે માન્યાં હતાં. પણ એ નામોમાં ઉચ્ચારની સમાનતા ફક્ત ઉપર ઉપરની જ (બાહ્ય) છે. આ ઉપરાંત ધમ્નોદ ચન્દોદીઆની પૂર્વમાં નથી, પણ નૈઋત્યમાં છે. અને દિવલ ખેડી દક્ષિણમાં નથી પણ ચન્દોદીઆને વાયવ્યકોણે છે. આ ઉપરથી દીવાને મુકરર કરેલી ઓળખ રદ ગણવી જોઈએ. ડૉ. ફ્લીટે મ્હોટી કૃપા કરી નકશા તપાસીને નીચેના પરિણામો સ્થાપ્યાં છે:—

મન્દસોરની દક્ષિણ-અગ્નિ ખૂણામાં ૧૧ માઈલ પર, "ધી ઈન્ડીઅન એટલાસ શીટ" નં. ૩૫. એસ. ઈ. (૧૮૯૧) માં "ધમ્નર" નામે બતાવેલું એક મ્હોટું ગામ છે. અને ભોપાલ અને માલવા ટોપોગ્રાફિકલ સર્વે શીટ નં. ૩૮. (૧૮૮૨) માં ધમ્નાર આપેલું છે તે આ દાનપત્રનું ગામ ધમ્મણહડ્ડિકા છે એમ મને લાગે છે.

પરંતુ કોઈ પણ નકશામાં બીજાં નામોમાંથી એક પણ બતાવેલું નથી. પણ ચન્દ્રપુત્રકની દક્ષિણે અને ધમ્નારની નૈરૂત્ય કોણથી પશ્ચિમે ૪ મૈલ ઉપર દિલૌદને દેવકુલપાટક માનીએ, અને ધમ્નારને ચન્દ્રપુત્રકની પૂર્વનું ગામ ગણીએ તો સંભવિત છે. તેમ છતાં ફક્ત એક જ સ્થળ અનુમાનથી ઓળખવાથી લેખનું ચોક્કસ સ્થળ નિર્વિવાદ રીતે નક્કી થાય નહિ.

આ લેખની તારીખ, [ગુપ્ત.] સંવત્ ૩૨૧ (એટલે ઈ. સ. ૬૪૦–૪૧) નોગાવાનાં પહેલાં દાનપત્રના સંવત્ ૩૨૦ અને ધરસેન ૪ થાની વહેલામાં વહેલી તારીખ સંવત્ ૩૨૬ એ બે વચ્ચે છે. અને આ રીતે ધ્રુવસેન ૨ જાના રાજ્યનો જણાયેલો વખત એક વર્ષ આગળ વધે છે.

अक्षरान्तर[2]

पत्रुं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति[॥]विजयस्कन्धावाराद्व[न्दि]तपल्लीवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोग-

२ [3]संसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौल-भृतश्रेणी-

३ बलावाप्तराज्यश्रियःपरममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्गान्मातापितृचरणार-विन्दप्रणति[4]-

४ प्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृतिखङ्गाद्वितीयबाहुरेवसमदपरगजघट[ा]स्फोटनप्र-[का]शि[त]-

५ सैत्वनिकषःतत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसङ्हतिः[5]सक[ल] स्मृतिप्रणी

६ तमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनाव्न्वर्थराजशब्दोरूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबु-द्धिसम्पद्धि[:]स्मरश-

७ शाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानःशरणागताभयप्रदानपरतया तृणवद-पास्ताशेषस्वकार्य्य-

८ फलप्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयःपादचारीव सकलभुवनम-ण्डला[भो]गप्रमोदः

९ परममाहेश्वरःश्रीगुहसेनस्तस्यसुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलोघप्रक्षा-लि[ता]शेषै-

१० कल्मषःप्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकै-र्गुणै[:][स]हज-

११ शक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरःप्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता . धर्म्मदा[याना]-

१२ मपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सैङ्ताराातिपक्षल[क्ष्मी]-

१३ परिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसप्राप्तवि[म]लपार्थिवश्रीपरममाहेश्वरःश्रीधरसेन-स्तस्य सुतस्तत्पादानु-

१४ ध्यातः सैकलजगदानन्दनात्यभुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रादिङ्मण्डलः सम[र] शतविजयशोभास-

---

१ ओ शाहीवाळी छापो अने ओक रिंग उपरथी २ चिह्नरूपमां ३ प्रतापात्प्रना पा अने त्प्र नी वच्चे लीटी उपर कंईक अस्पष्ट चिन्ह छे. ४ वांचो वंशा ५ वांचो सत्त्व ६ वांचो संहति ७ वांचो जलौघ ८ वांचो प्लवानां ९ वांचो संहता १० वांचो संप्राप्त ११ वांचो त्यद्भुत

१५ नाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदू[ढ] गु [रु]मनोरथमहाभा[रं]ःसर्व्व
[ाविद्या]परावर[वि]भागाधिग-

१६ मविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपा[द]नीयपरि[तो]षः समग्र-
लोकागाधगाम्भी-

१७ र्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्व[भा]वः खिलीभूतकृतयुगानृप-
तिपथ[वि]शोध-

१८ नाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधोज्वल[त]रीकृतार्त्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्म्मा-
[दि]त्यद्वितीय[य]नामा पर-

१९ ममाहेश्वरःश्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः[स्य]यमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्या-
दरवत[ा]समभिल-

२० षणीयामपि राजलक्ष्मी[2] स्कन्धासक्तां परमभद्रइव धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसत-
[यै]वोद्वहन्मेदसुखरतिभ्यां-

२१ मनायासितसत्वसपत्तिः[4]प्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठो-
पि परावज्ञाभि-

२२ मानरसाना[श्लि त]मनोवृत्तिः[5] प्रणतिमेका परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्य-
रातिभिरनासादितप्र[ति] [क्रि [यो]-

२३ पाय:कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसङ्गतिप्रसभविघटितसकलकलिविलसितगति-
र्नी[च]जनाधि-

२४ रो[हि]भिरशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयःप्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविद-
क्ष[क्षि]तिपाति[8]

२५ लक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रविरपुरुषप्रथमसंख्याधिगमेःपरममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य-
तनयस्तत्पादा-

२६ नुध्यातः स[क]लविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयः सैत्वस-
म्पदा त्यागौदार्य्येण च

२७ विगतानुसन्धान[ा]शमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिताणकशा[स्त्रं[11]]

२८ [कैं[12]]लाथोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृति[र]कृत्रिमप्रश्र[यविनय]

---

१ वांचो रांस २ वांचो लक्ष्मीं ३ वांचो न्खेद ४ वांचो सत्त्वसंपत्ति ५ वांचो नालिङ्गित ६ वांचो मेकां ७ वांचो संहति ८ वांचो विपक्षक्षितिपति ९ वांचो प्रवीरपरुषप्रथमसंख्याधिगमः १० वांचो सत्त्व ११ वांचो तानेक १२ वांचो कलालोक

पतरूं बीजुं

२९ शोभाविभूषणःसमरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सित१

३० निखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिम-

३१ ण्डलाभिवन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन[ः]तस्यानुजस्तत्पादानुध्या[ा]-
त[ः]सच्चरितातिशयितस-

३२ कलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकारः
परिवृद्धगु-

३३ णानुरागनिर्ब्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नःप्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः-
कान्तिमा-

३४ न्निर्वृतिहेतुरकलङ्ककुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थ[गि]तदिगन्तरालप्रध्वन्सित२ध्वान्त-
राशिःसततो-

३५ दितस्सविताप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्त्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्ण्णं

३६ विदधानःसन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणःस्थानेनुरूप[मादे]शं ददद्गुणवृद्धिविधान-
जनितसं

३७ स्कारस्साधूनां राज्यसालातुरियतन्त्रयोरुभयोरपिनिष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणा-
मृदुहृद-

३८ यःश्रुतवानप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवतामुदय-
समयसमुप-

३९ जनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्त्थतप्रथितबा[ला]दित्याद्वितीयनामा परममा-
हेश्वरःश्री-

४० ध्रुवसेनकुशली सर्व्वानेव यथासम्बध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा
मया मातापित्रोः

४१ पुण्याप्यायनार्यं उदम्बरगह्वरविनिर्गताय[ा]नकाग्र[ा]हारनिवासिदशपुरत्रैविद्य-
सामान्यपाराशरस-

४२ गोत्रमाध्यन्दिनवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणबुधस्वामिपुत्रब्राह्मणदत्तस्वामि तथागस्ति-
काग्रहारनिवासि-

४३ [उ]च्यमानचातुर्व्विद्यसामान्यपाराशरसगोत्रवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणबुधस्वमि-
पुत्रब्राह्मणकुमारस्वामिभ्यां-

---

१ वांचो विध्वंसित २ प्रध्वंसित ३ वांचो शालातुरीय ४ वांचो मुदय ५ वांचो समर्थित ६ तायानका
" अ " मां पाठछे पंक्ति ४० ७ वांचो बुधस्वामिपुत्र

४४ मालवके उच्यमानविष[ये] चन्द्रपुत्रकग्रामे दक्षिणसीम्नि भक्तीशतप्रमाणक्षेत्रं यस्याघ[ा]टनानि पूर्व्वतः धम्मणह-

४५ डिडकाग्रामकङ्कटः दक्षिणतो देवकुलपाट[क]ग्रामकङ्कटःअपरतः वीरतरमण्डलिमहत्तरक्षेत्रमर्य्यादा उत्तरपश्चि-

४६ मकोणे निर्ग्गण्डीतडाकिकाउत्तरतःवीरतरमण्डली एवमेतच्चतुराघाटनविशुद्धं भक्तीशतप्रमाणक्षेत्रं शो-

४७ द्रङ्गं सोपरिकरे सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सपशपराधे सोत्पद्यमानाविष्टिकं सर्व्वराजकीयानामह-

४८ स्तप्रक्षेपणीर्य पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयब्राह्मणविङ्गतिरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्व-

४९ तसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्गेण धर्म्मदायोनिसृष्ट[ः]यतोनयोरुचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जत-

५० कृषतैः कर्षयतैःप्रदिशतोर्व्वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वङ्गजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यै[श्व]र्य्याण्य-

५१ स्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधाभु-

५२ क्ता राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदाफलं[॥] यानीह दारिद्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि[।] निभुक्तमाल्यप्रति-

५३ मानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ षष्टिवर्षसहस्र[ा]णि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिद[ः।] आच्छेतो चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति। दूतकोत्र राज-

५४ पुत्रश्रीखरग्रह [:]लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिपुत्रदिविरपतिस्कन्दभटेन ॥ सं ३०० २० १ चैत्र ब ३ स्वहस्तो मम ॥

---

१ वांचो सो २ वांचो करं ३ वांचो सदशापराधं ४ वांचो णीयं ५ वांचो विंशति ६ वांचो कालीनं ७ वांचो तोः ८ वांचो द्रङ्ग ९ वांचो निर्भुक्त १० वांचो आच्छेत्ता.

નં૦ ૭૦

ધરસેન ૪ થાના દાનપત્રનું બીજું પતરૂં[1]

સંવત્ ૩૨૬ માઘ વદ ૫

ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધકર્ત્તાને બે તામ્રપત્રોના બીજા અર્ધભાગ અનુવાદ માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે પૈકીનું આ પતરૂં છે. પતરાનું માપ ૧૨૩/૪"×૧૦૧/૪" છે, અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, જો કે જમણી બાજુનો ખુણો ફક્ત ખંડિત થયો છે. બીજું પતરૂં જે ન્હાનું છે તેને ઘણું જ નુકશાન થયું છે અને તેમાં અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. તે બીજા પતરાનો દાતા શીલાદિત્ય ૧ લો (ધરસેન બીજાનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી) છે.

આ પતરાનો દાતા, ઈ. એ. વો. ૧ ના પા. ૧૪ મે પ્રસિદ્ધ કરેલ અનુવાદમાં છે તેમ, ધરસેન ૪ થો છે. તારીખ પણ એ જ છે; એટલે કે સં. ૩૨૬ છે. ફક્ત માસ આ પતરાંમાં આષાઢને બદલે માઘ છે. પ્રથમ સાડાનવ પંક્તિઓનો અનુવાદ કરેલ નથી, કારણ કે તેમાં આપેલું રાજાઓનું વર્ણન વલભીનાં બીજાં દાનપત્રોના એવા જ ભાગોની સાથે મળતું આવે છે.

આ પતરૂં અને ઉપર કહેલું શીલાદિત્ય ૧ લાનું બીજું પતરૂં બન્ને જો કે ખંડિત અને શબ્દલોપવાળાં છે, છતાં ઘણાં જ જાણવા લાયક છે. અત્યાર સુધી ઉપલબ્ધ વલભી પતરાંઓમાં બ્રાહ્મણોને ભૂમિદાન આપ્યાની નોંધ છે. પરંતુ આ બન્ને પતરાંઓમાં બૌદ્ધમઠ અથવા વિહારને દાન કર્યાની નોંધ છે.

આ પતરામાં મંત્રી સ્કન્દભટથી બંધાવેલ એક વિહારને ચોધાવક ગામ દાનમાં અર્પણ કર્યું છે, જે સ્કન્દભટ એક ધાર્મિક બૌદ્ધ હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે વલભી રાજાઓ બ્રાહ્મણોની પેઠે બૌદ્ધોને પણ આશ્રય આપતા હતા. બ્રાહ્મણધર્મની સાથે સાથે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર વલભી રાજાઓના રાજ્યમાં હતો તેમ જ મૂર્તિપૂજા પણ ધર્મનું એક અંગ હતી.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૪૫ પ્રો. ભાંડારકર

ભાષાન્તર

શ્રી ધરસેન, પરમમાહેશ્વર સમ્રાટ્ જે પોતાના પિતામહના પાદનું સ્મરણ કરે છે, તે કુશળ હોઈ લાગતાવળગતા સર્વને શાસન કરે છે કેઃ–તમોને જાહેર થાઓ કે મારા માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે મેં, દિવિરપતિ સ્કંદભટે સુરાષ્ટ્રમાં હસ્તવપ્રાહારમાં ચોધાવક ગામમાં બંધાવેલા વિહારમાં ચારે દિશાઓમાંથી આવતા મહાયાન શાખાના ભિક્ષુસંઘને તે ચોધાવક ગામના ચાર ભાગો આ પ્રમાણે અર્પણ કર્યા છેઃ–ત્રણ ભાગ તેઓને વસ્ત્ર, અન્ન, શયન, અશન, ... તથા ઔષધ પૂરું પાડવા માટે તથા શ્રી બુદ્ધની પૂજાનાં અને સ્નાનનાં સાધનો જેવાં કે, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, દીપ માટે તેલ પૂરાં પાડવા માટે તથા વિહારનાં સમારકામ માટે (એટલે ખંડિત થયેલા ભાગ સરખા મૂકવા માટે) આપ્યા છે. તે જ ગામનો ચોથો ભાગ દિવિરપતિ સ્કંદભટે તે જ સ્થળે ખોદાવેલ તળાવના વધારે ખોદકામ ચોખ્ખાઈ અથવા સમારકામ માટે આપ્યો છે, કે જેથી તેઓને પોતાના દ્વાર સમીપ જ જળ મળે. આ પ્રમાણે, આ ગામ પાણીના અર્ધ્ય સાથે, તે વિહારને દાનમાં અર્પણ કર્યું છે. અને તળાવ પણ સાથેની વસ્તુઓ સહિત, તેના ઉપર જે કંઈ હોય, તેમાં રહેતાં પ્રાણીઓ, તેની અન્ન અગર સોનાની ઉપજ તેની સ્થિતિમાં ખામીઓ, તથા તેમાં કુદરતી રીતે જે ઉત્પન્ન થાય, તે સર્વ સહિત આપ્યું છે. આ દાન દેવો તથા બ્રાહ્મણોને પહેલાં આપેલી વસ્તુઓ શિવાયનું છે. તેમાં અધિકારીઓએ પ્રતિબન્ધ કરવો નહિં અને તે ભૂમિછિદ્રન્યાયને અનુસરીને "યાવત્ ચંદ્રદિવાકરૌ" સમુદ્ર, પૃથ્વી, નદી અને પર્વતોનાં અસ્તિત્વસુધી તેઓના ઉપભોગ માટે રહેશે. તેટલા માટે કોઈએ પણ પૂજ્ય ભિક્ષુઓને ખેતર ખેડવા ખેડાવવા તથા દેવાયતન હોવાથી બીજા કોઈને આપવા-માં હરકત કરવી નહિ. સત્તા ક્ષણિક અને શરીર ક્ષણભંગુર છે એમ જાણીને તથા ભૂમિદાનનું સારું ફળ જાણીને ભાવિ સર્વ અમારા વંશના યા તો અન્યવંશના રાજાઓએ અમારા આ દાનને માન આપવું તથા તેને ચાલુ રાખવું. એમ કહેવાય છે કે વિગેરે ... ... અહિં દૂતક, કુમાર ધ્રુવસેન છે.

કોતર્યું સંધિવિગ્રહના મંત્રિ દિવિરપતિ વત્ર(?)ભટ્ટિના પુત્ર દિવિરપતિ સ્કંદભટે સં. ૩૨૬ ના માઘ વદ ૫ દિને. મ્હારા સ્વહસ્ત.

નં૦ ૭૧

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સં. ૩૨૬ આષાઢ સુ. ૧૦

આ તામ્રપત્ર લગભગ બે માસ પહેલાં મી. બરજેસે મને આપ્યાં હતાં. તેનું અક્ષરાંતર આની નીચે આપેલું છે. તેનો તરજુમો અને વિવેચન ઈ. એ. વો. ૧ માં પાને ૧૪ મે આપેલ છે.

अक्षरान्तर

१ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोगसंस-
क्तप्रहारशतलब्धप्र-

२ तापात्प्रतापोनतदानमानार्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलिभृतश्रेणीबलावाप्तराज्य-
श्रियःपरममाहे-

३ श्वरश्री भटार्कादव्यवच्छिन्नराजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषक-
ल्मषः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबा-

४ हुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति चू-
डारत्नप्रभासंसक्तपादनख-

५ रश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्थ राजशब्दो
रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्य-

६ बुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्र-
दानपरतया तृणवदपास्ता-

७ शेषस्वकार्यः फलप्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव
सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः

८ परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसंतानविसृतजाह्नवीजलौघ-
प्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयि-

९ शतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्गुणैः सहजशक्ति-
शिक्षाविशेषविस्मापिता-

१० खिलधनुर्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपकर्त्ता प्रजोपघा-
तकारिणामुपप्लवा-

११ नां दर्शि[दर्श]यिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहितारातिपक्षलक्ष्मीपरिभो-
गदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिव-

---

* જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧૦. પા. ૬૬ તથા ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪ ડા. આર. જી. ભાંડારકર

૧ વાંચો विजयस्कन्धावार ... वासक ૨ વાંચો सपत्न ૩ વાંચો संप्रहार ૪ વાંચો प्रतापःप्रतापोपनतः ૫ अनुरागात् કેટલાંકમાં બે વાર છે. ૬ વાંચો मौलिभृतमित्र श्रेणी ૭ प्रकाशित એક વાર વાંચો. ૮ વાંચો संसक्तसव्यपाद ૯ વાંચો रञ्जनादन्वर्थ ૧૦ स्वकार्यफलः વાંચો અગર स्वकार्यफलप्रार्थ ... ૧૧ કેટલાકમાં मण्ड જ છે. ૧૨ વાંચો श्री महाराजगुह ... ૧૩ વાંચો निर्वृत्त ૧૪ વાંચો विक्षालित ૧૫ વાંચો उपजीव्यभोगसंपत् પણ પાઠ બીજો છે. ૧૬ વાંચો सरसमा ૧૭ વાંચો विशेष એક વાર જ ૧૮ વાંચો दर्शयिता ૧૯ વાંચો संहता ૨૦ વાંચો परिक्षोभ ૨૧ વાંચો क्रमोप

१२ श्री परममाहेश्वरः श्री धरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भु-
तगुणसमुदयस्थगितसमग्र-

१३ दिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरां सपीठोदूढगुरुम-
नोरथमहाभारः सर्व्व-

१४ विद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभाषतलखना[षितलेखेना]पि
सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाध-

१५ गाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृ-
पतिपथविशोधनाधिगतो-

१६ दग्रकीर्तिर्धर्म्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा-
परममाहेश्वरः श्रीशिला-

१७ दित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्र गुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलप-
णीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्त

१८ परमभद्र इव धुर्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसतयैवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्व-
सम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशी

१९ कृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनो-
वृत्तिः प्रणतिमेकां परि-

२० त्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवना-
मोदविमलगुणसंहति

२१ प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्न्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृष्टात्युन्नत-
हृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्र-

२२ कौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्या-
धिगम[:] परममाहेश्वरः[1]

२३ श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्ज-
नमनःपरितोषातिशयः सत्वस-

२४ म्पदा त्यागौदार्य्येण च विगतानुसंधानसमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुप-
लक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरि-

२५ तगम्भीरविभागो [वा]पि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समर-
शतजयपताकाहरणप्रत्य[ब]लोदग्र

२६ बाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभि-
मानसकलनृपति

२७ मण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः
सच्चरितातिशयित

---

१ वांचो माहेश्वरो महाराज

२८ सकलपूर्वनरपतिरतिदुस्साध्यानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पूरुषकारः परिवृद्ध

२९ गुणानुरागनिर्भ्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकला-कलापः कान्तिमान्नि-

३० र्वृतिहेतुरकलङ्कंकुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिशान्तरालप्रध्वंसितध्वान्तराशि-स्सततोदितस्स-

३१ विता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णंविद-धानः सन्धिविग्रह

३२ समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां राज्यसौलातुरीयतन्त्रयोरु-

३३ भयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यतिगर्व्वितः कान्थो [न्तो]पि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निर-

३४ सिता दोषवतामुदयसमयसमुपजनितजनतानुरागपरिपीडितभुवनसमर्थितप्रथितबा-लादित्यद्वितीयनामा परम

३५ माहेश्वरः श्रीध्रुवसेनतस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्रणामधरणिकषणजनितकिणलाञ्छ-नललाटचण्द्रशकलः शिशुभाव इव

३६ श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कारविभ्रमामलश्रुतिविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तार-विन्दः कन्याया इव मृदुकरग्र-

३७ हणादमन्दीकृतानन्दविधिव्वसुन्धरायाः काम्मुर्के धनुर्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्यक-लापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्ग-

३८ धृतचूडारत्नायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्र-वर्ती श्री अज्जकपादानुध्यातः

३९ श्री धरसेन ४ कुशली सर्व्वानेव यथासंबध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय

४० सिंहपुरविनिर्ग्गतकिक्कटापुत्रग्रामनिवासीसिंहपुरचातुर्व्विद्यसामान्यभारद्वाजसगोत्र-छन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणगु-

४१ हाढयपुत्रब्राह्मणार्जुनाय सुराष्ट्रेषु कालापकपथकान्तर्ग्गतकिक्कटापुत्रग्रामोपारिवाटक-शर्करापद्रकदक्षिणसीम्निष-

४२ ट्पञ्चाशत्पादावर्त्तपरिमाणक्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः विण्हलसत्कवापी दक्षिणतः वत्तकसत्कक्षेत्रं अपरतः

४३ कुटुम्बिविण्हलसत्कक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मणषष्ठिभवसत्कक्षेत्रं तथासिंहपुरविनिर्ग्गत-सिंहपुरचातुर्विद्यसामान्यकिक्कटा-

---

१ वांचो कलङ्क २ वांचो शालातुरीय ३ वांचो कान्तोपि ४ वांचो जनानुराग

४४ पुत्रग्रामनिवासिभारद्वाजसगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणगुहाढयपुत्रब्राह्मणमङ्कस्वा-
मिने सुराष्ट्रेषु कालापकप-

४५ थकान्तर्गतकिक्कटापुत्रग्रामे अपरसीम्नि षोडशपादावर्त्तपरिसरा वापी यस्या
आघाटनानि पूर्व्वतश्चत्रसरकवापी दक्षिणतोप-

४६ रतश्च कुटुम्बिचन्द्रमत्कक्षेत्रं उत्तरतः महत्तरदासकसत्कक्षेत्रं तथा किक्कटापुत्रग्रा-
मोपरिवाटकशर्करापद्रकग्रामे अ-

४७ परसीम्नि अष्टाविंशतिपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः कुटुम्बि-
बव्यस्थविरकसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः आश्विनिक-

४८ पुत्रग्रामीण कुटुम्बिवराहसत्कक्षेत्रं अपरतः आश्विनिपुत्र कध[ब]प्पटीयकस-
त्कक्षेत्रं उत्तरतो ब्रह्मदायिकभागीयकसत्कक्षेत्रं तथा

४९ चतुर्द्दशपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः बव्यस्थविरकक्षेत्रमेव
दक्षिणतः कुटुम्बीश्वरक्षेत्रं अपरतः बप्पटीय-

५० कक्षेत्रमेव उत्तरतः ब्रह्मदेयिकबारिलकक्षेत्रं तथा पट्ट पत्तकाः येषामाघाटनानि
पूर्व्वतः विञ्छीयकक्षेत्रं दक्षिणतः कुटुम्बीश्वरक्षेत्रमेव

५१ अपरतः कु [टुम्बी]श्वरक्षेत्रमेव उत्तरतः पटानकग्रामसीमा एवमेतद्विंशत्युत्तर-
पादावर्त्तशतप्रमाणं वापीक्षेत्रं सोद्रङ्गं स-

५२ परिकरं .... सधान्यहिरण्यदेयं सदशापराधं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्व-
राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेव

५३ ब्रह्मदायवर्ज्यं .... न्यायेनाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रा-
न्वयभोज्यं उदकातिसर्गेण धर्म्मदायोनिसृष्टः

५४ यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वा न कैश्चि-
द्व्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा

५५ अनित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्म-
द्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं च बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजा

५६ भिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं यानीह दारिद्रभया-
न्नरेन्द्रैर्धनानि धर्मायतनीकृतानि निभुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः

५७ पुनराददीत षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
तान्येव नरके वसेदितिदूतकोत्र राजपुत्रध्रुवसेनः लिखितमिदं

५८ संधिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवश [?] भटपुत्रादिविरपतिस्कन्दभटेन सं ३२६
आषाढ सु १० स्वहस्तो मम

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! વલભીમાંથી અતુલબળસંપન્ન મિત્રોના મંડળમાં રહી અનેક જખમોથી પ્રતાપ પ્રાપ્ત કરનાર, અતિ બળથી તેમના શત્રુનો પરાજય કરનાર, નિજ પ્રતાપના ફળરૂપ, દાન, માન અને સમભાવથી નૃપોનો અનુરાગ પ્રાપ્ત કરનાર, અનુરક્ત નૃપોના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર અને અચ્છિન્ન રાજવંશવાળા પરમ માહેશ્વર ભટારકમાંથી, માતપિતાના ચરણકમળને પ્રણામ કરી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખનાર, બાળપણથી કરમાં અસિધારી, શત્રુના મસ્ત માતંગોની શ્રેણી ભેદી મહાન પ્રતાપ દર્શાવનાર, જેના પદનખપંક્તિની રશ્મિ તેના વિક્રમથી ચરણે નમતા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, સ્મૃતિઓના માર્ગ અનુસાર સુરક્ષણ કરી જનોનાં હૃદય રંજનાર અને આમ રાજ શબ્દનો અર્થ સત્ય કરનાર, રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપત્તિમાં કામ, ઈન્દુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ, અને કુબેર કરતાં અધિક, શરણાગતને સંકટમાંથી રક્ષણ આપવામાં પરાયણ હોઈ નિજ અર્થ તૃણવત્ લેખી ભોગ આપનાર, અને વિદ્વાન્, મિત્રો અને પ્રણયિજનોનાં હૃદય પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજનાર, અને સકળ ભુવનનો સાક્ષાત્ આનંદ પરમમાહેશ્વર શ્રીગુહસેન પ્રકટ થયો હતો. તેનો પુત્ર જેનાં પાપોનાં સર્વ કલંક, નિજ પિતાના પદનખની રશ્મિના રૂપમાં ગંગાનદીનાં જલથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મીથી લાખો પ્રણયિજનોનું પાલન થતું, તેના રૂપને લઈને ઘણા પ્રાપ્ત કરેલા ગુણોથી જેનું અવલંબન થતું, જે નૈસર્ગિક બળ અને પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરતો, જે પૂર્વેના નૃપોનાં દાન ચાલુ રાખતો, જે નિજ પ્રજાને હણનાર કષ્ટ હરતો, જે શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસસ્થાન હતો, જેનું વિક્રમ નિજ સંઘટ શત્રુઓની લક્ષ્મી અને પ્રતાપને ઉપભોગ આપતાં, અને જેણે પરાક્રમથી વિમળ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી તે પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, જે તેનામાં એકત્ર થએલા અને સકળ જગતને આનન્દ આપતા અદ્ભુત ગુણોથી સર્વ દિગ્મંડળ ભરતો, અનેક યુદ્ધમાં જય કરી યશ મેળવનાર, તેના મિત્રોમાં સ્પષ્ટતાથી અન્ય કરતાં અધિક ભૂષિત સ્કન્ધ ઉપર મહાન્ મનોરથોનો ભાર ધારનાર, જે સર્વ વિદ્યાના અધ્યયનથી વિમલ મનવાળો હોવા છતાં બુદ્ધિશાળી લઘુ કવિતા લખી સ્હેલાઈથી પ્રસન્ન થતો. જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય સર્વ જનોથી અગાધ હતું છતાં સદાચારથી સ્પષ્ટ થતા ઉમદા સ્વભાવવાળો હતો, જેણે કૃતયુગના નૃપોથી સંચરાતો માર્ગ જે બંધ થઈ ગયો હતો તે શુદ્ધ કરી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો, જેની લક્ષ્મીની મધુરતાનો ઉપભોગ ન્યાયપરાયણતાથી વિશુદ્ધ થતો, અને આમ ધર્માદિત્યનું અપર નામ મેળવ્યું હતું તે પરમમાહેશ્વર શિલાદિત્ય હતો. તેનો અનુજ, તેનો પાદાનુધ્યાત, ઉપેન્દ્રના વડીલ બન્ધુસમાન પ્રેમાળ વડીલ બન્ધુની અભિલાષિત રાજ્યસત્તા ધારનાર-ધુરિ ધારનાર વૃષભ જેમ સ્કન્ધ ઉપર કંઈક મહાન્ વસ્તુ ધારે છે તેમ નિજ બન્ધુની આજ્ઞાનું પાલન ફક્ત આનન્દ કરનાર, અને તેમ કરતાં આનન્દ અથવા મોહના પ્રેમ વડે તેવા ગુણોનો ઘટાડો ન થવા દેનાર, જેનું ચિત્ત, તેનું પાદપીઠ નિજ પ્રતાપથી શરણ થયેલા અનેક નૃપોના મુગટનાં મણિના પ્રકાશથી આવૃત હતું છતાં મદ અથવા અન્ય તરફ હલકાઈથી વર્તવાના શોખથી મુક્ત હતું, જેના શત્રુઓને પણ તેઓ વિખ્યાત બળ અને મદવાળા હતા છતાં શરણ સિવાય તેના બળ સામે થવાનો માર્ગ ન હતો, જે જગત્ સુગંધિત કરનાર અનેક ગુણો વડે કાલિની લીલાના પ્રસારની સામે અતિ બળથી થતો, જેનું હૃદય અલ્પ જનોના સર્વ દોષથી અસ્પર્શિત અને ઉમદા હતું, જે વિખ્યાત વિક્રમ અને શસ્ત્રકળામાં નિપુણ હોવાથી તેને સ્વેચ્છાથી ભેટવા શત્રુ નૃપોના મંડળની રાજ્યલક્ષ્મી વડે શૌર્યસંપન્ન જનોમાં પ્રથમ પદ પ્રાપ્ત કરતો તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરગ્રહ હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, જે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોનાં હૃદય અતિ રંજતો, જેણે ગુણસંચય અને દાનમાં ઉદારતાથી શત્રુઓના મનોરથનો પરાજય કરવાની યુક્તિ શોધી કહાડી, જે અનેક શાસ્ત્રો, કળા, અને લોકચરિતથી પૂર્ણ પરિચિત હોવાથી હૃદયમાં ગંભીર વિચારવાળો હોવા છતાં

અતિ આનન્દી પ્રકૃતિનો હતો, જેની અકૃત્રિમ નમ્રતા અને વિનય તેનાં ભૂષણ હતાં, જેણે અનેક રણક્ષેત્રમાં વિજયધ્વજ ધારનાર પ્રબળ અને વિશાળ કરથી નિજ સર્વ શત્રુઓના મદનો નાશ કર્યો હતો, અને જેની આજ્ઞાનો નિજ ધનુષ્યના બળથી પરાજય કરેલી શસ્ત્રકળાવાળા અખિલ નૃપમંડળથી સ્વીકાર થતો, તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો. ત્હેનો અનુજ અને તેનો પાદાનુધ્યાત જે સત્કૃત્યોમાં પૂર્વના સર્વ નૃપ કરતાં અધિક હતો, જે અતિ કઠિણ કાર્યો પૂર્ણ કરતો, જે પરાક્રમના સાક્ષાત મનુષ્યરૂપે હતો, જેની પ્રજા તે પોતે મનુ હોય તેમ તેના મહાન્ ગુણોના પ્રેમથી પૂર્ણ હૃદયથી તેને માન આપતી, જે કલંકરહિત, પૂર્ણ, ઉજ્જવળ અને અન્યને આનન્દ આપનાર સાક્ષાત્ શશિસમાન હતો, જે (તેના મહાન્ પ્રતાપના) ઉજ્જવળ તેજથી સર્વ દિશા ભરી તિમિર હણનાર અને નિત્ય પ્રકાશતો સૂર્ય હતો, જે અર્થપ્રાપ્તિ, અનેક પ્રયોજનની વૃદ્ધિમાં અને ઉન્નતિની વૃદ્ધિ અર્થે નિજ પ્રજામાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતો, સમાસ, વિગ્રહ અને સંધિનાં કાર્યોના નિશ્ચયમાં નિપુણ [સંધિ અથવા સ્વરશાસ્ત્રના નિયમમાં-સમાસ છૂટો કરવામાં અને સમાસમાં નિપુણ] યોગ્ય સ્થાને આદેશ કરતો, [મૂળ સ્થાનમાં આદેશ કરનાર] અને સાધુઓને નીચા સ્થાનથી સંસ્કાર કરી માન આપતો [ગુણ અને વૃદ્ધિના ફેરફારથી શબ્દોને સાચું રૂપ આપતો], અને શાલાતુરીયની કળામાં નિપુણ હતો તે પરમમાહેશ્વર ધ્રુવસેન હતો. તે અતિ વિક્રમસંપન્ન હતો, છતાં દયાથી મૃદુ-હૃદયવાળો હતો, વિદ્વાન્ હતો છતાં મદરહિત હતો, તે વલ્લભ હતો, છતાં તેની વાસનાઓ વશ હતી, નિત્ય માયાળુ હતો છતાં દોષીને તે તજી દેતોઃ તેણે તેના ઉદય સમયે જનોમાં પ્રકટેલા અને ભૂમિમાં પ્રસરેલા અનુરાગથી તેનું બાલાદિત્ય(ઉષાના સૂર્ય)નું બીજું નામ સત્ય ઠર્યું. તેનો પુત્ર, તેના પિતાના ચરણકમળને પ્રણામ કરતાં ભૂમિ પર ઘર્ષણથી થએલા ચિન્હરૂપી ઈન્દુકલા લલાટ પર ધારનાર, જેની મહાન્ વિદ્યા ત્હેના રમ્ય કર્ણપર બાળપણમાં ધારેલાં મૌકિતક અલંકારસમાન શુદ્ધ છે, જેનાં કરકમળ દાન [આપતાં રેડેલા] જળથી સદા ધોવાતા, જેનો આનન્દ કન્યાના કરના મૃદુગ્રહણસમાન મૃદુ કરગ્રહી ઉન્નત થતો, જેણે ધનુર્વેદ માફક પોતાના ધનુષ્યથી જગતમાં સર્વ લક્ષિત વસ્તુઓ કરી છે, જેની આજ્ઞાનું પાલન સર્વ નમન કરતા નૃપોના મંડળથી શિર પર ધારેલાં રત્નો માફક થતું, તે નિજ પિતાનો પાદાનુધ્યાત, પરમમાહેશ્વર, પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને ચક્રવર્તી શ્રી ધરસેન હતો. તે કુશળ હાલતમાં આ શાસનની સાથે સંબંધવાળા સર્વને શાસન કરે છેઃ—

તેમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતા પિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિઅર્થે બર્કરાપદ્રકની દક્ષિણમાં ૫૧ પાદાવર્ત્તનું એક ક્ષેત્ર, કિક્કટાપુત્ર વિષય, સુરાષ્ટ્રમાં કાલાપક પથમાં એક ગામ બ્રાહ્મણ ગુહદયના પુત્ર, કિક્કટાપુત્રમાં વસતા, પૂર્વે સિંહપુરના, સિંહપુરના ચાર વેદ જાણતા દ્વિજોમાં માન પામેલા, ભારદ્વાજ ગોત્રના અને છન્દોગ સબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ અર્જુનને આપ્યું છે. ક્ષેત્રની સીમાઃ—પૂર્વે વિન્હલસત્કવાપી, દક્ષિણે વત્તુકસત્કક્ષેત્ર; પશ્ચિમે કુટુમ્બિ વિન્હલસત્કક્ષેત્ર; ઉત્તરે બ્રાહ્મણ ષષ્ટિભવસત્કનું ક્ષેત્ર. અને વળી બ્રાહ્મણ ગુહદયના પુત્ર, કિકકટાપુત્રમાં વસતા, પૂર્વે સિંહપુરના, સિંહપુરના ચાર વેદ જાણતા દ્વિજોથી માન પામેલા, ભારદ્વાજ ગોત્રના, છન્દોગ સબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ મનુ સ્વામિનને, સુરાષ્ટ્રમાં કલપ ... ... માં, કિકક ... ... ગામની પશ્ચિમ હદપર ૧૬ (સોળ) પાદાવર્ત્તનો એક વાપી. જેની સીમાઃ— પૂર્વે ચન્દ્રસત્કક વાપી, દક્ષિણે અને પશ્ચિમે કુટુમ્બિ ચન્દ્રસત્કક ક્ષેત્ર અને ઉત્તરે મહક ... ... ક્ષેત્રઃ તથા બર્કરાપદ્રક ગામની પશ્ચિમ હદપર કિકકટાપુત્ર વિષય, ૨૮ પાદાવર્તનું ક્ષેત્ર જેની સીમા—... ... ... તથા ૧૪ પાદાવર્તનું એક ક્ષેત્ર જેની સીમા— ... ... , તથા ૬ પત્તકો જેની સીમાઃ—પૂર્વે ... ... દક્ષિણે ... ..., પશ્ચિમે ... ..., અને ઉત્તરે પટાનક ગામની હદપર

વાપીક્ષેત્ર ૧૮૨ પાદાવર્તનું. આ સર્વ સ્થાવર મીલકતના હક્ક સહિત અને તેના પર સર્વ સહિત, તેમાં ઉત્પન્ન થતા સર્વની જાતમાં કે સુવર્ણમાં આવક સહિત, પૂર્વે કરેલાં દેવો અને દ્વિજોનાં દાન વર્જ્ય કરી મેં આપ્યું છે. આ સર્વ રાજપુરૂષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, અને પુત્ર પૌત્રના ઉપભોગ માટે સૂર્ય, ચંદ્ર, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી છે. આથી બ્રહ્મદેયના નિયમ અનુસાર કોઇ ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ પ્રતાપ ચંચળ છે, મનુષ્યત્વ અસાર છે, એ મનમાં રાખી અને ભૂમિદાનમાંથી ઉદ્‌ભવતાં સારાં ફળ જાણી આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને ચાલુ રાખવું. કહ્યું છે કે આ ભૂમિનો સગર આદિ ઘણા નૃપોએ ઉપભોગ કર્યો છે. જે જે સમયે ભૂપતિ તેને તેનું ફળ છે. દારિદ્રયના ભયથી નૃપોથી દાનમાં દેવાએલી વસ્તુઓ, ઉપભોગ થયેલા કુસુમસમાન કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે? ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦,૦૦૦ વર્ષ વસે છે અને તે હરી લેનાર અથવા હરી લેવા દેનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. દૂતક, ધ્રુવસેન કુમાર છે. દિવિરપતિ વર્ષ (?) ભટના પુત્ર સંધિવિગ્રહિક દિવિરપતિ સ્કન્દભટથી કોતરાયું સંવત ૩૨૬ અષાઢ શુદ્દિમાં. મારા સ્વહસ્ત.

નં० ૭૨

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૦ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૩

આ દાનપત્રનાં પતરાંઓનું માપ ૧૪.૫ ઈંચ×૧૧" નું છે. કડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાઈ ગયાં છે. તે શિવાય પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અક્ષરો ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા દાનપત્રને મળતા, બહુ ચોખ્ખા અને છૂટા છૂટા છે. લખાણની ભૂલો બહુ થોડી છે. પરંતુ ખરગ્રહ ૧ લાના વર્ણનનો મોટો ભાગ ધરસેન ૨ જાને લગતા ભાગની ફક્ત પુનરૂક્તિ છે. આ ભૂલ બન્ને ઠેકાણે આવતા " શતસહસ્રો " શબ્દને લીધે થઈ છે.

વંશાવળીમાં કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી. પરમમાહેશ્વર રાજાઓનો મહાન [illegible] પરમેશ્વર રાજાધિરાજ ધરસેન ૪ થાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બે દાનપત્રોમાં સંવત્ ૩૨૬ અને ૩૨૮[1] છે. સંવત્ ૩૨૨ તથા સંવત્ ૩૨૮ નાં નુકસાન પામેલાં બે પતરાંઓ, એક વળામાં, તથા બીજું હાલ બોં. બ્રૅ. રો. એ. સો. ના સંગ્રહમાં, સાચવેલાં મેં જોયાં છે. આપણા દાનપત્રની તારીખ સંવત્ ૩૩૦, ધરસેનના રાજ્યના અંતથી બહુ દૂર હોવા સંભવ નથી. કારણ, તેના પછી આવતા ધ્રુવસેન ૩ જાના એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્રમાં તારીખ સંવત્ ૩૩૨ લખેલી છે. ધરસેનના રાજ્યની શરૂવાત બહુ ચોક્કસ નથી, કારણ કે તેની પહેલાં આવનાર ધ્રુવસેન ૨ જાનું તારીખ ૩૧૦ નું ફક્ત એક જ દાનપત્ર મળ્યું છે.

કાસર ગામમાં વસતા, આનર્તપુરના રહીશ કેશવમિત્રના પુત્ર, શાર્કરાક્ષિ ગોત્રના ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ નારાયણમિત્રને દાન આપ્યું છે. તેને લગાડેલું " आनर्तपुर–चातुर्विद्य " એટલે " આનર્તપુરનો એક ચતુર્વેદી " એવું વિશેષણ, બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનો જે પેટા–ભાગ અથવા ભેદમાં તે હતો તે બતાવે છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. બીજાં પતરાંઓ ઉપર चातुर्विद्य શબ્દ પહેલાં तत्र લગાડેલ આપણે જોયો છે, એટલે तच्चातुर्विद्य[2] હોય છે. આ દાનપત્રમાં જ્યાં જ્યાં तत्र લગાડેલું ત્યાં ચતુર્વેદીના નિવાસસ્થાનને સંબોધન કર્યું છે, એમ દેખાય છે.

દાનમાં ખેટક જીલ્લામાં સિંહપલ્લિકા તાલુકામાં આવેલું દેસુરક્ષિતજ્જ નામનું ગામ આપેલું છે. દાનનો હેતુ હમ્મેશ મુજબનો છે. વર્ણવેલા બે અધિકારીઓમાં, દૂતક રાજપુત્રી ભૂપા, અને દિવાન તથા મુખ્ય મંત્રિ સ્કંદભટ છે. અધિકારીના દરજ્જામાં એક સ્ત્રી હોવાનું જરા અજાયબી જેવું છે. તે પોતાની ફરજ કોઈના પ્રતિનિધિ તરીકે બજાવતી હતી એવું માનીએ તો જ આ સમજાય તેમ છે.

અહિં લખેલો સ્કંદભટ મેં પ્રથમ અનુમાન કર્યું હતું તેમ ગુહસેન અને ધરસેન ૨ જાનો મંત્રિ સ્કંદભટ નથી,[3] આ બે જુદી વ્યક્તિઓ છે તેની સાબિતીનું કારણ, એક તો એ છે કે, સંવત્ ૨૪૦ થી સંવત ૩૩૦ સુધી એટલે ૯૦ વર્ષ સુધી એક જ માણસ અધિકાર ભોગવી શકે એ અસંભવિત છે; બીજું, શીલાદિત્ય ૧ લાએ સ્કંદભટના પિતા ચંદ્રભટ્ટિને સંવત ૨૮૬માં પોતાના દિવાન તરીકે રાખ્યો હતો.[4]

---

* ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૩ જી. બ્યુલ્હર. ૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૫ અને ૪૫ ૨ સરખાવો–દાખલા તરીકે ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૯ વો. ૬ પા. ૧૭ ૩ ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૧૭૩ ૪ જ. બો. બ્રા. રૉ. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૬૨

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्भरु भरुकच्छवासकात्प्रसभप्रणतमित्राणां मैत्र-
काणामतुलबल-

२ [सं]पन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवो-
पार्ज्जिता-

३ नुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः **परममाहेश्वरश्रीभटार्क्का**दव्यव-
च्छिन्नराजव-

४ शाँन्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीय-
बाहुरेव समद-

५ परगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्त-
पादनखरश्मि-

६ सँहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्थराजशब्दो
रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्य-

७ बुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभय-
प्रदानपरतया तृणव-

८ दपास्ताशेषस्वकार्य्यफल प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पाद-
चारीव सकलभुवन-

९ मण्डलाभोगप्रमोदः **परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य** सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तान-
विसृतजाह्नवीजलौघ-

१० प्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभस-
माभिगामि[कै]र्गुणैस्स-

११ हजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपाल-
यिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता

१२ प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सँहताराातिपक्ष-
लक्ष्मीपरिभोगद[क्ष]विक्र-

१३ मो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्त्थिवश्रीः **परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य** सुतस्तत्पा-
दानुध्यातः सकलजगदानन्द-

१४ नात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डला-
[ग्र] द्युतिभासुरतरान्स-

पं. ८ वांचो फल; पं. १४ वांचो रांस.

१५ पीठो व्यूढगुरुमनोरथमहाभार [:] सर्व्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिर-
[पि] सर्व्वतस्सुभाषितल-

१६ वेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशय-
सुव्यक्तपरमक[ल्या]-

१७ णस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधोज्ज्व-
लतरीकृतार्त्थसुखसम्पदु-

१८ पसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्त-
त्पादानुध्यातः स्वयमुपे[न्द्र]-

१९ गुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र
इव धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पा[द]-

२० नैकरसतयैवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्व[शी]-
कृतनृपतिशतसहस्रो-

२१ पजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षावि-
शेषविस्मापिता-

२२ खिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मादायानमपाकर्त्ता प्रजोप-
घातकारिणामु-

२३ पप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सँहताराातियक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्ष-
विक्रमो विक्रमो-

२४ संप्राप्तविमलपार्त्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः
सकलविद्याधिगम-

२५ विहितनिखिलविद्वज्जनमनःपरितोषातिशयः सत्वसम्पदा त्यागौदार्य्येण च वि-
[ग] तानुसन्धानशमाहितारााति-

२६ पक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितग[ह्व] रविभागोपि
परमभ-

२७ द्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरण-

पं. २० लखाणुनो भाग सहस्रोपजीव्यमान थी पार्थिवश्रीः (पं. २४) सुधीनो लखनारनी भूलथी फरी वार लखायो छे, ज्यारे खरग्रहनुं खरुं वर्णन छोडी देवामा आव्युं छे. पं. २५ वांचो समाहित.

पतरूं बीजुं

१ प्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभू-
ताख्राकौ–

२ शलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः **परममाहेश्वरः श्रीधरसेन-**
स्तस्यानुजः

३ तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपप्रसाधयिता
विषयाणा मू-

४ र्त्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः
प्रकृति-

५ भिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्क × कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापा-
स्थगितदिगन्तरालप्रध्व-

६ न्सितध्वान्तराशिस्सततोदितसविता प्रकृतिभ्यः परंप्रत्ययमर्त्थवन्तमतिबहुतिथप्र-
योजनानुपन्धमागम-

७ परिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृ-
द्धिविधानजनितसंस्का–

८ रस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृ-
दुहृदयः श्रुतवानप्य–

९ गर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवतामुदयसमयसमुपज-
नितजनतानुरागपरि–

१० पिहित भुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्य द्वितीय नामा **परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन-**
स्तस्य सुतस्तत्पादकम-

११ लप्रणा[मध]रणिकषणजनितकिणलाञ्छधनललाटचंद्रशकलः शिशुभाव[एव]
श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कार-

१२ विभ्रमामलश्रुतविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदुकरग्र-
हणादमन्दक्रितानन्द

१३ विधिर्व्वसुन्धरायाः कार्म्मुकधनुर्व्वेद इव सम्भाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसाम-
न्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडा-

१४ [र]त्नायमानशासनः **परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-**
चक्रवर्तिश्रीधरसेन × कुशली

१५ सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाया-
नर्त्तपुरविनिर्ग्गत कासरग्राम-

पं. १ वांचो विध्वंसित. पं. ३ वांचो मपि; विषयाणां. पं. ५ वांचो प्रतापस्थगित. पं. ६ वांचो प्रध्वंसित; नुबन्ध.

१६ निवास्यानर्त्तपुरचातुर्व्विद्यसामान्यशर्करा क्षिसगोत्रबह्वृचसब्रह्मचारीब्राह्मणकेशव-
मित्रपुत्रब्राह्मणनारायणा–

१७ मित्राय खेटकाहारे सिंहपल्लिकापथके देसुरक्षितिज्ञग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः
सभूतवातप्रत्यायः सधान्य-

१८ हिरण्यादेयः सदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः
पूर्व्वप्रत्तदेव-

१९ ब्रह्मदेयब्राह्मणविंशतिरहि [त]ः भूमिच्छिभ्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्व-
तसमकालीनः पुत्रपौत्रा–

२० न्वयभोग्यः उदकातिसर्ग्गेण धर्म्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्मदेयाग्रहारस्थि-
त्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः

२१ प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मँद्वंशजैरन्यैर्व्वा
अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मा-

२२ नुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्य-
श्चैत्युक्तञ्च —

२३ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा
फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभया-

२४ न्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः
पुनराददीत ॥ षष्टि वर्ष–

२५ सहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत्
दूतकोत्र राजदुहितृभूपा ॥ लिखितमि–

२६ दं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिचन्द्रभट्टिपुत्रदिविरपतिश्रीस्कन्दभटेनेति सं ३३०
मार्ग्गशिर श्रु ३ स्वहस्तो मम= ॥

पं. १६ वांचो शार्कराक्षि; नारायण. पं. १९ वांचो च्छिद्र. पं. २३ वांचो फल.

નં० ७३

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સં. ૩૩૦ દ્વિ. માર્ગશીર્ષ સુ. ૨

ડૉ. જે. બરજેસની કૃપાથી મને મળેલા ઉલટા ફોટોઝીન્કોગ્રાફ ઉપરથી ધરસેન ૪ થાના આ નવા તામ્રપત્રનું અક્ષરાન્તર કરેલું છે. ડૉ. બરજેસે જણાવ્યા મુજબ મૂળ પતરાંઓ ગયા વર્ષ- (૧૮૮૫ ઈ. સ.)માં ખેડા જીલ્લામાંથી મળેલાં છે. તે સાધારણ રીતે સુરક્ષિત છે અને બીજા પતરાના થોડા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ આશરે ૧૨૩/૫ ઇંચ×૧૦૩/૪ ઇંચ છે. પહેલા પતરામાં ૨૮ પંક્તિ છે. અને બીજામાં ૨૯ પંક્તિ છે, જેમાંની છેલ્લી બેને 'સ્વહસ્તો-મમ' ની જગ્યા કરવા જરા સંકડાવી છે. ઈ. એ. વો. ૧ પા.૧૪ મે તથા વો. ૭ પા. ૭૩ મે પ્રસિદ્ધ થએલાં ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રોના અક્ષરને મળતા જ આમાં અક્ષર છે. લેખની ઈબારત સારી છે. કેટલાક લેખન દોષો છે તેમ જ અક્ષરોમાં ફેર છે. વંશાવલિમાં ખાસ કાંઈ નવીન નથી, પણ લેખમાં કેટલાક ઉપયોગી મુદ્દાઓ છે.

વો. ૭ પા. ૭૩ મે અને વો. ૧૦ પા. ૨૭૮ મે આપેલાં બીજાં દાનપત્રોની માફક આ દાન પણ ભરૂકચ્છ(ભરૂચ)માં વિજય (યાત્રા)નો મુકામ હતો ત્યાંથી અપાએલ છે. ધરસેન ૪ થો તે વખતે વિજયયાત્રાએ તે બાજુ ગયો હોય કે માત્ર પોતાના પ્રદેશમાંથી પસાર થતાં ત્યાં રહ્યો હોય, પણ તે ઉપરથી એટલું તો પુરવાર થઈ શકે કે નર્મદા નદી પર્યંતનો ભરૂચ જીલ્લાનો ભાગ વલભીના રાજ્ય નીચે હોવો જોઈએ.

પં.૪૧-૪૨ માં આપેલ છે કે દાન લેનાર બ્રાહ્મણ અદિતિશર્મન્ બ્રાહ્મણ ભવીનાગનો પુત્ર પરાશર ગોત્રનો અને વાજસનેયી શાખાનો હતો. ઉદુમ્બરગહ્વર છોડીને આવેલા અને ખેડામાં રહેતા ઉદુ- મ્બરગહ્વર ચાતુર્વેદી પૈકીનો તે હતો. ઉદુમ્બરગહ્વર સ્થળના નામ તરીકે કદિ જોયું નથી, પણ હાલ ઉમર(ઉદુમ્બરનું અપભ્રંશ)ની સાથે સમાસવાળાં ઘણાં ગામનાં નામ મળી આવે છે તેથી તે મુજબ ઉદુમ્બરગહ્વર પણ ગામનું નામ હશે, એમ હું અનુમાન કરૂં છઉં. ખેડા પંચમહાલ અને અમદાવાદ જીલ્લામાં અત્યારે રહેતા ઉદમ્બર બ્રાહ્મણો આ ઉદુમ્બરગહ્વર ચાતુર્વેદીના વંશજ હોવા જોઇએ.

માલતીમાધવમાં ભવભૂતિએ પોતાને ઉદુમ્બર બ્રાહ્મણ અને વિદર્ભ અથવા બરારના રહેવાસી તરીકે વર્ણવ્યો છે તેથી ઉદુમ્બરગહ્વરનું પ્રાચીનત્વ સિદ્ધ થાય છે.

દાનમાં અપાએલી વસ્તુનું વર્ણન પં. ૪૩ થી ૫૦ માં છે. અદિતિશર્મન્‌ને બે ખેતરો અને ભૂમિ દાનમાં આપેલાં છે. ખેટક (ખેડા) જીલ્લામાં કોલંબમાં ખેડાના માપ અનુસાર બે દ્રીપિટક સાળ વાવી શકાય તેવડું વટ્ટસોમાલિકા ગામના અગ્નિપાદરમાં એક ખેતર આપેલું, જેની સીમા નીચે મુજબ છે. પૂર્વે સીહમુહિજ્જ ગ્રામની સીમ, દક્ષિણે વિશ્વપલ્લિ ગામની સીમ, પશ્ચિમે શમીકેદાર ખેતર દ્રોણની માલીકીનું અને ઉત્તરમાં ખગ્ગડિકેદારી મહેશ્વરની માલીકીનું ખેતર છે. ટ્રીગ્નોમેટ્રીકલ સર્વેના નકશામાં જોતાં મહમુદાબાદની પૂર્વે હાલનું વંટવાલી તે વટ્ટસોમાલિકા હોવું જોઇએ. તેની અગ્નિખૂણાની સીમની પૂર્વમાં સીહુજ્જ અથવા સુજ્જ નામનું મોટું ગામડું છે તે સ્પષ્ટરીતે સીહ મુહિજ્જ હોવું જોઈએ. વંટવાલીની અગ્નિખૂણાની સીમની બરોબર દક્ષિણે વન્સોલ નામનું ગામડું છે, જે વિશ્વપલ્લિને મળતું આવે છે. આ પ્રમાણે ગામો નિશ્ચિત કરીએ તો કોલમ્બ તે મહમુદા- બાદ તાલુકાનો અમુક ભાગ હોવો જોઈએ.

* ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૩૫ ડૉ. જી. બુલર.

બીજું ખેતર કોટીલ નામનું હતું અને તે બે પીઠક સાળ વાવી શકાય તેવડુ હતું અને તે નગરકપથકમાં (નગરની આસપાસના તાલુકામાં એટલે કે ખેડા તાલુકામાં) દુહુદુહુ ગામની સીમમાં હતું. તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વે મહત્તર ગોલ્લકનું આટીરમણકેદાર નામનું ખેતર અને સબ્ભીલકનું ખણ્ડકેદાર નામનું ખેતર, દક્ષિણે જાઈણપલ્લિ નામના ગામની સીમ, પશ્ચિમે ગુડુપલ્લિ ગામની સીમ અને ઉત્તરે આરલિકેદાર શમીકેદાર અને બે રાફડા હતા; તથા પૂર્વ સીમમાં દુહુદુહ્લિકાના પાદરમાં ભૂષ્ટી આપેલી હતી. તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં કપિત્થોન્દન, દક્ષિણમાં વિશીણો નામનું કેદારિક પશ્ચિમમાં કપિત્થોન્દની અને ઉત્તરમાં બ્રાહ્મણ વૈરભટના બ્રહ્મદેય ક્ષેત્રની પહેલી બાજુની બે ઉન્દની.

ભૂષ્ટી શબ્દનો અર્થ હાલના હિંદી ભીટી અગર ભીટ શબ્દની માફક તળાવ પાસેની ચઢીયાતી જમીન એવો થવો જોઈએ. ઉન્દનીનો અર્થ પાણીનો કુંડ અગર ખેતીવાડી માટે પાણીની નહેર હોવો જોઈએ. કોશમાં આપેલ શૂન્યવાટિકા તેનો અર્થ આંહી થતો લાગતો નથી. દાનની શરતોમાં પૂર્વપ્રત્તદેવબ્રહ્મદેય પછી બ્રાહ્મણ વિંશતિ એ શબ્દો બીજાં દાનપત્રોમાં મળતા નથી, તેથી ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે.

ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૩ મે આપેલા અલીણાના દાનપત્રમાં છે તેવી રીતે આંહી પણ દૂતક તરીકે રાજપુત્રી ભૂવા આપેલ છે. ધરસેનના દાનપત્રમાં રાજપુત્રી ભૂપા આપેલ છે. સંભવ છે કે આંહી પણ તે જ સ્ત્રી હોય અને ભૂપા તે ભૂવાને બદલે ભૂલથી લખાયું હોય.

આ લેખની તિથિ સંવત્ ખાસ ઉપયોગી છે. છેલ્લી પંક્તિમાં સં. ૩૩૦ દ્વિ. માર્ગશિર સુ. ૨ એમ આપેલ છે. આમાં આપેલ અધિક માર્ગશિર માસથી આ વલભી દાનપત્રોનો સંવત્ કયારે શરૂ થયો તે નિશ્ચિત થઈ શકે છે. અત્યારે જો કે માર્ગશીર્ષ, પૌષ અને માઘ માસ અધિક આવી શકતા નથી, પણ નેપાલના એક શિલાલેખમાં મી. સી. બેન્ડેલે નેપાલમાંની મુસાફરી નામના પુસ્તકમાં બતાવ્યા મુજબ પ્રથમ પૌષ મળેલો છે. તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે સમયે તે મહિનાઓ અધિક થઈ શકે છે. આ લેખથી આ પ્રમાણે સમર્થન મળ્યાથી અત્યાર સુધીની ત્રણે જુદી જુદી ગણત્રીની સાલો વિએનાના ડૉ. સ્કમ પાસે રજુ કરવામાં આવી. જનરલ કર્નીગહેમ પ્રમાણે ૧૬૭ ઈ. સ. થી આ વર્ષ શરૂ થાય છે. સર ઈ. સી. બેઈલી પ્રમાણે ૧૯૦ ઈ. સ. થી શરૂ થાય છે અને બેરૂની પ્રમાણે ૩૧૯ ઇ. સ. થી શરૂ થાય છે. આ ત્રણે ગણત્રી પ્રમાણે આ સંવત્ ૩૩૦ બરોબર ઈ. સ. ૪૯૬-૪૯૮ ઇ. સ. ૫૧૯-૫૨૧ અને ઈ. સ. ૬૪૮-૬૫૦ પૈકી કઈ સાલમાં માર્ગશિર અધિક હતો તે તપાસ કરતાં માર્ગશીર્ષ અધિક માસ માત્ર ૬૪૮ ઈ. સ. માં જ મળે છે અને તેથી ૩૧૯ ઈ. સ. પહેલાં આ સંવતની શરૂવાત બીલકુલ અસંભવિત થઈ જાય છે, એટલે કે આ ગુપ્ત વલભી સંવત્ ઇ. સ ૩૧૯ થી શરૂ થાય છે તે સિદ્ધ થાય છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं.

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्भरुकच्छवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
बलसम्पन्नम-

२ ण्डलोभोगससक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतादानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागाद-
नुरक्तमौल-

३ भृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्शान्माता-
पितृचरणारविन्दप्र-

४ णतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फो-
टनप्रकाशितसत्व-

५ निकष[:]तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसङ्हतिः सकल-
स्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपा-

६ लनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरश-
शाङ्काद्रिराजोदधित्रिदश-

७ गुरुधनेशानतिशयानः शरणाशताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफल-
प्रार्त्थनाधिकार्त्थ-

८ प्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोशप्रमोदः
परममाहेश्वर-

९ श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषक-
ल्मषः प्रणयिशतसह-

१० स्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षा-
विशेषविस्मापिताखिलधनु-

११ र्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातका-
रिणामुपप्लवानां दर्श-

१२ यिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सङ्हताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्र-
मोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्री [:]

१३ परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगु-
णसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्[ण्ड]-

१४ लः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदृढगुरुमनोरथम-
हाभारः सव्वविद्यापरा-

पं. १ वांचो ओं. पं. २ वांचो पनतदान. पं. ७ वांचो शरणागता. पं. ८ वांचो लाभोग पं. १० वांचो
माभिगामि पं. ११ वांचो मनुपाल. पं. १४ वांचो सर्व्वविद्या

१५ वरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतस्सुभासितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः-समग्रलोकागाध-

१६ गाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुग-नृपतिपथविशोधनाधिगतो-

१७ दग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयना-मां परममाहेश्वरः श्रीशिलादित्यः

१८ तस्यानुजस्तत्पादानुध्यात[:] स्वयमुपे[न्द्र]गुरुणेव गुरुणात्यादरवतासमभिल-षणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धसक्तां परमभद्र

१९ इव धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसतयेवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृत-

२० नृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य

२१ प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामो-दविमलगुणसङ्हतिप्र-

२२ सभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्न्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृ-दयः प्रख्यातपौरुषास्त्र-

२३ कौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषः प्रथमसं-ख्याधिगमः परममाहेश्वर-

२४ श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्ज-नमनःपरितोषातिशयःसत्वस-

२५ म्पदा त्यागौदार्य्येण च विगतानुसन्धानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्य-गुपलक्षितानेकशास्त्रकला-

२६ लोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समर-शतं-

२७ जयपताकाहरणप्रत्यग्रोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुः-प्रभावपरि-

२८ भूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसे-नस्तस्यानुजः

पं. १५ वांचो सुभाषित. पं. २३ प्रथमपुरुष.

पतरूं बीजुं

२९ तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपिप्रसाधयिता
३० विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भ्भरचित्तवृत्तिभिम्मनुरिव स्वय-
३१ मभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्क× कुमुदनाथ प्राज्यप्र·
३२ तापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितस्सविता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्त्थवन्तमतिबहुतिथ-
३३ प्रयोजनानुबद्धमागमपरपूर्ण्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरू-पमादेशं ददद्गुण-
३४ वृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदु-
३५ हृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवता-मुदयसमयमुपजनित-
३६ जनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्त्थनप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुत
३७ तत्पादकमलप्रणामधरणिकषणजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिका-
३८ लङ्कारविभ्रमामलश्रुतविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदु-करग्रहणादमन्दीकृतानन्द-
३९ विधिर्व्वसुन्धरायाः कान्मुके धनुर्व्वेद इव सम्भाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसा-मन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडारत्नायमा-
४० नशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधरसेन ✻ कुशली सर्व्वानेव समाज्ञाप–
४१ यत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो ⁓ पुण्याप्यायनाय उदुम्बरगह्वरवि-निर्ग्गतखेटकवास्तव्योदुम्बरगह्वरचातु–
४२ र्व्वेद्यसामान्यपराशरसगोत्रवाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणभवीनागशर्म्मपुत्रब्राह्मणादि-तिशर्म्मणे खेटका–
४३ हारे कोलम्बे वड्डसोमालिकाग्रामपूर्व्वसीम्नि खेटकेमानेन व्रीहिहिट्टिपिट्टकद्वयवापं सभृष्टीकं क्षेत्रं यस्या–

पं. ३० वांचो भिम्मेनु पं. ३३ वांचो परिप; गुरूप. पं. ३४ वांचो शालातुरीय पं. ३६ वांचो समर्थित; सुत पं. ३८ वांचो कार्म्मुके; समाज्ञ. पं. ४२ वांचो र्व्वैद्य पं. ४३ वांचो खेटका

४४ घाटनानि पूर्व्वतः सीहमुहिज्जग्रामसीमा दक्षिणतो विश्वपल्लिग्रामसीमा अपरतो द्रोणकसत्कशमीकेदारक्षेत्रं

४५ उत्तरतो महेश्वरसत्कखग्गडिकेदारीक्षेत्रं तथा नगरकपथकान्तर्गतदुहुदुहुग्रामे दक्षिणापरसीम्निखेटक–

४६ मानेन व्रीहिद्विपीठकवापं कोटीलकक्षेत्रं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः आटिरमणकेदार-संज्ञितं महत्तरगोल्लकसत्कक्षेत्रं

४७ सब्भीलकसत्कखण्डकेदारश्च दक्षिणतः जाइण्णपल्लिग्रामसीमा अपरतो गुड्डप-ल्लिग्रामसिमा उत्तरतआरीलकेदारः शमी-

४८ केदारो वल्मीकद्वयञ्च तथा पूर्व्वसीम्नि दुहुदुहिकापद्रके भृष्टी यस्या आघाटनानि पूर्व्वतः कपित्थोन्दन दक्षिणतो विशीण्णोज्ञित-

४९ केदारिक अपरतः कपित्थोन्दनी उत्तरतः ब्राह्मणवैरभटसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रमतिक्रम्य उन्दनीद्वयं एवं क्षेत्रद्वयं सभृष्टीकं

५० सोद्रङ्गं सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधं सोत्पद्यमान-विष्टिकं सर्व्वराजकीयानामहस्त-

५१ प्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्र[त]देवब्रह्मदेयब्राह्मणविङ्शतिरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाच-न्द्रार्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं

५२ पुत्रवौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्गेण धम्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितयाब्रह्मदय-स्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्रदिश-

५३ तो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वङ्शजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलम-

५४ वगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य

५५ तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्त-माल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥

५६ [षष्टि] वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् दूतकोत्र राजदुहितृभूवा ॥

५७ [लिखित] मिदं सन्धिविग्रहाधीकृतदिविरपतिवत्रभट्टिपुत्रदिविरपतिश्रीस्कन्दभटे-नेति । सं २०० ३० द्वि. मार्ग्गशिर शु २ स्वहस्तो मम-

---

पं. ४७ वांचो सीमा पं. ४८ कदाच विशीर्णसंज्ञित वांचन होई शके. पं. ५२ वांचो पौत्रा धर्म्म. पं. ५५ वांचो नरेन्द्रै

નં૦ ૭૪

ધ્રુવસેન ૩ જાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૪ માઘ સુદ ૯ (ઇ. સ. ૬૫૩–૫૪)

ઉપર પ્રસિદ્ધ કરેલા[1] રાષ્ટ્રકૂટના દાનપત્રની પેઠે નીચે આપેલા દાનપત્રનો મૂળ લેખ ગુજરાતમાં કપડવણજમાં મળ્યો હતો. આ લેખ ઉપસાવેલા કાંઠાવાળાં બે તામ્રપત્રોના અંદરના ભાગમાં કોતરેલો છે. દરેક પતરાંનું માપ ૧૩"×૧૦⅞"નું છે. જમણી બાજુની કડી ખોવાઈ ગઈ છે. ડાબી બાજુની કડી જેના ઉપર મુદ્રા છે તે વિસમ આકૃતિની આશરે ⅜" જાડી છે. લંબગોલાકૃતિની મુદ્રાનું માપ ૨" × ૨⅜"નું છે. તેના ઉપર ઉપસાવેલા ભાગમાં ડાબી તરફ મુખવાળો બેઠેલો એક નંદી છે. તેની નીચે હંમેશનો श्रीभटार्कः લેખ છે. બન્ને પતરાંઓ તથા મુદ્રા સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે.

દાન આપ્યાનું સ્થળ "સિરિ—સિમ્મિણિકા"—જે પ્રાકૃત નામ જેવું દેખાય છે—ની છાવણી છે. લેખમાં હંમેશ મુજબની ધ્રુવસેન ૩ જા સુધીની વંશાવળી આપી છે. તેમાં લખ્યું છે કે તેણે વાજસનેય શાખાનો અભ્યાસ કરતા કૌશિક ગોત્રના, ચતુર્વેદી મહિછકના રહીશ બપ્પાના પુત્ર બ્રાહ્મણ ભટ્ટિભટને શિવભાગપુર વિષય[2]ના દક્ષિણાપટ્ટમાં આવેલું પટ્ટપદ્ર નામનું ગામ આપ્યું છે.

આ દાનપત્રમાં બે વાર આવતું મહિછક નામ જરા જુદી લિપિમાં પાછળથી સુધારા તરીકે લખેલું જણાય છે. દૂતક प्रमातृ નાગ[3] હતો, અને લેખ લખનાર संधिविग्रहाधिकृत મુખ્ય મંત્રી સ્કંદભટ[4]નો પુત્ર દિવિરપતિ અનહિલ[5] હતો. દાનપત્રની તારીખ [ગુપ્ત-) સંવત્ ૩૩૪ અથવા ઇ. સ. ૬૫૩–૫૪ ના માઘ શુદ ૯ હતી.

---

* એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૮૫ ઈ. હુલ્શ. ૧ ઉપરનું નં. પા. ૫૨ ૨ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ ૩ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૯ જ્યાં પ્રતિકૃતિનું વાંચન શ્રીનાગ છે. પણ શ્રીના ॥ જે અક્ષરાંતરમાં છે તે પ્રમાણે નથી. ૪ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૯ અને વો. ૧૧ પા. ૩૧૬ ૫ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૭ અને ૪૫ અંતમાં અને વો. ૭ પા. ૭૩ ૬ પ્રો. બ્યુલ્હરના મત પ્રમાણે (ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૩૭ નોટ ૧૦ અને વો. ૧૭ પા. ૧૯૭ નોટ ૫૦) ધ્રુવસેન ૩ જાનું અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર તારીખ ૩૩૨ સંવતનું છે. ધ્રુવસેન ૩ જાના રાજ્યસમયની સીમા તેની પહેલાંના ધરસેન ૪ થા (૩૩૦) તથા તેની પછીના ખરગ્રહ ૨ જા (૩૩૭) ની વચ્ચે નક્કી થાય છે.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् सिरिसिम्मिणिकावासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशत-
२ लब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्त-राज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छि-
३ न्नराजवङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्ग-द्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस-
४ त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसहंतिः[1] सकल-स्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्व-
५ र्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगांभीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदश-गुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणव-
६ दपास्ताशेषस्वकार्य्यफल [ः] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयि-हृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्री-
७ गुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाश्रि-
८ तः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशीक्षा[2] विशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिताधर्म्मादायानामपा-
९ कर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिताश्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराति-पक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपा-
१० र्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातस्सकलजगदानन्द-नात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशो-
११ भासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरांसपीठोदूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरापरवि-भागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितल-
१२ वेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगांभीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसु-व्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपति-
१३ पथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिः धर्म्मानुपरोधोज्वलतरीकृतार्त्थसुखसंपदुपसेवानिरू-ढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यः
१४ तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीया-मपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञा-

---

१ वांचो संहतिः २ वांचो शिक्षा

१५ संपादनैकरसतयैवोद्वहन् खेदसुखे रतिभ्यामनायासितसत्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वशी-
कृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि

१६ परावज्ञाभमानैरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभि-
मानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृत-

१७ निखिलभुवनामोदविमलगुणसंहतिप्रसभविघटितसकलकलिविलसितगातिर्नीचजना-
धिरोहिभिरशेषैर्दोषैरन[ा]मृष्टात्युन्नतहृदयः प्र–

१८ ख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणातिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवी-
रपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्र–

१९ हस्तस्य तनयः तत्पादानुद्ध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमन $\sim$
परितोषातिशयः सत्वसपदा त्यागौदार्य्येण च विगतानुस–

२० न्धानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोर्कचरित
गह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिर–

२१ [कृ] त्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदं-
डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः

२२ स्वधनु $\sim$ प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः
परममाहेश्वरः. श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्प[ा]दा-

२३ नुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसाधयिता विण-
याणां मूर्तिमानिवपुरुषकारः परिवृद्धगु-

२४ णानुरागनिर्भ्भरचित्तवृतिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः
कान्तिमान् निर्व्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः

२५ प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितः सविता प्रकृतिभ्यः
परं प्रत्ययमर्थवंतमतिबहुतिथ-

२६ प्रयोजनानुबंधमागमपरिपूर्ण्णवदधानैः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनु-
रूपमादेशं ददद्गुण-

पतरूं बीजुं

२७ वृद्धिविधानजनित[संस्का]रः[सा]धूनां राज्यसालातुरीयँ तन्त्रयोरुभयो-
रपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवा-

२८ नप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशर्मस्थिरसौहृदय्योपि निरसितादोषवतामुदयसमयसमु-
पजनितजनतानुरागपरिपिहित-

२९ भुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुत-
स्तत्पादकमलप्रणामधरणिक-

---

१ वांचो सुख; २ वांचो ज्ञाभिमान; ३ वांचो सत्त्वसंपदा ४ वांचो लोकचरित ५ वांचो विषयाणां ६ वांचो पूर्णं विदधानः ७ वांचो शालातुरीय ८ वांचो प्रशमी.

३० षणजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकाल-
ङ्कारविभ्रमामलश्रुतविशेषः प्रदानसलिलक्षा-
३१ लिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिर्व्वसुन्ध-
रायाः कार्म्मुकेधनुर्व्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्य-
३२ कलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडारत्न[ा]यमान शासनः परममाहेश्वरः
परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरच-
३३ क्रवर्त्तिश्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजन्मनो भक्तिब-
न्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पा-
३४ दारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य-
स्यैव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्नाय-
३५ शसां वलयेन मण्डितककुभा नभसि यामिनीपतेर्व्विडम्बिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य
पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचिरसह्यविन्ध्यस्तनयु-
३६ गायाः क्षित[१] पत्युः श्रीडेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोङ्-
शुकभृतः स्वयंवरमाल्यामिवराज्यश्रियमर्प्पियन्त्यां[२] क-
३७ तपरिग्रहःशौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्डारिपुमण्डलमण्डलाग्रमिवावलम्बमानः
शरदि प्रसभमाकृष्टशिलै[३]-
३८ मुखबाणासनापादितप्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचारितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विविध-
वर्ण्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्र-
३९ वणः पुर्णः[४] पुनरुक्तेनेव[५] रत्नालङ्कारेणालङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्ष-
रत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनि-
४० वहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन् धृतविशालरत्नवलयजलधिवेला-
तटायमानभुजपरिष्वक्तविश्व-
४१ म्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन+कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं
यथा मया मातापित्रो[१] पुण्याप्यायनाय
४२ महिछ [क]विनिर्गतमहिछकवास्तव्यैतच्चातुर्व्विद्यसामान्यकौशिकसगोत्रवाज-
सनेयसब्रह्मचारिब्र[ा]ह्मणबप्पपुत्रभट्टिभटाय
४३ शिवभागपुरविषये दक्षिणपट्टे पट्टपद्रकग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवातप्रत्यायः
सधान्यहिरण्यादेयस्सद-
४४ शापराधस्सोत्पद्यमानविष्टिकस्सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्म-
देयरहितः भूमिच्छिद्रन्यायेना-
४५ चन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्ग्गेण
धर्म्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्म-

१ वांचो यशसां २ वांचो श्रियमर्पयन्त्याः कृ: ३ वांचो शिली; ४ वांचो पुनः; ५ वांचो चेत्युक्त

४६ देयाग्र[।] हारस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्व्या-
सेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वङ्श-

४७ जैरन्यैर्व्वा स्वनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छ-
[द्भि]रियमस्मद्दायोनुमन्तव्य॰ परिपालयितव्यश्चेत्यक्त-

४८ ञ्चं ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदा फलम् [॥] यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानिधर्म्मायतनीकृ-

४९ तानि[।]निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि [तानि]को नाम साधु॰
पुनराददीत [॥] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः [।] आच्छेत्ता
चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥] दूतकोत्र प्रमातृश्रीनागः

५० लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-
लेनेति ॥ सं ३०० ३० ४ माघ शु ६ स्वहस्तो मम ॥

१ वांचो श्चेत्युक्त.

ભાષાન્તર

પં. ૧ ઓમ્ સ્વસ્તિ વિજયશાલી છાવણીમાંથી સિરિસિમ્મિણિક મુકામેથી; જેઓના શત્રુઓ એકદમ નમી ગયા હતા એવા મૈત્રકોના અતુલ બલથી સંપન્ન મંડલવિસ્તારમાં થયેલી સો સો લડાઈઓથી જેણે પ્રતાપ મેળવ્યો હતો, પોતાના પ્રતાપથી નમાવેલા ઓનો, દાનમાં અને માનમાં બતાવેલી પ્રામાણિકતાથી જેણે અનુરાગ ઉપાર્જિત કર્યો હતો, અનુરાગયુક્ત વંશપરંપરાના, ભાડુતી તથા અધિકારી સૈનિકોની સેનાવડે જેણે રાજ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી, એવા રાજવંશને અવિચ્છિન્ન-રાખનારા પરમમાહેશ્વર શ્રીભટ્ટાર્કથી પરમમાહેશ્વર શ્રીગુહસેન (થયા), જેણે માતાપિતાનાં ચરણા-રવિંદને પ્રણમીને પોતાનાં બધાં પાપો ધોઈ નાખ્યાં હતાં; શૈશવથી ખડ્ગયુક્ત કર વડે શત્રુઓની મદમત્ત ગજઘટાને ભેદીને જેણે પોતાના સત્વની કસોટી પ્રકાશિત કરી હતી; જેના ચરણનખનો કિરણસમૂહ સ્વપ્રભાવથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભાથી મિશ્ર થતો હતો; સકલ સ્મૃતિ-ઓએ રચેલા માર્ગને અનુસારે સારા પરિપાલન વડે પ્રજાનું હૃદય રંજિત કરીને પોતાનું 'રાજા' નામ અન્વર્થ બનાવ્યું હતું; રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગંભીરતા, બુદ્ધિ અને સંપત્તિમાં જે કામદેવ, ચન્દ્ર, શૈલરાજ, સાગર, બૃહસ્પતિ, અને કુબેરથી ચઢીયાતો હતો; શરણાગતને અભય આપવાની ટેવમાં જે પોતાના અશેષ કાર્યફલને તૃણની માફક ફેંકી દેતો; માગણીથી વિશેષ આપીને જેણે વિદ્વાન્, મિત્ર, અને સ્નેહીનાં હૃદયને આનંદિત કર્યાં હતાં; જે અખિલ ભુવનમંડલનો, જાણે કે દેહધારી, આનંદ હતો.

પં. ૭ એનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો, જેણે પિતાના પાદનખના કિરણસમૂહથી નીકળતી જાહ્નવીના જલપ્રવાહમાં અશેષ પાપો ધોઈ નાખ્યાં હતાં; જેની સંપત્તિ હજારો પ્રણ-યીનો આધાર બનતી; જેને જાણે કે રૂપથી આકર્ષાઈને આકર્ષક ગુણો એકદમ આવી મળતા હતા; સહજશક્તિ અને શિક્ષાના ઉત્કર્ષ વડે જેણે બધા ધનુર્ધરોને આશ્ચર્ય પમાડયા હતા; પૂર્વ નૃપતિઓએ આપેલાં ધર્મદાનોનું જે અનુપાલન કરતો; પ્રજાનો નાશ કરનાર ઉપદ્રવોને જે હરતો; લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના એકત્ર નિવાસનું જે દર્શન કરાવતો; હણાયેલા શત્રુપક્ષની લક્ષ્મીનો પરિભોગ કરવામાં જેનું પરાક્રમ કુશલ હતું; અને વિક્રમ વડે જેણે નિર્મલ રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી.

પં. ૧૦ તેનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રી શિલાદિત્ય હતો, જે એના (પિતાના) પાદનું અનુ-ધ્યાન કરતો, જેણે અખિલ જગતને આનંદ અર્પનારા અત્યદ્ભુત ગુણોના સમુદયથી સમગ્ર દિગ્મ-ણ્ડલને વ્યાપ્ત કરી દીધું હતું; સો સો લડાઇમાં મેળવેલા વિજયથી શોભતી તરવારની દ્યુતિ વડે વિશેષ ઉજ્જવલ બનેલા પોતાના સ્કંધપીઠ ઉપર જે મ્હોટા મનોરથોનો જબરો ભાર ઉચકી રહેતો; સર્વ વિદ્યાઓના પર અને અપર વિભાગોના અધ્યયનથી જેની મતિ વિમલ બનેલી હતી છતાં ગમે તેવા એક ન્હાના સુભાષિત વડે પણ જે સ્હેલાઈથી સંતુષ્ટ કરી શકાતો; સમગ્ર લોકથી પણ તાગ ન પામી શકાય એવા ઊંડા હૃદયવાળો હોવા છતાં જે અત્યન્ત સુચરિતથી વ્યક્ત પરમકલ્યાણ સ્વભાવથી યુક્ત હતો; કલિયુગના નૃપતિઓના ઉજ્જડ બનીને રુંધાઈ ગયેલા માર્ગનું વિશોધન કરીને જેણે ઉત્કૃષ્ટ કીર્તિ મેળવી હતી; ધર્મને બાધા ન કરવાથી વિશેષ ઉજ્જવલ બનેલી ધનસુખસંપત્તિને કારણે મેળવેલું જેનું ધર્માદિત્ય એવું બીજું નામ હતું.

પં. ૧૪. તેનો ભાઈ પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરગ્રહ હતો, જે તેના ચરણનું ધ્યાન કરતો, ઉપે-ન્દ્રના ગુરુ (વડીલ ભાઈ) જેવા પોતાના વડીલ ભાઈએ અભિલાષા ઉપજાવે તેવી હોવા છતાં, અત્યંત આદરથી પોતાના સ્કન્ધ ઉપર મૂકેલી રાજલક્ષ્મીને જે પરમભદ્ર ધોરીની માફક એમની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં તત્પર બનીને જ ધરી રાખતો છતાં જેની સત્ત્વસંપત્તિને થાકનું કે સુખ-વાંછાનું વિઘ્ન નડયું નહોતું; પોતાની પ્રભાવ સંપદ્ વડે વશ કરેલા સો સો નૃપતિઓનાં શિરોરત્નની કાન્તિ જેના પાદપીઠને આલિંગી રહી હતી છતાં જેની મનોવૃત્તિને અન્યની અવજ્ઞા કે અભિમાન

અડકી શકતાં નહોતાં; પૌરુષમાં અને અભિમાનમાં પ્રખ્યાત બનેલા શત્રુઓ પણ જેની સ્હામે પ્રણામ શિવાય બીજો પ્રતિકારનો ઉપાય સ્વીકારતા નહિં, આખી સૃષ્ટિને હરખાવી રહેલા વિમલ ગુણસમૂહ વડે જેણે કલિકાલના બધા વિલાસોની ગતિનો એકદમ નાશ કર્યો હતો; નીચાં માણસોનું આક્રમણ કરનારા દોષમાત્ર જેના ઉન્નત હૃદયનો સ્પર્શ પણ કરી શકતા નહીં, પોતાનાં પ્રખ્યાત પૌરુષ અને અસ્ત્રકૌશલવડે સંખ્યાબંધ શત્રુનૃપતિઓની લક્ષ્મીને પકડી આણીને જેણે પ્રવીર પુરુષોમાં પોતાનું પ્રથમ સ્થાન જાહેર કર્યું હતું.

પં.૧૯ તેનો પુત્ર એના ચરણનું ધ્યાન ધરનારો પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો, જેણે સકલ વિદ્યાના અધ્યયનથી સર્વ વિદ્વજ્જનોનાં મનને અત્યન્ત સંતુષ્ટ કર્યાં હતાં, સત્ત્વસંપત્તિ વડે અને દાન ઔદાર્ય વડે જેણે શત્રુઓના મનોરથની ધરી એવી તોડી નાંખી હતી કે એ ફરીથી સંધાવાની આશા જ ન રહે; અનેક શાસ્ત્ર, કલા, લોકચરિત, વગેરેના ગૂઢ ભાગોનો જેણે સારો પરિચય કર્યો હતો છતાં જેની પ્રકૃતિ પરમ ભદ્ર હતી અને અકૃત્રિમ સભ્યતા અને વિનયની શોભા એ જેનું વિભૂષણ હતું; સો સો લડાઈઓમાં જયપતાકાને ઉંચકી લેવાને સમર્થ લાંબા બાહુદંડ વડે જેણે શત્રુઓના દર્પનો નાશ કર્યો હતો; પોતાના ધનુષના પ્રભાવથી જેઓના અસ્ત્રકૌશલના અભિમાનને પોતે પરિભવ કર્યો હતો તેવા સકલ નૃપતિઓ જેના શાસનને સ્વીકારતા હતા.

પં.૨૩ તેનો અનુજ, એના ચરણનું ધ્યાન કરનાર, પરમમાહેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન હતો. જે સચ્ચરિત વડે બધા પૂર્વનૃપતિઓથી ચનયાતો હતો; દુર્જય દેશો પણ જેણે જિત્યા હતા, જે મૂર્તિમાન્ પુરુષાર્થ હતો; મ્હોટા ગુણો પ્રત્યેના અનુરાગથી ભરપૂર ચિત્તવૃત્તિવાળી પ્રજા સાક્ષાત્ મનુ જેવા જે રાજાના આશ્રયમાં રહેતી હતી; ચન્દ્રની માફક જે કલાકલાપસંપન્ન, કાન્તિમાન્, આનંદહેતુ હતો છતાં અકલંક હતો; સૂર્યની માફક જે વિપુલ પ્રતાપ વડે દિગન્તરાલને વ્યાસ કરીને અન્ધકાર રાશિનો ધ્વંસકર્તા હતો પણ સદા ઉદયશાલી હતો; અર્થયુક્ત, અનેક પ્રયોજનવાળા, આગમપૂર્ણ, પ્રત્યય પ્રકૃતિને અર્પનારો, સંધિ, વિગ્રહ, તથા સમાસના નિશ્ચયમાં નિપુણ, સ્થાનને ઉચિત આદેશ આપનારો, ગુણવૃદ્ધિની ક્રિયા વડે સાધુઓનો સંસ્કાર કરનારો, એવો જે રાજા રાજ્યતંત્રમાં તેમ જ વ્યાકરણમાં નિપુણ હતો;[1] જે મહાપરાક્રમી પણ કરુણાકોમલ હૃદયવાળો હતો, વિદ્વાન પણ અગર્વિત હતો, કાન્ત પણ પ્રશમયુક્ત હતો, મિત્રતામાં સ્થિર પણ દોષવાળાઓનું નિરસન કરનારો હતો; જેણે ઉદયસમયે લોકમાં ઉપજાવેલા અનુરાગ વડે આખી સૃષ્ટિને છાવરી દઈને બાલાદિત્ય એવું પોતાનું પ્રખ્યાત બીજું નામ યથાર્થ કરી બતાવ્યું હતું.

પં.૨૯ એનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર, પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ચક્રવર્તી શ્રી ધરસેન હતો, જેના લલાટમાં પિતાના ચરણકમલના વન્દનમાં ભૂમિઘર્ષણથી થયેલા ચાઠાને રૂપે ચન્દ્રખંડ વિરાજતો હતો (=જે શિવની માફક ચન્દ્રમૌલિ હતો), જેણે શિશુકાળમાં જ મોતીના અલંકારની પેઠે વિમલ જ્ઞાન શ્રવણમાં ધર્યું હતું, જેનો કમલતુલ્ય અગ્રહસ્ત[2] દાનજલ[2] થી ધોવાયેલો હતો, કન્યાના આનન્દની માફક વસુંધરાનો આનન્દ જેણે મૃદુકર[2]ગ્રહણથી વધાર્યો હતો, ધનુર્વેદની

---

૧ આ વાક્ય શ્લેષયુક્ત છે; શ્લિષ્ટપદોના (૧) રાજ્યતંત્રપરત્વે અને (૨) વ્યાકરણપરત્વે અર્થ આ પ્રમાણે છેઃ–

અર્થ=(૧) ધન, (૨) તાત્પર્ય; આગમ=(૧) શાસ્ત્રનય, (૨) આગન્તુક વર્ણ; પ્રત્યય=(૧) ખાતરી (૨) પ્રત્યય-ચિહ્ન; પ્રકૃતિ=(૧) પ્રજા, (૨) મૂળ શબ્દ; સંધિ=(૧) સુલેહ, (૨) સંહિતા; વિગ્રહ=(૧) યુદ્ધ, (૨) વિશ્લેષ; સમાસ=(૧) સેનાનિવેશ, (૨) પદસમાસ; સ્થાન=(૧) સ્થળ, (૨) મૂળ પદ આદેશ=(૧) આજ્ઞા, (૨) મૂળપદને સ્થાને આવતું પદ; ગુણવૃદ્ધિ=(૧) ગુણોની વૃદ્ધિ (૨) સ્વરોનો ગુણ તથા વૃદ્ધિ. ૨ આ શબ્દોમાં અને વાક્યોમાં રહેલો શ્લેષ પ્રકટ છે.

માફક જેણે કાર્મુક વિષે સકલ લક્ષ્યો સિદ્ધ કર્યાં હતાં,[1] અને જેના શાસનને પ્રણત સામન્તવર્ગ મસ્તક ઉપર ચૂડારત્નની માફક ધરતો હતો.

પં.૩૩. તેના પિતામહના ભાઈ શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર શ્રી ડેરભટ્ટ હતો, જેનું, મસ્તક, ભક્તિથી નમ્ર અવયવો વડે પ્રણામ કરવાને સમયે, વિષ્ણુના પાદકમળમાંથી નીકળેલી ગંગા જેવી, પોતાના પિતાના ચરણકમળમાંથી નીકળેલી અત્યન્ત શ્વેત નખમણિપ્રભા વડે હમ્મેશાં નિર્મલ બનતું હતું; જે રાજર્ષિ અગસ્ત્યની માફક દક્ષિણવૃત્તિ રાખતો, પોતાના અત્યન્ત ધવલ યશના વલય વડે દિશાસુંદરીઓને શણગારતો, જે આકાશમાં નિશાનાથના અખંડ બિંબનું અનુકરણ કરતો, મેઘ વડે શ્યામ થયેલાં શિખરો રૂપી ડીટીઓવાળાં સહ્ય અને વિન્ધ્ય રૂપી રુચિર સ્તનયુગવાળી પૃથ્વીનો જે પતિ હતો; એવા,

પં. ૩૬ શ્રી ડેરભટ્ટનો પુત્ર, જેણે અનુરાગવાળી, શુભ્ર યશરૂપી વસ્ત્ર પહેરનારી, સ્વયંવરમાલાની માફક રાજ્યશ્રી અર્પનારી, નૃપમંડલીનો પરિગ્રહ કર્યો છે; પોતાના અપ્રતિહત, અને પ્રચંડ રિપુઓના મંડલને નમાવનાર, ખડ્ગ જેવા શૌર્યને જ અવલંબીને જેણે શરદ્ ઋતુમાં ધનુષ્ય વડે ખેંચેલા બાણથી જ શત્રુભૂમિનું પ્રસાધન કરીને વિધિસર કરગ્રહણ કર્યું છે; વિવિધવર્ણોથી ઉજ્જવલ ઉત્તમ જ્ઞાન વડે પ્રથમથી જ વિભૂષિત થયેલાં જેનાં શ્રોત્ર પુનરુક્તિ પામતા રત્નાલંકાર વડે ફરીથી અલંકૃત થયેલાં છે; જેના હસ્તનું અગ્ર કડાંની ઉપર રહેલાં રત્નોનાં કિરણોથી વ્યાપ્ત છે અને પ્રદાનજળના છંટકાવથી વિલસતા તાજા શૈવલ અંકુર જેવું છે; વિશાલ રત્નવલયને ધારણ કરી રહેલા અને એથી સમુદ્રના તટ જેવા બનતા ભુજ વડે જેણે વિશ્વંભરાને ભીડી લીધી છે; એવો, શ્રી ડેરભટ્ટનો

પં.૪૧ પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન, કુશલયુક્ત, સર્વને આજ્ઞા કરે છે; તમારે જાણવું જે: મેં માતાપિતાના પુણ્યવિસ્તારને અર્થે, મહિછકમાંથી આવેલા, મહિછકમાં રહેનારા ચાતુર્વેદિઓમાંના એક, કૌશિકસગોત્ર, વાજસનેયસબ્રહ્મચારી, બ્રાહ્મણ બપ્પના પુત્ર ભટ્ટિભટને શિવભાગપુર પ્રાન્તમાં દક્ષિણપાટમાં આવેલું પટ્ટપદ્રક ગ્રામ, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર અને ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, ધાન્ય અને સુવર્ણ સાથે, દંડ અને દશાવરાધના હક્ક સહિત, પ્રસંગે ઉપજતી વેઠ સહિત કોઈ પણ રાજ્યાધિકારી જેમાં હાથ નાંખી શકે નહિ એવું, પૂર્વે બ્રાહ્મણને કે દેવમંદિરને અપાયેલા દાન શિવાયનું, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયે, જ્યાંસુધી ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદી અને પર્વત ટકે ત્યાંસુધી પુત્ર-પૌત્રાદિક વંશજને ભોગવવાનું, ઉદક અંજલિ મૂકીને ધર્મદાય તરીકે આપ્યું છે, જેથી, બ્રાહ્મણને અપાતા અગ્રહારની રીતે, એને ભોગવતાં, ખેડતાં, ખેડાવતાં કે માંડી આપતાં કોઈએ વિઘ્ન કરવું નહિ. અને હવે પછી થનારા, અમારા વંશજ કે અન્ય, રાજાઓએ, ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે, મનુષ્ય અસ્થિર છે. અને ભૂમિદાનનું ફલ બધાને સામાન્ય છે એવું સમજીને આ દાનને માન્ય રાખવું અને એનું પાલન કરવું.

પં. ૪૮ કહ્યું છે કે बहुभिर्वसुधा भुक्ता ઇત્યાદિ—

પં. ૪૯ ... ...

અહિંયાં દૂતક પ્રમાતૃશ્રીનાગ છે. સંધિવિગ્રહાધિકારી દિવિરપતિ શ્રી સ્કન્દભટ્ટના પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદનહિલે આ લખ્યું છે. સં ૩૩૪ માઘ શુ. ૯ મારો સ્વહસ્ત (દસ્કત) છે.

---

૧ આ શબ્દોમાં અને વાક્યોમાં રહેલો શ્લેષ પ્રકટ છે.

ધ્રુવસેન ૩ જાના એક દાનપત્રનું બીજું પતરૂં

આ પતરાને હાંસીયાના ભાગમાં ઘણું નુકશાન થયેલું છે. ડાબી બાજુના કાંઠાનો ફક્ત થોડો ભાગ જ રહ્યો છે. કડી માટેનાં બે કાણાંઓનું કંઈ પણ નિશાન રહ્યું નથી. છેલ્લી પંક્તિ જેમાં સાધારણ રીતે તારીખ હોય છે તે નાશપામી છે. તે મોટું નુકશાન છે. અત્યારની સ્થિતિમાં પતરાંનું માપ ૧૨" × ૮" છે.

અક્ષરો બહુ સંભાળપૂર્વક કોતર્યા હતા તેમાં શંકા નથી. પરંતુ પતરાની ખરાબ સ્થિતિ ને લીધે, આર્કેઓલોજીકલ કેમીસ્ટે સાફ કરવા છતાં, સહેલાઈથી વાંચી શકાતા નથી.

દાન ધ્રુવસેન ૩ જા એ આપેલું છે. તેનું ચોક્કસ નામ પતરાં ઉપર નથી. પરંતુ તેના વર્ણન વાળો પ્રસ્તાવનાનો ઘણો ખરો ભાગ સુરક્ષિત છે, તેને રાજાના ઈલ્કાબો મળ્યા લાગતા નથી. તેના નામ આગળ ફક્ત परममाहेश्वर નું ધાર્મિક વિશેષણ લગાડેલું છે. આ દાન વલભીના स्वतल માં દુડ્ડાએ બંધાવેલા બૌદ્ધ વિહારને આપેલું જણાય છે.

કાશહ્રદમાં આવેલું રાક્ષસક નામનું ગામ તે વિહારમાં વસતા ભિક્ષુઓનાં પોષણાર્થે આપ્યું હતું.

દૂતક તથા લેખકનાં નામ સહિત બીજા બધી વિગત નાશ પામી છે. ધ્રુવસેન ૩ જાનું ફક્ત સં. ૩૩૪(એ. ઈ. વો. ૧. પા. ૮૫)નું એક વધારે દાનપત્ર આપણી પાસે છે,

સદ્દગત્ ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી પોતાના ગુજરાતના ઇતિહાસમાં બો. ગેઝેટીઅર વો. ૧. ભાગ ૧ પા. ૯૨માં " ધ્રુવસેન ૩ જાનું ઈ. સ. ૬૫૧(ગુ. સં. ૩૩૨)નું એક અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્ર મોરબીના રાજાના તાબામાં " હોવાનું લખે છે. આ દાનપત્ર હજી સુધી પ્રસિદ્ધ થયું નથી, અને તેનો પત્તો મેળવવાના મારા બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડયા છે.

જ. બો. બ્રા. રૉ. એ. સો. (ન્યુ સી.) વો. ૧ પા. ૩૫.

अक्षरान्तर

१ ....

२ [मस्तसामन्त]मण्डलो[त्तमाङ्गभृत]चूडामणीयमानशासनः परममाहेश्वरः [परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधर]-

३ [सेन]स्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजन्मनो भक्ति-बन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिध[वलया दूरं तत्पादारविन्दप्रवृ-]

४ [त]या नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना [यससां बल-]-

५ येन मण्डितककुभा नभसि यामिनीपतेर्विरचिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य पयो-दश्यामशिखरचूचुकरुचिरसह्यविन्ध्यस्तनयुगायाः

६ क्षिते× पत्युः श्रीडेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचिय-शोङ्शुकभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियम[र्प्पयन्त्याः]

७ कृतपरिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचंडरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमि-वावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्टशिली[मुखबाणा]

८ [सनापादित]प्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विविध-वर्ण्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्र[वणः पुनः-]

९ [पुनरुक्तेनेव रत्ना]लङ्कारेणालङ्कृतश्रोत[:]परिस्फुरत्कटकविकटकीट-पक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेक-

१० [शैवला]ङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन्‌ धृतविशालरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभु-जपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वर[:]श्री[ध्रुवसेनः]

११ [सर्वा]नेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोऽपुण्या-प्यायनाय श्रीवलभीस्वतलनिविष्टडुड्डा ....

१२ [भिक्षुसं]घाय चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानभैषज्यार्त्थं भगवतो बुद्ध भट्टार-कस्य पूजास्नपनगन्धपुष्पधूपदीपतैलाद्य[र्थं] ... ...

१३ [प्रतिसंस्का]राय भिक्षु[संघस्य च ?] पादमूलप्रजीवनाय [वनौटकान्तर ?] काशहृदान्तर्गतराक्षसकग्रामस्सोद्रङ्गस्सोपरि[करः]

१४ ... . ण्यादेयः सदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टीकः सर्व्वराज-कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्म ....

१५ .... सरित्पर्व्वतसमकालीनः अव्यवच्छिन्नभोग्यः उदका-तिसर्ग्गेण धर्म्मदायो निसृष्टः यतोस्य डुड्डाविहारे ....

१६ ... ... भुंजतः कृषतः कर्षयतः कर्षापयतोः वा न कैश्चिद्व्या-षेधे [वर्त्तितव्य]मागामिभद्रनृपतिभिः अ ... ...

१७ ... ...

१८ ... ...

પં. ૧ અસ્પષ્ટ છે. પં. ૧૨ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે બુદ્ધની મૂર્તિરૂપે તે વખતે પૂજા થતી હતી. ગુપ્ત તામ્રપત્રોમાં आदित्य भट्टारक અને नारायण भट्टारक શબ્દો જોવામાં આવે છે. પં. ૧૭-૧૮ અસ્પષ્ટ છે.

નં૦ ૭૬

ખરગ્રહ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૭ આષાઢ વદિ ૫

પતરાંઓનું માપ ૧૫ થી ૧૫. ૫" × ૧૨ "નું છે. બન્ને પતરાંઓ નીચેથી, ઉપરના ભાગ કરતાં વધારે પહોળાં છે. કડીઓ નીચેના ભાગમાં લગાડી હતી. આ કડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાઈ ગયાં છે. એકંદરે પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, ફક્ત કોઈક સ્થળે કાટ લાગવાથી બગડયાં છે. લિપિ શીલાદિત્ય ૨ જા તથા શીલાદિત્ય ૩ જાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓને મળતી આવે છે. બીજાં પતરાંની છેલ્લી પંક્તિ શિવાય બન્ને પતરાંઓ ચોખ્ખાં કોતરેલાં અને સ્પષ્ટ છે. લખાણની ભૂલો પુષ્કળ છે. આ દાનપત્ર પૂલિન્ડક અથવા કદાચ આલિન્ડકમાં આવેલી વિજયી છાવણીમાંથી જાહેર થયું છે.

વંશાવળીમાં કંઈ નવીન નથી. ખરગ્રહ ૨ જા એ કાઢેલું, આ પહેલું જ દાનપત્ર હોવાથી તે અગત્યનું છે. આની તારીખ સંવત ૩૩૭ ધરસેન ૪ ના સં. ૩૩૦ અને ધ્રુવસેન ૩ જાના સંવત્ ૩૩૨ તથા શીલાદિત્ય ૨ જાનાં, સંવત્ ૩૪૮ નાં દાનપત્રો સાથે વિચારવાથી જણાય છે કે દેરભટના બે પુત્રોનાં રાજ્યો થોડો સમય રહ્યાં હતાં.

ખેટકમાં વસતા આનંદપુરના રહીશ કેશવના પુત્ર, શાર્કરાક્ષિ ગોત્રના રુગ્વેદિ બ્રાહ્મણ નારાયણને આ દાન આપ્યું છે. તેને आनंदपुर चातुर्विद्य, "આનંદપુરનો એક ચતુર્વેદી" પણ કહ્યો છે. આ જરા ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. કારણ, જો આ આનંદપુર[1] એ જ વડનગર (સાધારણ, બરનગર) હોય, તો ગુજરાતની એક બહુ જ પ્રખ્યાત અને પ્રભાવશાળી નાગર–બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનું આ પહેલું સૂચન છે.

શિવભાગપુર જીલ્લામાં ધૃતાલય નામની ડિસ્ટ્રિકટમાં આવેલા પંગુલપલ્લીકા નામના ગામનું દાન કરેલું છે.

આ દાન આપવાનો હેતુ હમ્મેશ મુજબનો એટલે યજ્ઞક્રિયા કરાવવાનો છે.

દાનપત્રમાં લખેલા અધિકારીઓમાં, દૂતક પ્રમાતૃશ્રીના, અને દિવાન સ્કંદભટનો પુત્ર દિવાન શ્રીમદ્ અનહિલ છે. ધરસેનના દાનપત્રની राजदुहितृ-भूपानी માફક આ દૂતક પણ એક સ્ત્રી હોય એમ લાગે છે. પરંતુ વિશેષણ "प्रमातृ" જે प्र + मातृ નું બનેલું લાગે છે, અને प्रमा માંથી બનેલું નથી, તેનો શુ અર્થ કરવો તે હું જાણી શકતો નથી. પ્રોફેસર ભાંડારકર (જ. બો. બ્રૉ. રો. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૭૧) દિવાનનું નામ મદનહલ આપે છે કે જે ફરીથી શીલાદિત્ય ૨ જાનાં (સં. ૩૪૮ નાં) પતરાંમાં આવે છે. આ બહુ જ અસભ્ય નામ ગણાય. મારા પાઠ, "શ્રીમદ" અનહિલ(શ્રી મદનહિલને બદલે)ની પુષ્ટિમાં આગ્રહપૂર્વક કહું તો, વનરાજને અણુહિલવાડ–પાટણની જગ્યા બતાવનાર ભરવાડનું ગુજરાતી નામ અણુહિલ અગર અણુહિલ્લ પ્રસિદ્ધ છે. અને તે નામ રજપુતોમાં પણ હોય છે: જુઓ, ટોડ એનાલ્સ, વો. ૧ પા. ૭૦૮ મદ્રાસ એડીશન પા. ૬૦૭.

---

* ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ ડૉ. જી. બ્યુલ્હર ૧ જુઓ ઉપરનું વો. ૭ પા. ૭૩ નોટ ૨૦

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् पूलेण्डकवासकात्प्रसभप्रणतमित्राणां मैत्रकाणा-
मतुलबलसंपन्नँम[ण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशत]लब्धप्रता–

२ पात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रिय
परममाहेश्वर श्रीभट्टार्क्कादव्यवच्छिन्नराजवँशा[त]–

३ मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव
समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितशत्वनिकषस्तन्प्र–

४ भावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहति सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्य-
क्परिपालनप्रजाहृद[यरञ्जना]न्वर्त्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भी–

५ र्य्यबुद्धिसंपद्भि स्मर[शशाङ्काद्रिरा]जोदधितृदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणग-
ताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेष [स्व] कार्य्यफल प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदा [ना]-

६ नन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः [पादचारीव] सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोद
परममाहेश्वरः श्रीगुहसेन स्तस्यसुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीज–

७ लौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानभपद्रूपलोभादिवाश्रित सर-
भसमाभिगामिकैर्ग्गुणैसहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापि–

८ ताखिलधनुर्द्धर प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिताधर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजो-
पघातकारिणामुपप्लवानां [दर्शयिता] श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य स–

९ [ह]ताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवः श्री **पर-
ममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्या** सुतस्तत्पादानुद्ध्यात सकलजगदानन्दना–

१० त्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मडलः समरशतवि[जय]शोभासनाथमण्डलाग्र-
द्युतिभासुरतरासपीठो वूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापराप–

११ रविभागाधिगाविमलमतिरपि सर्व्वत सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोष सम-
ग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरम–

१२ कल्याणस्वभाव खिलीभूतकृतयुग[नृ]पतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मानुपरोधो-
ज्वलतरीकृतार्त्थसुखरपदुपसेवा[नि]रूढधर्मादित्यद्वितीयनामापरममाहेश्व-

१३ रः श्रीशीलादित्य तस्यानुजस्[त]त्पादानुद्ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादर-
वता सम[भि]लषणीयामपि [रा]जलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यस्त-
दाज्ञासंपा–

पं. १ पूलेण्डक ने बदले अलेण्डक वांचो शकाय पं. २ वांचो श्रियः पं. ३ वांचो सत्वनिकषस्त पं. ४ वांचो संहतिः पं. ५ वांचो संपद्भिः; त्रिदश; फलः पं. ६ वांचो प्रमोदः पं. ७ वांचो संपद्रू; गुणैः पं. ८ वांचो संहता; पं. ९ वांचो पार्थिवश्रीः; स्तस्य; ध्यातः पं. १० वांचो रांसपीठोव्यूढ. पं. ११ वांचो विभागाधिगमवि: सर्वतः; तोषः पं. १२ भावः; कृतयुग; धोज्ज्वल; सुखसंपदु. पं. १३ वांचो शिलादित्यः

१४ दनैकरसतयेवोद्वह खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसंपत्ति प्रभावसंपद्वशी[कृ]-
तनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनो-

१५ वृत्ति प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियो-
पाय कृतनिखिलभुवनामोदगुणसंहति प्रसभविघटितसकलकलि[विलसित]गतिर्न्नीच-

१६ जनाभिरोहिभिरशेषैर्द्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगण-
तिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगम पर-

१७ ममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पदानुध्यात[:]सकलविद्याधिगमविहित-
निखिलविद्वज्जनमन[:]परितोषातिशय[:] सत्वसंपदा त्यागौदार्य्येण च विग-
तानुसन्धानाशमहितारातिपक्षम-

१८ नोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिनेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृ-
तिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्य-

१९ लोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनु ~ प्रभावपरिभूतास्त्र-
कौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासन परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः

२० तस्यानुजस्तत्पादानुध्यात सच्चरितातिशयितसकलपूर्णरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसा-
धयिता विषयाणां
मूर्तिमानिव पुरुषकार परिवृद्धगुणानु-

२१ रागनिर्भ्भरचित्तवृत्तिभिमनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः
कान्तिमाभिर्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्त-

२२ रालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितस्सविता प्रकृतिभ्य परं प्रत्ययमर्थवन्तमति-
वहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागम [परिपूर्ण्णं] विदधानः सन्धिविग्रह-

२३ समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां
राज्यशालातुरीयतन्त्रयोरुभयोर्निष्णातः प्रकृष्टविक्र [मो]

२४ [पि]करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वित कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि नि
[रसि]ता दोषवतामुदयसमयसदुपजनितजनतानुराग-

२५ परिपिहितभुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्यद्वितीय[नामा] परममाहेश्वरः श्री-
ध्रुवसेनस्तस्य सुतः तत्पादकमल [प्रणा]मध-

२६ रणिकषणजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रश-[कलः]शिशु[भाव ए] व श्रवण-
निहित[मौक्तिका]लङ्कारविभ्रमामलश्रुतविशेषप्रदान [स]लि-

पं. १४ वांचो द्वहन्; संपत्तिः पं. १५ वृत्तिः; पायः संहतिः पं. १९ वांचो विध्वंसित; शासनः पं. २० वांचो ध्यातः; सकलपूर्व्वनर; कारः पं. २१ वांचो वृत्तिभिर्म पं. २२ वांचो प्रध्वंसितः; प्रकृतिभ्यः; विदधानः पछी आखी पंक्ति छोडी देवामां आवी छे. पं. २४ वांचो गर्वितः; समुपजनित. पं. २६ वांचो विशेषः

२७ ल[क्षा]लिताग्रहस्तारविन्द कन्याया इव मृदुकरग्रहणा [दमन्दी]कृतानन्दवि [धि]र्व्वसु[न्धरायाः]का[र्म्मु]के धनुर्व्वेद इव संशोधिताशेषलक्ष्य-

२८ [कला]पः प्रणतसामन्तमण्डलो[त्तमाङ्गधृतचूडारत्नायमानशासनः]परममा-हेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराज[परमेश्वर]

पतरूं बीजुं

१ चक्रवर्त्ति श्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गज[न्मनो भ] क्तिबन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पादा-

२ रविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य-स्येव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रब[ल]

३ धवलिम्ना यशसां वलयेन माण्डितककुभानभसि यामिनिपतेर्व्विनिम्मताखण्डपरिवेष-मण्डलस्य पयोदश्याम [शि]-

४ खरचूचुकरुचिरसह्यविन्ध्य —— —— स्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीदेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोंशुं-

५ कभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्प्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतिव्या-पारमानमितप्रचण्डरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमि-

६ वावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्ट [शि]लीमुखबाणासनापादितप्रसाधनानां परभुरों विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विवि-

७ धवर्ण्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणः पुनः पुनरुक्तेनेव रत्नालङ्कारेणालङ्कृत-श्रोत्रः परस्फुरत्कटकाविकटकीटपक्षरत्नकिर-

८ णविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवषैङ्करमिवाग्रपाणिमुद्वहनधृतविशा-लरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभु-

९ जपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनः तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोष-तगणाधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लि-

१० ष्टाङ्गयष्टिमतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसरभस-वशीकृतप्रणतसामन्तसामन्तचक्रचूडा-

११ मणिमयूखखचितचरणकमलयुगलः प्रोद्दामोपारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पः प्रसर्प्प-त्पटीय ~ प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुम-

पं. २७ वांचो रविन्दः पं. ३ वांचो यामिनीपतेर्विनिर्मिता, २२२नी निशानीओ बहु ज अस्पष्ट छे. पं. ४ वांचो शुचि. पं. ५ वांचो प्रतिहत, पं. ६ वांचो भुवां पं. ७ वांचो ज्ज्वलेन; परिस्फुर. पं. ८ वांचो [illegible] शैवलाङ्कुकार; द्वहन. पं. ९ वांचो नाशनधियेव. पं. १० वांचो यष्टिर. पं. ११ वांचो प्रोद्दामोदार; शत्रुवँशः

१२ ॅशः प्रणयिपप्रनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिहृतबालकी-
डोनघ ~ कृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितधनिश्चिः

१३ तलोनङ्गीकृतजशय्योपूर्व्वपुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म्म इव सम्यगुपस्थापितवर्णा-
श्रमचारः **परममाहेश्वरः श्रीखरग्रह** × कुशली

१४ सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया माता पित्रो ~ पुण्याप्यायना-
यानन्दपुरविनिर्गतखेटकवास्तव्यनन्दपुरचातुर्विद्यसा-

१५ मान्यशर्क्कराक्षिसगोत्रवह्वृचसब्रह्मचारिब्राह्मणकेशवपुत्रब्राह्मणनारायणाय शिवभा
गपुरविषये घृतालयभूमौ पङ्कुलपल्लि-

१६ काग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवातप्रत्यायः सधान्यहिरण्योदयः सदशापराधः
सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्व्वराजकीयानामहस्त-

१७ प्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयब्राह्मणविंशतिरहितभूमिच्छिद्रन्याये‌नाचन्द्रार्क्कार्णव-
क्षितिसरित्पर्व्वतसमकाली [नः]पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्गे-

१८ ण धर्म्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः
प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिर-

१९ प्यस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलम-
वगच्छद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्य ~ परिपालयितव्यश्चेत्यु-

२० क्तं च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि

२१ निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधु पुनराददीत षष्टिं वर्षसहस्राणि
स्वर्गे तिष्ठति भूमिद आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र
प्रमातृश्रीना ॥

२२ लिखितमिद सन्धिविग्रहाधिकृत दिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-
लेनेति सं ३३७ आषाढ ब (९)स्वहस्तो मम ॥

पं. १२ वांचो प्रणयिपक्ष; प्रसाधितधरित्री. पं. १३ वांचो माचारः पं. १४ वांचो वास्तव्यानन्द; शार्कराक्षि. पं, १७ वांचो रहितो. पं. १९ वांचो गच्छद्भि. पं. २१ वांचो को नाम साधुः पं. २२ वांचो मिदं.

નં૦ ૭૭

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો*

(સંવત ૩૪૨ શ્રાવણુ વદિ ૯)

શીલાદિત્ય(૩ જા)નું દાનપત્ર ૧૬" × ૧૩"નાં મોટાં બે પતરાંઓ ઉપર લખ્યું છે. તે તદ્દન સુરક્ષિત છે તથા તેની કડી અને મુદ્રા તેનાં યોગ્ય સ્થળે છે. ઓનરેબલ રાવ સાહેબ વિ. એન. મંડલિકે જ. બૉ. બ્રૅં. રૉ. એ. સો, વો. ૧૧ પા. ૩૩૪ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં શીલાદિત્ય ૩ જાનાં બે દાનપત્રોને મળતી લિપિ છે. તેમાં લખેલી હકીકતનો મોટો ભાગ ઉપરનાં બે શાસનો તથા જ. બેં. એ સો. માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં શીલાદિત્યનાં એક અન્ય દાનપત્રને બહુ જ મળતો આવે છે.

આ દાન " બાલાદિત્ય તળાવ પાસે નાંખેલી વિજયી છાવણી " માંથી આપ્યું છે, અને તેથી તે રાજાના પ્રવાસ[1] માં અપાયું છે. બાલાદિત્ય, જેના ઉપરથી આ તળાવનું નામ પડયું હતું તે કદાચ વલભીનો રાજા ધ્રુવસેન ૨ જો હોય. પતરાં ૧ લાંની પંક્તિ ૨૫-૨૬ માં તેનું આ ઉપનામ હોવાનું જણાય છે.

આ દાન મેળવનાર ભટ્ટ કુમાર છે. તે કૃષ્ણ યજુર્વેદના ભાગ મૈત્રાયણીયનો અભ્યાસ કરેલો, ભરદ્વાજ ગોત્રના, ગોમૂત્રિકામાંથી દેશાન્તર કરી વલભીમાં રહેતા બ્રાહ્મણ દ્રોણપુત્રનો પુત્ર હતો. તેને तचातुर्विद्य–त्रैविद्यसामान्य' એવું વિશેષણ પણ લગાડેલું છે. આનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી. દાનમાં લોણાપદ્રક નામનું ગામ આપેલું છે. તે લોણાપદ્રક સ્થલિ, જેને ' खोडस्थलकोपरिपटकसहित' એવું એક વધારે અને ન સમજી શકાય તેવું વિશેષણ લગાડેલું છે, તેમાં આવ્યાનું વર્ણન છે.

દાનપત્રની તારીખ, સંવત્ ૩૪૨ ના શ્રાંવણના કૃષ્ણ પક્ષ ૯ મી છે. સંવતનું બીજું ચિહ્ન શંકાવાળું છે. ડૉ. ભાઉ દાજીનાં જ. બૉ. બ્રૅં. રૉ. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૩૦ માંના લખાણના આધાર ઉપરથી હું તે ચિહ્ન ૪૦ ની હોવાના પાઠનો પ્રયોગ કરૂં છું.

* ઈ. એ. વો. ૫ પા.૨૦૭ જી. બ્યુલ્હર ૧ વલભી તથા ગુર્જર દાનપત્રો તેમ જ અન્ય વંશોનાં દાનપત્રો કોઈક વાર જ્યાંથી દાન જાહેર થયું હોય તે જગ્યાનાં વર્ણનથી હમ્મેશાં શરૂ થાય છે. (જુઓ. ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૧૦૬) આ લેખ સાબીત કરી આપે છે કે જ. બો. બ્રા. રૉ. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૫૨ ની નોટમાં જણાવવા પ્રમાણે ધ્રુવસેન ૪ થા પછીનાં બધાં દાનપત્રો ખેટકમાંથી જ જાહેર થયાં છે તે સાચું નથી. આ ખેટક ગુજરાતનું ખેડા નહિ, પરંતુ કાઠિયાવાડનું કોઈ એ નામનું ગામડું હોવું જોઈએ. તે જ નોટની અંદર દર્શાવેલી હકીકત કે ગુજરાતમાં ખેડા વલભી રાજાઓની રાજધાની થઈ હતી તે હજી સુધી સાબિત થયેલી નથી.

अक्षरान्तर

१ स्वस्ति जयस्कन्धावारात् बालादित्यतटाकवासकात् प्रसभप्रणतामित्राणांमत्रकाणा-
मतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगससक्तप्रहारशतलब्धप्रतापा प्रतापोपनत

२ दानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावासराज्यश्रियः **परममाहे-
श्वरश्रीभटार्क्कादव्यवच्छिन्नराजवशान्मातापितृचरणारविंदप्रणतिप्रविधौताशे-**

३ षकल्मषः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेवसमदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्व-
निकषस्तत्प्रतापप्रणताराातिचूडारत्नप्रभाससक्तपादनख-

४ रश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गः सम्यपरिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थराज-
शब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगांभीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदश-

५ गुरुधनेशांनतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफल-
प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानंदितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः प-

६ दचारिसकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः **परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्यसुतस्त-**
त्पादानखमयूखसंतानविसृतजान्हवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मष

७ प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणै सह-
जशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरप-

८ तिसमतिसृष्टानामनुपालयित धर्मदायानामुपकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां-
दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीप-

९ रिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः **परममाहेश्वरः श्रीधरसेन-**
स्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमु-

१० दयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुररां-
सपीठो व्यूढगुरुनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरापरविभागा

११ धिगभविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितलवेनापिसुखोपपादनीयपरितोषः समग्रालो-
कागाधगांभीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमक-

१२ ल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्मानुपरोधो-
ज्वलतरिकृतास्थासुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीय-

१३ नामा **परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः** स्वयमुपेद्रगुरुणेव
गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परम-

१४ भद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैकरसतयैवोद्वहन्खेटसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसं-
पत्तिः प्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपी-

पं. १ वांचो मैत्रकाणा; संसक्त; प्रतापः पं. २ वांचो राजवंशा पं. ३ वांचो संसक्त पं. ४ वांचो मार्गस-
म्यक् प. पं. ५ धनेशान ઉપરનું અનુસ્વાર કાઢી નાંખો.;–વાંચો फलः पं. ६; वांचो पादचारीव; पादनख;
कल्मषः पं. ८ वांचो पालयिता, मुपप्लवानां. पं. १० वांचो द्युतिभासुरतरांस पं. १२ वांचो तरीकृता पं. १३
वांचो मुपेन्द्र

१५ ठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिगितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्यै प्रख्यातपौरुषा-
भिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोद—

१६ विमलगुणसंहतिः प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिनीचजनाधिरोहिभिरशेषै-
र्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशला—

१७ तिशयः गणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधि-
गमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः

१८ सर्व्वविद्यागमविहितनिखिलविद्वज्जनमनःपरितोषातिशयसत्वसंपदा त्यागौदार्य्येण च
विगतानुसंधानासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षिभंगसम्यगुप-

१९ लक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविबाधोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रंयविनय-
शोभाविभूणषसमरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्र-

२० बाहुदण्डविध्वंसनखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदय स्वधनुः प्रभावपरिपूतास्त्रकशलाभिमान-
सकलनृपतिमण्डलाभिनंदितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन—

२१ स्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुःसाधानामपि-
साधयिता विषयाणां मुर्तिमनिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भ्भरचित्तवृ-

२२ त्तिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्व्यतिहेतुरक-
लंकः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वंसितध्वान्तराशि-

२३ सततोदित सविता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्त्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजकानुबन्धमा-
गमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः

२४ स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूनां राज्यशालातुरीयसूत्र-
योरुभयोरपि विष्णतः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुत-

२५ वान्प्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवतामुदयस-
मयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्त्थितप्रथितबाला-

२६ दित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्रणामधर-
णि कषणजनितकिणलांछनललाटचन्द्रशकलः शिशुभा-

२७ व एव श्रवणनिहितमौक्तिकालंकारविभ्रमामलश्रुतविशेषप्रदानसलिलक्षालिताग्रह-
स्तारविंदः कन्याया इव मृदुकरग्रहणादमदीकृता

२८ नन्दविधिर्व्वसुधरायाः कामुके धनुर्व्वेद इव सभाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसाम-
न्तमण्डलोत्तमांगधृतच्चूडा-

२९ रत्नायमानसाशनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्र-
वर्तिश्रीधरसेनः

पं. १५ वांचो लिंगितः पं. १६ वांचो गतिर्नीच पं. १८ वांचो विद्याधिगम (બીજાં પતરાંઓની મ ६५) घातिशयः; क्षभंगः पं. १९ वांचो विभागोपि; प्रश्रय;विभुषणः पं. २० वांचो परिभूता; विध्वंसितनिखिलं दर्पोदयः—कौशला. पं. २१ वांचो मूर्तिमानिव; निर्भरचित्त; पं. २२ वांचो त्तिर्मिर्म; र्निर्वृति; दिगन्तराल; राशिः पं. २३ वांचो सततोदितः प्रयोजना; परिपूर्णं; पं. २४ वांचो निष्णातः पं. २५ वांचो वान पं. २७ वांचो विशेषः; मन्दीकृता पं. २८ वांचो वसुंधरायाः कार्मुके—संभाविता; चूडा. पं. २९ वांचो शासनः

पतरूं बीजुं

१ तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य सार्ङ्गपाणरिव गलन्मनो भक्तिबन्धुरावयवकल्पित-
प्रातरंतिधवलयादूरं तत्पादारविन्दप्रवित्तयानखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्य-
ममलितोत्तमांग

२ देशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्नायशसां वलयेन मण्डि-
तककुभा नभसि यामिनीपतेर्विदलिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य

३ पयोदश्यामशिखरचूचुकरचिरसह्यविन्ध्यस्तनयुगाया क्षितेः पत्यु श्रीदेरभटस्यांगजः
क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोंशुकभृतः स्वयंवरमा-

४ लामिव राज्यश्रियमर्प्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्र-
चण्डरिपुमण्डलमण्डलाग्रमिवावलंबमानशरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबाणासना-

५ पादितप्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचिरितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विविधवर्णोज्व-
लेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणपुनः पुनः पुनरुक्तेनैव रत्नालङ्कारेणालंकृतश्रोत्रः

६ परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन-
वशैवलांकुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन्धृतविशालरत्नवलयजलधिवेलातटाय-

७ मानभुजपरिश्वक्तविश्वंभरः **परममाहेश्वरः** श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्श-
दोषनाशनधियेवलक्ष्म्यास्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टांगयष्टिरतिरुचिर-

८ तरचरितगतिगरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसरभसवशीकृताप्रणतस-
मस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखस्थगितचरणकमलयुगलः प्रोद्दा-

९ मोदारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पप्रसप्पत्पटीयः प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुवंशः प्रणयि-
पक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिह्र-

१० तबालक्रीडोनधः कृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलोनंगीकृतजलशय्योपूर्व्व-
पुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म इव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्व्वैरप्यु-

११ र्व्वीपतिभिस्तृष्णालवंलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्यतीसरलमनः
प्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिभुवनाभिनंदितोच्छ्रितोत्कृष्ट-

१२ धवलधर्मध्वजप्रकाशितनिजवंशो देवद्विजगुरुन्प्रति यथार्हमनवरतप्रवर्त्तितमहोद्रंगा-
दिदानव्यसनानुपजातसंतोषोपात्तोदारकीर्त्तिपंक्तिपरंपरा-

१३ दन्तुरितनिखिलदिक्चक्रवालस्पष्टमेव यथार्थं **धर्मादित्यापरनामा परममाहेश्वरः**
श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनः कुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिकयेव

१४ कीर्त्त्या धवलितसकलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविंध्यशैलवि-
पुलपयोधराभोगायाक्षोण्याः पुत्युः श्रीशीलादित्यस्य सूनुर्न्नवप्रालेय-

१५ किरण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवालः केसरीन्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचल-
वनस्थलीमिवालंकुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचिमच्चूडामण्डनः प्रचण्ड-

पं. १ वांचो शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजन्मनो; प्रणतेरतिध. पं. २ वांचो गस्त्यस्येव, पं. ૩ વાંચો रुचिर; युगायाः
पं. ४ वांचो लंबमानः पं. ५ दाचरित; श्रवणयुगलः पुनः पुनरु; लंकृत पं. ६ वांचो विलसन्नव पं. ७ वांचो परिष्वक्त
पं. ८ वांचो वशीकृतप्र पं. ९ वांचो दर्पः प्रसर्प; पं. ११ वांचो तृणलवलुब्धैर्यान्य पं. १२ वांचो गुरून्प्रति.
पं. १३ वांचो वालः

१६ शक्तिप्रभावश्च शरदागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे विदलयंनभोधरानिव पर-
गजानुदयंतंचतपनबालातप इव संग्रामे मुष्णंन्नविमु-

१७ खानामायुंषि द्विषतां परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्री-
बावपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीलादित्यस्तस्य

१८ सुतस्तत्पादानुध्यातः क्षुभितकलिजलधिकल्लोलाभिभूतमज्जन्महीमण्डलोद्धारधैर्य्यः
प्रकटितपुरुषोत्तमतयानिखिलजनमनोरथपरिपूरणपरोपर इव

१९ चिन्तामणिश्चतुःसागरावरुद्धसीमापरिकरां च प्रदानसमये तृणलवलवघीयसी भुव-
मभिमन्यमानोपरपृथ्वीनिर्माणव्यवसायासादितपारमैश्वर्य्यः कोपाकृ-

२० ष्टनिर्स्त्रिंशविनिपातविदलितारिकरिकुंभस्थलोल्लसत्प्रसृतमहाप्रतापानलप्राकारपरिगत-
जगन्मण्डललब्धस्थितिः विकटनिजदोर्द्दण्डावलंबिना सकलभुवनाभो-

२१ गभाना मन्थास्फालविधुतदुग्धसिन्धुफेनपिण्डपाण्डुरंयसोवितानननपिहितातपत्रः पर-
ममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुध्यात-

२२ परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीलादित्यदेवः सर्व्वानेव समाज्ञापय-
त्यस्तुवः संविदितं यथामया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायगोमूत्रिकाविनिर्गतश्रीवल-

२३ भीवास्तव्यतच्चातुर्व्विद्यत्रैविद्यसामन्यभरद्वाजसगोत्रमैत्रायणीयसब्रह्मचारिब्राह्मणद्रोण-
पुत्रब्राह्मणभूतकुमाराय सुराष्ट्रेषु लोणापद्रकस्थल्यां खोडस्थलकोपरिपट-

२४ कसहितलोणापद्रकग्रामः सोद्रंगः सोपरिकरः सभूतवातप्रत्यायसधान्यहिरण्यादेय-
शदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेव-
ब्रह्मदेयरहितो भूमिच्छिद्रन्या-

२५ येन चन्द्रार्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्गेण
धर्मदायोतिसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो
वानकैश्चि-

२६ दव्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा अनित्यैश्वर्याण्यस्थिरं
मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपाल-
यितव्यश्चेत्युक्तं च

२७ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा
फलम् । यानीहदारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रति-
मानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥

२९ षष्टीं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरके
वसेत ॥ दूतकोत्र राजपुत्रखरग्रह ॥

३० लिखितमिदं बलाधिकृतबप्पभोगिकपुत्रदिविरपतिश्रीहरगणेनेति ॥
सं ३४२ श्रावण व [९] स्वहस्तो मम ॥

पं. १६ वांचो विदलयन्नंभो उदयत्तपन; मुष्णन्न पं. १९ वांचो लघीयसी पारमैश्वर्यः पं. २१ वांचो परममाहेश्वरः पाडुरयशोवितानेन पं. २३ वांचो सामान्य पं. २४ सदशापराधः पं. २९ वांचो षष्टिं पं. ३० वांचो खरग्रहः; हर-गणेने भां नो णे शंकास्पद छे.

નં૦ ૭૮

શીલાદિત્ય ૩ જાના એક દાનપત્રનું બીજું પતરૂં[1]

(ગુપ્ત) સંવત ૩૪૩ દ્વિતીય આષાઢ વદ

આ પતરાને બધી બાજુએ અને ખાસ કરીને ડાબી અને જમણી બાજુએ નુકશાન થયેલું છે. તેના ઉપર કાટનો જાડો થર જામી ગયો હતો, પરંતુ આર્કેઓલોજીકલ કેમીસ્ટે સાફ કર્યા પછી ઘણા ખરા અક્ષરો ચોક્કસ રીતે ઓળખી શકાયા હતા. પતરાનું માપ ૧૧"$\frac{3}{4}$×૧૧$\frac{1}{4}$"નું છે. અને તેના ઉપર વ્યાકરણની એક પણ ભૂલ વગરની ૩૧ પંક્તિઓ છે.

પતરૂં ધરસેન ૪ થાના વર્ણનથી શરૂ થાય છે. દાન આપનાર રાજા શીલાદિત્ય ૩ જાના વર્ણન સુધીનો બધો પ્રસ્તાવનાનો ભાગ લગભગ નીચેના દાનપત્ર તથા ભાવનગર મ્યુઝીયમમાંના નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલા સં. ૩૫૬ ના એક બીજા દાનપત્રને મળતો આવે છે.

ડુડ્ડા–વિહારની સીમામાં આવેલા આચાર્ય ભિક્ષુ સ્થિરમતિના મઠમાં કુકકુરાણક ગામના આચાર્ય ભિક્ષુ વિમલગુપ્તે બંધાવેલા બૌદ્ધ મઠને આ દાન આપ્યું છે. વિમલગુપ્તના આ મઠ વિષે સંવત્ ૩૫૬ના એક બીજા દાનમાં પણ લખેલું છે. તે નીચે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આ મઠ વિષે આ બે દાનપત્રોમાંથી જ આપણે જાણીએ છીએ. ડુડ્ડા–વિહાર એક વિશાળ મઠ હોય તેવું જણાય છે જેમાં કેટલાક બીજા ન્હાના વિહારો બાંધ્યા હશે.

આ વિહાર ને આપેલાં ગામનું નામ ચોખ્ખું વંચાતું નથી. પણ તે સુરાષ્ટ્રમાં બાવસનક(?) સ્થલીમાં આવેલું સીહાણક જણાય છે.

દાન આપવાનો હેતુ આવાં બૌદ્ધ દાનોનો હંમેશ મુજબનો છે.

દૂતકનું નામ વાંચી શકાતું નથી. પણ લેખકનું નામ અણહિલ છે. આ અધિકારી વિષે આ જ રાજાનાં બીજાં દાનપત્રોમાં પણ લખ્યું છે. નાશ પામતાં જરાકમાં બચેલી તારીખ સં. ૩૪૩ છે. અને ઉપર પ્રસ્તાવનામાં બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે શીલાદિત્ય ૩ જાની આ વહેલામાં વહેલી તારીખ છે. તેનું સં. ૩૬૫નું બીજું દાન નીચે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તામ્રપત્રો ઉપરથી મળેલી આ રાજાની બીજી તારીખો, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૪૮ (બધાં અપ્રસિદ્ધ), ૩૫૦ (એ. ઈ. વો.૪ પા. ૭૬) ૩૫૨ (ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૫) અને ૩૬૫ (જે. એ. એસ. બી, ૭, ૯૬૬)

---

૧ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ સી. વો. ૧ પા. ૩૭ ડી બી. દિસ્કલ્કર.

अक्षरान्तर

१ ....

२ महाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्त्तिश्रीधर ... ...

३ ... ... दूरं तत्पदारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव[नि]त्य... ... ...

४ ... ... [दक्षिणप्रमातन्वानस्य प्रबलधव]लिम्ना यशसां वलयेन मण्डितककुभो ... ...

५ स्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोङ्शुकभृतः स्वयं ... ...

६ चण्डरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमु ...

७ ... हृणः पूर्व्वमेव विविधवर्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणः पु[नः] ... ...

८ ... ... रत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वह ... ...

९ प्यक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीधृवसेनस्तस्याग्रजो परमहीपतिस्पर्शदोषनाशैनधियेव

१० चिरतरचरितगरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसरभसवशीकृतप्र[णतसमस्त]... ....

११ ... ... मल्युगलःप्रोद्दामोदारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पःप्रसर्प्पत्पटीयःप्रतापप्लो [षिताशेषशत्रुव]... ... ...

१२ ... ... सुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडोनधःकृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्री [तलोनङ्गीकृतजल]... ... ...

१३ ... ... म्यग्व्यवस्थापितवर्ण्णाश्रमाचारःपूर्वैरप्युर्व्वीपतिभिस्तृष्णालवलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि [देवब्रह्मदेयानि]... ... ...

१४ ... ... कलनानुमोदनाभ्यां परिमुदितात्रिभुवनाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्र [काशितनिजवङ्शो]... ... ...

१५ ... ... र्चितमहोद्रङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषोपात्तोदार कीर्ति पंक्तिपरंपरादन्तु [रितनिखिल]... ... ...

१६ ... ... मा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनःकुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रि [कयेव कीर्त्या]... ... ...

१७ ... ... लेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधराभो-

१ આ:પઠ २ વાંચો यशोंशुक ३ વાંચો प्रजः ४ વાંચો नाश ५ વાંચો स्तृष्णा. ६ વાંચો कीर्तिः

गायाः क्षोण्या×पत्युः श्रीशीलादित्यस्य [सूनु] ... ...

१८ ... ... नकलाचकवाल× केस [रीन्द्र] शिशु [रि] व राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचि [मच्चूडा] ... ...

१९ ... ... गम इव प्रतापवानुल्लसत्प्रद्मस्संयुगे विदलयन्नम्भोधरा- निव परगजानुदय एव तपनबाला ... ...

२० ... ... द्विषतां परममाहे [श्वरः] श्रीशीलादित्य× कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं य ... ... या मा ... ...

२१ ... ... डुड्डाविहार [मण्डलान्तर्गता] चार्य्यभिक्षुस्थिरमति- कारितविहारे आचार्य्यभिक्षुविमलगुप्तकारि [तभगव]... ... ...

२२ ... ... डुड्डाविहारमण्डल [प्रावेश्य] कुक्कुराणकग्रामनिविष्टा- चार्य्य भिक्षुविमलगुप्तकारित [विहारे]... ... ...

२३ ... ... भैषज्यचावरिकाद्युपयोगाय ... ... संबुद्धानां च भगवतां बुद्धानां गन्धधूपपुष्प ... ...

२४ ... ... स्य खण्डस्फुटितप्रतिसंस्करणार्थं सुराष्ट्रेषु [वावसनक (?)] स्थल्यां सीहाणक(?)ग्रामः [सोद्रङ्गः]... ... ...

२५ ... ... सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणी[यः पूर्व]... ... ...

२६ ... ... [सरित्प]र्व्वतसमकालीन उदकातिसर्गेण धर्म्मदायो निसृष्टो [यतो] .. ..

२७ ... ... [मिभद्रनृ]पतिभिरस्मद्वङ्शजैरन्यैश्च अनित्यान्यैश्वर्य्या [ण्यस्थिरं]... ... ...

२८ ... ... [श्चेत्यु]क्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरा- दिभिः ... ...

२९ ... ... [यतनीकृ]तानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि [को नाम] ... ...

३० ... ... [द]नहिलेने[ति] ॥ सं ३०० ४० २ द्वि आषाढ व ... ...

નં૦ ૭૯

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં પતરાંઓ[1]

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૪૬ નાં

આ બે પતરાં છે. તે દરેકનું માપ "૧૩¾ × ૧૧" છે. બન્ને એક જ બાજુએ લખેલાં છે. પહેલા પતરામાં ૩૧ અને બીજામાં ૩૨ પંક્તિઓ લખેલી છે. ૬૩ મી લીટીમાં તારીખ આપી છે. તેમાં ૩૦૦, ૪૦, ૬ અને ૩ માટે ચિહ્નો છે.

આ દાનપત્ર એક "વિજયી છાવણી"માંથી જાહેર થયું છે. પરંતુ ગામનું નામ વાંચી શકાતું નથી. દાન આપનાર વલભીના મૈત્રક વંશનો શીલાદિત્ય (૩ જો) છે. દાન મેળવનાર યજ્ઞના નામથી ઓળખાતો યજ્ઞદત્ત છે. તે આનંદપુર છોડીને તે વખતે વલભીમાં રહેતો હતો. તે શ્રીધરદત્તનો પુત્ર, છન્દોગ મતનો શિષ્ય, [ગાર્ગ્ય-]ગોત્રનો ચતુર્વેદિન્ હતો. બે વાવ સહિત બે ખેતરો દાનમાં આપ્યાં હતાં

તારીખ ઈ. સ. ૬૬૬ ને મળતા [ગુપ્ત વલભી સંવતનાં] વર્ષ ૩૪૬ના માર્ગશીર્ષ વદિ ૩ ની છે. દૂતક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન છે. અને લેખક દિવિરપતિ સ્કંદભટનો પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદ્ અનહિલ છે.

---

૧ જ. બૉ. બ્રાં. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૧ જી. વી. આચાર્ય.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

पतरूं बीजुं

४८ ... ... परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य×कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय आनन्दपुरविनिर्गत

४९ श्रीवलभीवास्तव्यचातुर्विद्यसामान्य [गार्ग्य] सगोत्रछंदोगसब्रह्मचारिब्राह्मणश्रीधर- दत्तपुत्रब्राह्मणयज्ञदत्त प्रकाशद्धि नामयज्ञाय

५० सुराष्ट्रेषु कलाश्येटके पल्लवटिकग्रामे अपरसी ... ... प्रकृष्टभूपादावर्त्तशतप- रिमाणं क्षेत्रं यस्याघाटनानि

५१ पूर्व्वतः दासकसत्कक्षेत्रं ॥ दक्षिणतः देवकुलपाटकग्रामसीमा अपरतः देवकल- पाटकग्रामसीमा च उत्तरतः ब्राह्मण[णर]ट्टकसत्कक्षेत्रं

५२ तथा अपरसीम्न्यैव चोत्ररिकं पंचविंशतिभूपादावर्त्त परिसरा वापी यस्याः पूर्व्वतः ब्राह्मणगोपदिन्नसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः [बाल्ह]आरणक-

५३ ग्रामसीमा अपरतः ब्राह्मणसरस्वतीक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मण .... सत्कक्षेत्रं तथा हस्तवप्राहारे ... ... ग्रामे अपरसीम्नि वटभ-

५४ लिरिका ... ... भूपापदरपरिसरा वापी यस्याः पूर्व्वतः ब्रह्मदे[य] मातृशर्म क्षेत्रं दक्षिणतः श्वरक्षेत्रं अपरतः सन्तापुत्र ग्रामसी-

५५ मसन्धिः उत्तरतः [कु हास]मश्वर क्षेत्रं तथापरदक्षिणसीम्नि भूपादावर्त्तशत- परिमाणं प्रकृष्टं क्षेत्रं यस्य पूर्व्वतः वि ि तं । दक्षिणतः उम्बक-

५६ क्षेत्रं । अपरतः खेटकप्रद्रकग्रामसीमसन्धिः उत्तरतः ... ... एवमिदमाघाटनविशुद्धं वापीद्वयसमन्वितं क्षेत्रद्वयं सोद्रङ्गः सोपरि-

५७ करसभूत ... ...

५९ ... ... धर्म्मदायः निसृष्टः यतोस्यो ... ...

६२ ... ... दूतकोत्र राजपुत्रध्रुवसेनः

६३ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि- लेनेति सं ३०० ४० ६ मार्ग्गशिर ब ३ स्वहस्तो मम

१ मूळ पतरामांथी. शरुआतनी ४७ पंक्ति माटे जुओ इ. ऐ. वो. ११ पा. ३०५

નં० ८०

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૪૬ પૌષ સુદ ૭

આ પતરાંઓ મળવાનું સ્થળ જણાયું નથી. પરંતુ બોમ્બે ગેઝેટીઅર, વો. ૧ ભાગ ૧ પા. ૯૨ નોટ ૩ માં જણાવેલા આ સોસાયટીના મ્યુઝીયમમાં અપ્રસિદ્ધ પડયાં રહેલાં બે પતરાંઓ આ જ હોવાં જોઈએ. આ બે પતરાંનું દરેકનું માપ ૧૬" × ૧૨$\frac{3}{4}$"નું છે. બન્ને ફક્ત અંદરની બાજુએ જ કોતરેલાં છે. બે કડીઓમાંથી મુદ્રાવાળી એક કડી મોજુદ છે. અને તે મુદ્રા સહિત ૮" લાંબી છે. મુદ્રાનો મોટો વ્યાસ ૨$\frac{3}{4}$" લંબાઈનો છે.

પહેલા પતરામાં ૩૦ અને બીજામાં ૩૨ પંક્તિઓ લખેલી છે. તારીખ ૬૨ મી પંક્તિમાં આપી છે. અને તેમાં ૩૦૦, ૪૦, ૬ અને ૭ ના અંકોનાં ચિહ્નો છે.

વલભીના મૈત્રક વંશના શીલાદિત્યે (૩ જાએ) આપેલું દાન ચાલુ રાખવાની નોંધ આ લેખમાં છે. દાન મેળવનાર પણ બ્રાહ્મણો છેઃ-(૧)સોમ તે કુશહ્રદમાંથી આવ્યો હતો. તે દત્તુલિકનો પુત્ર અને છાંદોગ મતનો શિષ્ય અને ભારદ્વાજ-ગોત્રનો હતો. (૨)ભટ્ટિ હરિનો પુત્ર વાજસનેયિ મતનો શિષ્ય, વત્સગોત્રનો, સિંહપુરનો રહીશ, ગિરિનગરમાંથી આવેલો પિટ્ટસેશ્વર (૩) તેનો પુત્ર નાગ. દાનમાં આપેલી વસ્તુઓઃ-(૧) સુરાષ્ટ્રમાં હસ્તવપ્રાહારમાં આવેલાં ડચ્ચાણક ગામમાં ત્રણ ભાગનું બનેલું ૫૦ પાદાવર્ત્તોનું એક ક્ષેત્ર; (૨)સિરીશવાપિ નામની વાવ અને (૩) વાતનુમક ગામમાં ૫૦ પાદાવર્તોના માપના એક ક્ષેત્રનો એક ભાગ.

દાનની તારીખ. ઈ. સ. ૬૬૬ ને મળતા [ગુપ્ત-વલભી સંવતનાં] વર્ષ ૩૪૬ના પૌષ શુદ ૭ ની છે.

---

૧ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૩ જી. વી. આચાર્ય.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

४५ ... ... परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य×कुशली

४६ सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय-कुशह्रदविनिर्ग्गत तच्चातुर्व्वेद्यं[1] सामान्यभारद्वाजसगोत्रछान्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मण-दत्तुलिकपुत्रब्राह्म-

४७ णसोमो तथा गिरिनगरविनिर्ग्गतसिंघपुरवास्तव्य तच्चातुर्व्विद्यसामान्यवत्ससगोत्र वाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणभट्टिहरिपुत्रब्राह्मण पिट्टलेश्वर तथा तत्पुत्रनगो इत्येतेभ्यः

४८ त्रिभ्यः ब्राह्मणेभ्यः सुराष्ट्रेषु हस्तवप्राहारे डच्चाणकग्रामे[3] त्रिखंडावस्थितं पंचा-शद्भूपादावर्त्तपरिभाणक्षेत्रं खंडकुदुर्व्वागुग्गकप्रकृष्टं यत्र प्रथमखंडे अपरसीम्नि विंशतिभूं-

४९ दावर्त्तपरिमाणं यस्याघाटनानि पूर्व्वतः कुदुर्व्वासमुद्रप्रकृष्टं क्षेत्रं दक्षिणतः डमर-प्रकृष्टं क्षेत्रं अपरतः महेश्वरप्रकृष्टं क्षेत्रं उत्तरतः सिरीषवापी प्रश्नीह । तथा

५० ... ... म्येव द्वितीयखंडं[4] विंशतिभूपादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्व्वतः नदी दक्षिणतः सैव नदी अपरतः भटिकाग्रामसीमा उत्तरतः नदी तथा तृतीयखंडं उत्तरसीम्नि

५१ दशभूपादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्व्वतः आदित्यदत्तप्रकृष्टक्षेत्रं दक्षिणतः संगम-दिन्नप्रकृष्टक्षेत्रं अपरतः दासकप्रकृष्टं क्षेत्रं उत्तरतः दासक-

५२ प्रकृष्टक्षेत्रं । तथा अपरसीम्नि कुदुर्व्वागुग्गकमहेश्वररोन्घसिंहो ब्राकृष्ट सिरीष-वापीति संज्ञिता पंचाविंशतिभूपादावर्त्तपरिसरा वापी यस्याः पूर्व्वतः

५३ समुद्रप्रकृष्टक्षेत्रं दक्षिणतः गुग्गकप्रकृष्टं क्षेत्रं अपरतः महेश्वरप्रकृष्टक्षेत्रं । उत्तरतः संगमदिन्नप्रकृष्टक्षेत्रं तथा मपुमद्चाके वातनुमकग्रामे

५४ अपरसीम्नि कुदुर्व्वामातृदासप्रकृष्टवडसंज्ञितं पंचाशद्भूपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्र खंडं यस्य पूर्व्वतः ब्राह्मणदत्तुलिकसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः

५५ तटाकं अपरतः दत्तुलिकसत्कब्रह्मदेयः क्षेत्रं उत्तरतः राजवट एवमिदमाघाटन-विशुद्धं वापीसमन्वितं क्षेत्रखंड ... ... सोपरिकरं सभूत-

५६ वातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टकं सर्वसजकीया-नामहस्तप्रक्षेपणीयैं[7] पूर्व्वदत्तदेवब्रह्मदेयरहितं भूमि-

५७ च्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यमुदका-तिसर्ग्गेण ब्रह्मदायो निसृष्टः यतोम... ... ...

... ...

६७ ... ... दूतकोत्र राजपुत्रध्रुवसेनः

६८ मिदं महासन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-लेनेति । सं ३०० ४० ६ पौष सु ७ स्वहस्तो मम ॥

---

१ मूळ पतरामांथी. २ वचो तुर्विद्य. पहेली ४४ पंक्ति माटे जुओ ध. ओ. वॉ. ११ ३०५ ३ वांचो ग्रामे ४ वांचो खंडं. ५ वांचो भूपादा.—६ वांचो परिमाणं.—७ वांचो क्षेपणीयं

નં० ૮૧

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સ. ૩૪૭ વૈ. સુ. ૧૫.

તરતમાં મળેલાં બે વલ્લભી તામ્રપત્રો ભાવનગરમાંના બાર્ટન મ્યુઝીયમના કયુરેટરે તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં. તેમાંનું એક શીલાદિત્ય ૩ જાનું સં. ૩૪૭ વૈશાખ સુ. ૧૫ ની તિથિનું છે. તે દાન પુન્દિ ? કાશકમાં મુકામ હતો ત્યાંથી દેવામાં આવ્યું હતું. આ રાજાના વખતનું વ્હેલામાં વ્હેલું તામ્રપત્ર સં ૩૫૦નું છે. (એ. ઈ. વે. ૪ પા. ૭૬) તેથી આ તામ્રપત્રથી ત્રણ વર્ષ વ્હેલી સાલ મળે છે.

તેને દાન આપવામાં આવ્યું તે બ્રાહ્મણ સાંબદત્તનો દીકરો કૌશિક ગોત્રનો, યજુર્વેદી દીક્ષિત નામે ઓળખાતો સગ્ગડ નામનો હતો. તે મૂળ પુલ્યશાંબપુરમાંથી આવેલો હતો અને હાલ વલભી-માં રહેતો હતો.

દાનમાં જમીનના ત્રણ કટકાઓ આપેલા હતા જે એકંદર ૧૦૦ પાદાવર્ત્ત થતા હતા અને તે સુરાષ્ટ્રમાં કાલાપક પથકમાં ઠકકપદ્ર ગામમાં આવેલા હતા. આ દરેક કટકાની સીમા આપવામાં આવેલ છે.

આ દાનપત્રનો લેખક દિવિરપતિ સ્કન્દભટનો દીકરો દિવિરપતિ મદનાદિત્ય હતો અને દૂતક કુમાર ધ્રુવસેન હતો.

---

* આ. સ. વે. સ રીપોર્ટ ઈ. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫. પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકર.

નં૦ ૮૨

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં લુસડીનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત્ ૩૫૦ ફાલ્ગુન વદિ ૩ (ઈ. સ. ૬૬૯-૭૦)

નીચે આપેલા દાનની છાપ પ્રોફેસર બુલ્હરે ઉપરના બીજા પ્રસિદ્ધકર્તાને આપી હતી. પ્રો. બુલ્હરને આ છાપ મી. વજેશંકર. જી. ઓઝા તરફથી દેવનાગરી પ્રતિલેખ તથા થોડી ગુજરાતીમાં લખેલી ટીકા સહિત આપવામાં આવી હતી. કાઠિઆવાડના ગોહિલવાડ પ્રાંતના મહુવા પરગણામાં લુસડી ગામમાં એક બ્રાહ્મણના ઘરમાં ગાય બાંધવાના ખીલા ખોડવા કરેલા ખાડામાંથી આનો મૂળ લેખ મળી આવ્યો હતો.

આ લેખ બે તામ્રપત્રોની અંદરની બાજુમાં કોતરેલો છે. આ પતરાંઓ, પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાંથી અને બીજા પતરાના ઉપરના ભાગમાંથી પસાર કરેલી, બે કડીઓથી જોડેલાં છે.

[મી. વજેશંકરે કૃપા કરીને મૂળ પતરાંઓ મને તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં. તે આશરે ૧૫$\frac{3}{8}$ ઈંચ પોહળાં અને ૧૩$\frac{5}{8}$ ઈંચ ઉંચાં છે. એમાંની એક કડી સાદી અને રેણ દીધા વગરની છે. બીજી કડી જે ત્રાંબાના મોટા કકડાની બનેલી છે, પરંતુ હાલ કાપી નાંખી છે તેના છેડા સામસામા વાળી દીધેલા છે, અને તે એક મોટી સુરક્ષિત મુદ્રા વડે જોડેલા છે. આના ઉપર ઉપસાવેલી એક લંબગોળાકૃતિની સપાટી ઉપર એક બાજોઠ ઉપર જમણી તરફ મુખ રાખી બેઠેલો નંદી કોતરેલો છે. તેની નીચે વલભી લિપિમાં श्रीभटक्कः લેખ છે. પતરાં બહુ જાડાં ન હોવાથી તથા કોતરકામ ઊંડું હોવાથી ઘણા અક્ષરો પતરાંની પાછળ દેખાય છે, ૪૨ થી ૪૯ મી પંક્તિઓ બીન સફાઈદાર રીતે કોતરેલી છે. તેમાં ઘણા અક્ષરો ટપકાટપકાવાળી પંક્તિઓથી બતાવ્યા છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૧૦$\frac{1}{4}$ પૌંડ; ન્હાની કડીનું ૫ ઔંસ, મુદ્રાવાળી કડીનું ૨ પૌંડ ૭ ઔંસ છે, કુલ વજન ૧૩ પૌંડ છે. મૂળ પતરાં મેં સાફ કર્યાં છે. અને પ્રતિલેખમાં મારી છાપ પ્રમાણે સુધારો કર્યો છે.—ઈ. એચ.]

અક્ષરોના કદમાં બહુ ફેર છે. વચ્ચેના અક્ષરો આદિ અને અંતના કરતાં લગભગ બમણા મોટા છે. લિપિ દક્ષિણ તરફના મૂળાક્ષરોની છે, અને વલભીનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં દાનપત્રોને મળતી આવે છે.

આ દાનપત્ર " ખેટકમાં નાંખેલી વિજયી છાવણીમાંથી " જાહેર થયું હતું. આ ખેટક તે હાલનું ખેડા, જ્યાંથી ઘણાં દાનો અપાયાં છે તે છે. તેમાં શીલાદિત્ય ૩ જા સુધીના વલભી રાજાઓની હંમેશની વંશાવળી આપી છે. બે વર્ષ પહેલાંના એક બીજા લેખ મુજબ, આમાં પણ રાજાને પરમ-માહેશ્વર શિવાય બીજું સમ્રાટનું વિશેષણ લગાડેલું નથી. દાનનું ભાષાન્તર નીચે આપ્યું છેઃ દીપ, એટલે પોર્ટુગીઝ લોકોના હાલના દીવના રહીશ ચતુર્વેદિન બે બ્રાહ્મણબંધુઓને આ દાન આપ્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર એટલે સોરઠમાં આવેલાં દેસેનક ગામમાં જમીનના ત્રણ ટુકડા તથા એક તળાવ તેઓને દાનમાં આપ્યાં હતાં. સીમાના વર્ણનમાં નીચેનાં ભૌગોલિક સ્થળોનાં નામ આવે છેઃ (૧) મધુમતી નદી, એટલે નિકોલની ખાડી [વિ. જી. ઓ.] (૨) શિવત્રાતૈજજનું ગામડું હાલનું સખા [વિ. જી. ઓ.]; (૩) મલ્લ તળાવ; એટલે જીર્ણ થયેલું હાલ કોસ-મલ્લ કહેવાતું તળાવ [વિ. જી. ઓ.] (૪) માણૈજ્જિકા નદી એટલે હાલ સૂકાઈ ગયેલો માલન(?)નો પટ [વિ. જી. ઓ.]

દૂતક, રાજપુત્ર ધ્રુવસેને શીલાદિત્ય ૩ જાનું એક બીજું દાનપત્ર[2] પણ અમલમાં આણ્યું હતું. લેખક શ્રીમદ્ અનહિલે ઉપર જણાવેલું બીજું દાનપત્ર[3] પણ લખ્યું હતું, તથા ખરગ્રહ ૨ જા તથા ધ્રુવસેન ૩ જા[4] પાસે સેવા કરી હતી. તારીખ, [શુક્ર-] સંવત્ ૩૫૦ એટલે ઈ. સ. ૬૬૯-૬૭૦ના ફાલ્ગુન વદિ ૩ની છે.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૭૪ વજેશંકર જી. ઓઝા તથા થી. વૉ. સ્ટારાઓટરફોઈ ૨ (ઇ. અ. વો. ૧૧ પા.૩૦૫) ૩ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૯ ૪ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ અને એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૮૫

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं.

१ ओं स्वस्ति [॥] विजयस्कंन्धावारा[त्]खे[ट] कवासका[त्]प्रसभप्रणता-
मित्राणां [2] मैत्रकाणांमतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्र-
तापोपनतद[ा]नम[ा ना]–

२ र्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृत[:]श्रेणीबल[ा]वाप्तराज्यश्रिय [3] परममाहेश्व-
रश्रीभट[ा]र्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्श[ा][4]न्मातापितृचरणारवि[न्द]प्रणतिप्रविधौ-
ताशेष–

३ कल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वि[ती]यबाहुरेव समदपरगजघटास्फोट[नप्र]
काशित सत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणताराति चूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिस्स-

४ कलस्मृतिप्रणी[त]मार्गं च सम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्थराजशब्दो रूप-
कान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिःस्मरशशा[ङ्क]ा द्रिराजोदधित्रिदशगुरुधने-
शानतिशय[ा]–

५ नःशरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफल[:]प्रार्त्थनाधिका-
र्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयःपादच[ा]रीव सकलभुवनमण्डलाभोग–

६ प्रमोदःपरममाहेश्वरःश्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीज-
लौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रू-

७ पलोभादिवाश्रितःसरभसमाभिगा[मि]कैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मा-
पिताखिलधनुर्द्धरःप्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्मदायानामप[ा]–

८ [कर्त्ता] प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानांदर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संह-
ताऽरातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः

९ परममाहेश्वरःश्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्धयातः सकलजगदानन्दमात्यद्भुतगुण-
समुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलःसमरशतविजयशोभासनाथ–

१० मण्डलाग्रद्युतिभासुरतराङ्सपीठोदुर्ढगुरुमनोरथमहाभ[ा]रः सर्व्वविद्यापर[ा]पर-
विभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतःसुभाषितलवेनापिसुखो–

११ पपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमक-
ल्याणस्वभाव[:]खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथ[वि]शोधनाधिगतो–

---

१ डॉ. बुह्लरनी छाप उपरथी. २ चिह्न रूपे छे. ३ वांचो मैत्रकाणाम. ४ वांचो वंशा ५ वांचो सत्त्व ६ वांचो मार्ग. ७ वांचो विस्मापिता. ८ वांचो भासुरतरांसपीठोदूढ.

१२ दभ्रकीर्तिः[1] धर्मानुपरोधोज्वल[2]तरिकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयना-
मा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानु–

१३ द्धयातः[3] स्वयमु[पे]न्द्रगु[रु]णेव[गु]रुण[ा]त्यादरवतासमभिलषणीयामपि राज-
लक्ष्मी[4] स्कन्धासक्तां[5] परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैकपरतयैवोद्वहन्

१४ खेदसुखरतिभ्यामन[ा]यासितसत्वे[6]संपत्तिःप्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्न-
च्छायोपगुढ[7] पादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गित—

१५ मनोवृत्तिःप्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैर[8]प्यरातिभिरनासादितप्रति-
क्रियोपाय[:]कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसं–

१६ हति(:)प्रसभविघटितसकलकलि[वि]लसित[ग]तिः नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्द्दो-
षैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः ख्यातपौरुषास्त्रकौ–

१७ शलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुष[:]प्रथमसं-
ख्याधिगमःपरममाहेश्वरःश्री

१८ खरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्धयातःसकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः
परितोषातिशय[:]सेत्व[9]संपदा त्यागौ–

१९ दार्य्येण च विगतानुसन्धानासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिता-
नेकशा[स्त्र]कल[ा]लोकचर्त्ति[11]गह्वरविभागोपि प–

२० रमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभ[12]विभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोद-
ग्रबाहुदण्डाविध्वङ्सित[13] निखिल-

२१ प्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनु ः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डला-
भिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन-

२२ स्तस्यानुजस्तत्पादानुद्धयातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि
प्रसाधयिता विषयाणा[ं] मूर्तिमानिव

२३ पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्म्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृति-
भिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्नि-

२४ र्वृतिहेतु [र] कलङ्ककुमुदनाथ[:] प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वङ्सित-
ध्वान्तराशिः सततोदि[तः स]विता प्रकृतिभ्यः प-

२५ रंप्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्ण्णं विदधानः सन्धिविग्रह-
समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरू-

---

१ वांचो कीर्तिः २ वांचो धोज्ज्वल. ३ वांचो ध्यातः ४ वांचो लक्ष्मीं ५ वांचो सक्तां. ६ वांचो सत्त्व. ७ वांचो गूढ. ८ वांचो मानैर. ९ वांचो सत्त्व. १० वांचो नाश. ११ वांचो चरित. १२ वांचो शोभा १३ वांचो ध्वंसित १४ वांचो ध्वंसित.

२६ पर्मादेशन्ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूनां राज्यसालातुरीयस्तन्त्रयोरुभ-
योरपि नि[ष्णात]: प्रकृष्टविक्रमोति[2] क-

२७ रुणामृदुहृदयः श्रुत[ा]व[ा]नप्यगर्वितः[3] कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि
निरसितादोषवतामुदयसमयसमुपजनितजन[ता]नुराग-

२८ परिपिहितभुवनसमर्त्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन-
स्तस्यं[3] स्यतस्तत्पाद[क] मलप्रणामधरणिकष-

२९ णजनितकिणल [ा] ञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्ति-
कालङ्कारे[4] विभ्रमाम(ा) ल [श्रु] तविशेष [:] प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तार-
विन्दः[5]-

३० न्याया इव मृदुकरग्रहणा[द] मन्दीकृतानन्दविधिर्व्वसुन्धरायाः[6] कार्मुकेधनुर्व्वेदे इव
संभाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृत-

३१ चूडा[र] त्नायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्र-
वर्ति[:] श्रीधरसे[न] स्तत्पितामह[भ्रा]-

३२ [त्रि]श्रीशीलादित्यस्य श[ा]र्ङ्गप[ा]णेरिवाङ्गजमना[7] भक्तिबन्धुराव[यव]
कल्पितप्रणतेरतिधव[ल]या दूरं तत्पादारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दा-
किन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य]-

३३ स्यैव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना यशसां वलयेन [मण्ड] मण्डित-
ककुभा नभसि यामिनीपतेर्व्विडम्बिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामाशिखर-
चुचूर्क[8]रुचिरसह्यविन्ध्यस्त-

३४ [नयुगा][याः]

बीजुं पतरूं

३५ क्षिते[9]ः पत्युः श्रीडेरभटस्य[ा]ङ्गजः[10] क्षितपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोंऽशु-
कभृतैः[11] स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्प्पयन्त्याः[12] कृतपरिग्रहः शौ-

३६ र्य्यमेवप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्डरिपु[13]मण्डलं मण्डलाग्रमिवावल[म्ब]मानः शरदि
प्रसभमाकृष्टशि[ली]मुखबाणासनापादितप्रसाधना-

३७ नां परभुवां[13] विधिवदाचारितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विविधवर्णोज्वलेनें[14] श्रुतातिशये-
नोद्भासितश्रवणः पु[:] न ः पुनरुक्तेनेवं[15] रत्नालङ्कारेण[ा]लङ्कृतश्रोत्र[:]

३८ परिस्फुरत्कटकाविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविल[क]
सन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन् धृतविशालरत्न[ा]-

१ वांचो शालातुरीयतन्त्र, २ वांचो विक्रमोपि. ३ वांचो सेनस्तस्य सुत. ४ वांचो लंकार. ५ वांचो धनु-
र्वेद. ६ वांचो तृ ७ वांचो जन्मनो. ८ वांचो चूचुक. ९ वांचो क्षितिप १० वांचो यशोंशुक. ११ वांचो मप्रति
१२ वांचो रिपु १३ वांचो भुवां १४ वांचो वर्णोज्ज्वलेन. १५ वांचो नेव.

३९ वलयजलधिवेलातटा [य] मानभुजपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन-
स्तस्या[:]मजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनाशनधियेव

४० लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकलितसकल-
नरपतिरतिप्रकृष्टानुरागर[स]रभसव·

४१ शीकृतप्रणतं समस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखखचितचरणमलं युगल [:] प्रोद्दामो
दारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पः प्रस-

४२ र्प्पत्पधीय (ा:)ऽ प्रताप[प्लो]षित[ा] शेषशत्रावङ्शः[x] प्रणयिपक्षनिक्षिप्त-
लक्ष्मीकः प्रेरितगदोक्षिप्त सुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडो-

४३ नधःकृतद्विजातिरेकविक्र[म] प्र[सा]धितधरित्रीतलोन[ङ्गी]कृतजलशय्योपूर्व्व-
पुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म्म इव सम्यग्व्य[व]स्थापितवार्ण्णा-

४४ श्रमाचार[:]पूर्व्वैरप्युर्व्वीपति[भिस्तृ]ष्णालवलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि
तेषांमप्यतिसरलमन ऽ प्रसरमुत्सङ्क-

४५ लनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिभुवं नाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्रकाशि-
तनिजवङ्शो[१२] देवद्विजगुरुंत्प्रति यथार्ह[म] न·

४६ वरतप्रवर्त्तितमहोद्ग्राहादिदानव्यसन[ा]नुपजातस[न्तोषो]पात्तो [दा]रकीर्त्ति-
पंक्तिपरंपराकन्तुरितं निखिलदिक्चक्रवालः

४७ [स्प]ष्ट[मे]व यथार्त्थंधर्म्मादित्यापरनामा पर[म]माहेश्वरः श्री[ख]रग्र-
हस्तस्य[ा]ग्रजन्मनःकुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कल[ा]वत-

४८ श्चन्द्रिकयेव कीर्त्त्या धवलित[स] कलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्ड-
श्यामैलो विन्ध्यशैलविपुलपयोधराभोगायाः

४९ क्षोण्या(:) ऽ पत्यु[क] श्रीशीलादित्यस्य सुनुं [र्न्नव]प्रालेयकिरण इव
प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवाल[ःक्रे] सरीन्द्रशिशुरिव रा-

५० जलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचिमच्चूडामण्डनः
प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च गरदागमें

५१ इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे विदलयन्नम्भोधरानिव परगजानुदय एव तपन-
बालातप इव सम्मामे मुष्ण-

५२ न्नभिमुखानामायूंषि द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यःकुशली सर्व्वानेव समा-
ज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया

५३ मातापित्रो ऽ पुण्याप्यायन [ा] य दीपविनिर्गततच्चातुर्व्विद्यसामान्यडीण्ड-
व्यसगोत्रवाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणधनपति-

x१ प्रणत २ वांचो कमल. ३ वांचो त्पटीयः ४ वांचो शत्रुवंशः ५ वांचो दोरिक्षप्त. ६ वांचो क्रीडा. ७ वांचो नधःकृत ८ वांचो कृत ९ वांचो स्थापितवर्णा १० वांचो तेषाम. ११ वांचो त्रिभुव. १२ वांचो वंशोदेवद्विजगुरून्प्रति. १३ वांचो दन्तुरित १४ वांचो श्यामल १५वांचो पत्युः १६वांचो सूनु १७वांचो शर १८वांचो सग्रामे १९ वांचो यूषि.

५४ पुत्रब्राह्मणभट्टि-ईश्वराभ्यां सोदरभ्रातृभ्यां सुराष्ट्रेषु मधुमतीद्वारे देसेनकग्रामे पूर्व्व-
सीम्नि पञ्चपञ्च[।]शद्भूपा-

५५ दावर्त्तपरिसरा वापी [।] यस्या आघाटनानि [।] पूर्व्वतः पिञ्छकुपिका[2] वहः
[।]दक्षिणतः ब्राह्मणबावप्रत्ययक्षेत्रं मल्लतटाकौ[3] च [।]

५६ अपरतः ग्रामनिपानकूपकः [।] उत्तरतः मूलवर्म्मपाटकग्रामसीमा [।] तथा
पूर्व्वदक्षिणसीम्नो[4] कविद्दिकाक्षेत्रखण्डं सप्ततिभूपा-

५७ दावर्त्तपरिमाणं [।] यस्य पूर्व्वतः विशालपाटकग्र[।]मसीमा[।] दक्षिणतः
शिवत्रातइज्जग्रामसीमा [।]अपरतः विशालपटके[5] ग्रामसीमा [।] उत्तरतः

५८ विशाल[पा]टके[6] ग्रामसीमा [।] तथा एतत्सीम्नी[7] द्वितीयक्षेत्रखण्डं उच्चासन्धितं[8]
नवतिभूपादावर्त्तपरिमाणं [।] यस्य पूर्व्वतः विशालपाटकग्रामसीमा [।]

५९ दक्षिणतः विशालपाटकग्रामसीमा [।]अपरतः पिञ्छकूपिकावहः [।]उत्तरतः
थेरकसत्ककौटुम्बक्षेत्रं[:] [।] [त] था पूर्व्वसीम्नि त्रितीय[9]खण्डं

६० विङ्गति[10]भूपादावर्त्तपरिमाणं [।] यस्य पूर्व्वतः माणइज्जिका नंदी [।] दक्षिणतः
[ब]प्पकप्रकृष्टक्षेत्रं [।] अपरंतः ब्राम्रणस्कन्दसत्कप्रे[11]-

६१ ह्मदेयक्षेत्रं[।]उत्तरतः ईश्वरप्रत्ययक्षेत्रं[। ए]वमिदमाघाटनविशुद्धं वापी-
समन्वितं क्षे [त्र]खण्डत्रयं सोद्रङ्गं सोपरिकरं सभूत-

६२ वात [प्र]त्य[ा]यं सधान्यहिरण्यादेयं[12] सदगा[प] राधं सोत्पद्यमानविष्टिकं[13]-
सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितं

६३ भूमिच्छिद्रन्यायेन[न]ाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यमु
क[ा]तिसर्ग्गेणं[14] सर्म्मद[ा]यो[नि]सृष्टः[।]यतो तयोः[15] समुचितया ब्रह्मदेयस्थित्या

६४ भुञ्जतो[:]कृर्षतो[16]ः कर्षयतोः प्रदिशतो [स][17]वा [न] कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्ति-
तव्य[म] ा [ग]ामिभद्र[18]नृपतिभिरप्यसद्वंश[19]जैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्य-
स्थिरं मानुषं सामान्यञ्च भूमिदानं फलं[20]-

६५ मवगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्य ॣ परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा
भुक्ता राजभि[:] सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यद[ा]भूमिदयस्यै[21] तस्य तदा
फलं [॥] यानीह दारिद्र्य[भ]यान्नरेन्द्रैर्द्धनानि[22]ध-

६६ र्म्मायतनीकृतानी[23][।] निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधु ॣ पुन-
राददीत ॥ षष्टिंवर्षसहस्र[ा]ण[ि] स्वग्गे[24]तष्टत भूमिद[: ।] आच्छेत्ता
चानुम[ा]न्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥] दूतकोत्र राजपुत्र [ध्रुव]सेन[ः ॥]

६७ [लि]खितमिदं स[न्धि]विग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभ[ट] पुत्रदिविर-
पतिश्रीमदनहिलेनेति ॥ सं ३०० ९० फाल्गुणे[25] ब ३ [॥] स्वहस्तो मम ॥

---

१ भट्टि अने ईश्वर वच्चेना आडा लीटा बे नाम जुदां पाडवाना ईरादाथी मुकेली होवी जोईए. आंही तेमज पं. ६१मां ईश्व ते कश्व जेवो लागे छे. २ वांचो कूपिका ३ वांचो तटाकश्च ४ वांचो सीम्नि ५ वांचो कदाच पाटक ६ वांचो पाटक ७ वांचो सीम्नि ८ वांचो संज्ञितं. ९ वांचो तृतीय. १० वांचो विंशति. ११ वांचो ब्र. १२ वांचो देयं सदशा. १३ वांचो विष्टिकं. १४ वांचो सर्गेण धर्मे १५ वांचो यतस्तयो. १६ वांचो कृषतोः १७ वांचो प्रदिशतोर्वा १८ वांचो भद्र १९ वांचो द्वंश. २० वांचो फलं २१ वांचो भूमिस्तस्य २२ वांचो धनानि २३ वांचो कृतानि २४ वांचो स्वर्गे तिष्ठति २५ वांचो फाल्गुन

ભાષાન્તર

(પં. પર) પરમમાહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય કુશળ હાલતમાં (નીચેનું) શાસન સર્વેને કરે છેઃ-

તમને જાણ થાય કે—મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે, બ્રાહ્મણ ધનપતિના પુત્ર, દ્વીપ માંથી આવતા, અને આ(સ્થાન)ના ચતુર્વેદી મધ્યેના, કૌણ્ડવ્ય ગોત્રના અને વાજસનેય શાખાના સબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ ભટ્ટિ અને બ્રાહ્મણ ઈશ્વર નામના બે સહોદર ભાઈઓને સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિમાં દેસેનક ગામમાં મધુમતી નદીના મુખ (દ્વાર) આગળ નીચેની જમીનના ખણ્ડ આપ્યા છેઃ- (૧) (ગામની) પૂર્વ સીમા પર એક કુવો—૫૫ (પંચાવન) પાદાવર્ત્ત ભૂમિના વિસ્તારનો, જેની સીમાઃ- પૂર્વે પિઞ્છકૂપિકાવહ. દક્ષિણે બ્રાહ્મણ બાવનું ક્ષેત્ર, અને મલ્લ તડાગ; પશ્ચિમે ગ્રામનિપાન કૂપક (ગામનો પાણી પીવાનો કુવો). ઉત્તરે મૂલવર્મપાટક ગામની સીમા; (૨) (દેસેનક ગામની) અગ્નિ કોણની સીમામાં કન્દિટ્ઠિકા નામનો ૭૦ પાદાવર્ત્ત ખેતી કરાએલી ભૂમિનો ખણ્ડ, જેની પૂર્વે વિશાલ પાટક ગામની સીમા. દક્ષિણે શિવત્રા તૈજજ ગામની સીમા. પશ્ચિમે વિશાલપાટકની સીમા; ઉત્તરે વિશાલપાટકની સીમા. (૩) (દેસેનક ગામની) તેજ સીમમાં ઉચ્ચા નામનો ૯૦ પાદાવર્તનો ખેતી કરાએલો બીજો ભૂમિનો ખણ્ડ, જેની પૂર્વે વિશાલપાટક ગામની સીમા. દક્ષિણે વિશાલ પાટક ગામની સીમા. પશ્ચિમે પિઞ્છકૂપિકાવહ અને ઉત્તરે થેરકો(સ્થવીરો)-નું કૌટુમ્બ ક્ષેત્ર અને (૪) દેસેનક ગામની પૂર્વ સીમામાં ૨૦ પાદાવર્ત્ત ભૂમિનો ત્રીજો ખણ્ડ જેની પૂર્વે માણ્ડિજ્જિકા, નદી; દક્ષિણે બપ્પકનું ઉત્તમ ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે બ્રાહ્મણ સ્કન્દનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર. ઉત્તરે ઈશ્વરનું ક્ષેત્ર.

(પં. ૬૧) આ પ્રમાણે કહેલી તેમની સીમાવાળા આ ત્રણ ખેતી કરેલા ખણ્ડ વાપી (તડાગ) સહિત, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, અને ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશ અપરાધ કરનારના દણ્ડની સત્તા સહિત, વેઠના હકક સહિત, રાજપુરૂષની દખલગિરિથી મુક્ત, મંદિરો અને દ્વિજોને પૂર્વે કરેલાં દાનો સિવાય ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી,ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી આ બે દાન લેનારના પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે ધર્મ દાન તરીકે પાણીના અર્ઘથી મ્હેં આપ્યા છે.

(પં. ૬૩) આથી આ બે (દાન લેનારા પુરૂષોને) બ્રહ્મદેયના સામાન્ય નિયમ અનુસાર (આ ભૂમિનો) ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પં. ૬૪) અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ રાજ્ય શ્રી ચંચળ છે, જીવિત અસ્થિર છે. અને ભૂમિદાન સર્વ નૃપોને સામાન્ય છે એમ માની આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું.

(પં. ૬૫) " અને કહ્યું છે કે "

[ચાલુ શ્લોકોમાંના ત્રણ શ્લોક]

(પં. ૬૬) આ(દાન)નો દૂતક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન હતો. આ દિવિરપતિ સંધિવિગ્રહાધિકૃત શ્રીસ્કન્દભટના પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદ્ અનહિલથી આ (શાસન) લખાયું છે. સં. ૩૫૦. ફાલ્ગુણ વદિ. ૩. આ મ્હારા સ્વહસ્ત છે.

નં૦ ૮૩

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૫૨ ભાદ્રપદ સુ ૧

નીચે આપેલું શીલાદિત્ય ૩ જાનું દાનપત્ર જેનો ફોટોગ્રાફ ડૉ. બર્જેસે મને આપ્યો હતો, તે ૧૨½ ઇંચ×૧૩½ ઇંચના માપનાં બે પતરાં ઉપર લખેલું છે. મુદ્રા ખોવાઇ ગઈ છે. પરંતુ બીજી રીતે લેખ સુરક્ષિત છે. વલભી રાજાઓનાં અન્ય દાનપત્રોની લિપિ કરતાં આની લિપિ કેટલેક અંશે જૂની છે. કારણ કે, લેખો માટે વપરાતા અક્કડ અને પુરાતન અક્ષરોની સાથે સાથે, ઇં. સ. ૪૦૦—અને ૬૦૦ વચ્ચે વપરાતી સાહિત્યની લિપિમાંથી લીધેલાં કેટલાંક રૂપો તેમાં બતાવ્યાં છે.

સંવત્ ૩૪૮ અને ૩૫૬નાં શીલાદિત્ય ૩(ત્રીજા)નાં આપણી પાસે બે દાનપત્રો હોવાથી સંવત્ ૩૫૨ના ભાદ્રપદ સુદિ ૧નું આ દાનપત્ર વલભીના ઈતિહાસના જ્ઞાનમાં કંઈ નવી માહિતી ઉમેરતું નથી. આ દાનપત્રનો આશય ગાર્ગ્ય ગોત્રના, યજુર્વેદનું અધ્યયન કરતા બ્રાહ્મણ કિક્કક-(કીકાભાઈ)ના પુત્ર મગોપદત્ત (?) ને બે ભૂમિખંડના ક્ષેત્રનું દાન છે. દાન લેનાર પુરુષ વલભીમાં રહેતો હતો પણ તે આનન્દપુર(એટલે કદાચ વડનગર)નો વતની હતો. પાછળનું નક્કી કરેલું જો સાચું હોય તો વલભીમાં નાગર બ્રાહ્મણો હતા તેનો આ બીજો દાખલો છે. સુરાષ્ટ્ર અથવા સોરઠમાં ધૂશા ગામમાં તે ખેતર હતું અને જેનું નામ સ્પષ્ટ નથી તે શહેરના કબજાનું હતું. દૂતક એક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન, જે નામ પરથી રાજકુટુંબનો માણસ ધારી શકાય, તે હતો. હવે પછી પ્રગટ થશે તે એક નવું રાઠોડ દાનપત્ર સ્પષ્ટ બતાવે છે કે દૂતક, મેં હંમેશાં ભાષાંતર કર્યું છે તેમ કાર્યનો અમલ કરનાર પુરૂષ નથી, પરંતુ ઘણી વખત તેનો, દૂત (સંદેશા લઈ જનાર) અથવા દાનને અમલમાં મૂકવાનું કાર્ય સોંપાયેલો માણસ એમ અર્થ થાય છે. લેખક શ્રી સ્કંદભટ દિવિ-રપતિનો પુત્ર દિવિરપતિ શ્રી અણુહિલ છે. અણુહિલે પહેલાં ખરગ્રહ. ૨(બીજા)ની સેવા (નોકરી) કરેલી હતી.

* ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૫ ડૉ. જી. બ્યુલ્હર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओ स्वस्ति विजयस्कन्धावारा मेघवेनवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
बलसंपन्नमण्डलाँभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोसनत-

२ दानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलकृतः श्रेणीबालावाप्तराज्यश्रिय परममाहे-
श्वरश्रीभटाकदन्यवच्छिन्नराजवँशान्मातृपितृचरणारविन्द:

३ प्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशयप्रकृति खड्गद्वितीयबाहुरेव ममदवरगजघटास्फो-
टनप्रकाशितसत्वन्निकसस्तत्प्रभावप्रणतरातिचूडारत्नप्रभासं-

४ सक्तपादनखरश्मिसंहति[:] सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यन्वरिपालनप्रजाहृदय-
रञ्जानान्वर्त्थराजशब्दो रूपाराक्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसपद्भिः स्मरशशाङ्का-

५ द्रराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानलशयानः शरणागताभयप्रदानपरतप तृणवदपास्ता-
शेसस्वकार्य्यफल[:] प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दित-

६ विद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकालमुत्रनुमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः
श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानवि-

७ कृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादि-
वाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षावि-

८ शेसविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रनमनरसातिसृष्टानामनुपालयित धर्म्मदायानामपाकर्त्ता
प्रजोपघतकारिणामुपप्रदानां दर्शयिता श्री-

९ सरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्ष विक्रमो[विक्रमो]पसं-
प्राप्तविमलपार्थिश्री [:] परममहेश्वर श्रीध्रवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादा-

१० नुद्ध्यातः सकलजजदानन्दनात्यन्यतगुणसमुदयस्थगितसमप्रदिङ्मण्डलः समरशत-
विजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्योतितभासुरतरान्सवीठोद्यप्रगुभ-

११ मनोरथमवामारः सर्व्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषित-
लवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोका-

१२ गाधगाम्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयासुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव[:] खिली-
भूतकृतयुगनृपरिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्म्मनुपरोधोज्वलतरीकृतार्थ-

१३ सुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादितास्त-
स्यानुधस्तत्पादानुद्ध्यातः स्वयमपेन्द्रगुरुणेवगुरुणात्यादरवता

* पं. १ वांचो ओं; वारान्मे; पोपनत पं. २ वांचो मृतश्रेणीबला; श्रियः; भटार्का, विन्द. पं. ३ वांचो शैशवात्प्रभृति; घटा; सत्त्वनिकष. पं. ४ वांचो सम्यक्परि; कान्ति; पं. ५ वांचो द्विराजो; नति; तया; शेष. पं. ६ वांचो सकलभुवन; पं. ७ वांचो सूत; स्रोप. पं. ८ वांचो शेष; प्रथमनरपतिसम; यिता; प्रजोपघा; मुपप्लवा; पं. ९ वांचो माहेश्वरः श्रीधर. पं. १० वांचो जगदा; पिठो व्यूढगुरु. पं. ११ वांचो महाभा. पं. १२ वांचो तिशय; नृपति; धर्म्मानुरोधोज्ज्व. पं. १३ वांचो दित्य; स्यानुज, मुपे.

१४ समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तं परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैक-
परतयोवोद्वहन् खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसं-

१५ पत्तिः प्रभावसंपदशीकृतनृपशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादवीठोपि परावज्ञाभिमानर-
सानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषो

१६ भिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपाय[:] कृतनिखिलनुवनमेदविमलगुण-
संहति[:] प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिः नीचजनाधिरो

१७ हिभिरशेषैर्द्दोषैरनमृष्टत्युन्नतहृदयः प्रज्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशये गणतिथविपक्ष-
क्षितिपतलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रथारपुरुष-

१८ प्रथमसत्योधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकल-
विद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमन ऽ परितोषातिशय [:]

१९ सत्वसंपदा त्यागौदार्य्येण विशतानुसंधानासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभन्गः
साम्यगुनलक्षितानेककशास्त्रकलालोकचरितगह्वरोविभावेपि दमम-

२० भद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयाशाभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदम-
बाहुदण्डविध्वासितनिखिलप्रतिपक्षवर्द्दोदय [:]

२१ स्वधनु ऽ प्रनावधरितशास्त्रकौशलानिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः
परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः सकरि-

२२ तिशयितसकलपुर्व्वनरपतिरतिभुस्साधानामवि प्रसाधयिता दिषयाणां मूर्तिमानिव
पुरुषकारः शरिवृद्धिगुणानुरागानिर्भ्भरादित्तवृत्तिभिम्मनुरिव

२३ स्वयमन्यापन्नः प्रकृति[भि]रधिगतकलाकलाप×कन्तमान्निर्व्वतिहेतुरकालङ्क×
कुमुदनाथ [:] प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालाप्रन्वक्षितध्वास्तराशिप-

२४ सततोसतत प्रकृतिसुतिभ्यः परं प्रत्यपमन्वर्थवन्तमातिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमाग-
मपरिपूर्ण्णं विदधानसन्धिविग्रहसमासनिश्रयनिपुणाः

२५ स्थानुरुपमादेश ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूनां राज्यसालातुरीयस्त-
न्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि क-

२६ रुणामृष्टहृदयो श्रुतवानप्यगर्वित×कान्तोवि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योषि निरसिता
षेषवतामुदयसमयसमुपजनितजनतानुरागः

पं. १४ वांचो राज्य, सक्तां; भद्र; नयेवो; खेट; सत्त्व.––पं. १५ वांचो द्वशीः; पीठो; वृत्तिः; पौरुषा
पं. १६ वांचो भुवनामोद; धिरो.—पं. १७ वांचो हिभिरशेषैर्द्दो; रना; ष्टात्यु, प्रख्यात; तिशयगणतिथ; पति;
प्रवीर; पं. १८ वांचो संख्या. पं. १९ वांचो दार्य्येण. विगत; भङ्ग; सम्य; गह्वरवि, परम. पं. २० वांचो प्रश्रय;
यशोभा, ध्वं; दर्पोदयः पं. २१ वांचो प्रभावपरिभूतास्त्र; भिमान; नृपति; सच्चरिता; पं. २२ वांचो पूर्व; रतिदुस्सा;
मपि; विषया; परिवृद्ध; चित्तवृत्तिभिर्म्म; पं. २३ वांचो मभ्याप; कान्तिमान्निर्वृ; कलङ्क; राल: प्रध्वंसि; ध्वान्तराशिः;
प. २४ वांचो सततोदितसविता प्रकृतिभ्यः; प्रत्ययम; निश्चय, णः. पं. २५ वांचो स्थानेनुरूप; शं; वृद्धि; शाला;
तन्त्र.––पं. २६ वांचो हृदयः; न्तोपि; य्यापि; दोष;––

२७ परिविहितभुवनसमर्थितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य-
सुतस्तत्पादकमलप्रणामधरणिकष-

२८ णजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमत्तकोलङ्कार-
विभ्रममलश्रुतविशेष[:] प्रदान-

२९ सलिकक्षालिताग्रहस्तारविन्द×कन्याया इव मृधुकारग्रहणादमन्दीकितानंन्दपिथि-
र्व्वसुन्धारायाः काम्मु-

३० को धनुर्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गकृतचूडो-
कत्ला-

३१ यमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमे-

३२ श्वरचक्रवर्त्तिश्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणे

पतरूं बीजुं

१ तत्पितमहकृतिश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजयोरि भक्तिबन्धुरावयवकल्पित-
प्रणतेततिधवलय दूरं तत्पादारविन्दप्र[वि]त्तया नखमणिरूचा मन्दाकिन्येव

२ नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवालिम्ना
यशासां वलयेन मण्डितकुभा नभसि यामि-

३ नीपतेर्वि[द]म्पितम—परिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचिरसह्यविन्ध्य-
स्तनयुगलक्षिते ≍ पत्यु[:] श्रीदेरभटस्याङ्गजा क्षिती-

४ पसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोशुंकधृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रीयामर्प्पयस्त्या
×कृतपरिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमनमतप्रचण्डारिपुम-

५ ण्डलं मंण्डलाग्रमिवालम्बः मम शरदि प्रसभमास्तष्टशलीमुषपाणासनपादितप्रपाभ-
नानां परभुवा विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विवि-

६ ध[व]र्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवण[:] पुन[:] पुनरुक्तेनेव रत्नाल-
ङ्कोरणालङ्कृतश्रोऽत्र परिस्फुरकटकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्ना-

७ प्रधानसलिलनिवहावसकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन धृतविशलेरत्न-
वलयजलधिवेलातजायमानभुजपरिष्वक्तयिश्वंभरः

८ परममहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिसर्शदोषनाशनधियेव लक्ष्म्या
स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टारतिरुचिरतरचरितग-

पं. २७ वांचो बृहित; धरणी,— पं. २८ वाचो मौक्तिकालंकारः मामल.—पं. २९ वांचो मृदुकरः कृता-
नन्दवि, कार्म्मुके. पं. ३० वांचो चूडारत्ना. पं. १ तत्पितामह थी पाणे सुधी उडाडी नांखो; वांचो जम्मनो भक्ति;
प्रणतिरति; ल्या. पं. ३ विदलिताखण्डपरि; भ्रूजः. पं. ४ वांचो श्रियमर्पयन्त्या ×; शौर्य; मानमि. पं. ५ वांचो
मण्डलाग्र; लम्बमानः; माकृष्टशिलीमुखबा; नापादितप्रसा; भुवां. पं. ६ वांचो ज्ज्वले श्रोत्रः; च्छिन्न. पं ७ वांचो
प्रदान; वसेक द्वहन; विशाल; तटा; वि. पं. ८ वांचो माहेश्वरः; स्पर्श; यष्टिर.

९ रिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसेरभसरशीकृप्रणतसमस्तसामन्तचक्र-
चूडामणिमयूखखचितचरणकमल-

१० युगलः प्रोद्दामोदारदोर्द्दण्डदलितद्विसद्वर्गदर्प्यःप्रसर्त्पत्पटीय ॅ प्रतापप्लोषिताशेष-
शत्रुवँशः प्रणयिपक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितत-

११ दोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः [प]रिह्रतबालक्रीडोनध×कृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधित-
धरित्रीतलोकाक्षीकृतजलशय्योपूर्व्वपुरुषोत्तमः साक्षा-

१२ [द्ध]र्म्म इव सम्यव्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्व्वैरप्यूर्व्वीपतिभिस्तृष्णालवलुब्धै-
र्य्यस्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्य-

१३ [ति]सरलमन ॅ प्रसरमुसङ्कलनानुमोदनाभ्या परिमुदितत्रिभुवनाभिनन्दि-
तोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्रकाशितनिजवंशो देव-

१४ द्विजगुरून्प्रति यतोर्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषोपात्तो-
परकीर्त्तिपंक्तिपरंपरादन्तुरितनिखि-

१५ लदिव्वक्रवाल स्पष्टमेव यथार्त्थ धर्मादित्यापरनामा परममाहेश्वर श्रीखरग्रह-
स्तस्याग्रज×कुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कालावश्चन्द्रिकयेव

१६ कीर्त्या धवलितसकालदिमण्डस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपु-
लपयोधराभोगायाः क्षोण्या ॅ पत्युः श्रीशीलादित्यस्य

१७ सूनुर्न्नवप्रालयकिरणा इव प्रतिदिनपवर्द्धमानकालचक्रवाल[:] कसरीन्द्रशिशु-
रिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवेलङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव

१८ रुचिमच्चूडामण्डता प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शररागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे
विदलपन्नमधारनिव परगाजानुदाय एव तपनबा-

१९ लतपा इव सग्राम मुष्णन्ननिमखानामायून्षि द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशीला-
दित्य कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयामि स्तु वस्संविदितम्

२० याथा मया मतापित्रो ॅ पुण्याप्यायनाया आनन्दपुरविनिर्गतवलभिवास्तव्यत्रै-
विद्यशामान्यगार्ग्येसगोत्र अध्वर्य्युब्राह्मणकिक्कक-

२१ पुत्रब्राह्मणमगोपदत्तद्दीनाम—य सुराष्ट्रमु जो—शल्यासास्थल्यां भूषाग्रामे क्षेत्रं द्विख-
ण्डावस्थितं पञ्चाशदधिकभूपादावर्त्तशतपरिमाणं यत्रैकं

२२ खण्डं दक्षिणसीम्नि कुटुम्बिवावकप्रकृष्टं विशँत्यधिकभूपावर्त्तशतपरिमाणं यस्या-
घाटनानि पूर्व्वतो देवशर्म्मसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं

पं. ९ वांचो वशीकृत. पं. १० वांचो द्विपद्द; प्रसर्प्प. पं. ११ वांचो नक्रीकृत. पं. १२ वांचो सम्यग्व्य; प्युर्व्वी; स्तृष्णा; र्यान्य. पं. १३ वांचो मुत्संकल; दनाभ्यां. पं. १४ वांचो यथार्ह; त्तोदार पं. १५ वांचो दिक्चक्रवाल:, र्थं; कलावत. पं. १६ वांचो सकलदिग्मण्ड. पं. १७ वांचो प्रालेयकिरण; प्रतिदिन संवर्धमानकला; केसरी; मिवा. पं. १८ वांचो मण्डन; शारदा; विदलयन्नम्भोध; परगजानुदय. पं. १९ वांचो तप; संग्रामे; न्नाभिमु; यूंषि; पयत्यस्तु पं. २० वांचो यथा; माता; य; भी; सामान्य. पं. २१ वांचो सुराष्ट्रेषु.

२३ दक्षिणतः डाण्डासग्रामसीम अपरतः जज्ज्यल्लकसत्कक्षेत्रं उत्तरतः जज्ज्यल्लकस-
त्कक्षेत्रमेव एवमिदामघाटनविशुद्धं क्षेत्रं

२४ सोद्रंगं सोपरिकरं समूतवातप्रत्यायं सधान्येहिरण्योदेयं सदशापराधं सोत्पद्यमान-
विष्टिकं सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेप-

२५ णीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वत-
समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्य-

२६ मुदकातिसर्गेण धर्म्मदायोतिसृष्ट[ः] यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जतः
कलतः कर्षयतः प्रविशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे

२७ [व]र्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्यस्मद्वँशजैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं
केनुस्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवग[च्छ]द्भिरयाम-

२८ स्मद्दायोनुमन्तव्य ॰ परिपालयितव्यश्चे [त्यु]क्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राज-
भिस्सकारादिभः यस्य यस्य यदा भूमिस्तःस्य तस्य तदाफलं

२९ यानीह दारिद्यनयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्म्भुक्तमाल्यप्रत्रमानि तानि
को नाम साधु ॰ पुनरामदीत ॥ षष्ठिवर्ष-

३० सहस्राणि स्वर्गेतिष्ठति भूमिदा आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्यव नरके वसेत् ॥
दूतकोत्र राजपुत्र ध्रुवसेन ॥

३१ लिखितरिदं सन्धिविग्रहाधिपृतदिविरपति श्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपति श्रीमदनहि-
लेनेति ॥ सं ३९२ भाद्रपद शु १ स्वहस्तो मम ॥

पं. २३ वांचो मिदमा. पं.२४ वांचो सधान्यहिरण्या. पं.२६ वांचो कर्षत; पं.२७ स्य उडाडी नाखो; वांचो र्व्वा; श्वर्य्या; मानुष्यं; रयम. पं. २८ वांचो स्सगरारादिभिः; तस्य. पं. २९ वांचो भयात्र; निर्भुक्त; प्रतिमा; राददीत; षष्टिं, पं. ३० वांचो तिष्ठति भूमिदः । तान्येव; सेनः. पं. ३१ वांचो मिदं: धिकृत.

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

[ગુપ્ત] સંવત્ ૩૫૬ જ્યેષ્ઠ ૭ (?)

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં સં. ૩૫૬ નાં આ બે પતરાં, જેના ઉપરથી આ લેખ લખ્યો છે, તે જૂદી જૂદી જગ્યાઓમાં સાચવેલાં હતાં. પહેલું રાજકોટના વોટસન મ્યુઝીયમમાં અને બીજું ભાવનગરના બારટન મ્યુઝીયમમાં રાખ્યું હતું. તેઓનાં માપ, ત્રાંબાની કડીઓનાં કાણાં વચ્ચેનું અંતર, તેના અક્ષરો, તથા પહેલા પતરાનો અંતભાગ અને બીજાનો શરૂવાતનો ભાગ વિગેરે ઉપરથી મને લાગે છે કે આ બંન્ને પતરાં એક જ દાનપત્રનાં છે.

પહેલા પતરા વિષે મળી આવતી હકીકત ફક્ત એટલી જ છે કે, તે રાજકોટના મ્યુઝીયમમાં છેલ્લાં ૨૮ વર્ષ થયાં, તે સ્થપાયું ત્યારથી, રાખવામાં આવ્યું છે. અને તે વોટસન મ્યુઝીયમ માટે ખરીદેલા માજી કર્નલ વોટસનના સંગ્રહમાં હતું. બારટન મ્યુઝીયમને બીજું પતરૂં કેવી રીતે મળ્યું તે વિષે કંઈ જણાયું નથી. પહેલું પતરૂં સુરક્ષિત નથી. તે બહુ પાતળું અને બરડ છે, અને તેની સપાટીમાં થોડાં નાનાં મોટાં કાણાંઓ છે. અક્ષરો પણ બગડી ગયા છે. પરંતુ લગભગ બધા વાંચી શકાય છે. બીજું પતરૂં વધારે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેના કાંઠા ઉપર જરા નુકશાન થવાથી દરેક પંક્તિના એક બે અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. કાટનો કઠણ થર જામી જવાથી જમણી બાજુના કેટલાક અક્ષરો ઓળખવાનું મુશ્કેલ થઈ પડયું છે. છેલ્લી પંક્તિનો ભાગ બહુ જ બરડ થઈ ગયો છે. સુભાગ્યે તારીખ મોજુદ છે.

દરેક પતરૂં ૧૮"×૧૨૩/૪" ના માપનું છે. બીજું પતરૂં જે વધારે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અક્ષરો બહુ સુંદર રીતે કોતર્યા છે. પરંતુ લેખમાં જોડણીની ભૂલો પુષ્કળ છે. દાખલા તરીકે હ્રસ્વ અને દીર્ઘસ્વરોનો લોપ અગર ખોટો ઉપયોગ માલુમ પડે છે.

આ દાન શીલાદિત્ય ૩ જાએ આપેલું છે. તેનું તથા તેના પહેલાંના રાજાઓનું પ્રાસ્તાવિક વર્ણન તેનાં વખતનાં બીજાં દાનો મુજબ છે.

વલભીમાં દુડ્ડા–વિહારની સીમા ઉપર આવેલા કુકકુરાણક ગામના આચાર્ય ભિક્ષુ વિમલગુપ્તે બંધાવેલા બૌદ્ધ મઠને દાન આપ્યું છે. એમ કહી શકાય કે ભિક્ષુ વિમલગુપ્ત અને જે ગામનો તે રહીશ હતો તે ગામ, બન્નેનાં નામો સંવત્ ૪૧૩ નાં અન્ય દાનપત્રમાં જે પ્રસિદ્ધ થયું છે તેમાં આપેલાં છે.

સુરાષ્ટ્ર(પ્રાંત)માં આવેલું કસક નામનું ગામ વિહારને આપ્યું હતું. જે પ્રદેશ(સ્થલી)માં તે આવ્યું હતું તેના નામવાળો ભાગ બહુ નુકશાન પામેલો છે.

આ દાનનો હેતુ આવાં બૌદ્ધ દાનનો હમ્મેશ મુજબનો જ છે; જેમકે, બૌદ્ધોની પૂજાની સગવડ કરવી, તથા વિહારમાં વસતા લોકો માટે જરૂરી ખર્ચ કરવું વિગેરે.

આ દાનપત્રનો અમલ કરનાર દૂતક રાજકુમાર ખરગ્રહ હતો અને લેખક, સંધિવિગ્રહના મંત્રિ દિવિરપતિ સ્કંદભટનો પુત્ર દિવિરપતિ અણુહિલ હતો. આ બન્ને અધિકારીઓનાં નામો આ રાજાનાં બીજાં દાનોમાં છે.

આ દાનની તારીખ સં. ૩૫૬ નવી છે. અને તે આ રાજાની મળી આવેલી મોડામાં મોડી તારીખોમાંની એક છે.

---

૧ જ. બો. બ્રા રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા.૫૭ ડી. બી. દિસ્કલ્કર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् पिप्पि[पजि](?)वासकात् प्रसभप्रणतामि-
त्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापंप्रैता-

२ पोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभूतं:श्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः परं-
माहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्शंन्मातापित्रि॑च-

३ रणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयैबाहुरेव समदप-
रगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्र-

४ णताराति चूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परि-
पालनप्रजाहृदयरञ्जनादन्वर्थराजशब्दो रुंप-

५ कान्तिस्थैर्य्यॅगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानति-
शयानः शरणागताभयप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशे-

६ शेस्वकार्य्यफलंप्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदाननन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सक-
लभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे-

७ श्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसंतानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशे-
षकल्मषः प्रणयिशतसहस्रो[पजी]व्यमान-

८ संपद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमॅभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापि-
ताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपति[समतिसृ]ष्टाना-

९ मनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता
श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्षलक्ष्मीप-

१० रिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरं श्रीधरसेनस्तस्य
सुतस्तत्पादानुध्यातःस्सकॅलजगदानन्दनात्य-

११ द्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलैः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युति-
भासुरतरांसपठिोदूढगुरुमनोरथ-

१२ महाभारः सर्व्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितलवेनापि
सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोका-

१३ गाधगाम्भीर्य्यहृदयो[पि] सुचॅरतातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव खिलीभूतकृ-
तयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोद[ग्रकीर्त्ति]धर्म्मा-

१४ नुपरोधो[ज्व] [लतरीकृतार्थ]सुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितियैनामा परम-
माहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्त[त्पादानुद्ध्यातः]

१ વાંચો प्रतापात्.—२ વાંચો भृत.—३ વાંચો वंशान्मा.—४ વાંચો पितृ.—५ વાંચો द्वितीय.—६ વાંચો रूप.
७ વાંચો धैर्य. કેટલાકમાં धैर्य. આપેલ છે. ८ વાંચો तृण, ९ વાંચો शेष. १० વાંચો फलः. ११ माभि. १२ વાંચો
माहेश्वरः १३ વાંચો ध्यातस्सकल. १४ વાંચો दिग्मण्डलः. १५ વાંચો सुचरिता ...... स्वभावः. १६ વાંચો द्वितीय.

१५ स्वयमुपे[न्द्र]गुरु[णे]व गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि रा[ज]लक्ष्मी
स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैक[र]सत[यै वो]द्वह-

१६ न्खेदसुखर[तिभ्याम]नायासितसत्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्व[शी]कृतनृपतिशतशि-
रोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसाना-

१७ लिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमा[नै]रप्यरातिभिरना-
सादितप्रतिक्रियोपायं कृतनिखिलभुवनामोदविमलगु-

१८ णसंहति[2] प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिः [3]निचजनाधिरोहिभिरशेषैर्दो-
षैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिश-

१९ य[गुण *]गणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्या-
धिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्ध्यातं

२० सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनंपरितोषातिशयैसत्वसंपदा त्यागौदार्येण
विगतानुसन्धानासमैंहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्य-

२१ गुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयवि-
नयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्र-

२२ त्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुंप्रभावपरिभूतास्त्रकौ-
शलाभिगानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः

२३ श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुद्ध्यातं सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपति[11] अति-
दुस्साधानापि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारं परिवृद्धगुणा-

२४ नुरागानिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापx-
कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्ककुमुदनार्थे प्रज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वंसि-

२५ तध्वान्तरोशि सततोदितः सविता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययं अर्थवन्तमतिबहुतिथ-
प्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः

२६ स्थानेनुरुपं मादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधुनां राज्यसालातुरि
यस्तन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातं प्रकिष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः

२७ श्रुतवानप्यगर्व्वितxकान्तोपि प्रशमि स्थिरसौहृदयोपि निरसितं दोषवतामुदयः
समयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबाला-

२८ दित्यद्वितियनामं परममाहेश्वरं श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्रणामधरणिक-
षणजनितकिणलान्छनललाटचन्द्रशकलं शिशुभाव एव श्रवणनिहित-

१ વાંચો पायः. २ વાંચો संहतिः. ३ વાંચો नीच. ४ વાંચો नुद्ध्यातः. ५ વાંચો मनः. ६ વાંચો तिशयः ७ વાંચો सन्धानमाहिता. ८ વાંચો विध्वंसित. ९ વાંચો धनुः. १० વાંચો ध्यातः. ११ વાંચો पतिः. १२ વાંચો साध-माना. १३ વાંચો कारः. १४ વાંચો नाथः. १५ વાંચો प्राज्य. १६ વાંચો दिगन्तरालः १७ વાંચો प्रध्वंसित. १८ વાંચો राशिः. १९ વાંચો नुरूप. २० વાંચો साधूनां. २१ વાંચો शालातुरीय. २२ વાંચો निष्णातः. २३ વાંચો प्रशमी. २४ વાંચો निरसिता. २५ વાંચો द्वितीयनामा. २६ વાંચો माहेश्वरः. २७ વાંચો शकलः.

२९ मौक्तिकालङ्कारविभ्रमामलश्रुतिविशेषै प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्द×कन्याया इव मृदुकरग्रहणादमन्दिकृतानन्द[वि]धिर्व्वसुन्धरायाः

३० कार्मुकधनुर्वेद इव संभावितासेषलक्षकलापै प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडा-रत्नोपमानशासनै-

३१ परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधरसेनः

बीजुं पतरूं

३२ [तत्पि]तामभ्रात्रि श्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्ग[पाणे]रिवाङ्गजन्मनो भक्ति-बन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पादारविन्दप्रवृ[त्तयानख-]-

३३ [म]णिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्दाक्षि-ण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना यशसां वलये[न मण्डित-]

३४ ककुभे नभसि यामिनिपैतेर्व्विडम्बिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखर-चूचुकरुचिरसह्यविन्ध्यस्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीडेरभ[टस्या-]

३५ [ङ्ग]जः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोंशुकभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रिममर्प्पयन्त्या कृतपरिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमा- [नमितप्रच-]-

३६ [ण्ड]रिपुमण्डलं मण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबा-णासनापादितप्रसाधनानांपरभुवो विधिवदाचरितकरग्रहणः पू-

३७ र्व्वमेव विविधवर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणो पुनः पुनरुक्तेनेवं रत्ना-लङ्कारेणालङ्कृतश्रोत्रे परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षर[त्नकिरण-]

३८ [म] विच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरामवाग्रपाणिमुद्वहन् धृतविशालरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभुजप-

३९ रिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनासे-नधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्ग-

४० [य]ष्टि[र]तिरुचिरतरच[रित] गरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरस-रभसवशीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूख-

४१ [ख]चितचरणकमलयुगल ∼ प्रोद्दामोदारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पः प्रसर्प्पत्प-टीय ∼ प्रतापप्लोशि[षि]ताशेषशत्रुवङ्शैः प्रणयिपक्ष-

४२ [नि]क्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडोनध × कृतद्वि-जातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलोनङ्गीकृतजलशय्योपूर्व्व-

४३ पुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म्म इव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्व्वैरप्यूर्व्वीपतिभि-स्तिर्ष्णालवलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेया-

१ वांचो विशेषः. २ वांचो मन्दीकृता. ३ वांचो शेषलक्ष्यकलापः. ४ वांचो शासनः ५ वांचो भ्रातृ. ६ वांचो ककुभो. ७ वांचो यामिनी. ८ वांचो यशोंशुक. ९ वांचो भुवो. १० वांचो श्रवणः. ११ वांचो श्रोत्रः १२ वांचो नाश. १३ वांचो वंश. १४ वांचो स्तृष्णा.

४४ नि तेषामप्यतिसरलमन ᳵ प्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिभुवनाभि-
नन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्रकाशितनिजवङ्शो[1] दे-

४५ [व]द्विजगुरून्प्रति यैथर्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषो-
पात्तोदारकीर्ति[3] पक्तिपरंपरादन्तुरितनिखिलदिक्च-

४६ [क्रवालः] स्पष्टमेव यथार्थं धर्म्मादित्यापरनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्त-
स्याग्रजन्मनᳵकुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिक-

४७ [येव की]र्त्या धवलितसकलदिग्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्य-
शैलविपुलपयोधराभोगायाः क्षोण्या ᳵ पत्युं श्रीशीला-

४८ [दित्य]स्य सूनुर्नवप्रालेयकिरण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवालᳵकेसरि[6]
न्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवा-

४९ [ल]ङ्कुर्व्वाणं[7] शिखण्डिकेतर्क[8] इव रुचिमच्चूडामण्डने[9] प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च
शरदागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे विदलय-

५० [न्नम्भोधरा]निव परगजानुदय एव तपनबालातप इव संग्रामे मुष्णन्नभिमुखा-
नामायूंन्सि[10] द्विषंतां पर[म*]माहेश्वरः श्रीशीलादित्यः]

५१ [सर्व्वाने]व समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो ᳵ पुण्याप्या-
यनाय श्रीवलभ्यां[अभ्यन्त]रिकापूर्व्वनिविष्टडुड्डाविहार- ....

५२ .... परिकल्पित[?]ककुक्कुराणक[?]ग्रामनिविष्टाचार्य्यभिक्षुविमल-
गुप्तकारितविहारे चतुर्द्दिशाभ्यागतार्य्यभिक्षुसंघाय शयनासनग्लानभैषजयचीवरि-
कापिण्ड ....

५३ .... मेतत्परिवद्धपादमूलप्रजीवनाय विहारस्य खण्डस्फुटितप्रतिसंस्कारणाय
गन्धकुटी च भगवतां बुद्धानां पूजास्नपनगन्धधूपपुष्पादिपरिचर्य्यार्थं सुरा[ष्ट्रेषु]

५४ [इम. निका]मण्डलीस्थलयां कसकग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवातप-
त्ययः सधान्यहिरण्यादेयः सदशापराधः सोत्पद्यमान-

५५ विष्टिकः[12] सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितो भूमिच्छिद्र-
न्यायेनाचन्द्रार्काणर्णवक्षितिसरित्प-

५६ र्व्वतसमकालीनं उदकातिसर्गेण धर्म्मदायो निसृष्टः[।*]यतोस्य डुड्डाविहार
आर्य्यभिक्षुसंघस्योपरिलिखितक्रमेण विनियोग ... ... न कैश्चिद्व्या

---

१ वांचो वंशो. २ वांचो यथा. ३ वांचो कीर्तिः. ४ वांचो पङ्क्ति. ५ पत्युः. ६ वांचो केसरीन्द्र. ७ वांचो कुर्व्वाणः. ८ वांचो केतन. ९ वांचो मण्डनः. १० वांचो मायूंषि. ११ वांचो पहेलो क भूलथी मेवो छे. १२ वांचो विष्टिकः.

५७ सेधे वर्त्तितव्य[मागामिमद्रनृपतिभि]श्चै स्मद्वंश्श जैरन्यैर्व्वा अनित्यान्यैश्वर्य्या
ण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यंश्च भूमिदानफलमवगच्छाद्भिरयम-

५८ स्मद्दायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्चेत्युक्तंञ्चै बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरा-
दिभि यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारि-

५९ द्र्यभयान्नरेन्द्रै[र्धनानि धर्मायतनीकृतानि नि]र्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को
नाम साधु ~ पुन[राददीत] [॥*] [ष]ष्टिं व [र्षसह]स्रा[णि]

६० स्वर्गे तिष्ठति भूमिदैः आच्छेत्ता चानु[म]न्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दू
[तको]त्र[राज]पुत्र खरग्रहः

६१ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपति श्रीस्कन्दभटपुत्रदिविर[ति श्रीमद]
नहिलेनेति ॥ स ३०० ९० ६ ज्येष्ठ[७?]स्वहस्तो[मम]

---

१ वांचो श्चा. २ वांचो वंश. ३ वांचो सामान्यं च. ४ वांचो त्युक्तं च. ५ वांचो दिभिः. ६ वांचो षष्टिं.
७ वांचो भूमिदः.

નં० ૮૫

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં ખેડાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સ. ૩૬૫ વૈશાખ સુ. ૧

આ તામ્રપત્રોની હકીકત જૂની ઢબથી આપવામાં આવેલ છે તેથી તેનું માપ વિગેરે કાંઇ મળી શકતું નથી. વંશાવલિ તથા સંવત્ વિગેરેનું વિવેચન પણ અટકળીયું તથા ભૂલભરેલું છે.

અક્ષરાન્તરમાં પણ ભૂલો ઘણી છે. પણ શરૂવાતનો વંશાવલિવાળો વિભા… એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૭૬ મે આપેલાં લુંસડીનાં સં. ૩૫૦ નાં તામ્રપત્રોને ઘણે અંશે મ… વિભાગનું જ અક્ષરાન્તર તથા તરજુમો આપણા ઉપયોગ માટે આપવાં બસ… વિક્રમ સંવતની છે એમ ડો. બર્ન્સે બતાવેલ છે. પણ તે તો ગુપ્ત વલભી સંવતના પૂરવાર થએલ છે અને તે ઈ. સ ૬૮૪ બરોબર થાય છે.

---

* જ. બ્રિ. એ. સો. વો. ૭ પા. ૬૬૮ ડો. એ. બર્ન્સ.

अक्षरान्तर

पतरूं बीजुं

पंक्ति ४७ पछी

४८ धवलसकल ....

....

....

... ...

पं.४९–५४ द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशैलादित्यः कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयत्येवमस्तु वा विदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय गिरिनिर्झरविनिर्गतखेटक-वादंस्तुस्थितचातुर्विद्यसुमान्यतापसगोत्रसब्रह्मचारिब्राह्मण सान्दपुत्रब्राह्मणनाधु-ल्लायखेटककेदारे नगरकपथके देयापल्लिग्रामे दक्षिणपरसीम्नि वरुणा-म्बिलिकवक्करकेदारक[शालित]सिद्धक्षेत्रं रज्जुकविरकपन्नष्टखेटकमानेन श्रीहि-पिदकद्वारा षड्भिः खण्डैरवस्थितं यत्र प्रथमखण्डस्याप्यालानपूर्व्वतः ग्रामादुत्थितः रोहिणियर्जग्रामयायी पन्था दक्षिणतः दोध्वकसरोटपरतः कवि त्थाविकग्रामादु-त्थितः गण्डुकग्रामयायी पन्थाः दन्तुरपेचकशालिक्षेत्रं तथा द्वितीयखण्डं यस्य पूर्व्वतः करिल्याविकग्रामादुत्थितः गहन ॥ ५४ ॥

पं.५५–६२ ग्रामयायीपन्थाः दक्षिणतः रोहिणीयर्जग्रामसीमा अपरतः तापसपल्लिकाग्राम-सीमा उत्तरतः रविकोणक्षेत्रं नवमिदमाप्या[टनविंश्यार्द्ध]सकेदारिकभूमिकं सार्द्धक्षेत्रं २ तथा सुराष्ट्रकष्टकालक्ष्योदकप्रबद्धजम्बुवानरग्रामे पूर्वसीम्नि आदि-त्यदास भागिसकाख्या प्रकृष्टपरिखा विंशतिभूपादावर्त्तपरिसरा वापी यस्याः पूर्व्वतः वराहम्मणिकग्रामसीमा दक्षिणतो बृहत्वापी अपरतः लाभदारिल्लकप्रकृष्टक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मणस्वामिकप्रकृष्टक्षेत्रं भूः खण्डावस्थितं अशीतिभूपादावर्त्त परिमाणं क्षेत्रद्वयं १ खण्ड दक्षिणपरसीम्नि दधित्थः प्रकृष्टं एकोनपञ्चाशद्भूपादावर्त्त-परिमाणं यस्य पूर्व्वतः दिव्यकनक्षेत्रं दक्षिणतः गर्गरक्षेत्रं अपरतः भीमक्षेत्रं उत्तरतः रमसालिकावापी द्वितीयखण्ड दक्षिणपरसीम्नि विनामेश्वरप्रकृष्टं चतुस्त्रिंशद्भू-पादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्व्वतः आदित्यदासक्षेत्रं दक्षिणतः लोहारपादकग्रामसीमा अपरतः ब्राह्मण रौप्यशर्म्मसीमा—हककण्डनादीनां क्षेत्रं उत्तरतः रौग्धिनदिन्न कामाप्रकृष्टगर्गक्षेत्रं नवमुदवापीसहितं सार्द्धक्षेत्रं इत्थं सोद्रङ्ग सोपरिकरं सम्भूत शालिप्रत्यक्ष सधान्य हिरन्योदयं सहसोपरोधं सोत्पद्यमानवृष्टिकं सर्व्वराज-कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्राह्मणदायब्राह्मणविंशतिरहितं भूमिछिद्रन्या-येनाचन्द्रार्का ॥ ६२ ॥

६३ र्णव क्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यमुपकृति स्वर्गति धम्माद-
योन्मिश्रं अर्च्चितस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जतः ... .

६४ सेधेवचितव्यं ....
... ... रयमस्मद्वायो ॥

६५ नावमन्तव्य परिपालयितव्यश्चेरयुक्तश्च बहुभिर्वसुधा ... ...

६६ ... ... एतत् कर्ता राजपुत्र ध्रुवसेनः ॥

लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभट्टपुत्र दिविरपति श्रीमदन-
हिल्लेनेति सं ॥ ३६९ ॥ वैशाख्य शु ॥ १ ॥

॥ स्वहस्तो मम ॥

ભાષાન્તર

દાનવિભાગ

તમને બધાને વિદિત થાઓ કે માતાપિતાના પુણ્યને માટે તે શીલાદિત્યના દીકરાએ બ્રાહ્મણ સાન્દના દીકરા બ્રાહ્મણ લધુલ્લને દાન આપેલ છે, જે ચાતુર્વેદી હતો. ખેટક કેદારમાં નગરક પથકમાં દેયાપલ્લિગામમાં નૈઋત્ય સીમમાં ૬ ખણ્ડવાળું ખેતર (આપ્યું છે). ત્યાર બાદ દરેક ખણ્ડની સીમા આપી છે.

ઉપરની જમીન તળાવ તથા ટેકરીઓ સહિત લધુલ્લના વંશવારસના ભોગવટા માટે સૂર્ય-ચંદ્ર પૃથ્વી નદીની સ્થિતિ પર્યંત આપેલ છે. રાજાના નોકરોએ તેને હરકત કરવી નહી ... ...
... ...

આ દાનનો કર્તા શીલાદિત્યનો દીકરો ધ્રુવસેન હતો. લેખક દિવિરપતિ સ્કન્દભટ્ટનો દીકરો દિવિરપતિ મદનહિલ હતો.

સં. ૩૬૫ વૈશાખ શુ. ૧

નં૦ ૮૬

એક વલ્લભી (શીલાદિત્ય ૩ જાના સમયના) દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં*

સં. ૩૬૫ ના વૈશાખ સુ. ૧.

કાઠિયાવાડના માજી પોલિટિકલ એજંટ કર્નલ, જે. ડબ્લ્યુ, વૉટસને ભેટ આપેલું આ વલભીનાં એક દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં છે. બીજું પતરૂં હજી ઉપલબ્ધ નથી. પરંતુ આંહિ આપેલાં વર્ણન, માપ તથા બીજી હકીકત ઉપરથી તે મળી આવવા સંભવ છે. રાજકોટના વોટસન મ્યુઝીયમના ક્યુરેટર મી. દિસ્કલ્કરે વળામાંથી કેટલાક વધારે પતરાં થોડા વખત પહેલાં મેળવ્યાં છે. તેમાં આ દાનપત્રનો બીજો ભાગ હોવાનો સંભવ છે કે જેમાં તેનો ખાસ મહત્વનો ભાગ છે.

પતરાંનું માપ ૧૫''×૧૨¾'' નું છે. અને તે એક જ બાજુ ઉપર કોતરેલું છે.

લેખ ૩૦ પંક્તિઓનો છે. અને પતરૂં શ્રીધરસેન(૪)ના નામથી પૂરૂં થાય છે. વંશાવલિના ભાગમાં, ભટ્ટાર્ક, (પં. ૨)ગુહસેન, (પં. ૬) ધરસેન, (પં. ૧૦), શીલાદિત્ય, (પં. ૧૩) ખરગ્રહ, (પં. ૧૮)ધરસેન ૩ જો, (પં. ૨૧)ધ્રુવસેન ૨ જો, (પં. ૨૭) અને ધરસેન ૪ થો, (પં. ૩૦)માં આપેલા છે. પતરાની પંક્તિની સંખ્યા ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે કે આ દાનપત્ર શીલાદિત્ય ૩ જાનું છે.

अक्षरान्तर

३० ... ... [भ]ट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्त्तिश्रीधरसेनः

---

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ સી. વો. ૧ પા ૭૦ ડૉ. વી આચાર્ય

શીલાદિત્ય ૩ જાના એક દાનપત્રનું બીજું પતરૂં*

આ પતરાના કાંઠાઓ ભાંગેલા છે, અને તેની સપાટીમાં મોટાં કાણાંઓ પડેલાં છે આનો છેલ્લો ભાગ જેમાં સાધારણ રીતે તારીખ હોય છે તે નાશ પામ્યો છે, એ મોટું નુકશાન છે. દાનમાં આપેલી મિલકતનાં વર્ણનવાળો ભાગ પણ નાશ પામ્યો છે. પતરાનું માપ આશરે ૧૫"×૧૦½" છે.

અક્ષરો ચોખ્ખા અને સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે. અને જ્યાં જ્યાં પતરૂં સારી સ્થિતિમાં છે ત્યાં ત્યાં અક્ષરો વાંચવામાં હરકત આવતી નથી. આખો લેખ લગભગ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે.

આ દાન શીલાદિત્ય ૩ જાએ આપ્યું છે. તેને માત્ર પરમમાહેશ્વર કહ્યો છે, પરંતુ રાજાના બીજે ઈલ્કાબો લગાડયા નથી.

વલભીની બીજી બાજુએ આવેલા રાણી ડુડ્ડાના વિહારમાં આવેલા એક બૌદ્ધ મઠને આ દાન આપ્યું છે.

આ દાનની બીજી વિગત મળી શકતી નથી.

अक्षरान्तर

१ [[1]प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदुक]रग्रहणादमन्दीकृता-
नन्दविधिर्व्वसुन्धरायाः कार्म्मुकधनुर्व्वेद इव संभाविता[शेषलक्ष्यकलापः]

२ [[2]प्रणतसमस्तसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडामणीय]मानशासन ः परममाहेश्वर-
परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्व[रचक्रवर्त्तिश्रीधर-]

३ सेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरि] वाङ्गजन्मनो भक्तिबन्धुरा-
वयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया तत्पा[दारविन्दप्रवृत्तया-

४ चरणनखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलि]तोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राज-
र्षेर्द्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना[यशसां वलयेन]

५ मण्डितककुभा नभसि यामिनीपतेर्विरचिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिख-
रचू[चु]करुचिरसह्य[3]विन्ध्य स्तनयुगा[याः क्षितेः पत्युः श्रीदेर-]

६ [भटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेर]नुरागिण्या[4] शुचिर्यशों[5]शुकभृतः स्वय[6]वरमा-
लामिव राज्यश्रियमर्प्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः [शौर्य]मप्र[तिहतव्यापार-]

७ [मानमितप्रचण्डरिपुमण्डलं] मण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकि[7]ष्टै
शिलीमुखबाणासनापादितप्र[साधनानां परभुवां]

---

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી વો. ૧ પા. ૪૦ ડી. બી. દિસ્કલ્કર .

૧ ધરસેન ૫ માના વર્ણનથી પતરૂં શરૂ થાય છે. ૨ અક્ષરો ગણતરીથી મુક્યા છે. ૩ વાંચો विन्ध्य. ૪ વાંચો रागिण्याः. ૫ વાંચો यशोंशुक. ૬ વાંચો स्वयं. ૭ વાંચો कृष्ट.

८ [विधिवदाचरितकर]ग्रहणो[1] पूर्व्वमेव विविधवर्ण्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासित-
श्रवणयुगलः पुनः पुनरुक्तेनेव रत्नालङ्कारेण नालंकृ[तश्रोत्रः]

९ [परिस्फुरत्क]टकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावशेक[2]-
विलसन्नवशैलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वन् धृतविशा-

१० [लरत्न]वलयजलधिवेलातटायमानभुजपरिष्वक्तविश्वम्भरःपरममाहेश्वरः श्रीघ्रु-
वसेनस्तस्याग्रजो[3] परमहीपतिस्पर्शदोषनाश–

११ [धि]येव लक्ष्म्या स्वयमपि स्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिमप-
रिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागसरभ–

१२ [स]वशीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखखचितचरणकमलयुगलः प्रोद्दा-
मोदारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पः प्रसर्प–

१३ [त्प]टीयः प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुवङ्शः[4] प्रणयिपक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदो-
त्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडः अनधः कृत–

१४ [द्विजा]तिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलः अनङ्गीकृतजलशय्योपूर्व्वपुरुषोत्तमः
साक्षाद्धर्म्म इव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्व्वैरप्युर्वीपति–

१५ [भिस्तृ]ष्णालवलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि देवब्राह्म[ण]देयानि तेषामप्यतिसर-
लमनःप्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यां[5] स्परिमुदितत्रिभुवनाभि-

१६ [नन्दितो]च्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्रकाशितनिजवङ्शो[6] देवद्विजगुरून्प्रतिपृ-
ज्ययथार्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यवस्थोपजातसन्तोषो–

१७ [पात्तोदा]रकीर्त्तिपरंपरादन्तुरितनिखिलदिक्चक्रवालः स्पष्टमेव यथार्थं धर्म्मादि-
त्यापरनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनःकुमुदखण्डश्रीविकासि–

१८ [न्या]कलाव]तश्चन्द्रिकयेव कीर्त्या धवलितसकलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरु-
विलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधराभोगायाः क्षोण्याः पत्युः श्रीशीला-
दित्यस्य सू-

१९ [नु]र्नवप्रालेयकि[र]ण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवाल× केसरीन्द्रशिशु-
रिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचिः

२० [मच्चू]डामण्डनः[7] प्रचण्डशक्तिप्रतापश्च शरदागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः
संयुगे विदलयनम्भोर्धरानिव[8] परगजानुदय एव तपन बा-

२१ [लात]प इव संग्रामे मुष्णान्नं[9] भिमुखानामायून्सि[10] द्विषतां [पर]ममाहेश्वरः
श्रीशीलादित्य×कुशलीसर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा

१ वांचो ग्रहणः. २ वांचो वसेक. ३ वांचो ग्रजः. ४ वांचो वंशः. ५ वांचो मोदनाभ्यां परि. ६ वांचो वंशो. ७ वांचो मण्डनः. ८ वांचो ऽम्भो. ९ वांचो मुष्णन्न. १ वांचो मायूंषि.

२२ [मा]तापित्रो [1] पुण्याप्यायनयं श्रीवलभ्यभ्यन्तरिकायां सन्निविष्टराज्ञीडुड्डाका-
रितडुडोविहारनिवासिविहारनिवासिचतुर्द्दिशाभ्यांगता

२३ [र्य्यभि]क्षुसङ्घाय शयनासनग्लानभैषज्यचीवरिकपिण्ड ... त्यर्थं भगवतां च
बुद्धानां पूजास्नपनगन्ध ... ... प-

२४ [तै]लाद्यर्थं विहारप्र[तिबद्धपा]दमूल[... उ?प्र]जीवनाय विहार[स्य]
खण्डस्फुटित[प्रति]संस्कारणाय मुरा[ष्ट्रेषु] ... ...

२५ ... ... सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवात ... ... न्यहिरण्यादेयः
सदशापराधः सोत्प

२६ ... ...

२७ ... ...

---

१ वांचो प्यायनाय. २ वांचो डुड्डा. ३ विहारनिवासि भूलथी बे वार लखायुं छे. ४ वांचो संस्करणाय. ६ अरपष्ट छे.

નં० ૮૮

ભાવનગર તાબે તલાજા પાસે દેવલી ગામમાંથી ઉપલબ્ધ

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો[1]

સં. ૩૭૫ જ્યેષ્ઠ વદ ૫

કાઠીઆવાડના અગ્નિકોણમાં સમુદ્રથી અંદર સાડા ત્રણ માઈલ અને તલાજાથી આશરે ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા, દેવલી ગામમાંથી આ પતરાંઓ ઉપલબ્ધ થયાં છે. જ્યારે તે પ્રથમ પ્રાપ્ત થયાં ત્યારે રિવાજ મુજબની મુદ્રા હતી નહીં, જોકે પતરાંઓને સાથે રાખવા માટેની કડી માટેનાં કાણાં મોજુદ હતાં. પતરાંઓ ભાવનગર મ્યુઝીયમમાં રાખેલાં છે અને તેનું માપ ૧૪½" × ૧૨" છે. અનુક્રમે બન્ને ઉપર ૨૯ અને ત્રીશ પંક્તિઓ એક જ બાજુએ કોતરેલી છે.

રાજાનાં માતાપિતાનાં શ્રેયાર્થે ત્રિવેદી દેવીલ નામે એક બ્રાહ્મણને સૌરાષ્ટ્રમાં મોરંજીજ્જ ગામ દાન કર્યાનું આ દાનપત્રમાં નોંધ છે. દાનપત્રની તારીખ સં. ૩૭૫ (ઈ. સ. ૬૯૫) છે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે. પરંતુ તેમાં ઘણીજ ભૂલો છે. ભાગ્યે જ કોઈ પંક્તિ ભૂલ વગરની હશે. લિપિ વલભી સમયની છે.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं.

१ ॐ स्वस[स्ति] जयस्कंधावारापु[त्पू]र्णाकिग्रामवसकप्र[वासकात्प्र]सभप्रणत-मित्रणां[तामित्राणां]मैत्रकाणामतुलप[ब]लसंपन[संपन्न]मण्डलाभोगसंस-क्तप्रहारशतलब्धप्रतापो[पः]प्रताप[पो]पनत

२ दानमानार्ज्जवोपार्जित[ता]नुरागा[गा]दनुरक्तमौलभृत्यश्रेणीललस[बलावा-प्ता]रज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्क्कादव्यच्छिन्नराजवशान्वत[वंशोमाता]पितृचरणारविंदप्रणति

३ प्रविधौताशेषकल्मषः शैशवाप्र[त्प्र]भृतिखड्गद्वितीयबाहुर[बाहुरे]व समदप-रगजट[घटा]स्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंस-क्तपादनख

४ रश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यप[क्प]रिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थरा-जशब्दो रूपक[का]न्तिस्थैर्यगांम्भीर्यपु[बु]द्धिसंपद्भिः स्मरशशांकाद्रिराजोदधि

५ त्रिदशगुरुधनेशायतिग[नतिश]यानःशरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपस्त-[पास्ता]शेषस्वको[का]र्यफलः प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितसुहृत्प्रणय[यि]हृदयः

६ पादचारीव सकलभुवनमण्डजा[ला]भोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसंतानति[निः]सृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषक-

---

[1] ભા. પ્રા. સં. ઈ પા. ૫૪

७ ल्मषः प्रन[ण]यिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाप्र[श्रि]तः सरभस-माभिगाभिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविशापत[स्मापिता]खिलधनुर्धरः प्रथ-मरन[नर]

८ पतिसमतिसृष्टानामनुपालयिका[ता]धर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिण[णा]मुपप्लवान[नां]दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरं[रे]काधिवासस्यसंहताराातिपक्षलक्ष्मीप

९ रिभोत[ग]दक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसे-नस्तस्य सुतस्तत्पादनुध्यातस्सकलजगदानंदनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगित

१० समग्रदिङ्मण्डलः प[स]मरशतविजयशोभासनाथमण्डताग्र[लाग्र] द्युतिभासुरत-रांसपीठोद्. [व्यू]ढगुरुमनोपुट[रथ]महाभ[भा] र[:]सर्व्वविद्यापरापरवि-भागाधित[ग]मविमलमत[ति]रपि

११ सर्वत[:]सुभापित[षित]लखनोपि[लवेनापि]सुखोपपाद[द]नीयपरितोष-[:]प[स]मग्रलक[लोका]गाधगाम्भीर्यहृदया[यो]पि सुचरिताल[ति]-शयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव[:]खिलीभूतकृतयुगनृप

१२ तिपक्षविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिः धर्मानुपरोधोज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवामि-रूढधर्मादित्यद्वितीयनाम[मा]परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानु-

१३ ध्यातः स्वयमुपेंद्रगुरुणोग्र[गुरुणेव]गुरुणात्यादरवम[ता]समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मी[क्ष्मीं]स्कन्धासक्त[क्तां]परमभद्र इव धूर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैकरसत-येवोद्वहन् खेम[द]सुख

१४ रतिभ्यामनायामितसत्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वगी[शी]कृतमृ[नृ] पतिशतगि[शि]रारत्नछाय[यो]पगूढपादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिःप्रण-

१५ तिमेतां[कां]परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरावि[ति]मिरनास[सा]दि-तप्रातिक्रियोपाय[:]कृतनिखिलभुवन[ना]मोदविमलगुणसंहति[तिः]प्रसभवि-घटितसकल

१६ विलषि[कलिविलसि]तगतिः नीचजनापि[धि]रोहिति[भि]रशेषैर्दोषैरनामृ-ष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्याता[त]पौरुषास्त्रकौशलातिशयः गणतिथ[गुणतीर्थ]विपक्ष-क्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रा-

१७ हप्रकाशितप्रवीरभृ[पु]रुषप्रथमसंख्याधिगमः परममहश्वर[माहेश्वरः]श्रीखरग्रह-स्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सर्वविद्य[द्या]गमविहितनिख[खि]लविद्वज्जन-मना[नः]परिस[तो]

१८ ष[षा]तिशय[यः]सत्त्वसंपदा त्यागौदार्य्येणाविगत[ता]नुसन्धानासम[मा]हिताराातिपक्षमनोरथ[था]क्षभङ्ग[:]सम्यगुपलक्षितमुकशाकृकल[तानेकशास्त्र-कला]लोकचरितगह्वरति[वि]भागोपि परमभ-

१९ द्रप्रकृतिरकृत्रिमत्रश्रेप[प्रश्रयोपि]विनयशा[शो]भाविभूषण[:]समरशतजय-
पताकाहरणप्रत्यलो[यो]दग्रप[बा]हुदण्डविध्वन्स[स्त]निखिलप्रतिपष[क्ष]
दर्प्पोदयः स्वधनु[:]

२० प्रभावो[भाव]परिभूत[ता]त्रसै[को]शलाभिमानप[स]कलनृपतिमण्डला
भिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातस्सचरिता

२१ भि[ति]शयितसकलपूर्वनरपतिमतिदुस्साधा[ध्या]नामपिक[सा]धयिता विष-
याणां मूर्तिमानिव पुरुषकाकः[रः]परिगृहगुणानुरागानिर्भ्भरचित्तवृत्तिः मनुरिव

२२ स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमनिष्ठिति[मान्निर्वृति]हेतुर-
कलंकः क[कु]मुदनाथः प्र[प्रा]ज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरल[रालः]प्रध्वसं-
[सि]तध्वन्तरशि[ध्वांतराशिः] स

२३ ततोदितस्सवित[ता]प्रकृतिभ्यः परप्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजन[ना]
नुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धि च[वि]ग्रहसम[मा]सनिश्चयनिपुन:[णः]
स्थानेनुर[रू]

२४ पम[मा]देशंददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूना[नां]राज्यला[शा]
लातुरीयस्तन्[न्त्र]योरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुत

२५ वानप्रशा[प्य]गर्व्वितः कान्तोपिप्रशा[श]मी स्थिरसौदर्य्योपि[सौहार्द्दोपि]
निरसितो[ता]दोषवतामुदयसमयसंपुष्टजनितजनानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थित-
प्रथित

२६ वालादित्यद्वितीयनाम[मा]परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्र-
णामधरणीकषणाजि[ज]नितकिणलांछनललाटचन्द्रशकलः

२७ शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकाल[लं]कारः विभ्र[भ्र]मामलश्रु[श्रु]-
तविवे[शे]षप्रदानसलिलक्षालित[ता]ग्रहचा[स्ता]रविन्दः कन्याया इव
मृदुकर-

२८ ग्रहणादमंदीकृतानन्दा[न्द]विधिर्व्वसुन्धराया[याः]कामुको धनुर्व्वेद इवयं-
[सं]भाविताशेषलक्षकलाकलापः प्रणतसमस्तसमन[सामन्त]मण्डलोत्तम[मा]

२९ भृतचूडारत्नोपमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरच-
क्रवर्त्तिश्रीधरसेनः

पतरूं बीजुं

१ तत्पितामहभातृश्रीशीलादित्यस्य शाक्ति[शार्ङ्ग]पाणेरिवाङ्गजन्त[न्म]नो भ-
क्तिबन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरंतपादारविन्दप्रवृत्तयानखमणिरुचा

२ मंदाकिन्या[न्ये]व नित्यममलीत[लितो]त्तम[मा]ङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव
राजर्षेर्दाक्षिण्यमभन्व[मातन्वान]स्यप्रबलधवलिम्ना यशसां वलल[ये]नमण्डित-
ककुभो नभ-

३ सितयामिनीपतेर्व्विडम्बित[ता]खंडपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचि-रसह्यविन्ध्यस्तनयुगाया:[याः]क्षितेः पत्युः श्रीदरभटस्याग्रजः

४ क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियगड्गुकक्रुत[शुचियशोंशुकभृतः]स्वयपरमलभ-व[स्वयंवरमालामिव]राज्यश्रीयमर्प्पयत्य[यंतया:]कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहत-व्यापारमनम्बित[व्यापारमानमित]तप्रचण्ड[ण्डा]रिवल-

५ मण्डलपमिवोखिलपमानः[ळाग्रमिवावलंबमानः]ग[श]रदि प्रसभम[मा] कृष्टशिलीमुखप[बा]णासनाषा[पा] दितप्रसवनानाप्रसाधनानां]पर [भु] वाविविष[वांविधिव]दाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विविधवर्णोज्ज्वलेनश्रु

६ तातिशयेनोद्भासितश्रवणः पुनः पुव[न]रुक्तनन[रुक्तेन]रत्न[त्ना]लंकारेण-[णा]लङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरद्विकटकिक[कि]टपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदा-नसलिलमि[नि]वहावसेकविलस-

७ न[न्न]वशैवलांङ्कुरमिदा[वा]ग्रपनि[पाणि]मुद्वहन्धृतविशालरन्वे[रत्न] वलयजलि[ल]धिवेलातटायमानभुजपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसे-नस्तस्याग्रजो परमही-

८ पतिस्पर्शदोषनाशनधियेवलक्ष्म्या स्वयमांतस्पष्ठचेष्टमाग्लि[श्लि]ष्टांगयष्ट[ष्टि] रतिर[रु]चिरतरचरितगरिमपरिन[क]लितष[स]कलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरा-गातिरभसव-

९ शीकृतप्रणतसमस्तस[सा]मंतचक्रचूडामणिमयूखखचितचरणकमलयुगल[:]प्रो-द्दामोदारदोर्दंडदलितद्विषद्वर्गदर्प्पप्रसर्पत्पटीयः प्रतापप्लो[षि]ताशेष

१० शत्रुवंशः प्रणय[यि]पक्षनिक्षिप्तलक्ष[क्ष्मी]कः प्र[प्रे]रितगदोत्क्षिप्तसुभि [दर्श]नचक्रः परिहृतपद[बाल]क्रिडोनधो कृत[धः कृत]द्विजातिर[रे] कविक्रमप्रसाधितधर[रि]त्रीतलोनङ्गीकृतजलशय्यो पूर्ववु[पु]-

११ रुषोत्तमः पक्षाधर्म[साक्षाद्धर्म]इव सम्यव्यव[ग्व्यव]स्थापितवर्णप्रमच[वर्णा-श्रमाचारः]पूर्वैरप्यूर्वीपतिभिस्तृष्णालवलुब्धैय्या[र्य्या]न्यपहृत[ता]नि देवब्र-ह्मदेयानि तेप[षा]मप्यतिसरट[ल]मनः प्रसरमरसं[मुत्सं]क

१२ लनानुम[मो]दनाभ्यां परिमुदितृ[त्रि]भुवनाभिनन्दितोच्छ्र[च्छ्रि]तोत्कृष्ट-धवलधर्मध्वजप्रकाशितनिजवंशो देवद्वे[द्वि]जगुरुं[गुरुन्]प्रतियथार्हमनवरतप्र-वर्तितमहोद्रंगादिदानव्यसनानुपजा-

१३ तस[सं]तोषोपात्तोदारकीर्ति[:]पंक्तिपरंपरादनु[न्तु]रितनिखिलदिक्चक्रवालः स्पष्टमेव यथार्थधर्म्मादित्यापरनामा परममाहेश्वर[:]श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनः क[कु]मुद-

१४ प[ष]ण्डश्रीविकसिन्य[कासिन्या]कलावतश्चंद्रिकयेव रण्या[कीर्त्या]धवलित-
सकलदिङ्मण्डलस्य खंडित[ता]गुरुविलेपनप[पि]ण्डश्यामलविंध्यशैलविपुलप-
या[यो]धराभोगो[गा]या क्षोण्याः पत्य[त्युः]

१५ श्रीशीलादित्यस्य सून[नु]र्नवप्रालेयकिरण इव प्रतिदिनस[सं]वर्धमानकला-
चक्रवालः केसरींद्रशिशुरिवराजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालंकुर्व[र्वा]णः शिख-
ण्डिकर[केत]

१६ न इव रुचिमच्चूडामण्डनः प्रचण्डशक्तिप्रतापश्चशरदागम इव प्रतापवानुलसद्दा-
[द्धा]र्द्दः संयुगे विदलयन्नंभोधरानिव परगजानुदयभूधरपनापलो[वनेबालो]

१७ न[त]प इव संत्रमी[ग्रामे]मुष्णन्नभिमुखानामयू[मायूं]षि द्विषता[तां]
परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुद्धा[ध्या]तः
परमभट्टारकमहाराजाधिरा-

१८ जपरमेश्वरश्रीशीलादित्यस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः क्षोभितकलिजलधिकल्लो[ला]भि-
भूतमज्जन्महामहीमंडलाद्धा[लोद्धा]रधैर्यः प्रकटितपुरुषतम[षोत्तम]तयाकिगुल
[कीला]लजारमणोरह[:]

१९ परिपूरणपरो पर इव धनमतिः[मूर्तिः]चतुसगरावरुद्धतिमपरिकिराज्ञाप्रदानसम-
यघनलवलपरियसितुवमभिमनुमानोपरलवितानिम्मनप्पवसयसा [चतुःसागरावरुद्ध-
क्षितिमुपरिकिराज्ञाप्रदानसमयेघनैलविलपुरीयसेतुमिवाभिमन्यमानोऽपरलावितनी-
र्म्माणोप्यवसा-

२० दितपारमैश्वर्य्यकाप[कोपा]कृष्टनिस्त्रिंश[श]निपातविदलितकरिकम्भप[कुम्भस्थ]
लोल्लसत्प्रसृतमहाप्रतापबलप्र[प्रा]कारपरिगतव[ज]गन्मंडलब्धस्थतः[स्थितिः]
विकटभि[नि]जर्दोदण्डाव-

२१ लम्बिनासर[क]लभूवानाभोगजाज[त]मन्थास्फोटाभिभूतदुग्धसिन्धुफनपण्ड-
वण्ड[फेनपिण्डपाण्डु]यशोवितातेन विहितातपत्रः परममाहेश्वरपरमभट्टारकमहा-
राजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्प-

२२ पादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरम[मे]श्वरश्रीशीलादित्यदेवः सर्व्वा-
नेवसमाज्ञापयत्यस्तु वं[वः]संविदितं यपा मयामत[थामयामाता]पित्रोः पु-
ण्याप्यायनाय विन्धु-

२३ दसप्पुरविनिर्गतवुं[वं]शकटवास्तव्यतच्चातुर्विद्यसामान्यशाण्डिलसगोत्रमैत्राय-
णीयमानवकसब्रह्मचारिब्राह्मणपप्पपुत्रब्राह्मणदेविलाय

२४ सुराष्ट्रेषु अन्तरत्रायां मोरंजिज्जग्रामस्सोपरिकरस्सभूतवातप्रत्ययरसधान्यहिरण्या-
देयस्सदशापराधस्सोप्त[त्प]-

२५ घमानविष्टिके[कः]सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितो भूमिच्छिद्रन्यायेन चंद्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्वतसम-

२६ कालीनः पुत्रपौत्रान्वयक्रमभोग्य उदकातिसर्ग्गेण धर्मदायो निसृ[स्सृ]ष्टः यतो-स्योचितया ब्रह्मदेयस्थ[स्थि]त्या भुंजत कृषतः कर्षयतः प्रदि-

२७ शतां[तो]वा न कैश्चिन्निषेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिशि[भि]रप्यस्मद्वंशजै-रन्यैर्वाअनित्यानै[न्यै]श्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यंस[सा]मान्यंच भूमिदानफल-मवगच्छ-

२८ द्भिरयमस्मद्दायोनुमर पिरिपलयित[मन्तव्यः परिपालयित]व्यश्चेत्य[त्यु]क्तञ्च-बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं

२९ फलं ॥ यानीह दारिप्र[द्र]भयान्नरेंद्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि ॥ निर्भुक्तमा-ल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधू[धुः]पुनराददी-

३० त ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणिस्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र राजपुत्र श्रीखरग्रहः ॥

३१ लिखितमिदं बलाधिकृतवप्पभोगिकपुत्रदिविरपतिश्री रथणेनेति सं. ३७९ ज्येष्ठ ब ९ स्वहस्तो मम

ભાષાન્તર

ॐ ! સ્વસ્તિ. પૂર્ણિક ગામમાં વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી. કલિયુગના તોફાની સાગરના તરંગોથી ગ્રસ્ત થયેલા પૃથ્વીના ગોળાને પોતાના વિક્રમથી રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન, પુરૂષોમાં ઉત્તમ પોતાને દર્શાવીને લક્ષ્મીના (પુરૂષોત્તમના સંબંધમાં લક્ષ્મી અને નૃપના સંબંધમાં દોલત) સ્વામિ પુરૂષોત્તમ સમાન, છૂપી રીતે અભિલાષના ત્રાસજનક કોતર (પોલ) ભરતા સાક્ષાત ધન (એટલે બીજો કુબેર) સમાન, જે ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી ભૂમિમાંથી કરો લેવા આજ્ઞા કરતો ત્યારે તેને તે કુબેરના લક્ષ્મીના નગરનો સેતુ માનતો ... ... જે કોપથી ખેંચેલી અસિના ક્રૂર પ્રહારથી શત્રુઓના માતંગોના ભેદાએલા કુમ્ભમાંથી ઝરતા અને પ્રસરતા અગ્નિ સમાન મહાન યશની દિવાલોથી આવૃત અખિલ જગતમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપિત કરે છે, જે મંદર પર્વતથી ક્ષુબ્ધ થએલા પયોદધિના શ્વેત ફીણ સમાન સર્વ દિશામાં પ્રસરતા યશનું છત્ર પોતાની ઉપર બનાવીને કરમાં ધારણ કરે છે, તે પરમમાહેશ્વર, શ્રી બપ્પનો પાદાનુધ્યાત શ્રી શીલાદિત્ય;—શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર, જે કલા સહિત નિત્ય વૃદ્ધિ પામતા નવ ઇન્દુની કલા (ઇન્દુ સંબંધમાં કલા અને શીલાદિત્ય માટે વિદ્યા—કળા) સમાન છે. ગિરિ ઉપરના વનની ભૂમિ ભૂષિત કરનાર કેસરી સિંહના બાળ સમાન રાજ્યલક્ષ્મી ભૂષિત કરનાર, મયૂરના નિશાનવાળા દેવના જેમ અલંકાર તરીકે પ્રકાશતા મુગટવાળો, અતિ મહાન પ્રતાપ અને યશસંપન્ન, પદ્મથી (શરદના સંબંધમાં પદ્મ અને નૃપના સંબંધમાં મહાન નિધિ-ખજાનો) અલંકારિત શરદના આરંભના સમાન પ્રતાપ(ગરમી અને વિક્રમ)થી પૂર્ણ, મહાન મેઘ સમાન શત્રુઓના માતંગો યુદ્ધમાં હણનાર, ઉદય ગિરિના ઉપર ઉદય પામતા સૂર્ય સમાન, તેના સામે યુદ્ધમાં થનાર શત્રુઓનાં આયુષ્ય ક્ષીણ કરનાર (હરનાર) પરમમાહેશ્વર;— શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર, ડોલર કુસુમની, શૈય્યા સૌન્દર્યથી વિકસાવનાર ઇન્દુના પ્રકાશ સરખા શ્વેત યશથી સર્વ દિશાઓ શ્વેત કરનાર, વનમાં નિત્ય કપાતા અગુરૂચંદનના લેપથી શ્યામ વિંધ્યાચલના વિશાળ વિસ્તાર સહિત પૃથ્વીનો સ્વામિ;— શ્રી ખરગ્રહનો વડીલ ભ્રાતા, જેના સીધા શરીરને લક્ષ્મી સ્પષ્ટરીતે અન્ય નૃપોના સ્પર્શના કલંકમાંથી મુક્ત થવાની અભિલાષથી આલિંગન કરતી, જે સર્વ નૃપોથી અતિ વિખ્યાત આચારના પ્રતાપથી અધિક હતો, જેનાં બન્ને ચરણ નમાવેલા અને માયાળુપણાથી નમ્ર બનેલા અનેક યોદ્ધાઓના મુગટનાં મણિના કિરણોથી આવૃત હતાં, જે તેના ગદા સમાન વિશાળ અને બળસંપન્ન કરથી શત્રુઓના મદને કચરી નાંખતો, જેણે પ્રસરતા તેજ વડે પોતાના શત્રુઓની શ્રેણી ભસ્મ કરી હતી, જે પ્રણયિ જનોને ધન આપતો, જે આકસ્મિક વિપત્તિમાંથી મુક્ત કરેલા અનેક (જનોના) અતિ આહ્લાદજનક દેખાવથી અને બાલિશતાથી મુક્ત હતો, જે સદા દ્વિજોને માન આપતો, અને અતુલ શૌર્યથી સમસ્ત જગત જિત્યું હોવાથી, જેણે બાલ સમાન ઘણાં પરાક્રમ બતાવ્યાં હતાં, જેથી સદા દ્વિજોને માન આપતા અને આ પૃથ્વીને એકજ પદમાં ભરી દેનાર ગદા અને ચક્ર સહિત જળશૈય્યા પરના પ્રથમ દેવ પુરૂષોત્તમ સમાન, જે વિવિધ વર્ણ અને આશ્રમના નિયમો સ્થાપી સાક્ષાત ધર્મ સમાન હતો, પ્રાચીન નૃપોએ કરેલાં ધર્મદાન પૂર્વેના લોભી નૃપોએ હરી લીધાં હતાં તે દેવો અને દ્વિજોનાં મન તુષ્ટ કરીને પ્રસન્ન કરેલા ત્રિભુવનથી આનન્દથી વધાવેલા ધર્મધ્વજથી પોતાના કુળને જેણે પ્રતાપવાળું બનાવ્યું હતું, જેણે, દેવ, દ્વિજ, અને ગુરૂઓને તેમના ગુણ અનુસાર સતત મોટાં અને મુકરર કરેલાં ગામોનું દાન કરતો છતાં સંતુષ્ટ નહતો તે ગુણથી પ્રાપ્ત કરેલા પ્રભાવાળા યશ વડે સર્વ દિશાઓ ઉજ્જવળ કરી હતી. જે આમ અર્થસૂચક ધર્માદિત્યના બીજા નામથી કહેવાતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધ્રુવસેનનો વડીલ બન્ધુ, જેણે યશનાં શ્વેત વસ્ત્રથી ભૂષિત થઈ તેને અનુરક્ત અને પસંદગી બતાવતી તેના સ્વયંવર ઉપર માળા એટલે રાજ્યશ્રી અર્પતા મહાન નૃપ મંડળનો સ્વીકાર કર્યો હતો, જે અજિત હતો અને સર્વ શત્રુઓને નમાવવા પૂરતો વિક્રમસંપન્ન હતો, જે ધનુષ્ય પર બળથી ખેંચેલાં શરોથી ભૂષિત શત્રુની ભૂમિમાંથી દરેક શરદમાં પ્રતિવર્ષની

ખંડણી ઉઘરાવતો, જેનું શ્રવણ, વિવિધ વર્ણથી શોભીતા દેખાતા બાળપણથી જ પ્રાપ્ત કરેલા શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી સરળ હતું, જેના કર્ણને રત્નોનાં નવાં અધિક ભૂષણ પણ હતાં, ઘણાં કંકણ, રત્નો, અન્ય ભૂષણોથી વિરાજતો અને સતત્ દાનોમાં રેડાતા પાણીથી ભીંજાએલો જેનો કર ઉજ્જવળ શૈવલ વૃક્ષના અંકુર સમાન ચળકતો, ઉછળતા સાગરને રોકતા હોય તેમ અખિલ વિશ્વને જેના કર તેમની વચ્ચે અન્તર ભાગમાં ધારતા, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી દેર-ભટ્ટનો પુત્ર, જે પોતાના પિતાને ભક્તિથી સતત નમન કરતો ... ... (?) જેનું શિર તેના પિતાના ચરણના રત્ન સમાન નખની રશ્મિરૂપી ગંગાનાં અતિશ્વેત જળથી નિત્ય પવિત્ર થયું હતું, જે અગસ્ત્યમુનિ જેમ અતિ બુદ્ધિ અને ડહાપણ બતાવતો, જે અતિ શ્વેત અને સર્વ દિશામાં પ્રસરેલા યશની કળાથી ઇન્દુની મહાન કળાની ચેષ્ટા કરતો, જે મેઘથી શ્યામ થએલા શિખર રૂપી સ્તનાગ્રવાળા સહ્યાદ્રિ અને વિંધ્યાચળના પયોધરવાળી પૃથ્વીનો પતિ હતો;—શીલાદિત્યનો પુત્ર જે સારંગ ધનુષ્ય કરમાં ધારી સાક્ષાત કૃષ્ણ સમાન ભાસતો—સર્વથી બળવાન ચક્રવર્ત્તિ શ્રીધરસેનના પિતામહનો ભાઈ, મહારાજાધિરાજ, જેના ભાલ પર પોતાના પિતાના ચરણકમળ આગળ સતત ભૂમિના ઘર્ષણથી થએલું ઇન્દુકળા સમાન ચિહ્ન હતું, જેના રમ્ય કર્ણ (શ્રુતિના વિશેષ જ્ઞાનથી) બાળપણથી વેદના મંત્રોના અલંકારથી પવિત્ર હતા, જેના કમળ સરખા કરનું અગ્ર ધર્મ દાનો કરવામાં સંકલ્પના જળથી ધોવાએલું હતું, જે યુવાન કન્યાના કરનું મૃદુતાથી ગ્રહણ કરતા વલ્લભ સમાન અતિ મૃદુ કર ગ્રહી પૃથ્વીનો વલ્લભ હતો, જે સાક્ષાત્ ધનુર્વેદ જેમ સર્વ લક્ષ્ય નિશાન દૃષ્ટિમાં રાખતો, જેની આજ્ઞા ચૂડારત્નો માફક નૃપોથી તેમના શિર-પર ધારણ થતી, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધ્રુવસેનનો પુત્ર, તેના વડીલ બન્ધુનો પાદાનુધ્યાત, જે પોતાના પૂર્વજો કરતાં સદાચારમાં અધિક હતો, જે અન્યથી ન કરેલાં કાર્યો સિદ્ધ કરીને ગમન કરતો પુરૂષાર્થ સાક્ષાત્ હોય તેમ દેખાતો, જેનું મન પૂર્ણ ગુણોના પ્રેમથી ભરેલું હતું, જેને પ્રજા અન્ય મનુ માફક સ્વીકારતી, જેણે અતિ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી, જે કલંકરહિત સર્વ તેજસ્વી ઇન્દુ સમાન અને સર્વ શાન્તિનો હેતુ હતો, જે મહાન તેજથી દિશાઓના અન્ત સુધી સકળ તિમિર હણનાર પોતાની પ્રજા ઉપર નિત્ય પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન હતો, જેનામાં પ્રજાનો વિશ્વાસ હતો, જે સદા શાસ્ત્રો અનુસાર પોતાના અનેક અર્થની સિદ્ધિ અર્થે મહાન કાર્યો કરતો, જે સંધિ અને સમાસમાં નિપુણ હતો, જે યોગ્ય આદેશ યોગ્ય સ્થાને આપતાં વૃદ્ધિ થએલાના આદેશથી અતિ શુદ્ધ થયો હતો, જે નય અને વ્યાકરણમાં પ્રવીણ હતો, જે મહાન્ પ્રતાપવાળો હતો છતાં દયાથી પૂર્ણ મૃદુ હૃદયવાળો હતો, જે શાસ્ત્રમાં નિપુણ અને શ્રુતિના જ્ઞાનવાળો હતો છતાં મદ રહિત હતો, જે આકર્ષક હતો છતાં સ્વનિગ્રહી હતો, જે મિત્ર તરીકે સ્થિર હતો છતાં દુષ્ટોને હાંકી મૂકતો, જેણે ઉદય (રાજ્યાભિષેક) સમયે અખિલ જગને આનન્દ-થી ભર્યું તેથી બાલાદિત્ય (બાલસૂર્ય)ના વિખ્યાત અને અર્થસૂચક બીજા નામથી જે કહે-વાતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધરસેનનો અનુજ, જે તેના પિતાનો પાદાનુધ્યાત હતો, જે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોનો પરમ સંતોષ હતો, જે બળ, ઉદારતા અને દાનથી અન્ય સ્થિત અને અનિયમિત શત્રુઓના મનોરથ ભાગી નાંખતો, જે જગના અન્તર વિષય, સર્વ કળા-અને વિદ્યા સાથે પરિચિત હતો છતાં અતિ આનન્દકારી સ્વભાવવાળો હતો, જે અકૃત્રિમ પ્રેમ અને વિનયથી ભૂષિત હતો, જેણે અનેક યુદ્ધમાં વિજયધ્વજ છીનવી લેવા તૈયાર અને વિશ્વાસ-થી ભરેલા કરથી તેના શત્રુઓમાં સ્પર્ધાના ઉત્સાહનો નાશ કર્યો હતો, શસ્ત્રકળાનો મદ તેના ધનુષ્યના યશથી ઉતર્યો હતો એવા સર્વ નૃપોથી જેની આજ્ઞાની સ્તુતિ થતી હતી, અને જે પરમ-માહેશ્વર હતો;—શ્રી ખરગ્રહનો પુત્ર, જે તેના બન્ધુનો પાદાનુધ્યાત હતો, જે વડીલ બન્ધુએ તેના સ્કંધ ઉપર મૂકેલી રમ્ય અને અભિલષિત રાજ્યશ્રીની ધુરી પોતાના બન્ધુની આજ્ઞાનું પાલન માત્ર આનન્દથી જ કરતાં એક સુખી વૃષભ પેઠે ધારતો, જે અન્ય ઉપેન્દ્ર સમાન હતો અને તેના તરફ પ્રેમથી પૂર્ણ હતો, જેની શાન્તિ શ્રમથી, સુખથી કે પ્રેમથી અસ્પર્શિત હતી.

તેનું પાદપીઠ તેના વિક્રમના પ્રતાપને નમન કરતા અનેક નૃપોના મુગટનાં રત્નોના પ્રકાશથી આવૃત હતું છતાં જે અન્યને અપમાન આપવાની અભિલાષના કણ સરખા દોષથી મુક્ત હતો, જે વિખ્યાત અને મદ ભરેલા વિક્રમવાળા જનો પાસે નમન ફક્ત થવા દેતો, જેનામાં સકળ જગતના સર્વ આનન્દકારી ગુણો એકત્ર થયા હતા, જેણે બળથી કલિયુગના સર્વ માર્ગ હાંકી મૂકયા હતા, જેનું ઉદાર હૃદય દુષ્ટોમાં સદા જણાતા એક પણ દોષથી મુક્ત હતું, જે સર્વ જાતનાં પુરૂષાર્થવાળાં શસ્ત્રોના પ્રયોગની મહાન્ દક્ષતાથી અસંખ્ય શત્રુનૃપોની લક્ષ્મી હરી લઈ પરાક્રમી જનોમાં પોતાને પ્રથમ સાબીત કરતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી શીલાદિત્યનો અનુજ, જે તેના પિતાનો પાદાનુધ્યાત હતો, જેણે સકળ જગતને આનન્દ આપતા અતિ અદ્ભુત ગુણોના તેજથી સર્વ દિશાઓ ભરી, જેના સ્કંધ અનેક યુદ્ધમાં સ્પષ્ટ તેજ વડે અને સેનાપતિના તેજ વડે પ્રકાશતા હતા, જે મહાન અભિલાષનો મહાભાર ધરતો, જે વિદ્યાના પર અને અપર વિષયના જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થએલી મતિવાળો હતો છતાં કોઈ જન પાસેથી એક સુવચનથી સહેલાઈથી તુષ્ટ થાય તેવો હતો, જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય સર્વ જનોથી અગાધ હતું છતાં ઘણાં સત્કાર્યોથી જે અતિ ઉમદા સ્વભાવ દેખાડતો, જેનો યશ સત્યયુગના પૂર્વેના નૃપોના માર્ગપર ગમનથી ચોમેર પ્રસર્યો હતો, જેણે ધર્મકાર્યની સીમા કદાપિ ઉલ્લંઘી ન હોવાથી અધિક ઉજ્જ્વળ થએલ લક્ષ્મી, સુખ અને પ્રતાપના ઉપભોગથી ધર્માદિત્યનું વર્ણન આપતું બીજું નામ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રીધરસેનનો પુત્ર, જેણે પોતાના પિતાના પદનખમાંથી ઉદ્ભવતાં રશ્મિ રૂપી ગંગાનાં જળમાં સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં, જે અસંખ્ય મિત્રોના જીવનના પાલન રૂપ પ્રતાપની અભિલાષના બળથી આકર્ષાએલા સર્વ સદ્ગુણોથી પૂર્ણ હતો, જે નૈસર્ગિક બળ અને વિશેષ વિદ્યા(શિક્ષા)થી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરતો, જે પૂર્વજોએ કરેલાં સર્વ ધર્મદાન રક્ષતો, જે પ્રજાને હણનાર સર્વ વિઘ્ન હરતો, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતિનો એકત્ર નિવાસ હતો, જેણે પોતાના પ્રતાપથી વિમલ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રીગુહસેનનો પુત્ર જેણે માતપિતાનાં ચરણકમળને નમન કરીને સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં, જેણે બાળપણથી એક જ મિત્ર સમાન અસિથી શત્રુઓના મસ્ત માતંગોનાં સૈન્ય છેદીને પોતાનું બળ પ્રકાશિત કર્યું હતું, જેના પદનખની પ્રભા તેના પ્રતાપથી નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોની પ્રભા સાથે ભળતી, જે સર્વ સ્મૃતિમાં જણાવેલા માર્ગનું યોગ્ય પાલન કરીને પોતાની પ્રજાનાં હૃદયનું અનુરંજન કરીને રાજ શબ્દ પૂર્ણ અર્થ સહિત સારી રીતે શોભાવતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ઇન્દુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેર કરતાં અધિક હતો, જે શરણાગતને શરણ આપવામાં નિત્ય ઉદ્યત હોઈ પોતાનાં સર્વ અર્થ (કાર્ય) તૃણવત્ ગણી ત્યજી દેતો, જે અભિલાષ કરતાં અધિક આપી વિદ્વાનો, બન્ધુજનો અને મિત્રોનાં હૃદય રંજતો, જે સકળ વિશ્વનો સાક્ષાત ગમન કરતો આનન્દ હતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતોઃ—શ્રીભટ્ટાર્કનો પૌત્ર, જેણે મિત્રોનાં અને બળથી નમાવેલા શત્રુઓનાં સૈન્યના પ્રબળ અને સતત પ્રહારથી યશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, જેણે (પ્રજાનો) અનુરાગ નિજ પ્રતાપમાંથી ઉદ્ભવતા દાન, માન, અને નયથી મેળવ્યો હતો, જેણે વશ થએલા નૃપોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જેનો વંશ અછિન્ન હતો તે—જાહેર કરે છે કેઃ—તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતાનાં પુણ્ય અર્થે ધર્મ દાન તરીકે, બ્રાહ્મણ પ૫પતિના પુત્ર વિમ્બૂદશપુર ત્યજી, વંશકટમાં વસતા, સામાન્ય શાણ્ડિલ્યોના ગોત્રના ચતુર્વેદી અને મૈત્રયણિ શાખાના માણવક બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ દેવિલને સૌરાષ્ટ્રમાં અન્તરત્રામાં મોરઝિજ્જ ગામ ચરા સહિત, લીલી અને સૂકી ઉત્પન્ન સહિત, રસ, ધાન્ય, સુવર્ણ આદિ આવક સહિત, દશાપરાધના નિર્ણયની સત્તા સહિત, વેઠ સહિત, રાજપુરૂષના દખલગિરિમુક્ત અને દેવો અને દ્વિજોને

આપેલી ભૂમિ વર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતો-ના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના યોગ્ય ઉપભોગ માટે પાણીના અર્ધ્યથી મેં આપ્યું છે. આથી તે ધર્મદાન અનુસાર ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, તો કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ઐશ્વર્ય ચંચળ છે, જીવિત અસ્થિર છે, અને ભૂમિદાનનું ફળ સર્વને સામાન્ય છે એમ માનીને આ અમારા ધર્મદાનને અનુમતિ આપવી. કહ્યું છે કે સગર આદિ ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે પણ જે સમયે જે ભૂમિપતિ હોય તેને તે સમયનું ફળ છે. આરોગેલા અન્ન અને તેથી નિર્માલ્ય (માલ વિનાનું, પુનઃ હરીલેવા જેવું નહિ તે) સમાન દાનમાં આપેલું ધન કયો સુજન દારિદ્રથી પીડાઈ પુનઃ લઈ લેશે ? ભૂમિનું ધર્મદાન કરનાર ૬૦,૦૦૦ વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે. પણ તે હરી લે કે હરી લેવા દે છે તે તેટલાં જ વર્ષ નર્કમાં વાસ કરે છે. આમાં દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ છે. આ દિવિરપતિ શ્રીહરધન, સેનાપતિ બપ્પ-ભોજિકના પુત્રથી લખાયું છે. સં. ૩૭૫ જેષ્ટ વદિ. ૫. આ મારા સ્વહસ્ત છે.

નં૦ ૮૯

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૩૭૬ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૫

ડૉ. બરજેસે મોકલેલા રબિંગ ઉપરથી લીસ્ટમાં દાખલ થએલ છે.

ઈ. એ. વૉ. ૫ પા. ૨૦૯ મે પ્રસિદ્ધ થએલ શીલાદિત્ય ૪ થાનાં સં. ૩૭૨ ની સાલના તામ્રપત્રોમાં છે તે મુજબ જ વંશાવલિ આમાં આપેલ છે. દાન વલભિમાંથી આપવામાં આવ્યું છે.

આમાં પણ દૂતક તરીકે રાજપુત્ર ખરગ્રહ આપેલ છે.

પંક્તિ ૫૯ મે સાલ ૩૭૬ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૫ આપેલ છે.

---

૧ એ. ઈ. વૉ. ૫ એપેન્ડીક્સ (ઈ. નો. ઈ.) નં ૪૯૨, પા. ૬૬ પ્રો. એફ કીલ્હોર્ન

નં૦ ૯૦

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૮૧ માર્ગશિર સુ. ૬

આ બે પતરાં છે. તે દરેકનું માપ ૧૩½"×૧૨" નું છે. બન્ને એક જ બાજુએ લખેલાં છે. પહેલા પતરામાં ૩૨ અને બીજામાં ૩૩ પંક્તિઓ લખેલી છે. તારીખ ૬૫ મી પંક્તિમાં આપેલી છે, અને તેમાં ૩૦૦, ૮૦, ૧ તથા ૬ના આંકડાનાં ચિહ્નો છે.

દાન આપનાર શીલાદિત્ય ૪થો છે, અને દાન લેનારનું નામ બાલાદિત્ય જણાય છે. તે આનંદપુરમાંથી આવી વલભીમાં રહેતા એક બ્રાહ્મણ હોવાનું વર્ણન કરેલું છે. દાનમાં આપેલાં ગામનું નામ વાંચી શકાતું નથી. તારીખ ઈ. સ. ૭૦૧ને મળતા ગુ. સં. ૩૮૧ના માગશીર્ષ શુદ્ધ ૬ ની છે. દૂતક રાજકુમાર ધરસેન છે. અને લેખક દિવિરપતિ હરગણનો દત્તક પુત્ર દિવિરપતિ આદિત્યા ... ... છે. શીલાદિત્ય ૩ જાના ગુ. સં. ૩૪૬ ના દાનમાંથી હરગણ વિષે જણાયું છે. (ઈ. એ. ૫ા ૨૦૭)

અક્ષરાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

પતરૂં બીજું

૫૭ ....परमेश्वरश्रीशीलादित्यदेवः सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय आनन्दपुरविनिर्ग्गतवलभीवास्तव्यचातुरविद्यसामा-

५८ — — — — — — — — — — — — —ग्राममेव च श्रीवलभी भ्रुवाचि — — — चाधिष्टयं ब्राह्म — — — बालादित्य — — — — — — — — — —

६० ... ... उदकातिसर्गेण धर्म्मदायः निसृष्टः यतोस्यो ... ...

६४ ... ... दूतकोत्र राजपुत्रधरसेनः

६५ लिखितमिदं दिविरपतिश्रीहरगणदत्तकपुत्रदिविरपतिश्रीमदादित्यालेनेतिः। सं ३०० ८० १ मार्ग्गशिर सु ६ । स्वहस्तो मम

* જ. બો. બ્રા રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૫ જી. વી. આચાર્ય. ૧ મૂળ પતરામાંથી.

નં० ૯૧

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સં. ૩૮૨ માર્ગશીર્ષ સુ. ૬

ડા. ફ્લીટે મોકલેલા રબિંગ ઉપરથી લીસ્ટમાં દાખલ થએલ છે.

ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૯ મે પ્રસિદ્ધ થયેલ શીલાદિત્ય ૪ થાનાં સં. ૩૭૨ ની સાલના તામ્રપત્રોમાં છે તે મુજબ જ વંશાવલિ આમાં આપેલ છે. દાન વલભિમાંથી આપેલ છે.

આમાં દૂતક તરીકે રાજપુત્ર ધરસેનનું નામ આવેલ છે.

જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. (ન્યુ. સી.) વો. ૧ પા. ૭૬ આજ રાજાનાં ૩૮૧ માર્ગશીર્ષ સુદ ૬ નાં તામ્રપત્રો ઉપર નોટ લખાઈ છે તે કદાચ આ જ હશે. સાલનો છેલ્લો આંકડો છે ત્યાં ખાડો છે તેથી એક અને બે દર્શાવનારી આડી લીટી એક છે કે બે તે ચોક્કસ થઈ શકે તેમ નથી.

* એ. ઈ. વો. ૫ એપેન્ડીક્સ. ઈ. નો. ઈ. નઃ ૪૯૩ પા. ૬૯ પ્રો. એફ કીલ્હોર્ન

નં० ૯૨

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૩૮૭ દ્વિ. પૌષ. વ. ૪

તરતમાં મળેલાં બે વલભી તામ્રપત્રો ભાવનગરમાંના બાર્ટન મ્યુઝીયમના ક્યુરેટરે તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં તે પૈકીનું આ બીજું છે.

તે શીલાદિત્ય ૪ થા સં. ૩૮૭ દ્વિ. પૌષ(બીજા પૌષ)ની વ. ૪ જે દિવસે મેઘવન મુકામે-થી આપેલા દાન સંબંધી છે. આ રાજાની છેલ્લામાં છેલ્લી તારીખ ૩૮૨ જાણવામાં છે તેથી આ તામ્રપત્રથી ૩૮૭ સુધી તે રાજાનો કાળ લંબાય છે.

જેને દાન અપાયું છે તે કૌશિક ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના મૂળ પુષ્યશાંબપુરના બ્રાહ્મણ સાંબદત્તનો દીકરો બ્રાહ્મણ દી[ક્ષિ]ત નામે હતો.

મડસર ગામની ઈશાનખૂણામાં ૨૫ પાદાવર્ત્ત જમીન અને વાવ દાનમાં આપેલ છે.

આનો લેખક મમ્મક છે અને તેને ચાર નીચેના ઈલ્કાબ હતા. સાંધિવિગ્રહિક દિવિરપતિ, મહાપ્રતિહાર અને સામન્ત. દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ હતો.

---

૧ આ. સ. વે. સ. રીપોર્ટ ઈ. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫ પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકર

નં० ૯૩

શીલાદિત્ય ૫ માનાં ગોંડળનાં તામ્રપત્રો.[૧]

સં ૪૦૩ માઘ. વ. ૧૨

કાઠિયાવાડમાં આસિસ્ટંટ પોલીટીકલ એજંટ કેપ્ટન ફીલીપ્સ જેના તાબામાં ગોંડલ સ્ટેટ હતું તેના તરફથી આ પતરાં મળેલાં હતાં. તે શીલાદિત્ય ૫ માનાં છે અને અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થએલાં પતરાંમાં સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લું છે. રાજાઓ નીચે મુજબ વર્ણવ્યા છે.
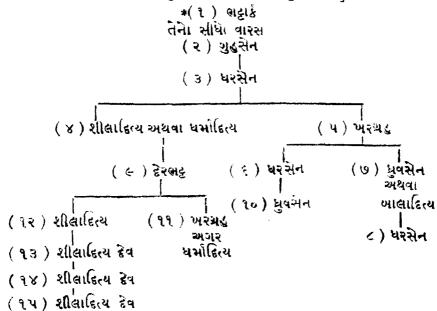
ઉપર બતાવ્યા નંબર અનુસાર નામો આ દાનપત્રમાં આપેલ છે. (૫) ખરગ્રહ તે શીલાદિત્ય ઉર્ફે ધર્માદિત્યનો દીકરો કહેલો છે, પણ બીજા પતરાંમાં તેને અનુજ એટલે નાનો ભાઇ વર્ણવ્યો છે. (૮) ધરસેન પછી (૪) શીલાદિત્યના વંશજના વર્ણનપ્રસંગે (૪) શીલાદિત્યને (૮) ધરસેનના પિતામહના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે અને (૫) ખરગ્રહને પણ (૪) શીલાદિત્યના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે તેથી "અનુજ" નાનો ભાઈ એ સાચો પાઠ છે.

(૬) ધરસેનને આમાં ધરસેન કહ્યો છે, પણ બીજા ૪૦૩ વૈ. સુ. ૧૩ ના દાનપત્રમાં ધ્રુવસેન કહ્યો છે. પણ ધરસેન એ સાચો પાઠ છે, એમ બીજાં દાનપત્રોથી સિદ્ધ થાય છે.

(૯) દેરભટને બીજાં દાનપત્રોમાં અઙ્ગજન્મા તરીકે વર્ણવ્યો છે, પણ આમાં અગ્રજન્મા કહ્યો છે. પણ તે ભૂલ લાગે છે. (૧૨) શીલાદિત્યથી (૧૫) સુધીના બધા રાજાઓને માત્ર શીલાદિત્ય દેવ કહ્યા છે, પણ તેઓને જૂદા પાડવાનું કાંઈ સાધન નથી. હવે પછી બીજાં પતરાંમાંથી કદાચ તે સાધન મળે એવા સંભવ છે.

(૧૫) શીલાદિત્ય દાન આપનાર રાજા છે, તેની તિથિ સં. ૪૦૩ માઘ. વ. ૧૨ છે. દાન દામોદર ભૂતિના દીકરા વાસુદેવ ભૂતિને આપેલું છે. તે ઋગ્વેદી ગાર્ગ્ય ગોત્રનો ચાતુર્વેદી હતો અને વર્ધમાન ભુક્તિમાંથી નીકળી આવીને લિસિખંડમાં રહેતો હતો. સુરાષ્ટ્રમાં દ્વિજપુત્ર પાસેનું અંતર ત્રિપલ્લિકા ગામ દાનમાં આપેલું છે.

કેપ્ટન ફીલીપ્સ લખે છે કે આ પતરાં ઢાંકમાંથી મળેલાં હતાં, તે ઢાંક કાઠિયાવાડમાં છે અને ગોંડળના તાબામાં છે. આની આસપાસ પ્રાચીન ગામો છે જેમાં શોધખોળ કરવા જેવું છે.

---

૧ જ. બો. ઈ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૫, આ. રાવ સાહેબ વિશ્વનાથ નારાયણ મંડલિક.
* આ નંબરો રાજકર્તા અનુસાર નથી, પણ દાનપત્રમાં જે ક્રમમાં આપ્યા છે તે ક્રમ અનુસાર છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ॐ स्वस्ति जयस्कन्धावारात्श्रीखेटकवासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणा-
मतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोगसन्सैक्तप्रहारशतलब्धप्रता-

२ पात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुराग[।]दनुरक्तमौलभूतश्रेणिबलावासराज्य-
श्रियः परममाहेश्वरः श्रीभट्टार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्शा-

३ न्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबा-
हुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रणताराति

४ चूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहति[:]सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परि-
पालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्यबुद्धिः सम्पद्भिः स-

५ रशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृण-
वदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रण-

६ यिहृदः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्त-
स्यसुतः स्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेष-

७ कल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकै-
र्ग्गुणैसहजशक्तिशिक्षाविशेषैः विस्मापिताखिलधनुर्धरप्रथमनर-

८ पतिः समतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुप-
प्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराविपक्षमुक्षिप्तलक्ष्मीपरि

९ भोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसम्प्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य-
सुतस्तत्पादानुध्यातसकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसम-

१० ग्रदिग्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमडण्लाग्रद्युतिभासुरांसपीठो व्यूढगुरुमनो-
रथमहाभारः सर्व्वविद्यापरापरैः विभागाधिगमविमलमतिरपि

११ सर्व्वतः सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्य्यहृद-
योपिसुचरितातिशयितसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावो निखिलकृतयुग

१२ नृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिधर्म्मानुपरोधोज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवा-
निरूढधर्म्मादित्यापरनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य-

१३ स्तस्यै सुतस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीया-
मपिराजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्रइव धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसतयेवोद्व-

---

१ णा २ संसक्त ३ र ४ वंशा ५ टा ६ द्वि ७ द्रि ८ त्रि ९ त १० णैः ११ ष १२ ति १३ ना १४ समुत्क्षिप्त १५ र्मा १६ र १७ सचरितातिशयित सुचरितातिशयित १८ ' मां पुनरुक्ति छे. १९ परनामा २० रः २१ बीजां पतरांओने आधारे तस्यानुजः होवुं जोईए.

१४ हनेंखेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसम्पत्तिःप्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्न-
छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरस[।]नालिङ्गितमनोवृत्तिः

१५ प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिः[1] रनासादितप्रतिक्रियोपायः।
कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहतिः प्रसभविघटित-

१६ सकलकलिविलसितगतिर्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयप्रख्यातपौ-
रुषास्त्रकौशलातिशयः गुणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वय-

१७ ङ्ग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमनरपतिः प्रथमसङ्ख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीग्वर-
ग्रहस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सर्वविद्याधिगमैः विहितनिखिल-

१८ विद्वज्जनमनः परितोषातिशयः सत्वसम्पदात्यागौदार्य्येण च विगतानुसन्धानस-
माहितारातिपक्षमनोरथरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरवि-

१९ भागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयोपि विनयशोभाविभूषणः शमरशतजयपताकाह-
रणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुः

२० प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः
श्रीधरसेनस्तस्यसुतस्तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयसकलपूर्व्व-

२१ नरपतिरतिदुस्साधनानामपिप्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगु-
णानुरागनिर्भरैः चित्तवृत्तिभिर्मनुरिवस्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकला[कला]-

२२ पः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वं-
न्सितध्वांतराशिर्सततोदितैसेवितप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुति-

२३ थप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णः विदधान[:]सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः
स्थानानुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कार[:]साधूनां राज्यशालातुरीयत

२४ न्त्रयोरुभयोरपिनिष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वितः
कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहार्द्दोपि निरसितादोषवतामुदयसमुपजनित-

२५ जनानुरागपरिबृंहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुव-
सेनस्तस्य सुतैः स्तत्पादकमलप्रणामधरणिकषण-

२६ किणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभावएव श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कारविभ्रम-
[।]मलश्रुतिविशेष[:]प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्द[:]कन्या-

२७ याइव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिर्व्वसुन्धरायाः कार्म्मुके धनुर्वेदइव सम्भा-
विताशेषलक्ष्यकलाप[:]प्रणतसमस्तसामन्त-

२८ मण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडारत्नायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमाहाराजाधि-
राजपरमेश्वरः चक्रवर्ती श्रीधरसेनः

---

१ न्. २ भि. ३ क्रि. ४ ग ५ प ६ ति ७ म ८ કેટલાંક દાનપત્રો अधिगतामुसन्धान વાંચે છે ९ त्रि १० स ११ કદાચ यो.(?) १२ विध्वंसित १३ અન્ય તામ્રપત્રોને આધારે तस्यानुज હોવું જોઇએ. १४ शयित વધારે સારૂં વાંચન છે. १५ ना १६ र १७ प्रध्वंसित १८ शिः १९ तः २० पूर्ण २१ त २२ स.

पतरूं बीजुं

१ तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाग्रजन्मनो भक्तिबंधुरावयवकल्पि-
तप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पादारविन्दप्रवित्तया[1] चरणनखमणिरुचा मन्दाकिन्ये

२ वनित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येवराजर्षे[2]र्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलि-
म्नायशसां वलयेन मण्डितककुभा न[भ]सि यामिनीपतेर्विरचिता-

३ शेष[।]खण्डपरिवेशमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचि[र]सह्यविं[3]ध्यस्तन-
युगायाः क्षितेः पत्युः श्रीडेरुभटस्याङ्गजः क्षितिपैः[4] संहते[5]

४ रनुरागिण्याः शुचियशोंऽ[5]शुकभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्पयन्त्याः कृतप-
रिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्ड[।]रि[6]-

५ मण्डलमण्डलाग्रमिवालम्बमान[:]शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबाणासनापादि-
तप्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्व्वमेव विवि-

६ धवर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणयुगलः पुनः पु(न)रुक्तेनेवरत्नालङ्का-
रेणालङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षरत्नवलयमविछिन्नप्रदा-

७ नसलिलनिवहावसेकविलसन्निवैं[7] शैवालाङ्कारमिवाग्रपाणिर्पा[8]णिमुद्वहन् धृतविशाल-
रत्नवलयवेलातटायमानभुजपरिष्वक्तविश्वंभरः परममाहेश्वरः

८ श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनाशनोधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्ट-
माश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकल्तिसक-

९ लनरपतिः प्रकृष्टानुरागसरभसवशीकृतनृपतिः प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुवङ्‌[10]शः प्रण-
यिपक्षमुत्क्षिप्तलक्ष्मीकः[11] प्रेरितगदोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परि-

१० हृताबालकीडोनधः कृतद्विजातिरेकविक्र[12]मोप्रसाधितधरित्रीतलोनाङ्गीकृतजलश-
य्योपूर्व्वपुरुषोत्तमतया साक्षाद्धर्मइव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमा-

११ चारः पूर्वैरप्यू[13]र्वीपतिभिः तृ[14]ष्णालवलुब्धैर्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्य-
तिसरलमनः प्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यांपरिमु-

१२ दितस्त्रि[15]भुवनाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजः[16] प्रकाशितनिजवं[17]शो देवद्वि-
जगुरून्प्रतिपूज्ययथार्हमनवरतप्रवर्त्तितमहोद्रङ्गो[18]ः दिदानव्यवसा[या]नु-

१३ पजातसन्तोषोपात्तोदारकीर्त्तिपतिः[19][20] परम्परादन्तुरितनिखिलदिकचक्रवालः स्पष्टमे-
वयथा[21]र्थंधर्मादित्यपर[22]नामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहैः[23]

१ त्रृ २ राजर्षे ३ विन्ध्य ४ प ५ शोंशु ६ त ७ विलसन्नवशैवलालङ्कार ८ લખનારની ભૂલ છે ९ न
१० वं ११ समुत्क्षिप्तलक्ष्मीको १२ म १३ उर्वी १४ मिस्तृष्णा १५ त्रि १६ ज १७ वंशो १८ श्रा १९ दा
२० पङ्क्ति २१ र्थ २२ धर्मादित्यापरनामा २३ ह

१४ स्तस्याग्रजन्मनः कुमुदषण्डैः श्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिकयेवकीर्त्याधवलितसक-
लदिग्मण्ड[ल]स्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधरायाः

१५ क्षितेः पत्युः श्रीशीलादित्यस्य सूनुर्नवप्रालेयकिरण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकला-
चक्रवाल[:]केसरीन्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्वाणः

१६ शिखण्डकेतनइव चूडामण्डन[:]प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शरदागमइव प्रतापवानु-
लसत्पद्मः संयुगे विदलयंनम्भोधरानिवपरगजानुदयतपनबालातपइव

१७ संग्रामेषु मुष्णंनभिमुखानामायुंषि द्विषतां परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजा-
धिराजपरमेश्वरः श्रीबाप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधि-

१८ राजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवस्तस्य सुतः क्षुभितकलिजलधिकल्लोलाभिभूतिम-
ज्जन्महामहीमण्डलोद्धारधैर्य्यप्रकटितपुरुषोत्तमतयानिखिलजन-

१९ मनोरथपरिपूरणपरो परइव चिन्तामणिश्चतुस्सागरावरुद्धसीमापरिकरांच प्रदानस-
मये तृणमिव लघीयसीम्भुवमभिमन्यमापर पृथ्वीनिर्म्माणव्यवसा-

२० यासादितितंपारमैश्वर्य्य[:]कोपाकृष्टनिस्तृंशनिपातविदलितारातिकरिकुम्भस्थ-
लोल्लसत्प्रसृतमहाप्रतापानलैः प्रकारपरिगतजगन्मण्डललब्धस्थितिर्विकटनिजदोर्द्द-

२१ ण्डावलम्बिना सकलभुवनाभोगभाजा मन्थास्फालनविधूतदुग्धसिन्धुफेनपिण्डपाण्डुर-
यशोवितानेन पिहितातपत्रः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर

२२ श्रीबप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीलादित्यदेवः तत्पुत्रः
प्रतापानुरागप्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामं-

२३ तचूडामणिमयूखखचितरञ्जितपदारविन्दः परममाहेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधि-
राजपरमेश्वर श्रीबप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर

२४ श्रीशीलादित्यदेवांसर्वानेवसमाज्ञापयत्यस्तु व[:]संविदितं यथा मया मातापित्रोः
रात्मनश्चपुण्ययशोभिवृद्धये ऐहिकामुष्मिकफलावात्यर्थं श्रीवर्द्धमानभुक्तिविनि-
र्गतलिप्ति-

२५ खण्डवास्तव्यतच्चातुर्विद्यसामान्यगार्ग्यसगोत्रबव्हृचसब्रह्मचारिभट्टदामोदरभूतिपु-
त्रभट्टवासुदेवभूतिनार्थे बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रक्रतुक्रियाद्युत्सर्प्प-

२६ णार्थे सुराष्ट्रेषु दिन्नापुत्रसमीपेअंतरपल्लिकाग्रामस्सोद्रङ्गः सोपरिकरस्सोत्सधमा-
नविष्टीक[:]सभूतपातप्रत्यायः सधान्यहिरण्यादेय[:]स[द]शापराध[:]-
सर्व्वराजकीयाना-

२७ महस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदायरहितोभूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काणवक्षितिसरि-
त्पर्व्वतसमकालीनैः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यउदकातिसर्गेण धर्मदायो-

१ षण्ड २ द्रुम ३ यम ४ ण्णम ५ सादित ६ त्रिंश ७ ल ८ प्रतापानुराग पुनरुक्ति छे ९ वः
१० त्रो ११ भूतिनाय ने बदले भूतये १२ क्रि १३ लीनः

२८ निसृष्टो यतोस्योचितया धर्म्मदायस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षापयतः प्रदिशतो
कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यं आगामिभद्रनृपतिभिः रप्यस्मद्वंश्जैरन्यैर्वा नित्या-

२९ न्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्भिः रयमस्यदायोनुम-
न्तव्यो परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च[॥] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः[॥]

३० यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम्[॥ १ ॥] यानीह दारिद्यभयान्न-
रेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि [॥] निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम
साधुः पुनराददीत[॥ २ ॥] षष्टिं

३१ वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति [॥] भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ताच तान्येव नरके
वसेदिति [॥ ३ ॥] दूतकोत्र राजपुत्र श्रीशीलादित्य[:]लिखितमिदं

३२ श्रीबुद्धभटपुत्रबलाधिकृतश्रीगिल्लकेनेति संव ४०३ माघ ब १२ स्वहस्तो मम

---

१ कर्षयतः साइं वांचन छे. २ भि ३ द्वंशजैः ४ द्भि ५ द्दा ६ न्यः ७ वान्तप्रतिमानि.

भाषान्तर

પહેલું પતરૂં

સ્વસ્તિ ! શ્રીખેટક વિજયધામ નગરના નિવાસી પરમમાહેશ્વર શ્રીભટ્ટાર્કમાંથી;

જેણે, અતુલ શૌર્યવાળા અને શત્રુઓને બળ વડે નમાવનાર મૈત્રકોના[1] વિશાળ મંડળમાં અનેક યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

જેણે પ્રતાપ, દાન માન, અને સરળતાથી જિતેલાઓનો અનુરાગ મેળવ્યો હતો;

જેણે મૌલ [પરંપરાના સૈનિકો], ભૃત [ભાડુતી] અને શ્રેણિ [થાણામાં રોકેલા માણસોના [ત્રણ જાતના] અનુરક્ત સૈન્યના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી.

તે[ઉક્ત ભટ્ટારક]માંથી અવિચ્છિન્ન રાજવંશમાં પરમમાહેશ્વર ગુહસેન [આવ્યો]—

જેણે માતાપિતાની આજ્ઞાના પાલનથી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં;

જેને બાળપણથી અસિ બીજા કર સમાન હતી, અને જેનું બળ શત્રુઓના સમદ માતંગોની ઘટાનાં કુમ્ભ ભેદીને પ્રકાશિત થયું હતું;

જેના પદનખપંક્તિનાં કિરણો તેના ભુજથી નમતા શત્રુઓના મુગટોનાં રત્નોની પ્રભા સાથે ભળતાં;

જેણે સર્વ સ્મૃતિના માર્ગનું પરિપાલન કરીને પ્રજાનું મન અનુરંજી રાજા શબ્દનો સત્ય અર્થ સિદ્ધ કર્યો હતો;

જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં, સ્મર, ઈન્દુ, ગિરીશ, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેરથી અધિક હતો;

જે શરણાગતને અભયદાન દેવાના ગુણથી સંપન્ન હોવાથી [તેને લગતાં] પોતાનાં સર્વ કાર્યોનાં ફળ તૃણવત્ લેખતો;

જેણે પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપીને વિદ્વાનો, બન્ધુજનો અને મિત્રોનાં હૃદય રંજ્યાં છે;

જે ગમન કરતા પંથી માફક વિશ્વના અખિલ મંડળને આનન્દ આપે છે,—

તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ગુહસેન હતો.

તેનો પુત્ર [શ્રીધરસેન હતો];

જેણે જાહ્નવીના વિસૃત પ્રવાહ સમા, તેના પિતાના પદનખપંક્તિનાં કિરણોમાં સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં;

જેની લક્ષ્મી—લાખો. મિત્રોનું પાલન કરતી, જેનું રૂપ——[આભિગામિક અથવા]રાજ્ય ગુણોને તેને [ત્હેના રક્ષણને] આનન્દ સહિત અવલંબવા આકર્ષતું;

જેણે અતિ શક્તિ અને પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી સર્વ ધનુર્ધરોને ખાસ કરીને વિસ્મિત કર્યા હતા;

પૂર્વના નૃપોના જૂના ધર્મદાયનો રક્ષક;

[પોતાની]પ્રજાને ત્રાસ દેનાર દુઃખોને હણનાર;

પોતાના અંગમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની એકતા દર્શાવનાર;

પરાજય કરેલા શત્રુઓ પાસેથી મેળવેલી સંપદનો (લક્ષ્મીનો) ઉપભોગ [કે રક્ષણ] કરવાની જેની શક્તિ વિખ્યાત હતી;

જેની નિર્મળ રાજ્યશ્રી પ્રતાપથી પ્રાપ્ત કરેલી હતી;

---

૧ પાછળના ક્ષત્રપ યોદ્ધાઓની જાતિ હોવાનો સંભવ છે.

તે આ પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો.

તેનો પુત્ર [શ્રી શીલાદિત્ય હતો]

અને પોતાના પિતાના પાદોનું અનુધ્યાન કરતાં જેણે સકલ જગતને આનન્દ આપતા અદ્ભુત સદ્ગુણોના સમૂહથી અખિલ નભ ભરી દીધું છે;

જેનો સ્કંધ અનેક યુદ્ધમાં વિજય મેળવનાર અસિના પ્રકાશથી ભૂષિત છે, જે [રાજ્ય] કાર્યોનો મહાન ભાર વહે છે;

જે સર્વ પર અને અપર વિદ્યાના અધ્યયનથી વિમળ મતિવાળો હોવા છતાં સુભાષિત લવમાંથી આનન્દ મેળવવા શક્તિમાન છે;

જેના મનનું ગાંભીર્ય સર્વથી અગાધ હતું, અને છતાં જેનો સદાચાર અતિ ઉમદો સ્વભાવ સ્પષ્ટ પ્રદર્શિત કરે છે;

જેણે કૃતયુગના સર્વ નૃપોના પંથ (માર્ગો)ના વિશોધનથી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો છે;

જેણે (ધર્મ) ગુણના માર્ગે અનુસરીને સર્વથી ઉજ્જવળ લક્ષ્મી અને સુખનો ઉપભોગ મેળવ્યો હતો, અને તેથી પોતાને માટે યોગ્ય ધર્માદિત્યના અપર નામની પ્રાપ્તિ કરી હતી;

આ પરમમાહેશ્વર શ્રીશીલાદિત્ય હતો.

તેનો પુત્ર [અનુજ એમ જોઈએ], તેનો પાદાનુધ્યાત;

ઇન્દ્ર જેમ [તેનો અનુજ] ઉપેન્દ્ર+ તરફ આદરથી વર્તતો તમ આદરથી તેની તરફ વર્તતા તેના ભાઈથી અર્પેલી અતિવાંચ્છિત રાજ્યશ્રી, વૃષ જેમ ધુરી વહે છે તેમ, સ્કંધ પર ધારવામાં જેનું ધૈર્ય આનંદ અથવા ખેદથી ડગતું નહિ;—કારણ કે તેનો આત્મા આજ્ઞા પાલનમાં પરાયણ હતો;

જો કે તેનું પાદપીઠ પોતાના પ્રભાવથી શરણ થએલા અનેક નૃપોના મુગટમણિના પ્રકાશથી છવાઇ જતું, છતાં તેનું ચિત્ત અન્યનું સ્વમાન દૂભાવે એવા મદથી મુક્ત હતું;

જેના શત્રુઓ જોકે વિખ્યાત, પ્રબળ અને ઉન્મત્ત હતા છતાં શરણ સિવાય તેના વિમુખ થવાનાં સર્વ સાધનો તેમણે ત્યજી દીધાં હતાં;

જેના શુદ્ધ ગુણના સમૂહે અખિલ જગત પ્રસન્ન કર્યું હતું, જેણે પ્રતાપથી કલિના બળના દર્શનનો પૂર્ણ નાશ કર્યો હતો;

દુષ્ટોના વિચારો રોકતા દોષો વડે અકલંકિત હોવાથી જેનું મન અતિ ઉન્નત હતું;

જેની શસ્ત્રકળા (કૌશલ્ય) અને શૌર્ય અતિ વિખ્યાત હતાં;

જેણે અનેક શત્રુનૃપોની લક્ષ્મી મેળવી પૂર્વેના પરાક્રમી અને પ્રબળ નૃપોમાં પ્રથમ સ્થાન મેળવ્યું હતું;

આ પરમમાહેશ્વર ખરગ્રહ હતો.

તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત;

જેણે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી સમસ્ત વિદ્વાનોનાં હૃદય અતિ અનુરંજ્યાં હતાં;

જેણે, પોતાનાં બળ અને ઉદારતાથી, જે સમયે તેના શત્રુઓ સાવચેત ન હતા ત્યારે અરિપક્ષની મહત્વાકાંક્ષાઓ રૂપ રથની ધરી ભાંગી નાંખી હતી,

જે અનેક શાસ્ત્રો, કળા, અને લોકચરિતના ઉંડા વિભાગોથી પરિચિત હતો, છતાં અતિ આનન્દકારી પ્રકૃતિનો હતો;

જે અકૃતિમ નમ્ર હોવાથી જેનો વિનય તેનું ભૂષણ બન્યો હતો;

+ આ સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે કે શીલાદિત્યે પોતાની ગાદી પોતાના ભાઈની તરફેણમાં છોડી હતી અને તેને પોતાની જીંદગીમાં જ ગાદી અર્પણ કરી હતી અને પોતાના આજ્ઞાંકિત ભાઈને બધી રાજ્યલક્ષ્મી આપી હતી.

જેણે અનેક રણક્ષેત્રમાં વિજય પછી ધ્વજ હરી લઈને, પોતાના વિખ્યાત કરથી સર્વ શત્રુઓના ગર્વના ઉદયનો નાશ કર્યો હતો;

પોતાના ધનુષ વડે યોદ્ધાઓ તરીકે નાશ કરેલા મદવાળા સમસ્ત નૃપમંડળથી જેની આજ્ઞાનો સ્વીકાર થાય છે;

આ પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો.

તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, જેના ગુણો પૂર્વેના સર્વ નૃપ કરતાં અધિક હતા, જેણે વિક્રમથી અતિ દુર્લભ દેશો પ્રાપ્ત કર્યા હતા.

પુરૂષત્વનો સાક્ષાત્ અવતાર;

જેની પ્રજા તેની પાસે---મનુમાફક-તેમનાં હૃદય ભરતા ઉચ્ચ ગુણો તરફના અનુરાગથી આકર્ષાઈ સ્વેચ્છાથી આવતી;

સર્વ કળા અને જ્ઞાન સંપન્ન; ઇન્દુસમાનથી ઉજ્જવળ અને સુખદાયી છતાં જેની કળા શશિ સમાન દોષિત નથીઃ તે સાક્ષાત્ શશિ સમાન છે;

જેના મહાન્ યશે આકાશના મહાન્ વિસ્તારમાં સૂર્ય માફક [અજ્ઞાનનું] ઘન તિમિર હણ્યું છે; પરંતુ સૂર્ય સતત પ્રકાશિત નથી જ્યારે પોતે સદા ઉદયશાલી હતો.

નય અને વ્યાકરણની બે વિદ્યાઓમાં પણ નિપુણ, [નય સંબંધી] પોતાની પ્રજામાં અર્થથી પૂર્ણ, અનેક પ્રયોજનોનું ઉદ્ભવસ્થાન અને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી પરિપૂર્ણ સર્વથી મહાન્ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતો; [નય વિષે સંધિ] વિગ્રહ, અને સમાસ, નિશ્ચયમાં નિપુણઃ [વ્યાકરણ વિષે તેજ લગાડેલું સંધિ, વિગ્રહ, અને સમાસ નિશ્ચયમાં નિપુણ]

[નય વિષે] સ્થાન અનુસાર [જનોને] આદેશ કરતો; [વ્યાકરણ વિષે:= આદેશ (વ્યાકરણના ફેરફાર) ઉચિત સ્થાને કરતો] અને જેણે સજ્જનોના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા સાધનોનો પ્રયોગ કર્યો છે—જે [વ્યાકરણને લગાડતાં] ગુણ અને વૃદ્ધિના પ્રયોગ જેણે કર્યા છે;

અતિવિક્રમસંપન્ન છતાં દયાથી મૃદુ હૃદયવાળો, વિદ્યાસંપન્ન છતાં મદ રહિત;

રૂપવાન છતાં શાન્તઃ મૈત્રીમાં સ્થિર પણ દુષ્ટોને તજી દેનાર, પોતાના ઉદય(જન્મ)થી ત્રિભુવનને આનંદ થયો અને પ્રતાપ અને અનુરાગથી જનોને આશ્રય આપ્યો તેથી ઉદ્ભવતા બાલાદિત્ય(ઉષાનો સૂર્ય)ના અપર નામથી વિખ્યાતઃ

પરમમાહેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન;

તેનો પુત્ર, જેનું ઇન્દુ સમાન લલાટ પોતાના (પિતાના) ચરણકમળને નમતાં ભૂમિ સાથે ઘર્ષણથી થએલા ચિહ્નથી અંકિત હતુંઃ

જેના કર્ણ બાળપણથી જ મૌક્તિક અલંકાર સમાન પવિત્ર શ્રુતિસંપન્ન હતા;

જેના કમળ સમાન કરના અગ્ર અદ્ભુત દાનોનાં પાણીથી ભીંજાએલા હતા.

કન્યાના મૃદુ કર સમાન, મૃદુ કર ગ્રહીને પૃથ્વીનો હર્ષ જાળવતો;

જે ધનુર્વેદ [ધનુષ્ય વિદ્યા] જેમ, સર્વ લક્ષિત વસ્તુ તરફ ધનુષ ધારવામાં નિપુણ હતો;

જેની આજ્ઞાનું પાલન સર્વ નમન કરતા સામંતમંડળથી ચૂડારત્ન જેમ થતું;

પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, ચક્રવર્તિ શ્રી ધરસેન;

પતરૂં બીજું

[પછી શ્રી ડેરભટ્ટ આવે છે]

તેના [શ્રી ધરસેનના] પિતામહના ભાઇ, સારંગપાણિ (વિષ્ણુ) સમાન શિલાદિત્યનો પુત્ર, જેણે શિલાદિત્યને ભક્તિથી નિજ ગાત્રો નમાવી પ્રણામ કર્યાં હતા;

જેનું શિર તેના પિતાના પદના રત્ન સમાન નખની, અતિ રમ્ય મન્દાકિની (ગંગા)સમાન, મહાન તેજથી પ્રકાશિત રહેતું હતું;

જે દાક્ષિણ્ય પ્રસારવા(વેરવા)માં અગસ્ત્ય સમાન રાજર્ષિ હતો;

જેના અતિ ઉજ્જ્વળ યશે ક્ષિતિજ [નભની આઠ દિશાઓ] મંડિત કરી અને નભમાં રજનીકાન્ત (ઇન્દુ) ની આજુબાજુ પૂર્ણ અશેષ કળા રચી હતી;

સહ્ય અને વિંધ્યા પર્વતો જેનાં શિખર ઘન વાદળથી આવૃત હોવાથી સ્તનાગ્ર સમાન દેખાતા બે પયોધરવાળી પૃથ્વીનો જે પતિ હતો;

ડેરભટ્ટ [આવો હતો]+

તેનો પુત્ર [ધ્રુવસેન હતો]; જેણે મિત્ર નૃપોના મંડળને રક્ષણ આપ્યું હતું;

જેઓ પોતાનાં શુદ્ધ યશનાં વસ્ત્રધારી, અને [યુવતી સ્વયંવરમાં કુસુમમાળા અર્પે તેમ] પોતાની રાજ્યશ્રી તેને અર્પતા;

જે અસહ્ય શૌર્યસંપન્ન હતો, અને જે (શૌર્ય) તેણે પ્રબળ શત્રુમંડળને નમાવી અસિ માફક ધારણ કર્યું;

જેણે શત્રુના મંડળની પ્રાપ્તિ શરદમાં પ્રબળ ધનુષ અને શરના પ્રયોગના બળથી કરી હતી; અને જેણે મંડળોમાંથી યોગ્ય કર લીધા છે.

જેના કર્ણ જ્ઞાનમય શ્રુતિના શ્રવણથી ભૂષિત થએલા હતા છતાં રત્નોથી અધિક અલંકારિત થયા હતા;

જેના કરના અગ્ર, સતત દાન સાથેનાં જળના સિંચનથી વૃદ્ધિ પામેલી કુમળી લીલ સમાન ભાસતાં ઝળહળતાં નીલમથી મંડિત કંકણ ધારતાં હતાં;

જે તેણે ધારણ કરેલાં રત્નોનાં કંકણવાળા સાગરની અવધિ રચતા કરો વડે પૃથ્વીને આલિંગન કરતો;

પરમમાહેશ્વર—આ શ્રી ધ્રુવસેન હતો.

તેનો જ્યેષ્ટ બન્ધુ [ખરગ્રહ હતો.]

જેનું અંગ અન્ય નૃપોના સ્પર્શના દોષમાંથી મુક્ત થવાના એક જ આશયવાળા, લક્ષ્મીના આલિંગનના સ્પષ્ટ ચિહ્નોથી અંકિત હતું;

જેણે મહાન વિક્રમના પ્રભાવ વડે સર્વ નૃપો આકર્ષ્યાં હતાઃ જેણે અનુરાગથી અન્ય નૃપોને આનન્દથી આકર્ષ્યાં હતા;

જેણે પરાક્રમથી સર્વ શત્રુકુળને ભસ્મ કર્યાં છે.

+ ડેરભટ્ટને આ પ્રમાણે વચમાં લાવવાનો હેતુ નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે : મુખ્ય વંશ ધરસેનથી અટકે છે. અને શીલાદિત્ય—ખરગ્રહનો ભાઈ અને ડેરભટ્ટનો પિતા રાજાઓનો સીધો વંશજ હતો નહીં; પરંતુ તેનો પુત્ર ડેરભટ્ટ પ્રતિષ્ઠિત અધિકારી હોય એમ જણાય છે, જેણે વિન્ધ્ય અને સહ્યાદ્રિ પર્વતો તરફ ચઢાઈઓ કદાચ કરી હતી. પણ તેનો પુત્ર ધ્રુવસેન પાછો વલ્લભી ગાદી પર આવે છે. આ ધ્રુવસેન પછીનાં બધાં દાનપત્રો ખેટકથી જાહેર થયાં છે, જ્યારે તે પહેલાનાં દાનપત્રો વલ્લભીથી લખાયાં છે. આ ખેટક ઘણું કરીને હાલનું ખેડા હોવાનો સંભવ છે; અને વલ્લભી રાજ્યમાં સમાવેશ કરતું હશે એમ જણાય છે. આ ધરસેન પછી એમ દેખાય છે કે વલ્લભી રાજાઓ વલ્લભીને બદલે ખેટકમાં નિવાસ કરી રહેલા હતા.

જેણે [વિષ્ણુથી ઉલટી રીતે] નિજ લક્ષ્મી મિત્રમંડળને આપી છે;

જે વ્યાધિ[અથવા આપદ્]મુક્ત હતો;

જેણે સાચાં શાસ્ત્રનો સંગ કદિ તજ્યો ન હતો;

જે બાળક્રીડા કરતો નહિ; જે દ્વિજને તિરસ્કારતો નહીં;

જેણે નિજ વિક્રમથી જ પૃથ્વી શરણ કરી હતી;

જે મૂર્ખજનોમાં નિદ્રા કરતો નહીં કે તેમનો સંગ કરતો નહીં;

જેણે સાક્ષાત્ ધર્મ સમાન અદ્ભુત સર્વોત્તમ જન હોઈ વર્ણાશ્રમના આચારની સારી વ્યવસ્થા કરી હતી;

તેનાથી મુક્ત બની અને પૂર્વેના તૃષ્ણાના દોષવાળા ભૂપોએ કલંકિત કરેલાં (હરી લીધેલાં) દેવો અને દ્વિજોનાં દાનને પણ સરળ પ્રકૃતિથી અનુમતિ આપતો તેથી અતિપ્રસન્ન થએલા ત્રિભુવનથી સ્તુતિ થએલા અને ઉન્નત બનેલા વિમળ ગુણના ધ્વજથી જેનું કુળ યશસ્વી બન્યું હતું;

જે દેવો, દ્વિજો અને ગુરૂને યોગ્ય આદર આપીને નિત્ય નવાં દાન આપતો છતાં અસંતુષ્ટ હતો; અને જેનાં વિખ્યાત પરાક્રમની પરંપરાનાં કાર્યોએ સ્વર્ગની સર્વ દિશા ભરી હતી;

આ પરમ માહેશ્વર જેનું અપર સ્પષ્ટ અને યથાર્થ નામ ધર્માદિત્ય હતું તે ખરગ્રહ હતો;

તેના જ્યેષ્ટ બન્ધુ[શીલાદિત્ય]નો, જેણે કુમુદગણનું સૌન્દર્ય વિકસાવતા ઇન્દુના પ્રકાશ સમાન યશ વડે અખિલ ભૂમિને આનંદ કર્યો;

જે, ખાંડેલા અગર લેપના પિણ્ડ સમાન શ્યામ વિંધ્ય પર્વતના પયોધર વાળી ભૂમિનો પતિ હતો;

અને જેનું નામ શ્રી શીલાદિત્ય હતું, જેનો પુત્ર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ જે નવ ઇન્દુ માફક પ્રતિદિન કળાચક્રમાં વૃદ્ધિ કરતો હતો;

જે યુવાન સિંહ ગિરિનું વન શોભાવે છે તેમ રાજ્યશ્રી મંડિત કરતો હતો;

જે કાર્તિકેય દેવ માફક મુગટ ધારતો અને જે પ્રચંડ શક્તિપ્રભાવસંપન્ન હતો;

જે શરદ્ ઋતુ સમાન યશથી પૂર્ણ હતો અને જેની લક્ષ્મી શરદના કુમુદ જેમ પૂર્ણ વિકસેલી હતી;

જે નિજ શત્રુઓના ઘન સમાન (મહાન) ગજોનો સંહાર કરતો;

જે ઉષાના સૂર્ય માફક યુદ્ધમાં સામે આવેલા શત્રુઓનાં આયુષ્ય હણતો;

જે, પરમ માહેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર હતો અને પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી [બાવનો] પાદાનુધ્યાત હતો.

તેનો પુત્ર [શીલાદિત્ય હતો];

જેણે, કલિના ઉછળતા સાગરના તરંગોના ભાર નીચે ડૂબતી મહાન્ ભૂમિના ઉદ્ધારમાં પ્રતાપ વડે પોતાનું અદ્ભુત ઉત્તમ સ્વરૂપ બતાવ્યું;

જે આવી રીતે સર્વ જનોના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર બીજા ચિન્તામણિ સમાન હતો;

જે દાન કરવાના સમયે, ચાર સાગરથી આવૃત ભૂમિને તૃણવત્ લેખતો અને અન્ય પૃથ્વીના નિર્માણના પ્રયત્નથી, અપર સર્જનહાર સમાન પોતાનું નામ કર્યું હતું;

જેણે, શત્રુના ગજોનાં કુમ્ભ કોપથી ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી ભેદીને ઉજ્જવળ યશના અગ્નિની દિવાલથી આવૃત પૃથ્વીમાં પોતાને માટે સ્થાન કર્યું;

જેનો રાજછત્ર, તેના પ્રબળ કરથી ધારણ થએલી અખિલ જગત પર છવાએલી, અને મન્દર પર્વતના મંથનથી પયોદધિમાં ઉદ્‌ભવતા ફીણના પિણ્ડ સમાન સુંદર યશની છતથી ઢંકાયો હતો;

આવો પરમ માહેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી બપ્પનો પાદાનુધ્યાત, પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય હતો.

તેનો પુત્ર [શીલાદિત્ય હતો]; જેનાં ચરણ કમળ તેના વિક્રમ અને અનુરાગ વડે નમન કરતા આશ્રયી નૃપોનાં મુગટનાં રત્નોમાંથી નીકળતાં કિરણોથી ભૂષિત હતા;

(આ) પરમમાહેશ્વર, પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી બપ્પનો પાદાનુધ્યાત પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ સર્વને શાસન કરે છેઃ—

તમને સર્વેને અને પ્રત્યેકને જાહેર થાઓ કે—મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે અને આ લોક અને પરલોકમાં ફળ પ્રાપ્તિ માટે શ્રી વર્ધમાનભુક્તિ ત્યજી લિપ્તિ-ખણ્ડમાં વાસ કરનાર, ભટ્ટ દામોદર ભૂતિના પુત્ર, ચાર વેદ જાણનાર, ગાર્ગ્ય ગોત્રના, બહ્‌વૃચ શાખાના, ભટ્ટ વાસુદેવ ભૂતિને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, ક્રતુ, આદિના અનુષ્ઠાન માટે, સુરાષ્ટ્ર મંડળમાં દિન્નપુત્ર સમીપમાં અન્તરપલ્લિકા ગામ, ઉદ્રંગ સહિત, સર્વ ઉપરિકર આદિ સહિત, વેઠ સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યય સહિત, ધાન્ય અને હિરણ્યની ઉપજ સહિત, દશઅપરાધના નિર્ણયના હક્ક સહિત, સર્વ રાજપુરૂષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, પૂર્વેનાં દેવો અને દ્વિજોનાં દાન વર્જ્ય કરી ભૂમિ-ચ્છિદ્રના ન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂર્ય સાગર, પૃથ્વી, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે પાણીના અર્ઘથી દાનને અનુમતિ આપી, ધર્મદાન તરીકે, મેં આપ્યું છે.

આથી ધર્મદાય સ્થિતિ અનુસાર જ્યારે તે તેનો ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અને અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અસ્થિર છે, જીવિત ચંચળ છે અને ભૂમિદાનનું ફળ [સર્વ નૃપોને] સામાન્ય છે એમ જાણીને આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું પાલન કરવું જોઈએ. કહ્યું છે કેઃ- સગરથી માંડીને બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છેઃ જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયનું ફળ છે.

દારિદ્ર્યભયથી ભૂપોથી (ધર્મ) સ્થાન બનાવેલી લક્ષ્મી, જે નિર્માલ્ય [દેવને અર્પેલાં કુસુમ] સમાન છે અને ઊલટી કરેલા અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ?

ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે. તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં [૬૦ હજાર] વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.

આ[દાન]નો દૂતક શીલાદિત્ય છે. આ શ્રી બુદ્ધભટના પુત્ર સેનાપતિ શ્રી ગિલ્લકથી લખાયું છે. સં. ૪૦૩ માઘ વદ ૧૨. મારા સ્વહસ્ત.

નં० ૯૪

શીલાદિત્ય ૫ માનાં ગોંડળનાં તામ્રપત્રો*

સં ૪૦૩ વૈ. સુ. ૧૩

કાઠિયાવાડમાં આસિસ્ટંટ પોલીટીકલ એજન્ટ કેપ્ટન ફીલીપ્સ જેના તાબામાં ગોંડલ સ્ટેટ હતું તેના તરફથી આ પતરાં મળેલાં હતાં. તે શીલાદિત્ય ૫ માનાં છે અને અત્યાર સુધી મળેલાં પતરાંઓમાં સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લાં છે. રાજાઓ અનુક્રમે વર્ણવ્યા છે તે ૪૦૩ માઘ. વ. ૧૨ ના દાનપત્રમાં આપેલા મુજબ જ છે.

ઉપર બતાવ્યા નંબર અનુસાર નામો આ દાનપત્રમાં આપેલ છે. (૫) ખરગ્રહ તે શીલાદિત્ય ધર્માદિત્યનો દીકરો કહેલો છે, પણ બીજાં પતરાંઓમાં તેને અનુજ એટલે નાનો ભાઇ વર્ણવ્યો છે (૮) ધરસેન પછી (૪) શીલાદિત્યના વંશજના વર્ણનપ્રસંગે (૪) શીલાદિત્યને (૮) ધરસેનના પિતામહના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે અને (૫) ખરગ્રહ ને પણ (૪) શીલાદિત્યના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે, તેથી " અનુજ " નાનો ભાઈ એ સાચો પાઠ છે.

(૬) ધરસેનને આમાં ધ્રુવસેન લખ્યો છે, પણ ૪૦૩ ના માઘ. વ. ૧૨ ના દાનપત્રમાં તેને ધરસેન કહ્યો છે, જે પાઠ સાચો છે, એમ બીજાં દાનપત્રોથી સિદ્ધ થાય છે.

(૯) ડેરભટ્ટને બીજાં દાનપત્રોમાં અડ્ગજન્મા તરીકે વર્ણવ્યો છે, પણ આમાં અગ્રજન્મા કહ્યો, પણ તે ભૂલ લાગે છે.

(૧૨) શીલાદિત્યથી (૧૫) સુધીના બધા રાજાઓને માત્ર શીલાદિત્ય દેવ કહ્યા છે, પણ તેઓને જૂદા પાડવાનું કાંઈ સાધન નથી. હવે પછીનાં બીજાં પતરાંઓમાંથી કદાચ તે સાધન મળે, એવો સંભવ છે.

(૧૫) શીલાદિત્ય (૫ મો) દાન આપનાર રાજા છે. સંવત્ ૪૦૩ વૈશાખ સુદિ ૧૩ આપેલ છે. દાન દામોદર ભૂતિના પુત્ર વાસુદેવ ભૂતિ ચાતુર્વેદીને આપેલું છે. તે ઋગ્વેદી ગાર્ગ્ય ગોત્રનો હતો અને વર્ધમાન ભુક્તિમાંથી નીકળી આવીને લિંપિખંડમાં રહેતો હતો. કાણ્હજ ગામ દાનમાં આપેલું છે અને તે સુરાષ્ટ્રમાં ઉઆસિલની પાસે આવેલું છે.

કેપ્ટન ફીલીપ્સ લખે છે કે આ પતરાં ઢાંકમાંથી મળેલાં હતાં. તે ઢાંક કાઠિયાવાડમાં છે અને ગોંડળ રાજના તાબામાં છે. આની આસપાસ પ્રાચીન ગામડાંઓ છે, જેમાં શોધખોળ કરવા જેવું છે.

---

* જ. બો. બ્રૅ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૫ ઓ. રા. સા. વિશ્વનાથ નારાયણ મંડલિક.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ॐ स्वस्ति जयस्कन्धावारात् श्रीखेटकवासकात् प्रसभप्रणतामित्र[ा]णां मैत्र-
काणामतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रता

२ पोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणिबलावाप्तराज्यश्रियः परम-
माहेश्वरः श्रीभट्टार्कादव्यवच्छिन्नराजवंशान्माता-

३ पितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषःशैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयबाहुरेव सम-
दपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषः तत्प्रभावप्रण

४ तारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परि-
पालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भी-

५ र्य्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधित्रिदशगुरुधनेशानातिशयानःशरणागताभ-
यप्रदानपरतयातृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः पोर्थनाधिका

६ र्थप्रदानानन्दितेः विद्वत्सुहृत्प्र[ण]यिहृदयः पादचारीवसकलभुवनमण्डलाभोग-
प्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्ता-

७ नविसृतजान्हवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यम[ा]नस-
म्पद्रूपलोमादिवाश्रितैसरभसमाभिगामिकैर्गुणै सहजशक्तिशिक्षाविशे-

८ षेः विस्मापिताखिलधनुर्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानांमनुपालयिताधर्मदायानांम-
पाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा

९ सस्य[सं]हताराातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमोविक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः
परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्द-

१० नात्यद्भुतगुणसमुदायस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरश[त]विजयशोभासनाथम-
ण्डलाग्रद्युतिभासुरांसपीठोव्यूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्व्वविद्याप

११ रापरेः विभागादिगमेः विमलमतिरपि सर्व्वत[ः]सुभाषितलवेनापि सुखोपपाद-
नीयेः परितोषः समग्रलोकागाधगांभीर्य्यहृदयोपिसुचरितातिशयैः

१२ सुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावोनिखिलकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोधिगतोदग्रकी-
र्त्तिर्धर्म्मानुपरोधोज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्य

१३ द्वितीयनामापरममाहेश्वरः श्रीशिलादित्यस्तस्यसुतस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्र-
गुरुणेवगुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपिराजलक्ष्मीं स्कन्धास

१४ क्तां परमभ[द्र]इव धुर्य्यस्तदाज्ञा[सं]पादनैकरस[त]येवोद्वहनखेदसुखरति-
भ्यामनायासितसत्वसम्पत्तिःप्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नछायोपगूढपा-

---

१ र २ वंशा ३ संह ४ रक्ष ५ प्रा ६ त ७ तः ८ णैः ९ ष १० ना ११ ना १२ तस्यसुतः મૂલ લખાણુ સ્પષ્ટ રીતે ભૂલ જ છે૧૩ર ૧૪ મં ૧૫ ય ૧૬ गाम्भी ૧૭य ૧૮ धिगतोधिगतो પુનરુક્ત લખનારની ભૂલને અંગે છે. ૧૯स्यानुज

(A) આ ભાગમાં 'ગોંડલ' 'એ' થી જૂદું પડે છે. (B) આંહિ લખાણુ ગોંડલ 'એ' થી જૂદું પડે છે.
(C) આંહિ 'એ' પતરામાં અને આમાં ફેર છે.

१५ दर्पीठोपिपरावज्ञाभिमानरस[।]नालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणितमेकां परित्यज्य प्रख्या-
तपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवना

१६ मोदविमलगुणसंहतिः प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्नीचजनाधिरोहिभिर-
शेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशला-

१७ तिशयः गुणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयङ्ग्राहप्राकाशितप्रवीरपुरुषः प्रथमनरप-
तिः[D] प्रथमसङ्ख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहः तस्य

१८ सुतस्तत्पादानुध्यातः सर्वविद्याधिगमैः विहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषाति-
शयः सत्वसम्पदात्यागौदार्य्येण च विगतानुसन्धानसमाहितारराति-

१९ पक्षैः मनोरथरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरः विभागोपि
परममद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयोपिविनयशोभावि-

२० भूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वंसितप्रतिपक्षदर्प्पोदयः
स्वधनुःप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमान-

२१ सकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्यानुजस्तत्पा-
दानुध्यातः सर्वविद्याधिगम[।]तिशयितसकलपूर्वनरपति-

२२ रतिदुस्साधनानामपि साधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुसकारः परिवृद्धगुणा-
नुरागनिर्भरः[11] चित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युप-

२३ पन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्वृत्तिः[9] हेतुरकलङ्कः कुमुदना-
थः प्राज्यमतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वंसितध्वान्तराशिः सततोदित[:] सविता-

२४ प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विद-
धान[:] संधिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानानुरूपमा-

२५ देशं दद्दुणवृद्धिः[13] विधानजनितसंस्कार[:] साधूनांराज्यशालातुरीयतन्त्रयो
रुभयोरपिनिष्णात[:] प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः

२६ श्रुतवानप्यगर्व्वितः कान्तोपिप्रशमी सिरैसौहार्द्दोपिनिरसितादोषवतामुदयसमुप-
जनितजनानुरागपरिपिहितभुव-

२७ नसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामोःपरममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्यसुतस्तत्पा-
दकमलप्रणामधरणिकषणजनि-

२८ [E]तकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कारैः विभ्र-
मामलश्रुतिविशेषः प्रदानसलिलक्षा-

२९ [G]लिताग्रहस्तारबिन्द[:] कन्याया इव मृदुकरग्रहणाद्रमन्दीकृतानन्दैः कार्म्मुके
धनुर्वेद इव सम्भाविताशेषलक्ष्यकलापः

३० प्रणतसमस्तसामन्तमन्डलोत्तमांगैः धृतचूडारत्नायमानशासनः परममाहेश्वरः पर-
[म]भट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्त्ति[20]श्रीधरसेनः

१ क्रि २ ग ३ ष ४ ति ५ म ६ रातिपक्ष ७ र ८ र्व्वसि ९ श्रीधरसेन १० ष ११ र १२ ति १३ हि १४ स्थि १५ वृंहि १६ मा १७ र १८ दविधिर्वसुंधरायाः १९ श्र २० र्ती

(D) આહિ 'એ' કરતાં જુદું છે.
(E) ,, ,, ,,
(F અને G) આહિ લખાણ 'એ' પતરાના કરતાં જુદું છે.

बीजुं पतरूं

१ तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्यशार्ङ्गपाणेरिवाग्रजन्मनो भक्तिबन्धुरावयवक-ल्पितप्रणतेरतिधवलयादूरंतत्पादारविन्दप्रवृत्तया चरण-

२ नखमणिरुचामन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्द्दाक्षिण्य-मातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना यशसां वलयेन मण्डि-

३ तककुभा नभसियामिनीपतेर्विरचिताशेष [।] खण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्या-मशिखरचूचुकरुचि[र]सह्यविन्ध्यस्तनयुगायाःक्षितेः

४ पत्युः श्रीडेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोंशुकभृतः स्वयंवर-मालामिव राज्यश्रियमर्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहतव्यापारमान-

५ मितप्रचण्डरिपुमण्डलंमण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदिप्रसभमाकृष्टशिलीमुखबाणा-सनापादितपलोधनां परभुवांविधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विविधव-

६ र्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणयुगल पुनःपुनस्त्केनेव रत्नालङ्कारेणालङ्कृत-श्रोत्रः परिस्फुरत्कट[क]विकटकीटपक्षरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभुजपरिष्व-

७ क्तविश्वंभरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपर[म]हीपतिस्पर्शदोषनाशन-धियेवलक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिम-

८ परिकलितसकलनरपति[:] प्रसर्पत्पटीय[:]प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुवंशः प्रणयि-पक्षमुक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोक्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडोनाधःकृत

९ द्विजातिरेकविक्रमोप्रसाधितधरित्रीतलोनाङ्गीकृतजलशय्योपूर्वपुरुषोत्तमस्साक्षाद्धर्म्म-इव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्वैरप्युर्वीपतिभिः तृष्णालवलु-

१० ब्धैर्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्यतिसरलमनः प्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिभुवनाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजःप्रकाशितनिज-

११ वंशोदेवद्विजगुरुं प्रतिपूज्य यथार्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यवसा[या]नुप-जातसन्तोषोपात्तोदारकीर्तिपङ्क्तिपरम्परादन्तुरितनिखिलदिक्चक्रवालः

१२ स्पष्टमेवयथार्थं धर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनः कुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिकयेव कीर्त्या धवलितसकलदिङ्मण्डलः

१३ खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधरायाःक्षितेः पत्युः श्रीशीला-दित्यस्यसूनुर्नवप्रालेयकिरणइव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवालः के-

१४ सरीन्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्वाणः शिखण्डिकेतनइव चूडा-मण्डणः प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शरदागमइव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगेवि-

१५ दलयन्नम्भोधरानिव परगजानुदयतपनबालातपइव सङ्ग्रामेषु मुष्णंनभिमुखाना-मायूंषि द्विषतां परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः

१ वाह्य २ सां ३ शौर्य ४ लं ५ प्रसा ६ वंशः ७ समुत्क्षि ८ म ९ उर्वी १० त्रि ११ च्छ्रि १२ रूप्प्र १३ लस्य १४ ण्डन १५ र

(ब) ' એ ' પતરામાં અને આમાં આંહિ તફાવત છે.

१६ श्रीबावपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवः [तस्य सुतः] क्षुभितकलिजलधिकल्लोलाभिभूतिमज्जन्महामहीमण्डलोद्धारधैर्य्यप्रकटितपुरुषोत्त-

१७ मतया निखिलजनमनोरथपरिपूरणपरोपरइव चिन्तामणिश्चतुस्सागरावरुद्धसीमापरिकराश्चप्रसादनसमये तृणमिव लघीयसीं भुवमभिमन्यमानो परपृ-

१८ थ्वीनिर्म्माणव्यवसायासादितपारमैश्वर्य[:] कोपाकृष्टनिर्स्त्रिशनिपातविदलितारातिकरिकुम्भस्थलोल्लसत्प्रसृतमहाप्रतापनलप्राकारपरिगतजगन्मण्डलःलब्धस्थिति-

१९ विकटनिजदोर्द्दण्डावलम्बिना सकलभुवनाभोगभाजा मन्थानोस्फालनविधूतदुग्धसिन्धुफेनपिण्डपाण्डुरयशोवितानेन पिहितातपत्र[:] परममाहेश्वरः परमभट्टारक

२० महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवः तत्पुत्रः प्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामन्तचू-

२१ डामणिमयूखखचितरञ्जितपादारविन्दः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराज

२२ परमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवः सर्व्वानेवसमाज्ञापयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये ऐहिकामुष्मिकफलावा-

२३ प्त्यर्थं श्रीवर्द्धमानभुक्तिविनिर्गतलिम्भिखण्डवास्तव्यतच्चातुर्विद्यसामान्यगार्ग्यसगोत्रबह्वृचसब्रह्मचारिभट्टदामोदरभूतिपुत्रभट्टबासु-

२४ देवभूतिनाय बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रक्रतुक्रियाद्युत्सर्पणार्थं सुराष्ट्रेषु उआसिङ्कसमीपेकाण्ढज्जग्रामस्सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सोत्पद्य-

२५ मानविष्टिकस्सभूतपातप्रत्याय[:] सधान्यहिरण्यादेय [।:] सदशापराध[:] सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय[:] पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदायरहितो

२६ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालिनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यउदकातिसर्गेणधर्मदायोनिसृष्टः यतोस्योचितया धर्म्मदाय

२७ स्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षापयत[:]प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्तितव्यं आगामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्वानित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरश्च

२८ मानुष्यं सामान्यञ्चभूमिदानफलमवगच्छद्भिः रयमस्मद्दायोनुमन्तव्य(:) परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं [च] बहुभिर्वसुधाभुक्ताराजभिस्सगरादिभिः [॥]

२९ यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम [१] यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैः धनानि धर्म्मायतनीकृतानि [॥] निर्म्मास्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम सा-

३० धुः पुनराददीत [॥ २ ॥] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः[॥] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति

३१ दूतकोत्र राजपुत्र श्रीशीलादित्यः लिखितमिदं श्रीबुद्धभटपुत्रबलाधिकृतश्रीगिल्लकेनेति संव ४०३ वैशाखशुद्ध १३ स्वहस्तो मम

---

१ ल २ श्वरः ३ भूतये ४ लीनः ५ भुञ्ज ६ द्धि ७ द्दा ८ मू ९ न्दैर्ध

નં० ૯૫

શીલાદિત્ય ૬ ઠાનાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત્ ૪૪૧ કાર્તિક સુદ ૫

શીલાદિત્ય ૬ ઠાનું આ દાન ૧૧"×૧૭⅞" ના માપનાં મોટામાં મોટાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. ડાબી બાજુની કડી ખોવાઇ ગઈ છે. મુદ્રા લગાડેલી જમણી બાજુની કડી તેને સ્થાનેજ છે. આ મુદ્રા વલભીનાં પતરાંઓ માટે પણ બહુ વજનદાર છે. તેના ઉપર હંમેશનું ચિહ્ન તથા લેખ છે.

લિપિ સામાન્ય રીતે વડોદરા અને કાવીનાં રાષ્ટ્રકૂટનાં પતરાંઓને મળતી છે.

પતરાંઓનું કોતરકામ ઘણુંજ ગંદું છે. દરેક પંક્તિમાં અસંખ્ય ભૂલો છે, તથા આખી પંક્તિઓનો લોપ થયો છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ઘણે સ્થળે કોતરનારે લીટાઓ જોડવાની તસ્દી પણ લીધી ન હોવાથી અક્ષરો અસ્પષ્ટ રહે છે. લગભગ આવા જ બીજા ઘણા લેખો આપણી પાસે ન હોત તો આ પતરૂં વાંચવું અશકય થાત. પતરાંઓ એકંદરે સુરક્ષિત છે. તેમાં ફક્ત બે જ ફાટ છે, એક જમણી બાજુમાં છેક ઉપર અને બીજી ડાબી બાજુમાં છેક નીચે, બીજાં પતરા ઉપર છે.

દાનપત્રની તારીખ "ગોદ્રહકમાં સ્થાપેલી વિજયી છાવણી"માંથી નાંખેલી છે. ગોદ્રહક એ પંચમહાલનું મુખ્ય શહેર ગોધરા હોય. 'ગોદ્રહક' શબ્દ 'ગોદ્રહ' માંથી વ્યક્તિત્વ 'અથવા સંબંધ બતાવતો क' પ્રત્યય સાથે થયો છે. અને ગોદ્રહનો અર્થ "ગાયો માટે એક તળાવ" અથવા "ગાયનું તળાવ" થાય છે, સરખાવો 'નાગદ્રહ' વાક્પતિનાં દાનપત્રમાં. વળી ગોધરામાં એક મોટું તળાવ હોવાથી આ નામ તેને બરોબર લાગુ પડે છે. સોમેશ્વરની "કીર્તિકૌમુદી" ૪૫૭ માં પણ 'ગોદ્રહ' નામ આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે ગોદ્રહ અને લાટના રાજાઓએ પોતાના સ્વામી ધોળકાના રાણા વીરધવલને દગો દઈ, તેના દુશ્મનો મરૂદેશના રાજાઓને જઈ મળી ગયા. તે ફકરામાં ગોદ્રહ ગોધરાને જ લાગુ પડી શકે. આપણાં પતરાંમાં તે આ સ્થળને જ લાગુ પડે છે કે કેમ તે બાબત હું ખાત્રીથી કહી શકતો નથી. કારણ કે, કાઠિયાવાડમાં બીજું ગોધરા હશે, એ બહુ સંભવિત છે, જો કે તે હું સાબીત કરવા હાલ અસમર્થ છું.

રાવસાહેબ વિ. એન. મંડલિકે[2] ભાષાંતર કરેલાં ગોંડલનાં પતરાંઓ કરતાં આની વંશાવળી આપણને એક ડગલું આગળ લઇ જાય છે. શીલાદિત્યનું નામ ધારણ કરેલો એક પાંચમો રાજા હતો એવું જણાય છે. આપણાં શાસનમાં આ નવા રાજાનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું છે:—

"તેનો (એટલે ચોથા શીલાદિત્ય દેવનો) પુત્ર મહેશ્વરનો પરમભક્ત, મહારાજા, મહેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદેવ છે. તે પરમમહેશ્વર મહારાજા, પરમેશ્વર બપ્પના પાદનું ધ્યાન ધરે છે. તે દુશ્મનનાં લશ્કરનો ગર્વ તોડે છે. તે મોટા વિજયો મેળવાવવાથી સર્વ મંગળનો આશ્રય છે. તે શ્રીના આલિંગનથી નૃસિંહ રૂપ ધારણ કરવાથી મળેલ અતુલ બળથી તથા જેમ પુરુષોત્તમે પાંખ વગરનો પર્વત ઉપાડી ગોવાળીઆઓનું રક્ષણ કર્યું હતું, તેમ શત્રુ રાજાઓનો નાશ કરી આખી પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવાને લીધે પુરુષોત્તમના જેવો છે. તેના પગના નખોની કાન્તિ અસંખ્ય રાજાઓનાં નમેલાં મસ્તકોપરના મુગટોનાં રત્નોનાં તેજને લીધે વૃદ્ધિ પામે છે, અને તેણે પૃથ્વીની સર્વ દિગ્વધૂઓનાં મુખની જિત મેળવી છે."

---

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬ જી. બ્યુહ્લર. ૨ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૧.

શીલાદિત્યદેવ ૫ મો આ વંશનો જાણવામાં આવેલો અઢારમો રાજા છે. હાલ ઉપલબ્ધ શીલાદિત્યોની સંખ્યા ગુંચવી નાંખે એવી છે. વલભીના શીલાદિત્યે જૈન ધર્મ ફરી સ્થાપ્યો, એવી જે જૈનોની દંતકથા છે તે દેખીતી રીતે હાસ્યજનક છે.

ડહકમાં વસતા ડાતલ્લનો પુત્ર સંભુલ્લ નામનો અને પારાશર ગોત્રનો એક અથર્વવેદી બ્રાહ્મણ દાન મેળવનારો છે. તેને तच्चातुर्विद्य એટલે "તે(શહેર)ની ચતુર્વેદીઓની જ્ઞાતિનો અંગ" કહ્યો છે. ત્રણ નામો સંસ્કૃત નથી પણ દેશી શબ્દો જણાય છે. હાલ લુણાવાડામાં અથર્વવેદીઓનું એક ન્હાનું થાણું છે તે જાણવાજોગ છે. આ દાન મેળવનાર કદાચ તેઓનો કોઈ પૂર્વજ હોય. વખોઈકા નદીના કાંઠા ઉપર સૂર્યાપુર[1] જીલ્લા(વિષય)માં આવેલું બહુઅટક ગામ દાનમાં આપ્યું છે:

દાનનો હેતુ એક અગ્નિહોત્ર અને બીજા યજ્ઞોનું ખર્ચ પૂરૂં પાડવા માટેનો છે.

તારીખ "સંવત્ ૪૪૧ ના કાર્તિક શુદ ૫" અથવા "સંવત્ ૪૪૧ ના કાર્તિકના શુકલ પક્ષ ૫ નો દિવસ" એ પ્રમાણે હું વાંચું છું. પહેલાં બે ચિહ્નો સાથે લઈ ૪૦૦ એમ વાંચવું જોઈએ. આ વદન ચોકકસ છે, કારણ શીલાદિત્ય ૪ થાનાં ગોંડળનાં દાનોમાં તારીખ ૪૦૩ છે. તે પછી આવતો અંક ૪ વાંચી શકાય, કારણ કે બીજું ચિહ્ન જે ૧૦૦ નાં ચિહ્ન સાથે લેવું જોઈએ તેને તે મળતો આવે છે. પણ '૧, હોય એવું જણાતો એક આડો લીટો, ત્યાર પછી આવતો હોવાથી, તે ૧૦ અને ૯૦ વચ્ચેનો અંક બતાવે છે એમ ગણવું જોઈએ, અને તે ૪૦ ના ચિહ્નને વધારે મળતો આવે છે તેમ છતાં, છેલ્લો આડો લીટો વાસ્તવિક રીતે ત્રીજી નિશાનીનો ભાગ હોય, એમ હું કબુલ કરૂં છું. એ પ્રમાણે હોય તો એ બધું ૪૦૪ બતાવે છે.

---

૧ ફારબસ, રાસમાલા વો. ૧ પા. ૨૪૫ માં સૂર્યાપુરને અણહિલવાડ રાજ્યનું એક બંદર કહે છે અને ધારે છે કે તે કદાચ સુરત હોય. આ ઓળખ ટકી શકે તેમ નથી, કારણ કે સુરત તો અર્વાચીન શહેર છે. આ ગામની ઓળખ વિષે હું કંઈ પણ સૂચવવા અસમર્થ છું.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति गोद्रहकसमावसितजयस्कन्धावारात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबल-
संपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्र-

२ तापात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्ज्जितानुरागस्वनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्य-
श्रियः **परममाहेश्वरः** श्रीभट्टार्क्कादव्यव-

३ च्छिन्नवंशान्मातापित्रिचरणारविन्दपणतिपवित्रीत्काशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्ग-
द्वितीयबाहुरेवसमदगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिक-

४ षः तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रवासंसतपादननरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणी-
तमार्ग्गसम्यक्क्रियापालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्थरा-

५ जशब्दोरिपकान्तिस्थैर्यगम्भीर्यबुद्धिः संपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रराजोदिधितृदशगुरू-
धनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदणपरतया-

६ तृणवदुपास्ताशेषस्ववीर्यफलः प्रार्थनादिकार्थप्रदानंदितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदय पाद-
चारीव सकलभुवनसंडलाभोग-

७ पमोद **परममाहेश्वर श्रीगुहसेनः** तस्य मुतः तत्पादनखमयूखसंतानपिसृतजाह्नवी-
जलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशत-

८ सहस्रोपजीव्यमानसंपत्प्रपलोभादिवाश्रृतः सरमसमाभिगामिकैर्गुणैः सहजशक्तीः
शिक्षादिशषविस्मापितः तधनुर्धरः प्रविम-

९ नरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मयज्ञानामापिकता प्रजागातकारिणामुपप्लवाना
शमयिता श्रीसरस्वत्योराकाधिवासस्य

१० सनादयविपक्षलक्ष्मपरिभोगवक्षविक्रमः विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः **परममाहे-
श्वरः श्रीधरसेनः** तस्य सुतः तत्पा-

११ दानुध्यात सतलजगदानंदनात्यद्भुतगुणसमुद्रस्थगितसमग्रदिग्मंडलः समरशतपिजय-
शोभासनाथमंडलाग्रद्युति भा-

१२ सुरांसपीठो व्यूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्वविद्यापारपराविभागाधिगमविमलमतिरपि
सर्व्वतः सुभाषितलवेनापि

१३ स्वोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाथगांमीर्यहृदयोपि सच्चरितातिशयसुव्यक्तपर-
मकल्याणस्वभवः खिलीभूतकृत-

पं. १ वांचो समवासित; संसक्त. पं. २ वांचो परममहेश्वर. पं. ३ वांचो पितृ; प्रणतिपवित्रीकृता; प्रकाशित. पं. ४ वांचो रत्नप्रभासंसक्त; नख; सम्यक्परिपा. पं. ५ वांचो रूप; गाम्भीर्यबुद्धिसं; श्शाङ्काद्रिराजोदधित्रिद; प्रदान. पं. ६ वांचो वदपास्त; प्रदानानं; हृदयः पं. ७ वांचो प्रमोदः; विसृत. पं. ८ वांचो संपद्रूप, शक्तिशिक्षाविशेष; स्मापितम; प्रथम. पं. ९ वांचो धर्मदायानामुपकर्ता; प्लवानां; दर्शयिता; रेकाधिवा. पं. १० वांचो हसंतारातिपक्षलक्ष्मी. पं. ११ वांचो ध्यातः सकल; समूह; विजय. पं. १२ वांचो सर्वविद्यापराप. पं. १३ वांचो सुखोप; गाध; स्वभावः.

१४ युगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिः धर्मानुरोधोज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसे-
वानिरूढः र्म्मादित्यद्वितीनामा परममा-

१५ हेश्वरः श्रीशीलादित्यः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातस्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुकगुरुणा-
दित्यादरवता समभिलषनीयानामपि रा-

१६ जलक्ष्मीस्कन्धासक्तपरमभद्राणां धुर्यस्तदाज्ञासंपादनैकरसतयोद्वावहनखेदसुखरति-
भ्यामनायासितसर्व्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वशीकृतनृ-

१७ पतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानसानालिङ्गितमनोवृत्तिः
प्रणतिमेरां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानेरप्य-

१८ रातिमिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहति प्रसभ-
विघटितसकलकलिविलसितगतिर्नीच जनाविद्रोहि भि-

१९ रशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतिहृदय प्रख्यातपारुषः शस्त्रकौसलातिशय गुणगणतिथ-
विपक्षक्षितिपतिलक्ष्मी स्वयंस्मयग्राहप्रकाशितप्र-

२० वीरपुरुषप्रथमः संख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहः तस्य सुतः तत्पादानु-
ध्यातः सर्व्वविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः प-

२१ रितोषातिशय सत्त्वसंपत्त्यागैः शौर्येण च विगतानुसंधानसमाहितारातिपक्षमनो-
रथरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकः शास्त्रकला-

२२ लोकचरितगव्हरविभाभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृतृमप्रश्रयोपि विनयशोवाविभूषणः
समरशतजयपाताकाहरणप्रत्यलोदग्र-

२३ बाहुदण्डविध्वंसितप्रतिपक्षदर्प्पोदयः स्वधनुप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमान सकल-
नृपतिमण्डलाभिनंदितशासनः परमामा-

२४ हेश्वरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयित सकलपूर्व्व-
नरपतिरतिदुःसाधनामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव-

પં. ૧૪ વાંચો દુપસેવાનિરૂઢધર્મા. પં. ૧૫ વાંચો ध्यातः; गुरुणात्यादर; षणीयामपि. પં. ૧૬ વાંચો सर्वा; भद्र इव; योद्वहन; सत्त्व પં. ૧૭ વાંચો रसानालि; मेकां; मानैरप्य. પં. ૧૮ વાંચો संहतिः जनाधिरोहिरशेषै. પં. ૧૯ વાંચો त्युन्नतहृदयः; पौरुष; शयः; ઉડાડી નાંખો गुण; ઉડાડી નાંખો स्मय. પં. ૨૦ વાંચો प्रथमसं. પં. ૨૧ પંક્તિની શરૂવાતનો प ઉડાડી નાંખો. વાંચો तिशयः; नेकशास्त्र. પં. ૨૨ વાંચો कृत्रिमप्रश्रयविनयशोभा; पताका. પં. ૨૩ વાંચો स्वधनुः प्र; परममा. પં. ૨૪ વાંચો दुःसाधाना.

२५ पुरुषाकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिः मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृति-
मिरधिगतकलाकलाप कान्तितिरस्कृतसलांच्छनकुमु-

२६ दनाथ प्राज्यमतापास्थगितदिगंतराल प्रध्वसितध्वान्तराशिःसततोदित सविता
प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन माग-

२७ मपरिपूर्णं विदधान संधिविग्रहसमासनिश्चयनिपुण स्थानमनुपादेशं ददतं गुणवृ-
द्धिविधाजनितसंस्कारासाधूनां राज्यशालातुरीयं त-

२८ न्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृतिविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्व्वितः
कान्तोपि प्रश्नमी स्थिरसौहार्द्दोपि निरसितादोषदोषवतामुद-

२९ यसमुपजनितजनानुरागपरिवृंहितभुवनसमर्थितप्रथित बालादित्यद्वितीयनामा
परमेश्वरः श्रीधरसेनः तस्य सुतः तत्पादकमलप्रणामधरणि-

३० कषणजनितहारिणलांच्छनललाटचंद्रशकल शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौतिका-
लंकारविभ्रमामलश्रुतविशेष प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्ता-

३१ विदः व्यास इव मृदुकरग्रहणादमंदीकृतानन्दविधिः वसुंधरायाः कार्मुकेव धनु-
र्व्वेद इव सभाविताग्रलक्ष्यकलाप प्रणतसमस्तसामन-

३२ मण्डलोपमोलिभूतचूडामणिक्रियमनशासनः परमेश्वरः परमभट्टारकमहाराजा-
धिराजपरमेश्वर श्चक्रवत्तश्रीधरसेनः

३३ तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलीदित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाग्रजन्मनो भक्तिबन्धुरावयव....रति-
धवलेया तत्पादारविंदमवत ....

३४ चरणनखमणिरुचा मंदाकिन्येव नित्यमलितोत्तमांगदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्दा-
क्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधव-

३५ लिम्ना ययशसां वलयेन मंडितककुभा नवसिविरलिताशेषाखंडपरि-

३६ वेशमंडलस्या-

पं. २५ वांचो प्रकृतिभिः. कलापः. पं. २६ वांचो नाथः; प्रताप; तरालः; प्रध्वंसित; सततोदितः; नुबन्धम. पं. २७ वांचो विदधानः; स्थानेनुरूपमादेशं दद्द्; विधानजनित; तुरीयत. पं. २८ वांचो प्रशमी; पहेलो दोष उडाडी नाखो. पं. २९ वांचो परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनः. पं. ३० वांचो जनितकिणलां; शकलः मौक्तिका; विशेषः. पं. ३१ वांचो रविंदः. सामन्त. कन्याया इव; कार्मुके ध; संभाविताशेषल; कलाप. पं. ३२ वांचो मंडलोत्तमांगधृत; मणीक्रियमाण; परममाहेश्वरः; श्चक्रवर्त्तिश्री. पं.३३ वांचो वाग्रजन्मनो; पतरा उपरनां बे टपकां दर्शावे छे के वयव पछी ७ पदो छोडी देवामां आव्यां छे. कदाच कोतरनारने हस्तलिखित प्रत उकेलतां मुश्केली नडी हशे. वांचो धवलया; प्रथितया. पं.३४ वांचो नित्यममलि. पं.३५ वांचो म्नायशसां; नभसि. विदलिताखंड.

पतरुं बीजुं

१ पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचिसमाविन्ध्यस्तस्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीदेरभट-
स्याग्रजः क्षितिसहृतेर्भुविभा — — स्यशुचियशांशुकभृतः स्वयंवराशिशल[राज्य]-

२ श्रियमर्प्ययन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्य्यमतिहतमतगदरपवसिप्रचण्डरिपुमण्डलमण्ड-
लाग्रमिवालंबमानं शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबाणासना[पादित]प्रसा-

३ धनावा पराभुवां विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विविधवर्णोज्वलनश्रुतातिशि-
नोद्भासितश्रवणयुगलः पुनः पुनरुक्तेनेव रत्नालंकारे-

४ णालङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरत्करकसकटकीटपक्षतनुकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनि-
वहावसकविसलन्नवशैवलांकुरमिवाग्रपाणमु[द्व·]

५ हन्धृतविशालरत्नवलनाजलधिवेलातटायमानजपरिष्वतविश्वंवरः परममाहेश्वर श्री-
ध्रुवसेनः तस्याग्रजो परममहीपतिस्पर्द्धोदोः

६ पनाशनधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टरतिरुचिरतरचरितगरिमपरि-
कलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागसरभ-

७ सवजीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखखदित चरणकमलयुगलः प्रोद्दाम-
दारदोर्द्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्प्पःप्रसर्प्पत्पटीयः प्रताप-

८ प्लोषः ताशेषशत्रुवँशः प्रणयीपक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तसुदर्शनचारः परि-
हृतबालेक्रीडोनद्धः कृतदिजातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलोन-

९ ङ्गीकृतजलशय्योपूर्व्वपुरुसोत्तमः साक्षाद्धर्म्म इव सम्यग्व्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः
पूर्वैर्प्युर्वीपतिभिः तृष्णालवलुब्धैर्य्यान्यपहृतानि देवब्रह्मदेयानि

१० तेषामप्यतिसकलमनः प्रसरमुत्संकलानानुमादनाभ्यां परिमुदिततृभुवनाभनन्दितो-
च्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्म्मध्वजप्रकाशितनिजवंशो देवद्विजगुरू-

११ न्प्रति यथार्हमनवरतप्रवर्त्तितमः होदृङ्गादिदान व्यसनानुपजातसतापोपात्तोदार-
कीर्त्ता परादन्तुरितनिखिलदिक्चक्रवालः स्पष्टमेव यथार्थं

१२ धर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनः कुमुदषण्डश्रीवि-
कासिन्यांकलापोवतश्चन्द्रिकयेव कत्यां धवलितसकलदिङ्म-

पं. १ रुचिरसह्यविंध्यस्तन; स्याग्रजः क्षितिपसंहृतेरनुरागिण्याः; स्वयंवरमालामिव. पं. २ वांचो प्रतिहतव्या-पारमानमितप्र. पं. ३ वांचो धवानां; तिशये. पं. ४ वांचो कटकविकट; पक्षरत्न; नीचेनी पंक्तिमांना भुजनो उ उपलो पंक्तिमां घुसी गयो छे, तेथी एम देखाय छे के कोतरनारे हस्तलिखित प्रतमांथी नकल करी हशे. सेक. पं. ५ वांचो वलयजलधि; भुजपरिष्वक्त; विश्वंभरः; स्पर्शदो. पं. ६ वांचो धनाशन; माश्लिष्टांगयष्टि. पं. ७ वांचो वशीकृत; स्थगितचरण; प्रोद्दामोदार. पं. ८ वांचो ळोषिता; प्रणयि; बाल; चक्रः; नधः. पं. ९ वांचो पुरुषोत्तमः; इवसम्य; तृणल. पं. १० वांचो सरलमनः; मोदनाभ्यां; त्रिभुवना; पं. ११ वांचो महोदंग; संतोषो; कीर्त्ति; पतरा उपरनुं टपकुं जणावे छे के चार पदो छोडी देवामां आव्यां छे. पं. १२ वांचो सिन्या; कलाव; कीर्त्या.

१३ बलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिंडश्यामलविन्ध्यमोलविपुलपयोधरायाः क्षितेः पत्युः श्रीशीलादित्यस्य सूनुर्नवप्राळेयकिरण इव प्रतिदिन सं-

१४ वर्धमानकलाचन्द्रवालः केसरीन्द्राशिशुरिव राजलक्ष्मीसकलवनस्थलीमिवाल-कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव द्विषतां परममाहेश्वरः परमभट्टा-

१५ रकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-परमेश्वरश्राशालादित्यदेवः तस्यः सुतः पारमेश्वर्य्यं कोपा-

१६ कृष्टनिस्तृंशपातविदलितारातिकरिकुम्भस्थलोल्लसत्प्रसृतमहाप्रतापानलप्रपरिगतजग-नंण्डलब्धस्थितिः विकटनिजदोर्द्दण्डावलंबिना सक-

१७ लभुवनाभोगभाजा मन्थास्फालिनविधुतदुग्धसिन्धुफेनपिण्डपाण्डुरयशोवितानेन-पिहितातपत्रः परमेश्वरः परभट्टारक महाराजाधिराजपरम-

१८ श्वरश्रीवप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमश्वरश्रीशीलादित्य-देपः तत्पुत्रः प्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामन्तचूडामणिमयू-

१९ खनिचितरंजितपादारविन्दः परमश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमश्वर श्रीबप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीला-

२० दित्यदेवः तस्यात्मजः प्रशमिताशषवलदर्प्पा विपुलजयमगलाश्रयः श्रीसमालिङ्ग-नलालितवक्षा समपाढनारसिङ्घविग्रहोर्ज्जिताद्भुति-

२१ शक्तिः समुद्धृतविपक्षभूभृन्निखिलगोमण्डलारत्यः पुरुषोत्तमः पणतप्रभूतपार्थिवक-रीटमाणिक्यमसृणितचरणनखमयूकजिताशेषदि-

२२ ग्बधूमुखः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमश्वरश्रीबप्पपादानु-ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर श्रीशिलादित्यदे-

२३ वः सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया मात्रापित्रोरात्मनश्च पुण्य-यशोविवृद्धय ऐहिकामुष्मिकफलावाप्यर्थं डहकवास्तव्यतच्चातुर्विद्यसा-

२४ मान्यपाराशरसगोत्रायाथर्व्वणसब्रह्मचारिब्राह्मणसंभुल्लाय ब्राह्मणडाटल्लपुत्राय बलि-चरुकवैश्वदेवाग्नहोत्रकतुक्रियात्युत्सर्प्पिणार्थं

२५ सूर्यापुरविसये वप्पोइकानदीताहे वहुअवटकग्रामः सोदृङ्गः सपरिकरः सोत्पद्य-मानविष्टिकाः सभूतपातः सप्रत्युन्दयः-

પં. ૧૩ વાંચો गुरु; शैल; पयो; प्रालेय; પં. ૧૪ વાંચો चक्रवालः; राजलक्ष्मीमचलव; केतन इव પછી આખી પંક્તિ છોડી દેવામાં આવી છે. પં. ૧૫ બીજાં બધાં પતરાંઓમાં बावपादा છે; सुतः પછી બે પંક્તિઓ મૂકી દીધી છે. વાંચો पारमैश्वर्य. પં. ૧૬ વાંચો निस्त्रिंश; प्राकारपरि; जगन्मण्डल. પં. ૧૭ વાંચો स्फालन; परम-माहेश्वरः; परमभ; परमे. પં. ૧૮ વાંચો देवः પં. ૧૯ વાંચો परममाहेश्वरः; परमेश्वरः; પં. ૨૦ વાંચો प्रशमिताशेष; बलदर्पो; मंगल; वक्षाः समुपोढनारसिंहविग्रहोर्जिताद्भुत. પં. ૨૧ વાંચો लारक्षः प्रणत; किरीट; मयूखो. પં. ૨૨ વાંચો महाराजाधिराज परमेश्वर પં. ૨૩ વાંચો वाप्त्यर्थं. પં. ૨૪ વાંચો ग्निहोत्र; त्सर्पणार्थं. પં. ૨૫ सूर्या સંક્ષેપાત્મક છે; वप्पोइका, પહેલા બે અક્ષરો કદાચ વધો હોય; ताहे કદાચ तटे અગર कठि માટે વપરાયું હોય. વાંચો विष्टिकः; सभूतवातप्रत्यायः

२६ सदशाकरराधः समोगभोगः सधान्यहिरण्याणयः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रदेवब्रह्मदायव — — — —

२७ भूमिप्रदन्यायेनाचन्द्रार्कार्णवसरित्क्षितिपर्व्वतसमकालीन पुत्रिकापौत्रान्वयभोग्य-मुदकातिसर्गेणब्रह्मदायत्वेन

२८ प्रतिपादितः यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतोराप्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तत-

२९ व्यमागामिभद्रनृपतिभिरे स्मिस्मद्वंशजरन्यैर्व्वानित्यान्यश्वर्य्यानस्थिरमानुष्यक सामान्यं च भूमिदायफ-

३० लमवगच्छद्भिरयमस्मद्दायानुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च ॥ उक्तं च बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्यय-

३१ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फल ॥ यानीह दारिद्रभयानरेन्द्रैर्धनानि धर्मायत-नीकृतानि निमाल्य-

३२ वान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनमाददीत ॥ षष्टिर्वर्षसिहस्राणं स्वर्गे तिष्ठ-

३३ ति भूमिदः आच्छोत्ता चानुमंता च तान्येव नरके वसेदिति ॥ दूतकोत्र गाजशाति-श्रीजज्जुः

३४ लिखितंमिपं लम्पथतरुरन सश्यगुप्तनेति ॥ संवत् ४४१ सप्तप्त कार्तिक अ-स्वहस्तो मम

पं. २६ वांचो सदशापराधः; रण्यादेयः; भूमिच्छिद्रन्यायेन. पं. २७ गत पंक्तिना अंतनी पेठे आ पंक्तिनी शरुआत फक्त छूटा छूटा लीटाओथी थाय छे. वांचो समकालीन; ब्रह्म. पं. २८ वांचो वा प्रतिदिशतो व्यासेधे वर्तित. पं. २९ वांचो रस्मद्वंशजैर; न्यैश्वर्याण्य; मानुष्यकं. पं. ३० वांचो द्दायो. पं. ३१ वांचो निर्मा- पं. ३२ वांचो पुनरा; सहस्राणि. पं. ३३ कदाच गजपति. पं. ३४ वांचो तमिदं······सूनुना शशिगुप्तेनेति.

નં૦ ૯૬

શીલાદિત્ય ૭ માનાં અલીણાનાં તામ્રપત્રો.[1]

ગુ. સં. ૪૪૭ (૭૬૬–૬૭ ઈ. સ.) જ્યેષ્ઠ સુદ ૫

ખેડા અને ભરૂચના એસીસ્ટન્ટ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર મિ. હરિવલ્લભે આ લેખ શોધી કાઢેલો છે. અને ડૉ. બુલ્હરે પોતાના અક્ષરાન્તર તથા નોંધ સાથે તે પ્રથમ ૧૮૭૮ માં ઈ. એ. વો. ૭ ના પા. ૭૯ મે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. મુંબઈ ઈલાકાના ખેડા ડિસ્ટ્રિક્ટના નડિઆદ તાલુકાના મુખ્ય શહેર નડિઆદની ઈશાને લગભગ ૧૪ મૈલ ઉપર આવેલા અલીના અગર અલીણા નામના ગામડાની નજીકમાં મળી આવેલાં કેટલાંક તામ્રપત્રો પર આ લેખ છે. પ્રથમ જોવામાં આવ્યું ત્યારે આ તામ્રપત્રો અલીણામાં એક વેપારીની દુકાનમાં પડ્યાં હતાં. હાલ તે લંડનની રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટીના તાબામાં ડૉ. બુલ્હરે ભેટ તરીકે આપવાથી પડયાં છે.

આ એક બાજુએ લખેલાં બે પતરાંઓ છે. પહેલું લગભગ ૧–૨$\frac{૫}{૮}$"×૧–$\frac{૧}{૮}$" માપનું છે. બીજું જરા વાંકુંચુંકું અને લગભગ ૧–૩$\frac{૧}{૮}$" × ૧–૦$\frac{૭}{૮}$"નું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા જરા કોતરેલા ભાગ કરતાં જાડા છે. પરંતુ કાટને લીધે પતરાં જીર્ણ થઈ ગયાં છે અને કેટલેક સ્થળે કાટના થરને લીધે અક્ષરો એટલા ખરાબ થઈ ગયા છે કે શિલાછાપમાં દેખાતા નથી. એકંદરે લેખ મૂળ પતરાંઓ ઉપર વાંચી શકાય છે. ખાસ ઈજા પામેલો ભાગ બીજા પતરાના જમણા ખૂણા ઉપરનો છે. પતરાંઓ જાડાં અને મજબૂત છે. અને અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છે, તોપણ પાછળની બાજુએ દેખાતા નથી. જે ભાગો ઇજા પામેલા નથી તે ઉપરથી જણાય છે કે કોતરકામ સારૂં કરેલું છે. પણ અક્ષરોની અંદરની બાજુપરથી કોતરનારનાં ઓજારોની નીશાનીઓ હમ્મેશ મુજબ દેખાઈ આવે છે. પહેલા પતરાની નીચે અને બીજાની ઉપર બે કડીઓનાં કાણાં છે. પણ મુદ્રાવાળી અને બીજી એ બન્ને કડીઓ મળી આવતી નથી. બન્ને પતરાંઓનું વજન ૧૭ પૌંડ ૩$\frac{૩}{૪}$" ઔંસ છે. અક્ષરોનું માપ $\frac{૧}{૮}$" અને $\frac{૧}{૪}$" વચ્ચે છે.

શીલાદિત્ય ૭ માનો આ લેખ છે. તેનો ઈલ્કાબ વલભીના રાજવંશનો 'ધ્રુભટ[2]' એટલે, ધ્રુવભટ પણ હતો. તેમાં લખેલું શાસન આનંદપુર ગામમાંના મુકામમાંથી કાઢેલું છે. તેના ઉપરની તારીખ શબ્દ અને અંક બન્નેમાં આપેલી છે. સંવત્ ૪૪૭(ઈ. સ. ૭૬૬–૬૭)ના જ્યેષ્ઠ (મે–જુન) શુદ્ધ ૫ નો લેખ છે. તે કોઈ પણ પંથનો નથી. તેનો હેતુ ફક્ત શીલાદિત્ય ૭ માએ પોતે એક બ્રાહ્મણને પંચ મહાયજ્ઞની ક્રિયા ચાલુ રાખવા માટે મહિલબલી અથવા મહિલાબલી નામનું ગામડું જે ખેટક આહાર[3]માં ઉપ્પલહેટ પથક[4]માં આવેલું છે તેના દાનનો નોંધ કરવાનો છે.

આમાં લખેલાં સ્થળોમાં ખેટક તે હાલનું ખેડા[5] છે. ઉપ્પલહેટ તે ખેડાથી પૂર્વમાં ૩૫ મૈલ પર ઠાસરા તાલુકાનું હાલનું ઉપલેટ અથવા ઉપલેટા લાગે છે. અને આનંદપુર ખેડાથી અગ્નિકોણમાં લગભગ ૨૧ મૈલ પર આનંદ તાલુકાનું હાલનું આનંદ હોવું જોઈએ.

---

૧ કો. ઈ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૭૧–૧૭૩ ડૉ. ફ્લીટ. ૨ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૮૦ મે ડૉ. બુલ્હરે બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે આખું અને ખરૂં નામ ધ્રુવભટ છે. ધ્રુવને બદલે ધ્રુ ટુંકું રૂપ ગુજરાતીમાં અત્યારે પણ વપરાય છે. અનાજમાંથી રાજભાગ વસુલ થાય તેથી ઉપર દેખરેખ રાખવાની તેની ફરજ ગણાય છે. ૩ સ્થળવાચક શબ્દ છે, જેનો અર્થ હજુ નિશ્ચિત થયો નથી. પથિનને, પથની સાથે તેનો સંબંધ સંભવે છે. ૪ આ પણ સ્થળવાચક શબ્દ છે, જેનો અર્થ મુકરર થયો નથી. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૨ મે ધરસેન બીજાનું અલીણાનું તામ્રપત્ર છે તેની લીટી ૨૫ મે खेटकाहारविषये લખેલ છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે "આહાર" અને "વિષય"નો અર્થ એક જ હોવો જોઈએ. તેજ અર્થનો બીજો શબ્દ આહરણી ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨ મે ધરસેન બીજાનાં વલભીના તામ્રપત્રમાં આપેલ છે અને હસ્તવપ્ર આહરણી અને આહાર એ બન્ને પ્રયોગો જોવામાં આવે છે. ૫ અક્ષાંશ ૨૨° ૪૪, ઉ. અને રેખાંશ ૭૨° ૪૪, પૂ.

अक्षरान्तरं

पतरूं पहेलुं

१ ॐ स्वस्ति श्रीमदानंदपुरसम[ा]वासित जयस्कन्धावारे प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्र-
काणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभो[ग संस]क्त संप्रहार शतलब्धप्रतापा-

२ त्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः
परममाहेश्वरः श्री भटार्क्कादा[द]व्यवच्छिन्नवंशान्मा-

३ तापितृचरणारविंदप्रणतिप्रविविक्ताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीयः बाहुरेव
समदपरगजघटास्फ[ो]टनप्रकाशित[सत्वनि]कषः तत्प्[र्]अ

४ [भा]वप्रणताराति‍चूडार[त्]नप्रभास[ं]सक्तपादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणी-
ति[त]मार्गैः सम्यक्परिपालनैः प्रजाहृदयरञ्जना[द]न्वर्त्थराजशब्[द्]ओ
रूपका-

५ न्तिस्थै[र्]य्य गाम्भीर्य बुद्धिसंपद्भिः स्मरशश्[आ]ङ्काद्रिराजोदा[द]धि तृआ
[त्रि]दशगुरु[रु]धनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानैः परतया त्रिणवद्रपा-
स्ताँ[शेषस्व]वीर्य्य-

६ फलः प्रार्त्थनाधिकार्त्थ प्रद्[आना]नन्दित विद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदय[:]पादचारीव
सकलभुवनमण्डलाभोग प्रम्[ो]द[:]परम-

७ माहेश्वरः श्रीगुहसेनः[॥]तस्य सुतः तत्पादनख[मयूख]संतानविसृज[त]जाह्न-
वीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतस-

८ हस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादि[वा]श्रृ[श्रि]तः सरभा[भ]समाभिगामिकैः
गुणैः सहजशक्तिः शिक्षाविशेषविस्मापितलब्धे धनुर्द्धरः प्रथम[न]

९ रपति समतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्म[दाया]नामपि[पा] कर्त्ता प्रजोपघाटका-
रिणां उपप्लवानां शमयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सहोर्प्पंति प-

१० क्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपम सम्प्[र्]प्तविमल पार्त्थिव श्रीः परम-
माहेश्वरः श्रीधरसेनः[॥]तस्य सुतः तत्पादानुध्यातः सकलजगदानात्या[त्य]द्भु-

११ तगुणसमुदैस्थगितसमग्रदिग्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्र द्यु[उ]
तिभासुरान्सपीठोव्यू[ढ्]ढ गुरुमनोरथ महाभाव[र]: सर्व्वविद्यापारपरम-

१२ भागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितलवेनापि स्वोर्प्पादनीय परितोषः सम-
ग्रलोकागाधगांभीर्य्यहृदयोपि सव्य[च]रितातिशयसुव्यक्तपरम-

---

१ મૂળ પતરાં ઉપરથી. २ વાંચો स्कन्धावारात् કોતરનારે પહેલાં धा લખી પછી न्धा સુધારેલ છે. ૩ વાંચો भ्यानुरागानुरक्त. ४ વાંચો भृत ५ વાંચો माहेश्वर ६ વાંચો द्वितीय ७ વાંચો मार्ग्ग ८ વાંચો पालन ९ વાંચો प्रदान १० વાંચો अपास्त ११ વાંચો शक्ति १२ વાંચો विस्मापितसर्व्व અથવા विस्मापिताखिल १३ અહીંઆં આ જ લીટીમાં शमयिता પછી અને બીજી જગ્યાએ કાંઇક ચિહ્ન છે તે અનુસ્વારના જેવું અગર અર્ધો વિસર્ગ જેવું છે, પણ અનુસ્વારની જગ્યાએ નથી. १४ વાંચો दर्शयिता १५ વાંચો संहताराति १६ વાંચો ओपसंप्राप्त અથવા ओप-क्रमसंप्राप्त १७ વાંચો समुदय १८ વાંચો मुख

१३ कल्याणस्वभावः ख[ि]लीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः ध-
र्म्मानुगा[रो]धा[ो]ज्ज्[व्]अलतरीकृतार्त्थ सुख स[म्]पदु[प]सेवानि-
रूढ बर्ज्मादित्यं त्वि[द्वि]तीय नामा

१४ पा[प]रमम्[आ]ह्[ए]श्वरः श्री[श्री]गी[शी]लादित्यः[॥]तस्य सुतः
तत्पादानुद्ध्यातःस्वयव्[म्]उपेन्द्रगुरुणेप[व]गुरुः गुरुणात्यादरवता समभिलषणी-
याणामैपि राजलक्ष्मी[म्]

१५ स्कन्धासक्त[आं] परमभद्राणाँ धु[र्]य्यस्तदाज्[ञ]ास [ं] पादने
[ऐ]क रसतयोद्वाहर्न खेदसुखरतिभ्यां अनायासित [सत्त्व] संपत्ति [:]
प्रभाषसा[स]म्पद् वा [व] शीकृत नृपतिशतशिरो-

१६ रत्ना [त्न]न्ना[च्छा]योपगूढ़ [ढ] पादपीठोपि परमावज्ञोभिमान सहसानौं
लि[ङ्ग]ि तमनोवृत्तिः प्रणतीरोकाँ परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरा[र]-
प्या[अ] रातिभिरनासा[दि]-

१७ तप्रकृतयोपायैः कृतनिख[ि]लभुवनामा[मो]दविमलगुणस[ं]हतिः प्रस-
भविघटितसकलकलिविलास[ि]तगतिर्मत्रैजनाभिद्रो[रो]हिभिराशेषैः दो-
षैरनामृ–

१८ [ष्टा] त्युन्नतहृदय[:] प्रख्यातपौरुषः शास्त्रकोटलौतिशय[ओ]गुण गुण-
तिथ विपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंस्वैयं ग्राहे [ह]प्रकाशितप्रविआ[वी]रपुरुष-
प्रथमैः [संख्या]-

१९ धिगमैः प[प]रममाहेश्वरः श्रीखरग्रहः [॥] तस्य सुतः तत्पाद[ा]नु-
ध्यातः स[र्] व्वव[ि]द्याधिगमः पंहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषितातिं-
ष[श]य[:] सत्[त्]व-

२० स[म्] पत्यागैः शौर्येण च विगतानुस[म्]धानसमाहितारातिपक्षमनोरथरथा-
क्षभंगः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरवि-

---

१ वांचो निरूढ २ वांचो धर्म्मादित्य ३ वांचो विसर्ग अधुरो छे, मात्र नीचेनो भाग कोतरेलो छे. ४ वांचो तत्पादानुजः। आनी पछीनी चोककस ।तथिना बीजा दाननी पं. १५–१६, ई.ऐ.वो. ६ पा.१४मे ध्रुवसेन बीजानुं सं. ३१०नुं दान अने पाछळनां दान जेवां के ई. ऐ. वो. १२ पा. १४८ पंक्ति १७ अने वो.७ पा. ७४ पं. १८ ना आधारे. ५ आ शब्द रद करो ६ वांचो समभिलषणीयां ७ वांचो परमभद्रइव ८ वांचो ओद्वहन् ९ वांचो पराक्रम १० वांचो रस् ११ वांचो प्रणतिमेका १२ वांचो प्रतिक्रिय् १३ वांचो नीच १४ वांचो अशेषैः १५ वांचो कौशल १६ शब्द रद करो १७ आ बीजो स्वयं रद करो १८ वांचो प्रथम १९ विसर्ग अधुरो छे, उपलो भाग कोतरायो छे. २० वांचो आधिगमविहित २१ वांचो परितोष

२१ मार्गोपि परमभद्रमा[प्र]कृतिरकृत्[त्रि]मप्रश्रयोपि विभ[न]यशोभाविभूसनो: समरशतजयपताकाहरणप्रत्ययोदग्रबाहुदण्डविध्वंसित प्र[तिप]क्ष-

२२ दर्प्पोदयः स्वधनु[:] प्रा[प्र]भाव[परि]भूतास्त्रकौशलाभिमान सकलनृपति मण्ड[ला]मिनन्दितशासना[न]: पर[ममा]हेश्वरः श्री[श्री]धरसा[से]नः [॥] तस्यानुजः त[त्]पृ[आदानु]-

२३ द्ध्यातः सच्चरित्[आ]तिरु[श]यित सकलपू[र्]व्वनरपतिः दुस्साधना[ना]-मपि प्रसाधयिता विषय[आ]णाम् मू[र्]त्त[इ]म्[आ]निव पुरुषकारः परिवृद्धगु[णा]नुराग[निर्ब्भ]-

२४ रचित्तवृत्ति[भि]: मनुरिव स्वा[स्व]यमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरवि[धि]गतकला-कलाप[:] कान्तितिरस्कृतसलाछनैः कुमुदा[द]नाथ[:] प्राज्यप्रतापस्थगित-दिग[न्]तराल[:]

२५ प्रध्वंसितध्वान्तराशिः सततोदितसविता प्रकृतिभ्य[:] पर[म्]प्रत्ययमर्त्थवन्तम-तिप[ब]हुतिथप्रयोजनानुबंधमंम्[आ]गमपरिभू[पू]र्ण्णं[म्]विदधाम(न): सन्धिविग्रह-

२६ समासनिश्चयनिपुण[:] स्थानमनुपदेशं ददंतं गुणवृद्धिराजदिनितं स[ं]स्क्-[आ]रसाधूनां राज्यशाला तु[र्]इघतन्त्रयोरुभयोरपि निश्णातः प्रकृ-

२७ तिविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यि(अ)गर्व्व [इ]तः कान्तोपि प्रशमि-[मी]शि[स्थि]रसौह[आ]र्द्दोपि निरसिता दोषदोषवैतामुदय समुपजन्[इ]-

२८ तजनानुराग परिवृ[ं]हित भुवनसमर्थितप्रथित बालादिरिय[त्य]द्वितीय नाम[आ]परममाहरवनैं श्री[श्री]ध्रसनैः [॥] तस्यसुतः तत्पादरदेले प्रणा-

२९ मधरणिकषणादि[ज]नितकिणलांछनललाटचन्द्रस[श]कल[:] शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकालंकारविभ्रमामलश्रुतविशो[शे]ष[:] प्रदान स-

३० लिलक्षालिताग्रहस्तारविंदः व्यासं इव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिः वसु-[ं]धरायाः रा[का]र्म्मुरा[का]धनुव्व[ए]द इव सभाविनाशमेलक्ष्यकलाप-[:] प्र-

---

१ वांचो विमूषणः २ वांचो सलाञ्छन ३ वांचो आनुबंधम् ४ वांचो स्थानानुरूपमादेशं ददतं ५ वांचो विधानजनित ६ आ बीजो दोष२६ करो ७ वांचो माहेश्वर ८ इ. ए. वो. ६ पा. १५ मे सं. ३१० ना तेना पोताना दानपत्र पं. ८–१० तेम ज त्यारपछी बीजा लेखोने आधारे वांचो ध्रुवसेनः ९ वांचो पादकमल १० वांचो कन्याया ११ वांचो संभाविताशेष

३१ णतसमस्तसामन्तमण्डलापमोनिर्भृत चूडामणनियमनंशासनः परम[माहे]श्वरः परमभट्टारक महार[ा]जाधिराज परम[े]श्वर चक्रवर्त्ति श्री [2]ध-

३२ रसेनः [॥] तत्पितामहभ्रातृ श्री शिलादित्यस्य वा[शा]र्ङ्गपाणेरिवाग्रजन्मनो[3] भक्तिबन्धुरावयव[कल्पितप्रणते]रतिधवलया तत्पादारविन्द मवृ[वृ]त्तया चरणनखमणि-

३३ [रु]चा मन्दाकिन्येव नित्या[त्य]ममलितोत्तमांव[ग]देशस्याव[ग]स्त्यस्य-[ए]व राज कचो[र्वे]: द[ा]क्षिण्यमानतन्वानस्यें प्रबलधवलिम्नो[म्ना]-यग[श]सां वलय[े]न म-

३४ [ण्डित]ककुभा नभयाथरलिताशेपिःखण्डपरिवेममण्डलस्यपये[यो]दश्यामशिखर-चूचुरकचिसमविन्यस्तस्तनंयुगायाः क्षित् [े]: पत्य[उ] : श्री[देरभ]ट-

३५ स्याग्रजंः क्षिति [प]स[ं]हतेः चरुविभागर्स्य गु[शु]चिर्य्यगोङ्गुकेभृतः स्वयंवराभिकाषिणीमिवराज् [य्] अ श्रियमर्प्पयन्त्याः कृतपर[ि]ग्रह [: शौर्य्यमप्रतिह]-

३६ तप्रतापानमितप्रचण्डरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमपालंवधुआनंः शरदि प्रसभम् [आ] कृष्ट शिलीमुख पा[वा]णासनापादितप्रसाध[नानां]

३७ परभुवां विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्व्वम् [ए]व विविधवर्न्[र्ण्]ओज्[ज्] वलेन श्रु[श्रु]तातिशय् [ए]नो[द्भा] सित श्रवणयुगलः पुन[: पुनरुक्तेनेव रत्ना]-

३८ [ल] ङ् [क्]आरेणालङ्कृतश्रोत्रैंपरिस्फुरत्का[क] टकविकटकीटपक्षरत्नाकि-रणमिपच्छिन्नंप्रदानसलिलनिवहोनवसे[कविलसन्नवशैवलां]-

३९ कुरमैपाग्रपाणिमुद्वह[न्] धृत विश[ा]लरत्नप[व]लयजलधिवेल[ा]तटाय-म[ा]नभुजपरिष्वक्त विष्वम्[भ] रः परमम[ा] हेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्र-

---

१ वांचो मण्डलोत्तमांगधृतचूडामणीयमान २ धरसेन ४ थाना पोताना सं. ३२६ आषाढ सु. १० ना दानपत्रनी पंक्ति ३९ मे नीचे मुजब पाठ छे. चक्रवर्त्तिश्रीअज्जकपादानुध्यातः श्री. (ज. बो. ब्रे. रो. एॅ. सो. वो. १० पा. ७९ अने ई. एॅ. वो. १ पा. १६) तेम ज तेना ते ज वर्षना माघ व. ५ ना दानपत्रमां (जेना बीजा पत्रानो ज तरजुमो प्राप्य छे.) ई. एॅ. वो. १ पा. ४५ मां पण ते ज पाठ छे. त्यार पछीना बधा दानपत्रोमां तेम ज तेना पोताना ३३० मा वर्षना दानपत्रमां (ई. एॅ. वो. ७ पा. ७५ पं. ४१ अने वो. १५ पा. ३४० पं. ४०) श्री अज्जकपादानुध्यातः ए बीरुद जोवामां आवतुं नथी. ३ आनी पछीनी पेढीना तरतना दानपत्र एटले के खरग्रह बीजाना ३३७ मां वर्षना दानपत्र(ई. एॅ. वो. ७ पा. ४८)ना आधारे आंगजन्मनो ४ वांचो आतन्वानस्य ५ वांचो नभसियामिनीपतेर्विरचिताखण्डपरिवेष ६ वांचो चूचुकचिरसत्र विन्न्यस्तन ७ वांचो उपर आपेली नोटमां खरग्रह बीजाना दानपत्रनी पं. ३२ ना आधारे अंगजः ८ वांचो संहतेरानुरागिण्यः ९ वांचो यशोंशुक १० वांचो अप्रतिहतव्यापारमानमित ११ वांचो इवालम्बमानः १२ वांचो श्रोत्रः १३ वांचो अविच्छिन्न १४ वांचो निवहावशेक १५ वांचो इव

पतरूं बीजुं

४० [जो पेरं]म[हीप]तिस्पर्द्धि[र्श]दोषनाग[श]नध[ि]य[े]द लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्[टिरतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकलितसकलन] रप [त]ि रवि-

४१ परिक्लृष्टानुराग[स]रभसवशीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूख[खचित- चरणकमलयुगलः]प्रोद्दाम[ोदर]-दो-[र्दण्ड]दलित द्विषद्व-

४२ र्गदर्प्पः प्रसर्प्पत्पतीयः प्रतापप्लोषिताशेष शत्रुव[ं]शः प्रणयिपक्षनि[क्षिप्तल- क्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षि]प्तसु[दर्शन चक्र]: परिहृत-

४३ [बालकी]डो अनधःकृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलोनङ्गीकृत जलशय्य- [ोपूर्व्व पुरुषोत्त]मः साक्षाद्धर्म इव सम्यग्[व्य]वस्था-

४४ पितवर्ण्णाश्रमाचारः पूर्व्वैरप्युर्व्वि[र्व्वी]पतिभिः तृष्णालवलुब्धैः यान्यपहृता- [नि देवब्रह्म]द[े]या[नि ते]षामप्य[तिसरल]मनः प्र-

४५ [स]रसुत्स[ङ्क]ल[नानु] मोदनाभ्यां परिमुदित[त्रि]भुवनाभिनान्दितोच्छ्रितो- त्कृष्टधवलध [र्म्म] ध् [वज]: [प्रकाशित नि]जवंशः द[े]वद्विजगुरू [न्- प्रतिपूज्य यथार्ह] मनवरत-

४६ प्रवर्त्तितमहोद्रङ्ग[ा]दिदानव्यवसनानुपजातसंतोषोपात्तोदारकीर्त्तिः [परं]परा [दन्तुरित नि]ख[ि]लदिक्चक्रवालः[स्पष्टमेवय] थार्थ[ं]धर्म्मादित्यि[त्य]

४७ [द्वि]तीयनामा पर[म]माहेश्वरः श्रीखरग्रहः [॥] तस्याग्रजन्मनः कुमुदषण्ड- श्री[विकासिन्या कलावतश्चन्द्रिकयेव कीर्त्त्या धवलित स]कलदिग्मण्डल

४८ लस्य खंडितागुरु[वि]लेपनविडश्यैामलविन्ध्य[शै]लविपुलपयोधरायाः क्षि[तेः पत्यु]: श्रीशीलादित्यस्य सूनु[र्नवप्रालेयाकिरण इ]व

४९ प्रतिदिनसंवर्द्धमानहृदयकेलाचन्द्र[क]वालः [केसर] ीन्द्र[श]ि शुरिवराज- लक्ष्मीं सकलैवन[स्थलीमि]वालंकुर्व्वाणः [शिख]ण्डिकेतन इव रुचि[मच्चू- डा]म[ण्डनः]

५० प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शरंदागम इर्व द्विशतां परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजा- धिराजपरमेश्वर श्रीबप्पपादानुध्यातः परमभट् [ट]ारक [महारा]-

---

१ न्हानाभाइ पछी मोटाभाइनुं वर्णन जरा विचित्र छे. परंतु अग्रजो पाठ खरग्रह पोताना सं. ३३७ ना दानपत्र(इ. ए. वो. ७ पा. ७८)नी पं. ३७ मे पण छे, तेथी ते शंकाथी पर छे. त्यार पछीना दानपत्रोमां पण ते ज पाठ छे. २ वांचो व्यवस्थानोपजात अथवा व्यवसायोपजात ३ वांचो कीर्ति ४ न्हाना पछी मोटाभाइना वर्णननो आ बीजो दाखलो छे. पण अग्रजन्मनः ने बदले अग्रजः लखायुं छे ते भूल सिवाय ते ज पाठ नीचेना दानपत्रोमां छे, तेथी ते शुद्ध छे ते निःशंक छे. शीलादित्य त्रीजाना सं. ३५२ ना दानपत्रनी पंक्ति ४१ मे त्यार पछीनां बधां दानपत्रोमां पण आहीनी माफक अग्रजन्मनः छे ५ वांचो पिण्ड ६आ हृदय शब्द रद करो ७ वांचो लक्ष्मीमचल ८ आंही थोडो भाग मूकी देवायो छे. आखो भाग नीचे मुजब होवो जोइए: शरदागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे विदलयन्नम्भो धरानिव परगजानुदयतपन बालातप इव संग्रामेषु मुष्णन्नभिमुखानामायुंषि द्विषतां. ९ इ. ए. वो. ५. पा. २१२ अने आर्कि. स. वे. इ. वो. ३ पा. ९९ मे आपेल शीलादित्य ४ थाना-

५१ जाधिराजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवस्तस्य सुतः पारमैश्वर्य्य[:] कोपाकृष्ट निस्तृ [स्त्रि] श पातविदलितारातिकरिकुम्भस्थलोल्लसत्म[सृत म]हाप्रतापानलः प्रा[कार]-

५२ [परिगत]जगन्मण्डलल्ब्धस्थितिः विकटनिज दोर्द्दण्डावलम्बिना सकलभुवनाभोग-भाजामन्थास्फालनविधु[तदुग्धसि]न्धुफे[नपिण्डपा]ण्डुरयशोवित[ा नेन]

५३ विहितातपत्रः परम[माहे]श्वरः परमभट्टारक महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्प-पादानुध्यातः परमभट्टारक महारा[जाधि]राज प[रमेश्व]र[श्री]शीलादित्य [देवः] [।।] [तत्पुत्रः]

५४ प्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामन्त चूडामारिनखमयूखैर्निचित रञ्[ज]इतपादार-विन्दः परम[मा]हेश्वरः परमभट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वर श्री[बप्प]पादा

५५ नुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीलादित्यदेब[:][।।]तस्या-त्मजः प्रशमित रि(?)पु(?)बलदर्प्पः विपुलजयमंगलाश्रयः श्रीसमालिं [गन लालि]त

५६ वक्षा[:] सम्[उ]पोढनारसिंघविग्रहोर्ज्जितो[द्]धुरशक्तिः समुद्धा[द्धत विप-क्षभूभृत्कृतनिखिलगोमण्डलरक्षः पुरुषोत्तम[:] प्रणतनाभूत पार्थिवकिरीट-

५७ [मा]णिक्य[म]सृणितचरणनखमयूख रंजितागर्जो दिग्वधूमुखः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपा-

५८ [दा]नुद्धयातः परमभट्टारांमहारलधिराजें परमेश्वरश्रीशीलादित्यदेवः परममाहे-श्वरैः [।।] तस्यात्मजैः प्रथितदुस्सहवीर्य्य चक्रो लक्ष्म्यालय[ो]-

५९ [नर]क नाशकृतप्रयत्नः पृथ्वीसमुद्धरणकार्य्यकृतैकनिष्ठः संपूर्णचन्द्रकराजि-[र्]म्मलजातकीर्त्तिः [।।] ज्ञात[त्र]य[ा]म्[गू] ढणमयोजितवै[र]-िपक्षः संप[न्न]-

६० [–]म(?) सुखः सुखदः सदैव ज्ञानालय[:] सकलवन्दितलोकपालो विद्याधरैरनुगतः प्रथितः पि[पृ]थिव्यां[।।] रत्नोज[ज्]वलोवरतनु-

---

—सं. ३७२ ना दानपत्रनी पं. ४६ अनुसार तेम ज शीलादित्य ५ माना सं. ४०३नां बे दानपत्रो (ज. बो.ब्रे. रो. ए. सो. वो. ११ पा. ३४३ अने ई. इन्स्क्रीपशन नं. १५ अने १६)नी पं. ४५ अने ४६ आधारे तेम ज आ भागनो नीचे तरजुमो आपेल छे तेनी नोटमां आपेल समजुतीने आधारे "बाव" वांचो. शीला-दित्य ६ ठाना सं. ४४१ ना दानपत्र(इ. ए. वो. ६ पा. २०)नी पं. ५१ मे आंहीनी माफक खोटो पाठ बप्प छे. शीलादित्य ३ जाना सं. ३५२ ना दानपत्रनी पं. ५१ मा (ई. ए. वो. ११ पा. ३०९) परममाहेश्वरः अने श्रीशीलादित्यदेवः ए बे वच्चेनो बाव अने तेनां राजकीय बीरुदने लगतो भाग मूकी दीधो छे.

१ आनी पहेलां केटलाक शब्दो मूकी दीधा छे. आखो पाठ नीचे मुजब छेः तस्य सुतो परपृथ्वीनिर्म्म-णिव्यवसायासादितपारमैश्वर्य्यः २ वांचो चूडामणिमयूख ३ वांचो प्रणतप्रभूत ४ वांचो आशेष ५ वांचो परमभट्टारक महाराजाधिराज ६ आगली पंक्तिमां आवी गएल छे तेथी आ बीरुद नकामुं फरी लख्युं छे ७ छंद वसंततिलका. तेम ज पछीना त्रणु श्लोकोमां पण.

६१ [र्गु]णरत्नराशिः ऐश्वर्यविक्रमगुणैः परमैरुपेतः सत[त्]वोपकारकरणे सततं
प्रवृत्तः स[ा]क्षाज[ज]नार्द्दना[न]इवार्द्दितदुष्टदर्प्पः [॥]

६२ युद्धेः सकृद् गा[ग]जघटाघटनैकदक्षः पुण्यालयो जगति गीतमहाप्रतापः राजा-
धिराजपरम[े]श्वरवंशजन्मा श्रीध्रुभटो जयति जा-

६३ तमहाप्रमोदां [॥] [स च]परमेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरामे-
श्यर्ये श्री प[ब]प्प पापा[दा]नुद्ध्यातः पर[रा]मभट्टारन(क)महाराजा-

६४ धिराजपरमेश्वर श्री शीलादित्यदेवः सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वः संविदित[ं]
यथा मया म[ा]तापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृ-

६५ द्धये ऐहिकामुष्मिकफलावाप्त्यर्थं श्रीमदानन्दपुरवास्तव्यतच्चातुर्व्विद्यसामान्य श[ा]-
र्करक्षिसगोत्र[त्र]बह्वृचसब्रह्मचारि

६६ भट्टाखण्डलमित्रायि[य]भट्ट विष्णुपुत्राय बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रक्रतुक्र[क्रि]-
याद्युत्सर्प्पणा र्थे श्री[श्री]खेटकाहारे उप्पलहेट

६७ पथके महिल्ल[१ ला]बलीन[ा]मग्रामः सोद्रङ्ग;[:] स[ो]परिका[क]-
रः सोत्पद्या[द्य]मान विष्टिकः सभूतपा[वा]तप्रत्यादोयैः स्दशापराधः स-

६८ भोगभागः सधान्यहिरण्याद[े]यः सर्वराजकीयानः अहस्तप्रक्षोपशीयैः पूर्व्वप्र-
दत्तदेोपदायब्रह्मदायवर्ज्जो भूआ(भू)मिच्छिद्रन्याय[े]ना चन्[द्र]ा[र्]का-

६९ र्णवक्षितिपर्व्वतसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदय(क)ातिसर्गेण ब्रह्मदाय-
त्वेन प्रतिपादितः [।]यतोभ्य[स्य]ोचितया ब्रह्मदा[यस्थि]-

७० त्या भुंजतः कृषतः कर्षापयतः प्रतिदिशतो वा नकश्चितद्व्यासेधे वर्तितव्य[ं]॥
आगामिभद्र नृ[नृ]पतिभिः अ-

७१ स्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा नित्यानित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिर[ं]मानुज्य (ष्य)कं सामान्यं च
भूमिर्दानं फलं अवगच्छद्भिः अयम-

७२ स्मद्दायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च[॥]उक्तश्च पे(वे)द व्यासो[से]नव्यासेने[।]बहुभि
[र्]र्व्वासुरधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः

७३ यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फल[ं] । [॥]यानीहे दत्तानि पुरा न
[न]रेन्द्रैः धनानि धर्म्मायतनाकृआतानि निर्म्माल्यवान्तैः-

---

१ वांचो युद्धे २ वांचो प्रमोदः ३ वांचो परममाहेश्वरः ४ वांचो परमेश्वर ५ वांचो आर्य्य ६ वांचो प्रत्यायः ७ वांचो राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः ८ वांचो देवदायब्रह्मदायवर्ज्जं ९ वांचो व्यानित्यान्य १० वांचो दान ११ कोतरनारे पहेलां व्या कोतरी पछीथी व्या सुधार्यो लागे छे. १२ छंद अनुष्टुप् श्लोक १३ वांचो वसुधा १४ छंद इंद्रवज्रानी उपजाति अने उपेंद्रवज्रा १५ वांचो आयतनीकृतानि १६ वांचो वान्त.

७४ प्रति[मा]नि तानि के [को]नाम [सा]धु[:]प्रतिराददीत॰ [॥] षष्टि वर्व[र्ष]सहस्राणि स्व [र्]ग्ग[े]तिष्ठति भु[भू]मिदः अ [आ]च्छेत्ता चानुमंत[ा]च्छ[च]तान्येव नर-

७५ [के व]सेत् ॥ भुष्वाटाविर्श्वते[वो]यासु सुर्षुकोटरवासिनः कृष्ण[ा] हयो हि जायन्तो[न्ते]भूमिद[ा]यं हरन्ति य [े] ॥ दुतकेत्रे महाप्रतीहा-

७६ [र]....हे [ा]क्षपटालिक त्रराजकुलै श्री सिद्धसेन[:]श्री[श्री]शर्व्वटसुतः [।]तव[था]तन्नियुक्त प्र।तेनर्चक कुलपुत्रासा[मा]-

७७ मात्य ग[ड]हेन हेम्बटपुत्रेण लिर्लितमिति ॥ संव[त्]सर शतचतुष्टये सप्त-चत्वारिंशदधिके थेष्टे शुद्ध पञ्चम्यां अङ्क-

७८ त[:]संवं ४००, ४०, ७. श्रे[ज्ये]ष्ठ शु[सु]५[॥]स्वहस्तो मेमे[॥]

---

१ वांचो पुनराददीत २ आ अने एनी पछीनो अनुष्टुप् श्लोक ३ वांचो विन्ध्याटवीष्व ४ वांचो शुष्क ५ वांचो दूतको ६ आंही बे अगर त्रण शंकावाळा अक्षरो कोतरेला छे. डॉ. बुहरे तेने श्रीवेट वांची वेटह नाम ठरावेल. पण मात्र महाक्षपटलिकनोम जोइए. ७ वांचो पटलिकराजकुल. त्र नो कांइ अर्थ नथी अने ते केम लखायो ते समजातुं नथी. ८ उमेरो शासनम् ९ वांचो ज्येष्ठ १० वांचो संवत् ११ असलमां आ बे शब्दो नीचे सही सहित ७०-७८ पंक्तिने छेडे जुदा पाडेला विभागमां आपेल छे.

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! વિખ્યાત આનન્દપુરમાં વિજયી નિવાસસ્થાનથી[1]—મૈત્રકોની અતુલબળવાળી મહાન સેનાઓ સાથે અનેક યુદ્ધો કરી યશસંપન્ન, શત્રુઓને બળથી નમાવનાર અને પ્રતાપથી વશ કરેલા અને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અને અનુરાગથી અનુરક્ત મૌલ ભૃત શ્રેણિના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમમાહેશ્વર શ્રીભટાર્કના અચ્છિન્ન વંશમાં જેણે નિજ માતપિતાનાં ચરણકમળને પ્રણામ કરી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં, જેને બાલપણથી તલવાર બીજા કર સમાન હતી, જેનું બળ નિજશત્રુઓના સમદ માતંગોનાં કપોળ ઉપર કરથી પ્રહાર કરી પ્રકાશિત થયું હતું, જેના પદનખની રશ્મિ તેના પ્રતાપથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, જેણે સકળ સ્મૃતિથી નિર્માણ થએલા માર્ગનું સારી રીતે પરિપાલન કરી નિજ પ્રજાનાં હૃદય અનુરંજી રાજ શબ્દ સ્પષ્ટ અને ઉચિત કર્યો હતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિને સંપદમાં અનુક્રમે સ્મર, ઇન્દુ, અદ્રિરાજ (હિમાલય), સાગર, દેવોના ગુરૂ (બૃહસ્પતિ) અને ધનેશ કરતાં અધિક હતો, જે શરણાગતને અભય દેવામાં પરાયણ હોવાથી નિજ સર્વ પરાક્રમનાં કાર્યોનાં ફળ તૃણવત લેખતોઃ જે વિદ્વાનો, મિત્રો અને પ્રણયિજનોનાં હૃદય પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજતો, (અને) જે અખિલ ભૂમંડળનો સાક્ષાત આનન્દ હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ગુહસેન હતો.

(લીટી. ૭) તેનો પુત્ર, જેનાં સર્વ પાપ તેના પિતાના પદનખની રશ્મિના પ્રસારથી બનેલી જાહ્નવી નદીના જળના પ્રવાહથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મી લક્ષ પ્રણયિજનોનું પાલન કરતી, જેનું સર્વ આકર્ષક ગુણોએ તેના રૂપની અભિલાષથી આતુરતાથી અવલંબન કર્યું છે, જે સર્વ ધનુર્ધરોને નૈસર્ગિક બળ અને શિક્ષાથી પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાની વિશેષતાથી વિસ્મય પમાડતો, જે પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન રક્ષતો, જે નિજપ્રજાનાં દુઃખ હરતો, જે શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસસ્થાન હતો, જેનો પ્રતાપ નિજ શત્રુગણની લક્ષ્મીના ઉપભોગમાં દક્ષ હતો, (અને) જે નિજ પ્રતાપથી પ્રાપ્ત કરેલી વિમળ રાજ્યશ્રી સંપન્ન છે તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન (૨) હતો.

(લી. ૧૦) તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, જેણે ધર્મપાલનથી પ્રકાશિત અર્થ, સુખ અને સંપદના સેવનથી ધર્માદિત્યનું અપર નામ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેણે સકળ જગતને આનન્દકારી અતિ અદ્ભુત ગુણોથી સર્વ દિગ્મંડળ વ્યાપી દીધું હતું, જે અનેક યુદ્ધોમાં વિજયની પ્રભાસંપન્ન તલવાર તેજથી પ્રકાશિત કાંધ ઉપર મહા મનોરથોનો ભાર ધારતો, જેની મતિ સર્વ વિદ્યાના વિભાગોમાં પારંગત હોવાથી શુદ્ધ હોવા છતાં કિંચિત સુભાષિતથી સહેલાઈથી તુષ્ટ થતી, જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય જનોથી અગાધ હતું છતાં અનેક સુકૃત્યોથી સ્પષ્ટ થતા પરમ કલ્યાણ સ્વભાવવાળો હતો, અને જેણે કૃતયુગના નૃપોના (સદાચારનો) પૂરાઈ ગએલો પંથ શુદ્ધ કરી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય (૧) હતો.

(લી. ૧૪) તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, તે (ઇન્દ્ર) ઉપેન્દ્ર[2]નો વડીલ બન્ધુ હોય તેમ તેના વડીલ બન્ધુથી અભિલાષિત રાજ્યશ્રી કાંધ ઉપર ધારતો; તેના આદેશો પૂર્ણ કરવાના એક જ આશયથી અને સર્વોત્તમ વૃષભની પેઠે જ્યારે ધુરી ધારતો ત્યારે શ્રમ કે આનન્દના ઉપભોગથી ક્ષીણ ન થાય તેવી સંપદ સંપન્ન; જેનું પાદપીઠ તેના પ્રતાપથી વશ થએલા અનેક નૃપોના ચૂડામણિની પ્રભાથી પ્રકાશિત હતું છતાં અન્ય જનો તરફ તિરસ્કારને લઈને ઉદ્ભવેલી ઉગ્રતાથી મુક્ત સ્વભાવવાળો હતો, જેના શત્રુઓને પુરૂષાર્થ અને અભિમાન માટે વિખ્યાત હતા છતાં નમન સિવાય અન્ય માર્ગ ન હતો, જેના વિશુદ્ધ ગુણોનો સચય સકલ જગતને આનન્દ આપતો, જેણે કલિયુગના સર્વ માર્ગનો બળથી નાશ કર્યો હતો, જેનું અતિ ઉમદા હૃદય ઉતરતી પદવીના માણસો

[1] આનો સબંધ પંક્તિ ૬૪ માં શ્રીશીલાદિત્ય ૭ મો બધા લોકોને હુકમ કરે છે તેની સાથે છે. [2] ઇન્દ્રનો નાનો ભાઈ ઉપેન્દ્ર તે વિષ્ણુ છે. કૃષ્ણને ઇન્દ્રની લડાઈ અને કૃષ્ણની જિતનો આમાં ઉલ્લેખ છે. (વિષ્ણુપુરાણ વિ. ૫. પ્ર. ૩૦) ઉપરના કિસ્સા ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે શીલાદિત્ય ૧ લાને અને ખરગ્રહ ૧ લાને કંઈ કલેશ થયો હશે અને તેમાં શીલાદિત્યે પોતાના નાના ભાઈના લાભમાં જતું કર્યું હોય.

ઉપર મોટાઈ ભોગવવાના દોષ વિનાનું હતું, જે પુરૂષાર્થ માટે વિખ્યાત હતો, જે શ્રુતિના પરમ જ્ઞાનસંપન્ન હતો, (અને) જે એકત્ર થએલા શત્રુનૃપોની લક્ષ્મીથી સહસા સ્વયંવર તરીકે ગ્રહણ થવાથી વીર પુરૂષોમાં પ્રથમ પદની પ્રાપ્તિ સ્પષ્ટ કરતો હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ખરગ્રહ (૧) હતો.

(લી. ૧૯) તેનો પુત્ર અને પાદાનુધ્યાત જે સર્વ શાસ્ત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી સર્વ વિદ્વાનોના મનમાં પરમ આનન્દ ઉપજાવતો, જેણે સત્વ, સંપદ અને દાનથી અને શૌર્યથી તેના બળના વિચારોમાં અતિનિમગ્ન થએલા હોવાથી તેના સામે એકત્રપણે થવાની શક્તિ ગુમાવી દીધી હતી તેમના મનોરથની ધરી ભગ્ન કરી નાંખી, જે શાસ્ત્ર, કલા, અને લોકચરિતના અનેક વિભાગથી પૂર્ણ જાણીતો હતો છતાં પરમભદ્ર પ્રકૃતિવાળો હતો, જે નૈસર્ગિક સ્નેહાળ હતો છતાં વિનયથી અતિ આભૂષિત હતો, જે સેંકડો યુદ્ધોમાં વિજય ધ્વજ લેવા નિજ દણ્ડ સમાન કર ઉંચો કરતો તેનાથી તેના શત્રુઓનો મદ હણતો, અને જેની શસ્ત્ર કળાનો મદ તેના ધનુષના પ્રભાવ વડે વશ થયો હતો તેવા સકળ નૃપમંડળથી જેના આદેશોનું અભિનન્દન થતું તે પરમ માહેશ્વર શ્રીધરસેન (૩) હતો.

(લી. ૨૨) તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, જે તેના ઉદયથી ઉત્પન્ન થએલા જનોના અનુરાગથી અખિલ ભુવન ભરાઈ ગયું હતું તેથી યોગ્ય અર્થવાળા બાલાદિત્યના અપર નામથી વિખ્યાત હતો, જે સર્વ નૃપોથી સુચરિતમાં અધિક હતો, જે દુર્લભ અર્થની સાધના કરતો હતો, જે સાક્ષાત્ પુરૂષાર્થ હતો, જેનું તેના સદ્ગુણો માટે અતિ પ્રેમવાળી પ્રજાથી મનુ સમાન અવલંબન થતું, જેણે સર્વ વિદ્યા અને શાસ્ત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હતી, જે કાન્તિમાં કલંકવાળા ઇન્દુને શરમાવતો હતો, જેણે નિજ અતિ તેજથી (પ્રતાપથી) દિગન્તર ભરી દીધું છે, જેણે તિમિરનો નાશ કર્યો હતો, જે નિત્ય ઉદય પામતા સૂર્યસમાન નિજ પ્રજાનો પરમ વિશ્વાસ તેના કલ્યાણના અનેક અર્થમાં પ્રવૃત્ત રહી પૂર્ણ સિદ્ધ કરતો અને જે સતત વૃદ્ધિથી પરિપૂર્ણ હતો, જે સંધિવિગ્રહ અને સમાસના નિશ્ચયમાં નિપુણ હોઈ યોગ્ય સ્થાને આદેશ દેનાર ગુણવૃદ્ધિવિધાનના સંસ્કારમાં વિખ્યાત છે તે રાજ્ય અને શાલાતુરીય[1] બન્ને તંત્રોમાં નિપુણ હતો, જે નૈસર્ગિક રીતે વિક્રમવાળો હોવા છતાં કરૂણાથી મૃદુ હૃદયવાળો હતો, જે શાસ્ત્રથી પૂર્ણ જાણીતો હતો છતાં મદ રહિત હતો, જે કાન્તિવાળો હતો છતાં શાન્તિથી ભરેલો હતો, અને જે મિત્રતામાં સ્થિર હતો છતાં દોષવાળા જનોનો ત્યાગ કરતો, તે પરમ માહેશ્વર શ્રીધ્રુવસેન (૨) હતો.

(લી. ૨૮) તેનો પુત્ર, જેનું ઇન્દુકલા સમાન કપાળ તેના પાદપદ્મને પ્રણામ કરતાં ભૂમિ સાથે ઘર્ષણના ચિહ્નવાળું હતું, જેને બાળપણથી જ કર્ણમાં ધારેલા મૌક્તિક અલંકારની સુંદરતા સમાન વિશુદ્ધ અનુરાગ શાસ્ત્ર તરફ હતો, જેની કમળસમાન આંગળીઓ સતત દાનના પ્રવાહથી ભીંજાએલી હતી, જે કન્યાનો કર મૃદુ રીતે (લગ્નમાં) ગ્રહી તેના સુખની વૃદ્ધિ કરતો હોય તેમ હળવા કરો લઈને પૃથ્વીના સુખની વૃદ્ધિ કરતો, જે ધનુર્વિદ્યાનો સાક્ષાત્ અવતાર હોય તેમ સર્વ લક્ષિત અર્થ સહસા જોઈ લેતો, અને જેના આદેશો તેને નમન કરતા સર્વ સામંતોના શિર પરના ચૂડામણિ સમાન હતા તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને ચક્રવર્તિ[2] શ્રીમાન ધરસેન (૪) હતો.

(લી. ૩૨) શ્રી શીલાદિત્ય (૧) જે તેના પિતામહ[3] (ખરગ્રહ ૧)નો વડિલ બન્ધુ હતો અને જે સારંગપાણિ સાક્ષાત્ હતો તેનો પુત્ર, જે અનુરાગથી અંગ નમાવી પ્રણામ કરતો, જેનું શિષ નિત્ય પાદપદ્મનાં નખના રત્નની રશ્મિના અતિ તેજથી મંદાકિની જેમ વિશુદ્ધ થતું, જે અગસ્ત્ય હોય

૧ શાલાતુર ગામમાં જન્મેલો વ્યાકરણી પાણિની. સંધિવિગ્રહ વિગેરેના સાદા અર્થ તથા વ્યાકરણી અર્થ જૂદી જૂદી રીતે ઘટાવ્યા છે. ૨ ચક્રવર્ત્તિનો અર્થ મોનીયરવીલીયમ્સે નીચે મુજબ કર્યો છે: જેના રથનાં ચક્ર ગમે ત્યાં વિના-અવરોધે ફરે તેવો રાજા. અથવા બે દરિયા વચ્ચેનો પ્રદેશ(ચક્ર)નો રાજા. વિષ્ણુપુરાણ પુ. ૧ મ. ૧૩ શ્લો. ૪૬ માં ચક્રવર્ત્તિનો અર્થ નીચે મુજબ છે: બધા ચક્રવર્ત્તિના હાથમાં વિષ્ણુના ચક્રનું લાંછન હોય છે. સાધારણ રીતે તેનો અર્થ સર્વ પ્રદેશ ઉપર રાજ કરનાર રાજા એવો થાય છે. ૩ ઉપર બતાવેલા ધરસેન ૪ થાનો પિતામહ.

તેમ સર્વ દિશામાં વિનય દર્શાવતો રાજઋષિ હતો, જેના યશની અતિ પ્રભાવાળી કળા જે સર્વ મંડળને ભૂષિત કરતી તે નભમાં ઇન્દુની કલા બનતી, અનેજે ઘનશ્યામ વાદળથી સ્તનાગ્ર સમાન શિખરવાળા સહ્ય અને વિન્ધ્ય રૂપે રમ્ય પયોધરવાળી ભૂમિનો પતિ હતો તે શ્રી દેરભટનો પુત્ર જેણે સર્વ નૃપમંડળમાંથી તેઓના યશથી રાજતાં સુંદર વસ્રો જે તે તેને અર્પતી હતી તે (વસ્રો) ધારી તેના તરફના અનુરાગને લઈને સ્વયંવર તરીકે સ્વીકારતી હતી તે રાજ્યશ્રીનો લગ્નમાં સ્વીકાર કર્યો; જે તેના પ્રચંડ શત્રુઓના મંડળને નમાવનાર તલવાર માફક તેના સફળ શૌર્ય ઉપર આધાર રાખતો, જે શરદ ઋતુમાં તેના ધનુષ જેનાં શર બળથી પૂર્ણ ખેંચેલાં હતાં તેનાથી જેની શાન્તિનો નાશ થયો હતો તે શત્રુઓના પ્રદેશમાંથી યોગ્ય રીતે કર લેતો, જેના કર્ણ શાસ્રના વિવિધ વર્ણની ઉજ્જ્વળ શ્રુતિના અતિશયપણાથી અલંકારિત છતાં પુનઃ શ્રુતિની પુનઃ ઉક્તિથી અલંકારિત થતા હોય તેમ રત્નોથી ભૂષિત હતા, અને જે સતત દાન રૂપી જળમાં રમ્ય દેખાતા શૈવલના નવ અંકુર જેમ પ્રકાશતાં કંકણુ અને સુંદર જંતુની પાંખોથી અને રત્નોનાં કિરણોથી આવૃત કર ઉંચો કરી રત્ન પ્રવલય ધારણ કરતા હતા તેથી સાગરના તટના કિનારા સમાન ભાસતા કરથી અખિલ ભૂમિને આલિંગન કરતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીધ્રુવસેન (૩) હતો.

(લી. ૩૯) તેનો વડીલ બન્ધુ, જેનું અપર ઉચિત નામ ધર્માદિત્ય બીજો હતું, જેના નાજુક અંગને જાહેર રીતે લક્ષ્મી દેવીએ અન્ય નૃપોના સ્પર્શના કલંક નાશ કરવાના નિશ્ચયથી આલિંગન કર્યું હતું, જે અન્ય સર્વ નૃપો કરતાં પ્રતાપ કાર્યોમાં અધિકતાવાળો હતો, જેનાં પાદપદ્મ તેના તરફના અતિ પ્રેમના બળથી વશ થઇ શિર નમાવતા સર્વ સામંતમંડળના મુગટનાં મણિની રશ્મિથી આભૂષિત બન્યાં હતાં, જે તેના વિશાળ અને વિપુલ કરના દણ્ડથી શત્રુગણનો મદ હણતો, જે દૂર ફેલાતા તેના અતિ ઉગ્ર પ્રતાપથી શત્રુઓના સમસ્ત વંશને બાળતો, જે નિજ સર્વ સંપદ પ્રણયિ જનોને આપતો, જેની પાસે તે ઉપાડતો તે ગદા હતી અને તે ફેંકતો તે ચક્ર હતું, જે બાલક્રીડાની અવગણના કરતો, જે કદી દ્વિજને તિરસ્કારતો નહીં, જેણે નિજ પ્રતાપથીજ સકળ ભૂમિની પ્રાપ્તિ કરી હતી, જે મૂર્ખ જનોનો અંગીકાર કરતો નહીં, જે અપૂર્વ જાતિમાં શ્રેષ્ઠ જનોમાંનો એક હતો; જે સાક્ષાત્ ધર્મ હોય તેમ તેણે વિવિધ જાતિ અને આશ્રમના નિયમો યોગ્ય રીતે ક્ર્યા, જેના ધર્મના ઉચ્ચ અને ઉત્તમ શ્વેત ધ્વજનું, તેની શુદ્ધ પ્રકૃતિના આનન્દથી સંચય કરવાં અને પછી અલ્પ લોભને લઈને પૂર્વેના નૃપોએ જપ્ત કરેલાં દાનોમાં (ભાવિ ઉપભોગમાં)દેવો અને દ્વિજોને અનુમતિ આપી તેથી પ્રસન્ન થએલાં ત્રિભુવનથી અભિનન્દન થતું, જેણે નિજ વંશને ઉજ્જવળ કર્યો હતો, અને જે દેવો, દ્વિજો અને ગુરૂઓની સેવા કરી દાન દેવાએલા જનની પાત્રતા અનુસાર સતત ઉદ્રંગ આદિ અન્ય હક્ક સહિત ઉદાર દાનથી ઉદ્ભવેલા સંતોષથી પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્તમ યશથી સર્વ ભૂમંડળને ભરતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીખરગ્રહ (૨) હતો.

(લી. ૪૭) તેના વડીલ બન્ધુ, શ્રી શીલાદિત્ય (૨)જેણે સર્વ ભૂમિને કુમુદનું સૌંદર્ય ખીલવનાર પૂર્ણ ઈન્દુના પ્રકાશ સમાન નિજ યશથી શ્વેત કરી; (અને) જે ખંડિત અગુરૂ વિલેપનનાં સમાન શ્યામ વિન્ધ્ય પર્વતો રૂપે વિપુલ પયોધર ધારનાર ભૂમિનો સ્વામિ હતો, તેનો જે દિન પ્રતિદિન કળામાં વૃદ્ધિ પામતા નવ ચંદ્રની માફક કળામાં વૃદ્ધિ કરતો, જે પર્વતના વનને આભૂષિત કરવા યુવાન ગિરિરાજ (સિંહ)જેમ રાજ્યશ્રીને આભૂષિત કરતો, જે મયૂર ધ્વજવાળા કાર્તિકેયની માફક શિર પરની રમ્ય શિખાથી આભૂષિત હતો, જે પ્રચંડ શક્તિ અને પ્રભાવવાળો હતો જે (કમળને વિકસાવનાર)શરદના આગમનની માફક (પૂર્ણ યશ અને અતિ ધનથી સંપન્ન) જે હતો, જે કિરણો વડે મેઘ ભેદતા ઉદય પામતા બાલ રવિ જેમ શત્રુઓના ગજોને યુદ્ધમાં ભેદતો, યુદ્ધમાં નિજ શત્રુઓના પ્રાણ હરતો, તે નિજ શ્રીમાન કાકો પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્યદેવ (૩) હતો.

(લી. ૫૧) તેનો પુત્ર, જેણે અન્ય ભૂમિની રચના કરી પરમસ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેના મહાન પ્રતાપનો પ્રસાર પામેલો અગ્નિ તેની કોપથી ખેંચેલી તલવારના પ્રહારથી ભેદાવાં ગજોનાં કુમ્ભ ઉપર બળતો હતો, જેણે દિવાલથી આવૃત કરી ભૂમિ પર સ્થિર પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેનો છત્ર જે નિજ કરમાંથી લટકી રહેલો અને જે સકલ ભૂમંડળને આવૃત કરતો તે મંથન-દણ્ડના મંથનથી થએલા પયોદધિના શ્વેત ફીણસમાન યશનો બનેલો હતો, જે નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્ય (૪) હતો.

(લી. ૫૩) તેનો પુત્ર, જેનાં પાદપદ્મ તેના પ્રતાપથી ઉદ્ભવેલા પ્રેમને લઈને નમન કરતા સમસ્ત સામંતોના શિર પરનાં ચૂડામણિના કિરણો આવૃત થઈ રંગાવાં હતાં, જે નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો, તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ (૫) હતો.

(લી. ૫૫) તેનો પુત્ર, જેણે નિજ શત્રુઓના બળનો મદ શાન્ત કર્યો હતો, જે મહાન વિજયનું સ્વસ્તિધામ હતો, જેનું વક્ષઃસ્થળ લક્ષ્મીના આલિંગનની ક્રીડા કરતું, જેની અબદ્ધ શક્તિ નૃસિંહ રૂપ ધારનાર વિષ્ણુ ભગવાન કરતાં પણ અધિક હતી, જે શત્રુનૃપોનો નાશ કરી અખિલ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરતો, જે પુરૂષોમાં ઉત્તમ હતો, જે તેને નમન કરતા બળવાન સામંતો-ના ચૂડામણિથી વિરાજતા નખનાં કિરણોથી દૂર પ્રદેશો રૂપી સર્વ નારીઓનાં મુખ રંગતો, જે તેના શ્રીમાન પિતા પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદેવ (૬) હતો.

(લી. ૫૮) તેનો પુત્ર, જે મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરના વંશમાં અવતર્યો છે, અને, મહા સુખસમ્પન્ન છે— જે વિમુખ થવા કઠણ શૌર્યના અતિશયપણા માટે વિખ્યાત છે, જે લક્ષ્મીનો નિવાસ છે, જેણે નરકનો નાશ કરવાનો યત્ન કર્યો છે, જેણે પૃથ્વીને રક્ષવા પરમ નિશ્ચય કર્યો છે, જેનો યશ પૂર્ણેન્દુનાં કિરણો સમાન શુદ્ધ છે, જે ત્રણ વેદના જ્ઞાનને લીધે ગુણથી પરિ-પૂર્ણ છે, જેણે શત્રુશ્રેણીનો વિજય કર્યો છે, જે ... ... સુખસમ્પન્ન છે, જે સદા સુખ આપે છે, જે જ્ઞાનનો નિવાસ છે, જે સર્વ લોકથી પ્રશંસિત પૃથ્વીનો રક્ષક છે, જેને વિદ્વાનો સેવે છે, જે પૃથ્વીમાં અતિ દૂર સુધી સ્તુતિ પામ્યો છે, જે રત્નોથી આભૂષિત છે, જેનું અંગ રમ્ય છે, જે સદ્ગુણરૂપી રત્નોનો સાક્ષાત રાશિ (ઢગ) હતો, જે પ્રભુત્વ અને પ્રતાપના ઉત્તમ ગુણસમ્પન્ન હતો, જે નિત્ય પ્રાણીઓના શ્રેયમાં પ્રવૃત્ત હતો, જે સાક્ષાત્ જનાર્દન (દેવ) હોય તેમ દુષ્ટ જનોનો મદ હણે છે,—જે નિત્ય યુદ્ધમાં ગજશ્રેણિની રચનામાં મહામતિવાળો હતો, જે પુણ્યનું ધામ હતો, અને જેના મહાન પ્રતાપનું અખિલ પૃથ્વીમાં ગાન થતું તે શ્રીમાન ધ્રૂભટ વિજયી છે.

(લી. ૬૩) અને તે, નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત અને પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદેવ (૭) સમસ્ત પ્રજાને શાસન કરે છે :—

(લી. ૬૪) "તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતપિતા અને મારા પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોક તેમ જ પરલોકમાં ફળપ્રાપ્તિ અર્થે ખેટક આહારમાં ઉપ્પલહેટ પથકમાં મહિ-લબલી[1] નામે ગામ, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, ઉદ્ભવતી વેઠના હક સહિત, ભૂત, વાત, પ્રત્યાય સહિત, દશ અપરાધના દણ્ડ સહિત ઉપભોગ અને હિસ્સા સહિત, ધાન્ય, સુવર્ણ, અને આદેય સહિત, રાજપુરૂષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, અને પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાનો વર્જ કરી, મારાથી

---

૧ અથવા કદાચ મહિલાબલી.

પાણીના અતિ અર્ઘ સહિત બ્રહ્મદેય અનુસાર, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી,–ચન્દ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર અને પૌત્રોના ઉપભોગ અર્થે—ભટ્ટવિષ્ણુના પુત્ર વિખ્યાત આનન્દપુર શહેરના નિવાસી, તે સ્થાનના ચતુર્વેદી જાતિના, શાર્કરાક્ષિ ગોત્રના, બહ્વૃચ સબ્રહ્મચારી, ભટ્ટ આખણ્ડલમિત્રને—બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના યજ્ઞ અને અન્ય વિધિના નિભાવ અર્થે અપાયું છે. ”

(લી. ૬૯) “ આથી આ પુરૂષ જ્યારે બ્રહ્મદેય અનુસાર તેનો ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહી.

(લી. ૭૦) આ અમારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે, અને ભૂમિદાનનું ફળ (દેનાર અને રક્ષનાર બન્નેને) સામાન્ય છે એમ મનમાં રાખી અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું જોઈએ.

(લી. ૭૨) અને વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે— “ સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે. (અને હાલ કરેલા દાનને જો તે રક્ષે તો) જેની જે સમયે ભૂમિ તેને તે સમયનું ફળ છે. પૂર્વના નૃપોએ આપેલાં ધન તે દેવોને આહુતિ કરેલાની શેષ સમાન છે અને ઉલટી કરેલા અન્ન સમાન છે. ખરે ! કયો સુજન તે પુનઃ હરી લેશે ? ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, (પણ) તે દાન જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. જે ભૂમિદાન જપ્ત કરે છે તે નિર્જલ વિન્ધ્યાદ્રિના શુષ્ક વૃક્ષોના કોતરોમાં વસતા કાળા સર્પ જન્મે છે !

(લી. ૭૫) આમાં દૂતક, શ્રી શાર્વટનો પુત્ર, મહાપ્રતિહાર ... ... મહાક્ષપટલિક, રાજવંશી શ્રી સિદ્ધસેન છે. અને આ દાન તેના પ્રતિનિધિ હેમ્બટના પુત્ર, પ્રતિનર્તક, કુલપુત્ર અમાત્ય ગુહ જેને તે લખવા મોકલ્યો હતો તેનાથી લખાયું છે.

(લી. ૭૭) સંવત્ ચારસો અધિક સુડતાળીશ, જેષ્ટ શુદિ પંચમી અથવા સંખ્યામાં સં. ૪૦૦ અને ૪૦ અને ૭, જેષ્ટ શુ. ૫ આ મારા સ્વહસ્ત છે.

नं० ९७

એક વલભી દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં*

આ પતરૂં બરડ સ્થિતિમાં છે. તેની બન્ને બાજુએ તેમ જ નીચેના કાંઠામાં નુકશાન થયું છે. અને વચ્ચેથી તડ પડી છે. તેની કોરવાળીને કાંઠા કર્યા છે. તેનું માપ ૮⅞"×૧૧¾" છે, અને તેના ઉપર ૧૮ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અક્ષરો બીજા કરતાં જરા મોટા કદના છે અને તે ચોખ્ખા કોતર્યા છે. લેખ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે.

આ દાનપત્ર વલભીમાંથી કાઢયું છે, અને શીલાદિત્ય ધર્માદિત્યના વર્ણનમાં છેલ્લા ભાગમાંથી "धर्मानुपरोधो" શબ્દથી ભાંગી ગયું છે. એટલે આ રાજાનું સંપૂર્ણ વર્ણન આપતાં બીજાં પતરાંઓ જોવાથી આપણે કહી શકીએ કે આ દાનપત્રનું બીજું પતરૂં નીચેનાં વાકયથી શરૂ થવું જોઈએ.

ज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरश्रीशीलादित्यः ।

આ કદાચ શીલાદિત્ય ૧ લાના એક દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં હોય, કારણ કે તે રાજાનાં દાનપત્રોનાં પહેલાં પતરાંઓમાં આ પતરાં પ્રમાણે જ અંત છે.

આ દાનપત્રનું માપ, પંક્તિઓ વિગેરે પણ તેના રાજાનાં દાનપત્રોનાં પતરાંઓ પ્રમાણે જ છે. દાખલા તરીકે સંવત્ ૨૯૭ નાં દાનપત્ર મુજબ.

अक्षरान्तर

१ ओं स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणात्रतुलबलसम्पन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहार-

२ शतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तरा-

३ ज्यश्रीः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेष-

४ कल्मषश्शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिकषस्तत्प्रभा-

५ वप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालन-

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. વો. ૧ પા. ૪૩ ડી. બી. ડીસ્કલકર

६ प्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिस्स्मर-शशाङ्काद्रि-

७ [राजो]दधित्रिदशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवद-पास्ताशेष-

८ [स्वकार्य्यफलः] प्रार्त्थनाधिकार्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पाद-चारीव सकलभुवन-

९ [मण्डलाभो]गप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूख-सन्तानविसृत-

१० [जाह्नवीजलौ]घप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूप-लोभादिवाश्रित-

११ [स्सरभस]माभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशि[क्षाविशेषविस्मा]पिताखिलध-[नुर्द्धरः प्रथमनरपति-]

१२ [समतिसृष्टा]नामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुप-प्लवानां दर्श-

१३ [यिता श्रीसरस्वत्यो]रेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरि[भोगदक्षविक्र-मो विक्रमोपसंप्रा-]

१४ [प्तविमलपार्त्थिव]श्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानु-द्ध्यातस्स-

१५ [जगदानन्दनात्यद्भु]तगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिग्मण्डलस्समरशतविजय-[शोभासनाथ-]

१६ [मण्डलाग्रद्युतिभा]सुरांसपीठो व्यूढगुरुमनोरथमहाभारस्सर्व्वविद्यापरापर-[विभागाधि-]

१७ [गमविमलमतिरपि स]र्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषस्समग्र [लोकागाध-]

१८ [गाम्भीर्य्यहृदयो]पि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः [खिली-]

१९ [भूतकृतयुग]नृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्धर्म्मानुपरोधो

નં० ૯૮

એક વલભી દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં*

આ પતરાની જમણી બાજુનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે. તથા ડાબી બાજુએ પણ એક ન્હાનો કાપો પડ્યો છે. જેથી અગીયારમી પંક્તિ પછીથી બધી પંક્તિઓની શરૂવાતના થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. તે શિવાય પતરૂં સંપૂર્ણું છે. નીચે કડીઓ માટેનાં બે કાણાંઓ વચ્ચે ૭ ૩/૪"નું અંતર છે. પતરાનું માપ ૮ ૩/૪"×૧૩"નું છે. અને તેના ઉપર ૨૦ પંક્તિઓ લખેલી છે.
અક્ષરો જરા અસ્પષ્ટ થઈ ગયા હોવાથી બહુ મુશ્કેલીથી વાંચી શકાય છે.

ધરસેન ૩ જાના વર્ણનની શરૂવાતમાં લેખ ભાંગી ગયો છે. આ વર્ણન કદાચ विगताह्लसंधा-नमाहितारातिपक्ष એ શબ્દોથી પુરૂં થતું હશે. તો પછી બીજા પતરાની શરૂવાત "मनोरथाक्षमंग' सम्यगुपलक्षितानेक" જેવા કંઈક શબ્દોથી થવી જોઈએ.

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં પહેલાં પતરાંઓ સાધારણ રીતે જે પ્રમાણે પૂરાં થાય છે તેમ આ પતરૂં પણ પૂરૂં થાય છે.

अक्षरांतर

१ ओं स्वस्ति स्कन्धावारात् ... . वासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रताप-

२ प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणिबलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजव-[1]

३ ङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वि-तीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्वनिक-

४ [2]शस्तत्प्रभावप्रणताराातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिः संकलस्मृति-प्रणीतमार्ग्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्थ-

५ राजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधि-त्रिदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरत-

६ या तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलं[3] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयि-हृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोग-

७ प्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसंतानविसृतजाह्नवी-जलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतस-

८ हस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशि-क्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरप-

---

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૪-૪૫ ડી. બી. દિસ્કળકર
૧ વાંચો वंशा. ૨ વાંચો निकष. ૩ વાંચો फलः.

९ तिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराातिपक्ष–

१० लक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधर-सेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातः सकलजगदानन्द–

११ [ना]त्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मंडलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डला-ग्रद्युतिभासुरतरान्सं पीठोदूढगुरुमनोर[थ-]

१२ [म]हाभारः सर्व्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितलवे-नापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोक[गाध-]

१३ [गा]म्भीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृत-युगनृपतिपथविशोधनाधिगतो[दग्रकीर्त्तिः]

१४ [ध]र्म्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यनामा परम-माहेश्वरः श्रीशीलादित्यः तस्या[नुजस्तत्पादानु-]

१५ [द्ध्या]तः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव [धुर्य्यस्तदाज्ञासम्पादनैक-]

१६ [क]रसतयैवोद्वहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसम्पत्तिः प्रणतिमेकां परित्य-ज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादित–

१७ प्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहति[2] 'प्रषभविघटितसकलकलि-विलसितगतिः नीचजनाधिरोहिभिरशेषै–

१८ र्द्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपति-लक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्र–

१९ वीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्ध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिल–

२० विद्वज्जनमनःपरितोषातिशयः सत्त्वसंपदा त्यागौदार्य्येण च विगतानुसंधानमाहि-ताराातिपक्ष

---

१ वांचो तरांस. २ वांचो संहतिः ३ वांचो प्रसभ.

નં० ૯૯

એક વલભી દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં[1]

વલભીના એક દાનપત્રનું આ પહેલું પતરૂં છે. તે દાન, તેમાં લખેલી પંક્તિઓની સંખ્યા તથા તેમાંના મુદ્દા ઉપરથી વલભીવંશના કોઈ અંતકાલીન રાજાએ આપ્યું હોય તેમ જણાય છે.

તેમાંનો લેખ ધરસેન ૪ થાનાં વર્ણનથી પૂરો થાય છે. તે બધી બાજુએથી સુરક્ષિત છે, પરંતુ પતરાંની સપાટીમાં ચાર મોટાં તથા કેટલાંક ન્હાનાં કાણાંઓ પડેલાં છે. પતરાનો મોટો ભાગ, ખાસ કરીને જમણી બાજુનો, જાડા કાટના થરવડે ઢંકાયેલો છે. અને તે કોઈ પણ રીતે સાફ થઈ શકતો નથી. સુભાગ્યે દરેક પંક્તિની શરૂવાતમાં થોડા અક્ષરો દેખાય છે. પતરાનું માપ ૧૪$\frac{૩}{૪}$'' × ૧૨$\frac{૩}{૪}$''નું છે. તેને છેડે ત્રાંબાંની કડીઓ માટેનાં બે કાણાંઓ છે. આ કડીઓ ખોવાઈ ગઈ છે.

કાટના થર નીચે ઢંકાયેલા અક્ષરો અનુમાનથી આપવાને બદલે પંક્તિની શરૂવાતના જેટલા અક્ષરો વાંચી શકાય છે તે નીચે આપું છું. લેખના બાકીના ભાગ માટે આવાં બીજાં પહેલાં પતરાંઓમાં વાંચનારે જોઈ લેવું: દાખલા તરીકે ઉપર પ્રસિદ્ધ કરેલું સં. ૩૫૬ નાં દાનપત્રનું પહેલું પતરૂં.

अक्षरान्तर

१ [ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् पु]लेण्डक (?)[वासकात्] ...

२ पनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागा ....

३ विन्दमणातिप्रविधौताशेष ....

४ चूडारत्नप्रभासंसक्तपादनख ....

५ स्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्यबुद्धिसंपद्भिः ....

६ र्य्यफलः प्रार्त्थनाधिकार्थप्रदानानन्दित ... .

७ पादनखमयूखसंतानविसृत ....

८ गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशे ... .

---

૧ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૬ ડી. બી. દિસ્કલ્કર

९ रिणामुपप्लवानां दर्शयिता ....
१० ममाहेश्वरः[1] श्रीधरसेनस्तस्य सुत ....
११ सनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुर ....
१२ लवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः ....
१३ नृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्ति ....
१४ [2]दित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुद्ध्यात ....
१५ संपादनैकरसतयैवोद्वह ....
१६ परावज्ञाभिमानरसानामालिङ्गितमनोवृत्तिः ....
१७ नामोदविमलगुणसंहतिः ....
१८ रुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्ष ....
१९ तस्य[3] तनयस्तत्पादानुध्यातः ....
२० नासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः ....
२१ विनयशोभाविभूषणः समरशत ....
२२ भूतास्त्रकौशलाभिमान ....
२३ सकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधनामपि ....
२४ रिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभि ....
२५ न्सितध्वान्तराशिः सततोदितसविता ....
२६ विग्रहसमासनिश्चयनिपुणः ....
२७ रुमयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि ....
२८ वतामुदयः समयसमुपजनित ....
२९ [4]श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुत ....
३० एव श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कार ....
३१ [5]मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्द ....

---

१ धरसेन २ जो. २ आ शिलादित्य १ लो छे. तेनुं अपर नाम धर्मादित्य छे. ३ आ खरग्रहनुं नाम छे, शिलादित्यनो कनिष्ट बंधु. ४ आ धरसेन ३ जो छे. ५ आ ध्रुवसेन २ जो. ६ आ धरसेन ४ थानी प्रशस्तिनो आरंभनो भाग छे,

નં૦ ૧૦૦

એક વલભી દાનપત્રના પહેલા પતરાંનો એક કકડો[+]

વલભીના એક અંતકાલીન રાજાના દાનપત્રના એક પહેલા મોટા તામ્રપત્રનો આ ન્હાનો કકડો છે. બધી બાજુએ નુકશાન થયું હોવાથી આમાંથી કંઈ પણ ઉપયોગી હકીકત મળતી નથી. આ કકડો હાલની સ્થિતિ પ્રમાણે સુરક્ષિત છે. અને જ્યાં જ્યાં અક્ષરો સુરક્ષિત છે, ત્યાં ત્યાં સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. ધ્રુવસેન ૨ જાના બાલાદિત્યના વર્ણન પછી પતરૂં પૂરૂં થાય છે.

अक्षरान्तर

१[1] ... .

२ ....

३ .... प्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरश्रीधर[2] ....

४ ... ...ल्तसमरशतविजयशोभासनाथमण्डल.... ...

५ .... विमलमातिरपि सर्वतः सुभाषितलवेनापि सुखो ....

६ .... परमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुग ....

७ ....रूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वर[3] ....

\+ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૮ ડી. બી. ડિસ્કલ્કર.

૧ પેલી બે લીટીઓ વાંચી શકાતી નથી. ૨ આ ધરસેન ૨ જો હોવો જોઇએ. ૩. શિલાદિત્ય ૧ લો.

८ .... सममिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्त ....

९ ... . सत्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वशीकृतनृपति ... .

१० ... . त्यज्यप्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्य ....

११ .... सकलकविविलसितगतिर्नीचजना ....

१२ ... . गणतिथविपक्षक्षितिपति ....

१३ [1] ... .

१४ [2] ... .

१५ .... शोभाविभूषणः समरशत ....

१६ .... परिभूतास्त्रकौशलाभिमान[3] ... .

१७ .... यिता विषयाणां ... .

१८ ... .[4]

---

१ आ लीटीमां धरग्रहनुं नाम आववुं जोइए. २ वंचाती नथी. ३ आ अध्याहार लीटीमां धरसेन ३ जानुं नाम होवुं जोइए. ४ अहिं छेडे ध्रुवसेन २ जा उर्फे बालादित्यना वर्णननो भाग होवो जोइए.

નં૦ ૧૦૧

એક વલભી દાનપત્રના પહેલા પતરાંનો એક કકડો*

વલભી વંશના અંતકાલીન કોઈ રાજાનાં દાનપત્રના પહેલા ભાગના એક મોટા પતરાનો આ કકડો છે. આ કકડો બધી બાજુએ નુકશાન પામેલો છે. તેમાં અસંખ્ય ન્હાનાં કાણાંઓ છે તે ઉપરાંત તે બહુ જ બરડ સ્થિતિમાં છે. અક્ષરો મોટા કદના અને સારી રીતે કોતરેલા છે અને જ્યાં જ્યાં રક્ષિત છે ત્યાં મુશ્કેલી વગર વાંચી શકાય છે.

अक्षरान्तर

१ .... परितोषा ....

२ .... शास्त्रकलालोक ....

३ .... प्रत्यलोदग्रबाहु ....

४ .... कलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः ....

५ .... पतिरति दुस्साधानाम् प्रसाधयिता ....

६ .... नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलाप×कान्तिमा ....

८ .... न्सितध्वान्तराशिः सततोदितसविता प्रकृतिभ्यः परंप्र- ....

९ सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुण स्थानेनुरूपमादेशं ....

१० रुभयोर[पि नि]ष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृद ....

११ दोषवतामुदयसमुपज [नित] जनतानुरागप ....

१२ हेश्वरश्रीध्रुवसेनस्तस्य [सुतस्त]त्पादकमल ....

१३ .... विभ्रममल ....

---

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૯ ડી. બી. દિસ્કળકર.

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

ગુજરાત
ચાલુક્ય વંશના લેખો

ગુજરાત ચાલુકય વંશના લેખો

નં० ૧૦૨

ચાલુકય વિજયરાજનાં ખેડાનાં તામ્રપત્રો[1]

ચે. સં. ૩૯૪ વૈ. સુ. ૧૫=ઈ. સ. ૬૪૨

આ તામ્રપત્રો પ્રો. જે. ડાઉસને રો. એ. સો. ના જરનલમાં (ન્યુ. સીરીઝ) વો. ૧ પા. ૨૪૭ મે પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. તે હાલમાં રો. એ. સો.ની લાઇબ્રેરીમાં છે. ત્યાંથી માગીને અક્ષરાન્તર તથા તરજુમો વિગેરે ફરીથી કરીને પ્રસિદ્ધ કરૂં છું :

આ પતરાં ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં ખેડામાંથી મળેલાં છે. તેના વાયવ્ય ખૂણાએ વત્રુઆ નદી વહે છે તેના પાણીથી દીવાલ ધોવાઈ જવાથી આ તામ્રપત્રો મળ્યાં હતાં.

પતરાં બે છે અને તેનું માપ ૧૩$\frac{1}{2}$" × ૮$\frac{1}{2}$" છે. તેની કોર તેને સુરક્ષિત રાખવા માટે સ્હેજ વાળેલી છે. બે કડી માટે કાણાં છે પણ કડી તેમજ સીલ ઉપલબ્ધ નથી. ભાષા સંસ્કૃત છે. લિપિ શરૂવાતનાં ચાલુકય અને કદમ્બ તામ્રપત્રો ઉપરના જેવી જ છે.

વિજયપુર ગામે મુકામ હતો ત્યાંથી દાન આપવામાં આવેલ છે. ચાલુકય વંશના જયસિંહના દીકરા બુદ્ધવર્માના વિજયરાજે આ દાન આપેલું છે.

જંબુસરના અધ્વર્યુ અને બ્રહ્મચારીઓને દાનમાં પરિયય ગામ આપવામાં આવેલ છે. આ જંબુસર ખેડા અને ભરૂચની વચ્ચે ખેડાથી અગ્નિ ખૂણે ૫૦ માઈલ ઉપર અને ભરૂચથી વાયવ્યમાં ૨૫ માઇલ ઉપર આવેલ છે.

પરિયય શોધી શકાયું નથી. દાન ૩૯૪ મા વર્ષમાં વૈશાખ સુદ પૂર્ણિમાને દિવસે આપેલ છે. તિથિ પંક્તિ ૩૨ મે શબ્દોમાં અને પં. ૩૪ મે અંકમાં આપવામાં આવેલ છે. તેથી ૩૦૦, ૯૦, ૪, ૧૦ અને ૫ એટલા અંકનાં ચિહ્નો પ્રાપ્ત થાય છે. આ ચિહ્નો, ચાર અને પાંચનાં ચિહ્નો સિવાય, ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૪૨ મે વલભી અને ચાલુકય સમયનાં ચિહ્નો ડૉ. ભગવાનલાલે આપ્યાં છે તેને મળતાં છે.

આ દાનની સાલ કયા સંવતની છે તે બાબતમાં પ્રો. ડાઉસને સંવત્સરનો અર્થ વિક્રમ સંવત્ કરેલ. ત્યારબાદ મી. કે. ટી તિલેંગે તે શક સંવતની સાલ છે એમ પૂરવાર કરેલ (જ. બો. બ્રં. રો. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૩૪૮). પરંતુ જે ગુર્જર તામ્રપત્રોને આધારે તેણે શક સંવત્ વપરાયો છે એમ માનેલ તે તામ્રપત્રો પણ ચેદી સંવતમાં છે એમ સિદ્ધ થયું છે. તેથી આ સાલ પણ ચેદી સંવતની હોવી જોઇએ અને તે ઇ. સ. ૬૪૨ ની બરોબર થાય છે.

વિશેષમાં પ્રો. ડાઉસને તેમ જ મી. તિલેંગે ચાલુકયનું વંશવૃક્ષ ઉપજાવવાનો તેમ જ દક્ષિણના ચાલુકય સાથે સંબંધ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરેલ તે ભૂલભરેલો છે, એમ વિસ્તારથી ડૉ. ફ્લીટે બતાવી આપેલ છે. વંશાવળી સંબંધમાં તેઓએ કરેલા ઘણા ઊહાપોહ પછી છેવટ એમ નિર્ણય થાય છે કે વિજયરાજના મૃત્યુ પછી અગર લડાઈમાં હાર અને મરણ પછી ઉત્તરમાં ચાલુકયની સત્તા પડી ભાંગી અને ગુર્જર અથવા વલભી રાજાઓ જોરમાં આવ્યા. પુલકેશી ૧ લો તે વંશનો વારસ હતો અને તે નાઠો ત્યારે તેની સાથેના અનુયાયીની મદદથી રસ્તે કદાચ પલ્લવ રાજાઓ પાસેથી વાતાપિ પડાવી લઇને ત્યાં નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું. અથવા આ વિજયરાજના તામ્રપત્રને દદ્દ બીજાનાં તામ્રપત્ર સાથે સરખાવતાં એમ પણ સંભવિત છે કે ચાલુકયો ગુર્જરના ખંડીયા હતા પણ પુલકેશીએ સ્વતંત્ર થઇને દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ કરી નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આ તામ્રપત્રની પાછળ કોતરીને છેકી નાંખેલ લેખ છે તે સાફ કરીને વાંચી જોતાં બીજી બાજુના પતરામાંની જ હકીકત છે.

---

૧. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૨૪૧ ડૉ. જે. એફ. ફ્લીટ

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् विजयपुरवासकात् शरदुपगमप्रसन्नगगनतलविमल-विपुले विविधपुरुषरत्नगुण-

२ निकरावभासिते महासत्त्वापाश्रयदुर्लंघ्ये गांभीर्यवति स्थित्यनुपालनपरे महोद-धाविव मानव्यसगोत्राणां हा-

३ रीतिपुत्राणां स्वामिमहासेनपादानुध्यातानां चालुक्यानामन्वये व्यपगतसजलज-लधरपटलगगनतलगतशीशीरकर

४ किरणकुवलयतरयशसः[यशाः]श्री जयसिंहराजः[॥]तस्य सुतः प्रबलरिपु-तिमिरपटलभिदुरः सततमुदयस्थोनक्तन्दिव-

५ मप्यखण्डितप्रतापो दी[दि]वाकर इव बलभरणविक्रान्त श्री बुद्धवर्म्मराजः [॥]तस्य सूनुः प्रि[पृ]थिव्यामप्रतिरथः चतुरुदधिसलिला-

६ स्वादितयशो[शा]धनदवरुणेन्द्रान्तकसमप्रभावः स्वबाहुबलोपार्त्तोर्जितराज[ज्य] श्रीः प्रतापातिशयोपनतसमप्रसामन्त म-

७ ण्डलः परस्परापीडितधम्मा[र्म्मा]र्त्थकामनिमो[र्मो]चि प्रणतिमात्रसुपरि-तोषगंभीरोन्नतहृदयः सम्यक्प्रजापालनाधिगतः दीना-

८ न्धकृपणशे[श]रणागतवत्सलः यथाभिलषितफलप्रदो मातापितृपादानुध्यातः श्रीविजयराजस्सर्व्वानेवं विषयपतिराष्ट्र

९ ग्राममहत्तराधिकारिकादीन्समनुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितमस्माभिर्यथा काशाकूल-विषयान्तरगतः सन्निधरपूर्व्वि[र्व्वे]ण परिय-

१० य एष ग्रामः सोद्रं[द्रं]गः सोपरिकरः सर्व्वदित्यविष्टिप्रातिभेदिका परिहीणः भूमिछि[च्छि]द्रन्यायेनाचाटभटप्रावेश्यः जम्बुस-

११ र सामान्यमा[वा]जसनेय काण्वाधर्य्ये[र्य्यु]सब्रह्मचारी[रि]णां मातापित्रो-रात्मनश्चपुण्ययशोभिवृद्धये वैशाखपूर्णमास्यामुदकाति

१२ सर्गेण प्रतिपादितः[॥]भारद्वाजसगोत्रादित्यरविए[वेः]पत्तिके द्वे इन्द्रसूराय पत्तिका ताविसूराय द्वयर्धपत्तिका ईश्वरस्यार्ध पत्तिका

---

१ पहेलां व भूरा दीधेल ते पाछळथी पंक्ति नीचे उमेरेल छे.

१३ दामाय पत्तिका द्रोणायार्धपत्तिका अत्त[र्त]स्वामिने अर्धपत्तिका मैलायार्ध-
पत्तिका षष्टिदेवायार्धपत्तिका सोमायार्धपत्तिका रामश-

१४ र्म्मणेर्धपत्तिका भाय्यायार्धपत्तिका द्रोणधरायार्धपत्तिका धूम्रायणसगोत्रआणुकाय
दिवर्धपत्तिका सूरायार्धपत्तिका ॥ दण्डकीय-

१५ सगोत्रभट्टेः पत्तिका समुद्राय दिवर्धपत्तिका द्रोणाय पत्तिकात्रयं ताविशर्म्मणे
पत्तिके द्वे भट्टिनेर्धपत्तिका व[च]त्राय पत्तिका

१६ द्रोणशर्म्मणेर्धपत्तिका द्वितीयद्रोणशर्म्मणेर्धपत्तिका ॥ काश्यपसगोत्रवप्पस्वामिने
त्रिस्रः पत्तिका दुर्गशर्म्मणेर्धपत्तिका दत्ताया–

१७ यार्धपत्तिका ॥ कौण्डीन[ण्य]सगोत्र वादाया .... वर्धपत्तिका शेलाय
पत्तिका द्रोणाय पत्तिका सोमायार्धपत्तिका सेलायार्धपत्तिका

१८ व[च]त्रशर्म्मणेर्धपत्तिका भायिस्वामिनेर्धपत्तिका माधरसगोत्रविशाखाय पत्तिका
धरायपत्तिका नन्दिने पत्तिका कुमाराय पत्तिका

१९ रामाय पत्तिका बाभ्रस्यार्ध पत्तिका गणायार्धपत्तिका कोट्टवायार्धपत्तिका भायिव
[भः]ट्टायार्धपत्तिका नर्म्मणेर्धपत्तिका रामशर्म्मणेर्ध-

२० पत्तिका हारितसगोत्रधर्म्मधराय दिवर्धपत्तिका ॥ वैष्णवसगोत्रभट्टिने पत्तिका गौ-
तमसगोत्र धरायार्धपत्तिका अम्मधरा-

२१ यार्धपत्तिका सेलायार्धपत्तिका ॥ शाण्डिलसगोत्रदामायार्धपत्तिका लक्ष्मणसगोत्र-
कार्क्कस्य पत्तिका

· पतरूं बीजुं

२२ वत्ससगोत्रगोपादित्याय पत्तिका विशाखायार्धपत्तिका सूरायार्धपत्तिका भाविस्वामिनेर्धपत्तिका यक्षशर्मा–

२३ र्धपत्तिका ताविसूरायपत्तिका कार्क्क[र्के]स्यार्धपत्तिका ताविशम्म[र्म्म]णेर्धपत्तिका शम्मर्णेर्धपत्तिका कुमारायार्धपत्तिका

२४ मात्रिश्वरायार्धपत्तिका बाटलायार्धपत्तिका[॥]एतेभ्यः सर्व्वेभ्यः बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रादिक्रियोत्सर्प्पणार्त्थं आचन्द्रर्कार्णवक्षि–

२५ तिस्थितिसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यः यत[तो]स्मद्वंश्यैरन्यैर्वागाभिभोगपतिभिस्सामान्यभूप्रदानफलेप्सुभिः नलवेणुकदलि

२६ सारं संसारमुदधिजलवीची चपलांश्च भोगान् प्रबलपवनाहताश्वत्थपत्रचंचलं च श्रियं कुसुमितशिरीषकुसुमसद-

२७ शापायं च यौवनमाकलय्य अयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च योवाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्द्य[द्या]दाच्छि–

२८ द्यमानं वानुमोदेत स पञ्चभिर्म्महापातकैस्संयुक्त[क्तः] स्यात उक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिं ... .

२९ र्गेवसति .... वसेत् विन्ध्याटवीश्वतोयासु ....

३० योहिजायन्ते ... . बहुभिर्व्वसुधा .. ..

३१ तस्य तदा फलं ॥ उर्व्वदत्तं द्विजातिभ्यो ... . यानीह

३२ दत्तानि ... ... पुनराददीत ॥ संवत्सरश

३३ तत्रये चतुर्न्नवत्यधिके वैशाख पौर्ण्णमास्यां नन्नवा[चा]सापक दूतकं लिखितं महासन्धिविग्रहाधिकृतेनखुद्द[ड्ड]स्वा-

३४ मिना ॥ संवत्सर ॥ ३९४ ॥ वैशाख सु १५ ॥ क्षत्रियमातृसिंहेनोत्कीर्णानि ॥

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

સ્વસ્તિ વિજયપુર મુકામેથી—

હારીતિના વંશનો, માનવ્ય ગોત્રના અને સ્વામી મહાસેનના પાદનું ધ્યાન ધરનારા ચાલુક્યોના વંશમાં—

જે વંશ મોટા સમુદ્ર જેવો, શરદસમયમાં પ્રસન્ન ગગનતલ જેવો વિમલ, અનેક નરરત્નોના ગુણોથી દેદીપ્યમાન, મહાસત્વોના આશ્રય રૂપ હોઈને જે દુર્લંઘ્ય ગાંભીર્યવાન સ્થિતિનું પાલન કરવામાં તત્પર એવો હતો તેમાં શ્રીજયસિંહ હતો ... ...

તેને દીકરો શ્રી બુદ્ધવર્મન ... ... હતો.

તેનો દીકરો શ્રી વિજયરાજ ... ... દેશના બધા મહત્તરોને તેમ જ અધિકારીને હુકમ કરે છે કે—

તમને બધાને વિદિત થાઓ કે વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિવસે માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે કાશાકૂલ પરગણામાં પ્રથમ સન્ધિયર નામે ઓળખાતું અને હાલનું પરિયય ગામ દાનમાં આપવામાં આવ્યું છે. તે દાન વાજસનેય શાખાના અને કાણ્વ ગોત્રના જંબુસરના અધ્વર્યુ અને બ્રહ્મચારીઓને આપવામાં આવેલ છે.

(પં. ૧૩-૨૪) જુદી જુદી વ્યક્તિઓને આપેલ દાનની વિગત આપેલ છે.

બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને બીજી વિધિઓ માટે સૂર્ય, ચન્દ્ર, સમુદ્ર અને પૃથ્વીની સ્થિતિ પર્યંત ટકે તેવી રીતે દાન આપવામાં આવેલ છે અને હવે પછીના રાજાઓએ તે દાનને અનુમતિ આપવી અને પાલન કરવું.

ત્યાર બાદ દાનનો લોપ કરવામાં જે પાપ છે તેનો ખ્યાલ આપનારા શ્લોકો છે.

આ દાનનો દૂતક નન્નવાસપક હતો અને લેખક બુદ્ધસ્વામી હતો. દાન ૩૯૪ મા વર્ષમાં વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિવસે આપવામાં આવેલ છે. ક્ષત્રિય માતૃસિંહે કોતર્યું છે.

ક્યાશ્રય શીલાદિત્યનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો.[1]

ચે. સં. ૪૨૧ માઘ. સુ. ૧૩ ઈ. સ. ૬૭૧

વડોદરા સ્ટેટના નવસારી પ્રાંતના મુખ્ય શહેર નવસારી[2]માંથી આ તામ્રપત્રો મળ્યાં હતાં. જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. ના વો. ૧૬ પાને ૧ લે ડૉ. ભગવાનલાલે આ તામ્રપત્રો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. ડૉ. ફ્લીટે મોકલેલી પ્રતિકૃતિ ઉપરથી હું ફરી પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. તેણે તામ્રપત્ર સંબંધી નીચેની નોંધ મોકલી હતી.

"૧૮૮૪ માં શાહીની છાપ બનાવી હતી તેની ઉપરથી મારી દેખરેખની નીચે આ પ્રતિકૃતિઓ બનાવી છે. તે પતરાં મને ડૉ. ભગવાનલાલ પાસેથી માગવાથી મળ્યાં હતાં. તે વખતે લીધેલા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી સીલની પ્રતિકૃતિ કરી છે. તામ્રપત્રો બે છે અને તે ૮ ૫/૮" લાંબાં છે. પહોળાઈ છેડા ઉપર ૫" અને વચમાં ૪ ૭/૮" છે. કોર ક્યાંક ક્યાંક જાડી છે, પણ તે ઘડતર દોષને લીધે છે, નહીં કે રક્ષણને માટે કોરો વાળવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય. પતરાં દળદાર છે અને અક્ષરો ઊંડા છે, છતાં બીજી બાજુ દેખાતા નથી. કોતરકામ સારૂં છે. કડી ૩/૧૬" જાડી છે અને વ્યાસ ૧ ૩/૮" છે. પતરાં મને મળ્યાં તે પહેલાં કડી કપાઈ ગઈ હતી. સીલને હમ્મેશની માફક કડી સાથે રેવેલી છે; તે ગોળ છે અને તેનો વ્યાસ ૧ ૧/૨" છે. તેના ઉપર માત્ર श्रीआश्रय એટલા જ અક્ષર છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૨ પાઉંડ (રતલ) છે અને કડી તથા સીલનું ૫ ૧/૨ આઉંસ (અધોળ) મળી કુલ વજન ૨ પા. ૫ ૧/૨ આ. થાય છે."

ચાલુકયના બીજા લેખોના જેવી જ લિપિ છે. સાલ છેવટે શબ્દમાં તથા અંકમાં લખવામાં આવેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને ઘણો ભાગ ગદ્યમાં છે. પતરાં સારી રીતે કોતરેલાં છે તેમ જ સુરક્ષિત છે, છતાં ગંભીર ભૂલોથી ભરેલાં છે. અક્ષરાન્તર ઉપરથી જોઈ શકાશે કે ઘણા અક્ષરો અને શબ્દો મૂકી દીધેલા છે અને ઘણા ખોટા લખાયા છે. પંક્તિ ૧૫ માં આખો શબ્દ રહી ગયો છે, જે અટકળી શકાતો નથી.

(પં. ૧) લેખ વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિથી શરૂ થાય છે.

(પં ૫-૬) ચાલિક્ય[3]ના વંશમાં પુલકેશી વલ્લભ જનમ્યો હતો.

તેણે પોતાના બાહુબળથી દુશ્મનોના સંઘને હરાવ્યો હતો, તે રામ અને યુધિષ્ઠિર જેવો હતો અને સાચા વિક્રમવાળો હતો.

(પં. ૯) તેનો દીકરો ધરાશ્રય જયસિંહ વર્મા હતો. તેની સત્તા તેના મ્હોટા ભાઈ મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ભટ્ટારક વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય પૃથિવીવલ્લભે વધારી હતી. તે માતપિતાનાં તેમ જ પવિત્ર નાગવર્ધનનાં ચરણનું ધ્યાન કરતો હતો. તેણે અતુલ બલથી પલ્લવ વંશનો પરાભવ કર્યો હતો.

(પં. ૧૩) તેનો પુત્ર યુવરાજ ક્યાશ્રય[3] શીલાદિત્ય હતો. તેણે શરદના પૂર્ણ ચન્દ્રની કિરણમાળા જેવી પવિત્ર કીર્તિના ધ્વજ વડે આકાશની બધી દિશાઓ ઉજ્જ્વળ કરી હતી. તે રાજરાજ (કુબેર) જેવો ઉદાર હતો. તે રૂપ અને સૌન્દર્યવાન્ હોઈને કામદેવ જેવો હતો અને વિદ્યાધરના મુખી (નરવાહન દત્ત)ના જેવો શૂરવીર અને કળાકૌશલ્યવાન હતો.

(પં. ૧૯) નવસારિકામાં રહીને તેણે બ્રાહ્મણ ભોગિકસ્વામિનને આસટ્ટિ ગામ દાનમાં આપ્યું.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૯ પ્રો. ઈ. હુલ્શ

૨ ઈંડીઅન એટલાસ શીટ નં. ૨૩ દ. પૂ. (૧૮૯૮) અક્ષાંશ ૨૦°૫૭ રેખાંશ ૭૨°૫૯

૩ ચાલુકયના આ પાઠફેર માટે જુઓ ડૉ. ફ્લીટકૃત ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૩૬ નોટ ૩ ૪ સાલ ઉપર શીલાદિત્યની સાથેના ક્યાશ્રયને સંધિ છૂટી પાડીને શ્રી આશ્રય એમ લખેલ છે.

દાન લેનાર સામન્ત સ્વામિનનો દીકરો, માત્રીશ્વર(?)નો ભાઈ, કિક્કસ્વામીનો શિષ્ય અને અધ્વર્યુ હતો. સામન્તસ્વામી આગામી સ્વામીનો દીકરો, અને કાશ્યપ ગોત્રનો હતો અને નવસારિકામાં રહેતો હતો.

દાનમાં આપેલું ગામ બાહ્રિરિકના પેટા વિભાગ કષ્હવલાહારમાં આવેલું છે.

છેલ્લી બે પંક્તિમાં લખ્યું છે તે મુજબ આ દાન ૪૨૧ મા વર્ષમાં માઘ સુ. ૧૩ ને દિવસે ધનંજય કે જે સન્ધિવિગ્રહનો અધિકારી હતો તેણે લખ્યું હતું.

આ દાનપત્રમાં જે રાજાઓનાં નામ આવે છે તે પૈકીનાં બે બાદામીના પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય રાજાઓનાં છે. એક પુલકેશી વલ્લભ એટલે કે પુલકેશી ૨ જો અને બીજો તેનો દીકરો વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય પૃથિવીવલ્લભ એટલે કે વિક્રમાદિત્ય ૧ લો છે.

વિક્રમાદિત્યને નાગવર્ધનનાં[1] ચરણનું ધ્યાન કરતો તથા પલ્લવ વંશનો[2] પરાભવ કરતો વર્ણવ્યો છે. તેનાં મહારાજાધિરાજ ઈત્યાદિ બિરૂદોથી જયસિંહવર્માં અને શીલાદિત્યથી અધિક દરજ્જાનો પુરવાર થાય છે. જયસિંહવર્મા પુલકેશી ૨ જાના દીકરા વિક્રમાદિત્યનો નાનો ભાઈ હતો. દાનપત્રમાં પણ કહેલું છે કે તેની સત્તા તેના મ્હોટા ભાઈથી વધેલી હતી. સંભવિત છે કે નવસારીકાવાળા પ્રાંતના સૂબા તરીકે તેના મ્હોટા ભાઈએ નીમ્યો હોય અને ત્યાં તેનો દીકરો રહેતો હોય અને આ આસટ્ટિ ગામ દાનમાં આપ્યું હોય. ક્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યનું બીજું તામ્રપત્ર સુરત[3]માંથી મળેલું છે અને તેમાં કાર્મણેય, ઓસુમ્ભલા અને અલ્લૂરક એમ ત્રણ ગામડાનાં નામ આવે છે. ડા. બુલ્હરે ઉપલાં બધાં ગામોને નવસારિ, અસ્ટગામ[4] કામરેજ, ઉમ્ભેલ અને અલુરા[5] તરીકે શોધ્યાં છે. તે બધાં તાપીની દક્ષિણે લાટ અથવા દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવેલાં છે.

ચાલુક્ય વંશની ગુજરાત શાખાનાં કુલ ચાર તામ્રપત્રો જણાવ્યાં છે :

(અ) ક્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો. વર્ષ ૪૨૧.

(બ) ,, ,, સુરતનાં તામ્રપત્રો વર્ષ ૪૪૩.

(ક) તેના ભાઈ જયાશ્રય મંગલરાજનાં બલસારનાં અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રો શક સંવત્ ૬૫૩નાં[6]

(ડ) જયાશ્રય મંગલરાજના નાના ભાઈ અવનિજનાશ્રય પુલકેશીરાજનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો સંવત્ ૪૯૦નાં[7]

ઉપરનાં ' અ ' અને ' બ ' અનુસાર જયસિંહવર્મન અને તેનો દીકરો યુવરાજ શીલાદિત્ય વિક્રમાદિત્ય ૧ લા(ઈ. સ. ૬૫૫-૮૦)ના સંવત્ ૪૨૧ માં તેમ જ વિનયાદિત્ય(ઈ. સ. ૬૮૦-૯૬)ના ૪૪૩ મા વર્ષમાં સમકાલીન હતા. આ ૨૪૯-૫૦[8] ઇ. સ. થી શરૂ થતા ચેદી (કલચુરી) સંવત્ સિવાય બીજો હોવાનો સંભવ નથી. આ પ્રમાણે શરૂ કરીને શીલાદિત્યનાં બે દાન ઈ. સ. ૬૭૧ અને ૬૯૨[9] નાં ઠરે છે. યુવરાજ શીલાદિત્યના મૃત્યુ પછી જયસિંહવર્મન પછી રાજ કરતા મંગલરાજનાં બલસારનાં તામ્રપત્રો (ક) શક સંવત્ ૬૫૧(ઈ. સ. ૭૩૧-૩૨[10])નાં છે. ' અ ' અને ' બ ' ની માફક ' ડ ' ની સાલ કલચુરી સંવતની લેવી જોઇશે. પુલકેશીરાજ જે મંગલરાજનો નાનો ભાઈ હતો તે ઈ. સ. ૭૩૯[11]માં રાજ કરતો હતો.

અંતમાં એટલું કહેવું જોઈએ કે બાહિરિક વિષય અને પેટા વિભાગ કષ્હવલાહાર જેમાં આસટ્ટિ ગામ આવેલું છે તે બન્ને શોધી શકાયાં નથી.

---

(૧) જુઓ ઈ. એ. વો. ૯ પા. ૧૨૩ અને જ. બો. બ્રે. રૉ. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૫ એક શકમંદ તામ્રપત્રમાં નાગવર્ધનનું નામ બે વખ્ત આવે છે. ઈ. એ. વો. ૯ પા. ૧૨૩ અને ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૫૭. (૨) સરખાવો સાઉથ ઈંડીયન ઈસ્ક્રીપશન્સ વો. ૧ પા. ૧૪૫ અને ડીને. કેને, ડીસ્ટીઃ પા. ૩૬૨. (૩) વીએના ઓરીયેન્ટલ કોંગ્રેસ આર્યન સેક્શન પા.૨૧૧. (૪)ડૉ. ફ્લીટ મ્હને ખબર આપે છે કે નવસારીથી અગ્નિખૂણે સાત માઈલ ઉપર આ ગામ છે અને લખે છે કે મુંબઈ પોસ્ટલ ડાયરેક્ટરીમાં તેની જોડણી અષ્ટગ્રામ કરી છે; જેથી અષ્ટગ્રામનો ધ્વનિ થાય છે, નહીં કે આસટ્ટિ ગ્રામ. (૫) ઈ. એ. વો.૧૭ પા.૧૯૮ (૬) જ. બો. બ્રે. રૉ. એ. સો. વો. ૧૬ પા.૫ (૭) ઉપરની નોટ પં. ૩ જુઓ. (૮) જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૭. વિએના ઓરીએન્ટલ કોંગ્રેસ આર્યન સેક્શન પા. ૨૧૯, ડૉ. ભાન્ડારકરની અર્લી હીસ્ટરી ઓફ ધી ડક્કન બીજી આવૃત્તિ પા. ૫૫. (૯) ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૬૪ નં. ૩ અને પા. ૩૭૦ નં. ૬. (૧૦) તેજ પુસ્તક પા. ૩૭૪ નં. ૧૧ (૧૧) તેજ પુસ્તક પા. ૩૭૬ પા. ૬

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१ ओं[2] स्वस्ति[॥]जयस्याविष्कृतं विष्णोर्व्वाराहं क्षोभितार्ण्ण[व]म्[।]दक्षि-णोन्नतद[म्]ष्ट्राग्रवि–

२ शा(श्रा)न्तभुवन[म्]वपुः[॥]श्रीमतां सकलभुवनसंस्तूय[मान]मानव्यस-गोत्राणां

३ हारीतीपुत्राणां सप्तलोकमातृभिस्सप्तमातृभि[रभि]वर्द्धितास[नां]कार्त्तिकेय प–

४ रिरक्षणप्राप्तकल्याणपरम्पराणां भगवंन्नारायं[ण]प्रसादसमासादितवराहलं-

५ ञ्छनिक्षणे रक्षणे वशीकृताशेषमहीभृतां चलिक्यानामान्वये[3] निजभुजबलपराजिता

६ खिलरिपुमहिपालसमेतिविरामयुधिष्टोपमाने[:] सत्यविक्रम[:] श्रीपुलकेशिवल्लभः [।]तस्य-

७ पुत्रः परममाहेश्वरमातापितृश्रीनागवर्द्धनपादानुध्यातश्रीविक्रमादित्यसत्य[।]

८ श्रय पृथिवीवल्लभमहाराजाधिराजपरममाहेश्वरभट्टार[क्]एन[ण][7] अनिवा-रित पौरुषा

९ क्रतपल्लवान्वयेन ज्यायसा भ्रात्रा सम[भि]वर्द्धितविभूतिर्द्धाराश्रयेश्रीजयसिंह–

१० वर्म्मे[।] तस्य पुत्रः शरदमलसकलशशधरमरीचिमालावितानविशुद्धकीर्त्तिपताका

(१) डा. फ्लीटनी आहीनी छाप उपरथी. (२) चिह्न रूपे छे. (३) अनुस्वार रद करो. (४) वांचो लाञ्छनेक्षणक्षणवशीकृत (५) वांचो मन्वये (६) वांचो कदाय समितिरामयुधिष्ठिरापमानः (७) वांचो परमेश्वर-भट्टारकेणानिवारित (८) वांचो क्रान्त (९) वांचो ध्राश्रय अने जुओ डा. फ्लीटना डीसे. केन. डीस्टी पा. ३६४ नोट. ४.

पतरूं बीजुं

११ विभासितककुमन्तांदिगन्तराहः[कः]प्रदाता रो[रा]जराज[इ]व रु[प]कौकण्वसौ-

१२ भाग्यसम्पन्नम्कामदेवं सकलकलाप्रवि[वी]णः पौरुषवान्विद्याधरचक्र

१३ वर्ति[ी]व श्र्याश्रयश्रीशीलादित्ययुवराज[जो]नवसारिकामधिवसत्[सन्] नवसारि-

१४ का व[ा]स्तव्यकाश्यपसगोत्रागामिस्वामिनः पुत्रः स्वा[सा]मन्तस्वामी। तस्यपुत्रा-

१५ य। मात्रिस्वविर्रे[:]तस्यानुज भ्रात्रा[त्रे]फिक्कस्वामिने: भोगिक्कस्वामिने अध्वर्य्यु[स]ब्रह्मचारि-

१६ णे बाहिरिकाँविषयान्तरर्गतकण्हवलाहारविषये आसन्निग्रामं सोद्रङ्गं सप-

१७ परिकरं उदकोत्सर्ग्गपूर्व्वं मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये दत्तवान्

१८ वाताहा[ह]तदीपशिखाचञ्चलं लक्षी[क्ष्मी]मनुस्मृत्य सर्व्वैरागामिनृपतिभि-र्य्यम्मदायो

१९ नुमन्तव्यः बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजा[ज]भि[:]सगरादिभि[:]यस्य यस्य यदाभू

२० मि[सृ] तस्य तस्य तदा फलं माघ[घ]शुद्ध त्रयोदश्यां लिखितमिदं सन्धिवि-ग्रहकं श्री धनंजयेन

२१ संवत्सरशतचतुष्टये" एकविंशत्यधिके ४००, २०, १' ओं.'

---

(१) वांचो समस्त. (२) सुरतनां ताम्रपत्रनी पंक्ति १५ साथे सरखावो. वीएना ओरीयेन्टल कोंग्रेस आर्यन सेकशन पा. २२६ (३) इव आंही वच्चे उमेरवो पडशे. (४) वांचो मातृस्थ-विरः अथवा मात्रिश्वरः पाछला पाठ माटे जुओ पं. २० सुरतनां ताम्रपत्रोमां. (५) कदाच शिष्याय शब्द उमेरवो पडशे. (६) आंही पं. १६ मां विषये अने पं. १७ परिकरं एमां संधि करेल नथी. (७) बाहिरिका ना पहेलो अक्षर बल (पं. ५) ब्रह्म (पं. १५) अने बहु (पं. १९) मानां ब ने बहुज मळतो आवे छे. डा. भगवानलाले थाहरिक वांचेल छे. (८) डा. भगवानलाल आने कण्हवलाहार वांचे छे, पण ह बहु ज स्पष्ट छे. त्रीजो अक्षर व के ध होइ शके. (९) वांचो नृपतिरयमस्मद्दायो सरखावो पं. २९ सुरतताम्रपत्रोमांनी (१०) वांचो सांधिविग्रहिक (११) वांचो चतुष्टय एकविंशत्य (१२) एकनो अंक वंचातो नथी, पण शब्दमां छे, तथी तेम २० अने सोनी वचमां जग्या छे तेथी अटकळी शकाय छे. (१३) चिह्नरूपे छे.

નં૦ ૧૦૪

શ્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યનાં સુરતનાં તામ્રપત્રો*

ચેદી. સં. ૪૪૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૬૯૨

પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય વિનયાદિત્ય સત્યાશ્રય વલ્લભના સમયના ગુજરાત ચાલુક્ય યુવરાજ શ્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યનાં આ તામ્રપત્રો છે.

વંશાવલી—

મહારાજા સત્યાશ્રય પુલકેશિ વલ્લભ—આખા ઉત્તર વિભાગના રાજા હર્ષવર્ધનને તેણે હરાવ્યો હતો.

તેનો પુત્ર મહારાજા વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય વલ્લભ, તેનો પુત્ર મહારાજાધિરાજ વિનયાદિત્ય સત્યાશ્રય શ્રીપૃથિવીવલ્લભ.

તેનો કાકો ધરાશ્રય જયસિંહવર્મન.

તેનો દીકરો યુવરાજ શ્ર્યાશ્રય શીલાદિત્ય.

પં. ૨૫ पुण्ये तिथौ श्रावणपौर्ण्णमास्यां

પં. ૩૬ स त्सरशतचतुष्टये त्रिचत्वारिंशदधिके श्रावणशुद्धपौर्ण्णमास्यां सं. ४४३ श्रावण सु. १५

ચે. સંવત્ ૪૪૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫(ઈ. સ. ૬૯૨)

દાન—કાર્મણેય આહારમાં આવેલું ઓસુમ્ભલા ગામમાંનું ખેતર દાનમાં આપેલું છે. કાર્મણેય તે હાલનું કામલેજ પરગણું, તાપી નદી ઉપર સુરતથી વાયવ્યમાં પંદર માઇલ છેટે છે.

---

* વી. ઓ. કો. રીપોર્ટ આર્યન સેક્શન પા. ૨૨૫

નં૦ ૧૦૫

મંગળરાજનાં બલસારનાં તામ્રપત્રો*

શ. સં. ૬૫૩ (૭૩૧ ઈ. સ.)

શ્યાશ્રય શીલાદિત્યના ચે. સં. ૪૨૧ ના તામ્રપત્રને અંગે જે નોટ આપી છે તેમાં આ તામ્રપત્રનો ઉલ્લેખ છે. લગભગ ૧૫ વર્ષ પહેલાં (ઈ. સ. ૧૮૬૮ માં) ડૉ. ભાઉદાજીને માટે ચાલુક્ય તામ્રપત્રની નકલ ડૉ. ભગવાનલાલે કરી હતી. તે પતરાં એક પારસી ગૃહસ્થનાં હતાં. તેમાં ચાલુક્યોની વંશાવલિ નીચે મુજબ આપેલી છે.
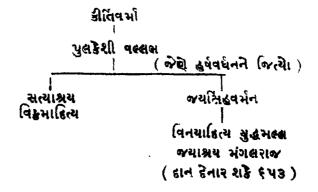
શ્યાશ્રય શીલાદિત્યના તામ્રપત્રમાં વિક્રમાદિત્ય અને જયસિંહવર્મા તે તેના દીકરા તરીકે લખ્યા છે, તેથી બલસારનાં તામ્રપત્રોનો પુલકેશી વલ્લભ અને નવસારીનાં તામ્રપત્રોનો પુલકેશી વલ્લભ એ બે એક જ જણ હતા.

જયસિંહવર્માના દીકરા મંગલરાજને આ તામ્રપત્રમાં વિનયાદિત્ય, યુદ્ધમલ્લ અને જયાશ્રયનાં બીરૂદો આપેલાં છે.

તે મંગલરાજ દાન આપનાર છે અને દાન મંગલપુરીમાંથી અપાયું છે.

---

* જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૫ ડૉ. ભગવાનલાલ ઈંદ્રજી

નં० १०६

પુલકેશિ જનાશ્રયનાં નવસારીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો[1]

ચે. સં. ૪૯૦ કાર્તિક સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૭૪૦

આ તામ્રપત્રો સમ્બન્ધી એક લેખ વીએના ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સમાં વંચાયો હતો અને તેના રીપોર્ટમાં પા. ૨૩૦ મે પ્રસિદ્ધ થએલ છે. અસલ પતરાં અત્યારે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમમાં છે.

આ દાનપત્રનાં કુલ બે પતરાં છે અને દરેકની એક બાજુએ ૨૫ પંક્તિઓ છે. પતરાં ૧૧॥ ઈંચ લાંબાં અને ૯॥ ઈંચ પહોળાં છે. પહેલા પતરામાં નીચે અને બીજામાં ઉપર લગભગ ૩। ઈંચ છેટે બે કાણાં સીલ તેમ જ કડી માટે છે. પરંતુ સીલ તેમ જ કડી ઉપલબ્ધ નથી. અક્ષરો જોકે બહુ ઊંડા નથી, પરંતુ કોતરકામ સંભાળપૂર્વક કરેલું છે અને લગભગ બન્ને પતરાં-સુરક્ષિત અને સ્પષ્ટ છે. લિપિ બીજાં ગુર્જર ચાલુકય શ્રયાશ્રય શીલાદિત્ય વિગેરેનાં તામ્રપત્રો-માંની લિપિને મળતી જ છે અને અક્ષરોનું કદ સરેરાસ ⅟ ઈંચ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને પ્રાસ્તાવિક ૧ શ્લોક તેમ જ છેવટે શાપાત્મક અમુક શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

મંગળાચરણ તરીકે વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિ પછી વંશાવલી વિભાગ શરૂ થાય છે અને કીર્તિવર્માથી શરૂ કરી પુલકેશિ સુધીના રાજાઓનું ટુંકું ટુંકું વર્ણન છે.

પં. ૬ સત્યાશ્રય શ્રી પૃથિવીવલ્લભ મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી કીર્તિવર્મ્મરાજ તેનો દીકરો

પં. ૧૧ સત્યાશ્રય શ્રી પુલકેશિ વલ્લભ તેનો દીકરો

પં. ૧૪ પ. માહે. પ. ભટ્ટા. સત્યાશ્રય શ્રી વિક્રમાદિત્ય તેનો નાનો ભાઈ

પં. ૧૭ પ મા પ. ભ. ધરાશ્રય શ્રી જયસિંહવર્મા તેનો દીકરો

પં. ૨૦ પ. મા. પ. ભ. જયાશ્રય શ્રી મંગલરસરાજ તેનો નાનો ભાઈ

પં. ૨૧–૩૫ અવનિ જનાશ્રય શ્રી પુલકેશિરાજ

પં. ૩૮–૩૯ આ જનાશ્રય પુલકેશિ રાજાએ દાન આપેલું છે.

દાન લેનાર વનવાસીમાંથી નીકળી આવેલો, વત્સગોત્રનો તૈત્તિરિક શાખાનો દ્વિવેદી બ્રાહ્મણ [અ] ગ્નદ હતો તે ગોવિન્દનો દીકરો હતો.

દાનમાં કાર્મણેય આહારમાં પદ્રક ગામ આપેલું છે. તે બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ અગ્નિહોત્ર ઇત્યાદિ કરવા માટે આપેલું છે.

પં. ૪૯ સંવત્ (ચેદી) ૪૯૦ કાર્તિક શુ. ૧૫ ને દિવસે દાન આપેલું છે. લેખક મહાસાન્ધિવિગ્રહિક અને પાંચ મહાશબ્દો પ્રાપ્ત કરેલ સામન્ત બપ્પ હતો અને તેના પિતાનું નામ હરગણ આપેલ છે.

---

१ વી. ઓ. કો. રી. આર્યન સેકશન પા. ૨૩૦. પં. ૨૩-૩૫ જેમાં પુલકેશિની સ્તુતિ તથા પરાક્રમો વર્ણવ્યાં છે તે. સુ. ગે. ગુજરાત વો. ૧ પાર્ટ ૧ પા. ૧૦૯ માં પણ આપેલી છે.

अक्षरांतरमांथी अमुक भाग

१ ण कमलयुगलस्सत्याश्रयश्रीपृथिवीवल्लभमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीकीर्त्तिवर्म्म-राजस्तस्य

७ सतस्तत्पादानुध्यातः ....

१० धिवीपतिश्रीहर्षवर्धनपराजयोपलब्धोग्रप्रतापः परममाहेश्वरोपरनामासत्याश्र-

११ यः श्रीपुलकेशिवल्लभस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातो ....

१४ ध क्रमागतराज्यश्रीयः परममाहेश्वरः परमभट्टारकस्सत्याश्रयः श्रीविक्रमादित्यराज-स्तस्या

१५ नुजः ... ...

१७ रममाहेश्वरपरमभट्टारकधराश्रयः श्रीजयसिंघवर्म्मराजस्तस्यसुतस्तत्पादानु-

२० ... ... परममाहेश्वरः परमभट्टारकजयाश्रयश्रीमङ्गलरसराजस्तस्यानु

२१ जस्तत्पादा ... ...

२३ ... ... परममाहेश्वरः परमभट्टारकः

पतरूं बीजुं

३५ त्तायत्रवनिजनाश्रयश्रीपुलकेशिराजस्सर्व्वानेवात्मीया ... ...

३६ ... ... समनुदर्शयत्यस्तुवः संविदितं यथा स्माभिमातापि

३७ त्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये बलिचरुवैश्वदेवाग्निक्रियोत्सर्पणार्थं वनवासिविनि-र्गतवत्स

३८ सगोत्रतैत्तिरिकसब्रह्मचारिणे द्विवेद ब्राह्मण[अ]ग्रदे ब्राह्मणगोविन्दविद्युनुने-कार्म्मणेयाहारविषयान्तर्ग्गत

३९ पद्रकग्रामः सोद्रंग ... ...

४० ... ... धर्म्मदायत्वेनप्रतिपादितो यतोस्या

४८ ... ... संवत्सर श

४९ त ४००, ९० [४९०]कार्त्तिकशुद्ध १५ लिखितण्हे[मे] तन्महासान्धिवि-ग्रहिकप्रासपञ्चमहाशब्द[सा]मन्तश्रीवप्प

५० दि — — — चिकुतहरगणसूनुना उनाक्षरमधिकाक्षरंवास — प्रमाणं

નં૦ ૧૦૭

નાગવર્ધનનાં નિરપણમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો[1]

સંવત્ +

આ તામ્રપત્રો જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. વો. ૨ પા. ૪ થે બાલગંગાધર શાસ્ત્રીએ અને વો. ૧૪ પા. ૧૧ મે પ્રો. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. શિલાછાપ પહેલી જ વાર આંહી પ્રસિદ્ધ થાય છે. મારૂં અક્ષરાન્તર મૂળ પતરાંમાંથી કરેલું છે. તે પતરાં નાસિક પરગણાના વિગતપુરી તાલુકામાંના નિરપણ ગામના નન્સ વલદ કન્સુની માલીકિનાં હતાં. પતરાં બે છે અને દરેક ૮$\frac{૩}{૫}$"×૫$\frac{૩}{૮}$" માપનાં છે. કોર ચઢાવેલી છે અને લેખ સુરક્ષિત છે. જમણી બાજુની કડી સાદા ત્રાંબાના તારની છે. તાર $\frac{૧}{૪}$" જાડો છે અને કડીનો વ્યાસ ૧$\frac{૩}{૪}$" છે. કડીના છેડા રેણ્યા હોય એમ લાગતું નથી. ડાબી બાજુની કડી અખંડ હતી અને તે $\frac{૧}{૪}$" જાડી છે અને તેનો ૧$\frac{૫}{૮}$" વ્યાસ છે. તેના ઉપરની સીલનો વ્યાસ ૧$\frac{૩}{૪}$ છે અને નીચી સપાટી ઉપર ઉપડતા અક્ષરે વચમાં श्रीजयाश्रय લખેલું છે અને તેની ઉપર ચન્દ્રની અને નીચે કમળની આકૃતિઓ છે.

પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય જયસિંહવર્માના દીકરા નાગવર્ધન ઉર્ફે ત્રિભુવનાશ્રયનું આ દાનપત્ર છે. સીલ ઉપરના લેખથી અટકળ થાય છે કે જયસિંહવર્માને પણ જયાશ્રયનો ઇલકાબ હતો.

દાનપત્રમાં સાલ આપી નથી.[1] રુણ્ડમાળ પહેરનાર શિવ કપાલેશ્વરની સ્થાપના માટે ગોપરાષ્ટ્ર પરગણામાં બલેગ્રામ નામનું ગામ દાનમાં આપ્યું છે. મી. જે. એ. બેઈન્સે તે ગામ વિગતપુરીથી બાર માઈલ ઉપર બેલગામ તરાળહા તરીકે શોધ્યું છે.

આ તામ્રપત્ર માટે ચાર મુદ્દા શંકાસ્પદ છે. (૧) તે ગુર્જર લિપિમાં છે. (૨) તે કીર્તિવર્માને સત્યાશ્રયનો ઇલકાબ આપે છે. (૩) પુલકેશી બીજાને ચિત્રકણ્ઠ ઘોડો હોવાનું વર્ણવે છે. (૪) પુલકેશી બીજાને પરમમાહેશ્વર વર્ણવે છે. છતાં એકંદર જોતાં મને તેની સત્યતા માટે શંકા નથી. પાશ્ચાત્ય પાટનગર વાતાપીથી એટલું બધું છેટે ઉત્તરમાં અને ગુર્જર ચાલુક્યના સ્થાનથી એટલું બધું નજીક દાન અપાયું છે કે ગુર્જર લિપિ વપરાય એ બનવાજોગ છે. આ દૂર હોવાના કારણ સબબ ચાલુક્ય વંશાવલિનું ખરૂં જ્ઞાન ન હોય, એ પણ બનવાજોગ છે. અગર કોતરનારની માત્ર બેદરકારીથી પણ પુલકેશી બીજાને બદલે કીર્તિવર્માને સત્યાશ્રયનો ઇલકાબ આપ્યો હોય, જો કે પરમમાહેશ્વર લખાય તેવો અનન્ય શિવભક્ત પુલકેશી બીજો ન હતો છતાં પાશ્ચિમાત્ય ચાલુક્યો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને જીનેન્દ્રની માફક શિવ પૂજાને પણ ઉત્તેજન આપતા.

પં. ૧૩ માં વર્ણવેલો નાગવર્ધન પુલકેશી બીજાનો ગુરૂ હોવો જોઈએ. પુલકેશીને શ્રી નાગવર્ધન પાદાનુધ્યાત કહ્યો છે તેનો ખરો અર્થ તો તે થવો જોઇએ. પરંતુ કેટલાંક તામ્રપત્રોમાં तस्य सुतः અગર तस्यानुजः ની સાથે પણ માત્ર વાત્સલ્ય ભાવ બતાવવા पादानुध्यात શબ્દ વપરાયો છે. (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૦ નં. ૩ ને નં. ૧૦, વો. ૪ પા. ૯૪, વો. ૬ પા. ૧૩ અને ૧૭) તે મુજબ અર્થ કરવામાં નાગવર્ધન તે કીર્તિવર્માનું બીજું નામ હોય એમ કલ્પના કરવી જોઈએ તેથી મ્હારી માન્યતા છે કે આંહી તે માત્ર पादभक्तના અર્થમાં વપરાયો છે (સરખાવો વો. ૭ પા. ૧૬૧ પં. ૬ વો. ૫ પા. ૫૧ પં. ૧૩–૧૪. પા. ૧૫૫ પં. ૧૨–૧૩). વો. ૫ નં.૧૨ પં. ૧૪ અને નં. ૧૫ પં. ૧૩ માં पादभक्त નો ઉપયોગ થએલ છે.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૯ પા. ૧૨૩ ડૉ. જે. એફ. ફ્લીટ. (૧) મહાભારતનો બીજો શ્લોક બીજા પતરામાં મુશ્કેલીથી કોતરવાની જગ્યા છે તેથી સંભવ છે કે સાલ બીજા પતરાની પાછળ કોતરી હોય. મૂળ પતરાંના અભાવથી તે બાબત ચોકકસ કહી શકાતું નથી. (આ. બિ. વ.)

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति[॥]जयत्याविष्कृतं विष्णार्व्वाराहं क्षोभितार्ण्णवं । दक्षिणोन्नत-
२ दंष्ट्राग्रविश्रान्तभुवनं वपुः ॥ श्रीमतां सकलभुवनसंस्तूयमानमा-
३ नव्यसगोत्राणां हारीतिपुत्राणां सप्तलोकमातृभिः सप्तमातृभि
४ रभिवर्धितानां कार्त्तिकेयपरिरक्षणावाप्तकल्याणपरंपराणां
५ भगवन्नारायणप्रसादसमासादितवराहलाञ्छे[ञ्छ]नेक्षणं
६ क्षणवशीकृताशेषमहीभृतां चलुक्यानां कुलमलंकरिष्णोर
७ श्वमेधावभृथस्नानपवित्रीकृतगात्रस्य सत्याश्रयश्रीकीर्त्तिवर्म्म-
८ राजस्यात्मजोनेकनरपतिशतमकुटतटकोटिघृष्टचरणारवि-
९ न्दो मेरुमलयमन्दरसमानधैर्य्योहरहराभिवर्धमानवरकरिर-
१० थतुरगपदातिबलो मनोजवैककंथचित्रोख्यः[रव्य]प्रवरतुरंग-
११ मेनो(णो)पार्जितस्वराज्यविजितचेरचोल पाण्डयक्रमागतराज्यत्र-
१२ यः श्रीमदुत्तरापथाधिपतिश्रीहर्ष-

पतरूं बीजुं

१३ पराजयोपलब्धापरनामधेयः श्रीनागवर्धनपादानु-
१४ ध्यातः परममाहेश्वरः श्रीपुलकेसिवल्लभः तस्यानुजोभ्राताविजिता-
१५ रिसकलपक्षो धराश्रयः श्रीजयसिंघ[सिंह]वर्मराजस्तस्यसुनुस्त्रि[त्रि]भुवना-
१६ श्रय[:]श्रीनागवर्धनराजः सर्व्वानेवागामिवर्त्तमानभविष्यो[-]श्चनरप-
१७ तीन्समनुदर्शयत्यस्तुवः संविदितं यथास्माभिर्गोपराष्ट्रविषयान्त[:]
१८ पाति बलेग्राम[:]सोद्रङ्गः स(सो)परिकर अचाटभटप्रवेश्य आचन्द्रार्क्कार्ण्णव-
१९ क्षितिस्थितिसमकालिन[-]मातापित्रोरुद्दिश्यात्मनश्च विपुलपुण्ययशोभि-

---

(१) र पछी केटलेक ठेकाणे व्यंजन बेवडो लख्यो छे अने केटलेक ठेकाणे नथी लख्यो. (२) ज. बो. ब्रे. रो. ए. सो. वो. १० पा. १९ मे छपावेला गुर्जर ताम्रपत्रमां पण पन्न ने बदले पन्त्व लख्यो छे. (३) आ जातनो ण मात्र आंही अने पं. २५ सहस्राणि मां तथा पं. १ मां बेवडो र्ण्णवं मां लखेल छे. बीजुं अने चालु स्वरूप पं. १८ मां र्ण्णवं मां लखेल छे. (४) प्रो. भांडारकर चालुक्यानां वांचे छे, पण ते खोटा छे. (५) आ अक्षरो भूलथी चित्रकण्ठ ने माटे छे. (६) आगामिन् आवी गयेल छे तेथी भविष्य शब्दथी अर्थ बेवडाय छे. (७) डबल क आ रीते बे चोख्खा क लखीने देखाडवानो रीवाज नथी. पं. २० मां पण तेम ज छे. ज. रो. ए. सो. न्यु. सी. वो. १ पा. २४७ मे प्रो. डाउसने प्रसिद्ध करेला गुर्जर दानपत्रमां पं. ३८ मां कर्काध्यापक मां पण डबल 'क' तेवी ज रीते लखेल छे.

२० वृध्य[द्धय]र्थं बलाम्मठक्कुर विज्ञप्तिकया कापालेश्वरस्य गुग्गुलपूजानिमित्त[ं]

२१ तनि(न्नि)वासि महाव्रतिभ्य उपभोगाय सलिलपूर्व्वकं प्रतिपादितस्तदस्मद्वंश्यै

२२ रन्यैर्व्वागामिनृपतिभि[:]शरदभ्रचंचलं जीवितमाकल्या[लय्या]यमस्मद्दायो-
नुमन्तव्य

२३ प्रतिपालयितव्यश्चेत्युक्तं भगवता व्यासेन । बहुभिर्व्वसुधाभुक्ताराज-

२४ भिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलमिति[॥]

२५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुंधरां षष्टिं वरिष[वर्ष]सहस्राणि विष्टायां-
जायते कृमि[:]

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

પં. ૧—વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિનો ચાલુ શ્લોક.

પં. ૨–૧૩ શ્રી કીર્તિવર્મા—તેનો દીકરો પુલકેશિ વલ્લભ હતો.

પં. ૧૪ તેનો નાનો ભાઈ જયસિંહ વર્મા હતો.

પં. ૧૫ તેનો દીકરો શ્રી નાગવર્ધન હતો તે દાન આપે છે.

પં. ૧૭–૨૨ બધાને વિદિત થાય કે માતાપિતા તથા અમારા પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે ગોપ-રાષ્ટ્ર પરગણામાં આવેલું બલેગ્રામ ગામ બલામ્મ ઠકકુરની વિનંતિ ઉપરથી દાનમાં આપવામાં આવેલ છે. તે કપાલેશ્વરની ગુગ્ગુલ પૂજા માટે સૂર્ય, ચન્દ્ર ... ... વિગેરેની સ્થિતિ પર્યંત આપવામાં આવેલ છે. હવે પછીના રાજાઓએ આ દાનને અનુમતિ આપવી અને પાળવું.

પં. ૨૩ મહાભારતના બે શ્લોક.